

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

KEN'AN RİFÂÎ'NİN MESNEVÎ SOHBETLERİ

Arzu Eylül YALÇINKAYA
(2501090972)

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Reşat ÖNGÖREN

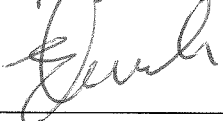

İstanbul 2012

Y Ü K S E K L İ S A N S
T E Z O N A Y I

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Arzu Eylül YALÇINKAYA Numarası : 2501090972
Anabilim/Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri Danışman Öğretim Üyesi : Prof.Dr.Reşat ÖNGÖREN
Tez Savunma Tarihi : 17.01.2013 Tez Savunma Saati : 10.00'da
Tez Başlığı : Ken'an Rifâî'nin Mesnevi Sohbetleri

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 35. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof.Dr.Reşat ÖNGÖREN		Kabul
2- Doç.Dr.Ekrem DEMİRLİ		Red
3- Doç.Dr.Safi ARPAĞUŞ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof.Dr.Mehmet DALKILIÇ		
2- Prof.Dr.Mustafa TAHRALI		

ÖZ

Mâlum olduğu üzere Mevlânâ Celâleddin Rûmî (ö. 672/1273)'nin *Mesnevî*'si tasavvufun en temel kaynak eserlerinden biridir. Yazıldığı günden bu yana her asırda, daha iyi anlaşılması için birçok şerh yazılmıştır. 20. yy. mutasavvıflarından Ken'an Rifâî (ö. 1370/1950) 'nin şerhi de bunlardan biridir. Kendisinin *Mesnevî*'nin birinci cildine ait sohbet/takrir notları; bir grup seçkin talebesi ve edebiyatçılardan oluşan bir heyet tarafından derlenmiş ve *Şerhli Mesnevî-i Şerîf* adı ile basılmıştır. Fakat Ken'an Rifâî, -sâdece ilk cildi değil- *Mesnevî*'nin altı cildini, Fatih Hırka-i Şerîf'teki Altay Dergâhı'nda haftada bir yaptığı takrîrler/sohbetler esnasında şerhetmiştir. Bu sohbetlere/takrîr ilişkin notların yazılı olduğu birçok defter mevcuttur. Bu tez çalışmasında Ken'an Rifâî'nin mesnevî sohbetlerine ait not defterlerinden, üçüncü cilde ait bir not defteri günümüz alfabesine çevrilmiş ve ortaya çıkan metin üzerinde üslûp ve içerik bakımından bir inceleme yapılmıştır. Bunu yaparken, kendisinin *Mesnevî* şerhi geleneğindeki yeri, tasavvuf anlayışı ve tasavvufî kavramlara getirdiği yorumlar da tespit edilmeye çalışılmıştır.

ABSTRACT

There is no doubt that Mawlānā Jalālu'd-Dīn Rūmī's Mathsnawi is one of the main source of tasawwuf. A new commentary has been made in each epoch, since the day it had been written. One of them is the commentary of Ken'an Rifai, a 20th century sufi. As is known, the interpretation he had commented on the first volume of Mathsnawi had been brought in by his distinguished students and a committee of letters and published . Ken'an Rifai has interpreted not only the first volume but all six volumes of Mathsnawi. Ken'an Rifāî made the commentaries on six volumes offhand on his Mathsnawi lessons, and there exists many cahiers of these lessons. We, in this M.A. research, made the transcription of the second part of the third volume in the notes of the commentary of Ken'an Rifāî. We studied and analyzed the text in order to draw attention on the innovations he had brought to the tradition of interpretations of Mathnawi and concepts of Sûfism.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
ÖNSÖZ.....	x

GİRİŞ

KEN'AN RİFÂÎ HAYATI, ESERLERİ ve TASAVVUF ANLAYIŞI	2
A. KEN'AN RİFÂÎ 'NİN HAYATI ve ESERLERİ.....	3
1. Hayatı.....	3
2. Eserleri.....	10
3. Öne Çıkan Talebelerinden Bazıları	12
4. Talebelerinin Dilinden Şahsiyeti	15

I. BÖLÜM

KEN'AN RİFÂÎ'NİN TASAVVUF ANLAYIŞI.....	21
A. TASAVVUFUN MENŞEİ.....	24
B. TASAVVUFUN TANIMI.....	27
C. ALANI, YÖNTEMİ VE GÂYESİ İLE TASAVVUF İLMİ.....	31
1. Tasavvufun Alanı	31
2. Tasavvufun Yöntemi	33
3. Tasavvufun Gâyesi	34
4. Tasavvuf ve Tarikatler.....	36

II. BÖLÜM

KEN'AN RİFÂÎ'NİN MESNEVÎ SOHBETLERİ NOTLARINDAN

ÜÇÜNCÜ CİLD İKİNCİ DEFTERİN TAHLİLİ.....	48
A. KEN'AN RİFÂÎ'nin MESNEVÎ SOHBETLERİ	49
1. Mesnevi Sohbetlerinin Özellikleri.....	49
2. Mesnevî Sohbetlerinin Ken'an Rifâî'nin Terbiyeciliğindeki Yeri	50
3. Mesnevî'nin 1. Cildi: "Şerhli Mesnevî-i Şerif"	51
4. Mesnevî'nin Diğer Ciltlerine Ait Sohbet Notları	52
5. Eserin Kaynakları	52
a) Kur'an-ı Kerîm	52
b) Sünnet	54
c) Rifâîlik	55
6. Eserin Dili	56
7. Ken'an Rifâî'nin Mesnevî Şerhi Geleneğindeki Yeri	57
B. KEN'AN RİFÂÎ'NİN MESNEVÎ SOHBETLERİNDEKİ MEVZULAR	61
1. Sohbetlerde Geçen Mesnevî Hikâyeleri	61
2. Şerhte İşlenen Tasavvufî Kavramlar	62
a) İbâdet ve Ahlâkla İlgili Kavramlar	62
(1) İbâdet	63
(2) Ahlâk	68
(3) Zikir	73
(4) Tedbîr-Tevekkül	77
(6) Havf-Recâ	80
(7) Sabır	83
(8) Rızâ	85
(9) Fakr	87
b) Seyr ü Sülûk ile İlgili Kavramlar	91
(1) Sülûk	91
(2) Mürşid	94

(3) Mürîd	100
(4) Sohbet	104
(5) Dervîş-Dervîşlik	107
(6) Edeb	111
c) Vücûd Mertebeleri ile İlgili Kavramlar.....	114
(1) Vücûd	114
(2) Vahdet-Kesret/Birlik-Çokluk	120
(3) Varlık mertebeleri.....	124
(4) Âyân-ı sâbite.....	126
(5) İnsan ve Tabiatı	128
(6) İnsân-ı Kâmil	136

III.BÖLÜM

KEN'AN RIFÂÎ'NİN MESNEVÎ ŞERHİ NOTLARINDAN ÜÇÜNCÜ CİLD İKİNCİ DEFTER.....	142
--	------------

SONUÇ.....	296
-------------------	------------

BİBLİYOGRAFYA	302
----------------------------	------------

EKLER.....	313
-------------------	------------

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.mlf.	: Aynı müellif
Bkz.	: Bakınız.
bs.	: Baskı, basım.
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİA	: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
Doç.	: Doçent
Dr.	: Doktor
Ed.	: Editör
Hz.	: Hazreti
İ.Ü.İ.F.D.	: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
Krş.	: Karşılaştırınız.
Mts.	: Metinlerle Tasavvuf Sözlüğü
Nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
Prof.	: Profesör
s.	: Sayfa
S.Ü.	: Selçuk Üniversitesi
t.y.	: Basım tarihi yok
thk.	: Tahkik eden
TÜRKKAD	: Türk Kadınları Kültür Derneği
v.d.	: Birden fazla tercümelerde ilkinden sonrakiler

vb.	:	Ve benzeri
vd.	:	Ve devâmı
vr.	:	varak
y.y.	:	Basım yeri yok.
Yay. Haz.	:	Yayına hazırlayan
Yay.	:	Yayınları, yayıncılık, yayınevi.

ÖNSÖZ

Bundan on yıl kadar önce, henüz İlâhiyât Fakültesi'nden mezun olduğum ve öğretmenliğin ilk yıllarını tecrübe eden bir gencin acemî ve titrek ellerine, hocası tarafından içinde çeşitli yazmaların bulunduğu büyük bir kutu teslim edildi. Bu el yazmaları Ken'an Rifâî'nin kendi el yazısıyla ve öğrencileri tarafından tutulmuş tasavvufî metinlere ait not defterleriydi. Aralarında Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin *Mesnevî*'sinden ve *Divân-ı Kebîr*'inden bölümler, hadîs-i şerîf şerhleri ve çeşitli tasavvufî kavramlarla ilgili müstakil risâleler vardı. Bu yazmalardan bir kısmını zamanım yettiği ve bilgim elverdiği ölçüde günümüz alfabesine çevirmeye başlamıştım. Fakat araya giren meşgûliyetler ve metod konusundaki yetersizliğim sebebiyle bir süre sonra üzülererek bu faaliyetlere ara vermek durumunda kaldım.

Nihâyet yıllar sonra yine hocam Sargut'un teşvikiyle yüksek lisansa başladığımda, yıllar önce emânet olarak aldığım el yazmalarına bir daha göz atma arzûsu duydum. Aradan geçen süre zarfında el yazmalarını okuma ve yorumlama konusunda ilerleme kaydetmiş olmalıyım ki, zorlanmadan okuduğumu gördüm. Yazmaları sırayla gözden geçirirken, üzerlerinde cilt numaralarını gösteren ibâreler bulunduğunu ve bu defterlerin Ken'an Rifâî'nin mesnevî takrirleri sırasında tutulmuş notlar olduğunu tespit ettim. Yüksek Lisans tezi için bir konu seçme zamanı geldiğinde konusu defterlerden hacim olarak bu işe en uygun olanı seçtik. İncelediğimiz metin *Mesnevî*'nin üçüncü cildine ait sohbet notlarını içeren ve üzerinde *ikinci defter* yazılı olan not defteridir. Ortaya çıkan tez, söz konusu defterin metin ve incelemesinden oluşmaktadır.

Giriş bölümü Ken'an Rifâî'nin hayatı, eserleri, şahsiyeti ve hakkında yapılan çalışmalardan oluşmaktadır. Birinci bölümde Ken'an Rifâî'nin tasavvuf anlayışı ele alındı. Kendisinin tasavvuf anlayışı hakkında nihâî sözün, ancak konu ile ilgili yapılacak bir doktora çalışmasının ardından ortaya konulacağı açıktır. Bu çalışma dâhilinde, tasavvufun belli başlı meseleleri hakkında Ken'an Rifâî'nin görüşleri tespit edilmeye ve bu sûretle kendisinin tasavvuf meşrebinde hâkim olan unsurlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. İkinci bölümde günümüz alfabesine çevrilen metin,

şekil, uslûp ve içerik bakımından tahlil edilmiştir. Şekil açısından kendisinin mesnevi sohbetleri ile ilgili tarihi mâlûmatla berâber kullanılan dil ve takip edilen usûl hakkında da bilgi verilmiştir. Metnin içerik olarak tahlil edilmesi, daha çok metinde geçen tasavvufî kavramlar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Metni bu açıdan tahlil edebilmek için, kendisinin diğer eserlerine yönelmek gereği hasıl olmuştur. Zira incelediğimiz metnin tasavvufî açıdan gerçek değeri, ancak bu bağlamda ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle öncelikli olarak, Ken'an Rifâî'nin *mesnevî sohbetleri* genel anlamda incelenmiş ve özel olarak ise *Mesnevî*'in üçüncü cildine ait sohbetlerin içeriği incelenmiştir. Bu kapsamda, çalıştığımız metinde ağırlıklı olarak geçen tasavvufî kavramlar hakkında Ken'an Rifâî'nin görüşlerini ortaya koymaya çalıştık. Özellikle, tasavvufî kavramlar incelenirken kendisinin ilgili kavrama getirdiği husûsî yaklaşımı görebilmek adına, konu önce tasavvuf klasikleri ve Ken'an Rifâî'nin kendi eserlerinde geçtiği şekliyle görmeye çalıştık. Böylece bir kavramın tasavvuf tarihi süreci içinde yüklendiği anlam zenginliklerini göstermek ve bu sürecin izlerini Ken'an Rifâî'nin metinlerinde takip etmeyi hedefledik. Çalışmanın üçüncü bölümü ise Ken'an Rifâî'nin *Mesnevî Sohbetleri Notları*'ndan üçüncü cilt ikinci defterin tam metninden oluşmaktadır. Metinde geçen ayetlerin sure ve ayet numaraları ile anlamları parantez içinde verilmiş. Hadislerin kaynakları dipnot olarak verilmiştir.

Yüksek lisans çalışması boyunca tasavvuf araştırma ve teknikleri konusunda kendisinden devamlı olarak destek aldığım değerli danışmanım Prof. Dr. Reşât Öngören'e, araştırma metnini dikkatle okuyarak düzeltme ve tavsiyelerde bulunan sevgili hocam Prof. Dr. Mustafa Tahralı'ya ve çok değerli yardımları için Doç. Dr. Sâfî Arpaguş'a çok teşekkür ederim. Ken'an Rifâî'nin *Mesnevî Şerhi*'nin bütünüyle ortaya çıkması için bir başlangıç olan bu akademik çalışmaya beni teşvik eden ve bu yolda vesîle olan Hocam Cemâlnur Sargut'a şükranlarımı arz ederim.

GİRİŞ

KEN'AN RIFÂÎ
HAYATI, ESERLERİ ve TASAVVUF ANLAYIŞI

A. KEN'AN RİFÂÎ 'NİN HAYATI ve ESERLERİ

1. Hayatı

1867 yılında; o vakitler Osmanlı Devleti sınırları içinde bulunan Selânik'te doğdu. Babası Filibe Hanedânı'ndan, Hacı Hasan Bey'in oğlu Abdülhalim Bey, annesi Hatice Cenân Hanım'dır. Büyük babasının Filibe'deki konağında çocukluk yıllarını mesut bir şekilde geçiren Ken'an Rifâî'nin bu dönemi için Sâmîha Ayverdi (ö. 1414/1993) şunları kaydeder: “Konağa heybe ile altın girdiğini selâmlıkta misâfir olan konukların, sırasında altı ay bir sene kaldıktan sonra, Hacı Hasan Bey'e veda ederlerken, eli açık, kapısı dayalı ve hânedanlık vecibesini bir ibâdet zevkiyle yapan bütün ocakzâdelere gibi Bey'in de uğurladığı misafirlerinin ellerine birer kese altın verdiğini gene bu küçük Filibeli görmüştür.”¹ Rumeli vilâyetlerinden Filibe Murahhaslığı görevinde bulunan babası Abdülhalim Bey, Balkanlar'da süren siyâsi karışıklık sebebiyle İstanbul'a giderek Fatih Hırka-ı Şerîf'te bir konak satın almış ve bu vesileyle aile İstanbul'a göç etmiştir.

Annisi Hatice Cenân Hanım

Hatice Cenân Hanım, hakkındaki yegâne mâlumâtımız, Kafkas Dağları'ndan kopartılıp Üsküp'e getirilen hatırlı bir bey kızı olduğudur. Onu “*sarîh ve belirli şahsiyetiyle ilk defa Filibe'de, şehrin en zengin ve asil ailelerinden birinin gelini olarak tanıyoruz. Çok gençtir..*”² Çok düşüncelidir. Kendisiyle başbaşa kaldığında en büyük zevki Fuzûlî, Yunus ve Niyâzî divânından okuduğu şiirlerdir. Filibe'de karşılaştığı Hak dostu Ethem Efendi onun ilk mürşidi olmuş; Ethem Efendi biricik mürîdini yetiştirirken kendisine has ince bir uslûp kullanmıştır:

“Genç kadın, en büyük zevkini teşkil eden küçük bir hatırasını sık sık dudaklarında açılan tatlı tebessümlerle beraber hatırlıyor: Bir müşkülü, bir eksiği, öğrenmek istediği bir şey olduğu zaman *Niyâzî Mısrî Dîvânı*'ni açar, orada bununla alâkalı ya bir beyit, ya bir mısra bulur, yanına küçük bir işâret düşürür, Ethem

¹ Sâmîha Ayverdi, *Dost*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2010, s. 17.

² Nezîhe Araz, *Anadolu Evliyâları*, İstanbul, Fatış Yay., 1958, s. 446.

Efendi'ye gönderirdi. Ertesi gün mürşid bu işâretli suâlin cevâbını yine aynı divandan işâretlenmiş bir beyitle verirdi. Onların irşâd usûlü böyle tutulmuştu.”³

Eşi ile mânevî bir birliktelik tesis etme yolu bulamayan Hatice Cenân Hanım'ın gençlik yıllarının en büyük tesellisi Hak yolunda yetiştirme gayretinde olduğu biricik oğlu olmuştur. Ken'an Rifâî'nin herşeyin üstünde bir aşk ve muhabbetle bağlı olduğu annesi Hatice Cenân Hanım, oğlunun yoluna ışık tutan, ona kendi kendini ve insanlık idealini, vazîfesini, daha açık bir ifâdeyle şu dünyâ yüzüne gelmiş olmasının hikmetini bildiren ve onu kendisindeki hakikatin şuûruna vardırان ilk insandır.⁴ Sâmiha Ayverdi'nin deyişiyle o, “*kütlenin kollektif şuur altında birikip kemâle ermiş olan ideali ve bağrında geliştirip olgunlaştırdığı kültür mirasını kendinde taşıyan seçkinlerden bir numûnedir.*”⁵ Onun hayat prensibi ve insanlık idealini özetlemek gerekirse denilebilir ki; beşerin yüzünü, güzele, doğruya, iyiye çevirmekten ibârettir. Bu nedenle Hatice Cenân Hanım, oğlunun ilk mürşidi olmuş ve dâimâ şu nasîhatta bulunmuştur:

“İnsanları seveceksin, senin içinde tükenmez af, merhamet ve müsâmaha hazineleri var. Onun için yalnız insanları değil, bütün mahlûkâtı aynı yorulmaz hız ve tükenmez iştihakla seveceksin. Sen de mevcut cevherleri cömertçe harcamalısın. İnsanları insanlara iştirâk ederek, hatalarında ve sevaplarında onlarla bir olarak seveceksin. Doğumları ile çoğalıp ölümleri ile eksilecek kadar onlardan olacaksın. Senin bir insan olarak vazfen, insanların yüzünü müşterek, samimi bir gâyeye bir ideale çevirmektir ve bunun birçok yolları vardır. Fakat en kestirme, en güzel, en büyük yol aşk ve iman yoludur. Hudutsuz bir insanlık aşkı...beşeriyetin tek selâmet kapısı her zaman budur. İnsan kemâle, beşerîlikten ulûhiliğe, kısacası Allah'a ancak ve ancak bu yoldan ulaşır.”⁶

Oğul anaya-ana oğluna bağlıdır. Ayverdi'nin anlatımına göre Hatice Cenân Hanım oğlunu emsâline az rastalanır bir muhabbetle seviyordu. Belki kendi oğlu olmasa da aynı tarzda sevecekti. Zîra onun şahsında insanlık idealinin tahhakkununu

³ Nezîhe Araz, a.g.e., s. 465.

⁴ Sâmiha Ayverdi, *Dost*, s.16.

⁵ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., s.17.

⁶ Sâmiha Ayverdi, *Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2009, s. 18.

mümkün gördüğü için seviyordu. Yine onun deyimiyle “İşte bu sevgide Hz. Peygamber ile Hazreti Ali arasındaki, Şems-i Tebrizî ile Mevlânâ arasındaki, Sokrat’la Eflâtun arasındaki sevginin çeşnisi hissedilmektedir.”⁷

Hatice Cenân Hanım, işte bu duygularla oğluna muhabbet, dostluk ve garazsız sevginin kapılarını ardına kadar açmış, kendi şahsında yer tutan cevherlerin kaynaklarını ona vermiştir. Bu alış-veriş yuvarlandıkça büyüyen bir çığ gibi onların varlıklarını aşip taşınca da âlemhâlkının üzerine sıçramıştır. Hatice Cenân Hanım’ın tüm insanlığa yayılan bu beklentisiz sevgisi nasıl bir prizmada toplanan ışık gibi oğlunda sembolleşmişse; şimdi de Ken’an Rifâî, anasında toplanıp gelişen insanlık aşkını âleme ve cümle yaratılmışlara yayıyor, dağıtıyordu.⁸

Galatasaray Yılları

Ken’an Rifâî öğrenimini Galatasaray Sultâniyesi’nde tamamlamıştır. Akıllı, cana yakın, edepli fakat bununla beraber son derece afacan bir çocuktur. Parlak zekâsı her ne kadar hocalarının müsâmahasına sebep olsa da, aralıksız devam eden yaramazlıkları sebebiyle hemen her hafta sonunu okulda geçirmektedir. Bununla beraber, henüz daha üç aylık talebe iken Fransızca’yı kavrayıp Türkçe masalları tercüme edecek derecede de kâbiliyetlidir. Bu durum hocalarının dikkatinden kaçmaz, onun elinde olmadan yaptığı haşarılıkların bir çoğunu hoşgörürler. Zira “Çocuk, aşırı yaramaz fakat terbiyeli idi. Bir yerde, akli ve zekâyı taçlandırın terbiye, büyükleri de küçüklere saygılı olmaya zorlayan pedagojik bir anlayış değil miydi?”⁹ Ken’an Rifâî ilk mânevi eğitimini ise, derûnî yönünü tevârüs ettiği annesinden almıştır. Annesi onu ilerleyen yıllarda, tekke şeyhliği vazîfesi bulunmayan mürşidi Üveysî-Kadîrî Ethem Efendi’nin terbiyesine emânet etmiştir.¹⁰

Galatasaray’dan mezuniyetinin ardından, bir süre çeşitli memuriyetlerde bulunduktan sonra hukuk fakültesine giren Ken’an Rifâî daha sonra Balıkesir İdâdisi Müdürlüğü’ne tâyin edilir. Ondokuz yaşlarında gittiği bu vazifede onbir ay kalmıştır. Balıkesir döneminin kendisinin mânevî eğitiminde özel bir yeri olduğuna dikkat çeken Ayverdi, bu dönem için şunları kaydeder:

⁷ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., s. 19.

⁸ Sâmiha Ayverdi, Dost, s.17.

⁹ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., s. 19.

¹⁰ Mustafa Tahrallı, “Ken’an Rifâî”, DİA, C.XXV, s. 254-255.

“On bir aylık Balıkesir devri, genç müdürün Allah velisi anne eliyle yükselen mânevî temelinin, artık mürşidi Edhem Hazretleri’nin taş taş işleme mesûliyetini bütünü ile üstüne aldığı devirdi. Bir müddet için Balıkesir’e gelmiş olan Edhem Şah, genç müridine ilk defa riyâzât kapısını açarak, onu tabiat nimetlerinden kesmiş ve asgarîden asgarî ile yaşamanın temizleyici zevkini tattırmış, böylece de, işlemekte olduğu âbideyi bir mânevi nizam ve üslûba kavuşturmuştu.”¹¹

Yine bu dönemde Ken’an Rifâî’nin mürşidinin arzusu üzerine Balıkesir’de musikî eğitimi aldığını biliyoruz. Filibeli Ethem Efendi o dönemden itibâren, annesinin olduğu gibi genç oğlunun da mürşididir. Ethem Efendi’nin tekke şeyhliği vazifesi bulunmadığı gibi bu meselelerin şekliyle de alâkalı değildir. O sivil ve mütevâzi bir memurdur. Fakat mânevî tasarrufundaki eşsizliğini bu gökkubbe altında yalnız şu ana-oğul bilmektedir. Ayverdi’nin deyiimiyle “*O sâdece, cezbe ve istiğrâk âleminin, kanatları ardına dayanmış açık kapısıdır ki, bu kapıyı ancak bu iki kişi görmüş ve iki kişi içine dalıp orada yok olmuşlardır.*”¹² Balıkesir ve sonrasında çeşitli vilâyetlerde süren bu memurluk dönemini âdeta bir şehzâdenin eğitim dönemine benzetebiliriz. Ken’an Rifâî ileride yükleneceği vazîfelerin icâblarını yerine getirebilmek için bu dönemde çeşitli eğitimler almış, mürşidinin yönlendirmeleriyle maddî ve manevî olarak kendisini hazırlamakla meşgûl olmuştur.

Balıkesir’den sonra Adana Maârif Müdürlüğü’ne tâyin edilir. Genç Maârif Müdürü burada ıstılâhâtçılığa harâretle sarılmış ve civar kasaba ve köyleri dolaşarak, husûsî ve şahsî girişimleri ile hâlkı uyandırmaya ve özellikle okul yaptırma imkanları aramaya çalışmıştır.

Ardından sırasıyla Manastır, Kosova, Üsküp Maârif müdürlüklerine getirilmiştir. Manastır’da bulunduğu sırada, mürşidi Edhem Efendi Filibe’den kalkarak Manastır’a gelir.

“Bu iki büyük insanın dünyâ planında son karşılaşmasıdır. Öyle anlaşılıyor ki kudretli mürşit, genç müridine bir vedâ ziyareti yapmak lüzûmunu duymuştur. Gerçi

¹¹ Sâmiha Ayverdi, *Dost*, s. 23.

¹² Sâmiha Ayverdi, *Ken’an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, s. 41.

henüz kendisi de genç denecek bir çağda, kırk beş yaşındadır. Sağlam ve sıhhatlidir de. Fakat yeryüzüne, yalnız iki insanın yetişmesi için [Ken'an Rifâi ve Hatice Ceâan Hanım] gelmeyi kabul etmiş olduğunu söyleyen bu büyük adam, ne çâre ki memleketine dönmek için mukâvelesi tamamlanmış bir hoca gibi, dünyâyı terkedeceği zamanı çok önceden bilmektedir.”¹³

Gerçekten de, Ethem Efendi Manastır'a döndükten sonra, mânâ âleminde bu dünyâdan ayrıldığını mürîdine bildirmiş ve yerine kendisini bıraktığını işâret etmiştir. Bundan sonra genç maârif müdürü için mesûliyet ve ağırlık dönemi başlamak üzeredir. Fakat Ethem Efendi'nin irtihâli onun mânevi eğitiminde de farklı bir dönem açar. Filibeli Ethem Efendi, araştırmacı, isteyici ve bütünüyle iştiyâk olan mürîdinin saġnak hâlinde gelen suâllerini önceleri hemen dâimâ sükûtle cevaplandırır, ya da sâdece “Gör de bil!” diyerek kestirip atarken, şimdi, mânâ âlemine intikâl ettikten sonra, bir suâline bin cevâp ile karşılık vermektedir.¹⁴ Kosova Vilâyeti Maârif Müdürlüğü vazîfesinde iken, Devlet'e karşı her türlü entrika ve isyanların sık sık görüldüğü yıllarda, resmî görevi ile birçok toplum hizmetinde canla başla çalışmıştır.¹⁵ Oġlu Kâzım Büyükkaksoy (ö. 1414/1993) vazîfe icâbı kendisiyle yakınlık kuran kimselerin bu yakınlığı bir şeref bildiklerini kaydeder. Bu kimseler arasında Fazlı Paşa, Üsküp Valisi Hafız Paşa'da vardır.¹⁶ “*Muhitinden dışarı yayılan şöretihâlk arasında da etkili olmuş, daha irşat müsaadesi almadan birçok kimselerin kalbini feyizlendirmek kabiliyetine ulaşmıştır.*”¹⁷ Üsküp'te üç yıl devam eden vazifesinden sonra Trabzon'a tâyin emri çıkmış, burada bir yıl kadar maârif müdürlüğü görevinde bulunduktan sonra İstanbul'da Numûne-i Terakkî müdürlüğü'ne tâyin edildiği haberi gelmiştir. Üç ay sonra mürşidinin mânevî bir işâretiyle ne kadar kaza namazı var ise edâ etmesi ve arkasından Medîne-i Münevvere'ye müdürlük göreviyle de gitmesi emrolunmuştur. Böylece Hz. Peygamber'i kendi makâmında ziyâret şevk ve aşkıyla beklemeye başlar. İki sene sonra kendisine Maârif Nezâreti'nde Medîne-i Münevvere'de İdâdî-i Hamîdî müdürlüğü teklif edildiğinde o da “*Müdürlük ne demek? Hademelikle bile gitmeye râzı olduğunu*” ifâde etmiş ve taşına, toprağına, insanına, hayvanına, kedisine, köpeğine

¹³ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., aynı yer.

¹⁴ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., aynı yer.

¹⁵ Mehmet Demirci, “Ken'an Rifâi ve Çevresi”, **Demokrasi Platformu**, [Türkiye'de Tarikatlar ve Cemaatler - I], 2006, C. II, No: 6, s. 45-76.

¹⁶ Kâzım Büyükkaksoy, **Hak Yolunun Önderleri**, İstanbul, Eskişehir Kütüphânesi, 1973, s. 510-511.

¹⁷ Kâzım Büyükkaksoy, a.g.e., aynı yer.

âşık olduğu saâdethâneye idâdî müdürü olarak gitmiştir.¹⁸ Medîne’de geçen aşk ve muhabbet dolu yıllar için Sâmiha Ayverdi şunları kaydediyor:

“Medîne... Resûlullah’ın makâmı, İslâm’ın kalbi Medîne.. Taşına toprağına, insanına hayvanına, kedisine, köpeğine dahî âşık olduğu Saâdethâne... Gitti. Hem de sevip sevildiği bu cemâl cenneti içinde tam dört sene kaldı. İdâdî-i Hamîdî henüz inşâ olmakta ve genç müdür ise, çoğu zamânını Ravza-i Mutahhere’de vecd içinde geçirmekte, şiirlerini yazmakta onları bestelemekte ve dünyâyı gözü görmemektedir. ... burada herkesi sevmekte hiç kimseyi ayırt etmeden, çöşkun bir muhabbetle sevmekte, öylesine de sevilmiştir.”¹⁹

Türlere Arapça öğretmeyi kolaylaştıracak *Kırk Derste Arapça* adlı eseri de yine burada bulunduğu dönemde kaleme almıştır. Dört yıl kaldığı Medine’de bir başka mânevi işâret üzerine beldenin şeyhü’l-meşâyihî, Seyyid Ahmed er-Rifâî (ö. 1578/1182) neslinden Seyyid Hamza er-Rifâî’ye hizmet etmiş; şeyhi kendisine, “Oğlum, ben mi senin şeyhinim, yoksa sen mi benim şeyhimsin?”²⁰ diyerek icâzet ve hilâfet vermiştir.²¹

Dört yıl sonra İstanbul’a dönünce (1908) Erkek Muallim Mektebi’nde Fransızca Hocalığı, Tedkîkat-ı İlmiyye Encümeni Azalığı, Darüşşafaka Müdürlüğü, Meclis-i Maârif Azalığı’nda bulunmuştur. Aynı yıllarda annesi Hatice Cenân Hanım’ın Hırka-i Şerîf’te inşâ ettirdiği Ümmü Ken’an Dergâhı’nda postnişîn olarak irşâd faaliyetine başlamıştır. Ken’an Rifâî’nin irşâd faaliyetini dergâh çatısı altında götürmeyi tercih edişini Sâmiha Ayverdi devrin icâbettirdiği şeyi yerine getirmek olarak yorumlar:

“O devrin şartlarına göre bu meydan, ancak bir dergâh olabilirdi. Eğer o zamanki cemiyet, bir zâviye değil de bir akademi yoluyla fikrini yaymak imkânlarına sahip olsaydı belki de Ken’an Rifâî bir akademiyi tercih ederdi. O, cemiyetin nabzını elinde tutarken, insanları hayâtın endişe verici dönemeçlerinde, vartalı yollarında, kıymet ölçülerini benimsemesinde, fikir ve ahlâk muhâsebesinde, hulâsa varlığının

¹⁸ Mustafa Tahralı, *Sahâbeden Günümüze Allah Dostları*, İstanbul, Şûle Yay., 1996, C. IX, s. 442.

¹⁹ Sâmiha Ayverdi, *Dost*, s. 19.

²⁰ Mustafa Tahralı, “Ken’an Rifâî”, s. 254-255.

²¹ Silsile için bkz. Mehmet Demirci, “Ken’an Rifâî ve Çevresi”, s. 45-76.

bütünü üstünde emniyet ve ahenk sağlayacak bir kontrol ve mesuliyet hissinin sahibi kılmak istiyor ve terbiye sistemini o yola yöneltiyordu.”²²

Bir taraftan irşâd işleri ile meşgûl olurken, diğer taraftan da memleket kültürüne katkıda bulunma, öğrenci yetiştirme ve idârecilik yapma gibi vatan hizmetine de yeniden başlamış, Darüşşafaka ve Gelenbevî okullarında müdürlük yapmış, yüksek sınıflara da Edebiyat ve Fransızca dersi vermiştir.

“Şunu artık biliyoruz ki Ken'an Rifâî, dergâhını bir dergâh şeyhi unvanı kazanmak için açmamış, gâyesini zamanın şartlarına göre tahakkuk zeminine getirebilmesi vâsıtası olarak kabullenmiştir. Onun bu karardaki ihlâs ve samimiyeti, aynı zamanda hedefinin gâyet berrak ve temiz oluşu, dergâhını pek kısa zamanda münevver bir zümrenin baş başa verdiği bir irfan ocağı hâline sokuvermesiyle de sâbittir. O kadar ki zamanın kalbur üstü münevverlerinden şâirler, mütefekkirler, ilim ve fen adamları, hatta şeyhülislâmlar, patrikler, papazlar bu çatının kalabalığının ekseriyetini teşkil etmekte idi.”²³

Altay Dergâhı'nın işleyişi ile ilgili kendisinin oğlu Kâzım Büyükkaksoy şunları kaydeder:

“Dergâhta cuma günleri ikindiye yakın mukâbele ve zikre başlanmadan önce mesnevî dersi verir, kendi eseri olan ilâhîler güzel sesli zâkirler tarafından okunur ve vecd içinde dinlenirdi. Ken'an Rufâî Hazretlerinin dergâhına İstanbul'un en yüksek şahsiyetleri, muhtelif tarikatların şeyhleri de gelirlerdi. Bu irfan toplantılarında yapılan sohbetler ve Ken'an Rifâî Hazretlerinin herkesi tatmin eden veciz konuşmaları can kulağıyla dinlemeye degecek bir nitelik taşırdı.”²⁴

1925 yılında tekkelerin kapatılması üzerine mülkiyeti kendilerine ait olan Ümmü Ken'an Dergâhı aile bireyleri tarafından mesken olarak kullanılmaya başlamıştır.

²² Sâmîha Ayverdi, *Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, s. 111.

²³ Sâmîha Ayverdi, *a.g.e.*, s. 113-114.

²⁴ Kâzım Büyükkaksoy, *Hak Yolunun Önderleri*, s. 510-511.

“Dergâhlar kapandıktan sonra da Ken'an Rifâî'nin vazifesi bitmiş olmadı. Bu defa da kendi kendine gelişen tabiat hâdiseleri gibi, etrafında tabîî bir akademi teşekkül ediyordu. 1925'de tekkelerin devlet eliyle kapatıldığı zaman halkın sesini Hakk'ın sesi olarak kabul eden Ken'an Rifâî bu durumu en küçük itiraz ve hoşnutsuzluk göstermeden kabul etmişti. Onun için tarikat bir gâye değil bir vasıtadan ibaretti. Ken'an Rifâî tarikat kurumunun sadece şekilde kalmış olduğunu görmekte ve devrin ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olmadığını bilmekteydi. Bu fikri öylesine samimiyetle benimsemiştir ki, kendisine bu konuda soru yönelten bir gazeteciyehâlihazırda açık olan üç yüz küsur dergâhtan pek azının irfâna hizmet ettiğini ve söz konusu kanun ile bu duruma bir son verildiğini ifâde etmiştir.”²⁵

Maârif Vekâleti'nden emekliye ayrıldıktan sonra on üç yıl boyunca Fener Rum Lisesi'nde Türkçe hocalığı yapmış, soyadı kanunu ile Büyükaksoy soyadını almıştır. Ken'an Rifâî, 7 Temmuz 1950 tarihinde vefât etmiştir. Kabri Merkezefendi Camiî avlusunda şadırvanla kabristan duvarı arasındaki hazîrede bulunmaktadır. Aliye Büyükaksoy, Mevlidhan Hâfız Kâzım Büyükaksoy ve Kâinat Büyükaksoy (Gürsoy) çocuklarıdır. Erkek ve kız torun ve torun çocukları bulunmaktadır.²⁶ Bunlardan kendisine en yakın olanları şu şekilde sıralar: Diş Tabâbeti ve Eczâcı Mektepleri Müdürü Server Hilmi Bey, Hattat Azîz Efendi; Eflâtun, Mark Orel ve Epiktetos'un bazı eserlerini Türkçe'ye tercüme eden Felsefe Öğretmeni Semîha Cemal Hanım (ö. 1355/1936), damadı ve Diş Hekimi Ziya Cemâl Büyükaksoy, Romancı ve Filoloji Doktoru Safiye Erol, Mimar Ekrem Hakkı Ayverdi, Edip, Mütefekkir ve Mutasavvıf Sâmiha Ayverdi. Devrin Şeyhülislamlarından Haydârîzâde İbrahim Efendi, Nesîmî Efendi ve Abdullah Efendi ile Mısır Keldânî Patrik Vekili Âbid Efendi de onun sohbet halkasına dâhil olanlardandır.²⁷

2. Eserleri

Kendisine ait basılmış ve basılmamış eserler mevcuttur. Bunlar:

a. **Muktezâ-yı Hayat (İstanbul, 1308)** “Hayatın getirdikleri” anlamına gelen bu kitabı, Balıkesir'de bulunduğu sırada hazırlamıştır. Fen ve tabiat bilgisi kitabı

²⁵ Sâmiha Ayverdi, *Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, s. 120-121.

²⁶ Mustafa Tahralı, “Ken'an Rifâî”, s. 254-256.

²⁷ Mehmet Demirci, “Ken'an Rifâî ve Çevresi”, s. 45-76.

mâhiyetinde bir eserdir. Müellif mukaddimede eseri, Fransızca kitaplardan tercüme ederek hazırladığını söyler.²⁸

b. Rehber-i Salikîn (İstanbul, 1327): Tarikat usûl ve âdâbına dâir Osmanlıca matbu bir risâledir.

c. Tuhfe-i Ken'an (1327): “Ken'an'dan bir armağan” anlamına gelen kitab, 340 kadar hadîsin ve İmam Bûsîrî'nin *Kasîdetü'l Bürde*'sinin yine nazmen tercümesinden oluşmaktadır. Ayrıca kendisinin bazı ilâhîlerini ihtivâ etmektedir.²⁹

d. Ahmed er-Rifâî (İstanbul 1340): Ahmed er-Rifâî ve Tarikatı hakkında Türkçe'de yazılmış en geniş eserdir. İçinde müellifin bazı ilâhîleri de bulunmaktadır. Sonuna Ahmed er-Rifâî'nin 52 hizbi eklenmiştir. Eser Mustafa Tahralı tarafından yayına hazırlanarak, 2008 yılında Cenân Yayınları tarafından basılmıştır.

e. İlâhiyât-ı Ken'an (İstanbul, 1341): Yukarıda adı geçen iki eserdeki ilâhîlerle birlikte diğer şiirlerini ihtivâ etmektedir. Manzûmelerin büyük çoğunluğu aruzla yazılmıştır. Sünbül Efendi (ö. 936/1529) ve Merkez Efendi (ö. 959/1552) için yazdığı iki manzûme Hattat Aziz Efendi (ö. 1353/1934) tarafından büyük birer levha hâlinde yazılmış ve bu zâtların sandukalarının baş ucuna konulmuş olup hâlen mevcuttur. Kitabın ikinci kısmında bizzat kendisinin, bestekâr İzzettin Hümâyî Elçiöğlü (ö. 1370/1950) ve Muallim Kâzım (ö. 1361/1942) beylerin bestelediği yetmişbeş kadar ilâhînin notası verilmiştir. Eserin Yusuf Ömürlü tarafından hazırlanan ikinci baskısında yeni bestelenmiş bazı ilâhîlerle ilk baskıda yer alan ilâhîlerin sadece bestelenmiş olanlarına yer verilmiş (İstanbul, 1974) Yusuf Ömürlü ve Dinçer Dalkılıç'ın yaptığı son baskısında ise (İstanbul, 1988) günümüz bestekârlarının bazı bestelerinin notaları ilâve edilerek, bestelenmiş eserlerin notaları ve Ken'an Rifâî'nin bütün manzûmeleri biraraya getirilmiştir.³⁰

f. Şerhli Mesnevî-i Şerîf (İstanbul 1973, 2000) Eser Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin birinci cildinin şerhinden oluşmaktadır. Dergâhtaki mesnevî takrîrleri esnâsında Ziya Cemâl Büyükkaksoy, Semîha Cemal ve Sâmiha Ayverdi gibi talebelerinin tuttuğu notların daha sonra bir heyet tarafından karşılaştırmalı olarak düzenlenmesiyle oluşturulmuştur. Söz konusu derleme bu heyette bulunan Nihat Sâmi

²⁸ Mustafa Tahralı, “Ken'an Rifâî”, s. 254-256.

²⁹ Mustafa Tahralı, a.g.e., aynı yer.

³⁰ Mustafa Tahralı, a.g.e., s. 260.

Banarlı'nın kalemiyle günümüz Türkçe'sine kazandırılmıştır. Mustafa Tahralı, *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*'nde bu eseri tanıtırken “*Mesnevî şerhleri içerisinde husûsi bir kıymeti olan eser, çağımızın dînî tasavvufî nesir Türkçe'sine güzel bir örnektir*” der.³¹ Kendisinin Ümmü Ken'an Dergâhı'nda yaptığı mesnevî takrirlerinin diğer ciltlere ait sohbet notlarının yer aldığı defterlerin bir bölümü ise Cemâlnur Sargut Özel kitaplığında bulunmaktadır.

g. Sohbetler: (Haz. Sâmiha Ayverdi, iki cilt, Ankara, 1991-1992, tek cilt, İstanbul, 2000) Ken'an Rifâî'nin damadı Ziyâ Cemâl Büyükkaksoy'un 1922-1925 yılları arasında dergâhta tasavvuf sohbetlerinden ‘*Selâmlık Notları*’ başlığı ile tuttuğu notlar ve Ziyâ Cemal Bey'in kız kardeşi Semîha Cemal ile Sâmiha Ayverdi'nin aile içindeki tasavvuf sohbetlerinden derlediği notlardan meydana gelmiştir. Ayrıca *Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* adlı kitabın sonunda Ken'an Rifâî'nin sohbetlerinden derlenmiş bir bölüm bulunmaktadır. Sâmiha Ayverdi'nin *Dost* adlı eseri Ken'an Rifâî hakkında yazılmış bir biyografi olup bu kitapta Sâmiha Ayverdi ve Semîha Cemal'in, kendisinin sohbet notlarından oluşturduğu küçük bir derleme de mevcuttur.

3. Ken'an Rifâî'nin Öne Çıkan Talebelerinden Bazıları

Sâmiha Ayverdi Ken'an Rifâî'nin çevresindeki halka içinden iki mühim şahsı ayırarak onlardan husûsiyetle bahseder: Erkekler arasından Doktor Server Hilmi ve kadınlardan da Nazlı Hanım.³² Biz de bu başlık altında inceleyeceğimiz şahsiyetlere bu iki seçkin örnekle başlamak istiyoruz. Bu iki örneğin şahsında görülmesi icab eden ise Ken'an Rifâî'nin tâlim ve terbiye halkasına katılan fertlerin genel husûsiyetleridir. Zirâ Doktor Server Hilmi, Ken'an Rifâî'nin tâlim ve tadrîs hayatı içinden seçilmiş bir fert olarak, bayraktarlık ettiği zümrenin bir sembolü olarak kabul edilmiştir.³³

Server Hilmi Bey

Ken'an Rifâî'nin Server Hilmi Bey ile olan dostlukları Galatasaray Sultanî'sindeki yıllarına kadar uzanır. Server Hilmi, neşeli, dürüst, temiz kalpli bir

³¹ Mustafa Tahralı, a.g.e., s. 254 vd.

³² Sâmiha Ayverdi, *Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, s. 76.

³³ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., aynı yer.

genç olup kabadayılığa kaçan haşarı mizacı ve bilhassa güzelliği ile bilinen bir İstanbul çocuğudur. Mezuniyetten sonra bir dönem yolları ayrılan iki genç, seneler sonra rastlaşırlar. Bu, Ken'an Rifâî'nin Medine'ye ilk gidişinden hemen öncedir. Aradan geçen yıllar içerisinde Server Hilmi, Tıbbiyeyi altı sene birinciliği muhafaza ederek bitirmiş, şimdi ise Sıhhiye Müfettişidir. Bu arada Numûne-i Terakkî Müdürü, mektebinin o sıralar boş olan doktorluk görevini ek bir iş olarak kendisine tevdi eder. Böylece tekrar görüşmek için bir vesîle de zuhûr etmiş olur. Server Hilmi Bey, senelerin getirdiği tabî gelişme seyri dışında hemen aynı yerededir. Yine mert, dürüst, hoyrat, neşeli, yakışıklı, fazla olarak evleneceği kıza gönlünü kaptırmış bir âşık, biraz da on dokuzuncu asır ilim adamının îmâna dudak büken edâsıyla ilmîne mağrûrdur.

Fakat mîzacının taşkınlığına rağmen, şuûr altında gelişme fırsatı bekleyen cevherlere sahiptir. Dostlukları bir müddet satıh üstü mevzûlarda devam etse de, nihâyet Server Hilmi'nin içinde bekleyen bu kâbiliyet, karşısındaki insanın yardım elini farketmiş ve "*Senden bir şey var, beni bırakma*" diyerek o ele sıkı sıkıya yapışmış ve ömrü boyunca da bırakmamıştır.³⁴

Nazlı Hanım

Nazlı Hanım ise Evrenoszâdelerin modern ve medenî bir zihniyetle yetişmiş evlatlarından biridir. Ken'an Rifâî'nin halîfelerinden ve bir İstanbul çelebisi olan Cemâl Bey'in zevcesidir. İlk gençlik yıllarını bir şiir ve güzellik havasında ve varlık içinde geçirmiş Nazlı Hanım, daha o gençlik demlerinde bile gönlünün kanmaz ve doymaz genişliği için şey aramaktadır. Bir meçhûlun peşindedir. Böyle bir arayış içinde iken Ken'an Rifâî ile karşılaşır, onun sohbet ve terbiye halkasına katılır. "*Artık hiçbir zevkin, hiçbir güzelliğin cevap veremediği bu yatışmaz yürek, Ken'an Rifâî ile annesinin terbiyelerinde, kâbiliyetini yüzüne vurmuş, kendi kendisini kazanmıştır.*"³⁵

Nazlı Hanım'da en dikkate değer husûs, dâimâ kütle menfaatini ön plana koyup kendini en geriye atması, hatta kendi varlığını çoğu defâ tamâmîyle silebilme becerisidir. Fakat mukadderat onu çeşitli cilvelerle imtihan eder; önce servetini kaybeder, ardından kocası 1914 harbi sırasında çalışamayacak derecede hastalanır. Üç evlâdının geçimi üzerine kalan Nazlı Hanım, ailesinden kalan küçük bir îrad ve bir de

³⁴ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., s. 66-67.

³⁵ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., s. 79.

ilkokul öğretmenliği diplomasıyla kalır. Bundan sonra yirmi sekiz yıl çatısı altında çalışıp hizmet edeceği tâlim ve tadrîs yuvasına adım atar.³⁶

Semîha Cemal Hanım

Semîha Cemâl, Ken'an Rifâî'nin halifelerinden Cemâl Bey'in ve en yakın müridlerinden Nazlı Hanım'ın küçük kızları ve o zamanki Kız Muallim Mektebi'nin rûhiyât hocasıdır. Ken'an Rifâî'nin, büyük bir sadâkatle bağlandığı annesi bu hayattan göçüp gittiğinde, yıllar süren yol arkadaşlığını, annesinin bıraktığı yerden devralacak olan kişi Semîha Cemâl idi.³⁷ Kardeşi Ziya Cemâl Büyükkaksoy'a göre onun sanatının kaynağı her nefes yeni ve gizli bir köşesini keşfettiği kendi ruhudur. Cemâl Büyükkaksoy kendisinin meşrebi ile ilgili olarak ise şunları kaydeder:

“Semîha Cemâl... asırların sinelerinden nâz ile beliren ateşin istidad.. Semîha Cemâl.. mütekâmil ve mutlak fazilet enmuzeci, Semîha Cemâl.. şahsında insanî hisleri olgun bir belâgat ve bütün vüzhile temsil eden yüksel kabiliyet.. Semîha Cemâl.. Rabbânî bir tuhfe, bir mücerred ruh; gayıbdan beşerilere armağan; tecessüd etmiş ahlâk nümunesi..”³⁸

Semîha Cemâl hayatta kaldığı süre içerisinde, Ken'an Rifâî'yi bu dünyâda az rastlanacak bir aşk, anlayış ve imanla sevmiştir. Bu sevginin temel taşlarını, Ken'an Rifâî'nin görüş ve anlayışı ve onun bu dünyâdaki davasına olan iştirâki, onun varlığını kendi varlığını ile özdeşleştirme isteği oluşturmaktadır. Herşeyden önce Semîha Cemâl Hanım, hayatta varolma sebebini idrâk etmiş ve bu yolda emek sarfetmiş bir insandı. O, hocasına sâdik bir talebe, hocasının davasını paylaştığı bir yoldaşı.³⁹

Sâmiha Ayverdi

Sâmiha Ayverdi, 25 Kasım 1905'te İstanbul Şehzâdebaşı'nda doğmuştur. Annesi Fatma Melîha Hanım, babası aslen Bolu'lu Piyâde Kaymakamı (Yarbay) İsmâil Hakkı Bey'dir. Sâmiha Ayverdi'nin rûhî ve mânevî gelişmesi, Ken'an Rifâî'nin irşâdları ile gerçekleşmiştir. Dayısı Server Hilmi Bey, Galatasaray'dan Ken'an

³⁶ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., s. 80.

³⁷ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., s. 236.

³⁸ Semîha Cemal, **Gül Demeti**, İstanbul, Bilgi Basım Yay., 1954, s. 6.

³⁹ Sâmiha Ayverdi, **Dost**, s. 43.

Rifâî'nin mektep arkadaşı idi ki daha sonra halifesi olacaktır. Sâmiha Ayverdi mürşidi Ken'an Rifâî'nin terbiyesindeki mânevî uyanışının ve seneler süren yoğun okuma ve araştırma devresinin ardından, "Yaz" emriyle kalemi eline alır ve 33-34 yaşlarında başlayan yazma vazîfesini son zamanlarına kadar sürdürür. Elli beş yıllık yazı hayatı boyunca roman, makale, mektup, tarih, hâtîrât nevinden birçok eser kaleme alır.⁴⁰

İsmet Binark, Sâmiha Ayverdi'nin yazdıkları ile ölümünden sonrada irşad görevini yerine getiren ölümsüz bir şahsiyet olduğunu kaydederken⁴¹ Mehmet Demirci de bir makalesinde Sâmiha Ayverdi'nin Türk kültür ve irfan hayâtındaki yerine dikkat çeker.⁴² Cemalnur Sargut, hocası Sâmiha Ayverdi'yi şöyle anlatıyor: Kitapları ile Ken'an Rifâî dergâhını yeniden açan⁴³ velûd bir yazar, eserlerinde yazdığı her cümle Ken'an Rifâî'nin mânâsından bir örnek olan⁴⁴, çok iyi bir Mevlânâ ve İbnü'l-Arabî yorumcusu⁴⁵, Ken'an Rifâî Üniversitesi'nden bir akademisyen⁴⁶ ve nihâyet bütün bunları yapmak kendisine nasîb olan bu örnek şahsiyet, hocasının mânâsı önünde yok olmuş bir ney gibidir⁴⁷.

4. Talebelerinin Dilinden Ken'an Rifâî'nin Şahsiyeti

Bu başlık altında *Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* adlı eserin müelliflerinin diliyle ve Semîha Cemal Hanım'ın anlatımıyla kendisinin şahsiyeti hakkında bilgi vermeye çalışılacaktır. Sâmiha Ayverdi bu eserde özellikle kendisinin terbiyeciliği üzerinde durur ve terbiyeciliğini iki ana konu etrafında inceler. Bunlar Ken'an Rifâî'nin terbiye sisteminin gâyesi ve terbiye metodudur. Ayverdi'ye göre kendisiyle az çok irtibatı olan herkes Ken'an Rifâî'yi, kendi görüşünce ve zannınca tarif edecektir. Fakat şahsiyeti elbet bunların çok üstündedir. Belki onu, birisi bir müslüman ulusu, bir din mürşidi olarak tanımlayacak⁴⁸, bir diğeri onu idealist bir

⁴⁰ Eserleri için bkz. İsmet Binark, *Gönül Dünyâmızı Aydınlatanlar*, İstanbul, Nefes Yay., 2012, s. 598-652.;

⁴¹ İsmet Binark, *Sâmiha Ayverdi'nin Fikir ve Gönül Dünyasından Seçmeler Rahmet Çeşmesi*, Ankara, Altay Kültür, Sanat Ve Eğitim Vakfı Yay., 2009, s. 14.

⁴² Mehmet Demirci, "Ken'an Rifâî ve Çevresi", s. 45-76.

⁴³ Cemalnur Sargut, *Sâmiha Ayverdi ile Sırta Yolculuk*, İstanbul, Nefes Yay., 2012, s. 48.

⁴⁴ Cemalnur Sargut, a.g.e., s. 66.

⁴⁵ Cemalnur Sargut, a.g.e., s. 74.

⁴⁶ Cemalnur Sargut, a.g.e., s. 86.

⁴⁷ Cemalnur Sargut, a.g.e., s. 21.

⁴⁸ Sâmiha Ayverdi, *Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, s. 126.

eğitimci olarak takdim ederken bir diğeri onun sanat, ilim ve ahlâk alanındaki faziletleri üzerinde durmak isteyecektir.⁴⁹ Fakat Ayverdi'ye göre, Ken'an Rifâî için şu sayılan özelliklerin her biri onun tevececüh ettiği tek noktaya doğru yol almasında yalnızca birer yardımcı unsurdur. Söz konusu gâye ise, Ayverdi tarafından şöyle tespit edilir:

“Ken'an Rifâî'nin yüzünü çevirdiği bu nokta, yakınlarına, talebelerine, hatta bütün insanlara nakletmek istediği, tahakkuk ettirmek için bütün bir hayâtı seve seve harcadığı gâyesi nedir? Ken'an Rifâî devrinin anlayışını, irfan seviyesini olduğundan bir adım daha ileri götürmek, insanlığın yüzünü ferdî dert ve dâva-lardan, menfaatlerden kurtararak kütle nâmına ve onun menfaatleri yolunda kullanmak, beşeriyeti yek-pâre bir bütün ve ferdi bu bütünün yalnız sözde değil fiilde de bir parçası hâline getirmek ve ferdin gözünü gönlünü, elini dilini küçük zaaf ve zevklerden kurtararak ona en güzel, en doğru, en iyi olan kemâlin, müteâlin hasret ve iştiyâkını aşlamak istiyordu.”⁵⁰

Bu gâyeye ulaşmak için kullandığı yöntem ise kişiyi önce kendi kendisiyle barıştırmak ve bu vesileyle cemiyetle olan münasebetlerindeki ahenk ve adâleti tesis etmek şeklinde özetlenebilir. Bu sebeple “*karıncadan Süleyman'a her yaradılmışı sevmiş, saymış ve bu ihtiramda çokluğun bir perde, birliğin asıl oluşunu görüp göstermiştir.*”⁵¹ Diğer bir yöntemi ise, tavsiye ettiği husûsları önce kendi tatbik etmiş olmasıdır. Şu sözleri, nasihatlerinin yaşantısının bir ifâdesi olduğuna en açık bir örnektir:⁵²

Ayverdi örnek şahsiyeti ile terbiyeciliği arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar: “*Evet! Hiçbir söz ve nasihat, hiçbir bilgi ve mârifet, hayâtının hesâbını bu kadar cesaretle, açık alınla, yürek ferahlığı ile veren bu mürebbînin bu tatlı beyânı kadar müessir olamaz.*”⁵³ Bu suretle çevresindekiler, hikmeti didaktik bir üslub içinde değil, fakat görerek anlama ve uygulama imkanı bulmuşlardır. Vazîfesini yol göstermek, istikâmet vermekten ibâret gördüğü için herkesi kendi kâbiliyet ve idrâkinin eşiğine ulaştırmaya

⁴⁹ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., s. 127.

⁵⁰ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., s. 128.

⁵¹ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., s. 129.

⁵² Sâmiha Ayverdi, a.g.e., s. 139.

⁵³ Sâmihâ Ayverdi, a.g.e., aynı yer.

çalıştığı anlaşılmaktadır. Bir terbiyecide bulunması gereken af, müsâmaha ve hoşgörü onda hat safhadadır.⁵⁴ Dâimâ her yanıfta bir mâzeret arama itiyâdında olmuş ve etraftan değil, insanın bizzat kendi nefsinden korkması gerektiğini salık vermiştir.⁵⁵ Eğitim ve öğretimde tek taraflı olmaktan çekinerek, hoca-talebe arasındaki alışverişin karşılıklı olmasını tercih etmiştir. Talebelerinden Safiye Erol (ö. 1384/1964), Ken'an Rifâî'yi mistik adam⁵⁶, hakîm insan, mürşid-i âgâh olarak tarif ederken; Sofi Huri, hocasını bir mürşid, bir mürebbi ve bir filozof olarak tanıtmaktadır.⁵⁷

Genç yaşta Hakk'a yürüyen öğrencilerinden Semîha Cemal Hanım ise, Ken'an Rifâî'nin şahsiyetini anlattığı bir yazısında, özellikle ahlâki kemâline dikkat çeker. Bu kemâl, Kalem Suresi dördüncü âyette ifade edilen ve övülen kemâlin, yani Hz. Peygamber'in güzel ahlâkının yirminci yüzyıldaki yeni bir tecellisi olarak aktarılmaktadır. Semîha Cemal Hanım'a göre, Ken'an Rifâî ilme önem verir ve hocasının "*İstifâde etmeliyim yada ettirmeliyim*" sözüne vurgu yapar. Semîha Cemal Hanım'ın anlatımına göre Ken'an Rifâî, öğrendiği bir bilgiyi derhal öğrencileri ile paylaşmak istemektedir. Onun anlatımıyla Ken'an Rifâî'nin öne çıkan diğer vasıfları şunlardır: Ken'an Rifâî, güzellik ve iyiliğin, dolayısıyla hikmetin kaynağına bakılmaksızın alınması gereğinden bahseder. Kişi kendisi için istediği şeyi, hayrı, derûni aşkı dostları içinde istemelidir. Unutkan değildir, yalnız kötülükleri unuttur. İyilikleri hatırlamaya daha ziyâde meyyaldir. Ahdinde durur, teccüssü sevmez, saatle hareketi sever. Kimsenin kendisi için zahmete girmesini istemez. Riyâyı, yalanı, uzun hayalleri sevmez. O yüzden bir meseleyi konuşurken derhal tatbiki cihetini arar. İntizâmı sever. İhmâlkâr degildir. Dalgınlığı hoş bulmaz. Bir şeyin vukundan önce şuyûunu sevmez. Hatta vukûundan sonra bile lüzumsuz yere bahsedilmesini sevmez.

Hakkında Yapılan Çalışmalar ve Yazılanlar

1. Sâmiha Ayverdi, **Ken'an Rifâî ve 20. Asrın Işığında Müslümanlık**, Kubbealtı, Birinci baskısı 1951 yılında yapılan eser daha sonraki yıllarda defalarca basılmıştır. Ken'an Rifâî hakkında yapılmış en kapsamlı bir çalışma olup daha sonra yapılan birçok çalışmaya ve ansiklopedi maddesine de kaynaklık etmiştir. Kitabın ilk

⁵⁴ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., s. 253.

⁵⁵ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., s. 308.

⁵⁶ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., s. 296.

⁵⁷ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., s. 325.

çıkıldığı döneme ait bir gazete yazısından ve kitabın öneminden İsmet Binark övgüyle bahsetmektedir.⁵⁸

2. Sâmiha Ayverdi, **Dost**. 1.Baskısı 1980 yılında yapılan kitabın 1995 yılında İngilizce baskısı da yapılmıştır. Ken'an Rifâi bu eserde *Peygamber mîrası olan ahlâk-ı Muhammedî devâsı ile dertlilere şifâ sunan bir Allah dostu* olarak tanıtılmaktadır.

3. "*Ken'an Rifâi*", Mustafa Tahralı, **Diyânet İslâm Ansiklopedisi**, C.XXV, s. 254-255. Bu ansiklopedi maddesi Ken'an Rifâi'nin hayatı, eserleri ve talebeleri hakkında kısa ve öz bilgi verir. Mutasavvıf şair yönüne dikkat çekilir.

4. Kazım Büyükkaksoy, **Hak Yolunun Önderleri**, İstanbul, Eser Yayınları, 1973.

5. Mehmet Demirci, "*Ken'an Rifâi ve Çevresi*", **Demokrasi Platformu**, 2006, Yıl: 2/ Sayı: 6.

6. **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, "*Ken'an Rifâi (Büyükkaksoy)*".

7. "*Rifâi Ken'an*", **Meydan Larousse**, İstanbul, Meydan Yayınevi, 1972. Maddede rastladığımız şu cümle dikkat çekicidir: "*Dergâh çalışmalarında İslâm Ahlâkının modern şartlara göre yorumlanmasını ve dergâhların birer kültür akademisi hâlinde gelişmesini amaç edindi*".

8. **Türk Ansiklopedisi**, İ. Parmaksızoğlu, "*Rifâi, Ken'an*", Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1978, C.XXVII.

9. İsmet Binark, **Dost Kapısı**, İstanbul, Cenân Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, 2005.

10. Mustafa Tahralı, **Sahâbeden Günümüze Allah Dostları**, İstanbul, Şule Yay., C. IX, 1996.

11. İsmet Binark, **Gönül Dünyâmızı Aydınlatanlar**, İstanbul, Nefes Yay., 2012, s. 567-597.

12. Gülmisal Gürsoy, **Zerredeki Okyanus**, (*Ken'an Rifâi ile Kendinden Kendine Yolculuk*), İstanbul, y.y., 2003.

⁵⁸ Gazete yazısı için bkz. İsmet Binark, **Bay Efendi**, Ankara, Altay Kültür San'at ve Eğitimi Vakfı Yay., 2007, s. 97.

13. İsmet Binark, **Bay Efendi**, Ankara, Altay Kültür San'at ve Eğitim Vakfı, 2007, s. 89-125. *Bay Efendi* kitabının yazarı İsmet Binark, Devlet Arşivleri eski genel müdürüdür. Kitap, Ken'an Rifâî ve çevresindekiler aleyhindeki yazılanlara⁵⁹ bir cevap mâhiyetindedir.

14. Cemâlnur Sargut, **Ken'an Rifâî ile Aşka Yolculuk**, İstanbul, Sûfi Kitap, 2009. Eser Sûfi kitabın tasavvuf sohbetleri dizin içerisinde Sadık Yalsızuçanlar'ın Cemâlnur Sargut ile, mürşidi Ken'an Rifâî ve kendisinin tasavvuf anlayışının incelikleri üzerine yaptığı bir mülâkattır.

15. Turan Atik, "*Rifâîlik Tarîkati Üzerine Sosyolojik Bir İnceleme*", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyât Anabilimdalı, 2008, Din Sosyolojisi Bilim dalında basılmamış "Yüksek Lisans Tezi".

⁵⁹ Kitapta aynı sayfa içinde biri diğerini tekzip eden ve böylece metnin tutarsızlığını açıkça ortaya koyan ifadeler bulunmaktadır. İsmet Binark ise eserinde, Ken'an Rifâî ve çevresindekilerin hayatlarını belgelerle tespit etmektedir. bkz. Soner Yalçın, **Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı Efendi 2**, İstanbul, Doğan Kitap, 2006, s. 121.

I. BÖLÜM

KEN'AN RİFÂÎ'NİN TASAVVUF ANLAYIŞI

Ken'an Rifâî'nin tasavvuf anlayışını inceleyeceğimiz bu bölüme başlarken, öncelikle kendisinin en mühim talebelerinden Sâmiha Ayverdi'nin görüşlerine değinmek gereği duyuyoruz. Daha sonra tasavvufun menşei sorunundan başlayarak, günümüze kadar tasavvuf ilminin geçirdiği belli başlı evreler ve bu dönemlere ait temel meseleler hakkında Ken'an Rifâî'nin görüşlerini tespit ederek konuyu incelemeye çalışacağız. Ayverdi'nin konu ile ilgili görüşlerini şu şekilde özetleyebiliriz: Ona göre Ken'an Rifâî tasavvufi anlayışında belli bir husûsa takılıp kalmamış, hem Gazali (ö. 505/1111)'nin ahlâkçılığını, hem İbnü'l-Arabî (ö. 636/1239)'nin vahdet-i vücûd görüşünü hem de Hz. Mevlânâ'nın estetik anlayışını içine alan geniş bir tasavvufî perspektif oluşturmuştur. Ken'an Rifâî'ye göre tasavvuf, insanın iç hâllerini tahlil ederek nasıl dengeli ve mutlu bir yaşam sürebileceğini tarif eden dinamik bir yapıdır. Tasavvufu yaşayan kimse için ise artık aşk, âlemin tek gerçeği hâline gelmiştir. Ona göre tasavvufun kaynağı insandır ve hiçbir dine bağlı olmadan ezelden beri var olmuştur, ancak din ile tasavvufun yakın ilişkisinin sebebi, dinin tasavvufun şerhine ihtiyaç duymasıdır.⁶⁰

“Ken'an Rifâî'nin tasavvuf şuûründeki dikkate değer husûsiyet, muayyen ve mahdut bir metafizik sisteme bağlanıp kalmamış olmasıdır. O, ne Gazali gibi tasavvufu sırf bir ahlâk hizbi olarak kabul etmiş, ne Muhiddîn-i Arâbî gibi dilini yalnız vahdet-i vücud tespihine bağlamış, ne de Mevlânâ gibi estetik bir temâşâ vecdi içinde dünyâyı da, âhireti de atlayıp geçmiştir. Onun tasavvuf anlayışı içinde hem ahlâkçıların, hem vahdet-i vücudcuların, hem de ilâhî temâşâcılarının kuvvetli terkibi kaynaşarak şahsiyeti hamurunu, böyle müşterek bir maya ile kabartıp kıvamlandırmıştır.”⁶¹

Ken'an Rifâî'nin yakın talebelerinden Ayverdi'nin, hocasının tasavvuf anlayışını değerlendirirken öncelikle selbî anlatım (olumsuzlama) yolunu tercih etmesi önemlidir. Bu ifâde aslında Ken'an Rifâî'nin kendi yolunu anlatırken söylediği: “*Biz ne ondan bundanız hem de ondan bundanız*” şeklindeki sözleriyle de örtüşür.⁶² Sâmiha Ayverdi'nin talebelerinden Cemâlnur Sargut ise Ken'an Rifâî'nin tasavvuf anlayışını, “*Allah sevgisini soyut bir kavram olmaktan çıkarmış, onu yaratılmışlara ve dünyâyâ*

⁶⁰ Sâmiha Ayverdi, *Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, s. 219 vd.

⁶¹ Sâmiha Ayverdi, *a.g.e.*, s. 220.

⁶² Sâmiha Ayverdi, *a.g.e.*, s. 109.

tatbik ederek, görünen somut bir kavram hâline dönüştürmüştür."⁶³ cümleleriyle ifâde eder. Sargut'a göre gerçek mutasavvıf, değerini ve derecesini düşünmekle vakit kaybetmeyen, kendi hâkikatini ortaya koymak amacıyla hayatı tabiâttan aldığı gibi kabûl eden, dünyâya hakkını veren ve kendisine verilen her nimeti üzerinde gösterip iki dünyânında değerini veren kimsedir. Gerçek mutasavvıf, küçük hâdiselerden ibretler çıkararak, maddeden mânâyâ yol bulan kimsedir. İşte Sargut'a göre Ken'an Rifâî, bu tanımların kendisinde vücût bulduğu ve bu mânânın, kendisinde yaşadığı gerçek bir mutasavvıftır.⁶⁴ Konuya yine Sâmîha Ayverdi'nin bir tespitiyle devam edecek olursak:

"Ken'an Rifâî'nin tasavvuf anlayışı cümle mevcûdâtı Hak, Hakk'ı da halk bilmek esâsına dayanan ve insandan kendi fânî vücûdunu bâkî olan Hakk'm ya'ni halkın hizmet ve menfaati yolunda ifnâ etmesini talep eden bir âlem görüşüne dayanıyordu. Zîra o, insan müdrikesine nâmütenâhî cüzler şeklinde dökülen küllî varlığı, ma'nâ dolu bir vahdet hâlinde idrâk edebilme keyfiyetini benliğine bütünü ile mâledebilmiş olan gerçek bir mutasavvıftı."⁶⁵

Ken'an Rifâî'nin tasavvuf anlayışı hakkında Ayverdi'nin tespitlerini özetle verdikten sonra, şimdi bu görüşlerin ışığında tasavvufun menşei sorunundan başlayarak, günümüze kadar tasavvuf ilminin geçirdiği belli başlı evreler ve bu dönemlere ait temel meseleler hakkında Ken'an Rifâî'nin görüşlerini incelemeye çalışacağız. Böylece kendisinin tasavvuf ve tasavvufun başlıca meseleleri ile ilgili düşüncelerini belli ölçüde ortaya çıkarmayı umuyoruz. Bilineceği üzere gerek tasavvufun ilk klasiklerinde gerekse tasavvuf ilmini tanıtmak amacıyla yakın dönemde kaleme alınan akademik çalışmalarda hemen ilk bölümler, *tasavvuf kelimesinin menşei* ve bununla bağlantılı olarak *tasavvufun kaynağı* problemine ayrılır.⁶⁶ Bilineceği üzere ilk dönem klasiklerinde kelimenin kökeni ile ilgili birçok görüşe yer verilmiştir.⁶⁷ Yine

⁶³ Cemâlnur Sargut, *Ken'an Rifâî ile Aşka Yolculuk*, İstanbul, Nefes Yay., 2009, s. 182.

⁶⁴ Cemâlnur Sargut, *Dinle*, İstanbul, Nefes Yay., 2008, s. 18-20.

⁶⁵ Sâmîha Ayverdi, *Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, s. 228.

⁶⁶ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, İstanbul, Yeni Boyut Yay., 2003, s. 11-19; Mehmet Dermirci, *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatler*, İstanbul, Damla Yay., 2001, s. 23-25.

⁶⁷ Ebû Nasr es-Serrâc, *el-Lüma', (İslâm Tasavvufu)*, Yay. Haz. H. Kâmil Yılmaz, İstanbul, Altınoluk Dergisi, t.y., s. 22-23; Bu eser bundan sonra kısaca *Lüma'* şeklinde anılacaktır. Hucvirî, *Keşfü'l-Mehcûb (Hakikat Bilgisi)*, Yay. Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh Yay., 1996, s. 111-124; Abdulkerim Kuşeyrî, *Risâle*, Yay. Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh Yay., 1991, s. 450-455.

tasavvuf tarihi üzerine yapılan modern çalışmalarda da aynı tartışmanın bir devamına rastlanır.⁶⁸ Söz konusu modern kaynaklarda⁶⁹ ileri sürülen bu görüşlerden⁷⁰ en muteber olanı, tasavvuf kelimesinin ‘*suf*’ (*yün*) kökünden gelmiş olduğu şeklindeki görüştür. Etimolojik görüşler arasında yer almamakla birlikte Ahmed Er-Rîfâî’de bulduğumuz farklı bir görüşe burada ayrıca yer vermek istiyoruz:

“Mudar kabilesinden Tâbihatü’r-Rebît oğlu Murr oğlu Gavs adlı kimsenin anası ne kadar çocuk doğurur ise sağ kalmazmış. Bir çocuğu olursa, başına yün bağlayıp Kâbe’ye adak eyleyeceğini yemin etmişmiş. İşte bunun çocuğuna “Benü’s-Sûfe” denilip bunlar hacılara kılavuzluk ederlermiş.İslâm dininin ortaya çıkmasında İslâmiyet’le şereflenerek, ibâdetle meşğul olduklarından, kendilerine arkadaş olanlar ve uyanlara “sûfiyye” denilmiştir. Sonra ibâdetle her meşgul olana yün elbise giydiği vakit “sûfi” denilirdi.”⁷¹

A. TASAVVUFUN MENŞEİ

Bir ilim ve hayat tarzı olarak tasavvufun menşei konusunda da farklı görüşler ileri sürülmüştür.⁷² Sûfiler -bütün İslâmi ilimler için geçerli olduğu gibi- tasavvuf ilminin kaynağını Kur’an ve Sünnet’te görürler.⁷³ Cüneyd-i Bağdâdî (ö. 298/911)’nin

Bu eser bundan sonra kısaca **Risâle** şeklinde anılacaktır. Kelâbâzî, **Ta’arruf, (Doğuş Devrinde Tasavvuf)**, Yay. Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh Yay., 1992, s. 53-58.

⁶⁸ Es’ad Sahmerânî, **Tasavvuf Menşei ve İstihlaları**, İstanbul, İz Yay. 2000, s. 7-12.; Selçuk Eraydın, **Tasavvuf ve Tarikatlar**, s. 51-54.; Raynold. A. Nicholson, **Tasavvufun Menşei Problemi**, Çev. Abdullah Kartal, İstanbul, İz Yay., 2004, s. 75-78.; Osman Türer, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, İstanbul, Ataç Yay., 2011, s. 26-29.; Hülya Küçük, **Tasavvufa Giriş**, İstanbul, Değerler Eğitimi Merkezi Yay. 2011, s. 19-22.

⁶⁹ Hülya Küçük, **Tasavvuf Tarihine Giriş**, İstanbul, Ensar Yay., 2011, s. 29.; Süleyman Ateş, **İslâm Tasavvufu**, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 2004, s. 6.; Alexandar Knysh, **Tasavvuf Tarihi**, Çev. İhsan Durdu, İstanbul, Ufuk Yay., 2011, s. 17.; Annemarie Schimmel, **Tasavvufun Boyutları**, Çev. Yaşar Keçeci, İstanbul, Kırkambar Kitaplığı, 2000, s. 23.; Mehmet Demirci, **Sorularla Tasavvuf ve Tarikatler**, s. 21.; Yaşar Nuri Öztürk, **Kur’an Ve Sünnete Göre Tasavvuf**, s. 15.; Mahir İz, **Tasavvuf**, Yay. Haz. M. Ertuğrul Düzdâğ, İstanbul, Kitabevi Yay., 1995, s. 43.

⁷⁰ Tasavvuf kelimesine kök olarak öne sürülen başlıca kelimeler şunlardır; 1. Asr-ı saâdetteki **ashâb-ı suffenin suffesinden**, 2. Bir çöl bitkisi olan **sufânen**, 3. Duruluk ve temizlik anlamına gelen **safâ** ve **safvetten**, 4. **Saff-ı evvelden**, 5. Kendilerini halka hizmete veren **Benu’s-sûfeden**, 6. Ense saçı ve kıl demek olan **sûfetü’l-kâfâdan**, 7. **Sıfat** kelimesinden, 8. Yunanca hakim ve filozof anlamına gelen **sofiadan**, 9. Yün anlamına gelen **sûftan**. bkz. H. Kâmil Yılmaz, **Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul, Ensar Yay., 2010, s. 24.

⁷¹ Ken’an Rifâî, **Seyyid Ahmed Er-Rifâî**, Yay. Haz. Mustafa Tahralı, İstanbul, Cenân Eğitim, Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, 2008, s. 108.

⁷² Hülya Küçük, **Tasavvuf Tarihine Giriş**, s. 45.

⁷³ Coşkun Yılmaz , "Tanımı Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf", **Vefatının 10. yılında Mehmed Zahid Kotku ve Tasavvuf Sempozyumu**, 10-11 Kasım 1991, İstanbul, Seha Yay., s. 25.

“Bizim bu ilmimiz Kur’an ve Sünnetle mukayyettir”⁷⁴ sözü sûfilerin bu konudaki görüşlerini özetler mâhiyettedir. Kabul edilen görüşe göre ise tasavvufun kaynağı bizzat İslâm dininin kendisidir.⁷⁵ Sûfilerin kullandığı birçok terimin kaynağı Kur’an olduğu gibi, sâliğin asıl gâyesi olan Hz. Peygamber ve ashâbının ahlâkının kaynağı da yazılı ve sözlü sünnettir.⁷⁶ Muhabbetullah, ledün ilmi, zikir, tevbe, sabır, şükr, tevekkül, riyâzet, mücâhede, velilik gibi konular çeşitli âyet ve hadîslerde işlenmektedir.⁷⁷ Tasavvufun menşesinde yabancı tesir meselesi de tartışılmış ve 19. yy.’dan itibaren modern araştırmaların üzerinde yoğunlaştığı bir konu olmuştur. Araştırmacılar tasavvufun kaynağını incelerken yabancı kültürlerin etkisi üzerinde durmuşlar⁷⁸, İslâm tasavvufunun eski İran, Yahudilik, Hristiyanlık, Hind ve Yunan’dan etkilenmiş olabileceğine dâir görüşler ileri sürmüşlerdir.⁷⁹ Hindistan’da Brehmen, Mısır’da Hermes, Yunan’da Fisagor, Sokrat ve Eflatun’un takip ettikleri yol, Yahudilik’te Kabbalizm ve Hristiyanlık’ta Mistisizm, tasavvufun diğer din ve inanışlarda görülen çeşitli şekilleri olduğu da ifâde edilmiştir.⁸⁰

Ken’an Rifâî konuyu her türlü tartışmanın dışında son derece özgür bir düşünce tarzıyla ele almıştır. O’na göre tasavvuf, insan tabiatının değişmez ve yok edilmez bir hâdisesi olarak “*dünyâ kurulalı beri mevcûttur.*”⁸¹

“İnsanlıkla beraber başlayan ve dinlerin cevherini meydana vurma keyfiyeti diyebileceğimiz tasavvuf son istihalelerine İslam dini ile beraber yaparak en oldun ve en kemali halini bulmuştur. Nasıl ki İslam dini geçmiş bütün dinleri cami ve onların zemini üstünde abideleşmişse İslam tasavvufu da böyledir. İndifa eden bir yanardağın lavlarını tutacak bir el ayası bulunmadığı gibi tasavvufun da yer yüzüne akmasını önleyecek bir kuvvet yoktur.”⁸²

⁷⁴ Kuşeyrî, *Risâle*, Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh Yay., 1991, s. 140.

⁷⁵ H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 28-53.

⁷⁶ Hülya Küçük, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, s. 50.

⁷⁷ Maide, 5/54; Tevbe, 9/24; Kehf, 18/65; Bakara, 2/282; Enfal, 8/29.

⁷⁸ Hülya Küçük, *a.g.e.*, s. 47-50.

⁷⁹ Coşkun Yılmaz, "Tanımı Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf", s. 91.

⁸⁰ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 45.

⁸¹ Ken’an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2000, s. 366-368.

⁸² Ken’an Rifâî, *Ken’an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, s. 221.

Fakat insan fitratının vazgeçilmez bir ihtiyacı olarak her devirde bir şekilde var olan tasavvuf, kemâlini İslâmiyet'te bulmuştur.⁸³

“Tasavvuf, ezelden beri mevcuttur. Fakat bir kağrı arabasında gidenin istirahatı ile bir otomobil veya şimendiferde gidenin istirahatı bir midir? İslâmiyet'in tasavvuf anlayışı, kağrı arabasına nazaran otomobil gibidir. Her mütakâmil şeyde geçmiş şeyler mevcut olduğu gibi, İslâmiyet'te de bu eski devir tasavvuf anlayışlarından çizgiler ve esaslar vardır. Binâenaleyh onlarda da hakikat payı mevcut olduğundan bir kenara itemeyiz.⁸⁴

Ken'an Rifâî'ye göre, tasavvuf, dervişlik demektir ve Hz. Adem'den beri mevcuttur: “*Hindistan'da, Mısır'da, Yunanistan'da, İskenderiye'de, Müseviyet'te, İseviyet'te ve nihâyet İslâmiyet'te tekâmül etmiş olduğu hâlde kendini göstermiştir.*”⁸⁵ Bunun bir sonucu olarak; Ona göre, Sokrat ve Eflâtun da tasavvuf tarihi içerisinde mütâlâa edilmelidir.⁸⁶ Örneğin Hristiyanlık'ta tasavvuf mistisizm olarak tanımlanmıştır ve anlamı ise “*akıl istidlaller nazariyesine mürâcaat edilmeksizin kesbolunan kalp mârifeti*” demektir. Bu anlayışın bir sonucu olarak akıl bir kenara bırakılır ve vücûd halkın hizmetine verilir.⁸⁷ Görüleceği üzere Ken'an Rifâî tasavvufu, Hz. Adem'den başlayan ve İslâmiyet ile kemâle ulaşan insan mânevî hayatının bir tezâhürü olarak görmekte ve eserlerinde bu sürecin çeşitli evrelerine değinmektedir.⁸⁸ Ona göre İslâm tasavvufunun ayırıcı vasfı ise en büyüğünden en küçüğüne kadar her şeyin Allah'ın irâdesi ile olduğunu bilmektir.⁸⁹

“En büyüğünden en küçüğüne kadar hiçbir şey yoktur ki Allah'ın iradesi ile olmasın. Seni tedvir eden ruhun ve aklındır. Rûhun rûhu da Allah'tır. Herşeyi hareket ve sükûna getiren kendi manasıdır. Mananın manası da yine Allah'tır. Şu halde ruhu ruha terk etmek ve kendi gözü ile kendini görmesini temin etmek icap eder.”⁹⁰

⁸³ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 366-368.

⁸⁴ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 365.

⁸⁵ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 354.

⁸⁶ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 359.

⁸⁷ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 366-367.

⁸⁸ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 365.

⁸⁹ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 20.

⁹⁰ Sâmiha Ayverdi, *Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, s. 222.

İnsan, kâinatın mânâsıdır. Mânânın mânâsı ise Allah'tır. Buradan anlaşılıyor ki Ken'an Rifâî'ye göre Hak sevgisinin bir tezâhürü olan tasavvuf, tasarrufun Hak'tan olduğunu bilerek hâlk ile muâmele de edep ve ahlâk üzere olmaktır.

B. TASAVVUFUN TANIMI

Buraya kadar tasavvuf kelimesinin ve tasavvufî hayatın menşei konularında Ken'an Rifâî'nin temel görüşlerini incelemiş bulunuyoruz. Tasavvufun ve tasavvuf araştırmalarının diğer önemli meselesi de tasavvufun tanımıyla ilgilidir. Konuyla ilgili klasiklerde, meşhûr sûfîlerin tanımlarına yer verilmiştir. Tasavvufun geçirdiği gelişim sürecini görmek açısından sûfîlerin tasavvuf tanımları önemlidir.⁹¹ Burada belli başlı zühd ve tasavvuf ekollerinin kurucularının tasavvuf tanımlarına bakmak, Ken'an Rifâî'nin tasavvuf ilmine yaklaşımını ve tasavvuf anlayışının kaynaklarını araştırmak açısından faydalı olacaktır. Zühd döneminin belli başlı tasavvuf okulları, bilindiği üzere Medine, Basra, Kûfe ve Horosan da etkiliydi.⁹² Medine mektebi, sünnet ve hadîsi esas almakta, Horosan mektebi ise tevekkülü işlemekteydi. Râbia el-Adeviyye (ö. 185/801), Hasan-i Basrî (ö. 110/728) gibi büyük zahidlerin mektebi olan Basra Mektebi ise, korku, hüzn ve sevgi etrafında şekillenmiş bulunuyordu. Burada özellikle Basra mektebi üzerinde durulacaktır zira Ken'an Rifâî'nin tarikat pîri Ahmed Er-Rifâî'nin Basra ekolüne mensubiyeti, söz konusu ekolün Ken'an Rifâî'nin tasavvuf anlayışında etkili olmasına neden olmuş olmalıdır. Zühd döneminde Basra'da biri korku ve diğeri sevgi olan iki anlayış hâkimdi. Fakat zamanla öncülüğünü Râbia el-Adeviyye ve Maruf-i Kerhi (ö. 199-200/815) gibi sûfîlerin yaptığı sevgi anlayışı hakim gelmeye başladı.⁹³ Bu anlayış kısaca, "*Allah'ı zatından dolayı severek, dünyâdan el etek çekmek ve yalnız onun cemâlini temaşaya gönül vermektir.*"⁹⁴ Sevgi üzerine kurulu tasavvuf anlayışı yaygınlaşarak zamanla tasavvufun geneline şâmil olmuş ve hatta tasavvuf, bir gönül ve sevgi mektebi hâline gelmiştir.⁹⁵

⁹¹ Reynold Nicholson, *Tasavvufun Menşei Problemi*, s. 64-73.

⁹² H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 102.

⁹³ H. Kâmil Yılmaz, *a.g.e.*, s. 104.

⁹⁴ H. Kâmil Yılmaz, *a.g.e.*, s. 105.

⁹⁵ Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, Çev. Süleyman Uludağ, C. I, İstanbul, Mavi Yay., 2002, s. 65-95-155-301.; Feridüddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evliyâ*, Çev. Süleyman Uludağ, C. II, İstanbul, Mavi Yay., 2002, s. 13.

Basralı bir sûfî olan Ahmed Er-Rifâî'de de ekolün her iki kolunun etkileri görülür. Bunu tasavvuf ile ilgili ifâdelerinden anlamak mümkündür. Ona göre tasavvuf: Allah'tan başkasından yüz çevirmek, her dâim O'nunla olmak, sevgisini kaybetmekten korkmakla birlikte ve O'na her zaman güzel zan beslemektir: ⁹⁶

“Alemde sevgiliden başka sevebileceğim bir bâkî varlık aradım. Bunun üzerine aşkın sırrı gelip bana şöyle dedi. “Başkasını (gayrı) bir tarafa bırak!. O bildiğinden gayrısı fânidir.” Böylece onun önünde, onda, ondan, onunla berâber oldum. Gayr (ondan başkası) ise terk etmeme, unutmama gerek kalmaksızın çekip gitti.”⁹⁷

Ahmed Er-Rifâî, tasavvufu yokluk ilmi olarak tanımlar.⁹⁸ Bunun sonucu ise “güzel ahlakıdır”.⁹⁹ Yokluk, nefsi kulluk yoluna sevk eder ve Rabb'in hükümlerine boyun eğdirir.¹⁰⁰ Tasavvuf, dünyâ ve dünyâlık her türlü davranışın terki demektir. Belâyâ tahammül etmeyi, Allah'tan başka bütün varlıklardan vazgeçmeyi, Hakk'ı sevmeyi ve O'na yakınlaşmayı gerektirir.¹⁰¹ Ona göre tasavvuf sadece yün ve eski elbise giymek değildir. Güzel ahlak ile ahlâklanmış olmak gerekir: “*Sen istediğin elbiseyi giy, lâkin karanlıklarda göz yaşlarını akıt, kulluk durağında ayakta dur.*”¹⁰² Ahmed er-Rifâî'nin tasavvuf anlayışı menkıbe ve eserlerinden anlaşılacağı üzere “kitap” ve “sünnete” tâbî olan bir anlayıştır. Ona göre “İslâm dini zâhir ve bâtını ile bir bütündür. Bâtını zâhirinin özüdür. Zâhir bâtının zarfıdır. Zâhiri olmasa bâtını da olmazdı.”¹⁰³ Ahmed er-Rifâî kendinden önceki sûfîlerin “tasavvufun baştan sona edepten ibâret olduğu” yönündeki görüşüne katılır ve bütün edeplerin Hz. Peygamber'in sünnetine ittibâ ile elde edilebileceğini söyler.¹⁰⁴

Ken'an Rifâî'de tarîkat pîri Ahmed er-Rifâî'nin tasavvuf anlayışının etkilerini görmek mümkündür. Kendisinin tasavvuf tanımları ve mânevî hayatın inceliklerine dâir sohbetleri incelendiğinde, bu birliktelik kolaylıkla fark edilecektir.

⁹⁶ Ken'an Rifâî, *Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 57.

⁹⁷ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 188.

⁹⁸ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 171,176.

⁹⁹ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 78.

¹⁰⁰ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s.150.

¹⁰¹ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 119.

¹⁰² Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 182.

¹⁰³ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, s. 442.

¹⁰⁴ Selçuk Eraydın, *a.g.e.*, s. 443.

Ken'an Rifâî'ye göre *tasavvuf* birlik demektir.¹⁰⁵ Tasavvuf, birliğin idrâki içinde kimseden incinmemek ve kimseyi incitmemektir.¹⁰⁶ Bu tanım, Ahmed Er-Rifâî'nin Hak sevgisi, tevâzu ve yokluk üzerine kurulu tasavvuf anlayışını anımsattığı gibi, ilk tasavvufî eser olan *Lüma*'da da aynı ifâdeye tesâdüf etmek mümkündür. Ken'an Rifâî'ye göre tasavvuf ölümsüz hayat ve her zaman edepli olmaktır.¹⁰⁷ Tasavvuf güzel ahlâktır, güzel ahlâk ise zâhir ve bâtın edebine dikkat ederek yaşamaktır. Zâhir edep şerîatın emirlerine itâat ve nehiyelerinden kaçınmak; bâtın edep ise, kötü huylarını iyileriyle değiştirmek, kimseyi incitmemek ve gönlü vesveselerden temizleyip Hakk'ın cemâli içinde gark olmaktır.¹⁰⁸

"Dinin istediği sadece namaz kılmak, oruç tutmak, sabahlara kadar oturup ibadet etmek, hayrat ve hasenatta bulunmak değildir. Şunu bilmek lazımdır ki Allah fiili ile, kavli ile, sıfatı ve zâtı ile zâhir ve bâtın bütün tasarrufâtı ile insandan zuhûr etmiştir. Binâenaleyh Allah'ın lutfu, keremi, kahır, gazâbı insanlara, yine insanlardan zuhûr eder. O halde her muâmelenin Hak'la olduğunu bilersen kimden incinecek ve kimi inciteceksin? Bizim vücûdumuz Allah'ın kavline, fiiline, tasarruf-i zâhiriyye ve bâtınıyesine bir âlettir, çoğu zaman insan, Hakk'ın bu tasarrufunu kendinden zanneder. Halbuki bu tasarruf âriyet ve emânettir. İşte Resulullah'ın "Nefsini bilen Rabbini bilir," diye ifâde ettiği düstûrun mânâsı budur."¹⁰⁹

Bu ifâdelerde şeriatın zâhiri ve bâtını edebini gözetmek ve kendinde bir varlık görmemek gibi konulara değinilmiştir. Söz konusu ifâdelerden Ken'an Rifâî'nin tasavvuf anlayışı üzerinde pîrî Ahmed er-Rifâî'nin etkilerini görmek mümkündür. Ken'an Rifâî, Ahmed er-Rifâî kanalıyla Basra ekolünün tesirinde kalmakla birlikte, diğer tasavvuf okullarının da kendisinin tasavvuf anlayışında etkileri olmuştur. Ken'an Rifâî, tasavvufun târifini yaparken ilk dönem sûfilerinden Cüneyd-i Bağdâdî'nin tanımlarına sıkça başvurur. "*Tasavvuf nedir? diye sordular; Tasavvuf, Cenâb-ı Hakk'ın bir kulunu nefsinden öldürüp kendi bekâsıyla diriltmesi, ihyâ ve ibkâ etmesidir, buyurdu. Hâsılı tasavvuf birlik demektir.*"¹¹⁰ Ken'an Rifâî yukarıda da belirttiğimiz

¹⁰⁵ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 314.

¹⁰⁶ Serrâc, *Lüma*, s. 287.

¹⁰⁷ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 468.

¹⁰⁸ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 379.

¹⁰⁹ Sâmîha Ayverdi, *Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, s. 223.

¹¹⁰ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 314.

gibi İslâm tasavvufunun belirgin vasfının bekâ olduğu görüşündedir. Kişi kendisiyle olan meselesini bitirerek bir an evvel toplum için hizmete, yani nefsinin arzularından fânî olarak Hakk'la bâkî olmalı ve bu idrâk ile yaşamaya dönmelidir. Aşağıdaki ifâdelerde bu anlayışın bir örneğini görüyoruz:

“Bu âlemdeki birlikten söz ediliyordu: "O kimse ki kelime-i tevhidin mânâsını hâl eder, yaşar ve ona göre hareket eder, Allah'tan başka fâil, Allah'tan başka mevcut yoktur demek sûretiyle fâilin ve mevcûdun Hak olduğunu bilirse, can, cânan olmuş olur.”¹¹¹

Buna göre Ken'an Rifâî için fâilin ve mevcûdun Hak olduğunu bilen¹¹², sevgilisinin varlığında fânî olan ve canını cânânî için hizmete adayan kişi, Hak'la bâkî olmuş gerçek sûfidir:

“O kimse, her mevcûdun Cenâb-ı Hakk'a bir mâzhar olduğunu görürse ondan Hak görünür. İşte ilim ve irfan budur. İrfan sahibi, mârifet sahibi dediğimiz bu kimselerdir. O zaman, âlem içinde ona hayret ve ibretten başka bir şey kalmaz. Çünkü kaç kıyamet görmüş, herkes gibi bir adam iken ne büyük tasarrufa sahip ne azîm bir varlığa mâlik olmuş ve fena mertebesinden beka mertebesine geçmiştir.”¹¹³

Yukarıdaki ifâdeleri tekrar yorumlayacak olursak: Kulun arzularından fenâyâ ulaşmakla ve tevâzûda son merhaleye erişmekle yaşayacağı tasavvufî tecrübe/bekâ onu mutlak varlığın Hak olduğu bilgisiyle buluşturacak ve sûfî bu tecrübeden sonra her yerde ve her şeyde Hakk'ın birliğini müşâhede ederek, kendisiyle ve âlemle güzel geçinecek, harekete ve hizmete yönelecektir.

Sonuç olarak, Ken'an Rifâî'nin tarihî süreci içerisinde tasavvufun yüklendiği çeşitli tanımlara vâkıf olduğunu ve bunları birlik potasında eriterek devrinin uslûbu içerisinde tekrâr yorumladığını söylemek mümkündür. Bu yeniden yorumu ek olarak, Ken'an Rifâî'nin tasavvuf ile ilgili şu tanımını da vermek isteriz:

¹¹¹ Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 320.

¹¹² Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 464.

¹¹³ Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 320.

"Tasavvufun ruhuna eren kimse, hayât-ı tayyibeyi bulmuş, bu suretle de ölümsüz hayâta kavuşmuş, bekâyâ ulaşmıştır. İşte bu kimse, dünyâyâ mahsus geçici şeylerden ölüdür. Nasıl ki Resûlullah Efendimiz: Kim ki gezer ölü görmek isterse Ebû Bekir'e baksın... buyurmuştur. Tasavvuf ehli olanlar da Hakk'ın sıfatiyle sıfatlanmış, ahlâkiyle ahlâklanmış, esmasını hakkiyle bilmişlerdir."¹¹⁴

C. ALANI, YÖNTEMİ VE GÂYESİ İLE TASAVVUF İLMİ

Tasavvuf ilminin geçirdiği merhaleler ve bu dönemlerdeki temel meseleler hakkında Ken'an Rifâî'nin görüşlerini incelemeye çalıştığımız bölümde şimdiye kadar tasavvufun kelimesinin kökeni, tasavvufun menşei ve tanımı meselelerine değindik. Şimdi ise tasavvufun İslâmî ilimler içinde kendisine bir yer bulma çabasının baş gösterdiği hicri ilk yüzyıllara ait temel meseleler üzerinden konuya devam etmek istiyoruz.

1. Tasavvufun Alanı

Bilineceği üzere hicri ilk iki yüzyılda tasavvuf İslâmî ilimlerden ayrılmamış bir durumda, daha çok fıkıh ilminin bir alt kolu olarak yer alıyordu. bir ilim dalı olarak kendisini tanımlaması ise hicri üçüncü yüzyıla tekabül eder. Bunun en açık sebebi şöyledir: İlk sûfiler için eser yazmak, görüşlerini bir bilim disiplini içinde aktarmak, temel tasavvuf kavramlarını ortaya koymak ve tanımlamak tercih edilen bir ameliye değildi. Zira zühd anlayışı, dünyevîliği reddetmek anlamına geldiğinden, eser yazmak da aynı şekilde reddediliyordu. Fakat bu dönemde tasavvuf ehli, bâtnilik¹¹⁵ ve ibâhilik¹¹⁶ gibi akımlarla karıştırılmak tehlikesiyle karşılaşınca müellifler ister istemez ellerine kalem almak zorunda kaldılar. Bu dönemde tasavvuf, yazılan eserler yoluyla kendisini diğer İslâmî ilimlerden ayırd etmeyi sağlayacak şekilde kendi alanını ve yöntemini ortaya koymuştur. Buna göre tasavvufun alanı ahlâktır ve ayrıca Cebrâil hadîsinde bildirildiği üzere amelde ihlasın son kertesini ifade edilen "ihsân" dır. Tasavvuf ilminin yöntemi ise, mücâhede ve riyâzat ile nefsin terbiye ve tezkiye edilmesidir. Bu vesileyle sûfî, bilginin kaynağı ile ontolojik anlamda birlik kurarak, işârî bilgiye ulaşır. Fıkıh âlimleri, nasıl temel İslâmî kaynaklardan ana hatları

¹¹⁴ Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 205.

¹¹⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara, Rehber Yay., 1997, s. 145.

¹¹⁶ Ethem Cebecioğlu, a.g.e., s. 381.

belirlenmiş bir yöntemle istinbât yapıyorsa, sūfî de kendi yöntemi ile aynı kaynaklardan işârî hükümler çıkarıyor daha doğrusu yorumda bulunuyordu. Bu dönemde en çok tartışılan şey böyle bir yöntem ve bu yöntemle elde edilen bilginin ne derece bağlayıcı olduğudur. Sûfiler, sorunu yine alan meselesine dikkati çekerek çözümlenmiş görünüyorlar. Bununla ilgili olarak da *“kendi irâdesiyle tasavvufa giren sâlik için işaretle ulaşılan bilginin bağlayıcı ve asıl olduğu, intisabı olmayan kişi için ise söz konusu bilginin bir bağlayıcılığı bulunmadığını”* söylemişlerdir. Böyle bir durumda işâri bilgi, asıl karşısında fer durumuna geçer ve naslardan çıkan şerî hükümleri zenginleştirici bir mâhiyet arz eder ki, bu dönemin tasavvuf algısının tam da bu olduğunu görüyoruz. Nihâyetinde tasavvuf ilmi, yazılan eserler yoluyla kendisini ilân ederken; İ gâyesinin ahlâk ve ihsân olduğunu; yönteminin Kur’an, zikir, mücâhede ve riyâzat ile nefsi tezkiye etmek olduğunu söylemiştir. Sûfînin bu yöntemle ulaştığı işâri bilgi böylece dini naslara ait şerî hükümleri zenginleştirici bir mâhiyet arz eder.¹¹⁷

Ken’an Rifâî’nin tasavvuf ile ilgili ifâdelerinden, bir ilim dalı olarak tasavvufun alanı hakkındaki görüşlerine ulaşmaya çalıştığımızda şunu görüyoruz: Kendisinin tasavvuf ile ilgili tanımları genelde dinin bâtinî yönünü öne çıkaracak ifâdelerdir. Tasavvuf ona göre edep, güzel ahlak, güzel muâmele, incinmemek ve incitmemektir. Ona göre İslâm’ın bütün emir ve yasaklarının ve teklif olunan ibâdetlerin gâyesi de güzel ahlâktır. Bu durumda iman esaslarını kabul ve ibâdet esaslarına riâyet eden kul, Cebrâil hadîsinde ihsân ile ifâde olunan alanın sınırlarına ulaşmıştır. Bu ise sūfilerin belirttiği gibi tasavvuf ilminin alanına girmektedir. Bir mutasavvıf olarak Ken’an Rifâî’nin genel olarak amelin sıhhati, amelde ihlas ve samimiyet konusundaki ifâdeleri de yine tasavvuf ilminin alanı ile ilişkilendirilerek okunmalıdır:

“İhlâs, amellerini riyâ kibir, hîle ve kötülüklerden hâlis kılmaya denir. Ameli, bir karşılık ve sevap için yapmakta nefis kokusu ve lekesi vardır. Amele güvenmek ise irfânın noksanına delâlet eder. Hâsılı ihlâs, ameli bunlardan arıtmaktır. Binâenaleyh cümle kudret ve kuvvetin Allah’tan olduğunu, ibâdet ve tâatin onun tevfiik ve inâyeti ile olduğunu bilen ve bu sûretle görüp kendi amelini kendinden bilmeyen ve bu ameline karşılık ücret talep etmeyen ve belki onu Hak’tan fazl, kerem ve ihsan bilen bu

¹¹⁷ Ekrem Demirli, *İslâm Metafizikinde Tanrı ve İnsan*, İstanbul, Kabalcı Yay., 2009, s. 106-117.

sûretle de ilmini ve amelini gölgelemekten, kirlletmekten kurtulan kimse muhlidir, ihlâs sâhibidir."¹¹⁸

Ken'an Rifâî'nin söz konusu ifâdelerinden sûflerin tasavvufun alanı ile ilgili görüşlerine katıldığını söylemek mümkündür.

2. Tasavvufun Yöntemi

Mücâhede ve riyâzat, tasavvufta nefsi bilmenin ve bu sûretle Rabbini/aslını bilmenin bir yöntemi olarak kullanılır. Mücâhede, sözlükte savaşmak, cenk etmek gibi anlamlara gelir. Sûfî istilâhında ise şariatça istenen fakat nefse zor gelen şeyleri yapabilmek için nefs-i emmâre ile savaşmak anlamında kullanılır. Mücâhede tasavvufta nefsi bilmenin bir yöntemi olarak uygulanagelmiştir. Sâlik, kalp aynası üzerine biriken kiri, mücâhede ile temizlediğinde o aynada kendi hakikatini ve hakîki bilgiyi bulur.¹¹⁹ Söz konusu yöntemin Ken'an Rifâî'nin tasavvuf anlayışında, öncelikle bir terbiye ve beraberinde bir bilgi edinme yöntemi olarak tavsiye edildiğini ve Rifâîlik tarîkati esasları çerçevesinde ve belli bir sistem dahilinde tatbik edildiğini görüyoruz. Ken'an Rifâî için mücâhede ve riyâzat, bir seyr ü sulûk yöntemidir. Nefisten ruha yapılan bu sefer: "*Mücâhedeler, riyâzatlar ile bir isimden bir isme geçmek, vücud içinde seyreylemek demektir.*"¹²⁰ Ona göre mücâhede mutlaka bir mürşit gözetiminde yapılmalıdır:

"Fakat her şeyin bir usûlü ve yolu vardır. İşte bu usûlü ve yolu gösterecek bildirecek olan da kâmil insandır. O size mücâhede edin, kendinizi temizleyin, riyâzatta bulunun tâ ki ezelde Allah'ın vermiş olduğu o nûru kendi içinizde bulasınız, der."¹²¹

Silahsız bir savaş düşünülmemeyeceği gibi, riyâzâtsiz bir mücâhede de mümkün değildir. Ken'a Rifâî riyâzâtı şöyle tanımlar:

¹¹⁸ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 582.

¹¹⁹ Sultan Veled, *Maarif*, Çev. Meliha Ambarcıoğlu, Konya, Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Derneği Yay., 2002, s. 73.

¹²⁰ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 614.

¹²¹ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 604.

"Riyâzat, yalnız aç kalmak, yemekten perhiz eylemek değildir. Oruç tuttuğun zaman mekruh hallerden nasıl sakınıyorsan, nefsinin istediği zararlı şeylerden kaçınmak da riyâzat demektir. Meselâ nefsin öğünmek, sayılmak istiyor. Bundan sakınmak da riyâzattır."¹²²

Mücâhede ve riyâzâtla kişi kendi nefsinin hakikatini bilir, kendindeki hilâî emâneti tanır. Hakîkatin bilgisine, kendi gönlünde kavuşur:

"İnsan, riyâzat ve mücâhede külüngü ile hicaplarını kazıyor, kaldırıyor, altından mâ-i main çıkarıyor. Yâni kendinde olan emânetten haberdar oluyor. O emânetten haberdar olmayan kimsenin hâli ise, ata binip de atım nerededir, diye arayan kimsenin hâline benzer. Ben taşrada arar idim. / Ol can içinde cân imiş sırrı, işte o emânetten haberdar olmaktır."¹²³

Mücâhede ve riyâzât bir seyr ü sülûk yönetemidir. Gâye ile karıştırılmamalıdır. Bu nedenle, mücâhede ve riyâzât ile sülûkunu gerçekleştiren, nefsinden ruhuna sefer eden ve nihâyet kendisi de ruh kesilen sâlik hakikatin bilgisine vâsıl olduktan sonra, bu hususta aşırıya gitmekten kaçınmalıdır:

"Rabbine tap, tâ yakîn gelinceye kadar. Yâni, güneş doğunca idâre kandilini söndür. O vakte kadar olan ibâdet, ubûdiyettir. Yakîn geldikten sonraki ibâdet ise ubûdettir."¹²⁴

3. Tasavvufun Gâyesi

Tasavvufun gâyesinin insanı kötü ahlâktan, çirkin huylardan uzaklaştırarak, güzel vasıflarla bezemek, Allah ve Resûl'ünün ahlâkını benimsemiş kâil insan yetiştirmek olduğu söylenmiştir.¹²⁵ Tasavvufun zuhûrundan maksat; ahlâkı güzelleştirmek, nefsi tebiye etmek, sâlih ameller ve güzel ahlâk ile süslenmekti.¹²⁶ Ken'an Rifâî'de tasavvufun gâyesinin; güzel ahlâk, mârifet ve aşk olduğu görüşündedir.

¹²² Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 588.

¹²³ Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 116.

¹²⁴ Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 115.

¹²⁵ Hasan Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatler*, s. 54.

¹²⁶ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatler*, s. 56.

“Dînin esâsı îman, yâni Allâh'ı sevmek ve bu îmânın ruhu da halkı sevmektir. Hilkatın gayesi ahlâk güzelliği olduğuna ve Resûlullah Efendimiz'in: Ben güzel ahlâkı yaymaya ve tamamlamaya memurum ve Allah indinde sizin makbulünüz, güzel ahlâka sahip olanlarımızdır, buyurmuş olmalarına nazaran, bu dediğimiz gönül bilgisini hâsıl edecek kudretin mekârim-i ahlâkiye, ahlâk güzelliği olduğuna şüphe yoktur.”¹²⁷

Bir başka yerde dervişlik ilminden yani tasavvuftan maksadın ahlak güzelliği olduğu daha geniş bir açıdan ele alınır:

“Her zaman söylüyoruz, dervişlikten maksat, ahlâkımızı tamamlamaktır. Bir dervişte ahlâk olmazsa, o derviş, derviş değildir. Bâzı kimseler tarîkati ve dervişliği tekke ve tekkede bağırıp çağırılmaktan ibâret zannediyorlar. Halbuki dervişlik sırf tekke ile olmaz. Ancak insanlıkla olur ve insanı bulmakla olur ki bu da rûhun safiyete ermesi ve cismânî hırslardan kurtulması iledir. Resûlullah Efendimiz: Ben ahlâk güzelliğini tamamlamak için gönderildim, buyuruyor. Yine Resûlullah: Rabbim beni edeplendirdi ve edebimi güzel eyledi, diyor. Hâsılı illâ güzel ahlâk, illâ güzel ahlâk... Ahlâk olmazsa, ibâdetten de bir fayda hâsıl olmaz!”¹²⁸

Tasavvufun gâyesi güzel ahlâka sâhip, nefsinden fâni ve Hakla bâkî olmuş ve böylece fisebilullah halka hizmete yönelmiş kâmil insan yetiştirmektir:

“Bilmeli ki hayâtın esâsı imândır. Îmânın ruhu da ameldir. Îmânı kemâli Allah sevgisidir, amelin kemali halk sevgisidir. Yâni esâs olarak insan, halkın Hak'tan ayrı olmadığını bilmelidir. Bir kısım insanlar halkı zâhir, Hakk'ı bâtın görür. Bir kısım insanlar ise bu kanâatin aksine sâhiptir. Üçüncü kısım ki saâdet sâhipleridir, bunlar, Hakk'a hitap etseler halkla ve halka hitap etseler Hak'la muâmele ettiklerini bilirler. Gülâsâ havf ü hüzünden âzâd olan insanlar Hakk'ı seven yâni halka şefkât, merhamet, af, hilim ve sabırla muâmele eden ve bunun için de kimseyi incitmeyen ve kimseden incinmeyenlerdir.”¹²⁹

¹²⁷ Ken'an Rifâi, *Sohbetler*, s. 448.

¹²⁸ Ken'an Rifâi, *a.g.e.*, s. 492.

¹²⁹ Sâmîha Ayverdi, *Ken'an Rifâi ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, s. 168.

4. Tasavvuf ve Tarikatler

Tasavvufun kendini tanımlamaya çalıştığı Hicrî III. ve IV. yüzyılın ardından, Hicrî VI. ve Milâdî XII. asırda belli başlı zühd ve tasavvuf ekollerinin tarikat adı altında müesseseleştiği görülmektedir.¹³⁰ Bugünkü anlamıyla tekkesi, zâviyesi, şeyh ve müridünün münasebetleriyle ilk tarikatler bu dönemde kurulmuştur.¹³¹ Ken'an Rifâî'nin tasavvufun sosyal hayatta kendisini temsil etme yöntemi olarak hicri beşinci yüzyıldan itibaren zuhûr eden tarikatler ile ilgili görüşlerine de bu başlık altında kısaca değinmek istiyoruz. Fakat öncesinde kendisinin tarikat pîri Ahmed Er-Rifâî'nin konu ile ilgili görüşlerini hatırlamak faydalı olacaktır.

Ahmed Er-Rifâî'ye göre tarikat, şeriatın zâhiri edebine dikkat etmekle olur, zâhir ve bâtın ayrımı başta yok iken daha sonradan ortaya çıkmış bir durumdur. *"Tarikat, şeriatın ta kendisi ve şeriat tarikatın ta kendisidir; ikisinin arasında olan fark söze âit olup madde olarak ve mânâ olarak sonuç birdir."*¹³² Ahmed Er-Rifâî'ye göre tarikat aynen şeriatın kaidelerini tatbik etmektir. Çünkü ona göre, tarikatte iç ve dış söz ve işten ne varsa hepsi şeriat içinde vardır. *"Şerefli şeriata aykırı olan tarik zındık işidir. Tarikatte 'amentü billahi' Allah'a inandım demektir. Şeriatın sınırlı dairesinde durmaktır. Cenâb-ı Hakk neyi ululamış ise ululamak, neyi yasaklamışsa ondan çekinmektir. Bundan sonra nasıl tarik olur."*¹³³ Tarikata girmek isteyen kişi her şeyin Allah'tan olduğunu bilmeli ve halk ile muâmelesinde bunun gereğine göre hareket etmelidir.¹³⁴ Sâlik, tarikatten elde ettiği faydayı bu ilme ve hâle gâlib olanlardan esirgememelidir.¹³⁵ Ahmed Er-Rifâî, tarikatın esasları olan yokluk ve hiçliğin Hakk'a vardırıcı en güzel vesileler olduğunu söyler.¹³⁶

Ken'an Rifâî'nin tarikat ile ilgili ifâdelerine bakıldığında pîri Ahmed er-Rifâî'nin etkileri kolaylıkla farkedilir. Buna göre ise tarîk, sâliki maksûduna, müridi murâdına, cüzü küllüne kavuşturan yola denir. Aslı tevhîd ve edebdir.¹³⁷ Ona göre tarikat, insan idrâkiyle başlamış, en güzel örneği ise Hz. Peygamber'in hayatında

¹³⁰ Hülya Küçük, *Anahatlarıyla Tasavvuf Tarihine Giriş*, s. 106-117.

¹³¹ Hasan Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikâtler*, s. 127.

¹³² Ken'an Rifâî, *Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, s. 121.

¹³³ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 130; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf Ve Tarikatlar*, s. 442.

¹³⁴ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 149.

¹³⁵ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 190.

¹³⁶ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 229.

¹³⁷ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 18.

görülmüştür. Hatta daha geriye gidilecek olursa tarîkat, yaratılışla yâni taayyünsüzlük âleminin taayün âlemine dönmesiyle zuhûra gelmiştir. Zîra tarîkatlerin farklılığına sebep, idrâklerin farklı oluşudur. Birlik âleminden çokluğun ve farklılığın -mecazi anlamda- bile olsa ortaya çıktığı ilk yer melekût âlemidir. Tarîkat, meşrep ve idrâk farklılıklarının tabîi bir sonucudur. Görünüşteki çokluğa rağmen, hakîkate götürmeleri itibâriyle hepsi birdir ki o, tarîk-i Muhammedî'dir.

“Sakın zihninizi bulandırmayın. Tarîkatleri, Kâdirî, Rifâî, Melâmî, şu ve bu diye ayırmayın. Tarîkatımız tarîk-i Muhammedî'dir. Başka tarik aramıyoruz. Biz insan arıyoruz. Tarîkatten maksat, insan bulmaktır. Bunu hangi yolda bulursan eteğine yapış. Kâdirî'de, Mevlevî'de, Bektâşî'de, nerede bulursan yakala. Yoksa, sâde bu şeyh güzel zikrettiriyor, demekle olmaz. Bir şeyhte aranılan, güzel zikrettirmesi değil, irfân-ı Muhammedî'sidir, kemâlidir. O bağırıp çağırmak, hoplamak semâhânedede kalır. Fakat aşk ve irfan, semâhânededen çıktıktan sonra da sende kalır.”¹³⁸

Kur'ân'da, hakîkate ulaştırmaları açısından nasıl peygamberler arasında fark olmadığı ifâde edilmişse, mürşidler arasında da aynı sebeplerle fark yoktur.¹³⁹ Ken'an Rifâî'ye göre mesele tarîkate girmekte değil, kâmil insanı bulup terbiyesine girmek, önünde nefsinden yok olabilmektir:

“İnsanın dünyâyâ gelmesinden maksadı, bu yetiştirici ve tamamlayıcı kâmil kişiyi bulup terbiyesine girmektir. İş, Kadirîlik, Rifâîlik, Mevlevîlik'te değil, insan bulmaktır. O insan bulundu mu, her şey bulundu demektir. Yeter ki onu kendimize rehber, pîşvâ ve imam bilelim. Bakî Allah'ın rızâsıdır.”¹⁴⁰

Tarîkatın îcabı her fiilin Hak'tan olduğunu bilerek sükût etmek,¹⁴¹ maksadı ise nefsi terbiye etmek ve bu yolda karşılaşılan zorluklara sabretmektir. Tarîkatler asker ocağına benzer, içinde bir hiyerarşi, bir görev dağılımı vardır.¹⁴² Tarîkatler güzel ahlâk ile Allah'a kulluk eden insanlar yetiştiren ocaklardır.

¹³⁸ Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 535-536.

¹³⁹ Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 18..

¹⁴⁰ Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 438.

¹⁴¹ Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 99.

¹⁴² Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 24.

“Tarîkatin mânevî ciheti ruhları ıslâh ve kemâle sevk etmek ve onlara insanlığı buldurmaktır. Maddî cihet ise insanları birbirlerine yardım edecek, arka olacak kardeşler hâline getirmesidir. Suyu atılan taşın hâsıl ettiği halka nasıl genişler ise onlar da gide gide yardım ellerini cümle âleme uzatır olurlar. Tarîkat mensupları arasında içtimâî mevki farkı gözetilmez. Belki bu fark, ruhlarının kemal derecesiyle kendini gösterir. Olgunlukta kim ileri giderse, büyük odur. Bunlar, vefâ ve sadâkatin örneğidirler. Çünkü hepsi de bir merkezde birleşmişlerdir.”¹⁴³

Tarîkat, kıldan ince kılıçtan keskin sırat köprüsünün, bu dünyadaki misâlidir.¹⁴⁴ Tarîkatın sırrı, mükevvenâtın bir hayâl; hakîkatin ise Allah olduğunu bilmektir. Dünyâyâ gelmekten maksat ise bir irşad halkasına dâhil olmak, kâmil bir şeyhin sohbetine katılmaktır. Asıl olan kâmil insan bulmaktır.¹⁴⁵

“Malûmdur ki tarîkat ehli üç kısma ayrılır. Biri akıl sahipleri olup, halkı zâhir, Hakk'ı bâtın görürler. Diğeri göz sahipleri olup, evvelkilerin aksi olarak Hakk'ı zâhir, halkı bâtın görürler. Üçüncüsü de saadet sahipleridir ki bunlar halka hitap etseler Hakk'a, Hakk'a hitap etseler yine Hakk'a hitap ederler. Hulâsa, korku ve hüzünden azat olan kullar, Allâh'ı seven ve halka şefkat, merhamet, af, hilm ve sabır ile muâmele edip bu sûretle ne kimseden incinen ve ne de kimseyi inciten kullardır.”¹⁴⁶

Ken'an Rifâî, tarîkatlerdeki virdlerin ve zikirlerin aslını da yine Kur'an'a ve Hz. Peygamber dönemine ircâ eder:

“Resûlullah, ashâba zikir telkin için Hazret-i Ali Efendimiz'e: Gözlerini kapa, üç kere lâ ilâhe illallah de, buyurmuşlardır. Hadîs-i şerîfte, Allâh'ı öyle çok zikrediniz ki size mecnûn desinler ve yine; Kur'an-ı Kerim'de: Kim ki benim zikrimi etmezse yarın âhirette ben onu âmâ haşrederim, buyuruyor.”¹⁴⁷

Kâmil bir mürşit edinmenin gereği de yine köklerini o dönemde bulur: *“Efendimiz Hazret-i Ali'ye: Yâ Ali, Allâh'a varan en kolay ve emin yol bir akıl*

¹⁴³ Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 570.

¹⁴⁴ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, Cemâlnur Sargut Özel Kitaplığı, C. III, Defter 2, vr. 34b.

¹⁴⁵ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 437-438.

¹⁴⁶ Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 442-443.

¹⁴⁷ Ken'an Rifâî, a.g.e., aynı yer.

sâhibine tâbî olmaktır, buyurmuşlardır."¹⁴⁸ Ken'an Rifâî, esasları tarîkat döneminde tespit edilen müşid-mürîd ilişkisinin temellerini Kur'an'da ve sünnette bulur. Hatta bu açıdan onun nazarında Hz. Peygamber ile sahâbeleri arasındaki ilişki âdetâ müşit-mürît ilişkisinin -mescid-i nebevî tekkesinde yaşanan- ilk örneğine dönüşmektedir.¹⁴⁹

Tasavvufun çeşitli dönemlerden geçerek kendi içinde bir gelişim süreci yaşadığı görülmektedir. Tasavvuf ilmi, diğer islâmi ilimlerden farklı olarak ilimler hiyerarşisinde yerini en son tamamlayan ilim olmuştur. Müdevven bir ilim olarak ortaya çıkışında İbnü'l-Arabî ve takipçilerinin önemli rolü olduğu bilinmektedir. Tasavvuf kendini kendini tanımlama ve sosyal hayatta kendini ifâde etme devrelerinden geçerek İbnü'l Arabî dönemine ulaştığında olgunluk dönemine ulaşmış bir tasavvuftu.¹⁵⁰ Bu dönemde sûfiler, bir yandan geleneksel tasavvufun geliştirdiği yöntemi esas alıp seyr ü sulûkta bulunurken diğer yandan geleneğin takipçisi ve mirasçısı olarak tasavvufun teorik seyrini de yeni bir sürece taşımışlardı. Bu dönemde öne çıkan konu, esaslarını İbnü'l Arabî'nin belirlediği ve takipçileri tarafından geliştirilen vahdet-i vücûd düşüncesidir.¹⁵¹

Ken'an Rifâî'nin tanımlarında ve ifâdelerinde, öncelikle mensûb olduğu tarîkat pîri Hz. Ahmed Er-Rifâî'nin meşrebi olan tevâzû ve yokluk fikrinin hâkim olduğu görülmekte fakat aynı zamanda mutlak varlığın Hakk olduğu temel önermesinden beslenen vahdet-i vücûd düşüncesinin izlerini¹⁵² de rastlanmaktadır. Tasavvuf vahdet-i vücûd anlayışının hakim olduğu dönemde, ilmi ilahi, mârifetullah, tahkik ilmi ve müdevven ilim isimleriyle anılmıştır. Konusu "varlık olması bakımından varlık" şeklinde ifâde edilmiş ve bu anlamda metafizik ilmiyle özdeşleştirilmiştir. Bunun sûfi dilindeki karşılığı, mârifetullah "Allah'ı bilmektir". Konevî (ö. 673/1274), bu ilmin mensublarına tahkîk ilmi der ve bu ilmin kâidelerini ortaya koyar.¹⁵³ Ken'an Rifâî'nin mesnevî sohbetleri esnâsında yukarıda geçen terimleri kullandığını ve yorumladığını görüyoruz.

¹⁴⁸ Ken'an Rifâî, a.g.e., aynı yer.

¹⁴⁹ Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 486-487.

¹⁵⁰ Hülya Küçük, *Tasavvufa Giriş*, s. 143-144.; Ekrem Demirli, *İslâm Metafiziğinde Tanrı ve İnsan*, s. 118.

¹⁵¹ Hülya Küçük, *Tasavvufa Giriş*, s. 144-148.

¹⁵² Sâmîha Ayverdi, *Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, s. 223.

¹⁵³ Ekrem Demirli, *İslâm Metafiziğinde Tanrı ve İnsan*, s. 118-125.

“O, "Mükevvenat, yani kesret, Allah'ın birliğine mani değildir. Nasıl ki denizin dalgaları, denizin birliğine mani değilse..."Mesela adetleri alalım: 1,2,3 diyoruz. Fakat aslında iki var mıdır? İki, birin tekerrürüdür. Anlaşıyor ki kesretin ifadesi olan adetlerin vücudu birin tekerrüründen husule geliyor, yani birden başka adet yoktur. Hep *vahdet-i vücud...* unité absolue. Bu vahdet ilmi hasıl olunca faili, mevcudu yalnız Allah bilirsin. Hazret-i Ebûbekir bunun için hiçbir şey görmedim ki onda Allah'ı görmeyeyim dedi. İşte bunu bildin mi ne kediyi, ne köpeği, ne soğanı, ne sarımsağı fena görmez, tahkir edemezsin."¹⁵⁴

Ken'an Rifâî, İbnü'l-Arabî için bir ifâdesinde “Resulullah'ın vekili” tâbirini kullanır.¹⁵⁵ “El-vekîl, ke'l-asîl” mânâsı gereğince, vekîl ve halife de asil mertebesinde olur. Buna göre İbnü'l-Arabî'den Hz. Peygamber'in zevken ve ilmen tecellisi yadırganmamalıdır. Ken'an Rifâî bir başka yerde aynı mânâyı Hz. Mevlânâ'nın dilinden nakleder: “*Maşrıktan doğan güneş şâyet mağripten de doğacak olsa yine aynı güneştir.*”¹⁵⁶ Ken'an Rifâî eserlerinde İbnü'l Arabî'nin görüşlerine sıklıkla yer verir. Tasavvufun çeşitli meseleleri ile ilgili sorulara İbnü'l Arabî'nin eserlerinden alıntılar yahut evvelce kendisinin vermiş olduğu yanıtları aktararak cevap verir. Bazen bu alıntıları açar ve yorumlar.¹⁵⁷ Özellikle tevhîd ile ilgili bahisleri açıklarken İbnü'l-Arabî'nin görüşlerine başvurması önemlidir. Bir sohbetinde vahdet-i vücûdu şöyle izâh eder:

“Cenâb-ı Hak, Kurân-ı Kerîm'de: Ey kullarım her nereye dönseniz Hakk'ın yüzü oradadır, âyeti ile vücûdun bir olduğuna işâret buyurmuştur. Vücut birdir, demekten maksadımız, kâinatta yâni yukarıdan aşağı her şeyde ve her yerde, Hakk'ın vücûdundan başka bir mevcut yoktur; demektir.”¹⁵⁸

Sonuç olarak, Ken'an Rifâî'nin anlatımıyla vahdet-i vücûd düşüncesi, tevhidin yeni bir yorumu olmaktadır. Buna göre Ken'an Rifâî'nin İslâm'ın en temel önermesini olan kelime-i tevhîdi açıklarken, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd anlayışı

¹⁵⁴ Sâmiha Ayverdi, *Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, s. 223.

¹⁵⁵ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 469.

¹⁵⁶ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, aynı yer.

¹⁵⁷ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 356-472-499 vd.

¹⁵⁸ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 584.

ile ilişkili terimlere başvurması; kendisinin İbnü'l-Arabî'nin görüşlerine verdiği ehemmiyeti göstermektedir.

Ken'an Rifâî, tahkik ilmini¹⁵⁹ ve bu ilmin erbâbı olan muhakkik sûfileri hakikâte ermiş kimseler olarak tanımlar. Fakat o, yine de asıl ilmin, hakikate ulaştıktan sonra yaşanan bir tecrübe ve mârifet olduğunu düşüncesindedir. Çünkü hakikate erdikten sonra yapılan amel, gerçek *ameldir*. Hakikate ermek ise, vücûdun Hakk'a ait olduğunu bilmekle gerçekleşir. Sûfî kavramı tasavvufun gelişim süreciyle bağlantılı olarak farklı anlamlar yüklenmiş, adetâ kavramın genişlemesiyle tasavvuf ehline önceki dönemlerden daha fazla vazife yüklenmiştir. Mâneviyât yolcusunun adı, tasavvuf ilminin geçirdiği dönemlerle paralel olarak farklılaşmıştır. Hicri ikinci yüzyılda adı sûfî, tarikatler döneminde adı sâlik, derviş; İbnü'l-Arabî ile başlayan tahkik döneminde ise adı muhakkik/yani "hakikati arayan" tâlibe dönüşmüştür.¹⁶⁰ Ken'an Rifâî'nin eserlerinde çeşitli bağlamlarda söz konusu terimleri kullandığını ve yorumladığını görmek mümkündür. Ken'an Rifâî, İbnü'l-Arabî'nin vahdet-i vücûd düşüncesi ve onunla ilişkili diğer kavramları da, eserlerinde, şiirlerinde, Mesnevî şerhi esnâsında kullanmıştır.¹⁶¹ Ancak, İbnü'l-Arabî tarafından esasları tesbit edilen ve takipçileri tarafından sistemleştirilen bu düşünce Ken'an Rifâî'de sırf bir düşünce ve anlayış olmaktan çıkarak, tecrübe ve zevk ile ulaşılan bir hâle dönüşür. Vücûdun sırlarına ise ancak, zevken ulaşılabilir.¹⁶²

Ken'an Rifâî'nin tasavvuf anlayışında İbnü'l Arabî'nin vahdet-i vücûd anlayışının etkileri olmakla birlikte -daha önce de belirttiğimiz gibi- Sâmîha Ayverdi'nin deyişiyle o bütün tasavvuf anlayışını tamâmen bu eksen etrafında kurmamıştır. Ona göre tahkik ehlinin görüşlerinin neticesi, sâlihi bekâya yani Hak için halka hizmete yönelmelidir. Ken'an Rifâî'ye göre bu anlayış Hz. Mevlânâ'nın anlatımında "*bir ayağımla şeriatla sâbit ötekisiyle yetmiş iki milletle berbaberim*"

¹⁵⁹ Tasavvuf ilmi her dönemde öne çıkan vasıflarıyla bağlantılı olarak farklı isimlerle anılmıştır. Hz. Peygamber ve tabiûn döneminde daha çok zühd ve ahlâk isimleriyle anılıyordu. İlmen teşekkül ettiği hicri 2 ve 3. Yüzyıllarda; tasavvuf adı ile anıldı. Sosyal hayatta, kendisini ifade ettiği tasavvuf okulları niteliğindeki tarikatler döneminde ise 'tarikat' ismi ile anılır oldu. İbnü'l-Arabî ve takipçileri ile beraber başlayan dönemde ise tasavvuf, hakikati arama vasfı ile öne çıkarak 'tahkik' ilmi olarak öne çıkmış ve nihâyet Anadolu sûfileriyle birlikte mârifetin bir sonucu olan 'aşk' ismi ile tecelli etmiş görünmektedir.

¹⁶⁰ Ekrem Demirli, *İslâm Metafiziğinde Tanrı ve İnsan*, s. 119-120.

¹⁶¹ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 584.

¹⁶² Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, aynı yer.

ifâdesine dönüşür. Zira bu ifâde ve bu anlayış Hakk'ı kemâliyle görmenin, yani tahkîke ulaşmanın bir neticesidir.¹⁶³

İbnü'l Arabî ve takipçileriyle tahkîk seviyesine yükselen tasavvuf, Hz. Mevlânâ ile mârifet ve aşk seviyesine yükselmiştir ve böylece tasavvufta ilmin mârifete, mârifetin aşka ve bu vesileyle de hayata karıştığı bir dönemin başladığını görürüz. “Mevlânâ'nın Ben ol da bil! sözü, Cenab-ı Hakk'a ulaşma yolundaki; “bilmek, bulmak, olmak” merhalelerinin son derecesinin aşk ile gerçekleştiğini ifâde eder”.¹⁶⁴ Bilineceği üzere Hz. Mevlânâ'nın tasavvufi düşüncesinin kaynağı Kur'an ve sünnettir. Düşüncesi üzerinde İbnü'l Arabî'nin etkisi olup olmadığı tartışılmış, her iki sûfinin de sözlerinin aynı mânânın farklı frekanslarda ifâdesi olduğu söylenmiştir. Mevlânâ, akla önem verdikleri için filozofları ve onların etkisinde kalan kelamcıları hakiki bilgiye ulaşma noktasında yeterli görmez. Ona göre mânevi yolculuk için ilâhi aşk gereklidir. Feridüddin Attar'ın Anadolu'daki bir devamı ve yorumu olarak, aşkın o günden bugüne kuvvetli kalemlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Aşk merkezli tasavvuf anlayışının kendisinden sonraki tasavvufu şekillendirdiği ve etkilerinin günümüze kadar devam ettiği kabul görmektedir.¹⁶⁵

Allah aşkı ve insan sevgisini eserlerinde ustaca işleyen Mevlânâ Celâleddin Rûmî (ö. 672/1273) şerhlerinden ve sohbetlerinden çıkarabildiğimiz kadarıyla Ken'an Rifâî'nin en çok etkilendiği sûfi müelliflerden biridir. Ken'an Rifâî, Mevlânâ'nın eserlerine sohbetlerinde yer verdiği gibi, seyr ü sülûk kavramlarını talebelerine öğretmek için mesnevî sohbetleri yapması ve bunu bir terbiye usûlü olarak uygulaması kendisinin tasavvuf anlayışına verdiği ehemmiyeti ortaya koymaktadır. Bilineceği üzere Mevlânâ ilâhi aşkı eserlerinde incelikle işlemiş, aşkı ahlâka tebdil etmenin yollarını ise şiirlerinde dile getirdiği çeşitli kıssalarla taliplere aktarmıştır. Ken'an Rifâî Mesnevi'de kullanılan kıssaların diliyle ahlâk eğitimini en etkili bir şekilde terbiyeciliğine tatbîk etmiştir. Gerek Mevlânâ'da gerek Ken'an Rifâî'de *aşk*, hareketin sebebi olarak görülmektedir. Zirâ âlemin yaratılışına sebep aşk olduğu gibi, âlemin dürülüp gideceği yer de yine aşk âlemidir. İlk hareketin sebebi aşk olduğu, Hakk'ı halkı yaratmaya sevk eden sâik aşk olduğu gibi halkı da harekete ve hizmete

¹⁶³ Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 136.

¹⁶⁴ Emine Yeniterzi, *Sevginin Evrensel Mühendisi Mevlânâ*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2011, s. 58.

¹⁶⁵ Reşat Öngören, “Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî”, *DİA*, C. XXIX, s. 441-448.

yöneltecek olan da yine aşktır. Yani Ken'an Rifâî'ye göre âşık; tevekkül sahibi bir tembel, yahut aklı gitmiş birisi olmayıp; halka hizmete bel bağlamış bir hizmet insanıdır. Aşkın neticesi, hakikate ermek ve mârifete ulaşmak ve bu sûretle irfânî bilgiye kavuşmak olacağı gibi- hatta o bilginin kendisine dönüşmek olacağı gibi- tahkîk ve irfânî bilginin neticesi de aşka kavuşmaktır.

Bu bölümün sonuna yaklaşırken, Ken'an Rifâî'nin tekkelerin kapatılması ile kararı nasıl tatbik ettiğine değinmek gereklidir. Bilineceği üzere, insan mânevî hayatının bir yönü olan tasavvuf her devirde kendisini sosyal hayatta ifâde edecek bir kanal ve vâsita bulmuştur. Devrini tamamlayan kurum ve kuruluşlar da bir diğer oluşuma kaynaklık ederek tarih sahnesinden silinmişlerdir. Aynı durum tekke ve zâviyeler için de geçerlidir. Ken'an Rifâî, 1925 yılında alınan "Tekke ve zâviyelerin kapatılması" ile ilgili kararın hemen akabinde Altay Dergâhı'nı kapatır.¹⁶⁶ Meseleyi, her şeyin Hak'tan geldiğinin bilinci içinde mütâlaa etmek gerektiğini söyler. Tekke ve zâviye kurumunun milâdını doldurarak yerini akademilere bıraktığını belirtir.¹⁶⁷ Sâmihâ Ayverdi kendisinin o dönemde gösterdiği yaklaşımı şöyle anlatır:

"Dergâhlar kapandıktan sonra da Ken'an Rifâî'nin vazifesi bitmiş olmadı. Bu defâ da kendi kendine gelişen tabiat hâdisleri gibi, etrâfında tabî bir akademi teşekkül ediyordu. 1925'te tekmil dînî tâlim ve tedris müesseseleri devlet eli ile kapatıldığı zaman o bunu en küçük bir itiraz ve hoşnutsuzluk göstermeden kabul etmişti. Öyle ki bu fevklâde hüsn-i kabulde âdetâ bir âmirin kendi emrinin tatbik edildiğini gördüğü zamanki hoşnutsuzluğu seziliyordu. Öyle ya mâdem ki halkın sesi Hakk'ın sesidir, demişti, bunu günlük hayâtın şartları içinde gördüğü zaman biliş çıkmaması kabil miydi?"

O îmânî ve insanlığı tarikatle mukayyet görmek iddiasına asla düşmemiştir. Herşey gibi bu iş de, onun için gâye değil bir vâsitadan ibâretti. Binâenaleyh inatçı bir çocuk gibi tekke oyununa demir atıp kalmaya ihtiyâcı yoktu ki bu hususta ısrâr etsin. Esâsen Ken'an Rifâî devrini bitirmiş olan tarîkât müessesesinin kuru bir şekil ve

¹⁶⁶ Sâmiha Ayverdi, *Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, s. 120.

¹⁶⁷ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., aynı yer.

merasimden ibâret kalmış olduğunu görmekte idi. O çok iyi biliyordu ki, dergâhlar artık devrin ihtiyaçlarını karşılayacak yeterlilikte müesseseler olmaktan çıkmıştır.”¹⁶⁸

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki Ken'an Rifâî'ye göre tasavvuf insan tabiatının bir parçası olarak her devirde farklı şekillerde tezâhür etmiş ve kemâlini İslâmiyet'te bulmuştur. Diğer dinlerin ve mistik anlayışların nihâî noktası *fenâ* (nefsin arzularının üzerine yükselme) Ken'an Rifâî'ye göre İslâm tasavvufunun başlangıç noktasıdır. Kişi, bir an önce nefsinin aşırılıklarını terkederek ahlakını güzelleştirmeli ve Hakk için halka hizmete dönmelidir. Bunun sûfî literatüründeki karşılığı nefsenden fâni olarak, Hak'la bâkî olmak derecesine erişmektir. Şu hâlde Ken'an Rifâî'nin tasavvuf anlayışında bekânın merkezi öneme sahip bir kavram olduğu anlaşılmaktadır.

Ken'an Rifâî'nin tasavvuf anlayışının en mühim kaynağı ise tarîkat pîrî Ahmed er-Rifâî ve rifâîliktir. Bilinceği üzere Rifâîlik, Kur'an ve sünnete dayanan, tevâzu ve yokluğun hâkim olduğu bir yoldur. Basra ekolünün bir devâmı olan Ahmed er-Rifâî'de Kur'an ve sünnetin sevgi ve muhabbet üzere yorumlandığı, bu anlayışın ise sâliki tevâzuya sevkeden en açık bir âmil olarak tatbik edildiği görülmektedir. Bununla beraber, Ken'an Rifâî'nin tasavvufun tanımına yönelik ifâdeleri incelendiğinde, başta tarîkat pîri olmak üzere ilk dönemin hemen bütün önemli sûfilerinin etkileri de görülür. O, sûfilerin tasavvufu tanımlarken kullandıkları “baştan sonra edep” ifâdesini çok sık kullanır. Zâhir edep şeriatı muhafa etmek, bâtin edep ise dâimâ Hakk'ın huzûrunda olduğu bilinci içinde yaşamaktır. Şeriat, tarîkat, hakikat ve mârifet dâimâ birbirini teyit eder. Zira hepsi şeriatın, derece derece bâtını olmaktadır.

Ken'an Rifâî'nin tasavvuf anlayışında İbnü'l Arabî ve takipçilerinin etkisi de açıktır. Eserlerinde her vesileyle vücûd ve ilgili kavramlara değinmesi bunun en açık bir delilidir. Fakat İbnü'l-Arabî'nin lisanındaki teolojik ifâdeler Ken'an Rifâî'de pratik bir hayat dersine dönüşür. Ona göre “Hakkı ve halkı bir bilmek” ve bu esas üzere hareket etmek bütün bir *vahdet-i vücûd* anlayışından sâliğe verilecek en temel bir bilgi olmaktadır.

Kendisinin tasavvuf anlayışının en önemli diğer bir kaynağı da şüphesiz Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Allah aşkı ve insan sevgisi etrafında gelişen tasavvufudur. İleride değineceğimiz üzere, *Mesnevî*'yi sâliklere tasavvuf kavramlarını

¹⁶⁸ Sâmîha Ayverdi, a.g.e., s. 120-121.

vermek için bir vâsıta olarak kullanması, kendisinin Mevlânâ ile gönül ve fikir birliğinin en güzel bir işâretidir.

Ken'an Rifâî'nin tasavvuf anlayışı ile ilgili bir şeyler söyleyebilmek burada bir kaç satırla bitirmeye niyetlendiğimiz kadar kolay değildir. Fakat tüm yüksek lisans çalışması boyunca ve öncesinde yaptığımız okumalar sırasında kalemimizin ucuna kadar gelen bir kaç kelimeyi burada kaydetmeden geçemeyeceğiz. Biz, onun tasavvuf anlayışında -yeni bir tâbirle- vahdetçi/birleyici yaklaşımın hâkim olduğunu düşünüyoruz. Ken'an Rifâî, âdetâ içinde bulunulan ve hazırlanılan yüzyılın insan idrâki üzerindeki yaratacağı değişimi önceden sezercesine; tasavvufu yaşarken ve aktarırken bütün islâm mânevî mîrâsını ve geçmişten gelen mistik anlayışları tarîk-i Muhammedî'de birleyen bir yaklaşım esas almıştır.

Tasavvuf tarihinin çeşitli dönemleri, meseleleri ve ekolleri üzerinden hızla geçerek Ken'an Rifâî'nin konuyla ilgili görüşleri incelendikten sonra, Sâmiha Ayverdi'nin kendisinin tasavvuf anlayışıyla ilgili ifâdesi şimdi bize çok daha anlamlı ve isâbetli gelmektedir. Hatırlayacak olursak:

“Ken'an Rifâî'nin tasavvuf şuûrundaki dikkate değer husûsiyet, muayyen ve mahdud bir metafizik sisteme bağlanıp kalmamış olmasıdır. O, ne Gazali gibi tasavvufu sırf bir ahlâk hizbi olarak kabul etmiş, ne Muhiddîn-i Arâbî gibi dilini yalnız vahdet-i vücud tespiline bağlamış, ne de Mevlânâ gibi estetik bir temâşâ vecdi içinde dünyâyı da, âhireti de atlayıp geçmiştir. Onun tasavvuf anlayışı içinde hem ahlâkçıların, hem vahdet-i vücudcuların, hem de ilâhî temâşâcılarının kuvvetli terkibi kaynaşarak şahsiyeti hamurunu, böyle müşterek bir maya ile kabartıp kıvamlandırmıştır.”¹⁶⁹

Ken'an Rifâî gerçekten de ne yalnız vahdet-i vücûda takılı kalmış, ne aşk ve meyhâne sembolizmlerinin esiri olmuş, ne sistem kurma çabasının katılığı içinde boğulup gitmiş,¹⁷⁰ ama Hz. Peygamber'in “*hikmet müminin yitiğidir, onu nerede bulsa almalıdır*” hadîsi ve tarîkat pîri Ahmed er-Rifâî'nin aynı mânâyı hatırlatan nasihatleri doğrultusunda yaşayarak; Hakk'ı ve hakîkati her yerde ve her şeyde arama ve bulma yolunu tutmuştur. Bunu yaparken de âdetâ tasavvufu bir çeşit; her an âlemde kendini

¹⁶⁹ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., s. 220.

¹⁷⁰ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., aynı yer.

âşîkar eden Hakk'ın tecellilerini yani hakîkati, karşılama ve onunla buluşma yöntemi olarak yaşamıştır.

II. BÖLÜM

**KEN'AN RIFÂÎ'NİN MESNEVÎ SOHBETLERİ NOTLARINDAN
ÜÇÜNCÜ CİLD İKİNCİ DEFTERİN
TAHLÎLİ**

A. KEN'AN RIFÂÎ'nin MESNEVÎ SOHBETLERİ

1. Mesnevi Sohbetlerinin Özellikleri

Ken'an Rifâî'nin mesnevî sohbetleri, kendisinin mesnevî takrirleri esnâsında talebeleri tarafından tutulan notlardan oluşmaktadır. Ken'an Rifâî, 1908'den 1925'te dergâhların kapatılmasına kadar geçen süre zarfında Fatih'te mülkiyeti kendilerine âit bulunan Altay Dergâhı'nda mesnevî takrîrleri yapmış; ilgili karârın akabinde ise, aynı faâliyetle aile ve yakın çevresinde yaptığı sohbetler içerisinde devâm etmiştir. Bu faâliyet, hakikatte irticâli olarak yapılan bir mesnevî şerhi olmakla birlikte bizzat kendisi tarafından kaleme alınmadığı için, çalışmamızda söz konusu notlar "sohbet notları" olarak adlandırılmıştır.

İncelediğimiz metindeki disiplinden ve tarihlerin sıralamasından anladığımız üzere, Altay Dergâhı'nda dergâhların açık olduğu dönemde haftada bir gün mesnevî takrîri yapılıyor; *Mesnevî* Farsça aslından okunarak Ken'an Rifâî tarafından tercüme ve şerh ediliyordu. Yine yapılan alıntılardan anlaşıldığına göre bu derslerde takip edilen metin İsmâil Ankaravî Rusûhi'nin *Mesnevî Şerhi*'nde kullandığı metindir.

Kendisinin mesnevî sohbetlerine dâir çoğunluğunu *Sohbetler* adlı kitaptan çıkardığımız bazı ayrıntıları burada vermek ve bu faâliyet ile ilgili bazı tespitler yapmak istiyoruz. Mesnevî takrîrlerinin nasıl başladığı ile ilgili bilgiyi bizzat Ken'an Rifâî'nin bir ifâdesinden öğreniyoruz:

"Bir vakitler Mesnevî'yi kürsüden değil, mihrapta ve sırf özünün özünden takrîr ederdim. Günün birinde Dergâh-ı Şerîf'e misâfir gelen bir Mevlevî şeyhi: Mesnevî Fârisî söylenir. Bu nasıl Mesnevî takrîri diye itirâz etmişti. Ben de Fârisî'yi yalnız mektepte öğrendiğim kadarıyla biliyordum. Fakat bu vak'adan sonra Allah'ın izni ve lûtfu ile hem Fârisî olarak hem de usûlü gereğince söylemeye başladım."¹⁷¹

Yukarıdaki ifâdeden anladığımız üzere Altay Dergâhı'ndaki Mesnevî takrîrlerine katılanlar arasında Mevlevî şeyhleri de bulunmaktadır. Bunlardan biri de Mevlevî şeyhlerinden Kazasker Molla'dır. Kazasker Molla'nın *Mesnevî*'nin aslından yapılan bu irticâli şerhi dinledikten sonra Yenikapı Mevlevîhânesi'ne dönerek; elli

¹⁷¹ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 288.

senedir *Mesnevî* okuyup okuttuğu hâlde, Altay Dergâhı'nda dinlediği şerhin bir benzerini ve daha mükemmelini görmediğini söyleyerek, talebelerini Ken'an Rifâî'nin mesnevî takrîrlarına katılmaları konusunda teşvik ettiği söylenir. Bu durum kendisinin Mevlevî şeyhlerinin muvâfakatını almış olduğunu göstermesi açısından son derece önemlidir.¹⁷²

Ken'an Rifâî, mesnevî şerhi esnâsında başlıca kaynak olarak naslara başvurur. Bunlar *Mesnevî*'nin aslında geçen âyet ve hadîsler olabileceği gibi konunun çağrıştırdığı başka sûre ve âyetler olabilir. Sahâbe ve tâbiûn dönemi büyüklerinin hayatlarından örnek hâdiseler nakledilir. Tasavvuf ve İslâm klasiklerinden alıntılar yapılmaktadır. Ken'an Rifâî, sohbetler esnâsında gerekli gördüğünde Türkçe, Arapça veya Farsça yazılmış tasavvufî şiirler okumaktadır. Konunun daha iyi anlaşılması için günlük hayattan örnekler verir. Bazen ailevî bir konuyu irdeleyerek, meselenin tasavvufî tarafına dikkat çeker. Bazen aileden yâhut dost çevresinden birinin konuya uygun düşen bir tecrübesini isim vermeden anlatır. Toplumla mâl olmuş veya o sıralar cereyân etmiş olan bir hâdiseyi dile getirerek ondan dersler çıkarır ve beyitin anlaşılması için bu malzemeyi kullanır. Gazetede geçen bir habere dikkat çekilebilir. Çeşitli fizik teorilerinden, kimyâ ya da matematik denklemlerinden yola çıkarak beyitlerin şerh edildiği görülür. Einstein'ın *İzâfiyet Teorisi* dahî *Mesnevî*'nin daha iyi anlaşılmasını sağlayacak bir vâsitaya dönüşür.

2. Mesnevî Sohbetlerinin Ken'an Rifâî'nin Terbiyeciliğindeki Yeri

Dergâhların kapatılmasından önce Altay Dergâhı'nda ve daha sonra aile çevresinde devam eden sohbetler içerisinde kendisinin sık sık *Mesnevî* beyitlerinden alıntılar yaptığı görülmektedir. Ken'an Rifâî'nin mesnevî sohbetlerini talebelerine tasavvuf kavramlarını vermek için bir yöntem olarak kullandığı anlaşılmaktadır. Sohbet esnasında *Mesnevî Defteri* adı verilen bir defterden okumalar yapıldığı ve sohbetin bu konu üzerine devam edildiği görülür. Ken'an Rifâî'nin bir gün aile içerisinde geçen bir konuşmadan müteessir olarak *Mesnevî* defterini istemesi ve oradan konuyla ilgili bir bölümü okuması buna en güzel bir örnektir.¹⁷³ Bazen bir öğrencisinin

¹⁷² Ken'an Rifâî, a.g.e, s. 288-289

¹⁷³ Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 15.

Mesnevî'den bir beyit okuduğu ve onunla ilgili olarak bir soru sorduğu görülür ve böylece sohbetin seyri *Mesnevî*'nin işâret ettiği yönde devâm eder.¹⁷⁴ Ken'an Rifâî'nin *Mesnevî*'ye gösterdiği ilgi ve hassasiyet kadar, öğrencilerinin de aynı ölçüde ilgili oluşu dikkat çeken bir husûstur. İçlerinde *Mesnevî*'yi Farsçasından okuyup soru soranlar da vardır.¹⁷⁵ Ken'an Rifâî sohbet esnâsında bazen *Mesnevî*'deki hikâyeleri özetleyerek, orada geçen sembollere dikkat çekmektedir. Sembollerin, hikâyenin ana vurgusunu öne çıkaracak şekilde vurgulandığı ve bununla kıssadan çıkan nasihatlerin, talebelerin hafızalarına yerleşmesinin hedeflendiği anlaşılmaktadır.¹⁷⁶

Sonuç olarak, *Mesnevî*'nin ve mesnevî sohbetlerinin Ken'an Rifâî ve sohbet halkasına katılların hayatında merkezî bir öneme sâhip olduğunu söyleyebiliriz. *Mesnevî*'nin bir bakış açısından manzûm bir tefsîr¹⁷⁷ olduğu hatırlayacak olursak; *Mesnevî* vâsıtası ile Ken'an Rifâî ve talebelerinin hayatını şekillendiren kaynağın bütünüyle Kur'ân-ı Kerîm olduğu görülür. *Mesnevî* hikâyelerinin terbiye edici bir yönü olduğu açıktır. Hemen her hikâyenin İslâmî bir emir ya da yasağa dikkat çekişi, yâhut bir ahlâkî kâideyi hatırlatıyor olması, *Mesnevî* hikâyelerinin bir eğitimcinin görevini nasıl kolaylaştırdığı görülür. Ken'an Rifâî de, *Mesnevî*'nin bu eğitici yönünden büyük ölçüde istifâde etmiş görünmektedir.

3. *Mesnevî*'nin 1. Cildi: "Şerhli *Mesnevî-i Şerif*"

Ken'an Rifâî'nin mesnevî sohbetleri, *Şerhli Mesnevî-i Şerif* adı altında ilk olarak Hülbe Yayınları tarafından 1970 yılında basılmıştır. İkinci baskısı 2000 yılında Kubbealtı Yayınevi tarafından basılan eser, birinci cildin ilk 4045 beyitini ihtivâ etmektedir. Eser, Ken'an Rifâî'nin Fatih'teki Altay Dergâhı'nda, tekke ve dergâhların kapatılmasına kadar olan süre içerisinde yaptığı mesnevî sohbetleri/takrirleri esnasında talebeleri tarafından tutulan notların, yine talebeleri tarafından derlenmesi ve daha sonra Nihat Sâmi Banarlı (ö. 1357/1938) tarafından günümüz Türkçesine aktarılması ile ortaya çıkmıştır.¹⁷⁸

¹⁷⁴ Ken'an Rifâî, a.g.e., s.178.

¹⁷⁵ Ken'an Rifâî'nin konuyu değerlendirme üslûbu için bkz. Ken'an Rifâî, a.g.e, s. 58.

¹⁷⁶ Örnek verilen hikâye için bkz. Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 83.

¹⁷⁷ Emine Yeniterzi, *Sevginin Evrensel Mühendisi Mevlâna*, s. 35.

¹⁷⁸ Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2000, s. iii.

4. Mesnevî'nin Diğer Ciltlerine Ait Sohbet Notları

Ken'an Rifâî'nin mesnevî sohbetlerini dinleyen halkada, kendisinin oğlu Kâzım Büyükkaksoy da bulunmaktadır. Kâzım Büyükkaksoy derlediği şerh notlarını, ilk baskısı 1952 yılında yapılan *Mesnevî Hatıraları* adlı kitapta toplamıştır.¹⁷⁹ Fakat bu isimlerle beraber zikredilmesi gereken bir isim daha vardır. O da Ken'an Rifâî'nin en yakın talebelerinden Nazlı Hanım'dır. Elimizde bulunan diğer ciltlere ait şerh notlarının bir çoğu bizlere Nazlı Hanım kanalıyla ulaşmış bulunmaktadır. Tekke ve dergâhların kapatılmasından sonra ise, Ken'an Rifâî; mesnevî sohbetlerine aile çevresinde devam etmiş, bizzat kendi eliyle kaleme aldığı bazı beyit şerhlerini ise en yakın talebelerinden Sâmîha Ayverdi ve Nazlı Hanımefendi ile paylaşmıştır.

Bizim bu çalışmamızda konunun bilinen yönüne ek olarak söylemek istediğimiz, Ken'an Rifâî'nin *Mesnevî*'nin altı cildini yukarıda bahsettiğimiz usûl ile en azından başından sonuna bir defa şerh etmiş olduğu, ikinci defa şerhe başladığında ise 1925 yılında tekke ve dergâhların kapatılması sebebiyle bu faâliyetin yarım kalmış olduğudur. Kendisinin mesnevî sohbetlerine ait bulunduğu defterlerden bazıları yazılı Nazlı Hanımefendi kanalıyla yine Ken'an Rifâî'nin talebelerinden Meşkûre Sargut'a ve bu vesîleyle kızı Cemâlnur Sargut'a teslim edilmiştir. Söz konusu defterlerinin ilk sayfalarında içerikleri ile ilgili olarak düşülmüş notlar bulunmaktadır.

Bu defterlerin arasında *Mesnevî*'nin hemen bütün ciltlerine ait şerh notlarına rastlanmıştır. Yüksek lisans tezimize konu olan defter ise Ken'an Rifâî'nin *Mesnevî*'nin üçüncü cilt takrîri esnâsında alınan notları ihtivâ eden ve üzerinde *Üçüncü Cildin İkinci Defteri* yazılı olan not defteridir.

5. Eserin Kaynakları

a) Kur'an-ı Kerîm

Bütün İslâmî ilimler için geçerli olduğu gibi tasavvuf ilminin de temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Cüneyd-i Bağdâdî'nin bir ifâdesi bu konuda sûfilerin görüşlerini özetler; "*Kur'an ezberlemeyen ve hadîs yazmayan kimselere tasavvuf yolunda tâbi*

¹⁷⁹ Kâzım Büyükkaksoy, *Mesnevî Hatıraları*, İstanbul, Ahmet Sait Matbaası, 1952, s. 2.

olunmaz. Çünkü bizim bu ilmimiz kitap ve sünnetle mukayyettir.”¹⁸⁰ Gerçekten de tasavvufun temel kavramları olan zühd, güzel ahlâk, tasfiye (kalp temizliği), tezkiye (nefisle mücâhede), teslimiyet, kulluk, Hakk’a vuslat, ilm-i ledün ve bâtın ilmi gibi kavramlar Kur’an-ı Kerim’de pek çok âyette değinilen konulardır. Bilindiği üzere tasavvuf başta zühd olarak algılanmış ve bu algı dünyâ hayatından el ve gönül çekmek şeklinde tezâhür etmiştir. Zühd ve zâhidlik ise Kurân’ı Kerim’de övülen ve tavsiye edilen bir tutumdur: Zühdün çeşitli yönleriyle ele alındığı âyetler de bulunmaktadır.¹⁸¹ Hicri ilk asırlarda tasavvuf ilminin adı olarak bilinen zühdün Kur’an’da bu derece önemli bir yere sâhip oluşu; bu ilmi oluşturan ve Kur’an kaynaklı diğer kavramlar içinde bize bir örnek teşkil etmektedir.

Mesnevî ise Kur’an kıssalarını yorumlayışı, onları devrinin günlük hâdiseleri ışığında tekrar ve çözüm odaklı ele alışı yönüyle son derece önemlidir. Kur’an kıssalarının –yine Kur’ân’ın kendi ifâdesiyle- birçok ibretler ihtivâ ettiği mâlûmdur.¹⁸² Hatta Hazret-i Peygamber’den başlayan bir gelenek olmak üzere fıkıhçılar da Kur’an kıssalarını hüküm çıkarma ve ictihâd etme amaçlı olarak yorumlamışlardır.¹⁸³ İşte Mevlânâ’nın mesnevî formu içerisinde yaptığı yorum da bu türden bir ameliyedir. Onun şiriyle Kur’ân âyetleri ve birçok kıssa, tasavvufî bakış açısıyla ve manzum olarak yorumlanmış, âdetâ tefsîr edilmiştir. Hatta bu konuda *Mesnevî*’nin Kur’ân’ın manzûm bir tefsîri olduğu da söylenmiştir.¹⁸⁴ Bu açıdan bakıldığında *Mesnevî*’yi şerh eden bir şârihin başvuracağı en temel kaynağın Kur’ân-ı Kerîm olacağı açıktır.

Ken’an Rifâî’nin de bir mesnevî şârihi olarak İslâm dininin ve tasavvuf ilminin bu temel kaynağına çok sık başvurduğunu görüyoruz. Mesnevî şerhinde hemen her beyit ya da kavram öncelikle Kur’an’dan bir âyet ile açıklanır. Gerekli görüldüğü yerde müfessirlerin bu âyet üzerinde yaptığı farklı yorumlara temâs edilerek daha sonra beytin mânâsıyla ilişkilendirilmektedir. Bazen ilgili âyetin mânâsını açıklamak ve tefsîr etmek, beyitin anlaşılması açısından önemli olduğundan, öncelikle âyetin tefsîri yapılır, daha sonra yorum eklenir.

¹⁸⁰ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 140.

¹⁸¹ Zühd kavramının geçtiği âyetler için bkz. Müzemmil Suresi, 73/8; Kehf Suresi, 18/46”; Nisâ Suresi, 4/77.

¹⁸² Al-i İmran, 3/13; Yusuf, 12/7; İbrahim, 14/5.

¹⁸³ Abdullah Acar, “Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur’ân Kıssaları”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, İstanbul, 2007, No: 10, s. 97-151.

¹⁸⁴ Emine Yeniterzi, *Sevginin Evrensel Mühendisi Mevlâna*, s. 35.

b) Sünnet

Bilindiği üzere İslâm dininin Kur'ân'dan sonraki ikinci kaynağı Hazret-i Peygamber'in söz ve uygulamalarını kapsayan sünnetidir.¹⁸⁵ “*Sünnet, Hazret-i Peygamber'in sözle veya fiille açıktan, gördüğü ya da duyduğu olayları susarak onaylamak (tasvîb ve tecviz) sûretiyle zimnen yaptığı açıklamaların tümüne verilen isim olmaktadır.*”¹⁸⁶ Bu durumda sünnet bütünüyle Hz. Peygamber'in yaşayış tarzı olarak ifâde edilebilir.

Tasavvuf ilmine kaynak olması açısından hadîs ve sünneti incelerken ise yukarıda sözünü ettiğimiz *zühd* kavramına tekrar değinmek istiyoruz. Hicri ilk

iki yüzyılda tasavvufun bir zühd faâliyeti olarak tezâhür ettiğini ve tasavvuf isiminin yaygınlaşmasından önce bu ilmin zühd ilmi olarak anıldığını söylemiştik. Hadîs kaynaklarına bakıldığında ise söz konusu kavramın farklı bağlamlarda birçok defa ele alınmış olması bizi tasavvuf ilminin temel kaynaklarından birinin sünnet olduğu konusunda desteklemektedir. Bilindiği üzere Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde çok sayıda hadîs yer almaktadır.¹⁸⁷ Bununla birlikte pek çok hikâyeye de esâsında Hz. Peygamber'in bir hadîsini açıklamaya ya da doğrudan aktarmaya yöneliktir. Buradan *Mesnevî*'deki tasavvuf anlayışının temel kaynaklarından birinin de hadîs olduğu açıkça görülmektedir.

Bir *Mesnevî* şârihi olan Ken'an Rifâî de, mesnevî takrirleri esnâsında kaynak olarak hadîslerden istifâde etmiştir. Bunu yaparken genelde şu sıranın izlendiği görülür: Âyetler ile ilişkilendirilen *Mesnevî* beyitleri çoğunlukla hemen akabinde bir hadîs yâhut bir hadîs-i kudsî ile kuvvetlendirilir. Yine konunun ve sohbetin gidişâtına göre hadîsin vârid oluş sebebi ve hadîsten çıkarılacak sonuçlar üzerinde de durulur.¹⁸⁸ Ken'an Rifâî'nin mesnevî sohbetleri esnâsında münâsebeti düştükçe sahâbe ve tabiûn dönemi büyüklerinin hayatlarından nakillerde bulunduğu da görülmektedir.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Zekiyyüddin Şa'bân, vd., *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*, Ankara, Türkiye Diyânet Vakfı Yay., t.y., s. 39.

¹⁸⁶ İsmail L. Çakan, *Anahatlarıyla Hadîs*, İstanbul, Ensâr Neşriyât, 1983, s.19.

¹⁸⁷ Ali Yardım, *Mesnevî Hadîsleri (Tesbit ve Tahrîç)*, İstanbul, Damla Yay., 2008, s. XVI.

¹⁸⁸ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 13a.

¹⁸⁹ Ken'an Rifâî, a.g.e., vr. 96b.

c) Rifâîlik

Ken'an Rifâî, mesnevî şerhi sırasında Rifâî tarîkati ile ilgili eserlerden ve doğrudan Rifâiyyenin tarîkat esaslarından faydalanmıştır. Rifâiyye, seyyid neseb olan Ahmed er-Rifâî (ö. 578/1183) tarafından kurulmuştur. Bilineceği üzere Ahmed er-Rifâî, dayısı Mansûr Bataihî'nin vefatından sonra onun dergâhında yerine postişin olmuş ve kalabalık bir mürid topluluğunu miras almıştır. Ahmed er-Rifâî, bir tarîkât pîri olmasının yanı sıra Şâfi mezhebinde de fakîhtir. Rufâiyye olarak da anılan tarîkât, Kâdirîlik ve Yesevîlik'ten sonra kurulan ilk tarîkat olarak kabûl edilmektedir. Ahmed er-Rifâî'den sonra zaman içerisinde Ortadoğu, Anadolu ve Balkanlar'da yaygınlık kazanmıştır. Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde, Anadolu'da etkili olan tarîkâtlar Mevlevîye ve Rifaiyye olmuştur. Rifâîlik, XIV. yüzyılın erken dönemlerinde Anadolu'da; İzmir, Bergama, Amasya civarlarında ve farklı bölgelere yayılarak, Mevlevîlik gibi günümüze kadar ulaşmıştır.¹⁹⁰

Mustafa Tahralı *Diyânet İslâm Ansiklopedisi*'nin Rifâiyye maddesinde tarîkatın genel esaslarını şu şekilde özetler: Rifâîlik, Kitap ve Sünnet'e dayanan, tevâzu ve alçakgönüllüğün esas alındığı bir tarîkâttir. Müridle mürşid arasında bir anlaşma ve sözleşme yapılır, bu anlaşma da şeyhe intisap edilerek uygulanmakta ve bir merâsimle gerçekleştirilmektedir. Tarîkate giren sâlikin öncelikle şerîatin emir ve yasaklarını öğrenmesi ve yerine getirmesi, sonra farzlarla birlikte çokça nâfile ibâdetlerle meşgûl olması istenmektedir. Sâlik için en önemli edep unsuru sohbette olmasıdır; yani mürid mürşidinin sohbetini dikkatle dinlemeli, onun hâl ve hareketlerine dikkat etmeli, davranışlarını ona göre düzenlemelidir. Kalp huzûrunu elde etmek için Hakk'a yönelmek gerekmektedir ki, seyr ü sülûk' un başlangıç gâyeside bu şekilde gerçekleşir. Mürşidin gözetimi altında çokça salât ü selâm getirerek asıl huzûra ulaşılmaktadır. Mürîdler, tek başına yaptıkları bütün zikirleri kendi işitecekleri kadar yüksek sesle (cehrî) yapmakta, toplu zikiri ise hem oturarak (kuudî) hem ayakta (kıyâmî) yapmaktadırlar. Ahmed er-Rifâî'nin tertîp ettiği zikir meclislerinde genellikle evrâd ve ahzâbdan bir bölümü okunmaktadır.¹⁹¹ Rifâîliğin de kendi içinde bazı alt kolları

¹⁹⁰ Reşat Öngören, *Osmanlılarda Tasavvuf "Anadolu'da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)"*, İstanbul, İz Yay., 2000, s. 19.

¹⁹¹ Mustafa Tahralı, "Rifâiyye", *DİA*, C. XXXV., s. 99-103.

vardır.¹⁹² Bunlardan en yaygın olanı Sayyâdiye'dir ki Ken'an Rifâi bir yerde kendisinin Rifâiliğin bu koluna mensûb olduğunu söylemektedir.¹⁹³

Tahrâlı, Ken'an Rifâi'nin terbiyeciliğinde, Rifâiyye tarîkatının ve yine onun bir kolu olan sayyâdiyenin temel esaslarının kullandığını, bunlardan bilhassa alçakgönüllük ve sayyadlığın yani müridleri meşreblerinden görünerek avlamanın onun terbiyesinde mühim bir yer tuttuğuna dikkat çeker. Ken'an Rifâi'nin, sohbetler esnâsında tarîkatın temel esaslarına dikkat çektiği görülmektedir. Bu durum kibrin yanlışlığına ve alçakgönüllülüğün önemine dikkat çeken *Mesnevî* hikâyelerinin şerhinde en açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.¹⁹⁴

Ken'an Rifâi, eserlerinde; tasavvufi eserlerden, edebi eserlerden ve kendi eserlerinden istifâde etmiştir.¹⁹⁵ Ken'an Rifâi, mesnevî sohbetleri esnasında kendi eserlerinden de alıntılar yapmaktadır. Kendi tâbiriyle münâsebeti düştükçe önceden kaleme aldığı şiirlerden bazı bölümler okuduğunu görüyoruz. Bazen bu şiirlerden bestelenmiş olanları terennüm ettiği ve talebelerini bu yöntemle dikkate ve rikkate çağırdığı da yine sohbet notlarından çıkarabildiğimiz bazı yöntemlerdendir.¹⁹⁶

Ken'an Rifâi'nin kullandığı kaynaklar tabîi ki bunlarla sınırlı değildir. *Mesnevî*'nin birinci cilt şerhinde ve sohbetlerinde değindiği *Mesnevî* beyitlerinin şerhinde zaman zaman konunun doğu ve bâtının tarihî, dinî ve felsefî anlayışındaki karşılıklarına da yer verilir. Bu açıdan gerektiğinde Buda, Calinus, Eflâtun, Aristo, Nicolson da *Mesnevî* şerhindeki yerlerini almışlardır.

6. Eserin Dili

Ken'an Rifâi devrinde müteber olan Osmanlıca'yı oldukça mâhirâne bir üslûpla kullanmaktadır. Kendisinin mesnevî takrîrleri esnâsında tutulan notların büyük bir

¹⁹² Mustafa Tahrâlı, a.g.m., s. 101.

¹⁹³ Mustafa Tahrâlı, a.g.m., s. 103.

¹⁹⁴ Ken'an Rifâi, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 149; Ken'an Rifâi, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 41b.

¹⁹⁵ Ken'an Rifâi'nin eserlerinde adı geçen müellifler ve eserlerinden bazıları; Muhyiddin İbnü'l-Arabî, İmam Şâzelî, Eflâtun, Bâyezid-ı Bestâmî, Zaloğlu Rüstem, Cüneyd-i Bağdâdî, Hâllâc-ı Mansur, Ferideddin Attâr, Niyâzî Mısrî, Ahmed er-Rifâi, İbn Fârız, Mevlânâ Abdül Camî, İbnü'l-Fârisî, Şeyh İbn-i Atâ, Bedrettin Tebrizî, Hz. Ali, Hz. Ömer, Sadreddin Konevî, Ebû Tâlib el-Mekkî, Şeyh Hasan Basrî, Râbia-i Adeviyye, Hazret-i Sultan Veled, Fuzûlî, Ferideddin Attâr, Hacı Bayram Velî, Süleyman Çelebi, Yunus Emre, Niyâzî Mısrî, Mevlânâ Celâleddin Rumi'nin "Divân-ı Kebir"i. Daha fazla bilgi için bkz. Ken'an Rifâi, *Şerhli Mesnevî-i Şerif*, s. 631.

¹⁹⁶ Ken'an Rifâi, *İlâhiyat-ı Ken'an*, Yay. Haz. Yusuf Ömürlü, Dinçer Dalkılıç, İstanbul, y.y., 1988.

kısmı sonradan bir tashîhe tâbî tutulmadan yayınlanabilecek durumdadır. Ayrıca burada karşımıza çıkan bir diğer husûs da şudur ki; kendisinin mesnevî sohbetleri okunduğunda bir zamanlar Farsça yazılmış ve günümüze tercüme ve şerhi yapılmış bir eserden çok; tasavvufî içeriğe sâhip Türkçe olarak yazılmış müstakil bir mensûr eser okunduğu hissi duyulmaktadır. Son derece akıcı ve dönemine göre oldukça sâde olan bu dilin incelediğimiz metinden bir örneğini görmek faydalı olacaktır:

“İşte bu mertebede nâmevcûd iken o zamanda Cenâb-ı Hak bu hayat ve zuhûrat gidişini bu mükevvenat kemânına bıraktı. Ve takdîr okunu istediği tarafâ attı. Bir çok zaman sonra Âdem, Havvâ ve evlâtlarını bu oka hedef etti. Binâenaleyh kavsi kâinâtın kayyûmiyeti Cenâb-ı Mevlâ ile müheyyâ olması ve takdîr okunun atılıp isâbet etmesi ve hakikat okçusunun ekvân kemânından istediği gibi hükmünü sürmesi ve yürütmesi onun zuhûrundan oldu.”¹⁹⁷

7. Ken'an Rifâî'nin Mesnevî Şerhi Geleneğindeki Yeri

Bilineceği üzere, beyitlerden oluşan manzûmeye mesnevî adı verilir.¹⁹⁸ Fakat bir edebî tür olmakla beraber, bugün mesnevî denilince derhal Mevlana Celâleddin Rûmî'nin *Mesnevi*'si hatıra gelir.¹⁹⁹ Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'nin altı cilt ve yaklaşık 26.000 beyitten oluşan manzum eseri *Mesnevi*, birbirini takip eden ibretli ve hikmetli hikâyelerden oluşmaktadır. Hatta bu konuda, *Mesnevi*'nin manzum bir Kur'an tefsiri olduğu söylenmiştir.²⁰⁰ Ahmet Avni Konuk *Mesnevi'nin* kıymeti ve buna binâen dinlemenin edebi ile ilgili şöyle der:

¹⁹⁷ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 63b.

¹⁹⁸ Tahirü'l-Mevlevî, *Edebiyât Lügâtı*, “Mesnevî”, İstanbul, Enderûn Kitâbevi, 1994, s. 99.; Şener Demirel, “Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Şerhleri”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 5, Sayı 10, 2007, s. 469-504.; Şener Demirel, “Şeyh Rızaeddin Remzi er-Rifâî'nin Tasavvuf Dergisi'ndeki Mesnevi Şerhi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara, 2005, Y. 6, s. 14, 596.; Cengiz Gündoğdu, “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde “Mânâ Dili”, Mesnevî'nin Türkçeye Şerh Geleneği ve Bu Bağlamda hâlvetî Şeyhi Abdulmecîd-i Sivâsî'nin Mesnevi Üzerine Çalışmaları”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara, 2005, Y. 6, S. 14, s. 121.

¹⁹⁹ B. Fûrûzanfer, *Mevlana Celâleddin*, Çev. Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1986, s. 212.; Emine Yeniterzi, *Sevginin Evrensel Mühendisi Mevlâna*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2011, s. 35.

²⁰⁰ Derya Örs, “Mesnevî de Kur'an Ahlâkının Yansımaları”, IX. Kuran Sempozyumu, Ankara, Fecr Yay., 2007., s. 45-55.; Cengiz Gündoğdu, “Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde “Mânâ Dili”, Mesnevî'nin Türkçeye Şerh Geleneği ve Bu Bağlamda Hâlvetî Şeyhi Abdulmecîd-i Sivâsî'nin Mesnevi Üzerine Çalışmaları”, s. 14, 126.; Semih Ceyhan, “Mesnevî'de mânâ düzeyleri: İsmail Rûsûhî Ankaravî'nin Mesnevî Tahkîki”, *Uluslararası Mevlana Sempozyumu*, İstanbul, Motto Project Yay., 2010, C. 1, s. 280.

“Cânib-i ulûhiyetten lisân-ı Mevlânâ'ya böyle manzûm olarak bir nehr-i câri gibi akıp gelmiş olduğundan, ona nazar-ı istihfâf ve i'tirâz ile bakanların halleri harâbdır. Nitekim Hüsâmeddîn Çelebi (k.s) hazretleri şöyle buyururlar: "Ashâb-ı Mevlânâ Mesnevî-i Şerîfi okudukları vakit, ehl-i huzûr onun nûrunda müstağrak olurlar. Görürüm ki gaybî cemâatler ellerinde sopalar ve kılıçlar ile hâzır olurlar. Her kim ihlâs vech ile dinlemezse imânının kökünü ve dîninin dallarını keserler ve çeke çeke karargâh-ı cehenneme götürürler."²⁰¹

Mevlânâ'nın “*seyr ü sülûkta bulunanlar için bir irşâd kitabı*” olarak tanıttığı *Mesnevî*, aktardığı hikâye ve kıssaların diliyle sâliklere manevî yolculuklarında gerekli olan mertebeleri ve ilişkili bulunan kavramları açıklar. Tevbe, sabır, şükür, rıza ve fakr gibi temel seyr ü sülûk kavramları; çeşitli hikâyelerden ve Kur'an kıssalarından çıkarılan birer hisse olarak sâliklerin idrâkine ve gönlüne sunulur. I. cildin dibâcesinin ilk cümlesi olan, “*Mesnevî dinin usûlünün usûlünün usûlüdür*” ifâdesinde üç defa geçen usûl kelimesinin şârihlerinin çoğu tarafından şerîat, tarîkat, hakikat olarak yorumlandığı bilinmektedir.²⁰² Bu açıdan *Mesnevî*'nin asıl konusu din ve dinin üç temel dayanağı olan amel (şeriat), hâl (tarîkat) ve hakikattir.²⁰³ Kapsamlı içeriğiyle zengin bir şerh geleneğine zemin hazırlayan *Mesnevî*, bir eserin bütünüyle bir toplumu dönüştürebilme gücünün de müşahhas bir örneği olmuştur.²⁰⁴ Bunun bir sonucu olarak eğitim, sanat, dinî ve sosyal hayatımızın hemen her safhasında *Mesnevî*'nin izlerini görmek mümkündür.²⁰⁵

Bilindiği üzere 17. Yüzyılda İsmail Ankaravî Rusûhî tarafından yapılan *Mesnevî Şerhi (Mecmûati'l-Letâif)* günümüze kadar en çok itibar edilen şerhlerden biridir.²⁰⁶ İsmâil Ankaravî şerhiyle beraber, tasavvufî düşünceye ait literatür ve İslâmî ilimlere ait kaynakların metin yorumunda (şerh) kullanılmaya başlandığı görülür.²⁰⁷

²⁰¹ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi -I-*, Çev. A. Avni Konuk, Yay. Haz. Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı, İstanbul, Gelenek Yay., 2004, s. 35.

²⁰² İsmâil Ankaravî Rusûhî, *Mesnevî'nin Sırrı (Dibâce ve İlk On Sekiz Beyit Şerhi)*, Yay. Haz. Semih Ceyhan, Mustafa Topatan, İstanbul, Hayy Kitap, 2008, s. 33.; Şener Demirel, “Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Şerhleri”, s. 472.

²⁰³ İsmâil Ankaravî Rusûhî, a.g.e., aynı yer.; Şener Demirel, “Mevlânâ'nın Mesnevî'si ve Şerhleri”, s. 472.

²⁰⁴ İsmâil Ankaravî Rusûhî, a.g.e., s. 31.

²⁰⁵ Sâfi Arpağuş, “Mesnevî-i Şerîf Şerhi”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara, 2005, s. 815-818.

²⁰⁶ Semih Ceyhan, “Mesnevî”, *DİA*, C. XXIV., s. 325-334.

²⁰⁷ Semih Ceyhan, a.g.e., aynı yer.

Sarı Abdullah Efendi (ö. 1071/1660) ve İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137-1138/1725) *Mesnevî*'nin birinci cildini şerh ederken²⁰⁸, Ken'an Rifâî ile aynı dönem içerisinde kabul edebileceğimiz Âbidin Paşa (ö. 1324/1906)²⁰⁹ ve Ahmet Avni Konuk (ö. 1357/1938) eserin tamamını klasik üslûp²¹⁰ ile şerh etmiştir. Ken'an Rifâî'nin *Şerhli Mesnevî-i Şerîf* adlı eseri ise bize klasik şerh metodunu hatırlatmaz. Onun şerhinin kendine has bazı husûsiyetleri şunlardır:

Ken'an Rifâî, metni bazen beyit beyit tercüme ve şerh eder bazen de anlaşılma kolaylığı sebebiyle toplu mânâ verir. Tercümenin Türk dilinin o zamanki kullanımına uygun bir lisan ile yapıldığı anlaşılmaktadır. Öyle ki bazı ifâdelerin akıcılığında sanki metnin aslının Türkçe olduğu hissini veren bir tabîlik duyulur. Beyitte geçen âyet ve hadîslerin açıklaması yapıldığı gibi ilgili görülen diğer âyet, hadîs ve sahabe sözlerine de yer verilmektedir. Günlük hâdiselere dikkat çekilir. Bir beytin şerhi ve onunla ilgili bir âyetin tefsîri ışığında söz konusu hâdis karşısında takınılması gereken tavır belirlenmektedir. Bu "*kadim bir metinden pratik bir neticeye varmaktır*" ki, metni yeniden yorumlamaktan çok bugünkü tabirle -metni güncellemek- anlamına gelebilir.

Ken'an Rifâî'nin *Mesnevî*'yi şerh ederken kullandığı üslûbun *Mesnevî*'nin sâde ve herkes tarafından anlaşılabilirliğini esâs alan üslûbuyla benzerlikler gösterdiğini söylemek mümkündür. Âyet ve hadîsler, sahâbeden hikâyeler, tarihî hâdiseler, günlük hayattan alınan örneklerle yapılmak istenen; açık ve anlaşılır olmak ve bu sûretle sâliklere daha faydalı olabilmektir. Ken'an Rifâî'nin bu üslûbu içerisinde şerhedilen *Mesnevî*, yıllar önce yazılmış sâbit bir eser olmaktan çok; yaşadığımız hâdiseleri yorumlayan, yeni ve dinamik bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mesnevî şerhi esnâsında araya çeşitli sûfilerin hayat hikâyeleri, kerâmet öyküleri, şiirleri ve ilâhîleri girer. Pozitif ilimlerden örnekler, yâhut gündeme ait konulara değinilir. Doğu ve batı klasiklerinden alıntılar, *Kitab-ı Mukaddes*'ten

²⁰⁸ İsmail Güleç, İsmail Hakkı Bursevî tarafından I. cildin ilk 738 beytini kapsayan Rûhu'l-Mesnevî adlı oldukça geniş Türkçe Şerh için *Mesnevî*'nin Ekberî-Konevî perspektifinden yorumunun önemli bir örneği olduğunu kaydeder. Bursevî, klasik şerh metodu kullanılmıştır. bkz. İsmâil Hakkı Bursevî, *Mesnevî Şerhi*, Yay. Haz. İsmail Güleç, İstanbul, İnsan Yay., 2004, s. 53.

²⁰⁹ Eserler ilgili daha fazla bilgi için bkz. Abidin Paşa, *Mesnevî Şerhi*, İstanbul, İz Yay., 2007, s. 12.

²¹⁰ Metni verdikten sonra metin içinde geçen kelimelerin sözlük anlamlarını bir örnekle açıklanır. Kelimelerin açıklanmasını beytin tercümesi takip eder. Bu tercüme bazen kısa olduğu gibi bazen de geniş bir şekilde olabilir. Tercümeden sonra beyitte kastedilen konu örneklerle açıklanır. Kur'an ve hadîs açıklamalarda en çok başvurulan kaynaktır. Açıklamaları konu ile ilgili bir dua takip eder. bkz. Şeydâ Öztürk, *Şem'î Efendi ve İlk Mesnevî Şerhi*, İstanbul, İSAM Yay., 2011, s. 148.

bölümler de zaman zaman metine açıklık kazandırmak için aktarılır. Âdetâ mesnevî şerhi vesilesiyle bütün bir dînî, tarihî ve sosyal miras tazalenerek yüz gösterir, geçmiş ve an bu ameliyede birlik olur. İşte bizce Ken'an Rifâî'nin şerhinin en orjinal tarafı, Ken'an Rifâî'nin İslâm'ın ve İslâm tasavvufunun bütün gâyesi olan *tevhîdî*; birliği ilhâm eden bir mesnevî şerhi usûl ve üslûbu içerisinde vermiş olmasıdır.

Burada “*tevhîd*” in, birliği ilham eden bir uslûp içinde verilmesi önemlidir. Ken'an Rifâî, öyle anlaşılıyor ki klasik uslûbun ötesine geçerek ilim ve dünyâ anlayışında, hızla değişmeye başlayan dünyânın ve o dünyâ insanının ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde şerhini yapmıştır. Uzun uzun kelime izahları, kelime mealli tercüme yolunu tutmamış; özün özü ve derinin derinine inmeyi tercih etmiştir. Türk toplumunun bir geçiş sürecinde bulunduğu, ülkenin ve dünyânın çeşitli savaşlar, yeni buluş ve görüşlerle sarsıldığı bir dönemde ihtiyacı olan aslında tam da bu olmaktadır. Ken'an Rifâî, içinde bulunduğu toplumun ve onun şahsında bütün bir insanlığın, hakikatin kaynağından yoğun bir ölçekle almaya olan ihtiyacını görerek şerhini ona göre şekillendirmiştir. Kullandığı kaynakların çeşitliliği onun birleyiciliğinin diğer bir işaretidir. Başta Kur'an, sünnet ve İslâm klasikleri ve daha sonra doğu ve batıdan hakikate dair söz söyleyen bütün ehl-i insaf ve hikmetin eserlerinden alıntılar vardır.

Şerhli Mesnevî-i Şerif te, ilk on sekiz beyitin ve sonrasında gelen “Pâdişah ve câriye” hikâyesinin şerhinde, yaratılıştan başlayarak âdetâ bütün seyr ü sülûkla ilgili kavramlar îzâh edilmektedir. *Mesnevî*'nin ilk on sekiz beyti ahâdiyet âleminde şehâdet âlemine geliş sürecini; ilk hikâye ise nefsin uzun yollar aşarak geldiği şehâdet âleminin büyümesine kapılarak; asıl vatanına dönme yolculuğunda yaşadığı badireleri anlatır. Bu, tasavvuf terminolojisinde *seyr ü sulûk* ile ifâde edilir. Nefis, kademe kademe bağlarından, kesâfetinden, Allah'tan gayri olarak gördüğü ve bağlandığı şeylerin esaretinden kurtularak aslı olan ruh âlemine yükselir. Aslında bir geliş ve gidişten ibâret olan hayatımızın bütün safhaları *Mesnevî*'nin ilk iki hikâyesinde anlatılmakta ve Hz. Mevlânâ diğer ciltlerde ve anlattığı yüzlerce hikâyede âdetâ ilk iki hikâyenin kendince bir şerhini yapmaktadır.

Aynı husûsiyeti Ken'an Rifâî'nin, söz konusu hikâyelere yaptığı şerhte de görmek mümkündür. O belki anlatılsa sayfaların ve ciltlerin almayacağı bütün bu geliş ve gidiş mâcerâmızın bütün evrelerini, birlikten çokluğa ve çokluktan yine birliğe

gelişimizin tüm kademelerini şerhin başında öz olarak vermektedir. İlerleyen bölümler, bu bölümde hulâsaten verilen kavramların tafsilâtıyla açılmasından ibârettir.

B. KEN'AN RİFÂÎ'NİN MESNEVÎ SOHBETLERİNDEKİ MEVZULAR

1. Sohbetlerde Geçen Mesnevî Hikâyeleri

İncelediğimiz metinde *Mesnevi*'nin üçüncü cildinde geçen on dokuz hikâye yer almaktadır. Bunlar *Mesnevi*'de geçen sıraya göre şerh edilmişlerdir.²¹¹ Buna göre yüksek lisans çalışmamızda incelediğimiz el yazması defterdeki hikâyeler, *Mesnevi*'nin üçüncü cildinde geçen “Köylü ve şehirli” hikâyesi ile başlar ve sırasıyla diğer hikâyeler şerh edilerek “Bir şeyhin oğullarının ölümüne ağlamaması” hikâyesiyle sona erer. Arada aktarılamayan ya da yarım kalmış gibi görünen hikâyeler bulunmaktadır. Bu eksikliklerin sebebinin mesnevî sohbetlerini not eden talebenin ilgili derslere katılamaması ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Hikâyelerdeki Sembolizm

Mesnevi'nin en temel özelliği, şiir diliyle anlatılan basit hikâyelerin tasavvufî semboller içeriyor olmasıdır. Hikâyeler ilk bakışta basit görülebilir. Fakat bu anlamların ötesinde, semboller yoluyla çeşitli tasavvufî hikmetler, öğütler, inanç ve ahlak ilkelerinin aktarıldığı görülmektedir.²¹² Bu metodun Kur'an'ı Kerim'in metodu olduğunu biliyoruz. Çünkü insanların çoğu için en geçerli ve faydalı eğitim yöntemi, sembolik anlatımdır.²¹³

Ken'an Rifâî, her kıssadan kişinin nefesine bir hisse düşeceğini hatırlatarak, *Mesnevi* hikâyelerinin ve burada geçen kıssaların bu anlayışla okunması ve yorumlanması gerektiğini düşünür: “*Senin bu gördüğün ahvâl kendi ahvâlidir. Onu*

²¹¹ Metinde geçen hikâyelerin isimleri Şefik Can tercümesi dikkate alınarak yazılmıştır. bkz. Şefik Can, *Mesnevi Tercümesi*, C. III-IV, İstanbul, Ötüken Yay., 1997. Farklı tercüme için bkz. Tâhirü'l-Mevlevî, *Mesnevi*, Yay. Haz. Selahattin Tuna, İstanbul, Kırkambar Yay., 2009, s. 59- 146.

²¹² Svitlana Nesterova, *Mesnevi' de Örtülü Anlamlar*, Çev. İstanbul, İnsan Yay., 2012, s. 25.

²¹³ Şadi Eren, *Mesnevi' de Temsilî Anlatım*, İstanbul, Moralite Yay., t.y., s. 8.

yalnız Firavun kıssası zannedip geçiyorsun.”²¹⁴ gibi ikazlarla hatırlatılmak istenen bu gerçektir.

Hız. Mûsâ, Firavun, vezîri Hâman ve sihirbazlar arasında geçen münâzaranın anlatıldığı bölüm yukarıdaki anlayışla okunduğunda; her birinin vücûdumuzda karşılığı olan birer sembole dönüştüğü görülür:

“Binâenallehy Mûsâ ve Firavun senin kendi varlığında ve vücûdudur. Bu iki hasmı kendinde aramalısın, meselâ rûhun Mûsâ, aklın nefsin Firavun ve hevân Hâman gibidir demiştik. İşte Mûsâ'nın asâsı dahî Kur'ân ve irfân u ikân gibidir. Yed-i Mûsâ-i beyzâ nûr-ı tevhîd gibidir. Kuvvet-i vehmiyye ve hayâliyye dahî iki meşhûr sâhir gibidir. Evhâm u hayâli vesâvis-ı şeytânî dahî o sihirbazların ipleri ve asâları gibidir.”²¹⁵

Bununla beraber kullanılan sembolizmin değışkendir. Söz gelimi birinci ciltte geçen “Aslan ve tavşan” hikâyesinde aslan, kimi yerde ruhu kimi yerde azgın nefsi temsil eder. Yukarıda geçen “Firavun” hikâyesi örneğı üzerinden konuya devam edecek olursak, bu durum daha iyi anlaşılacaktır.

“İşte kıyâmete kadar Mûsâ ve Firavun'dan nice numûneler vardır. Mûsâ şeyh-i kâmil ve mürşid-i fâzıl'dır. Hârun ona muâvenet eden akıldır. Asâ, Kur'ân; Firavun ehl-i nefis ve ashâb-ı isyân ve tuğyândır. Hâman, ihvân-ı şeytân olan ashâb-ı hezlândır. Sihircilerden maksad ehl-i tezvîr olan fâsiklardır. Sihirden maksad, onların hud'asıdır. Demek ki şimdiki halde de, gelecek hâlde de nûr-ı Mûsâ aynıdır. Ya'ni şeyh-i kâmil ve mürşid-i fâzıldır. Nûr, birdir. Lâkin mahall-i nûr olan çerâ başka başka geldi.”²¹⁶

2. Şerhte İşlenen Tasavvufî Kavramlar

a) İbâdet ve Ahlâkla İlgili Kavramlar

Hamîdullah'ın İslâm dininin hedefi ile ilgili olarak yaptığı şu tespit son derece çarpıcıdır: “Beşer faâliyetinin çeşitli sahalarında hiç bir şeye ilgisiz kalmadan tam bir hayat kanunu ortaya koymak İslâm'ın hedefidir. Bundan fazla olarak İslâm bütün bu

²¹⁴ Ken'an Rifâi, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 45a.

²¹⁵ Ken'an Rifâi, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, s. 123 vd.

²¹⁶ Ken'an Rifâi, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 113b.

sahalar arasında da bir âhenk talep eder."²¹⁷ İslâm ibâdet ve ahlâk esasları da, bu âhenk ve birliğin temînini hedefler. Ken'an Rifâî de söz konusu ahengi son derece önemser ve elde edilmesi yolunda, ibâdet ve ahlak esâslarına bağlı kalınması gereğine dikkat çeker. Mesnevî sohbetleri esnâsında her vesileyle bu iki kavrama ve ayrıntılarına değinildiğini görüyoruz.²¹⁸

(1) İbâdet

Sözlükte boyun eğmek, kulluk ve itâat etmek anlamına gelen²¹⁹ *ibâdet*; İslâmî literatürde en genel mânâda mükellefin Allah'a karşı duyduğu saygı ve sevginin sonucu olarak O'nun rızâsına uygun davranma çabasını ve bu niyetle yapılan irâdî davranışları ifâde eder.²²⁰ Özel anlamda *ibâdet* ise, bu rızâyı kazanabilmek için Allah ve Resûlü tarafından yapılması istenen namaz, oruç, zekât ve hac gibi temel ibâdetlerle; kurban kesme, itikâf, duâ, Kur'an okuma, hayır ve infâk'ta bulunma gibi davranışlardır. Bunun yanı sıra ibâdetin, kulluk bilincinin ve rızâ arayışının devamlılığına ve konuyla ilgili duyarlılığa İslâmî literatürde *ubûdiyet* ve *ubûdet* gibi isimler verilmiştir.²²¹ İbâdetlerin özellikle bâtinî yönünü de de dikkat çeken sûfiler, daha kuşatıcı olmaları itibâriyle *ubûdet* ve *ubûdiyyet* kavramları üzerinde daha fazla durmuşlardır.²²² Ebu Nasr es-Serrâc (ö.378/988)'a göre kul ubûdete varan bir heyecân içinde Allah'a ibâdet eder. Fakat Serrâc, hemen bütün tasavvufî kavramların zirvesini o kavramın fenâ bulmasında gördüğü gibi, ubûdiyetin kemâlini de bu bilincin ortadan kalktığı bir fenâ hâlinde görür.²²³

Tasavvuf dönemi klasiklerinde genellikle muâmelelere ve ibâdetlere dâir konuların ardından ubûdiyete dâir konulara geçildiği görülür. Başka bir ifâdeyle konuların sıralanışı zâhirden bâtına ya da ibâdetten ubûdiyyete doğru genişler.²²⁴

²¹⁷ Muhammed Hamîdullah, *İslâm'a Giriş*, Çev. Kemâl Kuşçu, Ankara, Nur Yay., t.y., Ankara, s. 96.

²¹⁸ Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, s. 293.; Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 424.

²¹⁹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul, Kubbealtı Yay., 2011, s. 532.

²²⁰ Ferhat Koca, "İbâdet", *DİA*, C. XIX, s. 240 vd.

²²¹ Ferhat Koca, *a.g.m.*, aynı yer.

²²² Süleyman Uludağ, "İbâdet", *DİA*, C. XIX, s. 247.

²²³ Serrâc'ın konu ile ilgili sûfilerden yaptığı nakiller için bkz. Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma'* (İslâm Tasavvufu), Yay. Haz. H. Kâmil Yılmaz, İstanbul, Altınoluk Dergisi, t.y., s. 229.

²²⁴ bkz. Ebû Talib el-Mekki, *Kûtü'l-kulûb (Kalplerin Azığı)* Çev. Muharrem Tan, İstanbul, İz Yay., 2004, s. 292 vd; Serrâc, *Lüma'*, s. 229; Abdülkerîm Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, Çev. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh Yay., 1999, s. 343; Hucvirî, s. 397.

Kuşeyrî (ö. 465/1072), ubûdiyyeti rubûbiyet sırlarını müşâhede etmek olarak tanımlar ve ubûdiyetten daha üstün bir merteye bulunmadığını söyler.²²⁵ Ali bin Osman el-Hucvirî (ö. 465/1072)'ye göre kulluğun esâsı ibâdet ve tâat, zirvesi ise Allah'ı tanıma anlamında yorumladığı ubûdîyettir. Buna göre kul bütün hâllerinde Hakk'ı tanımalıdır. Zira “*Ben cinni ve insanı sadece bana ibâdet etsinler diye yarattım*”²²⁶ âyetindeki “ibâdet etsinler” ifâdesi, “tanısınlar” anlamına gelmektedir. Muhyiddin İbnü'l Arabî (ö. 638/1240) *Futuhât*'ta ubûdiyyetin kula âit zâtî bir ilhâm, sırf bir boyun eğme olduğunu ifade eder. Ubûdiyyet onun zâtıyla aynı olduğundan kula ubûdîyette bulunması teklîf edilmemiştir. Ancak bazı seçkinler bunu gerçekleştirebilir ve aslında bu hakîki ibâdetir.²²⁷ Ahmed er-Rifâî'ye göre ise gerçek ubûdiyet, “*Kulun Cenâb-ı Mevlâ'sına teslîmiyette bulunmasıdır; çünkü insan, kendi nefesine yardım etmeye kalkışırsa yorulur.*”²²⁸ Fakat işleri Allah'a ısmarlarsa gerçek yardım ve inâyete kavuşur. Bir sohbetinde *abd* ve *ubûdiyet* için şunları söyler:

“Abd ve ubûdiyet için dört haslet olup, bunlar da ahde vefâ, hudûdu muhâfaza, mevcûda rızâ, mefkûda sabırdır. Kulluk ise efendisinden başka her şeyden kesilmektir. Az ya da çok her şeyi terketmek, bir meziyete sâhip olduğu iddiâsından vazgeçmek, kendinde ihvânından fark ve bir yükseklik görmemek ve hudûdullahı tecâvüz etmemektir. Her şeyi terk eden kulda tam bir hürriyet hâli zuhûr eder. Gerçek ubûdiyet işte bu özgürlüktedir.”²²⁹

Konuyla ilgili bir diğer önemli mesele sûfilerin “*Yakîn gelinceye kadar Rabb'ine ibâdet et*”²³⁰ âyetine getirdikleri yorumlardır. Buna göre Hucvirî'nin söz konusu âyetteki *ibâdet* ve *kulluğu*, yakîn²³¹/kesin bilgi gelinceye kadar artan bir tanıma ve yaklaşma ameliyesi olarak gördüğünü söyleyebiliriz.

²²⁵ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 343.

²²⁶ Zâriyât Suresi, 51/56.

²²⁷ Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Sözlüğü*, İstanbul, Kalem Yay., 2006, s. 406-409.

²²⁸ Ken'ân Rifâî, *Ebu'l Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî*, Yay. Haz. Mustafa Tahralı, İstanbul, Cenân Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı Yay., 2008, s. 114.

²²⁹ Ken'ân Rifâî, *a.g.e.*, s.117.

²³⁰ Hicr Suresi, 15/99.

²³¹ Delille değil, iman gücü ile apaçık olarak görme, saf kalble gaybı temâşâ, fikri muhafaza ile sırrı mülâhaza etmek. Yakîn kelimesinin çeşitli anlamları için bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Mârifet Yay., 1995, s. 577.

Ken'an Rifâî'de *ibâdetin* yorumuna bakacak olursak, onun öncelikle *ibâdetin* zâhirî mânâsı üzerinde durduğunu görürüz. *İbâdet* şerîatı tatbik etmektir. "*Bir kimseye Cenâb-ı Hak masun kılarlsa, o kimse şüphesiz şerîatı elinden bırakmaz. Ekseri meşâyih-i kirâm mekri böyle ta'bîr buyurmuşlardır.*"²³²

Cenâb-ı Hakk'ın kuluna teklîf ettiği *ibâdetlerin*, emir ve yasakların ister gizli ister âşikâr birçok faydaları vardır. Emir ve neyihler mutlaka kulun sıhhat ve selâmetini muhâfaza için teklîf olunmuştur.²³³ Kul *ibâdetine* devam ettikçe istikâmet üzere olacaktır. Çünkü ilimden gâye tevhid olduğu gibi, *ibâdetten* gâye ise istikâmettir.²³⁴ *İbâdetin* makbûl olması için amelde şirkten kaçınmalı, yapılan her iş Allah rızâsı için yapılmalıdır.²³⁵ Sözünde, işinde ve her hâlinde Allah rızâsını hedef alan kimselerin *ibâdetleri* tam ve dâimî *ibâdet*dir. Mânâsı anlaşılmadıkça, şekil ve sûretten *ibâdet* kalmış bir *ibâdetin* hükmü yoktur.²³⁶ Aynı şekilde kâmil bir insana intisap etmeden yapılan aşırı *ibâdet* ve tâatin benlik yapma tehlikesi olması hasebiyle bazı sakıncaları vardır.²³⁷ Fakat *ibâdetin* zâhirine önem veren zâhidlerin gece gündüz kendilerini *ibâdet*e verişleri de bir çeşit zâhitlik cunûnu olarak nitelendirilir. Ancak amellerin zâhirini çoğaltmak vücut kuvvetine ve sıhhatine bağlı olduğu için kişinin bunları ilerleyen yaşlarda alıştığı gibi devam ettiremeyeceği açıktır. O hâlde *ibâdetlerden* maksatın onları yalnızca edâ etmek değil ancak o *ibâdetler* vâsıtasıyla ruhu tasfiye ve nefsi tezkiye etmek olduğu bilinmelidir.²³⁸ Ken'an Rifâî'ye göre tevhidden sonra farz olan *ibâdetlerin* efdali namazdır. Orucun ise zâhir *ibâdetlerden* derecesi çok yüksektir. Çünkü oruç tutan samediyet sıfatıyla sıfatlanmaktadır.²³⁹ İncelediğimiz metinde konu şu şekilde ifâde edilir: "*Savmun misli olmaması nedendir? Onun içindir ki oruç tutan kimse samediyet sıfatıyla muttasıf olur. Ve savmda samediyet sırrı bulunur.*"²⁴⁰

²³² Ken'an Rifâî, *Mesnevi Sohbetleri Notları.*, vr. 4b.

²³³ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 518.

²³⁴ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 442.

²³⁵ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 598.

²³⁶ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 80.

²³⁷ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s.102.

²³⁸ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 157,158.

²³⁹ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 471.

²⁴⁰ Ken'an Rifâî, *Mesnevi Sohbetleri Notları.*, vr. 85a.

Ken'an Rifâi ibâdetin zâhiri kadar bâtınına da önem verir. Ona göre dînin esâsı îmân, rûhu ise ibâdetdir. İmânın kemâli Hakk'ı sevmek olduğu gibi, amelin ve ibâdetin kemâli de halk sevgisidir.²⁴¹ Yine aynı açıdan bakıldığında, murâkabe ve "hayâ"nın da ibâdet olarak kabul edilmesi tabîdir.

"İbâdet yüz kısım olsa, biri ancak ibâdet-i zâhiriye doksan dokuzu Allah'dan hayâdır. Hayâsız adam Allah'dan utanmaz, arsız olur. Bu arsızlık artınca îmân da elden gider. Çünkü hayâ îmânın esaslı şu'blerindedir."²⁴²

Devamlı murâkabe üzerinde olmak ve Cenâb-ı Hakk'ı gönlünde hissetmek dâimî ibâdetdir: "*Binâenaleyh, ehlullah dâimâ murâkabe üzeredir. Bunların uyumaları dahî ibâdetdir. Cenâb-ı Hakk'ı dâimâ gönülden çıkarmayarak murâkabe üzere gezdin mi, bütün harekât ve sekenâtın ibâdetdir.*"²⁴³ Diğer bir deyişle dâimâ uyanıklık üzere olmak ibâdetin hakikatidir.²⁴⁴ Herkesin kendi üzerine düşeni yapması da, istidâdımıza göre âlem sahnesinde oynanacak piyeste bize verilen rolün gereği olan fiillerimizde bu durumda ontolojik anlamda bir ibâdete dönüşmektedir.²⁴⁵ Kulu Rabbi'ne, sâliki menziline eriştirecek olan şey ibâdet, çaba ve gayretiyle birlikte mutlaka ezelden kabiliyetli olmak ve Hakk'ın cezbesine tutulmuş bulunmaktır.²⁴⁶ Yine bâtinî ibâdetler içerisinde kabul edebileceğimiz diğer bir ibâdet türü ise *kalp ibâdeti*dir. Ken'an Rifâi'ye göre ise *kalp ibâdeti* Hakk'a yönelmek, her yapılan işi kalbî olarak Allah rızası için yapmaktır. İbâdette niyet ve ihlas şarttır.²⁴⁷ Hakîki ihlâs, ibâdete şirk koşmamaktır. Yani ibâdeti Allah için yapmak fakat maddî bir menfâat beklememektir.²⁴⁸ Mükâfat ümidiyle yapılan ibâdet, âdetâ ibâdete hîle katmak anlamına gelir.²⁴⁹ Emir ve nehiyleri gözetmek, ibâdetlerde kusûr eylememeye çalışmak

²⁴¹ Ken'an Rifâi, *Sohbetler*, s. 443.

²⁴² Ken'an Rifâi, *Mesnevi Sohbetleri Notları*, vr. 14b.

²⁴³ Ken'an Rifâi, *a.g.e.*, vr. 15b.

²⁴⁴ Ken'an Rifâi, *Sohbetler*, s. 255.

²⁴⁵ Ken'an Rifâi, *Şerhli Mesnevî Şerif*, s. 222.

²⁴⁶ Ken'an Rifâi, *a.g.e.*, s. 99.

²⁴⁷ Ken'an Rifâi, *Sohbetler*, s. 224-245.

²⁴⁸ Ken'an Rifâi, *a.g.e.*, s. 614.

²⁴⁹ Ken'an Rifâi, *Şerhli Mesnevî Şerif*, s. 496.

elbette Allah'ın rızâsını kazanmaya sebeptir. Fakat kula hâkîkî rızâ ancak Hakk'tan gelen şeylere itirâz etmemek ve abes görmemek sûretiyle nasip olur.²⁵⁰

Ken'an Rifâî, tasavvuf klasiklerinin ibâdetin zâhirden bâtına doğru özelleşen ve ibâdetten ubûdete doğru yükselen tanımına katılır ve “*Rabbine tap, tâ yakîn gelinceye kadar.*”²⁵¹ âyetindeki *yakîni* “Hakk’ı müşâhede etmek” olarak açıklar. Yakîn gelinceye kadar yapılan şeyler *ibâdet*, yakînden sonrakiler ise *ubûdettir*. Ken'an Rifâî, burada yakîni güneşe benzetmiş ve “*Güneş doğunca idâre kandilini söndür.*”²⁵² tavsiyesinde bulunmuştur. Hakikat yakîn ile âşikâr olduktan sonra yalnız vücût ile yapılan ibâdetlerde aşırıya gitmek kulun imânını arttırmaz.²⁵³ Buradan anlaşılıyor ki Ken'an Rifâî için ibâdet vücûd ile, ubûdiyet kalb ile, ubûdet ise rûh ile Allah'a yönelmek mânâsına gelmektedir. Zîrâ yakîn hâsıl olunca kulun, aslında mevcûd olmadığı hâlde var zannettiği hayâlî vücûd ortadan kalkar ve insan asıl hüviyetini bulur, böylece ibâdetin taklit olan kısmı gider, kul Rabbini görür, taptığını bilir, aşkla ve kendisi de aşk olmuş olarak *aslına* kavuşur.²⁵⁴ Bir başka yerde yine *yâkînî Hakk' ı görmek* olarak ifâde eder ve böylece her işini Hakk'ı görerek yapmak sûretiyle O'nun rızasını gözeterek hareket etmek en büyük bir ibâdete dönüşür.²⁵⁵ O hâlde en büyük ibâdet kendi yokluğunu ve aczini bilmektir. Ken'an Rifâî, bir saat yokluğunu bilmenin kendi varlığı ile bir yıl ibâdetten daha faydalı olduğunu söyler.²⁵⁶ Dâimî ibâdet hâlinde olanlar ise Hakk'ın huzûruna büsbütün vücutsuz yalnız ruhtan ibâret bir saflık ve temizlikle çıkabilenlerdir.

Dâimî ibâdet, yani ubûdiyet hâlinde olanların karşılığı ise Hakk'ın zâtıdır:

“Ebû Talib el-Mekkî Hazretleri'nin buyurduğu gibi ibâdet Allah'ın sıfatlarından bir sıfat olduğu vakit onun cezâsı Allah'dır. Cezâdan maksat avâmın bildiği cezâ değil.

²⁵⁰ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 616.

²⁵¹ Hicr suresi, 15/99.

²⁵² Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s.115.

²⁵³ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 297.

²⁵⁴ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 480.

²⁵⁵ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 297.

²⁵⁶ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 399.

Cezâ mükâfât demek, bahâ demektir. Cenâb-ı Hak cezâyı kendi nefesine isnâd buyurmakta. Asıl nükte budur.²⁵⁷

(2) Ahlâk

Sözlükte “seciye, tabiat, huy” gibi mânâlara gelen *ahlâk*, Arapça hulk veya hulûk kelimesinin çoğuludur.²⁵⁸ Kelime, Kur’an-ı Kerîm’de iki yerde tekil hâli olan *hulk* şeklinde yer alır.²⁵⁹ Hz. Peygamber’in “*Ve sen elbette yüce bir ahlâk/ hulku’l-azîm üzeresin*”²⁶⁰ âyetiyle övülen örnek ahlâkı, Hz. Âişe’den nakledilen bir habere göre “Kuran ahlâkı”dır.²⁶¹ Kâşânî, âyette geçen *hulku’l-azîm* yani büyük ahlâk ifâdesini, bütün güzel huyların kulda toplanması olarak îzâh eder. Hz. Peygamber’in ahlâkının büyük olmasının nedeni ise, beşerîliğinden fânî olarak dâimâ Hakk’ın irâdesi dâhilinde hareket etmesi ya da daha açık bir ifâdeyle *Allah’ın ahlâkıyla ahlâklanmış* olmasıdır.²⁶²

Sûfilere göre ise *ahlâk*, Hazret-i Peygamber’in ahlâkı ile ahlâklanmak, ona uymak ve sünnetini ihyâ etmektir.²⁶³ Bu da ancak nefsin tezkiyesinden sonra ve şeriatın edeb ve ahkâmına uymakla gerçekleşir.²⁶⁴ Zühd döneminde, söz konusu ahlâk, dinin temel gâyesi olarak algılanıyor ve bütün dikkat bu beğenilen ahlâkı yaşamak üzerine toplanmış bulunuyordu.²⁶⁵ Tasavvuf ilminin teşekkül sürecinde ise, sûfî müellifler eserlerinde konunun ilmi yönüne dikkat çeken müstakil bölümler kaleme almışlardır.²⁶⁶ Bu başlık altında, tasavvuf ile güzel ahlâkı özdeşleştiren birçok tanıma yer verilmiştir.²⁶⁷ Söz konusu müelliflerden Herevî (ö. 481/1089), *Menâzilü’s-Sâirîn* adlı eserinde tasavvuf ilmiyle uğraşanların tasavvufun ahlâktan ibâret olduğu

²⁵⁷ Ken’an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 85a.

²⁵⁸ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 23.

²⁵⁹ Şuara Suresi, 26/137; Kalem Suresi, 68/4.

²⁶⁰ Kalem Sûresi, 68/4.

²⁶¹ Müslim 1/517, (746).

²⁶² Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 237.

²⁶³ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 91-93.

²⁶⁴ Şihabüddin Sühreverdî, *Avârifü’l-Maârif*, [Gerçek Tasavvuf] Çev. Dilâver Selvi, İstanbul, Semerkand Yay., 2008, s. 289.

²⁶⁵ Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar (Yeni Yüzyıl Kitaphığı)*, İstanbul, İletişim Yay., t.y., s. 9; Huseyin b. Mûsâ el-Beyhâkî, *Kitabü’z-Zühd (Allah için Yaşamak)*, Çev. Enbiyâ Yıldırım, İstanbul, Semerkand Yay., 2010, s. 27.

²⁶⁶ Abdullah el-Ensârî el-Herevî, *Menâzilü’s-Sâirîn (Tasavvufta Yüz Basamak)*, Çev. Abdürrezzâk Tek, Emin Yay., Bursa, 2008, s. 21, 22, 23.; Şihabüddin Sühreverdî, *Avârifü’l-Maârif*, s. 303-352; Ebu Abdurrahmân es-Sülemî, *Sülemî’nin Risâleleri*, Yay. Haz. Süleyman Ateş, Ankara, y.y., 1981, s. 22.

²⁶⁷ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 332.

konusunda birleştiklerini, ahlâkın ise iyilik yapmak ve kötülükten uzak durmak olduğunu söyler.²⁶⁸ Şihâbüddin Sühreverdî (ö. 632/1234) ise bir sûfinin sâhib olması gereken on üç temel özellikten bahseder.²⁶⁹ Gazzâli ise davranışlarda gözlemlenen *güzel ahlâkı* bâtınî bir denge hâlinin neticesi olarak yorumlar. Ona göre güzel ahlâk ifrât ve tefrît arasında dengeli bir hâlde bulunmaktır. Buna göre kişi, ilim, gazab, şehvet ve bu üçü arasındaki âhengi sağlayacak bir adâlet kuvvetine sahipse güzel ahlâkı yaşayabilecektir.²⁷⁰ Bu ve benzeri ifâdelerden de anlaşıldığı üzere sûfiler *güzel ahlâk* hakkında bazı temel prensipler tespit etmişlerdir. Tasavvuf klasiklerinde takvâ, tevekkül, sabır, rızâ, fakr şeklinde ayrıntılı olarak ele alınan konular, esâsında Kur'an ve sünnetle tavsiye olunan güzel ahlâka ulaşabilmek için aşılması gerekli olan makâmlardır.²⁷¹ Tasavvufun, tarîkatlar döneminde söz konusu makâmlar, genellikle tevbe ile başlayıp fakr ile neticelenen *seyr ü sulûk* kavramlarına dönüşür. *Seyr ü sulûk*'ta bulunan sâlik, bir mürşid rehberliğinde²⁷² ve onun ahlakında Hz. Peygamber'in ahlâkını yakinen görmek sûretiyle ilerler. Mücâhede ve riyâzat yöntemiyle güçlenerek, kötü huylarını günden güne terkeder ve onların yerine iyilerini alır. Her dönemde tasavvufun hedefi bu olmakla birlikte, tarîkatler dönemiyle birlikte ahlâkın tekâmülü bir metod takip edilerek gerçekleştirilmeye başlamıştır.²⁷³

Ahmed er-Rifâî ise kaçınılması gereken en tehlikeli huyların haset, büyülenmek, yalan, dedikodu, hırs, gazab, iki yüzlülük ve zulüm olduğunu söyler. Ona göre amellerin en iyisi güzel ahlâktır²⁷⁴ Tasavvufun İbnü'l-Arabî ile başlayan tahkik/metafizik döneminde²⁷⁵ ise, meselenin ontolojik boyutunun öne çıktığı görülüyor. Buna göre bütün kötü ahlâkın sebebi varlığın birliğini görememek iken, güzel ahlâkın kaynağı ise *varlığın birliğini* idrâk etmektir. Zira, varlığın birliği ilkesi, halkın aynasında görülen kesreti, Hakk'ın birliğine ircâ etmekte ve bu sûretle sâlik kötü ahlâkın bir sonucu olan dedikodu, yalan, iftira, kıskançlık vb. huylara düşmeye

²⁶⁸ Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, s. 103.

²⁶⁹ Şihâbüddîn Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, s. 303-352.

²⁷⁰ Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Sözlüğü*, s. 72.

²⁷¹ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 227, vd.; Şihâbüddîn Sühreverdî, *Avârifü'l-Maârif*, s. 613-626.

²⁷² Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 467.

²⁷³ Hülya Küçük, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, s. 138-144.

²⁷⁴ Ken'an Rifâî, *Ebu'l Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 119.

²⁷⁵ Ekrem Demirli, *İslâm Metafizikinde Tanrı ve İnsan*, s. 64, 65.

sebeup olacak ikinci bir varlık göremez. Halkın varlığını bir hayalden ibâret görmek sûretiyle, yaratılmışa ait huylardan geçerek Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanır.

Ken'an Rifâî'nin ahlâk anlayışına bakarken öncelikle Sâmiha Ayverdi'nin tespitlerini göz önüne almamız gerekir. Ayverdi, Ken'an Rifâî'nin ahlâk anlayışını *sevgi ahlâkı, çalışma, iş, müsâmaha ve vefa ahlâkı* olarak tanımlar.²⁷⁶ Ona göre Ken'an Rifâî'nin ahlak anlayışının temeli, yalnız insanlara duyduğu sevgi değil, bütün mahlukâta duyduğu sevgi ve muhabbettir. Çalışma ve iş ahlâkını ele alırken, gerek ailesi gerek mensûbu olduğu cemiyet içindeki herkesin bir iş olmasını önemseydiğini kaydeder. Ken'an Rifâî'nin bir başka deyişle müsâmâha ahlâkı olarak isimlendirilebilecek ahlak anlayışı ise, affetmek, mazur görmek ve şahsımıza yapılan fenâlıkları unutmak esaslarına dayanır.²⁷⁷

Bu önemli tespitler ve klasik metinlerdeki ahlâk bahisleri dikkate alınarak, ışığında Ken'an Rifâî'nin eserlerinde geçen ahlâk bahislerini incelendiğinde taktirde konunun birçok ayrıntısını yakalamak mümkündür. Öncelikle Ken'an Rifâî'nin "*Müminlerin imanca en kâmil olanı, ahlakça en güzel olanıdır*" hadîsine getirdiği yorum dikkati çekmektedir. Buna göre şerîatın emrettiği ibâdetlerin ve tarîkatin teklîf ettiği riyâzât ve mücâhedelerin temel gâyesi; güzel ahlâkı temin etmektir. Ahlâkın kemali yokluğunu bilmek ve Hakk'ın azametine teslim olmaktır.²⁷⁸ Esâsında dinlerin kemâli ve tamamlanışı İslâm dininde ve İslâm dininin kemâli de güzel ahlâk ile gerçekleştiğine göre, onun anlayışında din denilen gerçekliğin bütünüyle güzel ahlâk olduğu görülür.²⁷⁹ Peki Ken'an Rifâî'nin söz konusu yaşam tarzı için tespit ettiği temel prensipler nelerdir? Bir başka deyişle Hz. Peygamber'in hayatında müşahhas bir örneğini gördüğümüz güzel ahlâkın esasları nelerdir? Ken'an Rifâî'ye göre ahlâkın kemâli, Hz. Peygamber'in vârisi olan ehlullahın hâlinde müşâhede edilir.²⁸⁰ Bu saâdet sâhibi kullar; kendilerinde merhametin hâkim olduğu, dâimi zikir üzere bulunan halkı Hakk'a davet eden ve O'nu sevdiren, her zaman nasîhat üzere giden kimselerdir.²⁸¹ Konunun bir çok ayrıntısı bulunmakla birlikte, Ken'an Rifâî'ye göre güzel ahlâkın iki

²⁷⁶ Sâmiha Ayverdi, *Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*, s. 181-207.

²⁷⁷ Sâmiha Ayverdi, a.g.e., s. 192, 193.

²⁷⁸ Ken'an Rifâî, *Mesnevi Sohbetleri Notları*, vr. 6b.

²⁷⁹ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 502, 503.

²⁸⁰ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 60a.

²⁸¹ Ken'an Rifâî, a.g.e., vr. 106b, 107a.

temel esâsı vardır: Birincisi *niyet selâmeti*, ikincisi ise *fiil selâmetidir*.²⁸² Niyet selâmetini izah ederken meselenin felsefî dildeki ifâdesini dikkate alır. Buna göre kişi, fayda ve zarar endişesini yalnız kendisi için taşımayacak fakat Hz. Peygamber'in buyurduğu gibi, kendisi için istediği bir hayrı ve iyiliği mümin kardeşleri için de isteyecektir. *Kâmil ahlâk* ancak bununla elde edilir. Fiil selâmeti ise niyet selâmetinin bir tezâhürüdür ki bu da kişinin bir hayrı ve iyiliği yalnız dilemekle kalmayıp bunu gerçekleştirmek yönünde harekete ve hizmete yönelmesi demektir.²⁸³

Ken'an Rifâî'nin bu ifâdelerinde prensipten hareketle pratiğe yönelen bir ahlâk anlayışının izlerini görüyoruz. Bir başka yerde sâliğin, seyr ü sülûkunda kötü huylarından fâni olması²⁸⁴ bunun için de öncelikle mürşidinin ahlâkıyla ahlâklanması²⁸⁵ gerekliliğinden bahseder. Zaten tarîkatlerin takip ettiği usûlun bütün basamakları, bu gâyeye yöneliktir:

“Dervişlik demek edeb demektir. Tarîkat demek edeb demektir. Ta'n etmeyin ki tarîkatten maksat, yevm-i muayyende tekkeye gelip sâde sûrî zikredip bağırıp çağırma değildir. Herkes ilmin var, ahlâkım var zannediyor. Kolay değil, insanlık büyük şeydir. Kendini bulacaksın, bileceksin, Allah'ını bulup bileceksin, nefsinin acz ve zilletle hiç olduğunu bilince -ama lafla değil- işte o zamân Allah'ını birliğiyle azametiyle bulacaksın.²⁸⁶

Tasavvufun hakikati “Hz. Peygamber'in ahlâkıyla ahlâklanmak ve Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarıyla da sıfatlanmak” tır.²⁸⁷ Ken'an Rifâî'nin bu ifâdenin ilk kısmıyla dikkat çektiği konu, ahlâk kavramının tasavvufun tarîkatler döneminde öne çıkan mücâhede ile ahlâkın tasfiye edilmesi meselesidir. Buna göre sâlik, ahlâkî kemâle ulaşma yolunda yaşanabilecek zorlukları belli bir metod takip ederek aşmaya çalışır.²⁸⁸ Tevâzû, ahlâkî kemâle giden yolda bir yönden ilk adım iken diğer yönden de son merhâledir. Zira insan, kendisinde bazı noksanların bulunabileceğini ve telâfisi için Hz.

²⁸² Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 609, 610.

²⁸³ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, aynı yer.

²⁸⁴ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 36b.

²⁸⁵ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, vr. 39a, 68a.

²⁸⁶ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, vr. 39b.

²⁸⁷ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 609.

²⁸⁸ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 448.

Peygamber'in ve onun yolunu takip eden bir mürşidin rehberliğine muhtaç olduğunu kabul etmeden bu yolda ilerleyemez:

“İşte bu ilmi isteyen tâlib ve sâlikin şerî(atı) nebevî ve tarîkat-i Hazret-i Ahmedî sülûku lâzımdır ki bu da tevâzû' ve aşk ile cüst ü cû etmekle olur. Ben şöyle böyle oldum demekle olmaz. Bu âlemde tevâzû' lâzım. Yüzünü yerlere sürmek lâzım, aşk lâzım. Bu ilmi bilmeli, ona göre yürümeli, canânı bulup tapmalı, tam olmalı. İşte tevâzû' etmek bunun en birinci şartındandır.”²⁸⁹

Ahlâkın tanımı ile ilgili ibârenin ikinci kısmı olan “*Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarıyla sıfatlanmak*” ifâdesi bir başka yerde, “*Tasavvuf ehli olanlar Hakk'ın sıfatıyla sıfatlanmış, ahlâkıyla ahlâklanmış, esmâsını hakkıyla bilmişlerdir.*”²⁹⁰ şeklinde daha açık olarak dile getirilir. Burada ahlâk kavramının, muhakkik sûfiler döneminde yüklendiği anlamı taşıdığını görürüz. Söz konusu ifâdeden, sâliğin yahut tahkik ehli bir sûfinin ahlâkî kemâlinin, halka/yaratılmışa ait özellikleri bırakarak Kur'an ve sünnette ifâde olunan ilâhî isim ve sıfatlarla sıfatlanmaya bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Çalıştığımız metinde ahlak ile tevâzu/fakr ilişkisi şu şekilde dile getirilir:

“Herkes ilmin var, ahlâkım var zannediyor. Kolay değil, insanlık büyük şeydir. Kendini bulacaksın, bileceksin, Allah'ımı bulup bileceksin, nefsinin acz ve zilletle hiç olduğunu bilince -ama lafla değil- işte o zamân Allah'ımı birliğiyle azametiyle bulacaksın. Ve sen kendini aradan çıkaracaksın.”²⁹¹

Bu ifâdelerden anlaşıldığı üzere Ken'an Rifâî ahlâk kavramını tasavvuf ilmi içerisinde geçirdiği anlam genişlemelerini dikkate alarak incelemiştir. Genel olarak onun tasavvuf anlayışında asıl gâye olan *güzel ahlâkım*, tahalluktan tahakkuka uzanan dinamik bir sürecin neticesinde elde edilen bir derece/kemâl olduğu görülmektedir.

²⁸⁹ Ken'an Rifâî, *Mesnevi Sohbetleri Notları* vr. 57b.

²⁹⁰ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 205.

²⁹¹ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 39b.

(3) Zikir

Zikir, sözlükte anmak, hatırlamak, yâd etmek anlamlarına gelir.²⁹² *Zikir* kelimesi türevleriyle berâber Kur'an-ı Kerîm'de birçok âyette geçmektedir.²⁹³ Tirmizî Kur'an'da geçen *zikir* kavramının anlamlarını dokuz olarak belirtir. Bunlar; namaz, korku, haber, öğüt, şeref, ezberlemek, Kur'an-ı Kerîm, cihad ve ümmü'l-kitâbtır.²⁹⁴ Görüldüğü üzere *zikir*, Kur'an'da kelime anlamının yanında birçok farklı mânâyâ dalâlet eden bir kelimedir. Kelime, özellikle Allah'ı hatırlama ve onu hatırlatıcı sözleri sıkça tekrarlama anlamında birçok hadîste de geçer.²⁹⁵

Sûfilere göre ise *zikir*, Kur'an ve sünnette geçen anlamlar çervesinde, yorumlanmıştır: Allah'ı anmak, hatırlamak, "*Lâ ilâhe illallah*" cümlesini söylemek, tarikat ehlinin belli kelime ve ibâreleri her gün belli sayıda söylemeleri, sûfi cemâatlerinin bir yerde toplanıp şeyh veya halîfe gözetiminde belli ifâdeleri belli bir hareket düzeni içinde söylemeleri, zikirde zâkirin zikredilenden başka her şeyden geçmesi vb. gibi.²⁹⁶ Ayrıca yapılaş şekillerine göre, cehrî, hafî, kalbî gibi türlere de ayrılmıştır.²⁹⁷ Sûfilerden bir kısmı ise zikri, Elest Bezmi'ndeki ahdi hatırlamak şeklinde yorumlarlar.²⁹⁸ Kâşânî'ye göre, kulun rabbine yaklaşmasını sağlayan en büyük ibâdet zikirdir ve öncelikle kelime-i şehâdet getirerek olur. Her türlü tesbihât ve duâ da bunun gibidir. Dilin zikri, gizli zikir ve sırrın zikri gibi çeşitleri vardır.²⁹⁹ Tasavvuf klasiklerine bakıldığında, Serrâc'ın konuyu ayrıntılı bir şekilde incelediği ve eserinde sûfilerin *zikir* konusundaki görüşlerine yer verdiği görülür. Ona göre *zikir*, yapılması gereken işler husûsunda Hakk'a icâbettir. İki şekli vardır: Birincisi, tehlîl, teşbih, Kur'an tilâveti gibi şeyler; diğeri ise Allah'ın birliğini, esmâ ve sıfatlarını hatırlatma, şartlarına göre kalpleri uyarma şeklinde gerçekleşir.³⁰⁰ Kelâbâzî ve Herevî, hakîkî zikri, "*zikir sırasında mezkûrdan (zikredilen: Allah) başkasını unutmak*",

²⁹² İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1389.

²⁹³ Ankebut Suresi, 29/45; Ahzap Suresi, 33/41; Kehf Suresi, 18/24.

²⁹⁴ Suâd el-Hakîm, *İbn Arabî Sözlüğü*, İstanbul, Kabalcı Yay., 2005, s. 726.

²⁹⁵ Tirmizî, Daâvât, 25 (3407); Tirmizî, Zühd, 63, (2414); Tirmizî, Sevâbü'l-Kur'an, 2908.

²⁹⁶ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 367 vd.

²⁹⁷ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 588, vd.

²⁹⁸ H. Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, İstanbul, Erkam Yay., 1997, s. 99.

²⁹⁹ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 248, 249.

³⁰⁰ Serrâc, *Lüma'*, s. 153.

şeklinde tanımlar. “Unuttuğun zaman rabbini zikret”³⁰¹ âyetinin yorumunda ise âyette geçen *unutmanın* ifâdesiyle kastedilenin “Allah’tan başka diğer her şeyi unutmak” olduğu fikrinde müştereklerdir.³⁰² Kuşeyrî, *zikri*, kalp ve dil zikri olarak ikiye ayırırken³⁰³, Herevî üç kısımda inceler; buna göre zikir derecelenme duâ, övgü, huzûrda bulunma bilinci ile başlar ve hakîkî zikre doğru yükselir. Hakîki zikir ise, sâliğin zikir esnâsında kendisini zikrettiğinin şuhûduna varması ve kendi zikrini görmekten kurtulması anlamına gelir.³⁰⁴ Gazzâlî, zikirden ve tüm ibâdetlerden gâyenin kalp huzûru olduğunu söylemektedir.³⁰⁵ İbnü’l-Arabî’de ise önceki tasavvufun izlerini bulmakla beraber, onun bakış açısıyla yeniden yorumlanan bir *zikir* kavramına ulaşırız³⁰⁶. İbnü’l-Arabî’ye göre *zikir* için özel bir lafız ya da hâl tahsis edilmesine gerek yoktur. Zira ona göre her şey, Hakk’ı zikreder. O, varlığın birliği görüşünün bir sonucu olarak zikrin, zikreden kendisi olduğunu ifâde eder.³⁰⁷

Ahmed er-Rifâî’ye göre, “*Zikir, vesvâsdan kalbi hıfz, nâsa meyli terk, her türlü da’vâdan tahallî ve vahdeti kesrette bulmak, kalbe lâyih olan ma’nâyı mülâhâza etmektir.*”³⁰⁸ Zikreden külle ulaşır ve külle ulaşan başka hiç bir şeyi aramaz. Zîrâ bütün cüzler o küllde mündemiçtir. Aradığı her şeyi bulmuştur. Başka bir şeye yönelmez. Ahmed er-Rifâî, zikrin iki şeklinden bahseder: Birinden havf ve haşyet diğerinden aşk ve muhabbet doğar. İlk zikirde, zikreden ve zikredilen ikiliği vardır. İkinci zikirde ise kişi zikreden ile zikredilen arasındaki birliği idrâk etmiş ve hakîkî tevhîde ulaşmıştır.³⁰⁹

Ken’an Rifâî’de *zikir* kavramı, kimi yerde yukarıdaki anlamlarla örtüşen ve kimi yerde ise özelleşen bir anlam zenginliği ile karşımıza çıkar. Buna göre *zikir*, kalbe gelen şeytânî vesveselerden kalbi muhafaza etmek, mâlâyânî ile ülfeti terketmek, çoklukta birliği görmek, iddiâdan uzaklaşıp tam bir sulh içinde olmak, kalbe geleni tefekkür ederek ondan gâfil olmamak gibi anlamlara gelir.³¹⁰ Bu ifâdelerden, Ken’an

³⁰¹ Kehf Suresi, 18/24.

³⁰² Daha fazla bilgi için bkz. Ebu Bekir Muhammed b. İshâk Buhârî el-Kelâbâzî, *Ta’arruf*, Yay. Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yay., İstanbul, 1992, s. 157; Herevî, *Menâzilü’s-Sâirîn*, s. 109, vd.

³⁰³ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 367.

³⁰⁴ Herevî, *Menâzilü’s-Sâirîn*, s. 109 vd.

³⁰⁵ Gazzâlî, *İhyâ u Ulûmid-Din*, İstanbul, Arslan Yay., 1971, s. 93, vd.

³⁰⁶ Suâd el-Hâkim, *İbnü’l-Arabî Sözlüğü*, s. 727.

³⁰⁷ Suâd el-Hakîm, *a.g.e.*, s. 728.

³⁰⁸ Ken’an Rifâî, *Ebu’l Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 58.

³⁰⁹ Ahmed er-Rifâî, *Sohbet Meclisleri*, Çev. Ali Can Tatlı, İstanbul, Erkam Yay., 1996, s. 131, 132.

³¹⁰ Ken’an Rifâî, *Sohbetler*, s. 377.

Rifâî'nin öncelikle tarîkat pîri Ahmed er-Rifâî'den ilham aldığı anlaşılmaktadır. Ken'an Rifâî'de *zikir*, ana hatlarıyla ikiye ayrılır; *zâhiri zikir*, *bâtınî zikir*. Zâhirî zikir, Rifâî tarîkatinin bir usûlü olarak cehri zikir şeklinde tatbik edilmiştir. Bâtınî zikir Kâşânî'deki anlamıyla dilin susması ve zikrin içten yapılmasıdır.³¹¹ Bâtınî zikrin, Ken'an Rifâî'nin tasavvuf terbiyesindeki ifâdesi *kalbî zikir*dir.

Cehrî Zikir

Cehri zikir, dil ile veya sesli olarak yapılan zikirdir.³¹² Ken'an Rifâî, Kur'an da geçen *Kelime-i tayyibe* ifâdesini *Lâ ilâhe illallah* olarak yorumlar³¹³ ve daha büyük bir zikrin bulunmadığını ifâde eder. Her ne kadar kalbî/bâtınî zikri efdal görmekle birlikte cehrî zikrin de bir takım faydaları olduğunu vurgular.

“Bu kelimeyi muvazzabat eden sâliğin; nûr-ı vahdâniyet bâtınına lâmi' ve tâli' olur. Ve zulmet-i muğâyeret ve kesret ondan bi'l-küllîye zâil olur. Ve bir mertebeye varır ki, Allah u Zülcelâl'den başkasını görmez olur. “*Lâ ilâhe illallah*” derken, “*Lâ mevcûde illallah*” der ki, tevhîd-i ehassu'l havâs budur. Bu kelimenin sâir kelimâtan efdal olması, vahdet-i ilâhîyeyi müzekkir olmasıdır.”³¹⁴

Cehrî zikrin faydalarından en önemlisi ise, dil ve nefsi zikre alıştırmak sûretiyle kalbi dâimî zikir hâline hazırlamaktır. Tekkelerde cehrî zikir esnasında okunan ilâhîlerle ve kullanılan müzik aletleri ile hâsıl edilmek istenen gâye de yine aynı tevhîd heyecânını uyandırmak ve mürîdi devamlı kalbî zikre hazırlamaktır.³¹⁵

Kalbî Zikir

Ken'an Rifâî'ye göre *zikir* kelime-i tevhîdi belli meclislerde yâhut belli sayılarda söylemekten ibâret değildir.³¹⁶ Ona göre gerçek zikir, sâlikin bâtınına vahdâniyet nûrunun doğması hâlidir. Bu hâle ulaşan sâlik, dâimî zikir hâlinde olmaktadır. Kenan Rifâî, kalb zikrini her yerde Hakk'ı müşâhede olarak tanımlamaktadır:

³¹¹ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 249.

³¹² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 173.

³¹³ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 12b.

³¹⁴ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, vr. 16b.

³¹⁵ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 557, vd.

³¹⁶ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 317, 376, 377.

“Cenâb-ı Hakk bu dünyâda bile kalb ile zikredenlere ... enîs olup el ve ayaksız onlara iş gördürür. Eğer sen bilcümle eşyâ ile olsan ya’ni o eşyânın tavrına mâlik olsan ve cümle eşyâda hazır olsan benim müşâhedemsiz olur isen, hiçbir şeyle değilsin. Ve fakat yalnız benimle olsan ve hiçbir şey seninle olmasa her şey seninledir. Çünkü ben seninleyim, her şey de seninle beraberdir.”³¹⁷

Sâlik nefisini unuttuğu vakit Allah’ını zikretmeli³¹⁸ ve bu öyle bir zikir olmalıdır ki, zikir, zâkir ve zikrolunanın birliği idrâki ile neticelenmelidir. Yoksa geriye sâdece belli kelimeleri arka arkaya tekrarlama ameliyesi kalır ve bu hakîkatte bunu bir gramofon insandan çok daha kuvvetle ve çok daha uzun süre yapabilir. Oysa insandan beklenen zikri insana has bir idrâk ve şuûr ile gerçekleştirmesidir.³¹⁹ Yukarıdaki ifâdelerde ise Ken’an Rifâî’nin zikir anlayışında, İbnü’l-Arâbî’nin vahdet-i vücûd düşüncesinin tesirlerini görmek mümkündür.

Ken’an Rifâî, bir yerde “*Kendini unuttuğun zaman Allah’ı zikret*”³²⁰ âyetindeki “*kendiliğin*” akıl makâmı olarak anlaşılması gerektiğini söyler:

“Kendini unuttuğun vakit yani akılı terkettiğin zaman demek. Çünkü hicap, perde dünyâyâ taalluk eden akıldır. Binâenaleyh akılı bırakıp aşka kavuşursan, Allah’ın Cemâl’inden gayrı her şey fânîdir sırrı âşikâr olur ve bu aşkın içinde zikir, zikreden ve zikrolunan kendi olur.”³²¹

Zikirden maksat, nefsin islâhıdır.³²² Bir anlamda insanın nefsinin hiçliğini hatırlamasıdır. Bu ise sohbette daha müteessir olur. Zikir esmâ, yani Allah’ın isimlerini tekrar ederek onun ma’nâsına varmaktır; mürşitten tecellî eden doğrudan Allah nûru olması sebebiyle, gerçek zikir Hakk’la Hakk olmuş kâmil bir mürşit bulmak ve önünde “*lâ*” olabilmektir. Burada “*lâ*” ile kastedilen ise mürîdin nefsinin yokluğunu idrâk etmek sûretiyle Hakk’ın vücûdunu ispat etmesidir.³²³ Ken’an Rifâî, *Ahmed er-Rifâî* adlı eserinde Rifâî Şeyhleri’nin âdâbı ve terbiye yöntemlerini anlatır.

³¹⁷ Ken’an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 92a.

³¹⁸ Kehf Suresi, 18/24.

³¹⁹ Ken’an Rifâî, *Sohbetler*, s. 73.

³²⁰ Kehf Suresi, 18/24.

³²¹ Ken’an Rifâî, *Sohbetler*, s. 465.

³²² Ken’an Rifâî, *a.g.e.*, s. 545.

³²³ Ken’an Rifâî, *a.g.e.*, s. 547, 551.

Bu bölümde sülûka giren bir mürîd için ilk irşâd yönteminin *zikir* olduğunu söyler. Hafî zikri ihtiyâr eden meşâyihler bulunmakla berâber Rifâî Şeyhleri cehrî (açık) zikri ihtiyâr etmişlerdir. Kâmilin zikri ise, kalb ve lisân zikrinin birleşmesiyle olur.³²⁴ Bu husûs incelediğimiz metinde bir hadîs ile teyid edilir:

“Cenâb-ı Hakk’ın yevm-i kıyâmette en evvel cennete da’vet buyuracağı kimseler mihnet ve âsûde zamanında Cenâb-ı Hakk’ı zikr-ü tahmîd eden kimselerdir.”³²⁵ Cenâb-ı Hakk’ı gümânsız anlayıp zikrine müdâvemet edenle şüphe aklayan kimse bir değildir. Öyleyse aklı cüz’îni ve hazz-ı sûrîyi sat.”³²⁶

(4) Tedbîr-Tevekkül

Tedbîr, sözlükte işi idâre etme, yönetme, sonunu düşünerek bir iş yapmak gibi anlamlara gelir.³²⁷ *Tevekkül* ise sözlükte işi birine havâle etme, vekil edinme, güvenme anlamlarına gelmektedir.³²⁸ *Tevekkül*, îmân esâslarından kader ve kazâ ile birlikte işlenen bir kavramdır ve Kur’ân-ı Kerîm’in çeşitli âyetlerinde³²⁹ ve birçok hadîste müminlere tevekkül etmeleri öğütlenmiştir.³³⁰

Kur’an ve sünnette bir îmân esâsı olarak ifâde edilen *tevekkül* tasavvufun temel kavramlarından biri olarak kabul edilmiştir.³³¹ Sûfî ıstılâhında *tevekkül* ve *tedbîr* birbirlerini tamamlayan iki kavram olarak kullanılır. *Tedbîr*, işin sonunu düşünerek arzu edilen bir sonuca ulaşmak veya arzu edilmeyen bir sonucun ortaya çıkmasını önlemek için önceden hazırlık yapmak ya da çâre aramak mânâsıyla ortak kabul görürken³³²; *tevekkül* ile ilgili târiflerin ve yorumların çeşitlendiği görülür. *Tevekkül*, sûfî ıstılâhında, Allah’ın katında olana güvenip hâlkın elinde ve avucunda bulunan şeye göz dikmemek, vaâd edilene güvenmek, her hâlükârda sadece Allah’a sığınma, kalbin Hakk’a îtimâdı, vesvese, endişe ve rızık kaygısı hâlini yok edip insanı huzûra

³²⁴ Ken’an Rifâî, *Ebu’l Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 193.

³²⁵ Taberânî, *Mu’cemu’s-Sağîr* 193.

³²⁶ Ken’an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 59b.

³²⁷ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1219.

³²⁸ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 703, vd.

³²⁹ İbrahim Suresi, 14/11; Mâide Suresi, 5/11; Talâk Suresi, 65/3.

³³⁰ Müslim, İmân, 317, (218); Ebû Dâvûd, Tıbb 24, (3910); Tirmizî, Zühd 33, (2345).

³³¹ H. Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 172, 173.

³³² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 703; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 517.

ve rahata kavuşturan Mevlâ'ya güven hâli ve nihâyet ilişkilendirildiği *tedbîr* kavramına atıfla; Hakk'ın inâyet ve vaâdini yeterli görüp nefsin tedbîri ve ihtiyârî terk etmesi gibi anlamlarda kullanılmıştır.³³³

Serrâc, eseri *Lüma'*da *tevekkülü* üç dereceye ayırır; *Müminlerin*, *havâssın* ve *havâssü'l havâssın* tevekkülü.³³⁴ Müminler, Allah'a tevekkül eder, verilince şükreder, verilmeyince kadere olan rızâları sebebiyle sabrederler. Serrâc'ın bu açıklamasını teyid eden ifâdelere Kelâbâzî (ö. 398/1008)'nin sûfilerin görüşlerini derlediği eseri *Ta'arruf*'ta da rastlıyoruz.³³⁵ Bazı müelliflerce tevekkül ehli kimse, halkın Hakk'ın elinde bir âlet olduğunu ve Hakk'ın eşyânın asıl sâhibi olduğunu idrâk eden kimse olarak târif edilmiştir.³³⁶ Bununla berâber, onlar sünnete uyar ve çalışmayı ihmâl etmezler. Havâssın alâmeti odur ki eğer sebeplerden birine gönül verecek, takılacak olursa hemen o şeyden uzaklaştırılır ve korunurlar.³³⁷ İbnü'l Arabî, *Fütühât*'ta tevekkülü birçok yerde ve farklı şekillerde tanımlamıştır. Bunlardan “*Âleme konulmuş sebeplerin yoksunluğunda, sıkıntı çekmeden kalbin Allah'a itimad etmesidir*” şeklindeki târif ilk dönem sûfilerinin târifleriyle örtüşür. Öte yandan İbnü'l Arâbî düşüncesine göre: “*Gerçek bir tevekkül yoktur, çünkü varlık ve vakia düzleminde fil ve tasarruf, zaten Allah'a aittir. Mümkün fiile sahiptir değildir ki, onu Allah'a dayandırısın.*”³³⁸

Ahmed er-Rifâî'ye göre *tedbîr*, Hakk'a tefvîz-i umûr etmektir. Teslîm, “*Hepsi Allah'tandır de*”³³⁹ âyetinin sırrı üzerine amel etmektir.³⁴⁰ Fakat bununla berâber çalışmaktan geri kalmamalıdır. Geri kalmanın tek sebebi *atalettir*. Ken'an Rifâî'ye göre ise *tedbîr*, öncelikle bir akıl tecellisi olup kendisine güvenilmemek şartıyla yerine getirilmesi gereklidir.

“Dünyâdaki bütün zuhûrlar, görünüşler, daha varlık kisvesi giymeden kader damgasını yemişti. İnsanda olan irâde ve tedbîr o kaderin zuhûra gelmek arzusunur ki,

³³³ Süleyman Uludağ, a.g.e., s. 531.

³³⁴ Serrâc, *Lüma'*, s. 50, 51.

³³⁵ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 152; Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, s. 95.

³³⁶ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kulûb*, s. 27.

³³⁷ Ebû Tâlib el-Mekkî, a.g.e., s. 53-71; Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Sözlüğü*, s. 1095.

³³⁸ Suâd El-Hakim, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, s. 620.

³³⁹ Nisâ Sûresi, 4/78.

³⁴⁰ Ken'an Rifâî, *Ebu'l Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 56-58.

Hakk'ın bir âleti olan insanın tahayyül kuvvetine tazyik yapar, o da çaresiz, düşüncesiyle o fiilin zuhûru için işe koyulur.”³⁴¹

O hâlde Ken'an Rifâî'ye göre *tedbîr*, kaderin zuhûra gelme arzûsudur. Sâlik, şerîata uygun olarak *tedbîr* almalı, fakat çıldıracak gibi korkmamalı, her şeyde müessir olan Hakk'ı görmeli; sebebe tevessül etmeli ancak sebebe güvenmeyerek netîceyi Hakk'ın irâdesinden bilmelidir.³⁴²

“Fiiline şehvet, yalan karıştırma ve netîceyi *tedbîr*inden bekleyerek çalışma. Ancak Allah'tan bekle! *Tedbîr*ini dâimâ şerîata uydur ve her şeyi Allah'tan bil. Bu anlayışta gidersen, tel üstünde yürüsen de yine düşmezsin!”³⁴³

Bununla beraber ihtiyât ve *tedbîr* tevekküle mâni değildir. *Tedbîr*, hayatın îcâbıdır; *tevekkül* ise her olanın Allah'ın emriyle olduğunu bilmek, fâili Hakk'tan başka görmemektir.³⁴⁴ “Demek ki bütün bu efrad-ı benî âdem ve bil cümle zerrât-ı kâinât ne kadar hîle ve *tedbîr* etseler hiçtir. Ve bir vech ile o kazâ-yı ilâhîye karşı hiçtir.”³⁴⁵

Ken'an Rifâî'ye göre kazâyâ en güzel *tedbîr* ise ona rıza göstermektir.³⁴⁶ Ken'an Rifâî'nin *tedbîr* ve *tevekkül* kavramlarını açıklarken sûfilerin konuyla ilgili görüşlerine katıldığını söylemek mümkündür. Fâili Hakk'tan başka görmemenin sonucu olarak sûfi, gerekli gördüğü yerde *tedbîr*ini alır ve sonucu *tedbîr*inden değil Hakk'tan umar. Zira ondan başka varlık yoktur. Meselenin bu şekilde izâhı, İbnü'l-Arabî'nin fâili ve mevcûdu bir bilen, vahdet-i vücûd anlayışının, temel tasavvufî kavramlar üzerindeki etkisinin bir örneği olarak kabul edilebilir.

³⁴¹ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 388.

³⁴² Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 413, 478.

³⁴³ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 534.

³⁴⁴ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 99, 400.

³⁴⁵ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 11a.

³⁴⁶ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, vr. 6b.

(6) Havf-Recâ

Havf kelimesi, sözlükte korku manâsına gelir.³⁴⁷ Sûfî ıstılâhında Allah'ın kahrından korkarak dinde sâbit olmak şeklinde yorumlanmıştır.³⁴⁸ *Recâ* ise sözlükte “ümit, emel, umma, istek” gibi anlamlara gelir.³⁴⁹ Sûfî ıstılâhında *recâ*, “*kulun ilâhî rahmetin genişliğine bakması, rabbinin lütfunu kendine yakın hissetmesi, sonucun iyi olacağını düşünüp sevinmesi, celâli cemâl gözüyle görmesi*”³⁵⁰ şeklinde tanımlanmıştır. Kur'an'da Allah'ın rahmetini ümîd etme, *recâ* kökünden türeyen fiillerle ifâde edilmiştir, Allah'a kavuşmayı ümîd edip buna göre hazırlık yapanlar övülmüş; Allah'a kavuşmayı ummayıp kötülükte devâm edenler yerilmiştir.³⁵¹ *Recâ*, hadîslerde de Kur'an'daki anlamıyla kullanılmıştır.³⁵² *Havf* ve *recâ*, bâzı sûfilerce îmân kuşunun iki kanadına benzetilmiş³⁵³ ve biri eksik olursa seyretmek ve ilerlemek mümkün olmaz, denilmiştir. Sûfîlerin bir çoğu da bu görüştedir.³⁵⁴ Kulun mânevi ilerleyişi için bu iki kanadı takması ve dâimâ bu iki hâl arasında bulunması gerektiğini belirtmişlerdir.³⁵⁵

Serrâc'a göre *recâ* ehlinin dereceleri vardır ve en ilerisi Allah'ın sevâbından ümitvâr olmak, rahmetinin genişliğinden *recâ* hâlinde bulunmak ve Allah'tan başkasından bir şey ummayanların *recâsıdır*.³⁵⁶ Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996)'ye göre kulun *recâsının* sıhhati, *recâsında* gizli bir korkunun bulunmasıdır. Zıtlıklar, aklın biri olmadan diğerini anlayamayacağı şekilde birbirlerine bağlıdır. Tasavvufun en çok dikkat çektiği *zutların birliği* gerçeğine bu iki kavram en güzel bir örnek gibi görünmektedir. İşte Mekkî, bu gerçeği vurgularcasına *havf* ve *recâ* kavramlarını sürekli birbirleriyle ilişkilendirerek açıklar. “*Recâ, korku sahiplerinin rahatlatılmasıdır. İşte bu yüzden ki Araplar recâyı korku olarak adlandırmışlardır.*”

³⁴⁷ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 485.

³⁴⁸ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 18b.

³⁴⁹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1017.

³⁵⁰ Ethem Cebecioglu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 589.

³⁵¹ Bakara Suresi, 2/218; İsrâ Suresi, 17/57.

³⁵² Tirmizî, *Kıyâmet*, 19 (2452); İbn Mâce, *Zühd*, 31, (4261).

³⁵³ Abdülkadir Geylânî, *Tasavvuf Yolu*, Çev. Abdülvehhâb Öztürk, İstanbul, Sultan Yay., t.y., s. 118.

³⁵⁴ Ebû Tâlib el-Mekki, *Kûtü'l-Kulûb*, s. 279; Kuşeyrî, *Risâle*, s. 271.

³⁵⁵ Süleyman Uludağ, “*Recâ*”, *DİA*, C. XXXIV., s. 502.

³⁵⁶ Serrâc, *Lümâ'*, s. 60.

Çünkü bu ikisi birbirinden ayrılamayan bir bütün gibidirler.”³⁵⁷ ifâdesi buna en açık bir örnektir. Korku için gerekli olan hâl ise, kulun kendisi için korku duyarken başkaları için ümitvâr olmasıdır. Sülemî (ö. 412/1021), *Risâleler*’inde *havf ve recâyı* kulu frenleyen iki dizgine benzetir. Bu benzetme, kuşun iki kanadı örneğinin başka bir ifâdesi olmaktadır. Kul, bu dizginleri eşit olarak kullanmak sûretiyle Hakk yolunda durmaksızın ilerleyebilir. Bununla beraber her ikisinin de ayırdedici alâmetleri vardır. *Recânın* alâmeti kulun gücü yettiğince ibâdete yönelmesi; *havfin* alâmeti de bütün aykırı davranışlardan kaçınmasıdır.³⁵⁸ Kâşânî’ye göre, *havf* iki şekilde zuhûr eder. Biri, avâmın korkusudur ki çekindikleri azabın korkusudur. Diğeri ise seçkinlerin korkusudur ki bu makâmda aslında korku söz konusu değildir. Kişi ne derece Hakk'a yönelmişse korkusu da o nispette artar. Hz.Peygamber Allah'a en fazla yönelen kişi olması hasebiyle korkusu en ziyâde olandır.³⁵⁹ Kâşânî’ye göre sûfilerin recâsı ise, efendilerinin dileklerini en iyi şekilde yerine getirmek yönündedir.³⁶⁰

Ahmed er-Rifâî, bir sohbetinde talebelerine *havf ve recâ* arasında bulunmalarını tavsiye eder. Bu denge hâlinin temîni ve muhâfazasının ise riyâzet ve rûh tasviyesinde olduğunu söyler.³⁶¹ Ken’an Rifâî’ye göre ise *havf*, *recâ/korku* ve *ümit* hâllerinden her ikisinin de nefse ait duygulardır.³⁶² Ona göre, kendilerinden çıkıp her türlü isteklerinden arınarak birlik mertebesine ulaşan ve nefsinden soyunarak *lâ ilâhe illallah* sırtına ulaşan velîler için korku ve hüzn yoktur. "*Rabbim Allah*" tır deyip istikmet edenler de korku ve hüznünden kurtulmuşlardır.³⁶³ Diğeri bir deyişle onlar bu hâlleri aşarak, *kalb-i selîme* ulaşmışlardır.³⁶⁴

İncelediğimiz metinde ise *havf*la ilgili ayrıntılı bir bölüm göze çarpmaktadır. Buna göre *havfin* dereceleri vardır ve iki ayrı tasnîfle incelenir.³⁶⁵ Birinci tasnîfte, kişinin kemâli *havfi* ile bağlantılandırılmış ve nefsin yedi mertebesi dikkate alınarak, *nefs-i emmâre*, *levvâme*, *mülhime*, *mutmainne*, *râdiye* ve *merdiyyede* olanların

³⁵⁷ Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*, s. 276.

³⁵⁸ Sülemî, *Sülemînin Risâleleri*, s. 24.

³⁵⁹ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 238, 239.

³⁶⁰ Kâşânî, *a.g.e.*, s. 261.

³⁶¹ Ken’an Rifâî, *Ebu'l Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 119.

³⁶² Ken’an Rifâî, *Sohbetler*, s. 635.

³⁶³ *Ahkâf Sûresi*, 46/13.

³⁶⁴ Ken’an Rifâî, *Sohbetler*, s. 215; Ken’an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 56b.

³⁶⁵ Ken’an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 20a-22b.

korkularından söz edilmiştir. Son olarak sâfiye makâmında bulunan Hazret-i Peygamber'in Allah'a karşı duyduğu korkunun, O'nu en çok bilen olması sebebiyle bütün makâmın üzerinde olduğuna dikkat çekilir. İkinci tasnifte ise, havf; *avâmın*, *havâssın* ve *ahassü'l-havâssın* havfı olmak üzere üç kısma ayrılır ve şöyle açıklanır:

“Havf ile hüznün mâ-beyninde fark budur ki, hüznün zamân-ı mâzîde geçen şeyler için bâtının teellüm ve tevehhidir. Her bir makâmda bir havf vardır. Kişinin kemâli dahî havfına göre olur. Nefsin sıfatından sıfât-ı emmârede havf yoktur. Havflar bundan sonra başlıyor ki bunlar da havf-ı taklîd, havf-ı cehennem, havf-ı ma'siyet, havf-ı rızâ, havfullah, havf-ı kemâl.. demek oluyor ki, altı türlü havf var.”³⁶⁶

Bu sınıflandırmada kemâl mertebesinin havfı, korkularının sebebinin bulamama durumu şeklinde belirir. Bunlara neden korkuyorsunuz, diye sorulsa sebebinin kesin olarak ifâde edemezler. En büyük *havf* ise, Resûlullah'ın havfidir: “*Hepinizden ziyâde Allah'ı ben bilirim ve hepinizden ziyâde ben korkarım*’, *buyurmuşlardır. Bundan anlaşılıyor ki, Allah'ı kim daha ziyâde bilirse, onun korkusu daha ziyâde olurmuş.*”³⁶⁷ Bu sınıflandırma nefis mertebelerine göre yapılmış bir sınıflandırma olup klasik metinlerde bu tür bir tasnife rastlanmamıştır. Ken'an Rifâî'nin bundan sonra klasik eserlerde rastladığımız türden üçlü bir tasnif yaptığını da görüyoruz: *Avâm*, *havâs* ve *havâssü'l-havâssın* havfları. Söz konusu tasnif daha sık karşılaşılan bir yaklaşımdır. Burada *ahassü'l-havâssın* tecrübe ettiği havf hâlinin bazen bu derece ehli için bile zor bir hâl olduğu tespiti dikkat çekicidir:

“Şimdi üçüncü havfa gelelim. İşte o da ehâssü'l-havâssın havfı olup bunları heybet-i celâl istilâ etmiştir. Binâenaleyh ukübetten olan havf, mertebe-i nefste olanlar içindir. Müşâhedede olanlara heybet ve celâl vardır ki: Aksâ derecât-ı havf budur. Bu havfa evvelki söylediğimiz iki mertebelikler tâkat getiremez. Hatta ba'zen bu üçüncü mertebelerin bile tâkat getiremedikleri olur. Şöyle ki: “*Ve harra Mûsâ*” âyeti celîlesi *bu ma'nâya delâlet eder.*”³⁶⁸

Ayrı bir korku türü olarak, vehimden ileri gelen bir korkudan bahsedilir. Bu tür korku, nefsi telâşa; aklı endişeye sevkeder. Son derece tehlikelidir.

³⁶⁶ Ken'an Rifâî, a.g.e., vr. 20b vd.

³⁶⁷ Ken'an Rifâî, a.g.e., aynı yer.

³⁶⁸ Ken'an Rifâî, a.g.e., vr. 22a.

“Nazar ediniz ki vehimden ileri gelen korku nasıl ıztırâb veriyor. Birçok elemlere sebep oluyor. Bîçâre hoca eleminden yerinden sıçrayıp kalktı ve hânesine gitti. Hâsılı görülüyor ki vehm-i akliye ve aklın hükmüne münâzaa ediyor ve aklın câiz görmediğini görüyor. Hatta ba’zı insana bir parça fazla vehim galebe çalarsa ya vehminden hastalanır yâhud hüzünden ölür.”³⁶⁹

(7) Sabır

Sözlükte “engellemek, hapsedmek, güçlü ve dirençli olmak”³⁷⁰ olarak geçen *sabır* konusu birçok âyet ve hadîste de işlenmektedir. Kur’ân da bildirildiği üzere Allah insanları türlü musîbet ve zorluklarla sınamaktadır. Müminlere bu tür durumlar karşısında sabırlı olmaları tavsiye edilmiş ve sabırlı oldukları takdirde mükâfât görecekleri husûsunda müjdelenmişlerdir.³⁷¹ Birçok hadîste de sabır konusu üzerinde durulmuştur.³⁷²

Sûfî ıstılâhında ise sabır, yaygın olarak elem ve belâlar karşısında îtirâzı terk mânâsına gelir³⁷³ ve derecelendirilir. Genel olarak sabrın, sırasıyla belâlara, günâha girmekten kaçınmaya ve tâat ve ibâdetleri yerine getirirken nefse gelen ağırlığa karşı sabır olmak üzere üç kısma ayrıldığı görülür. Kelâbâzî, sûfîlerin âdetâ sabırla oynadıkları ve onlara sabrın son derece tabîi geldiği ile ilgili çeşitli sûfîlerden alıntılar yapar. “Sûfîlerden biri şöyle demiştir: “*Sabûr, sabra o kadar çok dayandı ki, nihâyet sabır, sabırlı kişiden el aman, dedi. O zaman sabırlı kişi, ey sabır sabret, diye bağırdı.*” Bu sözü destekleyen bir başka ifâde son derece etkileyicidir: “*Allah evliyâsına belâ ile değil, belâyâ evliyâsı ile ezâ eder.*”³⁷⁴ Kuşeyrî’ye göre sabrın üç türü vardır: “*Kulun irâdesi ile kazandığı şeylere gösterdiği sabır, irâdesi hâricinde olan şeylere gösterdiği sabır, Allah Teâlâ’nın emrini yerine getirmede gösterilen sabır, nehyettiğinden uzak kalmada gösterilen sabır.*”³⁷⁵ Gazzâlî de sabrı üç makâma ayırır: Birincisi *tevbe edenlerin* derecesi olan şehvetin terk edilmesidir. İkincisi *zâhidlerin* sabrıdır, kadere râzı olmakla gerçekleşir. Üçüncüsü *sıddıkların* sabrıdır ki o da Allah’ın yaptığı her şeyi

³⁶⁹ Ken’an Rifâî, a.g.e., vr. 91a.

³⁷⁰ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1038.

³⁷¹ Bakara Suresi, 2/155-157; Âl-i İmrân Suresi, 3/142; Muhammed Suresi, 47/31.

³⁷² Nesai, Cenaiz 23, 4.23; Muvatta, Ayn 5, 2.940

³⁷³ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, s. 165.

³⁷⁴ Kelâbâzî, *Ta’arruf*, s.143.

³⁷⁵ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 327.

sevmekle olur.³⁷⁶ İbnü'l Arabî *Füsûs 'ul-Hikem* adlı eserinin Eyyûb Fassında sabırdan bahseder ve hakîki sabrın ihtiyâcını ve derdini yalnız Allah'a açmak ve fakat halktan gizlemek olduğunu söylemiştir.³⁷⁷ Kâşânî, sabır tanımı, sûfilerin sabır ile ilgili görüşlerini şu şekilde özetler mahiyettedir: “*Sabır bütün güzel huyların tamamlayıcısıdır. Sabır olmazsa güzel huylar tamamlanamaz.*”³⁷⁸

Ken'an Rifâî'ye göre ise akıl sahibi bir insanın kalbinde tarhlarla ayrılmış tevhi'd, tevekkül, tefvîz, sabır, rızâ, mârifet, muhabbet ve hikmet olmak üzere sekiz bahçe vardır. Bunlardan dördüncüsü *sabır* bahçesidir. Sabır başlıca dört kısma ayrılır:

“Biri, Hakk'a lâzım gelen kulluk husûsunda karşına çıkacak güçlülere sabır. İkinci, dünyânın zevklerine, sürûrlarına, ferahlarına kendini kaptırmamak husûsunda sabır. Üçüncü, dünyâ fazlalıklarını elde etmeye çalışmamak husûsundaki sabır. Dördüncü de, musîbetlere, felâketlere sabır.”³⁷⁹

Sûfilerin metinlerinde genelde sabrın üç derecesine rastlanır.³⁸⁰ Yukarıdaki tasnifte klasik metinlerde geçen sabırla ilgili derecelendirmeye ek olarak dünyâ nimetlerine karşı da sabırlı olmaktan bahsedildiğini görüyoruz. Çalıştığımız metinde ise konu farklı bağlamlarda bir kaç yerde ele alınır. Burada sabrın ahlâkı tamamlamak için en gerekli olan bir vasıf olduğu tesbîtiyle karşılaşıyoruz. Sabır vasfı, insanın kalbine ancak enbiyâ ve evliyâyâ ittibâ ile dolar, sâlik kalb evinden ruh yönüne bir pencere açmalı ve o kanalla sabıra ve nûra erişmelidir.³⁸¹ Bu tespit Gazzâlî'nin konu ile ilgili ifâdeleriyle örtüşür. Ken'an Rifâî'ye göre ise sabır, Allah'ın sıfatlarıyla sıfatlanmak üzere yaratılmış olan insana en çok lâzım olan vasıflardan biridir. Sabır güzel ahlâktandır ve ahlâkını güzelleştirmek isteyen insan için gereklidir: “*Hazret-i Hak'tan her ne gelirse ona sabır etmek âşık olanlara farz gibidir, kazâsına rızâ vermek, yolunda sâdik olanlara farzdır.*”³⁸² Sâlikin nîmete şükür ve belâyâ sabır etmesi gerekir. Nîmetlerde azalma ilâhî bir imtihân olarak algılanmalı, sabır ederken içinde bulunulan hâlin bir çeşit ihsân olduğu idrâk edilmelidir:

³⁷⁶ Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Sözlüğü*, s. 855.

³⁷⁷ İbnü'l-Arabî, *Füsûs 'ul-Hikem*, Çev. M. Nûri Gençosman, Kurkambar Yay., t.y., s. 247.

³⁷⁸ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 326.

³⁷⁹ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 450.

³⁸⁰ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 324; Herevî, *Menazilü's-Sairin*, s. 98.

³⁸¹ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 19a.

³⁸² Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, vr. 97b.

“Belki ni’met mukâbili bu kimsenin şâkir olması belki îtama ikrâm fukarâ ve mesâkin-i taâma da’vet ve cem’i mala muhabbet etmesi ve kılllet zamânında sabır etmesi ve Hazret-i Zülcelâl’den onu ihsân bilmesi için imtihân-ı ilâhîdir. Yoksa hâşâ ihânet değildir.”³⁸³

Sabır, diğer bütün güzel huyların anahtarı olarak, seyr ü sülûkta kolay geçilen bir makâm değildir. Hâdiseler vâsıtasıyla kişi, sabır imtihânına tâbî tutulur ve yine o hâdiselere verdiği cevaplar, aldığı derecenin habercisidir:

“Eğer her kötünün bu yolda imtihânı olmasa idi, her benim diyenin bu yolda imtihânı olmasa idi, her (sâlik) mihnet, mücâhede husûsunda Zâloğlu Rüstem kesilirdi. Kimi dervişim gibi sabırlıyım diyor. İşte bunların içinde şüphesiz yalancı da var. Sahîh söyleyeni de var. Sâdıkı kâzibi; münâfıkı sâlihi hepsi var. Bu kimseler için imtihân olmaya idi, ön kapından ayrılmaz idi. Bu imtihânlar da münâfıklardan muvafıklar, kâziblerden sâdıklar ayrılıyor.”³⁸⁴

(8) Rızâ

Rızâ, sözlükte hoşnût ve memnûn olma anlamına gelir.³⁸⁵ Dinî ve tasavvufî hayâtın temel esaslarından biri olan rızâ kavramı birçok âyet ve hadîste geçer.³⁸⁶ Müminler Allah’ın râzı olduğu işleri yapmaya ve ilâhî takdire râzı olmaya çağırılırlar.³⁸⁷

Dinî ve tasavvufî hayatın temel kavramlarından biri olan *rızâ*, birçok sûfi³⁸⁸ tarafından benzer şekillerde işlenmiştir. Genelde rızâ konusunda ortak görüşe göre kul kendi irâde ve arzûsunu terk edip ilâhî irâdeye kendini teslim etmelidir.³⁸⁹ Tam bir kalp huzûruna ve sükûnete kavuşmak ancak bu şekilde mümkün olur. Cüneyd-i Bağdâdi’ye göre *rızâ*, ilâhî irâdeye tâbî olduğu için kulun kendi irâdesini ve tercihini

³⁸³ Ken’an Rifâî, a.g.e., vr. 84a.

³⁸⁴ Ken’an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 34a.

³⁸⁵ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1026.

³⁸⁶ Tevbe Suresi, 9/100; Feth Suresi, 48/18; Mücâdile Suresi, 58/22; Muvatta, Büyü 92, (2,681-682); Sıfatu’l-Kiyamet 60, (3518), İbnu Abbas.

³⁸⁷ Mâide Suresi, 5/119; Mücâdele Suresi, 58/22; Fecr Suresi, 89/28.

³⁸⁸ Serrâc, *Lüma’*, s. 52.; Kelâbâzî, *Ta’arruf*, s.153.; Kuşeyrî, *Risâle*, s. 335-340.; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütül-Kulûb*, s.138.; Herevî, *Menâzilü’s-Sâirîn*, 99.; Sülemî, *Sülemî’nin Risâleleri*, s. 27, 126; Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarîkâtler*, s.181 vd.

³⁸⁹ Selçuk Eraydın, a.g.e., s. 31.

terketmesidir. Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857) rızâyı, "Allah'ın hükmü altında bulunan kulun sükûnet ve huzûr içinde olması" şeklinde tanımlar. Rızâ itâatten gelir; nefsi kulluğa itâatle alıştırmak gerekir.³⁹⁰ Kuşeyrî, *Risâle*'sinde sûfilerin konu ile ilgili görüşlerini sınıflandırır. Iraklı ve Horasanlı sûfiler arasında sürüp giden, rızânın hâl mi makâm mı olduğu konusundaki farklı görüşlere yer verir. Horasanlılar, rızâyı makâm olarak kabûl ederken Iraklılar rızânın bir hâl olduğunu görüşündeydiler. Bu iki görüşü Kuşeyrî şöyle birleştirir: "Rızâ, başlangıç îtibâriyle kulun çalışması ile elde edilir. Bu duruma göre makâmlar sınıfına girer, sonu îtibâriyle hâller sınıfına girer, onun için kazanılan bir şey değildir."³⁹¹ Ona göre rızâ konusunda sûfilerin farklı görüşler bildirmelerinin sebebi, her birinin konuyu kendi meşreb ve bu yoldaki nasîbi açısından ele almış olmasıdır. Kulun rızâ mertebesinde bulunduğu işâreti, takdîre itirâz etmemesidir.³⁹² Kâşânî'ye göre rızânın üç derecesi vardır. Biri, avâmın rızâsı, diğeri seçkinlerin rızâsı ve üçüncüsü de âşıkların rızâsıdır. Âşıkların rızâsının neticesi olarak Hakk onlardan râzı olur. Bu kişiler en ufak bir acıdan, evlat kaybetmek gibi en büyük sıkıntılara kadar, Hakk'ın irâdesi karşısında hiçbir tereddüde kapılmadan dimdik dururlar. Âşık ise hiç bir istek veya arzûsu olmamasının dışında, âdetâ belânın geldiğini dahi hissetmeyendir. Allah'tan gelen her şeyden şeksiz şüphesiz hoşnut olmak ki bu "muhabbet" makâmıdır.³⁹³

Ken'an Rifâî'ye göre *rızâ*, Allah'tan ne nîmet için bir şey istemek ne nikmetinden ya'ni cezâ ve çile yollu verdiklerinden kurtulmak için yalvarmaktır. Bilâkis hâdiseleri olduğu gibi kabûl etmeye çalışıp bu hâdiselere karşı dargınlık, küskünlük ve îtirâzda bulunmamaktır.³⁹⁴

"İnsan ne kadar âkil olsa hükm ü kader zuhûra geldikte zarâra [mani olmaya] kadir olamaz...En mühim çâre Allah'ın kazâsına rızâ vermek. Aman Allah, aman Ya Resûllulah, demektir. Neye güveniyorsun, neye i'timâd ediyorsun?"³⁹⁵

³⁹⁰ Cemâlnur Sargut, *Hız. Âdem*, İstanbul, Nefes Yay., 2010, s. 98.

³⁹¹ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 336.

³⁹² Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 335-340.

³⁹³ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 267-269.

³⁹⁴ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 450.

³⁹⁵ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 94b.

Bu tanım, sûfilerin rızâ konusundaki görüşlerine uygundur ve onların yeni bir yorumu mâhiyetindedir. Nitekim incelediğimiz metinde konuyla ilgili olarak Cüneyd-i Bağdâdi, Râbiatü'l-Adaviyye gibi ilk sûfilere nakiller bulunmaktadır.

“Hazret-i Cüneyd buyuruyor ki: “Kazâya rızâ odur ki; o kazânın zuhûrunda kalbin sürûru demektir. Râbia-i Adeviye (radiyallâhu anhâ) Hazretlerine sordular ki; “Kul rabbinden ne vakit râzî olur?”. Buyurdular ki: “Kul ni’metle mesrûr olduğu gibi, musîbetle de memnûn olduğu vakit o kul Allah’tan râzî olmuş olur.”³⁹⁶

Mesnevî’nin üçüncü cilt şerhinde, dağda yaşayan bir şeyhin kendiliğinden düşen armutlar hariç hiç bir armudu yememek üzere Allah’a verdiği sözle ilgili bir hikâyeye geçer. Hikâyenin devamında ilâhî bir cilve olarak günlerce hiç meyve düşmez ve şeyh irâdesine yenilerek, sonunda bir armut koparıp onu yer. O esnâda, tutuklanan bir grup harâminin arasına yanlışlıkla onu da katarlar ve onların dûcâr olduğu cezâ şeyhe de verilir ve eli kesilir. Hemen akabinde şeyhi tanıyanlar onun mübârek bir zât olduğunu söyleyerek, onu mahkûmiyetten kurtarırlar. Bu hikâyede şeyhin mâruz kaldığı hâdise karşısında sergilediği tavır, Ken’an Rifâî tarafından rızânın en güzel bir örneği olarak yorumlanır. Şeyhin kazâyâ gösterdiği rızâ sâliklere kazâyâ rızâyı öğretmek ve kalbin rızâ ile bulacağı sükûnu göstermek amaçlı büyük bir derstir:

“Görünüyor ki Şeyh Hazretleri’nin bu sözlerinde kazâyâ rızâ vermeleri ve lisânından sâliklere kazâyâ kalbin sürûr ile bulunmasını öğretmek vardır. Kazâyâ rızâ vermek demek o kazânın hükmünün ceryânı altında o sâlikin kalbi belâ, ızdırâb olmaktır.”³⁹⁷

(9) Fakr

Sözlükte fakirlik, yoksulluk, ihtiyaçlılık³⁹⁸ mânâlarına gelen *fakr*, türevleriyle berâber birçok âyet³⁹⁹ ve hadîste⁴⁰⁰ geçmektedir. Birçok sûfi *fakr* kavramını işlemiştir.

³⁹⁶ Ken’an Rifâî, a.g.e., vr. 97b.

³⁹⁷ Ken’an Rifâî, a.g.e., aynı yer.

³⁹⁸ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 367.

³⁹⁹ Bakara Suresi, 2/268; Haşr Suresi, 59/9.

⁴⁰⁰ Buhari, Et’ime 23; Müslim, Zühd 36, 2978; Tirmizi, Kıyamet 35, 2474.

Sûfilerin⁴⁰¹ konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür: *Fakr* mânevî mânâsıyla, kişinin maddî bir servete sâhip olmaması değil ancak sâhip olduklarının asıl sâhibini ve başta kendi varlığı olmak üzere herşeyin Allah'a ait olduğunu bilmesidir. Serrâc eseri *Lüma*'da fakr ehlini üç dereceye ayırır. Bunlardan birincisi mukarreblerin fakr makâmıdır. Bunlar hiç bir şey istemeyen, verilse de almayanlardır. Sıddıkların fakrı hiç bir şeye mâlik olmamak, talepte bulunmamak ve fakat verildiğinde alanların fakrıdır. Kanâat ehlinin *fakr* makâmı: hiç bir şeye mâlik olmamaktır.⁴⁰² Kelâbâzî'nin, bu konuda sûfilerden yaptığı nakiller alıntıları çoğunlukla maddî fakirliğe dikkat çeker mâhiyettir.⁴⁰³ Kuşeyrî'de de fakirliği ve zenginliği zâhiri anlamıyla ele alan görüşler serdedir. Fakat bununla beraber bazı sûfilerin sözlerinde fakirliğin bâtınî yönüne dikkat çeken ifâdelere rastlıyoruz. Sâdık fakir kimdir? sorusuna Ebû Bekir Mısırî'nin "*Ne bir şeye sâhip olan ne de birinin malı olan kimsedir.*" şeklinde verdiği cevap buna en güzel bir örnektir.⁴⁰⁴ Hucvirî ise zâhir-bâtın ikiliğinin gerçekte birliğine dikkat çeker: "*Bu mânâyı ister fakr ister safvet tâbiri ile anlatsınlar, esas itibâriyle aralarında fark yoktur.*"⁴⁰⁵

Tasavvufun tanımlarında "*terk*" kelimesinin çok sık geçtiğini görüyoruz. Sûfi hep bir şeyleri terkedendir.⁴⁰⁶ İstemeyi, mal cem etmeyi, reddetmeyi, arzularını, dünyevî alâkalarını, zenginliği, bazen ilmi ve şöhreti.. hâl böyleyken devamlı bir şeyleri terk eden ve dünyevî -uhrevî bir ni'mete nâil olma arzusunu bile terk eden kişi de geriye fakrın ve fakirliğin kalması son derece anlamlıdır. Buradan yola çıkarak tasavvuf tanımlarında niçin fakirliğin çokça zikredildiğini de anlamış oluyoruz. Tüm tasavvuf kavramlarının kendince kemâlini bulması yine o kavramın terki ile gerçekleştiği de yine ilk tasavvuf eserlerinden çıkarılacak netîceler arasındadır. Terk etmek ve fakra ermekle ilgili bu tanımların çokluğundan hareketle Suhreverdi, tasavvuf-fakr ilişkisine ve çeşitli fakr tanımlarına değinmektedir.

⁴⁰¹ Serrâc, *Lüma*, s. 48. ; Kuşeyrî, *Risâle*, s. 375-376.; Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 140.; Sülemî, *Sülemî'nin Risâleleri*, s. 25, 26.; Hucvirî, *Hakikat Bilgisi*, s. 100 vd.

⁴⁰² Serrâc, *Lüma*, s. 48.

⁴⁰³ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 144-146.

⁴⁰⁴ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 375, 376.

⁴⁰⁵ Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 140.

⁴⁰⁶ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 451; Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 54, vd.

Neticede sūfîlerin çeşitli dereceden yaptıkları fakr târiflerinin⁴⁰⁷ genel olarak şu iki noktaya işâret ettiği görülür⁴⁰⁸: *Maddî ve mânevî fakr*. Birinci anlayış maddî bir varlığa sâhip olmaktan kaçınmak şeklinde tezâhür etmiştir. Fakrı kendinde bir varlık görmeme şeklinde tanımlayan ikinci anlayışa göre ise sâlik, varlığın gerçek sâhibinin Hak olduğunu idrâk ederek fenâ mertebesine ulaşır.⁴⁰⁹ Fakat burada kalmaz. Kendi varlığının fânîliğini idrâk eden sâlik, Hakk'ın bâkîliğini de bu sûretle teslim etmiş olur.⁴¹⁰ Kendi fâkirliğinde, Hakk'ın gânîliğini/zenginliğini ilân eder. Bu hâl sūfîlerce "*Fakr tamam olunca, o Allah' tır*"⁴¹¹ şeklinde ifâde edilmiştir.

Ken'an Rifâî'nin tasavvuf anlayışında *fakr* kavramı merkezî bir öneme sâhiptir. Ona göre îman, amel ve ihlâsın bütün mânâsı "*fakr*" kelimesiyle özetlenebilir. Yapılması gereken, her hâl ve durumda Hakk'ın karşısında âciz ve ihtiyaç sâhibi olarak bulunmak ve ona muhtaçlığımızın idrâkinde olmaktır:

"Dervişlik kemâl-i acz ve inkisâr mezellele aman bâbına yapışıp Allah demektir. Yoksa senin yaptığın dervişlik kabûl (değildir)... nefsinin acz ve zilletle hiç olduğunu bilince -ama lafla değil- işte o zamân Allah'mı birliğiyle azametiyle bulacaksın"⁴¹²

Yapılan bütün ibâdet ve riyâzâtın amacı bu hâle ulaşmaktır. Hatta kelime-i tevhîdin mânâsı da budur:

"İş, her umûrda Hakk'a acz ve ihtiyâcını arzetmekte ve tamâmiyle ona muhtaç olmaktadır. İşte bütün tâat ve ibâdât ve riyâzâtın ma'nâsı budur. Kezâ, lâ ilâhe illallah da budur... acz, ihtiyaç, fakr ve yokluk... ben yokum sen varsın. Yâ Rabbî, senden sana sığmırım! diyelim."⁴¹³

⁴⁰⁷ Sūfîlerin fakr konusundaki görüşleri için bkz. Ebû Bekir Kelâbâzî, *et-Taarruf li mezhebi ehli't-tasavvuf*, Mısır, y.y., 1933, s. 66-68.

⁴⁰⁸ Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 100, vd.

⁴⁰⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 267; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 188.

⁴¹⁰ Süleyman Uludağ, *a.g.e.*, s. 91.

⁴¹¹ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 439.

⁴¹² Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 39b.

⁴¹³ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 131.

Fakat bu îmân yalnız sözde ve bu amel de yalnızca şekilde kalmamalı, sâlik fakr ahlâkını hayâtına tatbîk etmelidir: “...Ama söz ile değil! İşte bunu, bütün ma'nâsiyle söylediğin vakit, nefsine dokunan herhangi şeyde kimseye celâllenemezsin.”⁴¹⁴ Nefsini acz ile ve varlığı Hakk'la gören fakir, kimseden incinmez ve kimseyi incitmez. Kendinden bir şey kalmaz ve ondan Allah tecelli eder.⁴¹⁵ Fakr kavramı Ken'an Rifâî'de kibir ve varlığın zıddı olarak görülerek “yokluk” anlamında ele alınmıştır. Ahmed-er Rifâî Cenab-ı Hakk'a ulaşmak için çalınan kapılardan ibâdet ve tâatın dolu olmasına karşın fakr kapısını bomboş bularak oradan girdiğini söylemiştir.⁴¹⁶ Fakr yolunda, kibirli hâle bir son verip akli satıp fakr sâhibinin yolunu tutmak gerektiğini söylemektedir. “Ve kibirle tûl u kâmet gösterip öteye beriye salınarak gitme. Çünkü sen koca dağlarla muvâzî olamaz o tûl ile bir olamazsın. Hâsılı kelâm akl u hüneri sat, hayret al. Bu yolda horluk ve fakr cânibine git. Zîrâ cümleyi terk edip fenâ cânibine gitmek bu yolun şânındandır.”⁴¹⁷

Fakirlik, dervişin ahlâkında ve davranışlarında tevazû, Hakk'ın hükmüne rıza, emrine tabîiyet, kendi bildiğini silmek gibi vasıflarla temâyüz eder. Salik tevazû gösterdikçe ve Hakk'ın irâdesinde fânî oldukça tıpkı toprakta yok olan tane gibi yeni bir hayatla yüz gösterir. “Bu ilimde tevâzu' lâzım. Yüzünü yerlere sürmek lâzım, aşk lâzım. Bu ilmi bilmeli ona göre yürümeli; canânı bulup tapmalı, tam olmalı. İşte tevâzu' etmek bunun en birinci şartındadır.”⁴¹⁸

Salik fakrını tevazû ile gösterir. Bu da Hakk'ın rahmetini celbeder. Tâlib, hiçliğini bildiği ölçüde Hakk'a yakınlaşır.

“...Bunlardan da anlaşılıyor ki, her kim ki tevâzu' eylerse, Cenâb-ı Hak onun mertebesini refî' ve menzilesini şerîf eder. Tekebbür edeni alçaltır. Tevâzu' ediniz ki, Allah Zülcelâl sizi yüceltsin. Binâenaleyh tevâzu' bâis-i rahmet olduğundan.”⁴¹⁹

Ken'an Rifâî'ye göre yokluğunu ve aczini bilmeyen nefis, Tanrılık davasına girişebilir. Böyle bir nefis, Firavunlaşma tehlikesiyle karşı karşıyadır:

⁴¹⁴ Ken'an Rifâî, a.g.e., aynı yer.

⁴¹⁵ Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 319.

⁴¹⁶ Ken'an Rifâî, Mesnevî Sohbetleri Notları, vr. 56b.

⁴¹⁷ Ken'an Rifâî, a.g.e., vr. 60a.

⁴¹⁸ Ken'an Rifâî, a.g.e., vr. 57b.

⁴¹⁹ Ken'an Rifâî, a.g.e., vr. 12a.

“Şimdi kendi nefsimize bakalım. Acaba o Firavun mudur, değil midir? Onu düşünelim. İşte o kibr u inâd ve gaflet u dünyâ devletine olan hırs u muhabbet ki sende de vardır. Lâkin senin ejderhâ nefsin fakr ve zarûrette mukayyedir. Hele sana da fırsat verseler, bak ne olursun. Bu kadar zarûretini kendine ni’met say. Eğer o Firavun’un devlet ve azameti sana verilmiş olsa idi, senin ejderha-yı nefsin ulu iken dirilmiş ve kuvvet bulmuş olurdu. Senin isyân ve fesâdın Firavun’dan çok olurdu.”⁴²⁰

Yukarıdaki ibârelerden kendisinin sûflerce “*Fakr tamam olunca o, Allah’tır.*”⁴²¹ şeklinde dile getirilen görüşe katıldığını söylemek mümkündür. Ken’an Rifâî’de *fakr* kavramına bu kısa bakıştan sonra kendisinin fakrı maddî ve mânevî olarak ikiye ayırdığını söylemek ve bu konu ile ilgili örnekleri daha çok incelediğimiz metinden vermek istiyoruz.

Bu bölümde işlediğimiz, tasavvufun ibâdet ve âhlâka yönelik kavramlarının bir derecelendirmeyi ifâde eden bir sıralama içinde olduğu açıktır. Tevekkül, sabır, rıza gibi ahlâkî vasıflar fakr ile tamamlanır. Daha doğrusu sâlik sabır ve Allah’tan râzı olma makamlarını geçerek; artık kendi iradesinin bulunmadığı fakr, makamına erişir. Ken’an Rifâî’nin tasavvuf anlayışında ahlâkın kemâli fakr ile zuhûr eder. Kişinin hiçliğini ve aczini bilmesi, aynı zamanda hakîkî varlığın Hak olduğunu bilmesi anlamına da gelmektedir. Hakîkî tevhid, fakrını bilerek gerçek vücûdun Hakk’a ait olduğunu teslim etmektir. Bu yalnızca kelîme-i tevhidi söylemek ve Allah’ın birliğine imân etmekten daha ileri bir durumdur; bu İslâm dinin iman, ibâdet ve ahlâk esâslarının kendisi üzerine bina edildiği “*lâ ilâhe illallâh*” inancı ile bir olmaktır.⁴²²

b) Seyr ü Sülûk ile İlgili Kavramlar

(1) Sülûk

Sülûk kelimesi, sözlükte yürümek, bir yola girmek, gezmek, gitmek gibi anlamlara gelir.⁴²³ Sûfî ıstılâhında ise “*Bir şeyhe bağlanan kişinin (sâlik) belli bir*

⁴²⁰ Ken’an Rifâî, a.g.e., vr. 45a.

⁴²¹ Fakirlik benim iftiharımdır. Ben onunla övünürüm.’ Bu rivâyeti Mevlânâ Mesnevî’sinde zikretmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Mahir İz, *Tasavvuf*, s. 135.; Mevlânâ, *Mesnevî I*, 189, beyit 2357; V, 673; 715.

⁴²² Ken’an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 48a.

⁴²³ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1140.

metodla, Allah'a doğru iç (mânevî) planda yaptığı yolculuğa verilen isimdir.”⁴²⁴ Sûfilere göre sülûkun konusu tâlibin Hakk'a erme yeteneğini kazanması için nefsinin dünyâ kirlerinden arındırması, ahlâkını düzeltmesi ve güzelleştirmesi; amacı da nefsinin ve Rabbini bilmesidir. Sülûkun bir takım aşamaları vardır ve söz konusu aşamalar sûfî müelliflerce üçe, ona , yüze ve binlere kadar varan gruplar hâlinde tasnîf edilmiştir.⁴²⁵

Seyr-i sülûk diğer bir yaklaşımla *sefer/yolculuk* kelimesi ile ifâde edilmiştir.⁴²⁶ Kuşeyrî bu anlamda yalnızca bedenî seferin bile kişi için faydalı olacağını kaydeder. Şihâbüddin Sühreverdî de aynı konuya değinir. Ona göre *sefer*; bedenî ve kalbî olarak ikiye ayrılır; her ikisinde de kusurların, hastalıkların açığa çıkması ve tedâvî edilmesi için bir imkân vardır ve bu sebeple de faydalıdır. Nâfile ibâdetle meşgûl olan kimse ise gâflet menziline Allah Teâlâ'ya yakınlık menziline doğru yol alan kişidir. Gerçekten, sefer eden (misâfir) iyi niyetle hevâsına muhâlefet, dünyâ lezzetlerinden hicret ederek Allah'a doğru sefer etmektedir.⁴²⁷ Bu durum müelliflerce ileri sürülen, *seyr ü sülûk*ün mücerred ilimle gerçekleşmesinin mümkün olmadığı görüşüyle örtüşür. birçok sûfî müellif mânevî makâmlara çeşitli hâllerden geçmek sûretiyle ulaşabileceği; bu amaçla sâliğin bir mürşit rehberliğinde riyâzât ve mücâhede gibi yöntemlerle nefsinin terbiye etmesi ve ahlâkını güzelleştirmesi gerekliliğinden bahsetmiştir.⁴²⁸ *Seyr ü sülûk*ün gâyesi ile ilgili olarak ise İbnü'l-Arabî şöyle der: “*İnsan aynasının kuvve hâlinde bilfiil olarak paralel bir konuma yerleştirilip, Tanrı'nın tecellisini tahrîf etmeden yansıtabilmesidir.*”⁴²⁹ Kâşânî, *seyr-i sülûk*ü davranış ve hâl olarak Rabbe yakınlık mertebelerine yükselmek olarak târif eder. Bu yükseliş ise sâliğin riyâzât ve mücâhede esnâsında yaşadığı sıkıntıları daha kolay aşmasını sağlar. Öyle ki sâlik zamanla mücâhede karşısında nefsinde bir güçlük ve sıkıntı duymaz.⁴³⁰ Bazı müellifler seferin kalbe yolculuk olduğunu, bazıları ise *seyr ü sülûk*ün dereceleri olduğunu söylemişlerdir. Birincisi *seyr-i illallah*, Allah'a doğru seyirdir. İkincisi *seyr-i fillahtı* ki, (Allah'ta seyir) O'nun sıfatlarıyla muttasıf olmak demektir. Üçüncüsü *ayn-ı cem'* ve *ahadiyet mertebesine yükseliştir*. İkilik makâmının ötesinde bulunan *Ka'be*

⁴²⁴ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 654.

⁴²⁵ Süleyman Uludağ, “Sülûk”, *DİA*, C. XXXVIII. s.127, vd.

⁴²⁶ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 637, 638.

⁴²⁷ Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 878.

⁴²⁸ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 318, vd.

⁴²⁹ İbnü'l Arabî, *Fusûsu'l Hikem*, s. 272.

⁴³⁰ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 304.

kavseyn ev ednâ makâmıdır. Ve dördüncüsü *seyr-i billah anillâh*'tır. Bu fenâdan sonraki bekâ diğer bir deyişle cem makâmından sonraki fark makâmıdır.⁴³¹

Ken'an Rifâî'ye göre bilerek ya da bilmeyerek herkes ma'nâ âlemine, Hakk'a doğru bir seyirde, yolculuktur. *Seyr ü sülûk* ashâbı ise bu gidişi idrâk ile yapmak ve bu seyirde bir zevk ve vicdânî bir lezzet bulmak için uğraşırlar.⁴³² Ona göre tarîkat âleminde Hakk'a giden iki yol vardır: Biri *kuldan Hakk'a* diğeri ise *Hak'tan kula* doğrudur. Birincisi çalışma ve gayret diğeri ise aşk yoludur:

“Resûlullah (sallahu aleyhi vessellem) hâsılı: “*Sen her ne hâlde olursan ol, hemen hayâtı iste.*”⁴³³ Ey dudağı kuru! Zîra dudağının kuruluşu âb-ı hayât çeşmesine yetişeceğine ve murâdına ereceğine şehâdet ederdin. Olur ki dudak kuruluşu ve teşnelik âb-ı hayât-ı hakîkatten haber bulmak demektir. Mâdem ki sende bu ızdırâb var, elbette seni suya götürür. Mâdem ki sen de bu aşk ve iştiyâk var elbette seni vâsıl-ı canân eder. Bu taleb senin matlûbunun miftâhıdır. Bu taleb senin askerindir ve nusretindir. Ve sancağıdır.”⁴³⁴

İbadet ve çalışmayla vâsıl olmak, vücûdun kuvvetli olmasını gerektirir, ancak aşk olduğu vakit maddi vücûda ihtiyaç kalmamıştır, vücutlarında tâkat kalmamış olsa bile onlar aşkın kanatlarında Allah'a doğru seyrederek.⁴³⁵ Ken'an Rifâî, *seyr ü sülûku* yola benzeter ve bu yolda ilerleyişi nefisten rûha, ikilikten birliğe ya da başka bir deyişle kesretten vahdete doğru bir seyir olarak kabûl eder: “*Yol gönüldür. Gitmek, kendiliksiz kendine gitmektir, bilmek ve bulmaktır. Evvelâ kendinden çıkacak, sonra kendiliksiz kendine döneceksin. Yâni kendi hakîkatini bilecek ve nihâyet kendi hakîkatini açıkça görüp bulacak ve kayıtsız şartsız, ikiliksiz tevhîde kavuşacaksın.*”⁴³⁶

Fakat bunun için de sâlik sülûka girerken menfaat endişesini ve nefesine itimadı bırakmalıdır:

⁴³¹ Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 879.

⁴³² Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 269.

⁴³³ Aynı meâlde benzer bir hadîs şöyledir: ‘Ölmeden önce hayatınızın kıymetini iyi bilin.’ Hâkim, *Müstedrek*, c. IV, s. 447.

⁴³⁴ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 80b.

⁴³⁵ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 198.

⁴³⁶ Ken'an Rifâî, *a.g.e*, s. 381.

“Ey râh-ı halâsı ve necâtı tefekkür eden kimse! ... hedâyâ-yı atâ tarafına seyretmek lüzûmunu görürsün. Senin canın bu tereddüde, ya’ni ben acaba cânib-i rabbiye’l-a’lâya sülûkde, Hak yoluna girmekte, bir menfaat bulur muyum? Yâhud benim ilmim, fazlım var, bildiğim bana yetmez mi gibi tahayyül ve tavakkufda bulunma! Çünkü bu tereddüd sanki habs ve zindân gibidir. Bu tereddüdün işte senin canını bırakmıyor ki Cenâb-ı Hak cânibine seyr etsin. Bil ki bu gibi tereddüdler ve şeytanın iğvâları âkıbet seni bitiriyor ve helâk ediyor.”⁴³⁷

Ken’an Rifâî’ye göre tasavvuf, dinamik ve sürekli ilerlemenin olduğu bir hayâtı kabûl etmektir. Devamlı yolcu olmaktır.⁴³⁸ Seyir Cenâb-ı Hakk’a doğrudur ve bu seyir de en büyük engel sâlikin kendi ilmine ve bildiğine güvenmesidir.⁴³⁹ Her insan bilerek ya da bilmeyerek bir seyirdedir. İnsandan istenen ve beklenen ise kalbe yönelmesidir.⁴⁴⁰ Ken’an Rifâî’nin yukarıda geçen ifâdelerinden onun *seyr ü sülûk* ile tasavvufu birbiriyle içiçe gördüğünü söylemek mümkündür. Onun için tasavvuf devamlı ilerleme ve Hak yolunda, Hak’ta ve Hak’la yapılan bir yolculuk, bir *seyr* ve *sülûk*tür. Herkesin ister istemez yolculukta olduğu bu âlemde, sâlik yolculuğunu idrâk ile yapan ve her adımla Hakk’la buluşan kişidir.

Bu ifâdeler genel anlamda Ken’an Rifâî’nin sûfilerin seyr ü sülûkla ilgili görüşlerine katıldığını söylemek mümkündür. Çoğunlukla seyr-i ilallah ile başlayıp seyr-i billah anillah ile neticelendirilen ve dört mertebe ile izah edilen sülûk, Ken’an Rifâî’de iki aşamaya indirgenmiştir. Biri kuldân Hakk’a giden çalışma ve gayret yolu, diğeri ise Hakk’tan kula olan aşk yoludur. Hakikatte kul nefsinden kalbine yolculuktadır ki bu daha önce sûfilerin dile getirdiği tanımlardan biridir. Fakat burada ayırıcı husûs, Ken’an Rifâî’ye göre âlemdeki herşeyin bir sülûkta olduğu, fakat seyr ü sülûk’u diğerk yolculuklardan ayıran şeyin idrâk ie yapılması gerektiği meselesidir.

(2) Mürşid

Sözlükte yaşlı kimse olarak geçen şeyh kelimesi, sûfi ıstılâhında velî, pîr, mürşitle eş anlamlı olarak kullanılmıştır.⁴⁴¹ Tasavvuf ehline göre şeyh bir tarîkate

⁴³⁷ Ken’an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 19a.

⁴³⁸ Ken’an Rifâî, *a.g.e.*, vr. 13a.

⁴³⁹ Ken’an Rifâî, *a.g.e.*, vr. 19a.

⁴⁴⁰ Ken’an Rifâî, *a.g.e.*, vr. 23b.

⁴⁴¹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1168.

intisâb ederek *seyr ü sülûk*unu tamamlayan ve şerîat, tarîkat, hakîkat ilimlerinde yüksek derecelere ulaşmış bulunan kimsedir.⁴⁴² İlk dönemlerden itibaren sâlik için bir mürşidin gerekli olduğu görüşü ileri sürülmüştür.⁴⁴³ Tekke ve tarîkât şeyhinin medresedeki müderrise benzediği fakat fonksiyon itibâriyle bazı farklılıklar arz ettiği bilinir, çünkü müderris dersi takrir ederken şeyh kendisine tâbiî olan sâliklere kabiliyetleri ölçüsünde kendilerini olgunluğa eriştirmek üzere rehberlik eder. Onlara faydalı ve zararlı olanı gösterir, şeriâta tâbiî olmayı öğütler ve kalblere Allah sevgisini yerleştirmeye çalışır. Şeyhin ilmi durumu hakkında kitap ve sünneti iyi bilmesi üzerinde durulmuştur. Fakat bununla beraber her âlim ve bilgili kişi şeyh olamaz. Gazzâlî'nin mürşide uymak konusundaki fikirleri bu konudaki fikirleri özetler mâhiyettedir:

"Sonra yol almış, Allah'ı bilen bir şeyhe bağlanmalı; körün ırmak kıyısında kendisini yardım edene tutunması gibi ona tutunmalı, her işini ona havâle etmeli, ona tam teslîm olup hiçbir husûsta aykırı gitmemeli, şeyhin hatâlı, kendisinin doğru olduğunu bilse dahî, yine yararının şeyhe uymakta olduğuna inanmalıdır."⁴⁴⁴

Mürşid olan kimsenin kemâl sıfatlarıyla donanmış, dünyâ ve her türlü makâm sevgisinden geçmiş, riyâzat, mücâhede, halvet ve nâfile ibâdetlerle nefsini arıtmış ve nihâyet Allah ve resûlünün ahlâkıyla ahlâklanmış bir kimse olması beklenir. Şeyhin bütün fiil ve telkinleri birbiriyle ahenkli olmalıdır.⁴⁴⁵ Mürşidde bulunması gereken diğer bazı husûslar için şöyle söylenmiştir: Müridi için seyahat, sohbet yahut halvet usullerinden hangisinin daha uygun olduğunu bilerek onu tatbîk eder. Mürîdlerini meskenet ve zillate sevk etmez, onların her türlü elem ve kederlerinde teselliye hazırdır, her hâliyle itidâli ihtiyâr ve tavsiye eder. Boş sözle vakit geçirmez, bütün zamanını insanların güzel ahlâklı olmaları için sarf eder. Yüzü nurlu, sözleri Rabbânîdir, zarif ve latifdir. Sohbeti dinleyenleri âdetâ büyüler, meclisinde zevk, aşk, tevhîd ve kardeşlik hüküm sürer. Kin, garaz, vs gibi kötü huylardan temizlendiği gibi henüz bu dereceyi bulmamış olanların yüzüne ayıplarını vurmaz.⁴⁴⁶

⁴⁴² Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 673.

⁴⁴³ H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, s. 185.

⁴⁴⁴ Reşat Öngören, "Şeyh", *DİA*, C. XXXIX, s. 50, vd.

⁴⁴⁵ H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, s. 184.

⁴⁴⁶ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarîkatlar*, s. 118, 119.

Ken'an Rifâî'nin tasavvuf anlayışında ise *mürşid* kavramı merkezî bir öneme sâhiptir. Bu kavrama verdiği önem onun tasavvufu anlayış ve yaşayışına etki ettiği gibi; tasavvufî eser şerhlerine de etki etmiştir. Ona göre Kur'an-ı Kerim'in bütün mânâsı *mürşit* kavramı etrafında şekillenir. Semûd kavminin kıssasında en etkili ifâdesini bulduğu şekilde bir insan için en büyük ni'met, "*Cenâb-ı Hakk'ın kendisine kâmil bir mürşit buldurması ve azabı ise onun kalb ve hatırını kıldırması*"dır.⁴⁴⁷ *Mesnevî* ise onun için bütünüyle kâmil insanın dilinden dökülmüş ve kendinde gizli ilâhî sırları âşikâr eden bir kitaptır. Bu anlayışın tesiri, Ken'an Rifâî'nin şerh ettiği hemen her *Mesnevî* hikâyesinde yada beytinde az ya da çok görülür.⁴⁴⁸ Ken'an Rifâî'ye göre *kâmil mürşit*, Hakla Hak olmuş,⁴⁴⁹ "*ben de beşerim ama bana vahyoluyor*" sırrına ermiş, Hakikat-i Muhammediye güneşine ayna, sûrette küçük fakat mânâda her şeyi kendinde toplamış, kendisiyle muâmele aynı Hakk'la muâmele olan ve denizler mürekkep ağaçlar kalem olsa hakîkati yazmakla bitmeyecek olan kâmil bir insandır. Özetle: kâmil mürşid şöyle tanımlanır: "*Hâsılı o kimse ki sûret ve ma'nâ-yı kerîmi cem' etti. O kimse kâim makâm-ı Hazret-i nebevî ve vâris-i ekmel-i Hazret-i Mustafa oldu.*"⁴⁵⁰

Ken'an Rifâî'ye göre, bir ilâhî cilve, nasılsa her bir mürîdin kalbine kendince mürşide yâr olduğu hissini düşürür. Hakîkatte ise mürşide yâr olmak ve kalbine girmek için bazı şartlar vardır: Mürşidi bulan evvelâ her şeyi gönlünden silmeli ve onun hizmetine girmeli⁴⁵¹, mürşidin terbiyesi kırbacında kötü huylarından kurtulmalı, onun boyasıyla boyanmak ve huylarında fânî olmak sûretiyle kalb-i selîmi elde etmeye çalışmalıdır.⁴⁵² O kadar ki mürîde bakan mürşidini, mürşide bakan ise mürîdini görmelidir.⁴⁵³

Buraya kadar ana hatlarıyla Ken'an Rifâî'de *mürşid* kavramına değindik. İncelediğimiz metinde ise kavram, önceki eserlerde geçen ifâdeleri kuvvetlendirici ve

⁴⁴⁷ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 190.

⁴⁴⁸ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 68a.

⁴⁴⁹ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 518.

⁴⁵⁰ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 75a.

⁴⁵¹ Konuyla ilgili bir şiir Ken'an Rifâî'nin İlâhiyat-ı Ken'an adlı eserinde geçer:

'Bulursan mürşid-i kâmil hemen maksûdu buldun bil
Sadâkatle gerek teslim ne buldunsa gönülde sil'

⁴⁵² Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 215.

⁴⁵³ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 244.

tamamlayıcı şekilde birçok yerde ele alınmıştır. Buna göre şu çıkarımları yapmak mümkündür; Ken'an Rifâî sûfiler arasında, "*seyr ü sülûk için mürşid şarttır*", şeklindeki kabûle katılmaktadır. *Mesnevî*'nin üçüncü cildinde geçen "Şehirlinin köylüyü ziyâret" edîşiyile ilgili hikâyenin şerhindeki şu ifâde, bu görüşe dikkat çekmesi açısından önemlidir:

"Çünkü kendi kıyasları üzerine yola çıktılar. İşte kılavuzsuz yola çıkanın hâli budur. İki günlük yol, yüz yıllık olur. Sen kendi kafanla yola gidersen, başını çok taştan taşa vurursun. Senin kendi bildiğin bir zaman gelir ki seni boğar ve neticede maksûdu bulsalar ya, ne gezer! Binâenaleyh elbette bir sâlik delile muhtaçtır. Delilsiz Kâbe'ye bile gidilmez. Bir delil lâzımdır. Ve üstâdsız bir yol tutan kimse felek içre rüsvây olur. Demek ki bir kimse bilâ-üstâd ve delilsiz yolu bilemez. Ve bilâ-üstâd ve lâ-irşâd tarîk-i Hak'ka gidemez. Ve maksûd-ı bi'z-zâta kendisini îsâl edemez. Çünkü Cenâb-ı Hak'ın nazarı bu yolda cârî olmuştur."⁴⁵⁴

Tabîî ki her durumun istisnâları olabildiği gibi bu durumun da istisnâları vardır. Ken'an Rifâî, konuyu her yönüyle ele alma ihtiyacıyla, kendi söylediğine kendi muhâlefet eden bir üslûb içinde konuyu açar ve netîcelendirir.

"Fakat burada bir i'tirâz olabilir. Efendî, böyle diyorsun ama, bazı kimseler bilâ-üstâd ve lâ-irşâd hazîne-i hakîkati bulmuşlar ve onda medfûn olan esrâra vâkîf olmuşlar ve cezbe-i Hak'a erişip kendilerini âzâde ve hür kılmışlardır, diye böyle bir itirâz olabilir. Doğrudur. Sâni'-i hakîki her şeye kâdir kayyûmdur. Cenâb(ıhak) anasız babasız evlâd vücûda getirebilir mi? Getirir. Âmennâ.. Lâkin bu kadar insanlar içinde numûne olarak bir Hazret-i Îsâ ile Hazret-i Âdem'dir. Ya'ni enderdir."⁴⁵⁵

Fakat bu gibi durum ve kimseler nâdiren olduğundan ve nâdirât ise yok hükmünde bulunduğundan, tutulması gereken yol ihtiyatlı davranmak ve vesîleyle tevessül etmek yoludur:

"Binâenaleyh, Cenâb-ı Hak her şeye kâdir olduğu hâlde mutlakâ insanın tevellüd ve zuhûrunu bir sebebe taalluk buyurmuştur. O hâlde bilâ sa'y ve ictihâd bir maksûda ermeyi düşünenler aldanırlar. Vâsıtayı terk eden dîn ve tarîkten

⁴⁵⁴ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 26b.

⁴⁵⁵ Ken'an Rifâî, a.g.e., vr. 27a.

mahrûm kalır. Hiç bir mal sâhibi var mıdır ki çalışmadan kazansın? Fakat kazanmadan zengin olanlar da var. Lâkin ender.”⁴⁵⁶

Mürşidi bulunca da ona teslîm olmalı, sohbetine katılıp hizmetine koşmalıdır. Zira tahkîk ilmi indinde, mürşid huzûrunda akıl ve zekâ ile elde edilen ilmi dile getirmek edepsizliktir ve mürîde gereken bildiğini unutup mürşidin bildiği ile amel etmektir.

“Yüzücülüğü ve şînâverliği bırak.. tevhîde gel. Ya’ni meşrebi Nûh (a.s.) olan mürşid-i kâmilin sohbet ve hizmetine gir. İşte o sohbet ve hizmet gemisine kim girerse yüzme bilmeye ve tekellüm-i ta’bire cürret etmeyi bırakmak lâzımdır. İnde’l-muhakkıkîn akl u zekâ ile hâsıl olan ilmi söylemek sû-i edebdir. Bil ki edeb bildiğiniz ve mukkademâ öğrendiğinizi koyup ve hemen o mürşid-i a’zâma uyup onun bildirdiği ile hareket eylemektir.”⁴⁵⁷

Onu bulmak için çaba sarfetmeli, gerekirse bu uğurda büyük zahmetleri göze almalıdır: “*Demek oluyor ki mutlak mürşid-i kâmil bulmak lâzımdır. Burada bulamadıysa, Çin’e git.*”⁴⁵⁸ Elbette her hakîkî şeyin sahtesi bulunduğu gibi, mürşidin de sahtesi olabilir. Mürîd gayretinde samimi ve bu yolda uyanık bulunmalı gönül hazinesini sağlam toprağa emânet etmelidir. İncelediğimiz şerhte Sebe kavminin hikâyesinde geçen gaflet içindeki karyeden maksat şeyh taklidi yapan gâfil ve sahte şeyhler olarak yorumlanır:

“Nitekim mûris-i gaflet olan karyenin sırr-ı hakîkati nedir, der isen kemâl bulmamış gâfil şeyhtir ki elini taklîd ve sohbeta vermiştir. Sermâyesi takliddir. Ulûm-i dünyâ ve maârif-i ilâhîyye ve hakîkiyyeyi hakkıyla müşâhede etmeyene müteşeyyih der ki selefîni kavlini bilâ-tahkîk gerdanına asmış ve kelimât-ı ilâhîyye babadan kavuğu giyip yerine oturmuştur.”⁴⁵⁹

⁴⁵⁶ Ken’an Rifâî, a.g.e., vr. 27a.

⁴⁵⁷ Ken’an Rifâî, a.g.e., vr. 68a.

⁴⁵⁸ Ken’an Rifâî, a.g.e., vr. 70a.

⁴⁵⁹ Ken’an Rifâî, a.g.e., vr. 27a.

Sohbetin hakîkati o kâmilin huzûrunda olmaktır;

“Ve yâr-i gârin huzûrudur. Ya’ni her sohbet ihtiyâr eden mürîd ve mürşidin hasb-i hâli ve sâir nâsın vasf-ı bâlidir. Ve kezâlik gâr-i vahdâniyetin yâri olan şeyh-i kâmilin ve kâim makâm-ı benî muhtarın huzûrudur. Bunlar gâybâne ahvâl olmayıp hâldir. Şu bir lâ mekâna mensûb bir kimse ki onda nûr-ı Hüdâ vardır. Mâzî ve müstakbel ve hâl ona nereden müzâhim ola.”⁴⁶⁰

Mürşid kavramı etrafında şekillenen meselelerden biri de *mürşid-şöhret* ilişkisidir. Bilindiği üzere şöhret sûfilerce genel olarak kaçınılan bir durum olagelmıştır. Kendilerinden bir kerâmet zuhûr etmesinden kaçındıkları gibi⁴⁶¹, böyle bir durumun zuhûru karşısında da zaman zaman buldukları şehri terketmek gibi tedbirlere başvurmuşlardır. Temel bir ahlâk kâidesi olarak ise şöhrete düşkünlük ve şöhret arzusu basit bir istek olarak kabûl edilmiştir. Basit anlamıyla şöhret arzusu yâhut düşkünlüğü Ken’an Rifâî’nin *tasavvuf ve ahlâk* anlayışında da kaçınılması gereken ve sâlik için Hakk yolunda bir engel teşkil eden kötü huylar zümresindedir. Yine aynı şekilde ehlullahın da kerâmet göstermekten çekinme ile ilgili hikâyeleri övülerek rivâyet edilir:

“Bu mâlûm olunca halk içinde şöhret bulmak nâkıs ve gümrâh olmak ve târik-i delâleti ihtiyâr etmek demektir. Tabîî masûm-ı ilâhî olanlar bundan müstesnâdır. Bunun için evliyâ ve enbiyâ hazerâtı işti ve hârdan firâr, halk içinde bî-nâm ve nişân olmayı ihtiyâr etmişlerdir. Ma’ruf olmayan îrâne içine hıfz u siyânetten dolayı gencîne-i zer ya’ni altın hazîne koyarlar. Gencîne-i zer olan asfiyâ ehl-i dehrin gözlerinden bir mertebede gizlenmişlerdir ki eyâm onların nâmlarını bile bilmez ve halk-ı enâm onların mekânını istese bulamaz.”⁴⁶²

Fakat Ken’an Rifâî -bir istisnâ olmak üzere- vazîfesini daha iyi yapabilmek ve teblîğini herkese ulaştırabilmek adına kâmil insân için şöhretin lâzım ve hatta vâcib olduğunu söyler. Zîra o, *kâim makâm-ı evliyâ ve enbiyâdır*; nübüvvet ve velâyet makâmındadır:

⁴⁶⁰ Ken’an Rifâî, a.g.e., vr. 60a.

⁴⁶¹ Ken’an Rifâî’nin *Sohbetler* adlı kitabında İzzeddin Sayyâd Hazretleri’nin bir mecbûriyet üzerine kerâmet gösterdiği fakat hemen akabinde yerinde kalamayarak diyar diyar gezdiği anlatılıyor. bkz. Ken’an Rifâî, *Sohbetler*, s. 138.

⁴⁶² Ken’an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 58a.

“Burada bir i'tirâz vâki' olabilir hazîne-i ilâhîyeyi bî-nâm ve nişân olan dervîşâna va'z eylemelerini tasdîk edemez. Hazîneyi mahkûm, meşhûr olan mahalle va'z ederler. Ve mahall-i kunûz-ı enbiyâ olan evliyâ-yı kâmilin zâhiren kendilerini âşikâr etmişlerdir. Bu sûretle mahzen-i muayyen ve ma'lûm olmuşlardır.”⁴⁶³

Kendi lisânından gelen bu itirâzda, evliyâullahtan şöhret bulanların durumunun, velâyetin gizliliği ile ilgili yaygın görüşe ters düşmesindeki hikmet sorgulanmaktadır:

“Niye i'tirâz olunur? Cevâben: Evet bu böyledir lâkin esrâr-i ilâhî hazinesi meçhûl ve nâ-mâlum olan kimselere va'z olmuştur. İhtîfâ ve setreden evliyâ mümtaz olmuştur. Lâkin, Hazret-i Hüdâ bunların ba'zısını izhâr ve ifşâ eder. Ne için halkı Hakk'a da'vet ve irşâd etsin? Zevâhir ve insanlar bunlardan cevâhir-i esrâr-ı hikemiyeyi bulsunlar için. Fakat böyle kimselerin nâdir olmasına nazaran bunlarda ma'dûm menzilesine inmiştir. Ama her ne kadar evliyâullah avâmın gözlerinden ... müstetirlerse de Hakk görücü gözden nihân değildirler. O evliyânın kendilerini setr etmeleri ve hazîne-yi ilâhîyi gizlemeleri kendilerinin üzerine vâcibtir. Kâim makâm-ı evliyâ olan ehlullâha şöhret lâzım ve vâcibtir. Nasıl ki enbiyâyâ ... zuhûr-i şöhret lâzım oldu.”⁴⁶⁴

Özellikle *mürşid* konusu içerisinde geçen; “*kâmil insan için şöhretin gerekliliği*” ilgili yorumunun orjinliliği göze çarpmaktadır.

(3) Mürîd

Mürîd kelimesi sözlükte, tarîkâta girip bir mürşide bağlanan, irâde ve taleb eden anlamlarında kullanılır.⁴⁶⁵ Kâşânî'ye göre, mürîd, 'isteyen' anlamına gelmektedir. Mürîd, dünyâ zevklerinden yüz çevirip yüzünü ibâdetin zevkine döndürendir. Mürîd, irâdeden kurtulmuş kişidir ki bu irâde makâmının en üstünüdür.⁴⁶⁶ *Mürîd*, irâdesiyle nefsinin arzularını terkeden ve kendini Hakk'a veren kişidir. Tasavvuf dönemi klasiklerinden *Lüma'* da Serrâc, birçok sûfiye ait *mürîd* tanımını kaydeder, burada daha çok *mürîd* ve *edeb* ilişkisi bağlamında ele alınan tanımlara rastlanır. Bir başka yerde ise *mürîd*, irâde özelliği öne çıkacak şekilde şöyle tanımlanır; “Sağlam bir hâl ile,

⁴⁶³ Ken'an Rifâi, a.g.e., vr. 58b.

⁴⁶⁴ Ken'an Rifâi, a.g.e., aynı yer.

⁴⁶⁵ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 883.

⁴⁶⁶ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 499.

*Allah'a yönelenler safına katılan ancak sâdıkların erişmiş olduğu hâl ve makâmlara henüz erişmemiş olan kimsedir.*⁴⁶⁷

Kelâbâzî, konuyu sûfilerin *mürîd-murâd* ilişkisi konusundaki görüşleri başlığı altında ele alır. Ona göre *mürîd*, Allah yolunda riyâzet ve mücâhede ile ilerleyen bir tâlip iken *murâd*, Hakk'ın bir cezbe ile kendisine çektiği ve bu cezbe hâli içinde mücâhede ve riyâzât ateşini duymayan kimsedir. Yapan ve yaptıran O'dur. O'nun yaptığı bir şeyin sebepli olması gerekmez. Her şeyin illeti ve sebebi O'nun yapıcılığıdır. Şu hâlde mürîdi murâd; murâdı mürîd olarak görmek doğru bir bakış açısıdır.⁴⁶⁸ Kuşeyrî, *Risâle*'sinde mürîdin âdâbı konusuna müstakil bir bölüm ayırır. Bu kısım âdetâ başlı başına bir eser olabilecek kadar ayrıntılı bir şekilde mürîdin özelliklerini bir araya toplar.⁴⁶⁹ Hucvirî mürîdin yalnız kalmaması, mutlaka sohbe katılmasını ve bunun da hakkını ödemesi gereğinden bahseder. Ona göre mürîdin dikkat etmesi îcab eden husûslar şunlardır: İhvân arası ilişkiler şu şekilde tanımlanabilir; onların akranları kardeş, büyükleri baba, küçükleri ise evlat gibidir. Onlar arasında kin ve nefret bulunmayacağı gibi birbirlerine karşı derin bir hoşgörü ve sevgi duyarlar.⁴⁷⁰ Hucvirî'ye göre *Mürîd*, bütün hâlkı hizmet edilenler kendisini de hizmetçiler derecesine indirdi mi, hâlka hizmette başarılı olabilir. (kendisi hâdim, halk mahdûm olmalıdır.) Yani insanlar arasında fark gözetmeden herkese hizmet eder, herkesi kendinden daha iyi görür, herkese hizmet etmeyi kendine görev bilir, bu hizmet sebebiyle kendisinin başkalarından daha üstün olmadığı kanâatini taşır. Çünkü bu büyük bir hüsrân, açık bir ayıp, fâhiş bir aldaniş ve bu zamanda devâsı bulunmayan bir derttir.⁴⁷¹ Abdülkahir Sühreverdî konuyla ilgili özel bir eser kaleme almıştır.⁴⁷² Eserde mürîdlerin tasavvuf yolunun başında gözetmeleri gereken âdâbla ilgili bir bölüm yer alır. Burada çoğunlukla daha önceden bahsedilmiş husûsların farklı açıdan ele alındığını görürüz. Fakat mürîdlerin birbirleriyle ve arkadaşlarıyla sohbet âdâblarıyla ilgili olan bölüm birçok ince noktaya dikkat çekmesi bakımından önemli görünmektedir. En temel husûs mürîdin herkesle içinde bulunduğu hale göre ve lâyıık

⁴⁶⁷ Serrâc, *Lüma'*, s. 334.

⁴⁶⁸ Kelâbâzî, *Ta'arruf*, s. 200, vd.

⁴⁶⁹ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 589, vd.

⁴⁷⁰ Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 485.

⁴⁷¹ Hucvirî, *a.g.e.*, s. 135.

⁴⁷² Eser ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Abdülkahir Sühreverdî, *Dervişliğin Âdabı*, Çev. Hamîde Ulupınar, İstanbul, Gelenek Yay., 2010.

olduğu şekilde sohbet etmesidir. Mürşid ve din büyüklerine saygı ve muhabbet, onlara hizmetle olur. Arkadaşlarla olan sohbetin gereği ise; neşeli olmak, -şeriata uygun konularda-onlara uymak ve vakti birlikte geçirmektir.⁴⁷³ Üstatlarla sohbet ise onların emir ve yasaklarına uymakla olur. Sühreverdî, üstadlarla sohbetin onlara hizmetle olduğuna vurgu yapar ve “*işin aslına bakılırsa hizmet vardır, sohbet yoktur.*” der.⁴⁷⁴ Tarikatların yaygınlaşması ve tekke kurumunun önem kazanması *şeyh-mürîd* ilişkisinin daha düzenli ve disiplinli hâle gelmesine vesîle olmuştur.⁴⁷⁵ Bu dönemde sûfiler kendilerini tam teslim edebilecekleri bir pîr arayıp durmuşlardır. İslâm şehirlerinde birçok şeyhin, sâliklerinin adlarını *Levh-i Mahfûz*'da görmedikçe mürîdliğe kabûl etmedikleri bilinmektedir.⁴⁷⁶

Ken'an Rifâî'de mürîdin anlamı incelendiğinde ise çok zengin bir içerikle karşılaşılır. Gerek sohbetlerinde, gerek *Mesnevî Şerhi*'nde, gerekse şiirlerinin yer aldığı *İlâhiyât-ı Ken'an* adlı eserde kavram çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Bu eserlerden mürîdin tanımı, edebi, meşrebi, vazifeleri ile ilgili birçok sonuç çıkarmak mümkündür. Bunlardan bazılarını verecek olursak:

1. Mürîd, irâdesini mürşidinin eline teslim etmiş, mürşidini Hakk ve onun rızâsını da Hakk'ın rızâsı bilmiş ve terbiyesiyle ve rehberliği ile Hakk'a doğru yol almaya azmetmiş kişidir.⁴⁷⁷

2. Mürîd, mürşidinin huzûrunda nefsinin “*lâ*” /yok ederek gerçek varlığa erendir.⁴⁷⁸

“İşte bu ilmi isteyen tâlib ve sâlikin şer’-i nebevî ve tarikat-i Hazret-i Ahmedî sülûku lâzımdır ki bu da tevâzu’ ve aşk ile cüst ü cû etmekle olur. Ben şöyle böyle oldum demekle olmaz. Bu ilimde tevâzu’ lâzım. Yüzünü yerlere sürmek lâzım, aşk lâzım. Bu ilmi bilmeli ona göre yürümeli; canânı bulup tapmalı, tam olmalı. İşte tevâzu’ etmek bunun en birinci şartındadır.”⁴⁷⁹

⁴⁷³ Abdülkahir Sühreverdî, a.g.e., s. 67.

⁴⁷⁴ Abdülkahir Sühreverdî, a.g.e., s. 68.

⁴⁷⁵ Süleyman Uludağ, “Mürîd”, *DİA*, C. XXXII. s. 47, vd.

⁴⁷⁶ Annemarie Schimmel, *Tasavvufun Boyutları*, s. 122.

⁴⁷⁷ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 244.

⁴⁷⁸ Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 533.

⁴⁷⁹ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 57b.

3. Mürîd, mürşid-i kâmilin sohbetine girmeli ve bunun diyeti olarak da bildiğini unutup, onun bildiği ile hareket etmelidir.

“Ya’ni meşrebi Nûh (a.s.) olan mürşid-i kâmilin sohbet ve hizmetine gir. İşte o sohbet ve hizmet gemisine kim girerse, yüzme bilmeye ve tekkelüm-i tâbire cür’et etmeyi bırakmak lâzımdır. İnde’l-muhakkıkîn akl u zekâ ile hâsıl olan ilmi söylemek sû-i edebdir. Bil ki edeb bildiğiniz ve öğrendiğinizi koyup ve hemen o mürşid-i a’zama uyup onun bildirdiği ile hareket eylemektir.”⁴⁸⁰

4. Mürîd, terbiyenin etkili olması açısından mürşidin sohbetine devâm etmeli, huzûrda bulunmanın edebine riâyet etmeli ve ona hizmeti hemen Hakk’a hizmet olarak görmelidir. Onun elinde, “*kemâl-i teslimiyet ve sadâkatle gassâl elinde meyyit gibi tâbi’ olmalı*”⁴⁸¹dır.

5. Mürîd, herkesle olan muâmelesini mürşîdle muâmele gibi bilmeli ve güzel ahlâkın gereğine göre davranmalıdır:

“Bir derviş, mürşidine karşı ağır muâmelede bulunur mu? Kardeşlerine karşı da bunu yapamaz. halka karşı da yapmaması icâb eder. Zîra vahdet gözüyle etrâfını seyreden kimse için her bir eşyâda Hakk’ın bir çeşit tecellîsi vardır. Şu hâlde, keyfiyeti bu hakikat noktasından görürsen, kimseye kötülük edemez, vefâsızlıkta bulunamaz, hakâret nazariyle de bakamazsın.”⁴⁸²

6. Mürşidin çabalarının sonuç verebilmesi için, mürîdde ezeli bir kâbiliyet olması gereklidir:

“Fakat kâbiliyet de şarttır. Feyze istîdâdı olmayan bir kimse, mürşitten ne istifâde edebilir? İsterse otuz kırk sene hizmet etsin... Maksud hâsıl olmadıktan sonra ne faydası var? Kim ki Allah’la olmak isterse ehlullahla olsun, buyuruluyor. İş, edebdedir. Edeb de, Hakk’tan başka bir şey görmemek demektir. Bu da mürşîde olan bağlılık ve muhabbetle mümkündür.”⁴⁸³

⁴⁸⁰ Ken’an Rifâî, a.g.e., vr. 68b.

⁴⁸¹ Ken’an Rifâî, a.g.e., vr. 40a.

⁴⁸² Ken’an Rifâî, *Sohbetler*, s. 611.

⁴⁸³ Ken’an Rifâî, a.g.e., s. 551.

Bununla berâber hiç bir mürîdden ümit kesilmez. Yine Mesnevî'nin tabiriyle "Kerimlerin eteğine yapışınca" yücelere erişmek mümkündür. Eğer yolu bilen iyi bir rehberle gidilirse, yolun zorlukları kolaylıkla aşılar. Konu, Mesnevî üçüncü ciltte katır ile deve hikayesi bağlamında ele alınır. Mürîde düşen tabiatının arızalarını bir kenara bırakıp, yolu bilen rehberine uymaktır.⁴⁸⁴

"Şu da var ki, bir kimsede zamanla o istidâd ve kâbiliyet imkânı gelişebilir ve evvelce anlayamadığını, duyamadığını anlayıp hissedebilir. Meselâ Mesnevî okuyorsunuz. Bazen birinci defa okuduğunuzda anlayamadığımız bir ma'nâ, ikinci veya üçüncü okuyuşta sizin için gerçek ma'nâsını gösterebiliyor."⁴⁸⁵

Konu bu kadarla sınırlı değildir. Mürîd ve müridliğin âdâbı konusuna, derviş ve dervişlik başlığı altında devâm edilecektir.

(4) Sohbet

Arkadaşlık yapmak, karşılıklı konuşmak gibi anlamları olan Arapça bir kelimedir.⁴⁸⁶ Kur'an'da ve sünnette sohbetin arkadaşlık anlamı öne çıkmaktadır. *Sohbet*, genel olarak şeyhin ya da âlimin sözlerini dinlemek üzere tertib edilen dinî-tasavvufî toplantı anlamına gelmektedir.⁴⁸⁷ İlk sûfiler sohbeta büyük önem verir, tasavvufî bilgileri ehil ve hevesli gördükleri muhiblerine özel sohbetlerle aktarır, eğitim ve öğretimde sohbeti esas alırlardı. Bazı tarikatlerde ise- rifâîlik gibi- sohbet bir tarikat esâsıdır. Sohbet belli yerlerde toplanma şeklinde olduğu gibi birlikte yolculuk yapma şeklinde de olur.⁴⁸⁸

Serrâc eseri *Lüma*'da, sûfilerin *sohbet* ve arkadaşlık âdâbıyla ilgili bahiste, birçok sûfiden alıntılar yapar. Burada geçen ifâdelerden Zünnûn'a âit olan, konuyla ilgili birçok soruyu cevâplar mâhiyettir: "*Hakk ile sohbetin O'nun emrine muvâfakat tarzında, halk ile sohbetin onlara öğüt ve nasihat türünde, nefis ile sohbetin ona*

⁴⁸⁴ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 103a.

⁴⁸⁵ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 395.

⁴⁸⁶ Ethem Cebecioğlu, *Tasaavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 646.; İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 119.

⁴⁸⁷ Süleyman Uludağ, "Sohbet", *DİA*, C. XXXVII, s. 350.

⁴⁸⁸ Süleyman Uludağ, *a.g.m.*, s. 476.

muhâlefet şeklinde, şeytanla beraberliğin ona düşmanlık tarzında olsun!"⁴⁸⁹ Bu târif *seyr ü sülûkta* bir irşâd yöntemi anlamındaki sohbeti tanımlar ve sâliğin mürşidiyle olan sohbetinin de kendine has bir edebi ve sorumlulukları olduğunu hatırlatır. Diğer bir deyişle sâlik, sohbetle murâd olunan güzel ahlâkî, maddî ve mânevî hayatının her safhasına taşınmalı ve sohbeti yalnızca belli meclislere has bir kâl olmaktan çıkarıp hâl etmelidir. Ahmed er-Rifâî'nin şu nasîhatı da aynı mânâyı teyit etmektedir: "*Cenâb-ı Hak ile sohbetin emrine uymak ve yasaklamasından sakınmak, halk ile sohbetin nasîhatte bulunma, nefsinle de sohbetin onunla savaşmak olmalı.*"⁴⁹⁰ Kuşeyrî, sohbet kavramının arkadaşlık mânâsına dikkat çeker. Konuyla ilgili Tevbe Sûresi 40. âyeti tahlîl eder. Âyette şöyle buyrulur: "...*inkâr edenler onu iki kişiden biri olarak (Mekke'den) çıkardıkları zaman, ona bizzat Allah yardım etmişti. Hani onlar mağarada bulunuyorlardı. Hani o arkadaşına, 'Üzülme, çünkü Allah bizimle beraber' diyordu.*" Müellif âyeti şöyle yorumlar⁴⁹¹; Cenâb-ı Hak Resûlullah'ın arkadaşısı hakkında şefkat ettiğini göstermek ve hüznünü defettiğini beyân etmek için arkadaşına, "*Üzülme, çünkü Allah bizimle beraberdir*" demekle tesellî vermiştir. Kuşeyri'ye göre ise sohbetin üç şekli vardır; birincisi, kendinden üstün olanla sohbettir ki üstün olanın şefkatle aşağıda olanın ise saygı ile muâmelesini gerektirir. İkincisi, akran ile sohbettir ki bu da îsâr ve fütüvvet üzere olmalıdır. Üçüncüsü ise ihvanla sohbettir ki bu sohbetin esâsları, kusur görmemektir.⁴⁹² Hucvirî bu konudan "*sohbette halka karşı edeb*" olarak bahseder ve seferde ve hazarda halk ile sohbetin edebini; güzel muâmele ve sünnete riâyeti muhâfaza olarak ifâde eder. Ona göre sohbetin tabîata ve ahlâka büyük tesiri vardır.⁴⁹³ Abdülkâhir Sühreverdî de mürîdin mürşidiyle sohbetiyle ilgili olarak şöyle der: "*Üstadlarla sohbet; emrettiklerine ve yasakladıklarına uymakla olur. İşin aslına bakılırsa hizmet vardır, sohbet yoktur.*"⁴⁹⁴ Buraya kadar gördüğümüz metinlerde sohbet kavramının iki yönüne dikkat edildiğini görüyoruz: Birincisi, sâliğin sülûkunda bir irşad ve terbiye yöntemi olarak kullanılan "mânevî sohbet" ve diğeri ise kelimenin

⁴⁸⁹ Serrâc, *Lüma'*, s. 183.

⁴⁹⁰ Ken'an Rifâî, *Ebu'l-Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî*, s. 68.

⁴⁹¹ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 399.

⁴⁹² Kuşeyrî, *a.g.e.*, aynı yer.

⁴⁹³ Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb*, s. 481.

⁴⁹⁴ Abdülkahir Sühreverdî, *Dervişliğin Adabı*, s. 68. ; Ken'an Rifâî'de aynı ma'nâyı bir şiirle ifâde eder: 'Kulluğu mü'minlerin bir ulu Sübhâne'dir. Hizmeti dervişlerin er olan insânedir.' bkz. Ken'an Rifâî, *İlâhiyât-ı Ken'an*, s. 138.

sözlük anlamı olan arkadaşlıktan hareketle sâliğin ihvânı ve mürşidi ile olan arkadaşlık hukûkudur.

Ken'an Rifâî, sâlikin terbiyesinde sohbetin mühim bir yere sahip olduğunu söyler. *"Bir dem bir kâmilin sohbetini dinlemek yüz yıl yapılacak ibâdetten efdaldir. Çünkü amaç nefsin ıslah edilmesidir ve bu amaç en güzel bir şekilde sohbet vasıtasıyla elde edilebilir."*⁴⁹⁵ Tabî her konuda olduğu gibi mânevî konularda da kabiliyet şarttır.⁴⁹⁶ Ken'an Rifâî, incelediğimiz metinde, Hazret-i Nûh ve kendisine isyân eden oğlu kıssasıyla ilgili beyitlerin şerhinde, kâmilin sohbetine işâretle şunları söylüyor: *"Ey Nûh'un oğlunun tabîyatında olan ehl-i delâlet! Gel babanın, şeyh-i kâmilin sohbet ve hizmet gemisine dâhil ol. Tâ ki havâdis-i kevnîyeye ve havâcis ve vesâvis-i şeytâniyete gark olmayasın."*⁴⁹⁷ Sohbete devam etmek ise mürîdin terbiyesinin tamamlanması ve etkili olması açısından önemlidir. Kimi talep edersen ona yâr olmak ve onun önünde aklı atmak gerekir. Onun sohbetini can diliyle dinlemek gerekir, böylece tâlip onların safına katılmayı ümid edebilir.⁴⁹⁸

Salîk ne makâma erişirse mürşidinin himmeti ve sohbetiyle ulaşır. Sohbetin salîğin hakikatini ortaya çıkaran ve hakîkatine ulaşması için onu hızlandıran bir tarafı vardır.

*"Ey oğul! Sen kimi talebkâr görürsen onun yâri ol! Başını onun önüne at ve onun sohbetini ve muhabbetini cân-ı dil ile ihtiyâr et! Şüphesiz sen de o tâliblerin mücâveretinden tâlib ve gâliblerin sâyesinde sen de gâlib olursun. Sohbetin kötülüğe de iyiliğe de azîm te'sîri vardır. Çünkü bir şey mugâyirinin hükmünü, ahz ü cezb eder."*⁴⁹⁹

Bunlara ilâveten incelediğimiz metinde sohbet kavramının salîğin mânevî irşâd ve terbiyesindeki önemine dikkat bazı ifâdeler bulunmaktadır. Buna göre sohbet halkasına katılmak, ashâb-ı kirâmın Hz. Peygamber'in sohbetini dinlemesi gibi çok hayırlı bir iştir.

⁴⁹⁵ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 395.

⁴⁹⁶ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 68.

⁴⁹⁷ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 68b.

⁴⁹⁸ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 545.

⁴⁹⁹ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 81a.

“O Resûl-i müctebânın sohbeti lehvden hayırlıdır. Gözünü açıp gör ki kimi bıraktın? Neyin peşinden koştun? Dünyâ ve mâfihâdan hayırlı olan Resûl-i müctebânın ve onun vârisi olan insân-ı kâmilin sohbetini koyup lehv ü mâle rağbet eyledin. Cenâb-ı Zülcelâl Hazretleri, rezzâk benim buyurduğu hâlde, sizin dünyâyâ tama’ ve hırsınız bu emri tutmaya size mâni’ oldu.”⁵⁰⁰

Bir başka yerde ise, sohbet halkasına katılanlar, kâmil insanın rehberliğini kabul etmekle her devirde mevcut olan Nuh’un gemisine ilcâ edenlere benzetilir. Kurtuluş ve hayır bu gemiye sığınmaktadır:

“Nûh meşreb olan sâhib-i hidâyetler diyor ki: Ey Nûh’un oğlunun tabîatında olan ehl-i delâlet, gel babanın ve hayru’l- mü’minîn olan şeyh-i kâmilin sohbet ve hizmet gemisine dâhil ol. Tâ ki havâdis-i kevnîyeye ve havâcis ve vesâvis-i şeytâniyete gark olmayasın.”⁵⁰¹

Bu konuda Ken’an Rifâî’nin sûfilerin sohbetin gereği ile ilgili görüşlerine katıldığını söylemek mümkündür. Sohbet, diğer yandan arkadaşlık ve dostluk anlamına gelmekte sûfî literatüründe bu anlam müridin başta mürşidi ve ihvânı olmak üzere herkesle ve herşeyle güzel muamelesi şeklinde genişlemektedir. Öne çıkaran anlamı ise daha çok derviş ve mürid kavramları içerisinde incelenmiştir.

(5) Derviş-Dervişlik

Sözlükte Farsça bir kelime olduğu belirtilen *derviş*, bir şeyhe bağlanarak tarîkate giren ve şeyhinin izinden yürüyerek nefsini ıslah etmeye çalışan kimsedir.⁵⁰² *Dervişlik* ise tarîkate mensûbiyet ma’nâsını ifâde eder ve bu mensûbiyetin tabîî bir sonucu olarak dervişten bazı özelliklere sahip olması beklenir.⁵⁰³ Her devirde sûfiler kendilerine özel tariflerle *derviş* kelimesine yeni yaklaşımlar getirmeye de devam etmişlerdir.⁵⁰⁴ *Derviş* kelimesine ilk dönem tasavvuf klasiklerinde rastlanmamaktadır. Fakat Ken’an Rifâî’nin tasavvufun ana kaynaklarından olan Ahmed er-Rifâî’nin *el-*

⁵⁰⁰ Ken’an Rifâî, a.g.e., vr. 10b.

⁵⁰¹ Ken’an Rifâî, a.g.e., vr. 68b.

⁵⁰² İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 274.

⁵⁰³ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 217.

⁵⁰⁴ Şemseddin Yeşil, *Mânevîyat Bahçesi Evliyaullah Sözleri Arifler Sofrası*, İstanbul, Şemseddin Yeşil Kitabevi, 2009, s. 333.

Burhânü'l-Müeyyed adlı eserinde konuya yer verilmiştir. Ahmed er-Rifâî, bir sohbetinde dervişlerin sünnet-i seniyyeye bağlı olması gereğinden bahseder. Doğru yolda giden bu topluluğa *sûfiyye* adı verildiğini söyler. Ona göre *derviş* yâni *sûfi*, sünnet üzere giden, zâhiri âdâba riâyet ederek şerîate uyan ve aklın hükmüne uyarak nefsinin âcizliğini bilen kimsedir.⁵⁰⁵ Ahmed er-Rifâî'nin *derviş* tanımına bakıldığında şerîatın ve sünnetin edebini uygun hareket eden gerçek bir kul örneği ile karşılaşıyoruz.⁵⁰⁶

Dervişlik kavramı, Ken'an Rifâî'nin eserlerinde ayrıntılı olarak ele alınan kavramlardan biridir. *Dervişin* edebi, ahlâkı, tavrı ve dervişliğin anlamı çeşitli bağlamlarda dile getirilir. *Âdetâ seyr ü sülûk* ile ilgili tüm kavramlar dervişliğin ve *derviş-mürşid* ilişkisinin etrafında şekillenir. Ona göre, insan tabiatının bir parçası olan *dervişlik*dir. Tasavvuf dünyânın her yanında, her devirde ve türlü şekillerde görüldüğü gibi onun ayrılmaz bir parçası olan *dervişlik* de her devirde mevcûd olmuştur. Yalnız her şey İslâmiyet ile kemâlini bulduğu gibi *tasavvuf* ve *dervişlikte* gerçek mânâsını yine İslâmiyet içinde bulmuştur.⁵⁰⁷ Ken'an Rifâî'nin metinlerinden onun *derviş* kavramıyla ilgili tespit edebildiğimiz bazı görüşleri şunlardır:

1. Dervişlik, kimseyi rahatsız etmemek, bâr olmamak ve incitmemektir.⁵⁰⁸
2. Dervişlik, buyruk dinlemek ve ahlâklı olmaktır.⁵⁰⁹
3. Derviş, geçmişle kayıtlı ve gelecekle de meşgûl olmadığı için hâzıra eyvallah diyendir.⁵¹⁰
4. Derviş, itirâz etmez, ağır imtihânlardan sabır ve rızâ ipi ile çıkar, Allah'tan başka fâil görmez. Çünkü hakîkî tevhid, yani *lâ ilâhe illallah*'ın ma'nâsı Allah'ı bütün esmâsıyla kabûl etmektir, bunu kabûl eden kişide itirâz kalmaz. Derviş, gönlü ve dili tevhid nûru ile sükûna ermiş kimsedir.⁵¹¹

⁵⁰⁵ Ahmed er-Rifâî, *el-Burhânü'l-Müeyyed*, Yay. Haz. H. Kâmil Yılmaz, İstanbul, Erkam Yay., 1995, s. 23, vd.

⁵⁰⁶ Ken'an Rifâî, *Seyyid Ahmed Er-Rifâî*, s. 112, 118.

⁵⁰⁷ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 354.

⁵⁰⁸ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 323.

⁵⁰⁹ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 493.

⁵¹⁰ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 319.

⁵¹¹ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 353, 510.

5. Derviş, bir göz açıp kapama müddetince şeyhini göz önüne getirmese kendini dervişten saymamalı, dâimâ şeyhinin huzûrunda olup gafletten uzak durup uyanık olmalıdır.⁵¹²

6. Dervişlik, kalben mâsivâyı bırakıp Allah'ı bir bilmek, kalbine hiçbir gamı kederi koymamaktır. Dervişlik, insanlıktır. Allah'ın ahlâkıyla, ahlâklanmamış ve Hakk'ın sıfatıyla sıfatlanmamış kimse ise insan olamaz. Bu hâl de yalnız baş sallamakla, tesbih çekip bağarmakla olmaz. Derviş, ahlâkını güzelleştirmeli, dedikodudan, kıskançlıktan ve her türlü kötülükten kaçınmalıdır.⁵¹³

7. Ken'an Rifâî, Hazret-i Peygamber'in, "*Fakr fahrımdır*"⁵¹⁴ hadîsinde geçen, fakirliğin dervişlik olduğunu söyler. Çünkü dervişe lâzım olan yokluktur. Dergâhlarda öğretilmek istenen budur. Hazret-i Peygamber'den Hazret-i Ali'den ve Ahmed er-Rifâî'den de tevârüs edilen ilim budur.⁵¹⁵

8. Allah diyen dervişin gönlü, genişlik huzûr ve saâdet doludur. Geçim bakımından darda da olsalar, yokluk içinde varlık sâhibi olarak zengindirler.⁵¹⁶

9. Dünyâda en büyük rahatlık ve saâdet dervişliktir. Çünkü o Hakk'ın halvetgâhına erişmiş, kâmil bir mürşidin sohbetine nâil olmuştur.⁵¹⁷

10. Dervişin düşmanı yoktur. Heryerde Hakk'ı gördüğü için kimseyi tahkîr etmez, karşılaştığı her türlü hâdiseyi Allah'tan bilir. O, merhametlidir ama merhamette aşırıya gidip işi itiraza vordurmaz.⁵¹⁸

11. Dervişin sermâyesi, doğruluk, aşk ve teslîmiyettir. Hizmetinden bir karşılık beklentisi yoktur.⁵¹⁹

12. Dervişlikle ilgili bir başka mühim nokta, dervişin seyr ü sülûkunda yaşadığı hâllere ve ulaştığı makâmlara takılıp kalmamasıdır. O, nazarını ve himmetini

⁵¹² Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 535, 543.

⁵¹³ Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 553, 585, 586, 601.

⁵¹⁴ Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2000, s. 402.

⁵¹⁵ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 601, 612.

⁵¹⁶ Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 520.

⁵¹⁷ Ken'an Rifâî, a.g.e., aynı yer.

⁵¹⁸ Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 646 vd.

⁵¹⁹ Sâmiha Ayverdi, *Dost*, s. 107.

dâima ezelf mâşukuna yöneltmelidir. Mâşûkundan gördüğü hâl ve teveccühe değil, onun zâtına muhabbet etmelidir ki şirke düşmeden gerçek vücûda ulaşsın.⁵²⁰

13. Dervişin ince fikirlidir.⁵²¹ Bu dünyânın bir rüyadan ibâret olduğunu bilir ve onunla olan hukukunu bu anlayış üzerine kurmuştur. Dünyâ'nın kendisini gerçek gösteren hilelerine kapılmamak için de nefsiyle her an cenktedir. Nefsi ise kendisiyle ezelf bir mücâdelede olduğu Firavun gibi görür."⁵²² Dervişin işi kelime-i tevhîddir.⁵²³

14. Her ne kadar hakîkî derviş; edebinden, konuşmasından, zevâhirden görülen işaretlerden tanınsa da,⁵²⁴ yalnız tarîkat elbisesi giymekle derviş olunmaz,⁵²⁵ dervişlik zâhiri özelliklerle kayıtlanamaz, dervişlik sâde sözle olmaz ona delil gerekir.⁵²⁶

15. Dervişlik kolay değildir, belâyaya sabır ister. Yalnız tevhîd kelimesini tekrarlamak değil, her türlü tecellînin Hak'tan geldiğini zikretmek, hatırlamak gereklidir.⁵²⁷

16. Ken'an Rifâî'ye göre Rifâî dervîşi, manâsı maddesine üstün gelen dervîştir. Esâsen o, sûfî istilâhında burhan çıkarmak denilen, doğaüstü hâlleri de bu sebeple gösterir. O, nefsinin arzularının üzerine çıkarak, rûh kesilen insanın önünde bütün bir âlemin vücûd kesileceğini ve kendisine boyun eğeceğini anlatmak istemektedir. "*Bir Rifâî dervîşini cemâdattan olan ateş pek güzel tanıyıp yakmıyor. İçine girse ona gülzâr oluyor. Kılıç topuz câmid iken ona tesir etmiyor.*"⁵²⁸

Sonuç olarak, ilk dönem klasiklerinde dervîş kelimesinin çeşitli yönleri ile Ken'an Rifâî'nin metinlerinde ayrıntılı olarak incelendiğini görüyoruz. Konuyla ilgili ifâdeler daha çok dervîşliğin anlamı, dervîşin başta mürşidi olmak üzere ihvânı ve çevresindeki herşeyle irtibâtında dikkat etmesi gereken edeb üzerine odaklanmıştır.

⁵²⁰ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 76b.

⁵²¹ Ken'an Rifâî, a.g.e., vr. 86b.

⁵²² Ken'an Rifâî, a.g.e., vr. 102a.

⁵²³ Ken'an Rifâî, a.g.e., vr. 14a.

⁵²⁴ Ken'an Rifâî, a.g.e., vr. 40a.

⁵²⁵ Ken'an Rifâî, a.g.e., vr. 34b.

⁵²⁶ Ken'an Rifâî, a.g.e., vr. 39b.

⁵²⁷ Ken'an Rifâî, a.g.e., vr. 41b.

⁵²⁸ Ken'an Rifâî, a.g.e., vr. 49b.

(6) Edeb

Sözlükte, hüküm, şart, ahlâk, saygı, terbiye ve nezaket, insanlara karşı uslu, nazik zarif, terbiyeli olmak gibi anlamlarda kullanılan *edeb*⁵²⁹, ilk sûfilerden başlayarak yoğun bir şekilde işlenmiştir. Sûfilerce zâhir ve bâtin edeb şeklinde anlaşılmuş, zâhir edeb dînin zâhirine, ikincisi ise hizmette ileri gitmekle birlikte kendinde bir varlık görmemek şeklinde yorumlanmıştır.⁵³⁰

Serrâc eseri *Lüma*'da *edeb* konusunda hâlkın birbirinden ayrı üç derecesi olduğundan söz eder. *Dünyâ ehlinin, dindarların ve havâssın* edebi. Dünyâ ehli, edeb denilince; genellikle fesâhat, belâgât, şiir gibi şeyleri anlar. Dindarlar ise riyâzât, gönlü temizleme, sınırları korumak ve iyilikte yarışmak şeklinde yorumlarlar. Dindarlardan havâssın edebi ise, kalb temizliği, ahde vefâ, iç ve dış dengeyi korumak, kurb makâmalarında, taleb anında, huzûr ve vuslat zamanlarında edebli olmaktır.⁵³¹ Kuşeyrî, *Risâle*'sinde sûfilerin edeb ile ilgili görüşlerini naklederken Serrâc'ın yukarıdaki tasnîfini de dile getirir. Kendisinden nakil yapılan sûfilerden Hasan-i Basrî'ye ait olan ifâdeler, edebin çeşitli derecelerini kapsayıcı olması bakımından dikkat çekmektedir.⁵³² Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb* adlı eserinde edebi terk edenin hiç bir şekilde velî olamayacağını söyler ve edebi derecelendirir. halk içindeki edeb mürüvveti muhâfaza etmek, dindeki edeb sünnete riâyetkar olmak ve muhabbetteki edeb saygıyı gözetmektir. Bir başka bölümde edebi üç kısma ayırır; üstün olanlara karşı edep, muâmelelerde nefse karşı olan edep ve üçüncüsü sohbetta halka karşı olan edeptir.⁵³³ Herevî de benzer bir tasnîfle edebi üç derece olarak inceler: Birincisi, havfın ümitsizliğe düşürmesini recânın emîn olmaya götürmesini ve sürûrunda cüretkârlığa dönüşmesini engellemektir. İkincisi, havftan kabz meydanına çıkmak, recâdan bast alanına yükselmek, sonra sürûrdan müşâhede meydanına terakkî etmektir. Üçüncüsü edebi bilmek, sonra Hak'ın te'dîbiyle edebten kurtulmak ve son olarak edeb yükünü müşâhede etmekten kurtulmaktır.⁵³⁴

⁵²⁹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, s. 322; Mevlüt Sarı, *Arapça-Türkçe Lûgat*, s. 18.

⁵³⁰ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 236.

⁵³¹ Serrâc, *Lüma*, s.152

⁵³² Kuşeyrî, *Risâle*, s. 386.

⁵³³ Hucvirî, *Keşfü'l-Mahcûb*, s. 481.

⁵³⁴ Herevî, *Menâzilü's-Sâirîn*, s. 107.

Şihâbüddin Sühreverdi (ö. 587/1191), *Avârifü'l-Maârif* adlı eserinde “*Edeb insanın içini ve dışını güzelleştirmesidir*” der. Kulun zâhiri ve bâtını terbiye olunca, edebli bir sûfî olur. Burada Sühreverdi, edebi daha önceki kaynaklarda görmediğimiz bir şekilde farklı bir yaklaşımla ele alır ve: “*Edeb, kuvvet ve kâbiliyette olanı fiile çıkarmaktır*” der. Seciye çakmak taşında ateşin bulunmasına benzer. Çünkü çakmak taşında ateşe dönüşecek maddenin var edilmesi, sırf Allah’ın fiili; onun meydana çıkarılması ise kulun kesbidir.⁵³⁵ Ehlullah’ın ilâhî huzûrdaki edebine de değinen Sühverdî, müridin edebiyile ilgili bilgileri eserinde ayrıntılarıyla vermektedir.⁵³⁶ Sülemî’ye göre ise müridin edebi mutlaka bir mürşidin rehberliği ile olmalıdır, aksihâlde kibirlenme tehlikesi vardır.⁵³⁷ İbnü’l-Arabi, edebi, hakîkatî nereden veya hangi kaynaktan gelirse gelsin aynı alçakgönüllülükle kabul etmek olarak tanımlar. *Mesnevî* de ise edebi edepsizden öğrenmeyi tavsiye eden birçok bölüm vardır.⁵³⁸ Kâşânî’ye göre ise, sâliğin edebi sırât-ı müstakim üzere olmaktır. Sâliğin edebi, ilâhî sınırları ihlâl etmemek için titiz davranmak ve Allah’ın farzlarını eda etmesini engelleyecek durumlara düşmemesidir. Sâliğin diğer bir edebi ise halka karşıdır. İbâdetin edebi ise, çok ibâdet yapılmasına rağmen ibâdetinde kendini görmemektir.⁵³⁹

Yukarıdaki ifâdelerden, sûfilerin edebi zâhirden bâtına yükselen bir derecelendirme ile incelediklerini anlıyoruz. En temel husûs Hakk’ın ve halkın hukûkunu gözetmek, en üst derecesi ise -sûfilerin mutlak vücûdu Allah’a atfetmelerinin bir netîcesi olarak- her türlü muâmeleyi Hak ile muâmele olarak görmektir. Buna göre salık, bu derecenin hakkını vermek gayretinde olmaktadır.

Ken’an Rifâî’ye göre ise *edeb* ve *hayâ*, tevhîdin bir sonucu ve pratiği olarak sunulmaktadır.⁵⁴⁰ Bu durum, Sûfilerin edeb ile ilgili görüşlerinin bir özeti olarak düşünülebilir. Bir îman esası olan tevhîd, pratikte mü’mini çeşitli davranışlara sevkeder ki, hadîslerde de bildirildiği üzere bunun en temel işâreti yoldan ezâ verici bir şeyi kaldırmak, en ileri bir derecesi ise hayâdır.⁵⁴¹ Edeb zâhir ve bâtın olarak iki

⁵³⁵ Şihâbüddin Sühreverdi, *Avârifü'l-Maârif*, s. 367 vd.

⁵³⁶ Şihâbüddin Sühreverdi, a.g.e., s. 367-571.

⁵³⁷ Sülemî, *Sülemî’nin Risaleleri*, s. 75.

⁵³⁸ Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 197.

⁵³⁹ Kâşânî, *Tasavvuf Sözlüğü*, s. 47, 48.

⁵⁴⁰ Ken’an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 14a, 14b.

⁵⁴¹ Buhârî, *Kitâbü'l-Enbiyâ*, 7/100

açıldan ele alınır; Zâhir edeb, şeriatın ve tarîkatın teklif ettiği şeyleri yerine getirmek, bâtın edeb ise Cenâb-ı Hakk'ın tasarrufunu güzel karşılamaktır”⁵⁴²

“Kudret ve kuvvet, her şey Allâh-ı Zü'l-celâl'indir, vesselâm. Hakk yolunda bulunanlar, gerek kötü görünen gerek iyi görünen hiçbir şeye i'tirâz etmezler. Çünkü bilirler ki bunlar safha safha oyunlardır. Allah'ın tecellisi bir değildir, sonsuzdur. İlâhî saltanata nihâyet yoktur. Onun için bu kimseler, dâimâ tarîkat edebi ve irfân mektebi hocalarının öğrettikleri edeb üzre giderler.”⁵⁴³

Zâhirî edeb namaz, oruç, hac gibi ibâdetler ve bâtınî edeb ise insanın hayvan sıfatlarından kurtulması, eliyle diliyle kimseyi kırmaması ve kalbinin dedikodulardan pâk olması demektir. Derviş, ancak Hakk'tan gelene i'tirâz etmemek ve abes görmemek sûretiyle edeb sâhibi olur.⁵⁴⁴ Aslında bu gerçek îmânında bir işâreti olmaktadır. Edeb sâhibi olan teslimiyeti olan kimsedir. Edebin en güzel bir tezâhürü ise aynı zaman da bir iman işâreti olarak kabul edilen hayâdır. İncelediğimiz metinde konu, edeb, imân, hayâ bağlamında işlenmiştir.

“İman ağacı zikir buyurulduğu vakit de bir bâlâsından, bir de en aşağısından, bir de ortasından bahs buyurulmuş. Bâlâsı dediğimiz vecihle “Lâ ilâhe illallah” kelime-i tevhîdi, en aşağısı yoldan ezâyı gidermek, ortası da hayâdır. Hayâ, ya'ni haşyet ve vakârı muhâfaza; ırz u nâmusu vikâye, gerek Allah'tan gerek kuldân utanmak ve sâire demektir. İmânın bir şu'besi de budur, hayâsı olmayanın îmânı zayıftır. Hem kullardan hem Allah'tan hayâ lâzımdır. İbâdet yüz kısım olsa, biri ancak ibâdet-i zâhiriye, doksandokuzu Allah'dan hayâdır. Hayâsız adam Allah'tan utanmaz, arsız olur. Bu arsızlık artınca, iman da elden gider. Çünkü hayâ imânın esaslı şu'belereindir.”⁵⁴⁵

Ken'an Rifâî'ye göre bâtınî edeb, Hakk'tan başka bir şey görmemek, her nereye baksan Allah'ın birliğini görmek demektir. Bu ise mürşide bağlılık ve muhabbetle mümkündür.⁵⁴⁶ Zâhirî ve bâtın edebinin tarîkat âdâbındaki bir diğer mânâsı

⁵⁴² Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 524.

⁵⁴³ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, aynı yer.

⁵⁴⁴ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 615.

⁵⁴⁵ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 14b.

⁵⁴⁶ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 551, 586.

da mürşid huzûrunda âzâlarını ve kalbini doğru tutmaktır. Ken'an Rifâî bu iki edebî de birbirleriyle ilişkili bulunduğuna dikkat çeker. Ken'an Rifâî'ye göre tarîkat ve dervişlik edebîten ibârettir, tasavvuf demek edep demektir, aynı zamanda tasavvufun, edebî, edepsizliğini hoşgörmek olduğunu da söylemektedir.⁵⁴⁷ Ken'an Rifâî'ye göre âşğın ve âşıklğın başka bir edebî vardır. Gerçi âşğın edebî yoktur, âşık bu hâliyle her zaman huzûra layık olandır. Zira o mâşûkundan her türlü cilve ve oyuna maruz kalmış ve onun her hâlini kabul etmiştir. Aşıklar mâşuktan gayrına iltifat kılmaz mâşuğın huzûrunda bulunmanın edebî ise âşıkta başka bir isteğın kalmamış olmasıdır.⁵⁴⁸

Ken'an Rifâî'nin sûfilerin zâhirden bâtına doğru genişleyen edebî anlayışına katıldığını görüyoruz. Fakat burada niyet faktörü çok önemli görünmektedir. Netîcede beden ile gösterilen her türlü edebî ifâdesinin bir sonu vardır. Asıl önemli olan, her hâl ve durumda kalbini doğru tutmak ve bozmamaktır.

c) Vücûd Mertebeleri ile İlgili Kavramlar

(1) Vücûd

Vücûd kelimesi Arapça "v-c-d" kökünden türemiş olup sözlükte istediğini bulmak, elde etmek, zengin olmak, birini pek şiddetli sevmek, yaratmak, yoktan vâretmek, varoluş, bulmak, aşk ve vecd gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁴⁹ Sûfî terminolojisinde ise Hakk'ın varlığını ifâde eden bir kelime olup ancak vecde gelen sûfinin hakka'l-yakîn olmak sûretiyle tecrübe ettiği Hakk'ın birlik/vahdâniyet mertebesine işâret eder.⁵⁵⁰ Kelime daha çok "vahdet" kelimesi ile oluşturduğu terkîb ile bilinir: *Vahdet-i vücûd*.⁵⁵¹

Vahdet-i vücûd tâbirini hiç kullanmamakla berâber eserlerini bu anlayış çevresinde oluşturması sebebiyle İbnü'l-Arâbî *vahdet-i vücûd* anlayışının kurucusu olarak kabûl edilir. Bilindiği üzere *vahdet-i vücûd* anlayışının temel önermesi şudur: "Hiçbir sıfatla sıfatlanmamış ve hiç bir yükleme konu olmamış hâliyle Mutlak/gerçek

⁵⁴⁷ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 40a.

⁵⁴⁸ Ken'an Rifâî, a.g.e., vr. 7a, 75a, 76a.

⁵⁴⁹ Mevlût Sarı, *Arapça-Türkçe Lügat*, İstanbul, İpek Yay., 1982, s. 1633.

⁵⁵⁰ Kuşeyrî, *Risâle*, s. 190.

⁵⁵¹ Daha fazla bilgi için bkz. William Chittick, *Var Olmanın Boyutları*, Çev. Turan Koç, İstanbul, İz Yay., 2008, s. 197.

Varlık, Hakk'tır."⁵⁵² Dikkat edilecek olursa, varlığın birliği olarak tercüme edebileceğimiz *terkîb*, aslında vücûd kelimesinin tek başına yüklendiği mânâyı pekiştirmeyi hedefler görünmektedir. İlk dönem klasiklerinde, vahdeti vücut kavramının-her ne kadar isim olarak geçmese de- *tevhîd*, *vahdet* ve *vecd-tevâciüd-vücûd* gibi kavramlar kapsamında ele alındığını söyleyebiliriz.⁵⁵³ Daha da önceye gidilecek olursa esâsen tevhîd/tevhîd inancının Hazret-i Adem ile başlayıp Hazret-i Muhammed ile tamamlanan ilâhî mesajın temelini oluşturduğu gerçeğini teslim etmek gerekir.⁵⁵⁴ Hazret-i Muhammed (a.s)'den sonra ortaya çıkan İslâmî ilimler ise her ne kadar konu ve yöntemleriyle birbirlerinden ayrı gibi görünseler de netîcede her biri tevhîdin belli bir açıdan îzâhını yapmaktadır.⁵⁵⁵ Kur'an-ı Kerim, insanları tevhîd inancına çağırırken, konusu kitabı açıklamak olan tefsîr ilmi de bu gâyeye hizmet etmektedir.⁵⁵⁶ Örneğin kelim ilmi "*Allah'ın birliği inancını akli delillerle temellendirme*" üzerine kurulu bir ilimdir ve kaynaklarda tevhîd ilmi olarak da geçer.⁵⁵⁷ İslâmî ilimler içerisinde Tasavvuf ilmi ise mücâhede ve riyâzat yöntemiyle tevhîdin hakîkatine/ihsâna ulaşmayı hedefleyen bir ilimdir. Tasavvufun ilk dönemine ait klasik eserlerde tevhîd kavramının husûsi başlıklar altında işlendiğini görüyoruz. Bu nedenle vücûd kavramını ele alınırken ilk dönem sûfilerinin tevhîd ve vücûd hakkındaki görüşlerini incelemeyi gerekli buluyoruz.⁵⁵⁸ Ruvemy (ö. 303/915) demiştir ki: "*Vahdâniyet, O'ndan başka her şeyin fâni olmasıyla, Hakk'ın bâkî olmasıdır.*" Yine denilmiştir ki: "*Vahdâniyyet, Hakk'ın bâkî olması ve Hakk'ın dışındaki her şeyin fâni olmasıdır.*"⁵⁵⁹ Bu ifâde, Cüneyd'in havâssın tevhidi ile ilgili söylediği şu sözü hatırlatır: "*Kulun son hâlinin ilk hâline dönmesi, vahdet deryâsına dalmasıdır.*"⁵⁶⁰ "*Ben sizin*

⁵⁵² Ahmet Avni Konuk, *Füsûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, Yay. Haz. Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın, İstanbul, İfav Yay., s. 58; Dâvûd el-Kayserî, *Mukaddemât (Füsûsu'l-Hikem'e Giriş)* İstanbul, İnsan Yay., 2011, s. 25.

⁵⁵³ Kuşeyrî, *Risale*, s. 404-410.

⁵⁵⁴ Bakara Suresi, 2/132; Ali İmran Suresi, 3/19, 3/67,68, 3/52; Maide Suresi, 5/3; En'am Suresi, 6/161; Yunus Suresi, 10/84.

⁵⁵⁵ Ekrem Demirli, "Varlık Olmak Bakımından Varlık" İfadesinin Sûfilerce Yeniden Yorumlanması ve Bu Yorumun Metafizik Sonuçları, *İsâm Araştırmaları Dergisi*, Sayı 18, 2007, s. 27-47.

⁵⁵⁶ Tefsîr İlmi ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 1993.

⁵⁵⁷ Ahmet Avni Konuk, *Füsûs u'l- Hikem Tercüme ve Şerhi*, s. 49.

⁵⁵⁸ Kuşeyrî, *Risale*, s. 189-192; Serrâc, *Lüma'*, s. 28-33.

⁵⁵⁹ Zafer Erginli, *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 1105.

⁵⁶⁰ Serrâc, *Lüma'*, s. 28.

Rabbimiz değil miyim?” sorusuna ruhların verdiği “Evet, şahidiz”⁵⁶¹ şeklinde verdiği cevâbı vücûdun birliği açısından yorumlayarak söz konusu konuşmanın nerede ve nasıl gerçekleştiğine dikkat çeker. Burada cevap verenin Hakk’ın kudreti ve irâdesiyle ervâh-ı zâhire, olduğunu söyler. Buna göre durum şimdi de aynı hâl üzeredir. Şimdi de mevcûdât eliyle dileyen ve kudretini ortaya koyan, hakîkî vücûd olan, Allah’tır.⁵⁶² Bir başka yerde Cüneyd’in yine tevhîd ile ilgili şunları söylediği kaydedilmiştir: “Vâhid’in tevhidinin nihâî sınırı budur. Kulun var olmadan önceki hâli gibi olması, Allah Teâlâ’nın şu an olduğu gibi, dâimâ bâkî kalmasıdır.”⁵⁶³

Serrâc eseri *Lüma*’da havâssın tevhîdi ile ilgili bölümde Cüneyd’in bu ifâdelerini destekleyen bir izâh yapar. Buna göre tevhîd, kulun nefsinden fâni olarak, hislerinin gitmesi sûretiyle vecd içinde Allah ile kâim olduğunu anlaması ve bulunduğu hâlden önceki hâline dönmesidir.⁵⁶⁴ Bir başka sûfi, Ebu’l-Abbâs Ahmed b. Atâ Bağdâdî ise, tevhîdi, *vâhid ile kâim olmak* şeklinde tanımlar.⁵⁶⁵ Kuşeyrî ise vücûd hakkında şunları söyler: “*Vecd hâlinden yükselenlerin ulaştığı mertebedir. Hakk’ı bulmak ancak beşerî his ve sıfatlar söndükten ve kaybolduktan sonra mümkün olur. Hakikat sultanı (Allah’ın tecellileri) zuhûr ettiği zaman beşeri varlık için bekâ tasavvur edilemez.*”⁵⁶⁶ Görülüyor ki, İbnü’l-Arabî öncesi tasavvufta her ne kadar *vahdet-i vücûd* tâbiri kullanılmasa da, *tevhîd* ve *vücûd* (tevâcüd-vecd-vücûd) kavramlarının îzâhında aynı anlamda ifâdelere rastlanmaktadır.

Tevhîd ve vücûd özetle, kulun kendi nefsini unutması, kendi varlığını yâni vücûdunu vahdet deryâsında yok etmesi ve Hakk’ın bekâsının zuhûru ile hakîki ve mutlak vücûdun Allah olduğu gerçeğini tecrübe etmesi anlamına gelmektedir. Kısaca ilk dönem sûfilerinin tevhîdle kastettikleri şey hakîki vücûd olan Hakk’ın varlığından başka bir varlık olmadığının idrâk edilmesinden ibarettir. Ekrem Demirli, *Sadrettin Konevî’de Bilgi ve Varlık* adlı çalışmasında ilk dönem sûfilerinin vücûda yükledikleri anlamı şu şekilde özetler: “*Vecd, vücûd ve ilgili kavramlar, sûfinin tasavvufi*

⁵⁶¹ Araf Suresi, 7/172.

⁵⁶² Serrâc, *Lüma*, s. 28.

⁵⁶³ Serrâc, a.g.e., s. 29.

⁵⁶⁴ Serrâc, a.g.e., s. 28.

⁵⁶⁵ Serrâc, a.g.e., s. 33.

⁵⁶⁶ Kuşeyrî, *Risâle*, s.190.

tecrübesinin çeşitli merhalelerinde ortaya çıkan hâllerdir."⁵⁶⁷ Fakat bununla berâber ilk dönem sûfilerinin vücûda yükledikleri tahakkuk (gerçekleştirme) anlamı ile vücûdun daha sonraki dönemde idrâk edildiği şekliyle *mutlak varlık olan Hakk'ı* ifâde edişi arasında fark olduğunu söyler. Ona göre bu iki anlayışı birleştiren Kâşânî'dir. Kâşânî, vücûd kelimesini sözü edilen eserlerle aynı bağlamda *ulmak* şeklinde yorumladığı gibi ardından "mertebelerde vücûd" konusunu ele alarak Tanrı için kavramın ifâde ettiği anlamı dile getirir. İlk taayyün ve birinci mertebe vücûd, *zâtın kendisini kendisinde bulması*, demektir. İkinci mertebede ise, zâtın sıfatlarının zuhûru açısından kendisini bulması veya bilmesi demektir.⁵⁶⁸

Sonuç olarak vücûd kelimesinin, ister ilk dönem suffilerinde gördüğümüz şekliyle, yaşanan tasavvufî tecrübe sonunda bulunan/elde edilen bir hâli ifâde ettiğini kabûl edelim ister İbnü'l-Arabî ve tâkipçileri tarafından mutlak varlık olan Hakk'ın kendinde ve mertebelerde kendini bulması olarak, kabûl edelim; kavramın sözlük anlamı olan *bulmak ve olmak* anlamlarından çok da uzağa düşmediğini görülmektedir. Bu anlayış, İbnü'l-Arabî'de ve tasavvufun ilk döneminde rastlamadığımız "*vahdet-i vücûd*" tâbirinin, her ne kadar bir tâbir olarak geçmese de söz konusu anlamın her dönemde tasavvufun konusu olarak bir şekilde tezâhür ettiğini de görmemizi sağlayacaktır. Hiç bir sıfatla sıfatlanmamış, hiç bir yükleme konu olmamış özetle "*varlık olması bakımından varlık Hakk'tır*" ifâdesi günümüze kadar birçok sûfiye ilhâm vermiş ve etkileri birçok tasavvufî eserde görülmüştür.⁵⁶⁹

Ken'an Rifâî'nin vücûd anlayışını değerlendirirken kavramın tasavvuf tarihinin çeşitli dönemlerinde yüklendiği farklı anlamları da göz önüne almak gerekir. Bu açıdan bakıldığında onun kavramı her iki anlamıyla ele aldığını görürüz. Birinci dönemde *vücûd* daha çok tasavvufî bir tecrübeden sonra sûfinin aradığı hakîkati bulması anlamına geliyor ve felsefî bir kabûlden çok bir yaşantının ifâdesi oluyordu. Daha açık bir ifâdeyle sûfî tecrübelerinin sonunda aradığını buluyor ve bu sûretle vücûdun/hakîkî varlığın bilgisine ulaşıyordu. İbnü'l Arabî sonrası dönemde "*vahdet-i vücûd*" adıyla teorileşen "*varlığın birliği*" görüşü Ken'an Rifâî'de yalnızca öncekilerden tevârüs edilen bir bilgi değildir. Kendisi vücûdun birliği görüşünün ancak

⁵⁶⁷ Ekrem Demirli, *Sadrettin Konevî'de Bilgi ve Varlık*, İstanbul, İz Yay., 2005, s. 189.

⁵⁶⁸ Ekrem Demirli, a.g.e., aynı yer.

⁵⁶⁹ Ekrem Demirli, "Varlık Olmak Bakımından Varlık" İfadesinin Sûfilerce Yeniden Yorumlanması ve Bu Yorumun Metafizik Sonuçları, s. 28-31.

kâmil bir mürşit rehberliğinde yapılacak seyr ü sülûk neticesinde yaşanan bir vecd hâlinden sonra idrâk edilebileceğini söyler. Çok hassas bir noktadır; tasavvufî eserler okumak ve ilim tahsîl etmekle ancak bir dereceye kadar idrâk olunabilir. Gerçeğin bilgisi ise aşk ve cezbe ile elde edilir. Daha açık bir ifâdeyle, vücûdun birliği, sâliğin ancak kâmil insanın aşkıyla yükseldiği vecd hâlinde duyulur: “İşte bu nokta, başı ve ayağı sürçtürür. Onun için, vücûd birliğinin sırlarına, ancak bir kâmil insanın terbiyesinde bulunmakla erişilebilir.”⁵⁷⁰ Ken’an Rifâî, vücûdun birliğini öncelikle Kur’ân âyetlerinden⁵⁷¹ yola çıkarak açıklar:

“Mısrâ-i sâniide de işâret vardır ki mağlûb olanlar ya’ni vücûdunu vücûd-i Hak’da fânî kılanlar Hak’tan gayrı değildir. Fânî fillah olan enbiyâ-yı izâm Allah’tan gayrı olsalardı, Cenâb-ı Hak Resûl-i Kibriya hakkında: Kim ki Resûllullah’a itâat ederse Allah’a itâat eder, buyurulmazdı. “مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ” (Nisâ Sûresi, 4/80) [Kim peygambere itaat ederse, Allah’a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse (bilsin ki) biz seni onlara bekçi göndermedik.] Ya’ni Resûle itâat Allah’a itâattir, demezdi. “وَمَا رَمَيْتُ إِذْ رَمَيْتُ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى” (Enfâl Sûresi, 8/17) [(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zamân da sen atmadın, fakat Allah attı. Mü’minleri, tarafından güzel bir imtihânla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.] Ya Habîbim onu sen atmadın Allah attı, denilmezdi. Abd bana nevâfil ile tekarrub eder tâ ki ben onu sevinceye kadar. Bir kere ben onu sevdim mi benimle görür, benimle işitir, benimle tutar, benimle yürür. Ve kezâlik ehâdîs-i şerîfte vârid olduğu gibi: “Ben hastalandım sen beni iyâdete gelmedin, yâ kulum”⁵⁷² gibi imâlarda bulunmazdı. Binâenaleyh enbiyâ ve evliyâ mazhariyetleri hasebiyle Allah’tan gayrı değildir.”⁵⁷³

Gerçek vücûd Hak’a aittir.⁵⁷⁴ Gerçeğin bilgisine ise ancak zandan geçerek, vecd yoluyla ulaşılabilir. “O nûr-ı münbasite erip kemâlini bulunca, o vakit hakîkat sana âşikâr olur, kendini gösterir.”⁵⁷⁵

⁵⁷⁰ Ken’an Rifâî, *Sohbetler*, s. 584.

⁵⁷¹ Vücûd ile ilgili diğer âyetler için bkz. Mahmut Erol Kılıç, *Şeyh-i Ekber*, İstanbul, Sûfî Kitap, 2010, s. 187-202.

⁵⁷² Müslim, *Birr*, 43.

⁵⁷³ Ken’an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 70a.

⁵⁷⁴ Ken’an Rifâî, *Sohbetler*, s. 564-566.

⁵⁷⁵ Ken’an Rifâî, *a.g.e.*, s. 566.

İncelediğimiz metinde, *vücûdun birliği* konusuna değinildiğini görüyoruz. Bütün mevcûdât yani oluş ve bozuluş âlemi, Hakk'ın tecelli ettiği bir meclâ ve tecelligâhtır. Bu meclâda görünenin “mutlak vücûd” olan Hakk olduğunu şu ifâfeden açıkça anlaşılır: “*Ya'ni bu cihândan ve kevn u mekân ki, feyz-i Hakk'a tecellî, vücûd-i mutlakâ mahâl ve mecrâ gibidir.*”⁵⁷⁶ Konu bir yerde birlik-çokluk ilişkisi kapsamında ele alınmıştır. Burada görünüşteki zıtlığa ve mezâhirin çokluğuna rağmen hakîkatin birliğine dikkat çekilmektedir:

“Zira bu âdât ve isniyet ya'ni ikilik icâd ve sûret kandillerinden hâsıl olur. Fakat sen eğer nazarını nûr-ı tevhîde tutarsan ikiliğinden ve mütenâhî olan cismin i'dâdından kurtulur, makâm-ı ittihâda vâsıl olur ve tefrikadan necât bulursun. Her ahlâk mezâhir-i Hakk'ın ihtilâf-ı zevâhirindendir. Bu kadar sıfatı muhtelif ve esâmi'-i müteaddide olan hakîkat ise ayn-ı vâhidedir.”⁵⁷⁷

Bir başka bağlamda *vâcibü'l- vücûd* kavramına değinilmiştir. Bilindiği üzere *vâcibü'l- vücûd* zorunlu varlık demektir. Sûfilere göre var olan şeyler ikiye ayrılır: Birincisi varlığı kendisinden kaynaklanmayan ve zorunlulukla var olmayan *mümkün*; ikincisi ise özü gereği var olan *vâcibü'l- vücûd* (zorunlu varlık veya varlığı zorunlu olan).⁵⁷⁸ Aşağıdaki ifâdelerden Ken'an Rifâî'nin de söz konusu tasnîfe katıldığını anlıyoruz:

“Halbuki Cenâb-ı Hakk'ın vücûdu bir sebep ve i'râz üzerine olmayıp vâcibü'l- vücûddur. Her şeyin zât ve efâline illet ve sebep vardır ki onun vücûd ve fiilini müstelzim olur. Eğer zât ... bir illete ma'lûl olsa vâcibü'l- vücûd olmazdı. Ve eğer efâl-i evsâf-i ilâhîye muallel bi'l-a'râz olsa zâtı onunla müstekmel olurdu.”⁵⁷⁹

Mezâhirin kendine has vücudu yoktur, nasıl ki gölge kendisinden hâsıl olduğu vücuda tabiidir. Bunun gibi âlemin vücudu bir gölge, asıl vücut ise Hakk'tır. Ken'an Rifâî bu mânâyı verirken, İbnü'l-Arabî düşüncesine ait terimleri kullanmakta ve Fütühâtü'l-Mekkiye adlı esere başvurmaktadır:

⁵⁷⁶ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 25b.

⁵⁷⁷ Ken'an Rifâî, a.g.e., vr. 60b.

⁵⁷⁸ Ekrem Demirli, *Sadrettin Konevî'de Bilgi ve Varlık*, s. 199.

⁵⁷⁹ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 70b.

“...mecmû’-i âlem şahsa nisbetle gölge gibidir. Tâbî’ ve fer’dir. Ve asâleten vücûdu yoktur. Meğer bi’t-tabi’ nasıl ki sa’yenin vücûdu şahısla kâimdir, âsl-ı metbû’ asl-ı nûr-i ilâhî ve zât-ı rabbâniden başka bir şey değildir:

”سبحان من اظهر الاشياء و هو عينها“

Bu asıl bu âleme nisbetle şahıs gibidir. İmdi kâinatın gölgesini gösteren onun ziyâ-yı zâtı ve nûr-i esmâ ve sıfâtıdır. Demek oluyor ki sa’ye, kâinatı gösteren nûr-i zâttır. Asıl metbu’ budur. Kâinat ise fer’ ve tâbî’dir.”⁵⁸⁰

Ken’an Rifâî’nin *vücûd* kavramını tasavvuf tarihinin çeşitli dönemlerinde yüklendiği farklı anlamlarına dikkat ederek ele aldığımız görüyoruz. Hatırlamak gerekirse, birinci dönemde *vücûd* daha çok tasavvufî bir tecrübeden sonra sûfinin aradığı hakîkati bulması anlamına geliyor ve felsefî bir kabûlden çok bir yaşantının ifâdesi oluyordu. Daha açık bir ifâdeyle sûfî tecrübesinin sonunda aradığını buluyor ve bu sûretle vücudun/hakîkî varlığın bilgisine ulaşıyordu. İkinci dönemde, İbni Arabî ve takipçilerinin öne sürdüğü vahdeti vücut anlayışı karşımıza çıkar. Ken’an Rifâî’ye göre bu görüşün ayrıntılarına değinir. İçin bu görüş yalnızca filozofların ileri sürdüğü tasavvufî bir ifâdesi değil, fakat belli bir metod takip edilerek süluk neticesi içerisinde ulaşılan bir durumdur. Kenan Rifâî, vücûdun birliği görüşünün ancak kâmil bir mürşit rehberliğinde yapılacak seyr ü sülûk neticesinde idrâk edilebileceğini söyler.

(2) Vahdet-Kesret/Birlik-Çokluk

Birlik-çokluk sorunu özetle şu şekilde ifâde edilebilir: Mutlak ve bir olan varlıktan/vücûd, etrafımızda gördüğümüz çokluk (alemi) nasıl çıkmıştır? Her dönemde bu soru farklı ilim dallarınca cevaplanmıştır. Filozoflar âlemdeki çokluğa bir kaynak gösterme çabalarını “*Birden ancak bir çıkar*” ilkesiyle ters düşmeyecek şekilde devâm ettirmiştir. Kelâmcılar soruna cevher ve a’raz kavramları etrafında cevap aramışlardır. Konu felsefecilerin ve sûfî düşünürlerin süzgecinden geçerek İbnü’l-Arâbî’ye ulaştığında ise onun sistemi içerisinde âdeta bir sorun olmaktan çıktığı görülür.⁵⁸¹ İbnü’l Arabî’de birlik ve çokluk çelişen iki kavram değildir. İnkâr edilmez bir gerçek olarak içinde bulunduğumuz çokluk, *Mutlak Varlık olan Hakk*’ın bir tenezzülünden ve

⁵⁸⁰ Ken’an Rifâî, a.g.e., vr. 101a.

⁵⁸¹ Suad el-Hakim, *İbnü’l-Arâbî Sözlüğü*, s. 145-147.

mertebe merteye kendini âşikâr edişinden başka bir şey değildir. Varlık birdir, mertebelerde çoğalır. Suad el-Hakîm, İbnü'l-Arabî'nin birlik-çokluk ilişkisi ile ilgili görüşlerini şöyle özetler:

“Acaba ibnü'l Arabî varlık çoğalmaksızın birliğin yanında çokluğun varlığını nasıl yorumlar? Bu da İbnü'l-Arabî'nin çokluğa bakışıyla ve o konudaki tutumuyla açığa çıkacaktır. İbnü'l-Arabî'ye göre çokluk var mıdır? Şâyet var ise mahiyeti nedir? İbnü'l-Arabî varlıkta görülen çokluğu reddetmez, bu çokluk inkâr edilemeyecek kadar açık bir olgudur; herhangi bir açık dayanağı olmaksızın salt bir yanlış saymakla da ondan kurtulunmaz. O hâlde çokluk vardır, fakat varlık mertebelerinde mevcuttur. İbnü'l-Arabî'de çokluk ve varlığın birliği çelişmez. Çokluk iki mertebede bulunur. Birincisi akledilebilir *varlık mertebesi*; burada çokluk, makul çokluktur. (ilâhî isimlerin çokluğu) ikinci ise görülür-duyulur *varlık mertebesi*; burada çokluk, görülür çokluktur. (mevcutların sûretlerin çokluğu=mazharların çokluğu)”⁵⁸²

İbnü'l-Arabî bu sorunu *âyân-ı sâbite* adı verilen ilâhî isimler teorisi ile çözer: “*Filozoflar birden bir çıkar demişlerdir. Âlem çok olduğuna göre, ancak çoktan meydana gelebilir; çok olan ilâhî isimlerdir. Hak birdir, isimlerinin çokluğu da birliğe sahiptir.*”⁵⁸³ Esasları İbnü'l-Arabî tarafından ortaya konulan ve takipçileri tarafından sistemleştirilen vahdet-i vücûd düşüncesinin en orijinal yönü birlik-çokluk ilişkisini açıklayan *âyân-ı sâbite* görüşüdür.⁵⁸⁴ *Âyân-ı sâbite* görüşü, (sabit hakikatler) mutlak ve bir varlıktan çokluğun nasıl ortaya çıktığını îzâh ederken, diğer yandan sūdûr teorilerinin çözümleyemediği problemleri de açıklığa kavuşturur. Meseleye Konevî'nin izahı ile devam edecek olursak: Konevî'ye göre mutlak vücûd'dan ilk çıkan “*varlık tecellisidir*”.⁵⁸⁵ Varlık tecellisi, yine Mutlak Varlık'ta gizli sâbit hakikatlere (yani a'yân-ı sâbite, ilâhî isim, vâcibü'l-vücûda nisbetle mümkünü'l-vücûd) yayıldığında varlık kendinde çoğalır.

Â'yân-ı sâbite mertebesinde eşyânın hakikati vücûd giymemiş durumdadır. İlâhî isimler icmâli /toplu olarak bu mertebede mevcuttur. Burası çokluğun bir olduğu mertebedir. *Âyân-ı sâbite*, eşyanın Allah'ın ezeli ilmindeki sûretlerini ifâde eder ki

⁵⁸² Suad el-Hakim, a.g.e., s. 145.

⁵⁸³ Suad el-Hakim, a.g.e., s. 146.

⁵⁸⁴ Ekrem Demirli, *İslâm Metafizikinde Tanrı ve İnsan*, İstanbul, Kabalcı Yay., 2009, s. 213.

⁵⁸⁵ Ekrem Demirli, a.g.e., s. 139.

varlık tecellisi (nefes-i Rahman) onlara yayıldığında *mutlak vücûd*, yine kendinde fakat bu defa çokluğun birliği anlamındaki *vahidiyyet/ulûhiyet* mertebesinde “*bir-çok*” olarak tecellî eder. Konevî'nin konu ile ilgili görüşlerini Demirli şu şekilde özetler; “Vücûdun *Allah* diye isimlendirildiği *meretebe-i ulûhiyet* mertebesidir ve bu mertebe isim ve sıfatların nisbet ve itibârlar olarak ortaya çıktığı mertebedir. Konevî, bunu ‘*Allah ismi, bütün isim ve sıfatların kaynağı, halk indinde bilinen birlik ve çokluğun kökenidir*’ ifâdesiyle dile getirir. Bu mertebe *vâhidiyet* mertebesi olduğu gibi aynı anlama gelen çeşitli isimlerle de isimlendirilebilir. O isim ve sıfatların mertebesidir. *Ulûhiyet* mertebesi, Tanrı'nın âlemle çoklukla ilişkili olduğu ve her türlü fiil ve eylemin kendisine nispet edilmesinin mümkün olduğu mertebedir.”⁵⁸⁶ Öncelikle varlık tecellisinin sebebi, mutlak varlığın kemâlidir. Kemâl taşar ve taşan bir kabın içinden nasıl ki içindeki şey taşar, *mutlak vücûd*'dan taşan şeyde yine kendisi olan “*varlık tecellisidir*”. Sûfîlerce zuhûrun sebebi için yaygın kabûl gören anlayış, *vücûd*'un bilinme arzusudur.

“Sûfîlerce zâhirde gördüğümüz çokluğun, yani âlemin varlık sebebi ise, Tanrı'nın bilinmek istemesinden ibârettir. Tanrı bilinmek istemiş, bunun için âlemi yaratmıştır. En genel ifâdesiyle böyle dile getirebileceğimiz bilinme arzusu, çeşitli rivâyetlerle desteklenmiş, sûfîler arasında genel kabûl görmüştür. Bunun en önemli ifâdesi, İbnü'l-Arabî'nin dile getirdiği ve özünü bir şeyin kendisini kendisinde bilmesi ile başka bir şeyde kendisini görmesi veya bilmesi arasındaki ayrımın oluşturduğu Tanrı'nın kendisini ve kabiliyetlerini bir aynaya yansıtarak bilmek isteğiyle ilgili düşüncedir.”⁵⁸⁷

İşte bu bilinme arzusu isimlerin zuhûr talebi diye tâbir olunur ve âlemin zuhûruna sebep de söz konusu talep olarak kabûl edilir. Vücûdun birliği ile beraber eşyânın çokluğu meselesi Ken'an Rifâî'nin de üzerinde durduğu meselelerden biridir:

“Binâenaleyh bu kelime-i mübeccelenin, fadâil-i esrârına nihâyet yoktur ve havâssı ve âsârı pek çoktur. Bu kelimeye muvâzabat eden sâliğin nûr-ı vahdet, bâtınına lâmi' ve tâli' olur. Ve zulmet-i mugâyeret ve kesret ondan bi'l-küllîye zâil olur. Ve bir mertebeye varır ki, Allahu Zülcelâl'den başkasını görmez olur. “لا اله الا الله” derken,

⁵⁸⁶ Ekrem Demirli, *Konevî'de Bilgi ve Varlık*, s. 225-226.

⁵⁸⁷ Ekrem Demirli, *a.g.e.*, s. 230.

“Lâ mevcûde illallah” der ki tevhid-i ehâssu’l-havâs budur. Bu kelimenin sâir kelimâtta efdal olması, vahdet-i ilâhiyeyi müzekkir olmasıdır.”⁵⁸⁸

O da bu meseleyi çözümlerken varlık mertebelerinden *âyân-ı sâbite* mertebesini îzâh etmeyi tercih eder:

“Ahâdiyet âleminde de vâhidiyet âleminde de Allah’ın esmâsı icmâlî yâni zuhûra çıkmamış vaziyettedir. Meselâ Şâfi, Muhyî, Mümît, Hâdî isimlerinin zuhûru ve-tafsîlâtı bu dünyâ hayâtındadır. Vahdette kesret, kesrette vahdet mertebesi *âyân-ı sâbite* mertebesidir. İşte bu *âyân-ı sâbite* mertebesi, Hakk’ın zâtının, esmâ ve sıfatının tecellî mahallî olur. Cenâb-ı Hakk’ın mutlak vücûdu, bu *âyân-ı sâbite*ye ayna olduğundan, bu sûretle de vahdette kesret oluyor..”⁵⁸⁹

Allah’tan başka bir mevcûd olmamakla beraber mezâhirde görülen çokluğun kaynağı, ilâhî isimlerdir.

“Lâ mevcûde illallah... yâni Allah’tan başka mevcûd yoktur. Mevcûdâtta görünen şeylerin hepsi esmâ ve sıfat tecellisinin mazharıdır. Tecellîye nihâyet yok ki... Cenâb-ı Hakk her ân bir başka tecellîdedir. Abd bir mazhardır.”⁵⁹⁰

Vahdette kesreti ve kesrette vahdeti görebilmek vicdânî bir hâldir. Ancak zevk edenler görebilir; “Eğer kesret galebe ederse, senlik, benlik ve taayyün zâhir olur. Eğer kesretle vahdet birlikte zâhir olursa, hayret zuhûr edip o kimse mütehayyir kalır. Bir kimse bu mertebelere varmayınca, bu lezzeti bulamaz. Çünkü bu hâl vicdanîdir.”⁵⁹¹ Çokluk âlemi birbirine zıt isimlerin çarpıştığı bir meydana benzer. Fakat görünüşteki ihtilâfa rağmen, hakikatleri birdir:

“Eğer hakikat-i vâhideye nazar olursa ihtilaf bertaraf olurdu. Ve her tâifenin mezâhiri esmâ u sıfatı ilâhiye olduğu zâhir olurdu. Her ahlâk mezâhir-i Hakk’ın ihtilâf-ı zevâhirindendir. Bu kadar sıfatı muhtelif ve esâmî’-i müteaddide olan hakikat ise ayn-ı vâhidedir. Binâenaleyh bu dediğimiz hakikatte o ayn-ı vâhideyi istîdât kabiliyeti nisbetinde bulmuş ve a’yân-ı sâbitesinde olan mikdâr ne kadar ise oraya vâsil

⁵⁸⁸ Ken’an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 16b.

⁵⁸⁹ Ken’an Rifâî, *Sohbetler*, s. 147, 148.

⁵⁹⁰ Ken’an Rifâî, *a.g.e.*, s. 162.

⁵⁹¹ Ken’an Rifâî, *a.g.e.*, s. 566.

olabilmiştir. İşte bu ihtilâfâtın eşhâsı mütenevvia tevâbi’-i muhtelif ve tuûf-i müteaddide zuhûra gelmiştir.”⁵⁹²

Varlık birdir, idrâklerde çoğalır. Kesretle berâber birliği görmek büyük bir anlayış seviyesidir: “*Bu âlemin mahlûkâtının kesret ve firkatinden akallar ve idrâkler hayrettedir.*”⁵⁹³ Dört hintlinin karanlık bir odada fili tanıma çabalarının anlatıldığı hikâyenin şerhinde, Ken’an Rifâî bu anlayışa ulaşmanın yolunu gösterir: “*Her vücûd sıfat-ı ilâhî ve envâr-ı tecellî-i rabbânî ile her zînetin aslı ve her güzelliğin melâhât ve letâfetinin hakîkati tecellî-i ilâhî ve evsâf-ı rabbânîdir.*”⁵⁹⁴ Kesretle beraber birliği görmek isteyen, zannı bırakıp ehlullahın müşâhede yolunu tutmalıdır.⁵⁹⁵

“İşte bu böyle ma’lûm olunca, ashâb-ı mezâhib-i muhtelif ve erbâb-ı milel-i mütenevviyanın her birinin nazarı dahi mertebe-yi ilâhiyeden bir miktar nûr taalluk etti ve bu cüz-i muayyeni küll zannedip zann u i’tikâdı olan mertebeden haber verdi. Binâenaleyh bir âhir mertebenin ehline nisbet onun ictihâdı elbette muhâlif ve hatâ olur. Eğer bunların her birinin dest-i talebinde şem’-i müşâhede olaydın bunların güft ü gûyundan ihtilâf tabîi hâric olurdu ve her biri ehlullah olup müstecmi’-i cem’-i mu’tekadât ve cümle mezâhib olan mertebe-yi ulûhiyeti bulurdu ve müşâhede ederlerdi.”⁵⁹⁶

(3) Varlık mertebeleri

Konevî’nin yorumuyla *Mutlak Vücûd*’un kemâli sebebiyle taşmasından kendisinden ilk çıkanın “*yaratma tecellisi*” oluşunu ve bu tecellinin yine Mutlak Varlık’ta gizli İlâhî isimlere yayılmasıyla mutlak birlik mertebesi olan ahâdiyetten çokluğun birliği anlamında “*vâhidiyet*” merbesine tenezzül etmiş olduğunu yukarıda ifâde etmiştik. Bu ilk tecelli, tâ ki şehadet âlemi ve tüm mertebeleri kendinde toplayan insân-ı kâmil mertebesine kadar her mertebede kendisini bir derece daha âşikâr ederek devâm eder.⁵⁹⁷

⁵⁹² Ken’an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 61a.

⁵⁹³ Ken’an Rifâî, a.g.e., vr. 109a.

⁵⁹⁴ Ken’an Rifâî, a.g.e., vr. 25a.

⁵⁹⁵ Ken’an Rifâî, a.g.e., vr. 61a.

⁵⁹⁶ Ken’an Rifâî, a.g.e., vr. 61a, 61b.

⁵⁹⁷ Ekrem Demirli, *Sadrettin Konevî’de Bilgi ve Varlık*, s. 202-209.

Sufiler, *Mutlak Vücûd*'un hiç bir kayıtlanma ve sıfatlanma kabûl etmeyen *mutlak birlik/ahadiyet* olduğunu, feyz-i akdes tâbir edilen ilk tecelli ile mutlak vücûdun çokluğun birliği anlamındaki *vahidiyyete* tenezzül ettiğini ve ardından ikinci bir tecelli ile (feyz-i mukaddes) şehâdet âlemiyle kemâline eren bir tecellinin başlamış olduğunu kabûl ederler.⁵⁹⁸ Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husûs tecelli ve varlıkta derecelenmeyi ifâde ederken kullanılan önce ve sonra gibi tâbirlerin tamamen îtibârî olduğudur.⁵⁹⁹ Vücûd mertebelerini bir şekilde özetleyen tüm sûfiler, netîce de İbnü'l-Arâbî'nin tasnîfini kendilerine esas almışlardır. Bununla birlikte vücûd mertebelerini beşli olarak tasnîf eden hazerât-ı hamse daha çok Sadrettin Konevî'nin altılı tasnîfini ise onun talebesi Saîdüddin Fergânî tarafından öne çıkarılmıştır. Literatürde en çok rastlanan⁶⁰⁰ dördü, beşli ve yedili tasnifleri inceleyecek olursak: Dördü tasnîf Lâhut, Ceberût, Melekût ve Nâsût âlemi olarak sıralanır. Beşli tasnifte ilk mertebeye mutlak vücûdun taayyünden ve her türlü kayıttan münezzehe olduğu ehadiyet/lâ-taayyün mertebesidir. Daha sonra çokluğun birliğini ifâde eden vâhidiyet mertebesi, sonra sırayla ervâh, misâl ve şehâdet mertebeleri gelir. Yedili tasnifte ise, ahâdiyet/lâ-taayyün mertebesinden sonra gelen vahidiyet mertebesi iki alt mertebeye ayrılarak taayyün-i evvel ve taayyün-i sâni isimlerini alır. Daha sonra yine beşli tasnifte olduğu gibi ervâh ve misâl mertebeleri gelir. Son mertebeye olan şehâdet mertebesi de iki mertebeye mütâlâa edilerek vücûdun tenezzülü tamamlanır.⁶⁰¹

İncelediğimiz metinde Ken'an Rifâî'nin varlık mertebeleri tasniflerinden beşli tasnife yönelik ayrıntılı bir izahına rastlıyoruz.⁶⁰² Bilineceği üzere, her mertebenin, yaygın olarak kullanılan isminin yanında çeşitli yönlerini öne çıkaran başka isimleri de vardır. Öncelikle bu isimlere dikkat çekilmiştir. Daha sonra bu varlık mertebesinin özellikleri, anlaşılmayı kolaylaştıran örneklerle anlatılmaktadır.

Birinci mertebeye *hazret-i zât-ı ahadiyettir*. Bu mertebeye, Hz. Peygamber'in "*Allah vardı ve onunla başka hiçbir şey yok idi*" sözüyle ifâde ettiği mertebedir. Ken'an Rifâî, bu mertebenin özelliklerini şöyle anlatır:

⁵⁹⁸ Mahmud Erol Kılıç, *Şeyh-i Ekber/İbn Arabî Düşüncesine Giriş*, İstanbul, Sûfi Kitap, 2010, s. 268.

⁵⁹⁹ Mahmut Erol Kılıç, a.g.e., aynı yer.

⁶⁰⁰ Abdülkerîm Cîlî' de varlık mertebelerinin kırka kadar yükseldiği görülür. bkz. Abdülkerîm Cîlî, *Varlık Mertebeleri*, Çev. Abdülaziz Mecdi Tolun, İstanbul, Furkan Kitaplığı, 2006, s. 35 vd.

⁶⁰¹ Mahmut Erol Kılıç, a.g.e., s. 269.

⁶⁰² Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 109a.

“Bu mertebede hiçbir şeyin zuhûru yoktur. Ve hurûf-i âliyân ve gayb-ı evvel ve taayün-i evvel dahi diyorlar. Çünkü bu mertebede hakâyık-ı âşiyânın yek diğerine mündemic ve münderic olmaları hasebiyle ilmen ve aynen yek diğerinden imtiyâzları yoktur.”⁶⁰³

Varlık mertebelerinde ikinci mertebeye olan vahidiyet mertebesi Ken’an Rifâî’de ikinci hazret, mertebeye-i sâniye, gayb-ı sâni, teayyün-i sâni olarak geçer. Bu mertebenin husûsiyetleri şöyle açıklanmaktadır:

“Bu mertebede hakâyık eşyâ a’yân-ı sâbite nâmını alır. Çünkü bu mertebede hakâyığın her ne kadar aynen imtiyâzı yoksa da ilmen imtiyâzı vardır. Bu mertebeye Hakk’ın sûver-i ilmiyesidir ki a’yân-ı sâbite diyoruz. A’yân-ı sâbite o hâlde mir’at-ı vücûd-i Hak ve esmâ-i sifât ve vücûd-i mutlakın meclâsıdır.”⁶⁰⁴

Üçüncü mertebeye olan mertebeye-i ervah, Ken’an Rifâî’de yine aynı isimle anılır. Fakat, alem-i gayb, alem-i emir, alem-i melekût ve alem-i ulvî de denir: “*Bu mertebeye ervâh-ı mücerredenin karargâhıdır. İnsan dünyâyâ gelmezden evvel bütün buralarını gezip öyle gelir.*”⁶⁰⁵ Dördüncü mertebeye, Ken’an Rifâî’de hazret-i hayâliye olarak geçer. Bu alem, ruh ve cisim alemleri arasında bir berzahdır. “*Veyâhud kıyâmet berzâh, dünyâ bir vücûddur.*”⁶⁰⁶ Şehâdet alemi ise Ken’an Rifâî’de şu şekilde izah edilir:

“Bir daire-i mahsusa farz edelim. Bu dâirenin nısfı âhîret, nısfı dünyâdır. Beyinlerinde vâkî’ olan hatt-ı itibâr-i âlem-i nâsût ki, buna âlem-i ecsâm da denir ki bu da hazerât-ı hamstan beşinci hazretidir.”⁶⁰⁷

(4) Âyân-ı sâbite

Vahdet-kesret ilişkisi konusu içerisinde âyân-ı sâbiteye kısa bir giriş yapmıştık. Tekrar hatırlayacak olursak *a’yân-ı sâbite* eşyânın ilâhî ilimdeki sâbit hakikâtleridir.⁶⁰⁸ Bu yönüyle *âyân-ı sâbite*, İbnü’l-Arabî ve takipçilerinin mertebeye görüşündeki ilk

⁶⁰³ Ken’an Rifâî, a.g.e., vr. 108a, 108b.

⁶⁰⁴ Ken’an Rifâî, a.g.e., vr. 108b.

⁶⁰⁵ Ken’an Rifâî, a.g.e., aynı yer.

⁶⁰⁶ Ken’an Rifâî, a.g.e., aynı yer.

⁶⁰⁷ Ken’an Rifâî, a.g.e., aynı yer.

⁶⁰⁸ Daha fazla bilgi için bkz. Sadrettin Konevî, *Vahdet-i Vücûd Ve Esasları*, İstanbul, İz Yay., 2008, s. 108.

taayyüne karşılık gelir. Konevî, bir şeyin hakikâtini tanımlarken “*İlâhi ilimdeki sâbit hakikâti*” diye tanımlamıştır. Bu durumda *âyân-ı sâbite*, “*Eşyânın ilâhî bilgideki hakikatleri*” ile ifâde edilmiştir.⁶⁰⁹ Vahdet-i vücûd’u gerçekten müstakil bir anlayış hâline getiren şey İbnü’l-Arabî’nin *âyân-ı sâbite* görüşüdür. “*Çünkü vahdet-i vücûd tikeller ile tanrı ilişkisi sorunundan hareketle Tanrı’nın her şeyle berâber olması, ardından da şeylerin ortadan kalkarak gerçek varlığın Hakk olarak kalmasından ibârettir.*”⁶¹⁰

Burada Ken’an Rifâî’nin *âyân-ı sâbite* ile ilgili görüşlerinin bazı ayrıntılarına girmeye çalışacağız. Ken’an Rifâî, varlık mertebelerini îzah ettiği bir sohbetinde *âyân-ı sâbite* mertebesini şu şekilde açıklar:

“Beş hazretten ikincisi, taayyün-i sâni mertebesidir ki buna *âyân-ı sâbite* dahî denir. *Âyân-ı sâbite*de de aynen temeyyüz yâni bir vücutlaşma bir varlığa bürünme yoktur. Ammâ ilmen temeyyüz, yâni fikren “bir seçilme, varlığa doğru fikrî bir hazırlanış kendini göstermiştir. İşte bu *âyân-ı sâbite* mertebesi, Hakk’ın zâtının, esmâ ve sıfatının tecellî mahallî olur. Vahdette kesret, kesrette vahdet mertebesi, bu mertebedir.”⁶¹¹

Aynı konu incelediğimiz metinde “*Hazerât-ı Hamse*”⁶¹² konusu içinde işlenmiş ve *âyân-ı sâbite* ikinci varlık mertebesi olarak nitelenmiştir.

“İkinci Hazret dahî mertebe-yi sâniye, gayb-ı sâni, taayyün-ü sâni, deniyor. Bu mertebede hakâyık-ı eşyâ; a’yân-ı sâbite nâmını alır. Çünkü bu mertebede hakâyıkın her ne kadar aynen imtiyâzı yoksa da ilmen imtiyâzı vardır. Bu mertebe Hakk’ın sûver-i ilmiyesidir ki a’yân-ı sâbite diyoruz. A’yân-ı sâbite o hâlde mir’at-ı vücûd-i Hak ve esmâ-i sıfat ve vücûd-i mutlakın meclâsıdır.”⁶¹³

⁶⁰⁹ Ekrem Demirli, *İslâm Metafiziginde Tanrı ve İnsan*, s. 207.

⁶¹⁰ Ekrem Demirli, a.g.e., s. 213.

⁶¹¹ Ken’an Rifâî, *Sohbetler*, s. 566.

⁶¹² Hazerat-ı hamse için bkz. Ken’an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 108a, 108b.

⁶¹³ Ken’an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 108b.

Âyân-ı sâbitede eşyâ birbirinden ilmen ayrılmış durumdadır:

“Sonra Hakk'ın muhabbeti kendini görmek ve göstermek arzu ettiğinden, gayb-ı sâni yâni âyân-ı sâbite mertebesine geldi. Bu mertebede eşyâ birbirinden ilmen ayrıldı... İşte bu merteye için Şeyh Muhyiddîn Hazretleri: Biz isim ve sıfatların kulelerinde ulu harfler idik. Sonradan bu süflî âlemin satırlarına indik. Sonra da bütün kâinat olduk, der.”⁶¹⁴

İnsanın âyân-ı sâbitesine kavuşması aslına kavuşması olarak yorumlanmaktadır. Bu kavuşma ise ilmin ötesinde yakîn ile elde edilen bir hâldir: “*Bir şeyin hakîkati, o şeyin gerçeği, gerçekte bulunduğu mâhiyettir. Buna ermek ancak yakîn ile yâni gönül bilgisiyle olur.*”⁶¹⁵ İncelediğimiz metinde de konuya temâs edildiğini görüyoruz. Buna göre *âyân-ı sâbite* teorisinin bize verdiği bilgi, her şeyin Hakk'ın birliği içinde kendi kâbiliyeti ve âyân-ı sâbitesiyle vücûd bulduğudur;

“Binâenaleyh bu dediğimiz hakikatte o aynı vâhideyi isti'dât kâbiliyeti nisbetinde bulmuş ve âyân-ı sâbitesinde olan mikdâr ne kadar ise oraya vâsıl olabilmıştır. İşte bu ihtilâfâtдан eşhâs-ı mütenevvia tevâbi'-i muhtelif ve tuûf-i müteaddide zuhûra gelmiştir.”⁶¹⁶

Her şeye ve herkese âyân-ı sâbitesinin mücade ettiği doğrultuda hareket etmek sevimli ve kolay gelir.⁶¹⁷

(5) İnsan ve Tabiatı

İnsan kelimesi, Arapça “göz bebeği” demektir.⁶¹⁸ İnsan, Allah ismi câmi'inin mazhârı olan kevn-i câmi, yani bütün isim ve sıfatları zatında toplayıcı varlıktır.⁶¹⁹ Bütün isimlerin dayandığı isim Allah ismidir. Allah bu anlamıyla daha çok ism-i câmi, yani toplayıcı isim diye isimlendirilmiştir. İlâhî isimler içerisinde Allah ismi ne ise, varlıklar içinde insan da ona karşılık gelir. Çünkü her isim bir mazhâra sahip olmalıdır.

⁶¹⁴ Ken'an Rifâi, *Sohbetler*, s. 273.

⁶¹⁵ Ken'an Rifâi, *a.g.e.*, s. 308.

⁶¹⁶ Ken'an Rifâi, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 61a.

⁶¹⁷ Ken'an Rifâi, *a.g.e.*, vr. 93a.

⁶¹⁸ Mevlût Sarı, *Arapça-Türkçe Lûgat*, s. 53.

⁶¹⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 398.

Toplayıcı ismin (Allah) mazhârı ise insandır.⁶²⁰ İbn Arabî, insan-ı kâmil dışında kalan insan-ı hayvana ‘insan’ denmesini şeklî bir husûs olarak görmekte, insan gerçeğini ideal bir anlamda ele almaktadır. O, her şeyden önce, ilk yaratılan Hakikat-ı Muhammediye’yi de insan saymakla, yaratılışın temelinde insanın varoluş hikmetini görmektedir. İbn Arabî’nin insanı bir imkanlar varlığı yada sonsuz bir potansiyel olarak görmesi de, insan-ı hayvanı değil de insan-ı kâmilî temel almasıyla sıkı sıkıya ilişkili gözükmektedir.⁶²¹ Sûfiler içerisinde insan ile ilgili en kapsamlı tespitlerin İbnü’l-Arâbî tarafından yapıldığını söylemek mümkündür. İbnü’l-Arâbî insanı beşer, halîfe, kevn-i câmi/toplayıcı varlık, cem’iyet özelliği, berzâhiyet, Hakk’ın iki eliyle yaratılmış varlık ve nihâyet kendisinden gizli potansiyelleri gerçekleştirmesi açısından kemâl şeklinde sıralayabileceğimiz özellikleri açısından inceler.⁶²² İncelediğimiz metinde insanın tabiatıyla ilgili birçok tespite rastlıyoruz. Ken’an Rifâî’ye göre insan, “*Kesret gecesinin karartısının sonu ve vahdet günü nûrunun başlangıcı olması dolayısıyla berzahların toplandığı ve fecirlerin uyandığı noktadır*”.⁶²³

Ken’an Rifâî’nin konuyla ilgili bir başka ifâdesi, insanlık cemâli gören gözden ibârettir. İnsan demek görmek, bilmek ve idrâk etmektir. Ona göre:

“Bir kimse ilim sâhibi olur, âlim derler. Zühd ve takvâda bulunur, zâhid derler. Beldeler keşfeder kâşif derler. Fen hârikaları îcad eder, mûcid derler, derler, derler. Fakat insan demezler. İnsan odur ki irfân-ı Muhammedî’ye mazhârdır.”⁶²⁴

İnsan yukarıda da belirtildiği şekilde kevn-i câmi olması sebebiyle tabiatında çok farklı ve birbirine zıt isimleri bir arada bulundurmaktadır. Ken’an Rifâî, incelediğimiz metinde bu zengin tabîatın kendine has taraflarına dikkat çeken tespitler yapmaktadır. Bu tespitlerden öne çıkanlar şunlardır:

⁶²⁰ William Chittick, **Var Olmanın Boyutları**, s. 207.

⁶²¹ Zafer Erginli, İbn Arabî’ye Göre Hz. Adem’de Temel İnsan Nitelikleri, **Tasavvuf İlmi Ve Akademik Araştırma Dergisi**, sayı: 9, 2008, Sayı: 21, s.184.

⁶²² Zafer Erginli, **a.g.m.**, s.161-197.

⁶²³ Ken’an Rifâî, **Sohbetler**, s. 308.

⁶²⁴ Ken’an Rifâî, **a.g.e.**, s. 418.

1. İnsan kararsız bir varlıktır.⁶²⁵

“İnsanın ne garîb hâli vardır. Yaz gelse kış, kış gelse yaz ister. Ni’met gelse nikmet, nikmet gelse ni’met ister. Görürsünüz ki dünyânın en bâlâter mertebe ve maîşetinde bulunan bir kimse bir çobanın hâline gıpta eder.”⁶²⁶

İnsanın kararsızlığı esâsen onun fitratında vardır. İnsan kalb sâhibi olan varlıktır ve kalb ise tabîatı gereği kararsızdır. Söz konusu hâlin diğer bir sebebi de nefsin bitmez tükenmez arzularıdır. Bu tespit bize Mülk sûresi 23. âyeti hatırlatıyor: “(Resûlüm!) De ki: Sizi yaratan, size iştîme duygusu, gözler ve kalpler veren O’dur. Ne az şükrediyorsunuz!”

2. İnsan bir hatâ işlediğinde kalb aynasında bir sıkıntı hisseder. Bu durumda hemen o sıkıntıya sebep olan hadîseyi aramalı, bulmalı ve telâfi yoluna gitmelidir. Bu tespit Hz. Peygamberin, “Seni rahatlatan şey iyidir. Seni şüpheyeye düşüren, sıkıntı uyandıran şey günahıdır. Sana fetva verse de böyledir” hadisinin tasavvufi bir yorumudur.⁶²⁷

“İşte bir insan da gerek Allah’ın ibâdâtında kusur ve gerek istikâmetinden udûl etse ve gerek Allah’ın kullarından birinin hakkını yese veyâhud sâir sûretler ile bu kullardan birine bir fenâlığı dokunsa, bunlardan kalbinde kabz husûle gelir. Çünkü gamlar ve gussâlar ve kalb sıkıntıları bu dediğimiz kimselere zindân-ı ma’nevî gibidir. Çünkü bunlar âsî ve mücrîm olmuşlardır. Binâenaleyh kalbinde kabz görür isen ya’ni kabz-ı âsâr-ı celâliyye ve alâim-i kahriyyeyi görür isen, o kabzın senden gitmesinin çâresine bak.”⁶²⁸

⁶²⁵ Konu ile ilgili hadîs için bkz. Hz. Huzeyfe radiyallâhu anh anlatıyor: ‘Resûlullah aleyhi’s-salâtu vesselam buyurdular ki: Sakın sizden kimse kararsız olup da: Ben insanlarla beraberim, eğer insanlar iyilik yaparsa ben de iyilik yaparım, kötülük yaparsa ben de kötülük yaparım, demesin. Aksine, nefsinizi sabit tutun, hâlk iyilik yaptımı siz de iyilik yapın, kötülük yaparsa zulme yer vermeyin.’ Tirmizî, Birr 63, (2008).

⁶²⁶ Ken’an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 5a.

⁶²⁷ İ. Ahmed, Beyheki, Taberani; : Al-i İmran Suresi, 3/ 135.

⁶²⁸ Ken’an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 3b.

3. İnsan Allah'ın hükmü karşısında aczini bilmelidir: Hükmü veren Allah'tır, onun hükmünün arkasına düşüp onu geri çevirecek yoktur. Bu yorum, Rad 41. âyetin tasavvufî bir yorumu olarak görülmektedir.⁶²⁹

“Ya insan ki bu zemînin bir cüz'üdür, hükm-i Yezdâniye karşı ne yapabiliyor? Ve emr-i Hak'tan nasıl kaçabiliyor? Bunları niçin düşünmemeli ve niçin insan aczini i'tirâf etmemelidir?”⁶³⁰

4. İnsan aczini itiraf ile yücelir⁶³¹:

“İnsanın ilmîne ve mütefennin olmasına güvenmesi neye yarar? Allah! Bu başının küçük bir damarı çatlar, çıldırırın. Tımarhâneye gidersin veyâhud kalbinin bir damarı çatlar yerin altına gidersin. Elinde mi? Bu aczin varken niçin i'tirâf edip Allah! demiyorsun ve fevkinde büyük bir kuvvet olduğunu niçin idrâk etmiyorsun?”⁶³²

Aczini bilmekten kasıt insanın yaratılış gâyesi olan kulluğuna dikkat çekmek içindir. İnsanın ulaşabileceği en yüksek merteye kulluk ve en büyük isim ise Abdullah (Allah'ın kulu)'tır.

5. İnsanı her türlü kötülükten koruyan edeb ve hayâsıdır:

“*Binâenaleyh, hayâ kalkarsa insan her şeyi yapar. Hayâsızlığın sonu îmansızlıktır.*”⁶³³ Burada geçen ifâdelerden, Hazret-i Peygamber'in, hayânın îmân işâreti olduğunu ifâde eden hadîsini hatırlıyoruz.⁶³⁴

6. İnsan tereddüdlerin ve ikiliklerin ortasında iyi olanı seçmekle sorumlu varlıktır:

“Onun için elbette Allah yoluna gitmek iyidir, diyor. İşte insan bu iki tereddüdün içinde kalıyor ve hangi yolu tutacağını bilmiyor. Hâlbuki bu tereddüd

⁶²⁹ Ra'd Suresi, 13/41.

⁶³⁰ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 11b.

⁶³¹ A'raf Suresi, 7/206; Müslim, Birr 136; Ebu Davud, Libas 29, (4090).

⁶³² Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 11b.

⁶³³ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 16a.

⁶³⁴ Burada geçen ifâdelerden, Hazret-i Peygamber'in, hayânın îmân işâreti olduğunu ifâde eden hadîsini hatırlıyoruz. Hz. Peygamber (sav) buyurdu ki: ‘İman, yetmiş küsur şubedir. Hayâ imândan bir şubedir.’ b kz. Buhari, İman 3; Müslim, İman 57-38, (35-36); Ebu Davud, Sünnet 15, (4676); Tirmizi, İman 6, (2617).

Hak yolunun akabesidir. Ne mutlu o kimseye ki bu tereddüd ve tevakkuf akabesinden mutlak âzâd olmuştur. Ey ayağı bağlı olan kimse! Madem ki yol bilmiyorsun, o ayağın bağlıdır, bâri ayağı bağısız ve yol bilen sultanların peşine koş ve tevakkufsuz giden evliyânın izini ta'kîb et. Tâ ki ona kavuşasın!⁶³⁵

Bu pasajda insanın ontolojik yapısına dikkat çekildiği görülüyor. İnsan Allah'ın iki elimle yarattım dediği, fitratında nûr ve nâr, celâl ile cemâl, madde ile mânâ, su ile toprak hâsılı tüm zıtların bir arada bulunduğu bir varlıktır. Konuya bazı hadîslerde de değinilmiştir.⁶³⁶

7. Kötülere -her ne niyetle olursa olsun- iyilik etmek; insanı eninde sonunda belâya sürükler: *“Leîmlere şakîlere iyilik etmek insan için kendisine cefâ ve sitemi ihtiyâr eylemek ve kendini âkıbet bir belâya giriftâr etmek demektir.”*⁶³⁷ Söz konusu ifâdeler, Hz. Peygamber'in konu ile ilgili hadîslerine bir işâret ve hatırlatma olarak kabul edilebilir. Daha doğrusu bu tespitlerin kaynağı, Hz. Peygamber'in sözleridir.⁶³⁸

8. İnsan demek Hakk'ın tecellilerini her yerde müşâde eden ve Hakk'ı müdrîk varlık demektir:

“Sen ki mertebe-i beşeriyettesin. İnsan olarak zuhûr etmişsin. Sâir hayvânât gibi bilmeyerek değil, bilerek söylemek lazımdır. “Lâ ilâhe illallah” demek ne

⁶³⁵ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 19b.

⁶³⁶ Tirmizi, *Tefsîr*, (2991), Ravi (r.a.): İbnu Mes'ud; Resulullah (sav) buyurdular ki: ‘Şeytan da, melek de insanoğluna sokularak onun kalbine birtakım şeyler atarlar. Şeytanın işi kötülüğe çağırmak, sonu fena ve zararlı olan şeylere teşvik etmek ve hakkı yalanlamak, haktan uzaklaşmaktır. Meleğin işi hak ve hayra, iyiliğe çağırmak ve kötülükten uzaklaşmaktır. Kim içinde hakka, hayıra, iyiliğe çağıran bir ses duyarsa bilsin ki bu Allah'tandır ve hemen Allahu Teala'ya hamdetsin. Kim de içinde şerr ve inkara çağıran bir fisiltı duyarsa ondan uzaklaşsın ve hemen şeytandan Allah'a sığınsın.’ Resulullah (sav) bu sözlerine şu mealdeki âyeti ekledi: ‘Şeytan sizi fakir olacaksınız diye korkutur, size cimriliği emreder..’ (Bakara 268); Taha Suresi 20/120

⁶³⁷ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 29b.

⁶³⁸ **Ebu Davud**, Melahim 17, (4338); Tirmizi, *Tefsîr*, Maide (3059), Fiten 8 (2169); İbnu Mace, Fiten 20 (4005) Kays İbnu Ebi Hazım, Hadîs:Hz. Ebu Bekir (ra) Cenab-ı Hakk'a hamd ve senâdan sonra buyurdu ki: "Ey insanlar! Sizler şu âyeti okuyor ve fakat yanlış anlıyorsunuz: 'Ey iman edenler, siz kendinize bakın. Doğru yolda iseniz sapıtan kimse size zarar veremez' (Maide, 105). Biz Hz. Peygamber (sav)'in: 'İnsanlar, zâlimi görüp elinden tutmazlarsa, Allah'ın, hepsine ulaşacak umumi bir bela göndermesi yakındır" dediğini işittik.' Keza ben, Resulullah (sav)'ın: 'İçlerinde kötülükler işlenen bir cemiyet, bu kötülükleri bertaraf edecek güçte olduğu hâlde, seyirci kalır, müdâhale etmezse, Allah'ın hepsini saran umûmî bir belâ göndermesi yakındır' dediğini işittim.; Fussilet Suresi, 41/46; Casiye Suresi, 45/15; Nisa Suresi, 4/85.

demektir. Onun ma'nâsını bileceksin. Hayvan, cemâd bilemez fakat sen bileceksin. Ki sen hiçsin. Vâr ve mevcûd olan ancak Allah Zülcelâl'dir."⁶³⁹

9. İnsan mâl ve câhın gamını tutmaktan kendini kurtarmalıdır:

"İmdi insan yılan gibi olan mâl ve câhtan yârlık umar. Bir şey ki kendi için gam tutmaz sen niçin onun gamını yiyorsun. İşte malda kendi gamını yemediği hâlde sen onun gamını yiyor nihâyet sen de helâk oluyorsun."⁶⁴⁰

Yukarıdaki ifâdeler, Hz. Peygamber'in malın bir çeşit fitne olduğu ile ilgili hadîsini ve Kur'an'ı Kerim'in malın bir çeşit imtihan olduğu ile ilgili âyetlerini hatırlatmaktadır.⁶⁴¹

10. İnsan ahsen-i takvîm⁶⁴² üzere yaratılmış güzîde bir varlıktır ve kendini esfel-i sâfilîne sürüklenmekten korumak durumundadır⁶⁴³:

"Nasıl ki Hazret-i Ali Efendimiz buyuruyor ki: Dünyâ bir yılan benzer ki dokunduğun vakit yumuşaktır. Nakışı insanın hoşuna gider, fakat öldürür. İnsan aslında dağ gibidir. Maden-i envâi sıfat ve münbit enva-i a'mâl u ef'al insan kavî ve metin bir dağ gibidir. Pür şekvâ iken ne sebepten yılan gibi olan malın hayrân ve meftûnu oluyor."⁶⁴⁴

11. İnsan Hakk'ın göz bebeği ve ahsen-i takvîm üzere yaratılmış bir varlıkken ba'zen kendi kıymetini bilmez ve kendisinden aşağı olan maddenin hizmetkârı olur⁶⁴⁵:

"İnsan kendini ucuza sattı nefsinde gûyâ bir atlas iken kendini yamalı eski püskü bir hırkaya dikti, yama etti. Hırka-ı cisminden âzâd iken ona hizmetkâr oldu. Noksan iken ona fâideler bahşeyledi, nefesine teveccüh ederek onun fazâilini istikmâl etmeye

⁶³⁹ Ken'an Rifâi, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 41b.

⁶⁴⁰ Ken'an Rifâi, a.g.e., vr. 48a.

⁶⁴¹ 'Her ümmet için bir fitne vardır, benim ümmetimin fitnessi de maldır.' Tirmizî, Zühd 26, Hadîs no: 2337.; Al-i İmran Suresi, 3/14; Tevbe Suresi, 9/38.

⁶⁴² İfâde Kur'an'da Tegâbun Suresi 3. Âyette geçer. Benzer ifâdeler hadislerde de yer almaktadır. bkz. Buharî, İsti'zân, 1; Müslim, Birr, 115, Cennet, 28: 'Allah, insanı Rahman suretinde yarattı'.

⁶⁴³ Cemâlnur Sargut, *Ey İnsan*, İstanbul, Nefes Yay., 2007, s. 235 vd.

⁶⁴⁴ Ken'an Rifâi, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 48a.

⁶⁴⁵ 49 / Hucurât – 13; Kaynak:Buhari, Enbiya 8, 14, 19, Menakıb 1, 25, Tefsîr, Yusuf 1; Müslim, Fezail 168, (2378)

çalışacağına ve kendisinin ancak nefsinin ıslah ve tezkiyesiyle adam olup yakayı kurtaracağını düşüneneğine, bundan mahrumiyetle eline bir şey geçirmemesi yazık değil mi? Yüzbinlerce dağ yılanı insanın cîranıdır. Acaba o insan niçin hayrân olmuş ve yılan gibi olan malı dost ittihâz etmiş ve hakîkî olan dosttan bu sûretle mahrum kalmıştır.”⁶⁴⁶

12. İnsan tabîat kaydından dışarı çıkmadıkça kendi kıymetinden habersiz kalmaya mahkûmdur⁶⁴⁷:

“Binâenaleyh insan his kaydından hârice çıkmayınca ve sûret âleminden necât bulmayınca ve nûr-ı Hak’la nazar kılmayınca elbette gayba mensûb olan tasvîrlerden acemî ve umûr-i bâtından gâfil ve câhil olur.”⁶⁴⁸

13. Ken’an Rifai’ye göre insanın hakikati ezeli ve ebedi bir kaynaktır ve insan kendisinden zuhûr ettiği zâtı müdrîk bir cevherdir: “*Âyet-i celîleden de anlaşıldığı vech ile insan zâtı müdrîk cevherdir. Hazret-i Muhyiddîn; insan için bir hâdistir fakat hâdis-i ezeldir, buyuruyor.*”⁶⁴⁹ İncelediğimiz metinde Ken’an Rifâî bu hükmü bize Al-i İmran suresi 139. Âyetin tefsîri esnâsında yapmaktadır: “*Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilâkis onlar diridirler, Rableri katında Allahın lütfundan kendilerine verdiği ni’metlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar.*”

14. İnsanın nefsinin acziyetle bilmesi, Allah’ı azametle bilmesi için yegâne yoldur:

“Allah’ı bilmekte ne kadar lezzet var dedik. Fakat bu bilmekten maksad yalnız işitmekten, anlamaktan ibâret olmayıp belki cezm-i.. yakîn ile bilmek ve görmektir.

⁶⁴⁶ Ken’an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 48b.

⁶⁴⁷ Gerçek vücudu ve insanın asıl hakikatini müşahede edebilmesi için his kaydından kurtulması gereği sûfilerce her vesile ile işlenmiştir. bkz. Abdülganî en-Nablusî, *Gerçek Varlık*, Çev. Ekrem Demirli, İstanbul, İz Yay., 2003, s. 18.; Cemâlnur Sargut, *Bakara II âyet 11-29*, İstanbul, Nefes Yay., 2009, s. 23.

⁶⁴⁸ Ken’an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 50b.

⁶⁴⁹ Ken’an Rifâî, a.g.e., vr. 91b.

Allah'ın künh-i zâtını bilmek kimseye kâbil olmamıştır. Fakat insanın aczini hâlen ve tamâmen bilmesi işte Allah'ını bilmesi demektir. Ve Allah'ı birlemesi demektir.”⁶⁵⁰

Bir başka yerde konu daha ayrıntılı olarak ele alınır:

“Kolay değil insanlık büyük şeydir. Kendini bulacaksın bileceksin Allah'ını bulup bileceksin nefsinin acz ve zilletle hiç olduğunu bilince -ama lafla değil- işte o zaman Allah'ını birliğiyle azametiyle bulacaksın. Ve sen kendini aradan çıkaracaksın nefsinde gâlib olan sabır kal'asını koparan koca arslandır ki Hazret-i Ali'dir. Ya o kuvvete mâlik olmalısın yâhud o kuvvete mâlik olan dervişlere kemâl-i teslîmiyet ve sadâkatle gassâl elinde meyyit gibi tâbi' olacaksın. Ve onların etrâfını tavâf edip gönüllerine girmelisin.”⁶⁵¹

Yukarıdaki ifâdeler Hz. Peygamber'in konu ile ilgili söylediği, *"Bir kul, Allah rızâsı için mütevâzi olur, alçalırsa; Allah onu mutlaka yüceltir."* hadîsinin bir yorumu olarak kabul edilebilir.⁶⁵²

15. Her şeyi akıl ile idrâk etmenin mümkün olmadığı bahsinde, insanın duyuların tesirinden çıkması gerektiği vurgulanır. Bu ifâde ve tespit bize birçok Kur'an âyetini⁶⁵³ ve hadîsini⁶⁵⁴ hatırlatmaktadır. Dolayısıyla söz konusu âyetlerin tasavvufî bir yorumu mâhiyetindedir.

“Binâenaleyh insan his kaydından hârice çıkmayınca ve sûret âleminde necât bulmayınca ve nûr-ı Hak'la nazar kılmayınca elbette gayba mensûb olan tasvîrlerden a'cemî ve umûr-ı bâtından gâfil ve câhil olur.”⁶⁵⁵

16. İnsan bilmediği şeyin düşmanı olma eğilimindedir⁶⁵⁶:

⁶⁵⁰ Ken'an Rifâî, a.g.e., vr. 13b.

⁶⁵¹ Ken'an Rifâî, a.g.e., vr. 40a.

⁶⁵² 'Bir kul, Allah rızâsı için mütevâzi olur, alçalırsa; Allah onu mutlaka yüceltir.' Tirmizî, Zühd 17, Hadîs no: 2326; İbn Mâce, Zühd 21, Hadîs no: 4228

⁶⁵³ Bakara 2/9 ; Bakara 2/13 ; Bakara 2/139 ; Hûd 11/23 ; Ra'd 13/28 ; Nûr 24/62 .

⁶⁵⁴ Kaynak: Müslim, Tefsîr 24, (3027)

⁶⁵⁵ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 50b.

⁶⁵⁶ İfâde bize konu ile ilgili birçok âyeti çağırır: Nahl Suresi, 16/101; En'am Suresi, 6/111; Zümer Suresi, 39/29; Duhan Suresi, 44/39.

“İnsan bilmediğinin adûsudur. Ve ardından Dâvud (a.s.) zamanında çalışmadan rızık bekleyen adamın hikâyesi anlatılır ki bu cümle; Cenâb-ı Hakk’ın sebebsiz yaratmasını inkâr edenler, konusunun ardından yapılmış bir tespittir.⁶⁵⁷

Ken’an Rifâî’nin insanın tabiatına dâir; kaynağı Kur’an, sünnet ve tecrübeye dayanan birçok tespiti bulunduğunu görüyoruz. Bu tespitler yalnızca incelediğimiz metinle ilgili olan bölümdür. Kendisinin diğer eserleri ve tasavvufî şiir şerhleri incelendiğinde konunun daha birçok ayrıntısı görülecektir. Fakat en genel anlamda Ken’an Rifâî’nin sûfîlerin insan ile ilgili temel görüşlerine katıldığını görüyoruz. Sûfîler insanı halîfe, berzâh, kevn-i câmi ve kâmil olma yolunda bir varlık derecesi olarak görürler.⁶⁵⁸ Toplayıcı varlık olan insan, henüz tekâmül etmemiş hâliyle bütün kabiliyetleri potansiyel olarak kendisinde taşır. Bil kuvve olan özelliklerini bil fiil hâline getiren kişi kemâle ulaşır. Fakat bununla birlikte insan türünün bütün fertleri taşıdığı bilkuvve özellikler bakımından son derece kıymetlidir. Buna göre, Kenan Rifâî’nin yukarıdaki ifâdelerinden sûfîlerin insanın anlamı ve âlemdeki yeri ile ilgili görüşlerine katıldığını anlamak mümkündür. Ayrıca ona göre, türün her bir ferdi mazhar olduğu tecelli itibâriyle âlemdeki diğer canlılardan değerli ve üstündür.

(6) İnsân-ı Kâmil

Bir tasavvuf ıstılâhı olarak *insân-ı kâmil*; sözlerinde, fiillerinde, ahlâkında mükemmelliğe ulaşmış; bunun neticesinde mükemmel mârifeti elde etmiş kimse demektir.⁶⁵⁹ Bir başka deyişle insân-ı kâmil, şeriat-tarikat-hakikat-mârifet dörtlüsünden müteşekkil tasavvufî mertebelere ulaşmış kimsedir.⁶⁶⁰ Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bilkuvve taşıdığı özellikler itibâriyle insan yaratıklar içerisinde en güzel surette yaratılan varlıktır. Hakk’ın İki eliyle yaratılmış büyük âlemde görülen bütün varlık

⁶⁵⁷ Ken’an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 82a.

⁶⁵⁸ Suad El-Hakîm, *İbnü’l Arabî Sözlüğü*, s. 364-367; Ethem Cebecioglu, *Tasavvuf Terimleri Ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 398.

⁶⁵⁹ Daha fazla bilgi için bkz. Abdülkerîm Cîlî, *Muhammedî Sıfatlarda İlâhî Kemâller*, Çev. Cevher Çaduk, İstanbul, İlk Harf Yay., 2011, s. 367.; Osman Nuri Küçük, *Fusûsu’l-Hikem ve Mesnevî’de İnsân-ı Kâmil*, İstanbul, İnsan Yay., 2011, s. 18.; Azizüddin Nesefî, *Tasavvufta İnsan Meselesi*, Çev. Mehmet Konar, İstanbul, Dergâh Yay., 1990, s. 113.; Sadreddin Konevî, *Tasavvuf Metafizigi*, İstanbul, İz Yay., 2009, s. 137.

⁶⁶⁰ Tahîr Uluç, *İbnü’l-Arabî’de Sembolizm*, İstanbul, İnsan Yay., 2007, s. 132 vd.

mertebelerini kendisinde cem etmiştir.⁶⁶¹ Kavramına ilk dönem klasiklerinde rastlanmamaktadır. İnsan-ı kâmil kavramının en kapsamlı biçimde ortaya konuluşu İbnü'l-Arabî tarafından gerçekleştirilmiştir.⁶⁶² Kendisinde kuvve hâlinde bulunan bütün özellikleri bir fiil ortaya çıkararak ve bu hâliyle Hakk'ın kâmil bir aynası olan insan-ı kâmil, İbnü'l Arabî düşüncesinde içeriğindeki zenginliği ortaya koyan çeşitli isimlerle anılır: Allah'ın gölgesi, Allah'ın arşı, Allah'ın halifesi⁶⁶³, berzâh, kevn-i câmî, insan-ı ezeli, vs. Tabiki bütün bu isimlerin gerçek anlamda kendisine işâret ettiği ilk insan Hz. Peygamber'dir.⁶⁶⁴ Tüm bu farklı isimlerin işâret ettiği *kemâl*in tanımı ise şöyle olmaktadır: “İnsan-ı kâmil, keşfinin bir aşamasında Hak ile birliğini idrâk eden ve bu idrâkten de kendisine ve Allah'a dair bilginin kemâline ulaşan kimsedir.”⁶⁶⁵ İnsân-ı kâmil kavramı daha sonra Konevî, Nablusî (ö. 1143/1731), Abdülkerîm Cîlî (ö. 832/1428), Dâvûd-i Kayserî (ö. 751/1350) gibi, vahdet-i vücud düşüncesinin takipçileri tarafından çeşitli açılardan geliştirilmiştir.⁶⁶⁶

Ken'an Rifâî'ye göre kâmil insan, kendisinde bilkuvve olarak bulunan kabiliyetleri açığa çıkarmış ve kemâle ulaştırmış olan zattır. Kemâl noksanları bünyesinde toplar ve birlik içinde onları da kemâle erdirir. Bütün bu yönleriyle kâmil insan, Hakk'ın halîfesi olmaya da hak kazanmıştır:

“Kâmil insan, insanlığın kemâl mertebesini ve Hakk'ın halîfesi derecesini bulmuş kimsedir. Yoksa her kemâl iddiâsında bulunan kimse değil. O, felekten, arştan, cisimden ve mekândan münezzeh olduğu için kâmilin vücûdu aynasında o tecelliyi görebilirsin.”⁶⁶⁷

Ken'an Rifâî'ye göre, Kur'an-ı Kerîm'in bütün manâsı da kâmil insandır. Ona göre, Kur'an'ın temel mesajını örneğini Hz. Peygamber'in şahsında en güzel bir örneğini gördüğümüz ahlâkî ve ontolojik kemâl olarak özetlemek mümkündür.

⁶⁶¹ Su'ad El-Hakim, *İbnü'l Arabî Sözlüğü*, s. 364; İbnü'l-Arabî, *Özün Özü*, Çev. İsmail Hakkı Bursevî, İstanbul, Kırkambar Kitaplığı, 2005, s. 45.

⁶⁶² Su'ad El-Hakim, *İbnü'l-Arabî Sözlüğü*, s. 369.

⁶⁶³ Cemâlnur Sargut, *İnsân-ı Kâmil'in Hakîkatî*, İstanbul, Nefes Yay., 2012, s. 28.

⁶⁶⁴ Abdülkerîm Cîlî, *Hakîkat-i Muhammediye*, Çev. Muhammed Bedirhan, İstanbul, Nefes Yay., 2010, s. 244.

⁶⁶⁵ Su'ad El-Hakim, *İbnü'l Arabî Sözlüğü*, s. 369, 370.

⁶⁶⁶ Daha fazla bilgi için bkz. William Chittick, “El-Konevî'den El-Kayserî'ye Beş İlahî Hazret”, *İbnü'l-Arabî Geleneği ve Dâvûd el-Kayserî*, Haz. Turan Koç, İstanbul, İnsan Yay., 2011, s. 149-173.

⁶⁶⁷ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 496.

"Kur'ân, baştan aşağı insân-ı kâmilî söyler. Kemâli bulmak için insanın nefsinin ayıplardan temizlenmesini tezkiyesini, rûhûnun cilâlanmasını ve ona lâzım olacak amellerin îfâsını söyler. Kürsten, Kâbe'den daha fazîletlidir."⁶⁶⁸

Ken'an Rifâî'ye göre *kâmil insan*, nüshâ-i kübrâdır ve Hakk'ın bütün isimlerine mazhârdır. *Kâmil insan* bütün âlemdir; o, hayât ve hakîkattir. Dîni yenilemek üzere her asırda müceddid olarak gelir, her şey o kâmilin gönlüne girebilmek için yol arar ve o, sırât-ı müstakîmden aslına ulaşmanın hasretini çeker. Nûh'un gemisinden maksat, kâmil insanın nefhettiği izâfî rûhtur. O cân-ı cân-ı candır. Bâtını Hakîkati Muhammediye, sırrı ise Allah'tır.⁶⁶⁹ Hz. Adem'den Hz. Muhammed (a.s) a kadar bu kemâl kendi içinde tekâmül ederek gelmiş ve daha sonra kâmil insanların şahsında âlemde yüz göstermiştir:

"İmdi sende âhirûn ve sâbikûn ol. Zîra meyve şecer üzre sâbittir. Çünkü şecerden maksûd meyvedir. Bu âlem şecerinden de murâd Âdem'dir. Âdem'den murâd hâtem-i enbiyâ allehi selâmdır ve onun vârisi-i hakîkîsi ve kâim makâmı olan evliyâ-yı kirâmdır, insân-ı kâmidir. Meyve her ne kadar vücûd cihetiyle muahhar gelirse, ma'nâ cihetiyle mukkaddem gelir."⁶⁷⁰

Kamil insan, Hakikati Muhammediye'ye varis olan kişidir:

"İşte bunlardan anlaşılıyor ki rûhun da rûhu varmış. Bu ikinci rûh, rûh-i evveli istediği tarafa da'vet eder. Rûhun rûhundan murâd mazhâr-ı ilâhî olan hakîkat-i Muhammediyedir ki cemî'-i ervâha hayat bahşolunduğu vech ile tedbîr ve tasarruf ettiği için ona hakîkat-i Muhammediye ve rûhu'l-ervâh denir. İşte ruh-ı rûha mâlik olan büyüklerin lisânı[ndan] "Ben Kur'ân'ım, ben Fâtiha-i şerîfim, ben rûhu'l-rûhum. Her şey benden gıdâ bulur", sözleri dökülür."⁶⁷¹

Burada tasavvufun *birlik-çokluk* ve *insan-ı kâmil* konularını izâh ederken sıklıkla kullandığı tohum-ağaç sembolizminin dile getirildiği görülüyor. Kâmil insan dünyâ ağacının hem tohumu hem de meyvesidir. Diğer bir yorumla âlem, kâmil olan

⁶⁶⁸ Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 495 vd.

⁶⁶⁹ Ken'an Rifâî, a.g.e., s. 146.

⁶⁷⁰ Ken'an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 58a.

⁶⁷¹ Ken'an Rifâî, a.g.e., vr. 62b, 63a.

devrin Âdem’inde içkindir. Ya da âlemde zâhir olan devrin Âdem’inin bâtını ve hakikatidir. Bir başka yerde *kâmil insan*, zâhir ve bâtının, kesret ve vahdetin, kevnîyet âlemindeki bütün zıtların bir olduğu; madde âlemi ile mânâ âleminin kendisinde bulunduğu *varlık mertebesi* olarak ifâde edilir:

“İçi, ummân-ı vahdet, dışı sahrâ-yı kesrettir. Dünyâ, kesret ise kâmil insan, vahdettir. Vahdette kesreti, kesrette vahdeti görme derecesi ise “*kâbe kavseyn ev ednâ*”, mertebesine ermiş olan kâmil insanın harcıdır.”⁶⁷² O

Bu özelliğiyle *kâmil insan*, Allah ism-i câmi’inin aynası olan kevn-i câmidir⁶⁷³: “*Kâmil insan, Hakk’ın aynasıdır. Mü’min mü’minin aynasıdır hadîsindeki, birinci mü’minden maksad kâmil insandır. İkinciden maksad da Cenâb-ı Hakk’tır.*”⁶⁷⁴ *Kâmil insân* her devirde mevcûttur. Farklı suretlerden tecelli eden ise Hakk’ın nurundan başkası değildir:

“İşte kıyâmete kadar Mûsâ ve Firavun’dan nice numûneler vardır. Mûsâ şeyhi kâmil ve mürşid-i fâzıldır. Hârûn ona muâvenet eden akıldır. Asâ, Kur’ân, Firavun ehl-i nefis ve ashâbı isyan ve tuğyandır. Hâman, ihvan-ı şeytan olan ashab-ı hızlandırdır. Sihircilerden maksad ehl-i tezvîr olan fâsıklardır. Sihirden maksad, onların hud’asıdır. Demek ki şimdiki hâlde de gelecek hâlde de nûr-ı Mûsâ aynıdır. Ya’ni şeyh-i kâmil ve mürşid-i fâzıldır. Nûr, birdir. Lâkin mahall-i nûr olan çerâ başka başka geldi.”⁶⁷⁵

Kâmil insanda, insan dünyâ ve ahiret, Muhammed ve Allah tecelli etmiştir.⁶⁷⁶ Kâmil insan, Hakk’ın emindir, emanetin kendisine tevdi edildiği kişidir.⁶⁷⁷ Kâmil insan, o kimsedir ki ilâhî nûru yani Allah’ı idrâk eder, sonra o nurla aydınlanmış varlıkların sırrına varır.⁶⁷⁸ Kâmil insan, âlem-i kübrâdır. Gösterişsiz bir vücut içinde âlemlerin en büyüğünü taşır.⁶⁷⁹ İnsan büyük âlem, dünyâ küçük âlemdir. Hilkatten gâye, aşka mazhar olmuş olan kâmil insandır. İnsan Hakk’ın halifesi, “Velekad

⁶⁷² Ken’an Rifâî, *Sohbetler*, s. 110.

⁶⁷³ Cemâlnur Sargut, *Hız. Adem*, İstanbul, Nefes Yay., 2010, s. 20.

⁶⁷⁴ Ken’an Rifâî, *Sohbetler*, s. 528.

⁶⁷⁵ Ken’an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, vr. 33b.

⁶⁷⁶ Ken’an Rifâî, *Sohbetler*, s. 542.

⁶⁷⁷ Ken’an Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, s. 10.

⁶⁷⁸ Ken’an Rifâî, *a.g.e.*, s. 106.

⁶⁷⁹ Ken’an Rifâî, *a.g.e.*, s. 363, 364.

kerremnâ benî Adem” sırrına mazhar olmuş ve Rahmânın sûreti üzere yaratılmıştır. “İnsan, vücûb ve imkân denizleri arasında bir berzahtır, bu imkan ve vücub denizlerinin, birinin diğeri üzere taşmaması için her iki tarafada aynı ölçüde nâzırdır” ifâdesinin izâhında Ken’an Rifâî şunu söyler; “Evet, bu makâm: Yûhâ ileyye yâni bana vahy oluyor diyen Resûlullâh’ın makâmıdır... Vücubdan maksat, rûhanî ve ilâhi kuvvetler, imkân da dünyâ hâdiseleridir. Resûlullah işte bu iki kuvvetin ortasında birleştirici ve ayarlayıcı bir berzahtır.”⁶⁸⁰ Yere göğe sığmayan Allah, kâmil insanın gönlüne sığmış ve bu suretle kâmil insan, bilgiyi doğrudan gönlünde tecelli eden Allah’tan almıştır.

Kâmil insan beşeriyet âleminin ötesine çıkmış, halin kaydından kurtulmuş, vaktin hükmünde değil, vakti kendi hükmüne râm etmiş olandır:

“Kâmil o kimsedir ki, onun mevti kendi irâdesine muhavvildir. İster yaşar ister ölür. Böyle bir kâmil isterse har ve neşter nerkis ve şister olur. Ya’ni kötü hâl ve belâ latîf-ter ve hoş-ter olur. Hâsılı bu sultanlar dâire-i beşeriyetten çıkmışlardır. İnsan olmuşlardır. Ve ukûl-i ahvâl kaydından halâs olmuşlardır. Ve öte geçmişlerdir. Sûfî hâlde ibn-i vakt olur, lâkin sâfî vakt ve hâlden fâriğdir. Sûfî ebî vakt olan kimse bir evlâd babasına ne mertebede mahkûm ise sûfî de vakte bu mertebede mahkûm olur. Ve vakit onda keyf-i mâyeşâ mutasarrıf olur. Fakat sâfî olan ya’ni gill u gış ve beşeriyetten pâk olan ve zâtını gubârı jengâr-ı sivâdan temizleyen ve safâ bulan kimse vakitten ve hâlden fâriğdir.”⁶⁸¹

Bu ifâdelerden Ken’an Rifâî’nin insân-ı kâmil ile ilgili görüşlerinde İbn-i Arabî ve takipçilerinin son derece büyük etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere kavram İbnü’l-Arabî’de, halife, berzâh, kevn-i câmi gibi özellikleri açısından ele alınır. Ken’an Rifâî’nin de konuyu gerek inceldiğimiz metinde, gerekse diğer metinlerinde bu bağlamlarda ele aldığını ve devrinin ışığında yeniden yorumladığını söylemek mümkündür.

⁶⁸⁰ Ken’an Rifâî, *Sohbetler*, s. 228.

⁶⁸¹ Ken’an Rifâî, *Mesnevî Sohbetleri Notları*, s. 79a.

III.BÖLÜM

**KEN'AN RIFÂÎ'NİN MESNEVÎ ŞERHİ NOTLARINDAN
ÜÇÜNCÜ CİLD İKİNCİ DEFTER**

[1a]

Tamâm olmaya 125 ders daha var.

17 Temmuz (923)

Derslerin hesâb tarihi olunan gün.

[1b]

Üçüncü cildin ikinci defteri

1 Eylül 1338

Bî-hazım olmak ve her görülen ehl-i tezvîre i'tikâd etmek âkîbetü'l-emr nedâmeti mûcîb olduğu beyânında Hazret-i pîr bir hikâye buyuruyorlar:

Geçmiş zamânda bir şehirli bir köylüyle âşinâ olmuş. Köylü ara sıra şehirliye konar, şehirli buna i'zâz ve ikrâm eder, bazen bir iki ay kalırdı. Köylü bir gün buna mukâbil, "Hiç olmazsa kâl ile olsun şehirliyi da'vet edeyim", der ve birçok ibrâm ve ısrârlarda bulunur. O da, "gelirim, gelirim" diye yarım ağız vaadde bulunur. Bir iki sene böyle geçer ve köylü de her gelişinde ısrâr eder. Nihâyet onuncu sene geldiği vakit de şehirliye fevkalâde ısrâr eder, çoluk çocuğunu alarak gelmesini ricâ eder. Şehirli de yine yarım ağızıyla vaad eder, köylü gittikten sonra şehirlinin çocukları babalarının yanına toplanıp da'vet mûcîbince birlikte köye gitmelerini teklîf ederler.

Adamcağız çocuklarına cevâben:

"Evlâdlarım, ben bu husûsta Hazret-i Ali'nin sözünü tutmak istiyorum. O da, 'İyilik ettiğin kimsenin fenâlığından sakın, şerrinden sakın, buyuruyorlar. Ben ihtiyât ediyorum. Diğer bir hadîs-i şerîfte buyuruluyor ki:

"Bir işi yapacağın vakit âkîbetini gözet, hayırlıysa yap, değilse çekil."⁶⁸²

⁶⁸² Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, c. I, s. 286-287.

[2a]

Ve kezâlik yine hadîs-i şerîfte buyuruluyor ki:

“Dostun eziyetine sabır etmek, onu muâtaba etmekten daha iyidir. Bir vukûat ve bir hâdise zuhûr edecek olursa onu muâtaba etmek, ondan mufârakat etmekten ve ondan mufârakat etmek onunla bir vukûat çıkarmaktan daha hayırlıdır.”⁶⁸³

Ben bunların hepsini düşünüyorum da onun için ihtiyâtı elden bırakmıyorum.

Ve kezâlik yine bir hadîste buyuruluyor ki:

“Bir dostunla bir gün düşman olmanı düşün ve düşmanınla bir gün dost olacak gibi bulun.”⁶⁸⁴

Mâdem ki asâ-yı hazmı tutmuyorsun mâdem ki sonu düşünmüyorsun, her umûrda ihtiyâtlı davranmıyorsun ve bavâtın-ı umûru müşâhedeye muktedir olmuyorsun, ya’ni görmek için gözün yoktur, onun için kendine bir gözü pîşivâ etmek lâzımdır. Rehbersiz yol başında durup ayağını beyhûde yere taşlara vurup kanatma. Ehl-i dilin, gönül sahiplerinin canı, savmaa-i Îsâ gibidir. Âgâh ol ey mübtelâ, bu kapıyı bırakma.

Ya’ni Hazret-i Îsâ’nın savmaası önüne mübtelâlar nasıl cem’ olup onun dem-i hayat bahşâsıyla nasıl sıhhat buluyorlar ise, sen de ey maraz-ı nefsanî ve rûhânîye mübtelâ olan kimse, o kapıyı terk etme! Ehl-i dilin kapısını terk etme!

Hazret-i Îsâ’nın savmaası etrafında sabah vakti halk cem’ olurdu. Çok kimseler gelirdi. Bunlar sabah vaktinde Hazret-i Îsâ’nın savmaasının kapısı önünde toplanırlardı. Hazret-i Îsâ dahî onları dem-i hayat bahşıyla mübtelâ oldukları türlü türlü belâlardan, dertlerden kurtarırdı. Âgâh olun ey ehl-i âfet, mazhar-ı felâket olan kimseler. Nefislerine mağlûb olmakla kendilerini helâke salanlar. Cenâb-ı Hakk’ın gaffârlığı ve ikrâmı cânibine revân olun ve derd ü belâdan kurtulup bu sûretle [2b] necât bulun.

Ey bî-vefâlar, ey nefislerine mağlûb olup Allah Zülcelâl’in eltâf u inâmına mağlûb olan gâfiller. Çok defâlar siz tecrübe etmediniz mi? Evliyâ-yı kirâmın duâları bereketiyle çok defalar nice âfetlerden halâs oldunuz, canlarınız onların himmeti

⁶⁸³ Kaynaklarda tesbit edilememistir.

⁶⁸⁴ Tirmizî, Tıb 60.

sebebiyle bî-gam ve bî-renc âzad olup safâ buldu. Öyle ise üzerinize lâzım değil miydi ki, o germ ü ihsânı unutmamak ve o lûtuftan istikbâr etmemek ve küfrân cihetine gitmemek size lâzım iken, siz onların kıymetini bilmediniz, kendi sa'y ve gayretinizden bildiniz.

Bir züppeyi otomobil çiğneyecek imiş. Gazeteciler nasıl kurtuldunuz demişler. O da demiş ki, evvelâ şöförün mahâreti sâniyen tesâdüfün mürüvveti ile kurtuldum. Dîni istihkâr, milliyeti istihfâf etmek. Züppelik bu imiş. Hâkim dâimâ Allah'tır.

“الحكم لمن غلب، الحكم لله” vardır.

A hâin.. Allah'ın inâyetiyle kurtuldum desen ne olur? Bu kadar milyon halkın taptığı Allah'ı inkâr mı ediyorsun? Hâkim dâimâ Allah'tır. İşte ehl-i dilin kalbinde küfrân-ı ni'met olmanız hasebiyle sizden rencîde oldu. Çabuk vakit geçirmeyip o mün'imi bulmaya çalışın. İstiğfâra isâbet et, tâ ki onların gülistân kalbi senin tarafına açılsın. Kemâlini bulan maârif meyveleri senin tarafına saçılsın. Onlara hizmetle orada mukîm olun. Selâmet budur, ancak râh-ı istikâmet budur.

Ey Benî Âdem! Niçin bî-vefâ olanlara fedâ oluyorsun ve sûizan cânibine gidiyorsun ve onlara meyl ve teveccüh ediyorsun. Niçin o vefâ olan Allah'ı bırakıp bî-vefâ olan halka koşuyorsun. Allah'a rükû' etmeyip onlara ediyorsun, niçin 'bunlarda benim gibi âciz mahlûktur, niçin buna bu kadar hizmetler kılarım' demiyorsun. [3a] Bu dünyâ ehlinden ve dünyâdan ne bulursun ki onlara temelluk ediyorsun. Dünyâ hîlebâz bir kadın gibidir ki, hiç kimse ile karılık kocalık hakkını îfâ etmemiştir.

Hazret-i Pîr (r.a.) yâr-ı hakîkî filhakîka Cenâb-ı Perverdigâr olduğunu ve ondan gayri olan yârânın örümcek yuvası gibi zayıf ve vîrân olduğunu işâret edip buyururlar ki:

Çok kavî zannettiğin kimseleri kendine dost ittihâz ettin tâ ki sana yârân ve muîn olsunlar diye. Halbuki hepsi öldüler. Eğer sana şimdi onları sorsam, ademe gittiler dersin. Ey gâfil! Sen de Hüdâ'nın emrini tut ve dâmen-i şer-i şerîfine yapış ki “وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ” (Hadîd Sûresi, 57/4) [O, gökleri ve yeri altı günde (altı evrede) yaratan, sonra Arş'a kurulandır. Yere gireni, ondan çıkana, gökten ineni, oraya yükseleni bilir. Nerede olsanız, O sizinle beraberdir. Allah bütün yaptıklarınızı hakkıyla görendir.]

fehvâsınca sen “âlem-i kün fekân”dan rihlet etsen, o Hüdâ-yı Zülcelâl sana rihletinden sonra da seninle beraberdir ve muîn ve zahîr ve nâsır(dır). O kerîmdir ki, renc dertlerinden sana safâ gülleri bitirir. Seyyiâtını hasenâta tebdîl eder. Seni ebrâr tâifesine ilhâk eder. Onu bırakıp da ondan gayrısını dost ittihâz etmek ne kadar gâfilâne harekettir. Bu dünyâda senin yaptığın maâsî ve hatâlarının nefîcesi olan kabz, seni bu dünyâda rencîde ve âzürde ettiği gibi, âhirette de yılan, çıyan ve zincîr olur.

Cenâb-ı Hak Kur’ân-ı Kerim’de buyuruyor: “ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ ” (Cin Sûresi, 72/17) [Ki bununla onları imtihan edelim. Kim Rabbinin zikrinden (Kur’ân’dan) yüz çevirirse, Rabbi onu gittikçe yükselen bir azaba sokar.] âyet-i celîlesinde buyuruyor ki: Her kim ki beni zikirden ve Kur’ân-ı Kerim’le amelden î’râz eylese, o kimse için maîşette dıyk ya’ni sıkıntı vardır. Biz onu kıyâmette a’mâ ve nâ-bînâ haşrederiz. Dünyâda iken benim zikrimden î’râz etmişlerdi.

Onlar diyecekler ki: “ Ey Benim Rabbim niçin beni a’mâ haşreyledin? Halbuki benim dünyâda iken [3b] gözlerim açık idi.” Cenâb-ı Hak da ona cevâben buyuruyor ki:

“Bizim âyât ve delâil-i sâtî’amız ki bizim vahdâniyetimizi müş’ir idi. Sen kulak vermedin. Onlara bakmadın, sen onları dünyâda iken nasıl aramayıp unuttun ise, sen de bugün öylece unutuluyorsun.”

Bu beyit mesel mevkîinde vâki’ olmuştur. Meselâ bir hırsız birçok kimselerin malını çalsa onun kalbine kabz, kalb darlığı gelir. Onun kalbine sıkıntı gelir. O hırsız der ki: Bu kalbimin sıkıntısı acaba bana nereden geldi? Bilmez ki o kabz, o mazlûmun âhıdır.

İşte bir insan da gerek Allah’ın ibâdetinde kusûr ve gerek istikâmetinden udûl etse ve gerek Allah’ın kullarından birinin hakkını yese veyâhud sâir sûretler ile bu kullardan birine bir fenâlığı dokunsa, bunlardan kalbinde kabz husûle gelir. Çünkü gamlar ve gussâlar ve kalb sıkıntıları bu dediğimiz kimselere zindân-ı ma’nevî gibidir. Çünkü bunlar âsî ve mücrîm olmuştur. Binâenaleyh kalbinde kabz görür isen ya’ni kabz-ı âsâr-ı celâliye ve alâim-i kahriyyeyi görür isen, o kabzın senden gitmesinin çâresine bak. Dalların cümle(si) kökten biter.

İşte cezâ-yı a’mâl dahî kalbinde kabz u bast sûretinde zâhir olur. Binâenaleyh senin amellerin gerek iyi gerek kötü olsun kök gibidir. İşte kalbinde husûle gelen kabz

ve bast ise onun yetiştirdiği dal budak ve yemişi gibidir. Meyvenin zuhûrundan evvel kötü dal -ki menba'-i zünûb ve kabz-ı kulûbdür- onu koparmanın çâresine bak, kökünden çıkar at. [4a] Resûlullah Efendimiz buyuruyorlar ki:

“Kim ki istiğfâra mülâzemet ederse, Cenâb-ı Hak ona her türlü hemm ve gamdan kurtulacak yeri gösterir.”⁶⁸⁵

İşte kalpte âsâr-ı cemâlîye inbisât görür isen, o inbisât ve inşirâhını şükr ü tâat ile sula ki, neşv ü nemâ bulsun. Âsâr u havâssı nümâyân olur ise, ondan ashâbına ve ahbâbına da ihsân ile onları mahrûm bırakma.

8 Eylül

Sebe Kavmi

Ehl-i meyl ve ehl-i hevâdan idiler. Bunlar dünyâyâ ziyâdesiyle münhemik ve vahhâm idiler. Bunların kârları büyüklere ya'ni enbiyâ ve evliyâyâ küfrân-ı ni'met idi. Küfrân şükrânın zıddıdır. Küfrân demek, kendi mün'im ve muhsiniyle cidâl eylemektir ve lisân-ı hâl ile ona:

“Ey mün'im! Senin bana verdiğin ni'met ve iyiliğe lüzûm yoktur. Bu ni'metler beni rencide ediyor, demektir. İşte bir kimsenin yaptığı hâl ve harekât ve hatâ ve isyân bunlar demektir. Ni'meti bilmemek ve şükrünü edâ etmemek, bu ma'nâları müstelzim olur.

Sûre-i Sebe'de, Cenâb-ı Hak Sebe kavminin hakkında buyuruyorlar ki:

“فَقَالُوا رَبَّنَا بَاعِدْ بَيْنَ أَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ” (Sebe Sûresi, 34/19) [Onlar ise,”Ey Rabbimiz! Yolculuđumuzun konakları arasını uzaklaştır” dediler ve kendilerine zulmettiler. Biz de onları ibret kıssalarına çevirdik ve kendilerini darmadağın ettik. Şüphesiz ki bunda çok sabreden, çok şükreden herkes için ibretler vardır.]

Biz Sebe kavmine türlü türlü [4b] cûd u kerem i'tâ eyledik ki o cûd u kerem lâ yuad ve lâ-yuhsâdır.

Onlar dediler ki:

“Ey Rabbimiz bizim seferlerimizden menâzil ve merâhilinin arasını baîd eyle.” Bu ni'metlerin biri de bu idi ki, bunlar nereye gitseler her karye birbirinden yakındı.

⁶⁸⁵ Ebû Dâvûd, Vitr 26.

Sebe'den Şam'a kadar alâ rivâyetin dörtbinyediyüz karye varmış, bunların ağniyâsı küfrân-ı ni'met üzere olup derlerdi ki:

‘Ya Rabbi bize menâzil ihsân eyle ki güçlük çekelim. Zîra o vermiş olduğun ni'metlerden melûl olduk.’

İşte bunlar küfrânları sebebiyle kendi nefislerine zulmeylediler, biz de bu ma'mûrelerini cümleten harâb eyledik. Ve onları halk lisânında destân kıldık. Halk taaccüb eder. Ne garîbtir ki bunlar ni'meti terk edip nikmeti istediler. Biz bunları tefrik ve tahrîk eyledik. Her biri bir cânibe perâkende ve müteferrik olup dâr-ı dünyâlarını harâb eyledik buyuruyor Cenâb-ı Hak.

İşte bu söylediğimiz kelâmda maâsi ve küfrâna sabûr ve ni'metlere şekûr olanlar için âyât-ı azîme ve delâil-i celîle vardır. Her vakit söylüyoruz; onlardan ibret almak, o geçmiş olan şeyleri tutmak içindir. Kur'ân-ı Kerîm'de buyurulan emirler bizim içindir. Bize ders, emirdir. Kur'ân-ı Kerîm'i okumak, içindeki emirlerle amel etmek içindir.

Hâsılı Sebe kavmi:

“Ey bizim Rabbimiz! Bizim rahatımızı al. Bize şeyn ve ayıp daha hayırlıdır, dediler. Biz bu köşk ve ma'mûreleri istemeyiz. Bize beyâbân daha hoştur. Çünkü canavarlar orada daha çoktur. Bize bu şehirler ve köyler karîb olmaktansa, uzak olması daha hayırlıdır.” dediler.

İnsanın [5a] ne garîb hâli vardır. Yaz gelse kış, kış gelse yaz ister. Ni'met gelse nikmet, nikmet gelse ni'met ister. Hâsılı kendinde mevcûd olan hâlden başka hâlin husûlünü ister. Görürsünüz ki dünyânın en bâlâter mertebe ve maîşetinde bulunan bir kimse bir çobanın hâline gıbtâ eder.

Cenâb-ı Hak Sûre-i Abese'de buyuruyor ki: “قَتَلَ الْإِنْسَانَ مَا أَكْفَرَهُ” (Abese Sûresi, 80/17) [Kahrolası (inkârcı) insan! Ne nankördür o!]

La'net olsun o kâfirlere ki ve ni'met-i Hakk'a küfrânda bulunan kimselere ki, bunlar idrâk ve tefekkür etmezler. Allâhu Azimüşşân bu insân-ı azîmi ne “şey'ün hakîrden” halk eyledi. Onu mâ-i menîden halk eyledi. Ve onu ahsen-i takvîm üzere tehîye kıldı. Cenâb-ı Hak onun şânına lâyük olan a'zâ vü eşkâli ve hey'et-i ahsen-i takvîm üzere ona takdîr etti. Ondandır anasının karnından çıkardı. Cenâb-ı Hak yâhud insana hayır ve şerrin yolunu tebşîr eyledi. Ondandır o insanı Cenâb-ı Hak

öldürdü ve onu kabir sâhibi etti ki o kabir onu setr eder. Ya'ni cîfe-i behâim gibi taşrada kalmaz.

Demek oluyor ki, makber ve mevt dahi cümle ni'metlerden biri imiş. Zîra mevt hayât-ı ebediye vuslattır. Ve mü'mine tuhfidir ve kâfire dahi min vechin ni'mettir. Neden? Küfür, nikmetten halâs olması sebebiyle. İşte Cenâb-ı Mevlâ ondan sonra dilediği vakit onu haşreyler.

Hazret-i Pîr (Radıyallâhu anh) küfrân-ı ni'metler hakkında buyuruyorlar ki:

“La'net olsun o insana ki Rabbinin lütuflarını bilmiyor. Her ne vakit ki hidâyet-i Hak'tan bir ni'met yetişse, onu inkâr ediyor. Kadr ü kıymetini bilip şükrân-ı ni'met etmiyor.” [5b]

Sûre-i Bakara'da olan âyet-i celîle işâret buyuruyor:

“وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنِّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجَلِ” (Bakara Sûresi, 2/54) [Mûsâ kavmine dedi ki “Ey kavmim! Sizler buzağıyı ilâh edinmekle kendinize yazık ettiniz. Gelin yaratıcınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün. Bu, Yaratıcınız katında sizin için daha iyidir. Böylece Allah da onların tövbesini kabûl etti. Çünkü o, tövbeleri çok kabûl edendir, çok merhametlidir.]

Cenâb(-ı Hak) bu âyet-i celîlede buyuruyor ki:

“Yâd eyleyin ey Benî İsrâil! Şu vakit ki Hazret-i Mûsâ kavmine dedi: ‘Ey benim kavmim tahkîkan siz kendinize bir gûsele parçasını ma'bud ya'ni Allah ittihâz etmekle nefsinize zulmettiniz. Binâenaleyh Hâlıkınız cânibine tövbeye rücû' eyleyiniz ve nefislerinizi katleyeyiniz.’” Bunun üzerine gûseleperest olanlar bir yere cem' olup birbirlerini sabahtan zevâle kadar alâ rivâyetin yetmişbin kişi maktûl düştü. Bundan sonra Hazret-i Mûsâ Cenâb-ı Hak'a yalvardı. Ondan sonra Cenâb-ı Hak tevbelerini kabûl edip onların azâbından rücû' eyledi.

Bu âyet bizim için gayrı mensûhtur. Çünkü bu ümmet her ne kadar benî İsrâil kadar birbirlerini katletmiyorsa da, tövbe ve riyâzât ve onu şehevâtan katletmek gibi kılıçlarla her lâhzada tepeledikleri için elbette bunların bu hareketleri benî İsrail'in zâhiren katl-i nüfûs etmelerinden daha güçtür. Efendimiz (salallahu aleyhu ve sellem):

“Ölmeden evvel ölünüz ve a’ mâlinizi orada hesâba çekilmezden evvel hesâba çekiniz. Amelleriniz tartılmazdan evvel burada tartınız.”⁶⁸⁶ buyuruyor.

Nâs zannederler ki Benî İsrail’in tövbesi birbirini öldürmesi daha zordur. Cenâb-ı Resûlullah Efendimiz öyle buyurmuşlar ki: “Yeryüzünde gezer bir meyyit görmek isteyenler, Hazret-i Ebûbekir’e baksın.”⁶⁸⁷ Bütün mal, mülkünü Resûlullah uğrunda fedâ etmiş Ebû Bekir Sıddık Hazretleri, [6a] Efendimiz’e: “Ya Resûlallah herkes bendelikten âzad olmakla şâd olur. Benim şâdlığımsa dâimî sûrette senin bendeliğinde kalmaktır.” diye tazarru’da bulunurdu.

İşte bunlardan da anlaşılıyor ki nefsine tâbî’ olup Allah’tan gâfil olan kimseler, Mûsâ (aleyhi’s-selâm) zamânındaki gûseleyi kendilerine ilâh ittihâz eden kimseler gibidir. İşte sen de nefsine mağlûb olup Allah’ın verdiği ni’metlerin kadrini bilmez Hak yolunu gösteren sultanların da’vetlerine icâbet etmeyip kendi nefsine tâbî’ olur ve bu sûretle Allah’tan gâfil olur isen, sen de o kâfir-i ni’metlerden olmuş olursun. İşte bu sûretle binlerce sene evvel gelen kavmin içinde dâhil olduğunu kendin de görürsün.

Nefs-i emmâre üç köşeli bir dikene benzer. Nereye çevirsen sana batar. Onun için onu yakmak, elini güzel işe urmak lâzım. Hevâ-yı nefsi terk etmeyi kolay zannetmeyiniz. Çünkü hevâ-yı nefsi terk etmek ateş gibidir. Bir sigarandan, bir kahvenden vazgeçmiyorsun. Ne sıkıntılar çekiyor, nelere katlanıyorsun. Ya can içindeki huyunu bırakmak kolay mı zannediyorsun. İşte hevâ-yı nefsi terketmek ateş gibidir. İmdi ateşi terk et ve hevâ-yı nefsi dikenini vur yak ve a’ mâlini dâimâ güzel işler için kullan ki, o da evsâf-ı rabbâniye ve a’ mâl-i sâliha ve tâat-i rabbâniyedir.

Yukarda söylediğimiz gibi ashâb-ı Sebe küfrân-ı ni’met olmayı hadden aşırıdıkları için [6b] bize bu türlü ni’metlerin lüzûmu yoktur dediler ve nâsihlerin kendilerine verdikleri nasîhatten istifâde etmediler, hattâ onların kanını bile dökmeye kasdeylediler.

Çün kazâ gelir, bu cihân dar olur.

“إذا جاء القضاء، عمى البصر”

⁶⁸⁶ Aclunî, Keşfü’l-Hafâ, 2, 291.

⁶⁸⁷ Hâkim, Müstedrek, c. III, s. 68.

Kazâ geldiği vakit geniş görülen sahrâlar dar olur. Kazâ geldiği (vakit) ona rızâ ve duâdan başka bir şey kâr etmez.⁶⁸⁸ Kazâyâ rızâdan ve duâdan başka bir çâre yoktur. Kazâ vaktinde göz bağlı olur. Onun için kendine nâfi' olan şeye nazar edemez ki onu yerli yerine kullansın. İş esbâbda değil müsebbibü'l-esbâbda. Vukûâtta ibret alın. Allah'ı unutmayın. Evvel de Allah âhirde Allah; bâtın da Allah zâhir de Allah'tır.

Binâenaleyh ne vakit gubâr-ı fitne zemîn üzerine gelse, hemen Cenâb-ı Hakk'a tazarru' kıl. Ve gubâr-ı esbâb cânibine gitme. Allah'a tazarru' ve niyâz et! Başka sebep yok. Esbâb seni kurtarmaz. Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'inde buyuruyor ki:

"Nâs, biz Allah'a ve âhirete îman ederiz demekle, terk olunurlar zannediyorlar. Hayır, belki biz bunları evvelden gelen kullara ettiğimiz gibi mallarıyla, sıhhatleriyle, nefsleriyle imtihâna çekeriz. Bu imtihâna çekmemizden maksat, bunların içinden yalancılarla, sâdıklar seçilsin için."⁶⁸⁹

Demek oluyor ki: Her Allah diyen ve Allah'a îman edenden, dilinde(ki) da'vâyâ elinde hüccet istiyorlar. Hücceti ibrâz etmeyenlere yalancı diyorlar. Allah ve âhirete îman edenler ondan gelene:

"أَحْسِبِ النَّاسُ أَنْ يُتْرَكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ" (el- Ankebut 29/ 2) [İnsanlar, imtihandan geçirilmeden, sadece "İman ettik" demeleriyle bırakılıvereceklerini mi sandılar?] Buna râzı olanlar ve ni'mete şükredenlerdir.

[7a] 15 Eylül

Efendimiz buyuruyorlar ki, "*Kazâ geldiği vakit geniş görülen sahrâlar dar olur ve ebsâr mahcûb ve mestûr olur. Kazâ geldiği[nde] ona rızâ ve duâdan başka bir şey kâr etmez ona. Rızâ ve duâdan başka bir şey kâr etmez.*"

⁶⁹⁰ "إذا جاء القضاء، عمى البصر" [Kadere karşı kaygılanmak fayda vermez.]

kazâ vakti gözler bağlı olur insan kendine nâfi' olan şeye nazar edemez olur. Bilakis o kazâyı müstelzim olan kötü şey ne ise ona tevessül eder. Demek oluyor ki her ne vakit ki, gubâr u mihnet gelip üzerini istîlâ eylese ve seni perâkende-dil ve perişân-ı hâtur eylese, hemen Cenâb-ı Hakk'a tazarru' ve niyâz eyle. Sen ise bilakis eser cânibine koşuyorsun. Hadîs-i kudsîde buyuruluyor ki: "Bir kimse kahır ve mekr kurdunun âsâr

⁶⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. XIX, s. 203.

⁶⁸⁹ Bakara 2/155.

⁶⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. XXXVI, s. 370.

ve zahmını gördüğü hâlde, niçin o kimse tazarru' ve niyâz etmiyor. Niçin Allah'a sen beni bu kazâ pençesinden halâs et demiyor.”

Eğer bizde akıl olaydı, Cenâb-ı Hakk'ın mekr ve kahr arslanının kokusunu alır ve o mahâlden rücû' edip [7b] münâcât ve perhîz etmeye başlardık. Cenâb-ı Hakk'a rücû' demek, Hakk'a niyâz veistirhâmda bulunmaktır. Görmüyor musunuz ki, koyunlar kurdun kokusunu alınca kaçıp daha emîn bir yere ilticâ ediyorlar.

İnsan o kadar akl u ferâsetle Allah'ın kahr u belâ arslanının kokusunu alıyor da kendine bir melce' aramıyor. Bu sûrette olan kimseler hayvandan da aşağı oldukları tezâhür etmiyor mu? Geçen derste de söylediğimiz vechile o Sebe Kavmi Cenâb-ı Hakk'ın hışmı kurdunun gubâr ve âsârını gördükleri hâlde tövbe etmediler, bilakis küfrânlarını teşdîd ettiler. Mihnet kurdu o gubâr ve âsârın zuhûrundan sonra daha dehşetli olarak geldi. Bu Sebe kavminin büyükleri her ne kadar kendilerini da'vet edip bu küfrân-ı ni'metten geçmelerini söylediler ise de, ya'ni:

“Ey kavmim, Allah Azîmüşşân sizi bir katre âbdan halkeyledi. Sonra bu kadar ni'met ve ihsânlar gark etti. Bunun şükrünü bilmediniz. Dünyâyâ gelmekten vazîfeniz nedir, anlamadınız. Niçin geldin ve ne sebeple dünyâyâ gönderildin, onu anlamadınız.” Yalnız yemek içmek, gezmek, yürümek, didişmek keşmekeş bundan ibâret zannettin. Aslı esâsı kendi yakını kurtarmaktı. Geceler gündüzler bunları dinliyor mu? Sâde geçiyor.

وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا رِجَالًا لَّيَالِيًا لِّقَوْمٍ يُتَفَكَّرُونَ
”النَّهَارَ إِنِّي فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ” (Ra'd, 13/3) [O, yeri yayıp döşeyen, orada dağlar, nehirler meydana getiren, orada her türlü meyveden (erkekli-dişili) iki eş yaratandır. O geceyi gündüze bürüyor. Şüphesiz bunlarda, düşünen bir kavim için (Allah'ın varlığını gösteren) deliller vardır.]

İşte o kâfirlerin çobanları ya'ni büyükleri ne kadar bu fenâ şeylerden vazgeçmelerini kendilerine ihtâr ettilerse de, bunlar yola gelmediler. Bilakis biz sizden daha akıllıyız, daha mütefenniniz, her birimiz birer serveriz, dediler. Bunlar mazlûmlar için dâimâ kuyu kazdılar ve o kuyuya kendileri [8a] düşüp âh ettiler. Ve orada gamlar ve hasretler yediler. Onlar Yûsufân-ı ma'nevî olan enbiyâ ve evliyânın sûretlerini harâb edip derilerini yüzdüler. Amellerinin cezâsını, gamını daha bu dünyâda iken çektiler.

Evet Hazret-i Pîr (radıyallâhu anh) ba'zı mütevehhimînin tevehhümünü izâle için bu beyti buyurmuşlardır: Sergüzeşt-i akvâm, Sebe kavmini işittikleri vakit o kimseler ibret almadılar. Ya'ni Kur'ân-ı Azîmüşşân'dan dâimâ ibret almak ve onu nefesine tatbîk etmek lâzım gelirken, bunlar binlerce sene evvel geçmiş mâcerâlardır, diye kendi üzerimize almıyoruz. Bu sözlerin bize şumûlü yoktur, bunlar Kavm-i Sebe içindir, diyoruz. Ve büyükleri rencîde etmekten müberrâyız zannediyorlar.

Hazret-i Pîr Efendimiz buyuruyorlar ki:

“Ey gâfil, sen de bunlar ile müştereksin. Eğer sen der isen ben niçin müşterek olayım? Nerede Hazret-i Yûsuf? Onlar Hazret-i Yûsuf'a ve Hazret-i Sâlih'e nice ezâ ve cefâlar ettiler. Ben kime ettim göster?” İşte böyle diyenlere biz de diyoruz ki: Yûsuf kim midir? diye soruyorsun. Cevâben, işte hak olarak sana söylüyorum ki: Yusuf senin Hak arayıcı olan kalb ve rûhundur. İşte Sebe kavmi kendi büyüklerine nasıl eziyet ettiler ise, sen de rûhuna öyle eziyet etmekte. Çünkü o bîçâreler, senin kuyu bedeninde esîr gibi bağlanmışlardır.

Hazret-i Cebrâil (aleyhi's-selâm)'a mensûb olan rûh u akdesi sen direğe bağlamışsın, aman bu nasıl olur? Cebrâil (aleyhi's-selâm)'ı direğe bağlamak küstahlığı ben nasıl ifâ ederim, der isen, kalb ve rûhu bedene bağlayıp onu şehvâtına esîr kılmak Cebrâil [8b] (aleyhi's-selâm)'ı direğe bağlamak gibidir. İşte sen o Cebrâil'i nefsinin şehvâtının arzûlarına esîr etmekle onun kanatlarını yüz yerden koparıyor ve rencîde ediyorsun ve onun önüne saman kabîlinde olan ağdiye-i nefsanîyeyi koyarak, işte senin gıdân budur, diyorsun. Halbuki onun gıdâsı Allah'ın likâsıdır. Allah'ın likâsından başka ona gıdâ yoktur. Onun nasîbi tecellî-i ilâhî ve hükm-i rabbânîdir.

İşte kalb esîr-i ten ve merbût-i sutûn-i bedendir. Bundan dolayı onlar senin elinden azîm zahmet çekerler, halbuki o mübtelâ gönül senin elinden sâhibine dâimâ şikâyet ediyor, diyor ki: “Ey Allah Zülcelâl! Bu eziyet verici ihtiyâr kurttan öcümü al. Ben senin likânla gıdâlanırken, şehvât zulmeti olan bu beden sâhibi için mi beni gönderdin?” İşte ona cevâben Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: “Vakit geldi, sen sabr eyle rûh. Ben senin kadrini bilmeyenlerden sorarım.” O esîr-i cism olan rûh da , Cenâb-ı Hak'a der ki:

“İlâhi! Senin firâkında sabrım tükendi, Ya Rabbi! Benim senin cemâlin firâkında tâkatim kalmadı. Ben sanki Yahudilerin eline düşmüş Ahmedim. Yâhud Semûd Kavmi’nin elinde esîr olmuş Sâlih gibiyim. Ey enbiyânın canlarına saâdet bahş olan Allah! Ya beni bu hâlde öldür, yâhud cânibine da’vet edip visâlinle güldür. Yâhud benim mertebeme tecellî-i cemâlinde tenezzül ve takarrüb eyle. Mallarıyla sıhhatleriyle nefsleriyle imtihâna çekeriz. Bu âyet-i celîleye işâret buyuruluyor.

Ya’ni ne vakit yevmü’l-âhiretin sübûtu mukadder olur; o kimse ki Rabbi’nin [9a] cânibine merci’ vesîle ittihâz etmek ister. O kimse îman ve amel-i sâlihle ittihâz-ı sebîl eylesin, elleriyle ne takdîm eylediyse, onu orada bulacaktır.

Bu âyet-i celîlede elin tahsîs buyurulması birçok amellerin el ile husûle geldiği içindir. İşte o gün kâfirler keşke türâb olaydım, halkolmaya idim. Yâhud hayvan dûçar-ı azâb olmayıp; olmalarıyla toprak olmaları ukûbet ve azâb korkusu görmediklerinden, keşke biz de onlar gibi toprak olaydık veyâhud ehl-i cennetin mazhar oldukları ni’met ve ihsânları görüp ve kendilerinin ise dûçar-ı azâb olmak için cehenneme sevk edildiklerini görüp: “Keşke dünyâda iken biz de riyâzât ve mücâhedât ve ibâdat ile vücûdumuzu toprak ederek ve nefsimizle yok olaydık da şimdi bu ni’metlere nâil olaydık”, diye hasret çekerler. Öyle ya mâdem ki sonu toprak idi, evvelden toprak olmak daha iyi olmaz mı idi.

Ma’nâ-yı beyte gelelim.

“Ya Rabbi! Senin firâkına kâfirlerde bile tâkât yoktur. Kâfirlerden her biri dahî senden cüdâ olduğunu görünce:

“يَالَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا” (Nebe Sûresi, 78/40) [Şüphesiz biz sizi, kişinin önceden elleriyle yaptıklarına bakacağı ve inkârcının, “Keşke toprak olaydım!” diyeceği günde gerçekleşecek olan yakın bir azaba karşı uyardık.]

diyorlar. Bu mertebe senin firâkına tahammül edemezse, ya’ni kâfirler mertebeleri cihetiyle senden bu’diyettedirler ve senin vuslatına ehil değildirler. Onlar bu sûretle izhâr-ı telehhûf ederler ve hasret çekerler ise ya senin visâline lâyük ve ehil olan nasıl bu firâka tahammül etsinler, ilâhî!” Cenâb-ı Hak Hazretleri o kendi visâline ehil ve lâyük olan can, dile der ki : “Ey pâk ve tâhir olan gönül. Sabırlı ol. Elbette saati gelince ben seni âzâd ve visâlimle şâd eylerim.”

Hazret-i Pîr, (Radıyallâhu anh) Kavm-i Sebe sebebiyle bu kadar maârif ve hikem buyurduktan ve bu ten âleminde garîb olan hâl ü dilin hakîkatini beyân eyledikten ehl-i Sebe'nin kıssasını biraz söyledikten sonra [9b] yine köylü ve şehirli hikâyesine rücû' ederek devam buyuruyorlar.

Hâsılı şehirli köylünün ısrârından bunaldı. Nihâyet çocuklarıyla köylü cânibine gitti. Bu beyitte Hazret-i Pîr, Sûre-i Yûsuf'taki âyete işâret buyuruyor. Cenâb-ı Hak: “قَالُوا يَا أَبَانَا مَا لَكَ لَا تَأْمَنَّا عَلَى يُوسُفَ وَإِنَّا لَهُ لَنَاصِحُونَ” (Yûsuf Sûresi, 12/11) [Babalarına şöyle dediler: “Ey babamız! Yûsuf hakkında bize neden güvenmiyorsun? Halbuki biz onun iyiliğini isteyen kişileriz.”] Hazret-i Yâkub'un evlâdı cem' olup Yâkub (a.s.)'a dediler ki: “Ey babamız sana ne oldu ki bize Yûsuf'u emniyet etmezsin. Onun yarın bizimle teferrüc etmek için sahrâya gönder. Bizimle beraber oynasın ve ok atsın, yemişler yesin ve eyelensin. Tahkîk biz onu hıfz edicileriz.” İşte çok kimseleri yemişler mesâbesinde olan dünyâ ve şehvetleri kendilerinin asıl babaları olan mürşîd-i kâminden dûr ve mehcûr edip helâke sevk etmektedir.

Hazret-i Pîr buyuruyor ki:

“Yûsuf gibi ne kadar kimseyi takdîr-i sun' yemiş yemeye ve oynamaya gitmeleri ve müşteheyât-ı nefis ve muktezeyât-ı hevâ onları Rablerinin gölgelerinden ve babalarının nazarından dûr eylemiştir. Bu dünyânın sence bitip tükenmeyen işleri demek bu beyitte âbdan ya'ni babadan murâd mürşîd-i kâmil, Rab'dan murâd ya rabbü'l-izz veyâhud yine mürşîd-i kâmindir.

“إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهْوٌ” (Muhammed Sûresi, 47/36) [Şüphesiz dünyâ hayatı ancak bir oyun ve eğlencedir. Eğer inanır ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, O size mükâfatını verir ve sizden mallarınızı (tamamen sarf etmenizi) istemez.]

İmdi bilin ki bu dünyâ baştan aşağı la'b ve lehvidir. Ve iyş u nûştan ibârettir. Ve ne kadar sâlikleri ve bîçâre gâfilleri, mürşîd ve mürebbîleri sa'yesinden dûr ve merhametinden mehcûr kılmıştır. Düşün, fesini önüne koy. Bu kadar sene yaşadın, bu dünyâ için çalıştın. Eline ne geçti? Aslından dünyâyâ gelmekten maksad olan mürşîd-i kâminden uzak olmaktan, eline ne geçti? Halbuki her adım bizi mezara yaklaştırıyor. Kâfile adım adım bizi mezara götürüyor. Halbuki bu esnâda senin haberin olmadan topunu oynayanlar yine oynuyor.

İşte seni yârinden her ne ki cüdâ ve mehcûr eder ise onu dinleme ki ondan şimdiye kadar ziyân gördün yine ziyân görmeyesin. [10 a] O yâr dediğin kimselerin sana zâhirde nakden, mâlen ve sâir sûretlerle menfaati dokunsa bile onların bu zâhirdeki olan menfaatleri seni asıl yârinden mehcûr kılmak hasebiyle sana zehirdir. Ve bu yâr dediklerin sana aynı düşmandır. Bunlara yapışıp da hazîne-i ilâhî olan mürşid-i kâmiliden uzaklaşınca çünkü hâlin harâb olur.

İşit ki Cenâb-ı fahr-i âlem mihrâbda hutbe okuyorlardı. O zamânlar bir iki ay Medine’de kıtlık olmuş, o esnada ashâbdan Dıhye Kelbî (radiyallâhu anh) Şam’dan erzak kâfilesi ile gelmiş. Huzûr-ı Nebvî de olan bir kısmı davul dinlemeye, bir kısmı da evvelden gidip ucuzca zahîresini düzmeye gittiler. Ve Efendimiz’i minberde kâim oldukları halde terkettiler. Yalnız Efendimizle birlikte pür niyâz derviş olarak on zât kalmıştı. HattâEfendimiz buyurdular ki: “Nefsim yed-i kudretinde olan Allahu Zülcelâl kalem ederim ki eğer siz de beni bırakıp [gitseydiniz], Cenâb-ı Hak bütün bu vâdileri ateşe gark ederdi.” Allah Azîmüşşân bunlardan bahs ederek Kur’ân’da buyuruyor ki: “ وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ (Cum’a Sûresi, 62/11) [(Durum böyle iken) onlar bir ticaret ile bir oyun eğlence gördükleri zamân hemen dağılıp ona koştular ve seni ayakta bıraktılar. De ki: “Allah’ın yanında bulunan, eğlence ve ticâretten daha hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.] “Ya habîbim! O zamânda ki bunlar seni minbere kâimen terk ederek, ticâret için veyâhud davul sesi dinlemek için gittiler. Ya Habîbim onlara de ki: Serü’z-zevâl olan her türlü rızık bezirgânlığından Allah indindeki rızık daha hayırlıdır. Dünyâ ticâreti serü’z-zevâldir. Çünkü Allah irsâl-i rızık edicilerin hayırlısıdır.” [10b]

22 Eylül 1338

Geçen hafta Efendimiz Hazretleri’ni kâimen bırakıp kervanı îlân edici olan davul sesini tâkib ettiklerini söylemiştik. Ey ashâbım Hazret-i Pîr buyuruyorlar ki: O Resûl-i müctebânın sohbeti lehvden hayırlıdır. Gözünü açıp gör ki kimi bıraktın? Neyin peşinden koştun? Dünyâ ve mâfihâdan hayırlı olan Resûl-i müctebânın ve onun vârisi olan insân-ı kâmilin sohbetini koyup lehv ü mâle rağbet eyledin. Cenâb-ı Zülcelâl Hazretleri, rezzâk benim buyurduğu hâlde, sizin dünyâyâ tama’ ve hırsınız bu emri tutmaya size mâni’ oldu. Görmüyor musunuz? Buğday birşey değil iken Cenâb-ı Hak onu, buğday tanesini gıdâ hâline getiren o Zülcelâl değil miydi? Çünkü bu can

tendedir. Kuvvet ü gıdâ eksik olmaz. Merak etme, mâdem ki bir yerde leşker ve tabur vardır elbette onda bayrak ve sancak eksik olmaz.

Hikâyeye devam ediyoruz. Şehirliyle köylünün hikâyesi vardı ya arasıra bir çakıyor ve bu münâsebetle nice maâni saçıyordu. Yine işâret buyuruyorlar.

İhtiyâtı çok seven şehirli, [11a] köylüye çok özürler beyân etti. “Aman arkadaşım bu sene çok işlerim vardı, işim yüzüstü kalır. Hem her gece padişâhın bir yâveri gelir, benden o gün yaptığım işlerin hesabını sorar. Beni burada bulamayınca revâmı pâdişah bana gazâb etsin. Onun benim hakkımda gazâb etmesini görünce dünyâda yaşayamam. Benim hakkımda hayırlı olmaz. Ey köylü arkadaş, bunları sen bana nasıl revâ görüyorsun?”, gibi azarlarda ve sözlerde bulundu ise de onun hîle ve tedbîri Allah’ın takdîrine mukârin ve muvâfik olmadı. Eğer zerrât-ı âlem pîç olsa, ya’ni zerrât-ı âlem ve efrâd-ı benî Âdem’den her biri hîleye yapışsa ve def-i kazâ etmek için ne kadar tedbîrler ve tedârikler kılrsa, kazâ-yı âsumâna nisbetle bunlar hiçtir.” Allah’ın kazâsı takdîr olunduysa, mutlak o yerini yine [bir kelime eksik olduğu anlaşılıyor] Allah’ın dediği (?) İşte Osmanlı Devleti mahvolmuş iken, elleri ayakları bağlanıp çamura tıkılmış iken, bakın Allah u Zülcelâl yoktan var ediyor mu? Bu kadar tedbîrlere, toplara tüfeklere karşı bir avuç âdem ile kuvvet ü nüfûs verdiğini ibret alın, unutmayın. Allah’tan olduğunu bilin. Bu gün bilir yarın unutursunuz. Bugün bunun Allah’tan olduğunu onlar da biliyor, hâlet-i ihtizâr da bulunan bu Türkler, hiç dedikleri bu Türkler, Avrupa’nın on senede çalıştıklarını on gün içinde yakıverdi. Hâsılı evvelde Allah, âhirde Allah, zâhir de Allah, bâtın da Allah’tır vesselâm.

Demek ki bütün bu efrâd-ı benî Âdem ve bi’l-cümle zerrât-ı kâinât ne kadar hîle ve tedbîr etseler hiçtir. Ve bir vehc ile o kazâ-yı ilâhîye karşı hiçtir. Bakınız bir teşbîh edelim. Meselâ bu zemîn âsumândan, gökten [11b] kaçabiliyor mu? O zemîn ne bir çâre ne de kaçacak bir yer buluyor, onu tav’an ve kerhen kabûl ediyor. Farazâ zemîn üzere semâdan âşikâr yağsa, zemîn teslîmiyetten başka bir şey yapabiliyor mu? Ya insan ki bu zemînin bir cüz’üdür, hükm-i Yezdâniye karşı ne yapabiliyor? Ve emr-i Hak’tan nasıl kaçabiliyor? Bunları niçin düşünmemeli ve niçin insan aczini îtirâf etmemelidir?

İnsanın ilmine ve mütefennin olmasına güvenmesi neye yarar? Allah.. Bu başının küçücük bir damarı çatlar, çıldırırın. Timarhâneye gidersen veyâhud kalbinin

bir damarı çatlar yerin altına gidersin. Elinde mi? Bu aczin varken, niçin i'tirâf edip Allah demiyorsun ve fevkinde büyük bir kuvvet olduğunu niçin idrâk etmiyorsun?

Sûre-i Tâ-Hâ'ya işâret buyuruyorlar: “ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا “ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا يَافَا (Tâ-hâ Sûresi, 20/53) [Rabbim, yeryüzünü size beşik yapan, orada size yollar açan ve size gökten yağmur indirendir.” Böylece onunla sizin için yerden türlü türlü bitkileri çift çift çıkardık.]

Bakınız Cenâb-ı Hak bu âyet-i celîlesinde ne buyuruyor: O Allahu Zülcelâl'dir ki sizler için arzı “firâş-ı mebsût” kıldı ve sizin için o arzda çok tarîkler kıldı. Tâ ki sizin masâlihiniz için her cânibe kolayca gidebilmek zımında o arzda çok tarîkler kıldı. Biz semâdan yağmuru inzâl eyledik. Ve o sebeple nebâtta muhtelif nevîleri ihrâc eyledik. Bunların kimi insana, kimi hayvana sâlihtir.

Biz insana dedik ki, esmâr ve hubûbât-ı mütenevviadan yiyin ve hayvanlarınızı otlatın. Tahkîkan akıl erbâbı için bu söylediğimiz şeylerde çok deliller ve hüccetler vardır. Ey insanlar, o arzdan biz sizi halkettik. Ya'ni asıl hilkat ve ebdânınız topraktandır. Ve herkes hayırdan ve şerden cezâ-yı amelini görmek için yine [12a] sizi oradan çıkarırız.

Ma'nâ-yı beyte gelelim. Çünkü Cenâb-ı Hak'tan:

“ خَلَقْنَاكُمْ مِنْ تُرَابٍ “ (el-Hacc Sûresi, 22/5) [Ey insanlar! Ölümünden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan (meniden), sonra bir “alaka”dan, sonra da yaradılışı belli belirsiz bir “mudga”dan yarattık ki size (kudretimizi) apaçık anlatalım. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde durduruyoruz. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyor, sonra da (akıl, temyiz ve kuvvette) tam gücünüze ulaşmanız için (sizi kemâle erdiriyoruz) içinizden ölenler olur. Yine içinizden bir kısmı da ömrün en düşkün çağına ulaştırılır ki, bilirken hiçbir şey bilmez hâle gelsin. Yeryüzünü de ölü, kupkuru görürsün. Biz onun üzerine yağmur indirdiğimiz zamân kıpırdar, kabarır ve her türden iç açıcı çift çift bitkiler bitirir.]

demesini işittin, bundan anla ki o Hak senden toprak olmanı istiyor. Sen de hâk olmaktan yüz çevirme. Çünkü netîcede de yine hâk olacaksın. Şimdiden hâk ve mütevâzî ol.

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: “Ey topraktan mahlûk olan insan! Gör ki hâk beden içinde rûh-i sultanî tohumunu ekrem-i irfân ve îkân göğünü diktim. Sen ki hâke mensûb bir toz idin. Ben o gubâr cismini akl-ı âli rûh ile sefâ eyledim. Çünkü senin aslın topraktan oldu ve cismin ba’zı sıfat vâsıtasıyla rahmet buldu. Hâkliği kendine sıfat et, tâ ki cümle dünyânın beyleri üzerine Allah seni emir ve kadr-i şerîfini tezyîd etsin.

Suyu görmüyor musun? Evvelâ su nereden geliyor? Bâlâdan alçağa gidiyor. Sonra alçaktan yine yukarı gidiyor. Buğday da öyle değil mi? Buğday da evvelâ ekicinin elinden veyâhud anbardan aşağı atılıyor. Ne güzel başaklar şeklinde yükseliyor. Ve insana gıdâ oluyor. İnsana karışıp insan sıfatını kazanıyor. Yağmur da evvelâ buluttan alçağa tenezzül ediyor, sonra terslikten bulut olup yine semâya gidiyor. Bunlardan da anlaşılıyor ki, her kim ki tevâzu’ eylerse, Cenâb-ı Hak onun mertebesini refi’ ve menzilesini şerîf eder. Tekebbür edeni alçaltır. Tevâzu’ ediniz ki, Allah Zülcelâl sizi yüceltsin. Binâenaleyh tevâzu’ bâis-i rahmet olduğundan, Hazret-i Pîr buyuruyorlar ki:

“Ey mütekebbir, gör ki tevâzu’nun sebep-i rif’at ve meskenetin bâis-i şeref ve izzet olduğunu görüyorsunuz ki, buluttan düşen yağmurlar ve güneşten aşağı akseden ziyâ [12b] aşağı gelmekle hâk u pâkin gıdâsını teşkîl ediyor. Bunlar tevâzu’ cihetiyle gerdûndan tenezzül kılınca âdemin cüz’ü oluyor, o cemâd olan gıdâ âdemin sıfatı oluyor. Meselâ kuvvet, kudret-i cismâniyyeye sebep oluyor. Beşerin kuvveti, kudreti cismâniyyesine sebep olup o beşerden kelime-i tayyibe ve a’mâl-i sâlihâ sûretiyle zuhûr etmekle arş üzerinde uçuyor. Demek ki tevâzu’undan ziyâde terfi’ eylemiş oluyor.”

“Kelime-i tayyibe” dedin. Bakınız Cenâb-ı Hak Kur’ân-ı Kerim’de Sûre-i İbrâhim’de “kelime-i tayyibe” hakkında: “ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ صَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا ” (İbrâhim Sûresi, 14/24) [Görmedin mi Allah güzel bir sözü nasıl misâl getirdi? (Güzel bir söz), kökü sağlam, dalları göğe yükselen bir ağaç gibidir.]

Görmez misin, bilmez misin? Allah Zülcelâl kullarına nasıl misâller darb ediyor. Ne kadar mâneviyat ve hakyâık-ı gaybiyye varsa hepsinin dünyâda bir misâli vardır. Şüphe yok işte bu misâllerden biri de hurma ağacıdır ki evrâkı ve sâkı bâlâya doğru gitmiş en şiddetli fırtınalara karşı mukâvemet edecek kadar kendini tahkîm etmiş, izni Hak’la yaz kış meyvesi devâm ediyor. İnsanlara gıdâ ve devâ oluyor.

Bu güzel ağacın nazîri nedir? İşte bu güzel ağacın nazîri mü'minlerde kelime-i tayyibe olup o da "لا اله الا الله" tır.

Aman bu lafza ne lafz-ı güzîn, ne hakk-ı metn-i rabbânî! Bu kal'aya dâhil olanlar dâimâ gülistân-ı uhrevî ve şükûfezâr-ı ilâhîdedirler. Ve bir saâdet-i ebediyye içinde bulunurlar ki, onlar için ne azâb-ı ilâhî ve ne de havf-ı cehîm vardır. Onu münkirler züppeler fâriğ olamazlar. O sultanlar için bî-pâyân niâm-i celîle-i ilâhîye bezl ü ihsân buyrulur. "لا اله الا الله" Ne bî-pâyân elfâzı muhtevî bir lafz-i güzîn-i sübhânî, ne büyük zikr-i cemîl-i rabbânî. [13a] Bundan büyük zikrullah yoktur. Efendimiz Hazretleri kemâl-i saâdetle buyuruyorlar ki:

"قال رسول الله أفضل ما قلت أنا والنبون قبلي عشية عرفة لا إله إلا الله وحده لا شريك له له

الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير"⁶⁹¹

Arefe gecesi benden önceki peygamberlerin ve benim buyurduğum en faziletli söz: "Lâ ilâhe illâllâhu vahdehû lâ şerike leh lehu'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr" zikridir.]

Gerek benim söylediğim sözler ve gerek geçen enbiyânın söylediği sözlerin en parlağı, en mübâreği en efdali en doğrusu en muallâsı "لا اله الا الله"tır. Buna her kim devâm ederse, kalbinde tasdik-i i'tikâdı muhkemleşir. Kalbinde îmân, kuvvet bulur. Dünyâda âhirette en büyük zikrullah budur. Ne kadar terakkî etsen, kelime-i tevhîdden müstağnî olamazsın. Bidâyet ve nihâyette de lâzımdır. Bunun ma'nâ-yı celîli bütün esmâ-i ilâhîyedir. Meselâ ma'bûd, mahbûb, feyyâz, fâil, hâdî, kâbîd, bâsît hepsi ona dâhildir.

"لا محبوب الا الله" Allahtan başka sevilen yoktur.

"لا موجود الا الله" Allahtan başka mevcûd yoktur.

"لا فاعل الا الله" Allahtan başka fâil yoktur.

Gît, gît, gît nihâyet yok. Bulamazsın. Terakkî ettikçe Allah'tan gayrı mahbûb, maksûd yok. Onu bilirsin ve ona göre mülâhaza edersin. Bunun bir adı da kavîl-i sâbite ve kelime-i takvâ ve kelime-i tayyibedir. Nasıl bir ağacın kökü taht-ı zemînde yerleşirse, onun kökü olan tasdik-i i'tikâd kalb-i mü'minde öyle yerleşecek. Bir de sâkı? Şecer vardır. Ya'ni ana ağaç. O da îmânda ihlâstır. Ya'ni riyâdan, nifaktan, her

⁶⁹¹ Taberânî, Kitâbu'd-Duâ, c. II, s. 1206

türlü sahtekârlıktan nümâyışten uzak olacaksın. İmânında ciddi, samîmi, hâlis ve muhlis olacaksın. Sonra ağacın dal ve budakları vardır ki, onlar da îmânın şu'beleridir. Şu'be-i celîle-i îmâniyye şu kadardır: En bâlâsı: “لا اله الا الله” tır. Ondan gayri ne kadar esmâ-i ilâhîye ve ne kadar da'vât-ı me'sûre varsa hep îmânın yapraklarıdır. Ya'ni en kolay elde edilebilendir.

“الحمد لله.” [13b]. سبحان الله لا حول و لا قوة الا بالله. الحمد لله.

Vesâire gibi, lâkin meyvesiz ağaç para etmediği gibi, ağacın dalı, budağı olan namaz, oruç ve sâire, ya'ni kelime-i tayyibe; ağacın dalı, budakları mesâbesinde olan namaz, oruç ve yaprakları mesâbesinde olan zikrullah da olmazsa o ağaç meyvedâr olmaz. Dünyâda Allah'ı bilmek kadar lezzet yoktur. Bir kimse ki Allah'ı bilmez, îmânı yoktur, onun kadar vahşet ve dehşet ve zulmet-i kalb içinde kimse yoktur. O kimse nâmütenâhi sahrâda tek ü tenhâ kalmış bir kimsesiz gibidir. Allah'ı bilmekte ne kadar lezzet var dedik. Fakat bu bilmekten maksad yalnız işitmekten, anlamaktan ibâret olmayıp belki cezm-i yakîn ile bilmek ve görmektir. Allah'ın künh-i zâtını bilmek kimseye kâbil olmamıştır. Fakat insanın aczini hâlen ve tamâmen bilmesi işte Allah'ını bilmesi demektir. Ve Allah'ı birlemesi demektir.

29 Eylül 1338 [14a]

Geçen ki derste buyuruluyor idi ki; ey tevâzu'dan hoşlanmayan ve tekebbürü kendine sıfat ittihâz eden kimse, tevâzu'un çok muhsenâtı ve tekebbürün çok muhâtaraları vardır. Görmüyor musun, buğday dânesi yukarıdan yerin altına gömülüyor, tevâzu' ettikten sonra başak oluyor ve yeryüzüne çıkmaya müsâraat ediyor ve yüksek oluyor. Bir kere zîr ü zemîne geldi başını yukarı kaldırdı, refi' mertebelere vâsıl oldu.

Görmüyor musun, yağmur yukarıdan aşağıya geliyor ve nûr-i şems kezâlik yukarıdan aşağıya geliyor ve bu sûretle birçok gıdâların husûlüne sebebiyet veriyor. Bu sûretle cân-ı pâkin gıdâsı olmaya delâlette bulunuyor. Bunlar bâlâdan tenezzül kılınca hayy ve dilber olan âdemin cüz'ü ve uzvu oluyor. O cemâd olan gıdâ âdemin sıfatı oluyor. İnsana karışıyor ve o vakit kudret-i cismâniyyeye sebep kelime-i tayyibe ve a'mâl-i sâliha olup o cemâd olan gıdânın mahsûlü şâdîlikle, arşlar, kürsler üzerinde uçuyor. Demek oluyor ki tevâzu' ve tenezzülden, bu cemâd makûlesinde ...? olan şey ziyâde terakkî ve terfi' eylemiş oluyor. İşte bu kelime-i tayyibe hakkında geçen hafta

ba'zı şeyler söylemiştik. Kelime-i tayyibe nedir? Bizler dervişleriz. Bizim işimiz gıdamız bu olduğu için, hiç olmazsa bir kaç kelime ile tafsîl edelim. Geçen hafta diyorduk ki, kelime-i tayyibenin îman ağacının yetmişyedi belki seksene kadar dal ve budağı vardır, demiştik. Daldan maksad îmân alâmetleri ve rükünleri, en alâ dalında “لا اله الا الله” kelime-i tevhidi yazılıdır. En aşağı dalında geçene zahmet olmamak için, [14b] yolun üzerinden zahmet verecek şeyi kaldırmak.

Bakınız şerîat-ı celfle-i Muhammediye nasıl medeniyeti âmirdir. Gerek insanlar gerek hayvanlar yolundan geçerken müteezzî olmasın, rahat geçsin diye.. bunlar tabî temizlikle olur. Yollarda bataklık, süpürüntüler, fenâ kokular olursa, orada mikroplar toplanıp havayı ifsâd eder. İşte bunları yollardan giderip yolları temiz tutmak mü'minin şânıdır. Demek oluyor ki bu Avrupa medeniyeti değil imiş, İslâmiyet'in îcâbı imiş. İman ağacı zikir buyurulduğu vakit de bir bâlâsından, bir de en aşağısından, bir de ortasından bahs buyurulmuş. Bâlâsı dediğimiz vecihle “Lâ ilâhe illallah” kelime-i tevhîdi, en aşağısı yoldan ezâyı gidermek, ortası da hayâdır. Hayâ, ya'ni haşyet ve vakârı muhâfaza; ırz u nâmusu vikâye, gerek Allah'tan gerek kuldan utanmak ve sâire demektir. İmânın bir şu'besi de budur, hayâsı olmayanın îmânı zayıftır. Hem kullardan hem Allah'tan hayâ lâzımdır.

İbâdet yüz kısım olsa, biri ancak ibâdet-i zâhiriye, doksandokuzu Allah'dan hayâdır. Hayâsız adam Allah'tan utanmaz, arsız olur. Bu arsızlık artınca, îman da elden gider. Çünkü hayâ îmânın esaslı şu'belerindedir.

Hazret-i Âdem bir gün cennet-i a'lâ kapısının önünde duruyordu. Karşıdan kuş kıyafetinde ziyaretçiler gelip üçü sağında diğer üçü solunda yerleştiler. Sağındakiler nûrânî ve latîf idi. Solundakiler menhûs ve fenâ fenâ şekillerde ve müstekreh şeyler idi. Hazret-i Âdem sağdakilere dönerek birisine dedi ki: “Sizi ne kadar sevdim, ne kadar nûrânîsiniz, siz kimsiniz? dedi.

Birinci kuş [15a] dedi ki: “Benim adım akıldır”,

“Ne güzel Cenâb-ı Hak senden iyi mahlûk yaratmamış, öyleyse mekânın neresi gözüm?”

Herkesin bir mekânı vardır. Yalnız mekândan münezzeh olan Allah'tır. O ezelîdir, evveli yoktur. O ebeddir, nihâyeti yoktur.

“الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ” (En’am Sûresi, 6/1) [Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve aydınlığı var eden Allah’a mahsustur. Böyle iken inkâr edenler başka şeyleri Rablerine denk tutuyorlar.]

Ya’ni hamdolsun o Allahuzülcelâl’e ki, zulümât ve nûru halketti. Yeri göğü yarattı. Havayı yarattı, hava olmasa zulümât ve nûr olmazdı. Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: “Ben varım, nûr u zulmeti de ben yarattım”, buyurdu.

Akıl, Hazret-i Âdem’in bu suâli üzerine dedi ki: “Ya hazret, benim mahallim mü’minlerin başıdır. Ben orada mekân tutarım.”

“Uç uç! Ne a’lâ! Senin güzelliğine göre, mevki’in de latîf!

Hazret-i Âdem bu sefer ikinci latîf çehreliye hitâb ederek dedi ki: “Gözüm latîf çehreli! Birinciyi anladık, sen nesen?” dedi. “Senin mekânın neresi?” dedi.

Cevâben: “Ya Âdem! Ben hayâyım. Benim mekânım mü’minlerin gözüdür”, dedi.

Üçüncüsüne iltifat ederek: “Ey güzel kuş! Senin adın nedir? Mevki’in neresi?” dedi.

Kuş cevâben: “Benim ismim şefkattir. Yerim de mü’minlerin kalbidir”, dedi.

Bu sefer Hazret-i Âdem, solda bulunan çirkin kuşlardan birine: “Senin adın nedir? Mekânın neresidir?” diye hitâb etti.

Bu da cevâben: “Benim adım kibirdir. Mekânım da insanların başıdır”, dedi.

Hazret-i Âdem: “Ne müttehidsin, bu nasıl olur? Orada akıl vardır. Seninle akıl nasıl ünsiyet edebilir? Karga ile bülbül bir kafeste durabilir mi?”, dedi.

Kuş cevâben: [15b]“Evet orası doğru, fakat benim girdiğim yerde akıl bulunmaz ki! Ben girdiğim vakit akıl oradan kaçır, dedi. Akıllı adam kibirlenmez. Kullarına ve ma’bûduna karşı dâima tevâzu’ eder. Evvelini ve âhirini düşünür. Allah’tan utanır, halbuki ben onlara bu şeyleri düşündürmem”, dedi.

Bu sefer Hazret-i Âdem ikinci çirkin kuşa tevcîh-i hitâb edip: “Şimdi sen söyle, adın nedir ve mekânın neresidir?”

O da cevâben: “Benim adım tamâhdır ve mekânım insanların gözüdür. Benim bulunduğum insanda ne nâmus, ne haşyet, ne hayâ kalır.” Bu sefer üçüncüye sordu:

“Senin adın nedir ve mekânın neresidir?”

Cevâben: “Ben de hasedim”, dedi. “Benim de yerim insanın kalbidir. Şefkâtle mücâdele ederiz. Ekserî ben gâlib gelirim. Onu oradan çıkarırım. Ve yerine geçer otururum”, dedi.

Gelelim hayâ bahsine, ba’zı ekâbirin târif-i vechile, hayânın tarifi bu vecihledir. Hayâ demek: Rabbin Hazretleri seni nerede emrederse, orada bulsun. Nereden nehyederse, orada bulmasın. İşte hayâ budur. Binâenaleyh Allah nerede emrederse, orada isbât-ı vücûd et, Allah’tan utanan dâima emrini tutar ve nehyinden sakınır. Muhakkıkîn hazerâtı buyurmuşlar ki: “Hayâ odur ki her yerde Allah’ı göresin. Mâsivâyı dünyâyı kalbinden çıkarıp atasın.”

Âdem isen semme vechullahı bul

Kande baksan ol güzel Allah’ı bul

Binâenaleyh, ehlullâh dâima murâkabe üzeredir. Bunların uyumaları dahî ibâdettir. Cenâb-ı Hak’ı dâima gönülden çıkarmayarak murâkabe üzere gezdin mi, bütün harekât ve sekenâtın ibâdettir.

Resûlullah Efendimiz buyuruyor ki:

“Hazret-i Âdem’den beri ne kadar peygamber geçmişse, bütün bu enbiyâ-yı sâlifeden kalmış bir söz vardır ki: Utanmak olmadıktan sonra ne istersen onu işle.”⁶⁹²

Çünkü bir hekim bir hastanın [16a] hastalığından şifâyâb olmasından ümîdini keser ise, o hastaya ne istersen onu ye der. Her şeyin başı hayâdır. Binâenaleyh, hayâ kalkarsa, insan her şeyi yapar. Hayâsızlığın sonu îmansızlıktır.

Kelime-i tevhîde dudakların yabancı, zikrullah yok. Allah demek [yok], işte bu sûretle îman ağacının en yukarı dallarını kırdın; yaprağı, dalı kalmamış. Nereden îman iktitâf edebiliyorsun. Kelime-i tevhîd yok, hayâ da yok ... Bunu da kırınca ne kalır gözüm? Koca ağacı kuru kütüğe benzettin, yâhud Nasrettin Hoca’nın kuşuna benzettin. Bunun neresine ağaç dersin? Bir koca kütük ravza-i îmânı bir hiyâban ..? haline koymalı ki görenler imrensin. Hadîs-i kudsîde buyuruluyor ki: “*Kim ki ‘lâ ilâhe illallah, benim hısnıma dâhil olursa azâbımdan emin olur, kurtulur.*”⁶⁹³ Binâenaleyh

⁶⁹² Buhârî, Enbiyâ 52.

⁶⁹³ Kuzâfî, Müsnedü’ş-Şihâb, c. II, s. 323-324.

kim ki “لا اله الا الله” derse, bi'l-cümle bâtil olan ilâhları nefy eder çünkü, mâbûd-i bilhakkı isbât ediyor ve bu vechile dâire-i tevhîde dâhil oluyor ki bu dâire-i tevhîd bir muhkem ve müstahkem hısndır. Bu sûretle şirk ve küfürden necât buluyor ki bu şirk ve küfür de mûcib-i nîrândır. Eğer ma'bûd-i biz'zat'ı hakîkaten isbât eyleser ve vahdet-i mutlakayı alâ vechi'l-müşâhede tasdîk ederse ve hakîkat-i Muhammediyeyi hakîkaten bulup nefy-i cemi'-i mâsivâ ederse, o kimse şirk, küfr-i hafîden rehâ buluyor ki bu dahî müstelzem-i nâr-ı firkatten bu da nâr-ı cehîmden eşedir.

Muaz ibn Cebel (radiyallâhu anh) buyururlar ki:

“Bir gün Efendimiz ile bir merkebe binmiş [16 b] giderdim. Yolda bana buyurdular ki: *'Ya Muâz! Bilir misin, kullara vâcib olan ve Allah'a lâyük olan nedir?'* Allah ve Resûlu bilir, ben ne bileyim ya Resûlullah, dedim. Bir kaç kere böyle suâl buyurduktan sonra dediler ki: *“Ya Muâz! Kuluna lâyük olan Allah'a ibâdet eyleyip ona bir şey şerik koşmamaktır. Allah'a lâyük olan bunu yapan kuluna azâb etmemektir.”*⁶⁹⁴

Binâenaleyh bu kelime-i mübeccelenin, fadâil-i esrârına nihâyet yoktur ve havâssı ve âsârı pek çoktur. Bu kelimeye muvâzabat eden sâliğin nûr-ı vahdet, bâtınına lâmi' ve tâli' olur. Ve zulmet-i mugâyeret ve kesret ondan bi'l-külliyeye zâil olur. Ve bir mertebeye varır ki, Allahu Zülcelâl'den başkasını görmez olur. “لا اله الا الله” derken, “Lâ mevcûde illallah” der ki tevhîd-i ehâssu'l-havâs budur. Bu kelimenin sâir kelimâtan efdal olması, vahdet-i ilâhiyeyi müzekkir olmasıdır. Bunun için Efendimiz:

قال رسول الله أفضل ما قلت أنا والنبيون قبلي عشية عرفة لا إله إلا الله وحده لا شريك له له الملك وله قال رسول الله أفضل ما قلت أنا والنبيون قبلي عشية عرفة لا إله إلا الله وحده لا شريك له له الملك وله
695] [Arefe gecesi benden önceki peygamberlerin ve benim buyurduğum en faziletli söz: “Lâ ilâhe illâllâhu vahdehû lâ şerîkeleh lehu'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr” zikridir.] Bir sâlik bu kelime-i efdali zikir ile meşgûl olursa derûnu zinkâr-ı mâsivâdan pâk olur ve mir'ât-ı kalbi âyine gibi mücellâ olur. Zâkir ve mezkûr çeşm-i şuhûdunda aynı vâhid olur. Cümle kesrette aynı vahdeti görür.

Gitti kesret, geldi vahdet, oldu halvet dost ile

Hep Hak oldu cümle âlem, şehri bâzâr kalmadı

⁶⁹⁴ Ebû Ya'lâ, Müsned, s. 236-237.

⁶⁹⁵ Taberânî, Kitâbu'd-Duâ, c. II, s. 1206.

İşte zikir dediğimiz budur. Semâhânedede olanlar gibi değil, zikir sâde bağırlı ve çağırılıktan ibâret olmayıp, hakikat-i zikirden dûr olmak değildir. Zâkir zanneder ki, zikrettikte kendinden dûrdur ve kendi de zikrolandan uzaktır. Halbuki nûr-u tevhîd kendinden zuhûr edince, görür ki zâkir de mezkûr da, zikir de aynı bir nûr imiş.

6 Teşrin-i evvel [17a]

Hâsılı kelâm

Hasılı kelâm, maksûd u merâm, cemi'-i eczâ-yı cihân tahrîkde ve sükûnda her ne ise, gerek tahrîkte gerek sükûnda olsun, cemi'-i eczâ-yı cihân nâtıklardır. Ve lisân-ı hâl ile onu söyleyicilerdir ki, biz ol Allahu Azîmüşşâna râci'leriz.

إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا “ [Herşey aslına döner.] Aslımız âlemine râhîleriz. “إِنِّي رَاجِعُونَ” [Onlar; başlarına bir musibet gelince, “Biz şüphesiz (her şeyimizle) Allah’a aidiz ve şüphesiz O’na döneceğiz” derler.]

Ya’ni “الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ” (Bakara Suresi, 2/46) [Onlar, Rablerine kavuşacaklarını ve gerçekten ona döneceklerini çok iyi bilirler.]

Diyorlar. Ne demek? Biz Cenâb-ı Hak’a râci'leriz ve aslımız âlemine gidicileriz. Zikri tesbihât eczâ-yı cihânın bilkülliyeye

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَاوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَأَنْتَ أَتَقَفُّهُنَّ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا (İsra Suresi 17/ 44) [Yedi gök, yer ve bunların içinde bulunanlar, Allah'ı tesbih ederler. O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir varlık yoktur. Fakat siz, onların tesbihlerini iyi anlamazsınız. Şüphesiz O, halimdir çok bağışlayandır.] Âyet-i celîlesinin muktezâ-yı münîfince hiçbir şey yoktur ki Allah'ı zikretmesin. Bunların tesbihâtı âsumâna gulgule bıraktı. Cenâb-ı Hak öyle buyuruyor ki: Hiçbir şey yoktur ki Allahu Azîmüşşânın tesbîh ve tahmîdini çekmesin. Ama siz onların tesbihlerini anlamıyorsunuz. İşte bu cümlenin tesbîhi ve zikri âlem-i a'lâya çıktı. [17b]

Geçenki derslerde de söylediğimiz vechile, her tenezzülün terakkîsi muhakkak her şeyin geldiği yere taarrucu ve teveccühü musaddak ve muhakkaktır. Çünkü kazâ-yı ilâhî hîlelere kasdeyledi. Bir nâdan köylü bir nûrânî şehirliyi mat eyledi. Bîçâre hoca kendinin tedbîr ve kemâl-i ihtiyâtına mağrûr lâkin Cenâb-ı Hak'ın takdîri ilâhiyyesinden gâfil idi. Allahu Azîmüşşân'ın takdîri vardır. Ondan gâfilidi. Efendimiz Hazretleri ekserî duâlarında: "إن قلوب بني آدم كلها بين إصبعين من أصابع الرحمن كقلب واحد يصرفه"

حيث يشاء ثم قال رسول الله صلى الله عليه و سلم اللهم مصرف القلوب صرف قلوبنا على طاعتك"696
[Şüphesiz ki bütün insanların kalpleri, tıpkı tek bir kalpmiş gibi Rahmân'ın iki parmağı
arasındadır. Onu dilediği yöne çevirir. Sonra Rasûlullâh buyurdu ki: Ey kalpleri evirip
çeviren Allahım! Kalplerimizi sana itaate yönelt!] buyurlardı.

Niçin böyle duâ buyuruyorsunuz ya Resûlallah? diye suâl olundukta:

“Çünkü kalb-i Âdem iki kudret parmağı arasındadır. Biri celâl biri cemâldir. İsteddiği gibi taklîb eder.” Onun için buyurdular: “Âkil o kimsedir ki, ben şunu yapacağım bunu yapacağım demez. Kalben Allah bana ne yaptırırsa, onu yapacağım der. Çünkü insanın elinde bir şey yoktur. Gâfil o kimseye derler ki, her sabah kendi azm cezmine îtibâr eder. Ben şunu bunu yapacağım diye hükümler verir. Çünkü o ancak kendinin tedbîriyle mağrûrdur. Ve Rabbinin takdîrinden gâfildir.” İşte “الحكم لمن”⁶⁹⁷ üzerinde “الحكم لله” vardır. İşte o akılsızlar Rabbinin takdîrinden gâfildir. Fakat âkil Allahu Zülcelâl'e ve onun inâyetine nâzırdır. Çünkü kazâ-yı ilâhî zuhûr edince, âkiler o kutlu adamlar kör ve sağır olur.

“إذا جاء القضاء، اعمى البصر”

Balıklar kendilerini toprağa atar, uçan kuşlar dam içinde zebûn kalır. İlla şol kimse değil ki Allah'a kaçır. Kazâ içinde olduğu vakit Allah'a rücû' eder. Hile ve hud'a [18a] cânibine gitmez. Çünkü kazâdan kaçmaya hiç çâre yoktur, aman ya Rabbi demekten, Allah'a sığınmaktan başka çâre yoktur. Nereye kaçsan Allah'ın saltanat ve azamet ve Allah'ın hükm ü kudret ve kuvveti..

Ashâb-ı Darvan onun kıssasını Kur'ân'ı Kerim'de oku. Onlar hükm-i ilâhîden i'râz eylediler. Hile ve mekr tarîkine gittiler. Bu sûretle beyâbân-ı govr-i delâlette helâk olup gittiler. Böyle olunca, sen dahî onlar gibi hükm-i hakdan i'raz kalıyorsun.

San'a, Yemen nâhiyelerinden biridir. Burada vaktiyle zengin bir adam varmış. Büyük bağları bostanları varmış. O kadar mebzûl yemişleri olurmuş ki altına kilim ve hasırlar serermiş. Esen rüzgârın tesiriyle o yemişler kilim ve hasırlara dolarmış. O zât da bütün fukarâyı celb eder, onları doyurur bu sûretle malının zekâtını verir ve kalblerini hoş edermiş. Cenâb-ı Hak da bunun bostanına bereket ihsân buyurmuş.

⁶⁹⁶ Müslim, Kader 17.

⁶⁹⁷ Şu meâlde benzer bir hadise rastlanmıştır: Akıllı kimse, nefsini arka plana çeken ve ölümden sonrası için çalışandır. Âciz kimse ise, nefsinin arzuları peşine takılan ve Allah'a karşı boş kuruntu içinde olandır.

Adamcağız vefat etmiş, evlâdları varmış. Mahsûl vakti gelince, aralarında sözleşmişler,

“Babamızın yaptığı gibi fukarâyı çağırıp zekât vermeyelim. Bizim murâyakamız (?) vardır. Günü yarındır. Çabucak gidip o fukaraların haberi olmadan mahsûlümüzü kaldıralım”, demişler.

Bîçâre budalalar bu sözlere kendi kendilerine karar veriyorlar. Ne garîb hâl, toprak mesâbesinde olan insan beden balçığını tenvîr edici olan Cenâb-ı Hakk’a karşı tedbîrler hîleler düzüyorlar. Bîçâre gâfiller, kimse duymasın diye beyinlerinde kararlaştırdıklarından Cenâb-ı Hak vâkıf değil mi? [18 b] O Allah ki gizli ve âşikârı halk buyurmuştur.

"أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ" (El Enfal Süresi – 8/ 24) [Allah, kişi ile kalbi arasına girer.] Senin hevâ ve arz u mürâdâtını halkeden Allah, senin sırrını ve senin sırrında hudâhâne mi vardır yalancılık mı vardır, onu bilmez mi?

Bu çocuklar yola gitmekte olsunlar, şiddetli bir rüzgâr ve kasırğa bağlarını ve bostanlarının altını üstüne getirir. Mahsûlât ve yemişler ezilir. Mahvolur. Bağlarına gelince, hayretlere düşüp ağlamaya başlarlar. Birbirini ithâma koyulurlar.

“Gördün mü sen babamızın yoluna gitmedin”,

derler. Hâsılı işin nereden geldiğini anlayıp ve secdelere kapanıp afv dilediler. Cenâb eskisinden daha ziyâde ihsân buyurdu.

Ne kadar gaflet! Hazret-i Pîr bu kıssa-i ashâb-ı Darvan’dan ehl-i îmâna hisse çıkarıyorlar. Can ve gönül açlarını ve nasîhat gıdâsından dûr ve mehcûr olanları nasîhat gıdâsıyla doyurmak istiyorlar. Ve diyorlar ki, ey mahalli îmân ve tâlib-i irfân, koş cân-ı gaflet u isyândan temizle. Ve ehl-i Darvan gibi Hak’tan gâfil olma. Onlar cevr u cefâ cânibine gittiler.

Sen elem-dîde ve gam-nâk olan muhtâcların hicr u firâkını dinle. Bîçârelerin hicr u elemi vak’asını dinlemek ve kulak verip neden olduğunu anlamak ve ona mümkün olduğu kadar muâvenet kılmak zekât ve sadaka vermek demektir. Bir garîbin hâl ve keder-dîdesini dinleyip ona göre tesellîlerde bulunmak ona yol göstermek ve kalbini tervîç etmek zekât ve sadaka vermek gibidir. Kulağını onun destânının ve onun hikâyesinin önüne koyasın, elem-dîde kimselerin, bîçârelerin gamlarının esbâbını sor, dinle, onları dinlemekten sıkılma. Elinden gelen muâveneti diriğ etme. İslâmiyet’in

şânına yakışacak şeyler bunlardır. Çünkü sen bu hikâyeyi dinleyesin ve dediğimiz gibi elem-dîde ve keder-dîde olanların gumûm ve humûmunu işitesin.

Şimdi [19a] bir de asıl vazîfen kalıyor ki, o da senin rûhun ve kalbin kederdîdeleridir. İşte onların feryâd u hicrânını dinlemez ve onların gıdalarını vermez isen, senin de vücûdun bağ ve bostanı zîr u zeber olur ve helâk olursun. Binâenaleyh gaflet u hırsı ve şehvet ve dünyâyâ meyl ü rağbet dumanlarıyla boğulmuş olan kalb ve rûhun tarafına bir pencere aç ki, o dumanlar hârice çıksın. Ve rûh ve kalb bu dumanlardan halâs olsun. Ve peyâm-ı evliyâ ve enbiyâyı dinlesin! Tâ ki nûr-i sürûr ve sabır kalbine dolsun. Bu sûretle hâne-i dil ziyâdar olsun ve cân-ı şerîf rahat bulsun.

Binâenaleyh Hazret-i Pîr, bir mürşid-i râh-ı ilâhiyeye sülûk edip rabbiye'l-a'lâ ve hâne-i pür enver cânibine teveccüh eden canlara hitâben, buyuruyorlar ki:

“Ey râh-ı halâsı ve necâtı tefekkür eden kimse, çün ki râbiye'l-a'lâ cânibine gidersen ve hedâyâ-yı atâ tarafına seyretmek lüzûmunu görürsen, senin canın bu tereddüd de, ya'ni ben acaba cânib-i rabbiye'l-a'lâyâ sülûkde, Hak yoluna girmekte, bir menfaat bulur muyum? Yâhud benim ilmim, fazlım var, bildiğim bana yetmez mi gibi tahayyül ve tavakkufda bulunma! Çünkü bu tereddüd sanki habs ve zindân gibidir. Bu tereddüdün işte senin canını bırakmıyor ki Cenâb-ı Hak cânibine seyr etsin. Bil ki bu gibi tereddüdlere ve şeytanın iğvâları âkıbet seni bitiriyor ve helâk ediyor.

İşte mütereddid olan kimsenin bu tereddüd hâlinde iken irtihâl vukû bulsa, o kimse îmansız gider. Bu tereddüd sahibinin kalbinde iki meyl husûle getiriyor. Meylin biri: Bu adam, adam sen de, öldükten sonra toprak olacağız. Âhiret varmış, cennet cehennem varmış, vur patlasın [19b] çal oynasın, yirminci asırda böyle şeyler dinlenir mi, ıyş u nûş eyle. Anmâ! Gamm-ı ferdâyı sana mı ısmarladılar? Bu yalancı dünyâyı ...? öldükten sonra dinlenip dinlenmeyeceğini anlar. Fakat iş işten geçmiş olur. Yâhud bunlardan bir parça îtikâdı olan: “Canım biz Allah'ın zayıf kullarıyız. Allah bize niçin azâb etsin? Daha gençliğimiz var, elbette bir gün gelir tövbekâr oluruz”, derler. Sanki ellerinde yaşayacaklarına sened varmış gibi kendilerini tesellî ederler. Meylin bu ikincisi dahî Hakk'a ve âhirete çıkıyor ve diyor ki gafletten uyan, dünyâyâ gelmekten maksad kendimizi ve Allah'ımızı bulmak ve bilmektir. Ve gideceğimiz yeri öğrenmektir. Ve bu gafletlere aldanma, Allah'ını unutma! Dünyâyâ gelmekten bütün maksad rûhu kemâle erdirmektir. Ve gideceğimiz yeri bilip görmektir.

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: [“وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ”] [Zâriyat Sûresi, 51/56] [Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye yarattım.]

“Ben ins ü cinni ancak beni bilmeleri için halkettim.” Onun için elbette Allah yoluna gitmek iyidir, diyor. İşte insan bu iki tereddüdün içinde kalıyor ve hangi yolu tutacağını bilmiyor. Halbuki bu tereddüd Hak yolunun akabesidir. Ne mutlu o kimseye ki bu tereddüd ve tevakkuf akabesinden mutlak âzâd olmuştur. Ey ayağı bağlı olan kimse! Mâdem ki yol bilmiyorsun, o ayağın bağlıdır, bâri ayağı bağısız ve yol bilen sultanların peşine koş ve tevakkufsuz giden evliyânın izini ta’kîb et. Tâ ki ona kavuşasın! Ey yol bilmeyen mütereddid! Sahrâ âhûsu olan velî-i kâmilin izini tut, onun isrine git ki, menba’-i nefhâ-yı ilâhî ve nefahât-ı rabbânî olanların mertebesini bulasın. Ve ondan râyihalar duyup alasın. Ey birâder! İşte bu sûretle âhûnun isrinde gider isen, üç pür-envâr üzere gidersin. Ey birâder! Eğer sen şefkât ve şu’le-i muhabbet ve zahmet ve fakr u zillet gitsen de bu gidişinden âkîbetü’l-emr [20a] üç envâr üzere gidersin. Râhât-ı ebediyeye erersin. Çünkü seni kurtarıp hayât-ı ebediye ihsân edecek yere gidiyorsun. Ey sâlik! Bu yolda ne ateşten, ne sıtmadan ne tâûndan, ne vebâdan, ne dalgadan korkma! Çünkü sen Cenâb [ıhakk’dan] “لا تخف” hitâbını, ya’ni korkma hitâbını işittin. O hâlde niçin korkuyorsun? Eğer sen, “Ben Cenâb-ı Hak’dan “لا تخف” hitâbını işitmedim, der isen, Cenâb-ı Hakk’ın senin kalbine korku vermesi “لا تخف” hitâbını işitmekliğin demektir. Ve o korkuyu vermesi Allah’ın sana “korkma” demesi gibidir.

Hadîs-i kudsî de buyuruluyor ki:

“Ben kulumda iki havfı iki emniyeti cem’ etmem.”⁶⁹⁸ Ya’ni eğer kulumu bu dünyâda korkutur isem, âhirette korkutmam. Ve dünyâda sırf emniyet üzere gidene de âhirette emîn etmem. Âhirette Cenâb-ı Hakk’ın huzûrunda kâim olup muhâsebe edilmekten korkan ve bu sûretle nefsinin hevâ-yı hevesten men eden kimsenin tahkîk cennet me’vâsı olur.”

“وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٌ” (Rahman Sûresi, 55/46) [Rabbinin huzurunda (hesap vermek üzere) duracağından korkan kimseye iki cennet vardır.]

Havf ile hüznün mâ beyninde fark budur ki, hüznün zamân-ı mâzîde geçen şeyler için bâtının teellü ve tevcîdîdir. Havf ise müstakbelde gelecekler için bâtının

⁶⁹⁸ İbn Hibbân, Sahîh, c. II, s. 406.

teellüm ve tevcîdir. Her bir makâmda bir havf vardır. Kişinin kemâli dahî havfına göre olur. Nefsin sıfatından sıfat-ı emmârede havf yoktur. Havflar bundan sonra başlıyor ki bunlar da havf-ı taklîd, havf-ı cehennem, havf-ı ma'siyet, havf-ı rızâ, havfullah, havf-ı kemâl.. demek oluyor ki, altı türlü havf var.

Nefs-i emmârede havf yoktur dedik. Bu sıfatta ya'ni nefs-i emmârede olan kimsenin, havfullah hatırına gelmez. Onun için onlar îmansız gider. Havf-ı taklîd, sıfat-ı [20b] sûfidir. (?) Sıfat-ı levvâmede olan kimseler her ne kadar korkarlarsa da, emniyetleri korkularına gâlib geldiğinden, tevbelerinde sâbit olamazlar. Onun için bunlardan ba'zısı îmansız gider.

Üçüncüsü havf-ı cehennem ki, sıfat-ı mülhime de olanların korkularıdır. Bu sıfatta olan kimsenin havf-ı emniyet üzere gâlib olduğundan, onlar tevbelerinde sâbit olur. Lâkin bu havftan Allah râzı. Çünkü bunların havfi cehennem azâbıyla, cennet arzûsundan ileri gelir. Böyle havf ehlullâha yakışmaz. Bu mülhime sıfatında dahî bazen nefsin hîlesine aldanıp tâ emmâreye kadar gidip îmansız hatmolanlar da vardır. Bu havf-ı cehenneme, havf-ı nefsâniye de denir.

Bundan sonra havf-ı ma'siyet geliyor ki, mutmainnede bulunanların korkularıdır. Bu havf da Allah billah olmayıp havf-ı ma'siyettir. Ama mülhimedeki gibi havf-ı cehennem ve arzû-yu cennet üzere değildir. Emr-i ilâhîyi lâyıkiyle edâ edememek ve ilbâs olunan hırka-i velâyeti lekeliendirmek korkusudur. Bunların murâdları her ne kadar rızâ-yı ilâhîyi tahsîl ise de mezkûr kayıtlar tahtında olduğu için bundan da nefis vikâyesi çıkıyor.

Bundan sonra havf-ı rızâ geliyor. Bu da sıfat-ı râziyede olanların korkusudur ki bunlar rızâ-yı ilâhîyeyi bulamazsam hâlim ne olur, diye korkarlar. Hakk'a teveccüh eden, her şeye râzı ve geleceğe emel ve geçmişe gussa çekmeyerek, her şeye kendi rızâlarıyla râzı olarak rızâ-yı ilâhîyeyi icrâ ederken bir kusurda bulunur da Hak benden râzı olmazsa hâlim yine müncer olur diye korkarlar.

Sonra sıfat-ı merdiyyede olan zevâtın korkularıdır. Bunların dünyevî ve uhrevî maksûdlarından hiçbir murâd ve arzuları kalmamış, fakat dâima havf içindedirler. Bunların havfına havfullah tesmiye olunmasının sebebi bilâ kayd ü şart olmasıdır. [21a] Bunlardan Cenâb-ı Hak, her dem ve her nefes râzı ve onlar da Hak'tan râzıdır.

Sürûr ile keder, acı ile tatlı, bunların indinde müsâvî olmuştur. Çünkü kendilerinden ve varlıklarından bir eser kalmamıştır.

Altıncı kemâl mertebesinin havfıdır ki, bunlar havfın sebebini bulamazlar. Bunlara neden korkuyorsunuz dense, sebebini bilmezler.

Bu havfların fevkinde daha dört mertebe havf vardır ki bunlar ta'rife gelmez. En büyük havf Resûlullah Efendimiz'in havfıdır ki, Efendimiz: "Hepinizden ziyâde Allah'ı ben bilirim ve hepinizden ziyâde ben korkarım"⁶⁹⁹, buyurmuşlardır. Bundan anlaşılıyor ki, Allah'ı kim daha ziyâde bilirse, onun korkusu daha ziyâde olurmuş.

Daha ziyâde kolay anlaşılacak için havfları üç büyük kısma taksim edelim: Biri avâmın, biri havâssın, biri ahassü'l-havâssın. Avâmın havfı âkıbetten korkmaktır. Âkıbetten korkmakla îmân sahîh olur. Zîra îmân Efendimiz'in haber verdiğini ve Cenâb-ı Hak'ın Kur'ân'da buyurduğunu tasdîktir. Demek ki eğer umûr-ı uhreviyyeyi tasdîk etmeseydi, hâif olmazdı. Çünkü havf îmânın sıhhatindedir. Ukûbet ve azâbdan korkmak mertebe-i avâmın havfıdır. Mertebe-i havâs ise ukûbetten korkmaz, belki ihticâbdan korkarlar. Ya'ni Cenâb bu tâife cennetle tebşîr olsalar azâbdan emîn kalınsalar, yine isyân etmezler. Havfın derece-i sâniyesi erbâb-ı murâkabe ve ashâb-ı müşâhede korkusudur. Bunlar mekr-i ilâhî ve istidrâc-ı rabbânîden korkarlar. Çünkü mekr-i ilâhîden hâsir olanlardan başkası emîn olmaz.

İmam-ı Şâzelî'ye Cenâb-ı Hak buyurmuş ki: "Ya Şâzelî! Sen benim takdîr, inâm, ihsânıma mazhar olsan da yine mekrimden emin olma!" [21b] Hazret-i Muhyiddîn Fütûhât'ın yirminci bâbında buyuruyor ki: Bir kulu Allah ilmiyle merzûk ettiği hâlde, o kulun ilmiyle amel etmemesi veyâhud amel de ihsân etti ise o kulun amelinde ihlâs etmemesi mekrîdir ve bu zikir olunan hasleti insan gerek kendinde ve gerek başkasında görse, o kimse bilsin ki Allah'a mazhar olmuştur. Bir kimseye Cenâb-ı Hak masun kılsa, o kimse şüphesiz şerîati elinden bırakmaz. Ekseri meşâyih-i kirâm mekrî böyle ta'bîr buyurmuşlardır. Bir kul muhâlefet ve isyân ettiyse, Cenâb-ı Hak ona ni'met ve ihsânını ziyâde eyler. Ve ona isyân ve ma'siyetten dolayı derhal azâb vermez. İşte bu sûretle o kimse de azâbullahdan emîn olmuş ve makbûl-i Hak olmuş zanneder. Haberi yok ki buna mekr-i ilâhî denir.

⁶⁹⁹ Buhârî, el-İ'tisâm bi'l-Kitâb ve's-Sünne 5.

“وَمَكْرُؤًا وَّمَكْرَ اللَّهِ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ” (Âli İmrân Sûresi, 3/54) [Fakat (inkârcılar) hile yaptılar. Allah da onları cezalandırdı. Allah, hile yapanların cezasını en iyi verendir.]

Hazret-i Muhyiddîn buyuruyor ki:

Bir kimse sû-i edebde bulunduğu hâlde Cenâb-ı Hakk'ın ni'metini ziyâde etmesi ve o kimseyi muâheze etmemesi Allah'ın avâm kısmına olan mekridir. Ama erbâb-ı tarîkin ve ashâb-ı hakîkate Allah'ın mekri şudur ki bu kimseler sû-i edebde buldukça bunların vecd-i hâleti ve keşf ü kerâmeti ziyâde olur. İşte bu kimseler buna mağrûr olup:

“Eğer biz makbûl-i Hak olmaya idik bu keşf ü kerâmet bizden münkali' olurdu, diyorlar. Üçüncü kısım olan ehassü'l-havâssın mekrine gelince: İzn-i ilâhî olmaksızın sarf u izhâr-ı kerâmet eylemektir. Zîra evliyâ üzere kerâmatın sırrı vâcibtir. İşte ba'zı meşâyih bu keşf ü kerâmetle mahkûr olur ve ba'zısının başına erbâb-ı dünyâ üşüşür. Ve bu sûretle bunlar mevki'lerinden düşerler.

Üçüncü havf ehassü'l- havâssın havfidır. Burada Muhyiddîn-i Arabî Hazretlerinin sözleri nihâyet bulmuştur.

Şimdi üçüncü havfa gelelim. İşte o da ehassü'l-havâssın [22a] havfi olup bunları heybet-i celâl istilâ etmiştir.

Binâenaleyh ukûbetten olan havf, mertebe-i nefste olanlar içindir. Müşâhedede olanlara heybet ve celâl vardır ki: Aksâ derecât-ı havf budur. Bu havfa evvelki söylediğimiz iki mertebelikler tâkat getiremez. Hattâba'zen bu üçüncü mertebelerin bile tâkat getiremedikleri olur.

Şöyle ki:

“وَحَرَ مُوسَى” (A'raf Sûresi, 7/143) [...ve Mûsâ da baygın düştü.] âyet-i celflesi bu ma'nâya delâlet eder.

13 Teşrîn-i evvel

Hâsıl-ı kelâm

Hikâyeye devam buyuruluyor:

Şehirlinin mürğ-i azmi köy cânibine pervaz etti. Ehl u evlâdıyla birlikte sefer tedârikini düzdüler. Şadmân oldukları halde köy cânibine gittiler. Yolda köye gidip

vefâkâr arkadaşa konup, kışlık zahîrelerimizi tedârik edeceğiz diye mesrûr ola ola gidiyorlardı. Şehirlinin aklı kendisine derûnundan diyordu ki:

“Ey şehirli bu kadar ferahlanma! Cenâb-ı Hak bu kadar ferahlananları sevmez. Akıl diyor ki:

“ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ ” (Kasas Sûresi, 26/76) [Şüphesiz Kârûn, Mûsâ'nın kavmindendi. Onlara karşı azgınlık etti. Biz ona, anahtarlarını (bile taşımak) güçlü bir topluluğa ağır gelecek hazineler verdik. Hani, kavmi kendisine şöyle demişti: “Böbürlenme! Çünkü Allah böbürlenip şımaranları sevmez.”]

Akıl diyor, ey şehirli, benim rabbim ferahlananları sevmez. Mahzûn [22b] kalblileri sever.

[Şüphesiz ki Allah her hazîn kalbi sever.] Cenâb-ı Hak onun için ferahlanma:

“وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا” (Furkân, 25/63)

[Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevâzû ile yürüyen kimselerdir. Câhillere onlara laf attıkları zamân, “selâm!” der (geçer)ler.]

ferahnâk olun suhûlet cihetiyle rabbinizin size i'tâ eylediği şeye ya'ni Allah'ın size i'tâ eylediğine mağrûr olup ferahnâk olmayın. Belki biraz ferahnâk olun, çok sevinmek mü'minin kârı değildir.

“ لَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ ” (Hadîd Sûresi, 57/23) [Elinizden çıkana üzülmeysin ve Allah'ın size verdiği ni'metlerle şıarmayasınız diye (böyle yaptık.) Çünkü Allah, kendini beğenip övünen hiçbir kimseyi sevmez.] Ziyâde ferahnâk olmayın. Her ne şey ki bir kimseyi Mevlâ'sından ilcâ ve işgâl eyler asıl dünyâ odur.

Efendimiz'in buyurduğu vecible:“Seni her ne ki Allah'dan ve Allah yolundan meşgûl kılsa dünyâ odur.” Yoksa sade çoluk çocuk, çalgı saz ve sâire değil. Binâenaleyh ey tâlib! Cenâb-ı Hak'dan başka şeyden şâd olma. Onun gayri olan mâsivâdan şâd olma. Eğer o mâsivâ senin tâc u mülk ü tahtın olsa bile yine ondan mahzûz olma. Cenâb-ı Hak'dan başka şeye meyletme. Çünkü gerek cismânî olsun, gerek rûhânî olsun bu şeyler âkıbet insanı helâke sevkeder. Şâd olacaksan, ferahlanacaksan, gamm-ı ilâhîden şâd ol ki, râh-ı Hüdâda olan gam, likâ tuzağıdır.

⁷⁰⁰ Bezzâr, Müsned, c. X, s. 83.

Cemâlullah tuzağıdır. Bu yolda kendini alçak etmek mûcib-i irtifâ olur. Bu alçaklık dünyâninkine benzemez. Onun aksidir. Dünyâ umûrunda aşağı gitsen, aşağıda kalırsın. Fakat Allah için kendini alçaltsan yükseğe çıkarsın. O uğurda vücûdunu ifnâ etsen, dâimî hayat bulursun. Tenezzül etsen irtifâ bulursun. Çünkü dünyâ ile âhîret başka olduğu gibi dünyâ ile âhîret işi de başkadır. [23a] Görmez misin? Rüyâda insân kendisini ölür görse, çok yaşayacağına dalâlet ettiğini söylerler. Kendini ağlar görse, güleceğini ta'bir ederler. Rüyâda âlem-i ma'nânın misâli değil midir? Demek oluyor ki burada çok gülen orada ağlayacaktır. Burada korkmayan orada korkacaktır. Burada gam çeken orada ferâh olacaktır. Burada esîr olan orada azâd olacaktır. O hâlde ne kadar hâk-i pây olur yüzün yere vurursan, o kadar ferah bulur, şâd olursun. Bu yolda gam bir hazîne; senin zahmet ve kederin de senin rahat ve sıhhatindir.

İşte,

Derdime dermân arardım

Derdim bana dermân imiş

Dinler, bu hakîkati göstermek için söylemişlerdir. Fakat bizim bu söylediklerimizi şerîat ve tarîkat çocukları nasıl anlayabilir? Çünkü onların anlayışları her işleri oyun ve oyuncak gibi şeylerdir. Onlar değneklerden kendine at düzüp üstüne binerler ve kamçılayıp bu sahrâ-yı dünyâda koştururlar. Halbuki bindikleri at kendi bacaklarıdır. Ve koşturdukları kendileridir. Lüzumsuz ve ma'nâsız yere yorulur, netîcede nedâmetten başka bir şey ele geçiremezler.

Ey yaban merkepleri bu sahrâ-yı dünyâda tuzaklar vardır. Sen değnekten at ve deve düzüp koşturuyorsun. Halbuki o atın ve deven değnektir. Seni çok nâdim kılar. Ey yaban merkepleri bu tarafta çok tuzaklar vardır. Kahr u gazâb-ı ilâhî sahrâ-yı dünyâda mestûr olmuş gizlenmiştir. Tuzak ve dâne-i shevât-ı lezzâtı izhâr etmiş, [23b] gâfiller ona adım adım yürümüş, dünyâ harları ona meyilden kendilerini alamamış. Halbuki bu sûretle muhatara hendeğine kendi ihtiyârlarıyla kendilerini atmışlardır. Haberleri yok. Uçucu okları gaybdan erişiyor. Sihâm-ı havâdis âlem-i gaybdan nâs üzere dâimâ perrândır, lâkin oku atıcı ve yay dâima pinhândır.

Eflâtun diyor ki: Felek bir yaydır, havâdis oktur. İnsan ise hedefdir. Oku atan da Allah Zülcelâl'dir. Nereye kaçabiliyorsun? Bu sehâm-ı havâdisten melce' ü penâh istersen, gönül sahrasına adım atmak lazımdır. Böyle değneklerden yapılmış develere

veyâhud beygirlere binerek muhâtaralı sahrâlarda koşmaktan ve âkıbet kendini boş yere mahv u helâk etmekten ise bu havâdis sehâmetinden kurtulmak istersen, gönül sahrâsına adım atmak lazımdır. Çünkü gönül sahrâsı eymen-âbâddır. Orada çeşmeler gülistanlar doludur.

Bu beyitte Arapça buyurmuşlardır. Ey dünyâ gecesinde uykusu olanlar gibi gezici kimse, sen kalb cânibine meyl u seyr et ki, orada eşcâr-ı müsmire-i maârif ü ulûm kaynakları ya'ni uyûn-i câriye-i letâif-i funûm vardır. Oraya seyr et.

Binâenaleyh akıl ve can şehirlisi, ey köye giden hoca terk-i ihtiyât edip köy cânibine gitme. Zîra insanı ahmak eder. Aklı bî-nûr ve bî-revnâk eder. Hazret-i Peygamber Efendimiz'in kavî-i şerîfini işit! O Hazret buyuruyorlar ki: *“Köyde oturmak ve sâkin olmak aklın kabridir.”*⁷⁰¹ Köylerde oturma. Zîrâ köylerde oturan kabirlerde oturan gibidir. Binâenaleyh Hazret-i Pîr, (radıyallâhu anh) [24a] bu hadîs-i şerîfin fehvâsı üzere karyede ikâmet eden akıl u kalbe mazarratını şehir ehline beyân, ba'dehû karyenin sırr-ı hakîkatini ve karyeden maksad ne olduğunu erbâb-ı irfân ve iz'âna tavzîh-i a'yân edip buyuruyorlar ki:

“Köyde bir gün bir gece sâkin olanın akli bir aya kadar tamam olmaz. Câhil olur, ilm ü mârifetle hayat bulmaz. Ahmak olan ahmaklık ve nâdânlıktan başka bir şey biçmez. Ve cehâlet ve gafletten başka bir şey içmez. Hattâ bu gibi ahmaklar fesâdına vâkıf olmazsa, tevbe etmezse, meyyit câhilliyet üzere ölür. Neûzü billah. Ehâdis-i Peygamberî'nin zâhiren ve bâtinen birçok ma'nâyâ delâlet eylediği erbâbınca ma'lûmdur. Bir hadîs-i şerîf zâhir ma'nâyâ delâlet ettiği gibi bâtına da delâlet eder.

İşte bu ehâdis-i nebeviyye ma'nâ-yı zâhiriyesi itibâriyle köyde oturmanın mûris-i hamâkat ve cehâlet olduğunu anladık. Ma'nâ-yı bâtînisi de bî-ilm ve bî-irfân olan ehl-i taklîdi şeyh ittihâz edenlerin câhil ve gâfil kalmasını ta'lîm buyuruyor. Nitekim mûris-i gaflet olan karyenin sırr-ı hakîkati nedir, der isen kemâl bulmamış gâfil şeyhtir ki, elini taklîd ve sohbeta vermiştir. Sermâyesi taklîddir. Ulûm-i dünyâ ve maârif-i ilâhîye ve hakîkiyeyi hakkıyla müşâhede etmeyene müteşeyyih der ki, selefin kavlini bilâ-tahkîk gerdanına asmış ve kelimât-ı ilâhîyye babadan kavuğu giyip yerine oturmuştur.

⁷⁰¹ Buhârî, Edebü'l-Müfred, c. I, s. 298.

Her kim bu köylere meyl edip bu adamların tarafına gitse, ehl-i kubûr gibi mürde ve efsürde olur. Hayat-ı kalbiyyeden bî-nasîb kalır. Çünkü şeyhlik başka şey demektir. İşte hadîs-i Peygamberînin ma'nâ-yı bâtinîsi bu, [24b] irfân-ı Muhammedî olmazsa sâde lafla olmaz. Akl-ı külle mensûb olan önünde ve indinde, ya'ni insân-ı kâmil karşısında bu havâss-ı zâhireye mukayyed olan mukallitler gözü bağı merkebler gibidir.

Gözü bağı değirmen merkebi sabahtan akşama kadar yürür. Ve kendisini kat-i menâzil ve merâhil etti zanneder. Halbuki merkezinden ve menzilinden öteye gitmemiş ve diğer bir mertebeye seyr etmemiştir. Sûretin vesîle-i sîret olduğuna çok delâil vardır ki bunlardan biri de Âdem'dir. Her âdemin evveli sûrettir, ondan sonra can geliyor ki o âdemin sîretinin kemâlidir. Her meyvenin sûreti var, sonra lezzet buluyor ki, o lezzet o meyvenin ma'nâsıdır.

Hâsılı kelâm, şehirli ve çocukları merkebe binip sevine sevine kışlık zahîrelerini düzmek için ve niyetle köye doğru gittiler. Gûya Efendimiz'in: "*Sefer edin, tâ sıhhat bulup ganîmete vâsıl olasınız*"⁷⁰² emirlerine kendilerince ittibâ ettiler. Fakat dediğimiz gibi seferinde sıhhatinde zâhir ve bâtına şümûlü vardır. Hadîs-i şerîfin bunlar yalnız zâhirini tuttular. Bâtınından gâfil oldular. Sıhatten ganîmetten maksat nedir? Evet, ay sefer ede ede bedr-i kâmil buluyor. Seferler olmasa ay nasıl Hüsrev olurdu. Ya'ni yıldızlar askerinin şâhı nasıl olurdu? Ve kemâl mertebesini nasıl bulurdu? Hazret-i Yûsuf seferden sonra yüzlerce murâda vâsıl oldu ve nihâyet taht-ı Mısra şâh oldu.

Hâsılı şehirli ve çocukları yol meşakkati duymadan gittiler. Nasıl duysunlar? Ya açlık şirin leblerden, tatlı dudaklardan âşıklara hoş olur. [25a] Ya'ni şirin leb olan mahbûblardan dolayı âşıklara açlık çekmek hoş olur. Kâr zahmetine katlanmak gülzâr seyri için muhibb ve müştâkk-ı dilkeş olur. Hoş gelir, dar olan yerler geniş olur, karanlık yerler aydınlık olur. Her vücûd sıfat-ı ilâhî ve envâr-ı tecellî-i rabbânî ile kalb zerendûd her zînetin aslı ve her güzelliğin melâhât ve letâfetinin hakîkati tecellî-i ilâhî ve evsâf-ı rabbânîdir.

⁷⁰² Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, c. VII, s. 245.

“كل شيء يرجع الى اصله” fehvâsınca elbette bu letâfet ve melâhatin ma'denine ya'ni geldiği yere rüçû'u muhakkaktır. Hazret-i Pîr bu ma'nâyâ işâret buyurarak, tâlibleri asıl hakikat cânibine tergîb edip buyururlar ki:

Zîb u zînet gerek sûri gerek mânevî olsun, kalb olan aslına ve merkezine rüçû' ettiği gibi sen dahî asl u hakikat cânibine sefer et ki, bütün bu zînet-i sûriye ve ma'nevîye bil külliye ona rüçû' eder. Meselâ ziyâ aksettiği yerden şems cânibine gider. Binâenaleyh şurada burada olan rûşenâlık elbette aslı cânibine seyreder. Ey tâlib sen dahî o hurşîd-i hakîkî cânibine seyret ki, her tarafta cemîan ahkâm ve ef'âlini adâlet üzre eder.

21 Teşrin-i evvel 1338

[25b] Mevcûdâtın, mükevvenâtın geçen derste söylediğimiz vecihle zîver-i zîneti âriyet olduğunu ve bunların, kemâl, zevâl ve fenâsını müşâhede edince sen âb u lezzâtı ve mâ-i ni'met ü maîşeti bâkıyâtı bilâ vâsıta âsumân-ı hakîkatten al. Ya'ni bu cihândan ve kevn u mekân ki, feyz-i Hakk'a tecellî, vücûd-i mutlakâ mahal ve mecrâ gibidir.

İşte bu mahâl ve mecrâdan geçip asıl feyz-i Hakk'a git. Mâdem ki nehre ve oluklara gelen suya bağlanacağına sen tâlib-i mâ-i hakikat ol. Ve onun masdar u feyzini taleb et. Tâ ki mecaz sûretiyle o suya giriftâr ve mübtelâ olmayasın. Ve o suyun menbâ' ve masdarını arayıp bulmazsan, masdarından o su kesildiği vakit sen hâib u hâsir kalırsın.

Hikâyeye gelelim. Şehirli ve çocukları, gülerek ve oynayarak o köy cânibine ya'ni o dolap ve dam cânibine sür'atle gittiler. Yolda o köy tarafından bir kimseye rast gelseler, ona ta'zim ederler, “Sen bizim yârimizin yüzünü gördün, bize cansın ve dîdesin”, diye ona ta'zim edip yüzünü gözünü öperlerdi.

Bu sözde bir nükte var, tâlib-i Hak olan âşık böyle olmak lâzımdır. Yâri görene ve müşâhede mertebesine erene hizmet etmek ve onu cânı ve rûh-i revânı gibi tutmak lazımdır. Her ne kadar sûrette hakîr ve fakîr olsa bile o kimse yârin cemâlini müşâhede ettiği ve yâre mensûb olduğu için onu azîm ve kebîr addederler. Nasıl ki Mecnûn Leylâ'nın bulunduğu köyün köpeğinin bile yüzünü gözünü öper ve ta'zim ederdi. Boşboğazın biri:

“Ey Mecnûn, sen niçin bu kelbin ağzını burnunu öpersin? O ağzıyla murdar şeyler yer” diye, ta'n u teşni' ediyor. Mecnûn:

“Ey boşboğaz! Sen o gâib olan gâiblerden bir haber almamışsın, Hüdâ'nın kokusunu duymamışsın.” [26a] Bir kere içeriye gel de ona benim nazarımla nazar et. Sen hemen nefis ve tende kalmışsın. İçeriye girmemişsin. Bu kelb diye tahkîr ettiğin mahlûk, evvelâ Cenâb-ı Mevlâ'nın kudretiyle bestelenmiş bir tılsımdır. Benim Leylâm'ın evinin bekçisidir. Ve onun mahallesinin mukîmi ve hâdimidir. Ey nâdan! Sen onun sûretini, kelbliğini göreceğine onun himmetini ve dil ü cânını, anlayışını ve irfânını gör ki o kelb kendine ne mahalli intihâb etmiş, ne yeri mesken ittihâz etmiştir. Benim Leylâm'ın yerini.. Ehl-i ma'nâ sûrete bakmayıp sûrete ve derûna nazar ederler.

Mâdem ki o kelbin böyle güzel bir sûreti var ey gâfil, benim nazarım onun sûretine değil sûretindedir. Ashâb-ı kehf'in kelbi nasıl saîd ve mübârek ise, o da bana öyledir. Belki o kelb benim hemderdim ve hüznümdür, ikimizde kûşe-i Leylâ'nın mu'tekifleriyiz. Ben onun bir kılını bütün dünyânın aslanlarına değışmem. O kelb ki Leylâ'nın hücrelerinin mu'tekiflerindedir.”

İşte burada da bir nükte var. Cenâb-ı Hakk'ın bâb-ı saâdetinde hizmetler kılana ta'zim etmek ve onun bir kılını dünyânın en ulu devletlerine değışmemek lâzımdır. Gerçi onlar hâriçte asıl dünyâ aslanları gibi kutlu değil iseler de, onları dünyânın kutlularına değışmemek lâzımdır. Eğer senin basar-ı basîretin varsa onu bul, ...? ma'nâya ma'nâ [ile] nazar et. Nakş u sûreti bırakıp ma'nâ ve sûret cânibine git.

Hazret-i Pîr (radıyallâhu anh) netîce ve maksûda şurû' edip buyuruyorlar ki: Ey dostlar! Eğer siz sûretten geçer ve ma'nâ şarâbını içerseniz, bilin ki bu hâl makâm-ı cennettir. Ve gülistân içinde gülistân ve mertebe-i râhât-ı vicdândır. Fakat bu da neyle hâsıl olur? [26b] Evvelâ kendi sûretinden geçmekle, çünkü en büyük put senin kendi sûretindir. Şirk-i a'zam, senin benliğindir.

Binâenaleyh sûretini evvelâ terk etmek lâzımdır. Riyâzât ve mücâhedât taşlarıyla bu senin sûret küpünü yıkmak ve kırmak onu âteş-i aşkla yakmak ve kavurmak lâzımdır. Tâ ki diğer putlardan geçmek kâbil olsun. Diğer putları kırmak için evvelâ kendi ulu putunu kırmak [lâzım]dır. İşte onu kırarsan, o vakit her putun sûretini kırmayı öğrenir ve ârif olursun. O vakit Hazret-i Hayder-i Kerrâr gibi gûya bâb-ı Hayber'e ve derûnuna vâsıl olmuş olursun. Çünkü hadd-i zâtında resim ve sûretten

birini ref' etmek, âdetâ bâb-ı Hayberi kırıp koparmak gibidir. Fakat bu da bir nebî ve velî kuvvetine muhtaçtır. Çünkü mücerret beşeriyet hasebiyle sûret ve âdet terkolunamaz.

Onun için o selîm kalb olan hâce sûretin zebûnu oldu. -Bir takım küftâr- köye gitti ve köylünün sûretinde mestûr olan diriğ-âmiz dostluğuna ve münâfıkça izhâr ettiği muhabbetine inandı. Onun kelâmının ma'nâsına ve sıhhâtine nazar etmedi. Bu kadarcık şeyle vatanını terk ederek, köy cânibine sefer etti. Hâsılı uzaktan bir kasaba görüldü. Aradığımız bu diye gittiler sordular, orası değilmiş, şurası burası diye gezdiler, gezdiler.

Çünkü kendi kıyasları üzerine yola çıktılar. İşte kılavuzsuz yola çıkanın hâli budur. İki günlük yol, yüz yıllık olur. Sen kendi kafanla yola gidersen, başını çok taştan taşa urursun. Senin kendi bildiğin bir zamân gelir ki seni boğar ve netîcede maksûdu bulsalar ya, ne gezer! Binâenaleyh elbette bir sâlik delile muhtaçtır. Delilsiz Kâbe'ye bile gidilmez. Bir delîl lâzımdır. Ve üstâtsiz bir san'atı tutan kimse felek içre rüsvây olur. Demek ki bir kimse [27a] bilâ-üstâd ve delilsiz yolu bilemez. Ve bilâ-üstâd ve lâ-irşâd tarîk-i Hakka gidemez. Ve maksûd-ı bi'z-zâta kendisini îsâl edemez. Çünkü Cenâb-ı Hakk'ın nazarı bu yolda cârî olmuştur.

Fakat burada bir i'tirâz olabilir. Efendi, böyle diyorsun ama, ba'zı kimseler bilâ-üstâd ve lâ-irşâd hazîne-i hakîkati bulmuşlar ve onda medfûn olan esrâra vâkîf olmuşlar ve cezbe-i Hakk'a erişip kendilerini azâde ve hür kılmışlardır, diye böyle bir i'tirâz olabilir. Doğrudur. Sâni'-i hakîkî her şeye kâdir kayyûmdur. Cenâb(ıhak) anasız babasız evlâd vücûda getirebilir mi? Getirir. Âmennâ.. Lâkin bu kadar insanlar içinde numûne olarak bir Hazret-i Îsâ ile Hazret-i Âdem'dir. Ya'ni enderdir.

Binâenaleyh, Cenâb-ı Hak her şeye kâdir olduğu hâlde, mutlakâ insanın tevellüd ve zuhûrunu bir sebebe taalluk buyurmuştur. O hâlde bilâ-sa'y ve ictihâd bir maksûda ermeyi düşünenler aldanırlar. Vasıtayı terk eden, dîn ve tarîkten mahrûm kalır. Hiç bir mal sahîbi var mıdır ki çalışmadan kazansın? Fakat kazanmadan zengin olanlar da var. Lâkin ender.

Bu beyitte işâret buyurulan sûrenin sebebi nüzûlü budur ki: Kâfirler dediler ki: "Hazret-i Peygamber'e, Kur'ân-ı Kerim'i filan kimse, filan kimseye ta'lîm ediyor", dediler. Cenâb-ı Hak bunun üzerine:

“عَلَّمَ الْقُرْآنَ” (Rahmân Sûresi, 55/1-2) [Rahmân, Kur’ân’ı öğretti.]

Rahmeti cemi’-i eşyâya şâmil olan Hazret-i Rahmân, Kur’ân-ı Kerim’i Resûl-i kibriyâya ta’lim eyledi.

“خَلَقَ الْإِنْسَانَ” (Rahmân Sûresi, 55/3) [İnsanı yarattı.]

Cins-i insanı halketti. O insana mâfi’z-zâmiri bildirdi. Cenâb-ı Hakk’ın hilkat-i insanı zikr-i Kur’ân’dan sonra i’râd etmesindeki nükte budur ki: İnsan tahsîli maâni-i Kur’âni ve ta’lîm-i maârif-i yezdânî için halkolunmuştur. Ma’nâ-yı beyte gelelim. Nerede bir Mustafa ki onun cismi cân ola, tâ ki Hazret-i Rahmân Kur’ân-ı Azîmuşşânî ona ta’lim eyleye. ⁷⁰³ “أدبني ربي فأحسن تأديبي” [Rabbim beni terbiye etti. Beni en güzel şekilde eğitti]

Dâye ve muallimi rabbi ola maamâfih vâsitasız olmadığına bir delîl [27b] dahi Peygamberimiz Efendimiz’in ba’zı a’mâl ve ahvâline Cebrâil (aleyhi’s-selâm)’ın muallim ve mürşid olmasıdır.

Efendimiz buyurmuşlardır ki:

“عرفت ربي بربي ولولا ربي لما عرفت ربي” ⁷⁰⁴ [Rabbimi Rabbimle bildim. Rabbim olmasaydı

Rabbimi bilmezdim.] Ya’ni mürebbi olmayaydı, rabbimi bilmezdim.

28 Teşrin-i evvel 1338

Bu beyitte Sûre-yi İkrâ’ya işâret buyuruluyor.

“اقْرَأْ” (Alak Sûresi, 96/1) [Yaratan Rabbinin adıyla oku!]

Ya Muhammed oku!

”بِسْمِ رَبِّكَ“

Rabbinin ismini müftetih? olduğun hâlde oku. Öyle Rabb-i Zülcelâl ki bütün eşyâyı yarattı.

“خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ” (Alak Sûresi, 96/2) [O, insanı “alak” dan yarattı.]

İnsanı uyuşmuş kandan halk etti.

“اقْرَأْ وَرَبُّكَ الْأَكْرَمُ” (Alak Sûresi, 96/3) [Oku! Senin Rabbin en cömert olandır.]

⁷⁰³ İbnü’s-Sem’ânî, Edebü’l-İmlâ.

⁷⁰⁴ Gazzâlî, İhyâu ulûmi’d-dîn, c. XIII, s. 2507.

Kırâat eyle ki senin rabbın cemî' kerîmlerden ekremdir.

“الذی”

Öyle bir rabbü'l-kerîmdir ki

“عَلَّمَ بِالْقَلَمِ”

İnsana ulûm-i maarifi feyzetmek ve şikâr-ı maânîyi sayd etmek için kalemle kitâbeti öğretti. İnsana bilmediği şeyi öğretti.

“الذی عَلَّمَ بِالْقَلَمِ” (Alak Sûresi, 96/4) [İnsana bilmediğini öğretendir.]

Şimdi ma'nâyâ gelelim: Cenâb-ı Hak Hazretleri insanların kalem vâsıtasıyla olan bu ilm-i fenni [28a] ve ilimleriyle de amel etmeleri için ve bu vesîleyle de ehl-i dili bulup bilâ-vâsita ilm-i ledünne vâsıl olmaları için kalem muâvenetiyle ibâdına ilim ve hikmeti bezl ü kerem eylemek husûsunda kalemi vasıta kıldı ve kalemi sayd-ı ilm ü hikmete vesîle ve râm eyledi.

Efendimiz buyuruyor ki:

“Öğrenip bildiğini amel edeni, Cenâb-ı Hak bilmediği ilimlere vâris eder.”⁷⁰⁵

Hâsılı bizim şehirli hoca gibi. Hani köye gitmişti. Her bir harîs dahî mahrûmdur. Ey oğul, harîsler gibi dünyâ kârından bir kâra hamleyle gitme. Harîsâne bir sûrette atılma. Âheste ve teennîyle git. Çünkü her harîs mahrûmdur. Tereddüt her şeyde müstehâbdır ancak âhîret umûrunda değil. İşte bizim şehirli ve çocukları teennî ve tereddüt eylemediklerinden, yolda çok meşakkatler çekip harâretler gördüler. Ya'ni bir yer kuşunun suda çektiği gibi azâb çektiler.

Nihâyet bir ay sonra o köye vardılar. Merkebleri de ve kendileri de aç bî-ilaç oldukları halde vefâkâr dostu olan köylü bunların geldiğini görünce, bunlardan yüzünü çevirip saklandı. Başlıyor bakalım safâhât. Evet. Vücûh-i kâzibe ve nâsiye-i âsiye ve nühûset sâhiblerinin dalâlet ve gavâyet ve şeâmet masdarı olduklarını Hazret-i Pîr takrîre şurû' edip buyuruyorlar ki:

Bu şirret ve dalâlet ve gavâyet-i şeytânet mahallî olan yüzlerin başı üzerinde şeytanlar, sinekler nasıl bir ayrana üşüşürler ise öylece üşüşmüşler ve konmuşlardır.

⁷⁰⁵ Aclûnî, Keşfü'l-Hafa, c. II, s. 312.

Bu şeytanlar niçin bu kimselerin üstüne oturmuşlar? Çünkü bunlar Allah'ın zikrinden gâfil olmuşlar. Onun için. İşte Cenâb [-ı Hak] dahî kendi zikrinden gaflet eden kimselere şeytanı karîn ve musallat eder.

“ وَمَنْ يَعِشْ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقِضَ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ ” (Zuhruf Sûresi, 43/36) [Kim, Rahmân'ın Zikri'ni görmezlikten gelirse biz onun başına bir şeytan sararız. Artık o, onun ayrılmaz dostudur.]

Âyet-i celîlesinde Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: [28b] “Rahmân'ın zikrinden kim tegâfûl ederse biz ona karîn olarak şeytanı musallat kılıyoruz.” Ya'ni, Allah'ın zikrinden müctenîb olanların başına şeytanlar üşüşmüştür. Bunlar çünkü nâsiye-i âsiye ve mahall-i dalâlet ve vücûh-i kâzibe sahipleridir. Bir kere bunların ne oldukları anlaşılınca, işte bir kimse mazhar-ı dalâlet ve ma'deni gavâyet ve şeytânet olan bir kimselerin yüzünü görse, ya'ni onlarla dostluk etse, o kimsenin dahî başına öteki adamın başına üşüşmüş olan sürü sinek gibi şeytanlar üşüşür.

Binâenallehyh ne yapmalı? Ya yüzlerini görmemeli veyâhud görmüş olsan onlara hoş gülmemeli. Çok dikkat olunacak noktadır. Zîra ehl-i dile lâyıık olan bî-dîn olan ve fisk u fücûrda bulunan kimselere abûsu'l-vecih görünmek ve gîlzet, şiddet, salâbet üzere bulunmak lâzımdır.

“ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ ” (Tevbe Sûresi, 9/73) [Ey peygamber! Kâfirlere ve münâfıklara karşı cihad et ve onlara karşı çetin ol. Onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir varış yeridir orası!] Cenâb-ı Hak bu âyet-i kerîmesinde nebî-yi zîşânı için buyuruyor: “Ey nebî-i zîşânım küffârla ve münâfıklarla mücâhede et ve onlara hilm ile söyleme. Onlara gîlzet, şiddet ile (söyle).” Çünkü gavur gavurdur. Bırak şimdi nezâketi. Çünkü nezâket bırakmadılar, senin de sütle beslediğin o yılanlar bugün seni sokuyor. Biz imamlarla, papazları öpüştürmekle kendi yolumuza çekeceğiz zannettik. Heyhât! Gavur gavurdur. Papazlarla dîn adamları olacak bu adamlar ki Allah'tan korkup insâniyete hizmet etmek lâzım gelecekti. Nerede medeniyet, nerede insâniyet. Medeniyet ve bütün güzellikler İslâmiyet'tedir.

O köylü kapıyı açmadığından dolayı bîçâre, köylünün beş gün beş gece kapısında kaldılar. Gece so[ğuktan] gündüz sıcağın bîzâr olarak köylünün [29a] kapısında kalmaları sırf ıztırârî idi. Köylü bazen pencereden görününce, şehirlî köylüye selâm verir.

“Sen beni pekâlâ biliyorsun. Neden tegâfûl ediyorsun? Gündüzün sıcağında, gecenin soğunda niçin bizi perişan ediyorsun? Bir fincan kahvenin kırk gün hakkı var derler. Ya sen, benim ni’metlerime konmuşun, hiç benden utanmıyor musun?” dedi.

Köylü bu lafları işitince; “Be adam ben ne seni bilirim ve ne de nâmını işitmişim. Seni şimdi görüyorum” diye (cevâb) verirdi. Tam bu sırada ziyâdesi ile yağmur yağmaya başladı. Şehirli nâçar bir daha hızlıca ve kırarcasına kapıyı vurdu. Köylü kapının kırılmasından korkarak nihâyet kapının arkasına gelip

“Be adam, ne şikâyet-perversin. İşte geldim. Nedir, ne istersin?” dedi. “Aman yâhû ben hukûk-ı sâbıkayı terk eyledim. Bana bir dermân eyle, gördüğüm zahmet hadden aştı fakat ey köylüm, kanımı da dökse sana helâl olsun. Çünkü kendim ettim kendim buldum. Lutfet bâri yağmur gecesi bana bir köşe ver.” Demesi üzerine köylü:

“Mâdem ki öyle, der, karşımızda bostanım var. Git oraya al bu silahla sabaha kadar kurt ve sâir hayvânât-ı vahşiyeden canla başla bostanı koru”, der. Adamcağız, bu hizmeti canla kabûl edip çocuklarını sellerden sırtına alarak bağa geçirdi. Küçücük dar, karanlık bir kulûbe var. Ne ise çekirgeler gibi birbiri üzerine oturdular.

Bu mihnet ve felâket o kimsenin sezâsıdır ki, nâdanların yâri oldu. Yâhud nâkeslerden dolayı keslik kıldı ve âdemîlik kıldı. Hazret-i Pîr “Ben şakîü’l-asl olan ve leîmü’l-asl olan nâdan ve nâkesten şekâvet ve kötülükten başka bir şey bulamadım. Eğer sen gördün ise, var benden selâm eyle.” buyuruyorlar.

Onun için [29b] Hazret-i Ali Efendimiz buyuruyor ki, “İyilik ettiğinin şerrinden sakın. O kimse leîm olur ise, çünkü senin ona karşı ettiğin iyilik âdetâ ona fenâlık gibi gelir.” İşte o mihnet ve felâket o kimsenin sezâsıdır ki leîmler ile yâr oldu.

“İstikâmet bir selâmet-i râhtır.”

“Doğrunun yardımcısı Allah’tır.”

“Seyyiât insana nefis-i kemterînle gelir.”

“Her cehâlet insana sû-i karîninden gelir.”

“Müstakîm ol Hazret-i Allah utandırmaz seni. Sen utandırma eli, kimse utandırmaz seni. Hilekârlık ile kimse darlandırmaz seni.” Leîmlere şakîlere iyilik etmek insan için kendisine cefâ ve sitemi ihtiyâr eylemek ve kendini âkîbet bir belâyâ giriftâr etmek demektir.

İşte bu hâcenin çektiği o kimsenin lâyıkıdır ki vefâkâr yâr zevi'l- ihtirâmın hizmetini bırakıp bî-vefâ olan avâm-ı ke'l hevâmın da'vet ine ve mekri hileden ibâret olan ziyâfetine koşar. Şâhların ve pâkların toprak duvarını yalamak bihterdir. Neden? Avâmdan ve onların bâğ-ı gülzârından. Zîra, onların bî-vefâlıkları ve ziyânları mukarrerdir. Ve pâkların ise vefâkârlıkları muhakkaktır.

Hazret-i Pîr buyuyorlar ki: Pâkların kapısında tuz ekmek yemek, nâdanların kapısında bal ve baklava yemesinden bihterdir.

Şehirliden murâd, akıl ve iz'an sahibi olan ilmi zâhir ile şöhet bulan ve bâzı san'at ve hünerde mahir olan kimsedir. Köylüden murâd, bî-akıl ve iz'ân ve bî-ilim ve irfân kalan imhikân-ı cihândır. Binâenallehyh şehirli [30a] âkil ve dânâ olanlar ve fitnat ve zekâvetle şöhet bulanlar rûh-i ilâhî menzilesinde olanlara rehzenlerdir. Bu böyle olursa ahmakân-ı dünyâ ve câhilân-ı nefis ü hevâ olanlarda ehremenler dir, buyuruyor Hazret-i Pîr.

Şehirlinin çektiği zahmet ve meşakkâti nefsinin iğvâsıyla tedbîrsizlik edip makâmından nakli kabûl etmesindendi. Bîçâre şehirli, elinde silah bağın ve bostanın bir tarafından diğer tarafında dolaşıyor ve kurt gelmesin diye nigezbânlık ediyordu. Halbuki bu mazarr ve ezâ verici olan asıl kurt, bîçâre şehirlinin üzerine musallat olmuş, o bundan bî-haber idi. Düşman-ı bâtının zararı, düşman-ı zâhirden elbette çok eşdedir. Hayfâ ki bîçâre şehirli bu kurttan bî-haber idi. İnsan kurdundan ve nefis ü şeytan kurdundan Allah'a sığınalım.

Neûzubillah.

... ?

İşte o bîçâreler mağaranın içinde çekirgeler gibi istif olmuşlardı birbirinin üstüne.. Sivrisinek, pireler de onlara zahm verirdi. Hâsılı, elemeleri nihâyet mertebeyi buldu. Şehirli bu hâl ile muzdarîb iken, nâgihân tepenin üzerinde ağzını açmış, dişleriyle sırtmış kurda benzer bir hayvan gördü. Şehirli hemen silahı hayvana boşalttı, hayvan dağdan aşağı düşmekte iken ondan bir yel sıçradı. Köylü bu yeli işitti:

“Vay benim eşeğimin yavrusu!” diye şehirliye seslendi.

“Be adam bu öldürdüğün merkebimin yavrusu olduğunu, ondan sıçrayan yelden anladım. Ben suyu meyden nasıl fark-ı temyîz edersem, bunu öyle anlarım. Hay

[30b] müstahakkını versin ve kalbin inkıbâz ve gamdan kurtulmayıp şâdlık bulmasın”, dedi. Şehirli köylüye dedi ki:

“Ey köylü iyi düşün, gecedeyiz. Gece karanlığında bir kimse diğerine baksa tefrîk edemez. Bâhusûs şimdi hem gece hem bulut hem yağmur. Üç zulmet var. Biri gecenin zulmeti, diğeri karanlığın, biri kesretle inen yağmurun zulmeti. Bu üç zulmette insanın gözü ne kadar keskin olsa yine bir şey fark edemez, ya sen nasıl fark ettin?”

“Ey şehirli ben onu pekâlâ biliyorum ki o benim merkebin yavrusudur. Zîra, onun yelinde ... ? vardır.”

Burada köylüden murâd, mekkâr ve hilekâr olan müddeî ve bîvefâ ve gaddar olan mürâidir ki nefsi sıpasının zarar ve onun bâd-ı hevâsını anın mâadâsından fark ve temyîz ediyor da kendine yâr-i sâdık ve halîl-i muvâfık olan, tarîkân ve şer'an vâcib olanı edâ etmekte bî-hûdluk izhâr ediyor ve mütereddit oluyor. Böyle mürâî ve kezzâblara; sâdık olan ehl-i Hak ya hâl veyâhud kâl ile te'dîb eylemek ve aybı noksânını yüzüne urmak lâzım geliyor. Nasıl ki vefâkâr hâcenin sabrı tükenip, köylünün eteğini tutup:

“Ey ebleh olan tarrar! Sen beng veya afyon içmişsin, yok ikisini birden içmişsen, bunlardan biri akli zâyi' eder, zekâyâ hâlel verir. Bu afyonun hâssasındandır ki insanı mecnûn ve bî-akıl eder. Bil ki bir nevi' hayret verir ki o kimse muktezâ-yı nefsânîyesini bilir ve tedârik-i insânî kılar ve tab'ına muvâfık olan ahvâllarde vâle ve şeydâ olur. Ey gaddâr, sen bu üç zulmet içinde merkebin yavrusunu fark u temyîz edesin de beni niçin [31a] bilmeyesin? Bu üç karanlıkta avâriz bulutları, havâdis yağmurunun zulmetleri dünyâ gecesinin karanlığı içinde nefsin sıpasının bâd-ı hevâsını anlıyorsun da, bu kadar hukûk-ı sâbıkamız varken ve benim birçok ni'metlerime müstağrak olmuş iken bunları nasıl unutup ey sersem, beni niçin tanıımıyorsun?”

2 Şubat 338

O mahalli nûr-i Hüdâ olan lâmekân ki geçen ders de söylemiştik. Mâzî ve müstakbel olması sana nisbetlidir. Mâzî ve müstakbelin, çünkü her ikisi de bir şey, bir hâldir. Sen ise iki zannediyorsun. İkisi bir şeydir. Halbuki senin bu hâlin ki mütekeyyif ve muttasıf olduğun vakittir. Beyne'l- mâzî ve müstakbel bir hatt-ı mev'hûm gibidir.

Binânealleyh mâba'dîne nazar edersen ilâ gayri nihâye tâ ezel-i âzâle kadar mâzî i'tibâr olunur. Mâkabline nazar edersen ilâ gayri nihâye müstakbel ta'bîr olunur,

binâenallehyh sana nûr-ı ilâhî mütecellî olduğu vakit mâzî ve müstakbel [31b] bir emr-i îtibârî olur ve sen ibnü'l-vakt veya ebu'l-vakt olursun. İbnü'-vakt olur isen, senin için mâzî ve müstakbel her ikisi bir olur. Fakat ibnü'l vakt olmaz isen, bu ma'nâyı bilmez isen ve mazhar-ı nûr-i Hüdâ olan lâ mekânın mâzî ve müstakbel olması sana nisbetle olur. Çünkü yukarıda dediğimiz gibi nefsü'l-emîrde ikisi de bir şeydir. Sen mekânî olduğun cihetle onu iki fehmediyorsun. Meahâzâ bu ezmine-yi selâse biliniz ki -ya'ni mâzî, hâl, istikbâl-bunlar umûr-i izâfiyedendir.

Meselâ bir şahs-ı vâhit bir kimseye izâfetle baba, bir kimseye aynı şahıs oğul olur. Meselâ bir dam Ahmed'in altında Muhammed'in üstünde olur. Ahmed çıkmış damı aktarmaya. Dam Ahmed'in altında. Bizim üstümüzde olur. Onun altında olduğuna göre mekân tahtânî, diğerine nisbetle sakf-ı âlî deriz. Demek ki bu îtibarlar olmasa idi babalık oğulluk, altlık üstlük hükümleri bâtil olurdu. Dam kendi zâtında bir şeydir. Lâkin dam, kendi zatında bir şey olmakla berâber bihaseb-i îtibar alt ve üst oldu. İşte mâzî ve müstakbel dahî bunlar gibi umûr-i izâfiyedendir. İyi anla ve gâfil olma.

Evet, gelelim kıssa-i Mûsâ aleyhi's-selâma:

Hazret-i Mûsâ, Firavun'un bu yalvarmasından sonra Hazret-i Mûsâ dönüp gitti. Firavun kavmi kabîlesini topladı, ehl-i meşvereti önüne topladı, hâs olanlar ile meşveret kıldılar ve:

“Haberiniz olsun Mûsâ bir sâhir âlimdir, sizi hükûmet kıldığınız arz-ı Mısır'dan [32a] çıkarmak istiyor. Ne emir edersiniz, tedbîriniz nedir, ne maslahat düzersiniz bana söyleyin.” dedi.

Firavun'un eşrafı ve âyânı etrafı Mısır'dan birçok sâhirleri getirmeyi tedbîr ettiler. Birçok sâhirlerimiz vardır. Onları celb edip bu sâhirin önüne dökelim. Onu mat ve mâğlûb edelim. Firavun da bu eşraf ve âyânın tertibleri üzere her tarafa sâhirleri götürmeye adam gönderdi. Bunların içinde ehemmiyetli iki meşhûr sâhir vardı. Bu sâhirlerin en be-nâmı olmak üzere. Tabî bunlara haber gitti. Bunlara, Mûsâ ve Hârun nâmında iki zât türemiş, Firavun'un tahtını başına geçirip Mısır'dan Firavun kabîlesini çıkarmak istiyorlar, dediler.

Bu iki sâhir Mûsâ ve Hârun ismini işitince ezel cinsiyet damarı hareketi haysiyyetiyle ile hem sevdiler hem korktular. Cinsiyet hasebiyle Hazret-i Mûsâ ve

Hârun'un isimlerini işitince hem muhabbet ettiler, hem de içlerine korku düştü. Fakat ne kadar olsa tabî' gaflet içindeydiler. Sâhirler üç gün üç gece oruç tuttular. Pederlerinin kapılarına gidip rûhundan istimdât ettiler. Rüyâlarında babaları dedi ki,

“Evlâtlarım, size bu husûsta bir nişân vereyim. Bu nişânı unutmayın Mûsâ'nın yattığı yeri araştırınız. Onu uykuda bulduğunuz hâlde yâhud başka bir yere çıktığı hâlde asâsını çalmaya gayret ediniz. Eğer asâyı çalabilirsiniz korkmayın. Çalamaz iseniz, biliniz ki o Allah'ın peygamberidir. Onun için bu işten [32b] çekilin ve vazgeçin”, dedi.

Onlar uyandılar, çünkü çoban yatıp uyur, kurt eyem olur, istediği gibi kuzuları kapar. Çünkü o çoban uyur, onun koyunlar üzerine evvelâ nigehbânlığı sâkin olur. Fakat bir hayvan ki çobanı Hüdâ'dır, kurdun onda râh-ı ümîdi olur mu? Olamaz. Ya'ni bir hayvanı ki Cenâb-ı Hak hıfz u himâyeye buyura, kurdun onu sayd etmeye ümîd yolu olmaz. Bir sihir, mekir ki Hüdâ eyleye, o sihr u mekr bâtil olmayıp Hak ve rastdır.

Esteûzübillah

“و مکروا ومکر الله و الله خير الماکرين” (Âl-i İmran, 3/ 54) [Onlar tuzak kurdular. Allah da tuzak kurdu. Allah, tuzak kuranların en hayırlısıdır.]

İbni Abbas buyururlar ki: “Mekr-i ilâhî O'dur ki bir kul ne vakit küfr ü ma'siyeti ziyâde eylese ve Allah'dan ne kadar uzak olup gâfil olsa ve gaflet u temerrüd, inâd ve cehl u inkâr vâdisinde koşa, Hazret-i Hak derhal onu muâheze etmez ve fazla olarak onun rahat ve ni'metini ziyâde ediyor. O kul bak şimdi ben daha ni'met ve saâdet içindeyim, der. Fakat işte bu kul gittikçe derece derece helâke yaklaşıyor ve kâr-ı âhiretten gittikçe bî-behre kalıyor.”

En büyük azâb, efendiler Allah'dan gaflettir. İşte o kul ni'met u râhat mağrûr u ferâh ve saâdet içinde pür sürûr iken, ya'ni dört yanı mâmur olmuş farz ederken, işte bu gibi kimselere Allah peşin ni'met ve rahattan her şeyin kapılarını açıyor. Nihâyet “var mı benim gibi” dediği vakit, o ni'met ve râhatı onun ciğerlerini koparıncasına alıyor ve onu helâk ediyor. Cenâb [-ı Hak] bağıteten bu ni'metleri alıyor, bu sûretle onlar o sevgili şeylerinden münhasir olarak ayrılıyor.

İşte Allah'ın mekri bu. Bu âyeti celîle mûcibince Cenâb-ı Hak nâgâh bunları bu rahatlar, vüs'at ferâhları ve zevk ü saâdetleri içinden ahzedip helâk ediyor. Bu sıfat nev'inmâ halkın nev'ine nümâsî ve müşâkil olduğu i'tibârı ile Cenâb-ı Hakk'a mekr

isnâdı câizdir ve bu mekre müşâkil olan sıfatı Hak'dan olunmak i'tibâriyle makbûldür. Rast ve dürüsttür. Bâtıl [33a] ve kabîh değildir.

Hazret-i Cüneyd (radiyallâhu anh)'a bir kimse bir gün gelip suâl ettiği: “ وَمَكْرُوا ” (Âli İmrân Sûresi, 3/54) [Fakat (inkârcılar) hile yaptılar. Allah da onları cezalandırdı. Allah, hîle yapanların cezâsını en iyi verendir.] âyeti celîlesinde gösterdiği gibi:

“Ya Cüneyd, Cenâb-ı Hak mekr-i gayrileri hakkında zemm ve kadh etmişken bu mekr-i kendine isnâd etmesi doğru mudur? Hazret-i Cüneyd buyurdu ki, “Ey sâil, ben senin ne söylediğini bilmiyorum; fakat anlayabilersen bir şâirin şu sözüyle cevâb veriyorum:

Her şey ki başkalarında çirkindir, şüphe(siz) o şey çirkindir.

Fakat dosttan her ne gelirse, elbette dosttur.

“ وَكُلُّ مَا يَفْعَلُهُ الْحَبِيبُ حَبِيبٌ ” [Sevgilinin yaptığı her şey sevgilidir.]

Sâil bunun üzerine dedi ki: “Aman yâ Eba'l-Kâsım, yâ Cüneyd! Ben sana âyet-i Kur'ân'dan suâl ediyorum sen bana şiir ve şâirle cevâb veriyorsun”. Hazret-i Cüneyd: “Ayol sen de o anlayacak kafa olmazsa neyleyim ve nasıl anlatayım”, dedi.

Dönüp dolaşıp geliyoruz hikâyemize...Bu sâhirlerin babası evlâdlarına diyor ki: “Ey babanın canı, bu size verdiğim nişân-ı kâtî' ve bürhân-ı sâtî'dır. Eğer o peygamber ise, Cenâb-ı Hak onun düşmanlarına ona taarruz kılmayı men' eder.”

Sâhirler nihâyet geldiler. Hazret-i Mûsâ'yı sordular. Tesâdüfen o gün de Hazret-i Mûsâ bir hurma ağacının dibinde zâhiren mışıl mışıl uyuyordu. Fakat cihânın bîdârıydı, nâz-ı istirâhatten vechinin iki gözünü örtmüştü. Fakat dünyâ ve mâfîhâ nazarı altında arş u ferş onun bang-i nazarı altında idi. Enbiyâ ve evliyânın uykuları işte bu kabîlendirdi. Zâhiren dîde-i serleri beste lâkin dîde-i sırları Cenâb-ı Hak cânibine küşâdedir. Hakla uyanık olan göze nevm-i zâhir zarar vermez. Nasıl ki Hakla bîdar olmayan kalbe zâhiren bîdar fâide vermezse, kalbin kapkara, gözün açık kaç para eder. Birçok kimseler ehl-i dünyâ gibi bîdâr-ı çeşmdir. Fakat hasta dillerdir. [33b] Gönülleri uykudadır. Ehl-i dünyânın ve ashâb-ı nefsi hevânın gözleri ve his olunan mahsûsattan başka bir şeyi göremez.

Hattâ Bâyezid-i Bestâmî Hazretleri bir gün bir mescidin önünden geçerken şeytanı orada görmüşler, sormuşlar, demiş ki: “Bu câmînin içinde geceleri kâim olmak üzere üç gündür ibâdet eden bir zâhit var. Kandırmak istiyorum.

“Niye girmiyorsun?” demiş.

“Şu köşede gözleri örtülü uyuyan bir derviş var. Ondan korkuyorum.”

“Niye korkuyorsun? Uyuyor” deyince,

“Gözleri örtülü ama kalb gözü açıktır. Ondan korkuyorum”, dedi.

“Âlimin uykusu, câhilin ibâdetinden efdâldir.”⁷⁰⁶ buyuruyor Efendimiz.

Ehl-i dil değil isen, gönül tâlibi ol. Çünkü kurtulamazsın. Eğer kalbin Hak’la bîdar olduysa rahat uyu hiç korkma, zarârı yoktur.

Hazret-i Peygamber buyuruyorlar ki, “Benim gözlerim uyur fakat kalbim uyumuyor.”⁷⁰⁷ Bir def’a yatsı namazından evvel yatmışlardı, kalktılar, abdestlerini tecdîd etmeden namaza durdular. Hazret-i Âişe: “Ya Resûlallah uyumuş idiniz, acaba tecdîd-i vudû’ lâzım gelmez mi?” Buyurdular ki, “Ya Âişe benim gözüm kapalı, ama kalbim uyanıktır.”⁷⁰⁸ Binâenaleyh, gönül bîdâr olursa, çeşm-i zâhirin kapalı olmasından zarâr yoktur. Kalbi uyanık uyuyucu kimselere canlar fedâ olsun.

Gelelim hikâyeye, işte gittiler sâhirler Mûsâ aleyhis-selâmı gördüler. Asâyı çalmaya kalkıştılar. Tam dokunacakları sırada asâ hemen harekete geldi ve titredi. Sâhirler de durdukları yerde titrediler ve dermânsız kaldılar. Asâ ejder oldu, onların üzerine saldırdı. İki de sapsarı oldular. Kaçtılar. Hazret-i Mûsâ’nın âsumândan ve Hazret-i Yezdân’dan olduğunu anladılar ve kendi hadlerini bildiler. Bir müddet sonra ettikleri küstâhlığın ta’mîri için Hazret-i Mûsâ’nın cânibine adam gönderip,

“Ya Mûsâ! Biz hatâ ettik. Seni imtihâna kalkıştık. Dergâh-ı ilâhînin kâdı el-hâsı olduğunu şimdi bildik. Aman biz mücrimleri affet, Ya Mûsâ”, dedi.

(Bu dersin nihâyeti defterin nihâyetindedir.) [Metnin akışından kesinti olmaması için ilgili metin buraya alınmıştır.][113b] Binâenaleyh Mûsâ ve Firavun senin kendi varlığında ve vücûdundadır. Bu iki hasmı kendinde aramalısın, meselâ

⁷⁰⁶ Müzekkin Nüfûs, s. 354.

⁷⁰⁷ Ebû Dâvûd, Tahâre 80.

⁷⁰⁸ Buhârî, Teheccüd 16.

rûhun Mûsâ, aklın, nefsin Firavun ve hevân Hâman gibidir demiştik. İşte Mûsâ'nın asâsı dahî Kur'ân ve irfân u îkan gibidir. Yed-i Mûsâ-i beyza nûr-ı tevîd gibidir. Kuvvet-i vehmiyye ve hayâliye dahî iki meşhûr sâhir gibidir. Evhâm u hayâli vesâvis-i şeytanî dahî o sihirbâzların ipleri ve asâları gibidir. Her ne vakit Firavun nefis tarafından bu iki sâhir-i kavîle hayâl-i fâside iplerini kalb cânibine ilkâ etseler, Mûsâ-yı rûha korku gelir ve nefsinde izmâr eder.

Ve ne vakit ki Hazret-i Hüdâ'dan “لَا تَخَفْ” (Tâ-hâ Sûresi, 20/68) [Şöyle dedik: “Korkma (ey Mûsâ!). Çünkü, sensin en üstün olan”.] âyeti celîlesinin ma'nâsına mazhar olsa o vakit Kur'ân ve îkân asâsı bi-iznillah meydân-ı kalbine ilkâ edip derhâl hayâlat-ı fâside iplerini ve asâlarını mahv u izâle eder. İşte bundan anlaşılıyor ki, diğer hâlleri de kendi vücûdunda buna göre bulmak lâzımdır. Âdem olmak sâhib-i irfân olmak içindir. Okumuşun, amel etmedikten sonra ne fâide. Allah'ın emrini tutmadıktan sonra ne fâide.

İşte kıyâmete kadar Mûsâ ve Firavun'dan nice numûneler vardır. Mûsâ şeyh-i kâmil ve mürşid-i fâzıldır. Hârûn ona muâvenet eden akıldır. Asâ, Kur'ân; Firavun ehl-i nefis ve ashâb-ı isyân ve tuğyândır. Hâman, ihvân-ı şeytân olan ashâb-ı hızlândır. Sihircilerden maksat ehl-i tezvîr olan fâsiklardır. Sihirden maksat, onların hud'asıdır. Demek ki şimdiki hâlde de, gelecek hâlde de nûr-i Mûsâ aynıdır. Ya'ni şeyh-i kâmil ve mürşid-i fâzıldır. Nûr, birdir. Lâkin mahall-i nûr olan çerâ başka başka geldi.

(2 Şubat târîhli nasîhat-ı şerîfin nihâyetidir.) [34a]

10 Teşrîn-i sâni

Eğer her kötünün bu yolda imtihânı olmasa idi, her benim diyenin bu yolda imtihânı olmasa idi, her (sâlik) mihnet, mücâhede husûsunda Zâloğlu Rüstem kesilirdi. Kimi dervişim gibi sabırlıyım diyor. İşte bunların içinde şüphesiz yalancı da var. Sahîh söyleyeni de var. Sâdıkı kâzibi; münâfıkı sâlihi hepsi var. Bu kimseler için imtihân olmaya idi, ön kapından ayrılmaz idi. Bu imtihânlar da münâfıklardan muvafıklar, kâziblerden sâdiklar ayrılıyor.

Herkes Allah diyor. Fakat Cenâb-ı Hak buyuruyor ki,

“İnsanlar içinde bir kısım insanlar vardır ki, biz Allah’a ve âhirete îman ederiz, derler. Fakat, onlar mü’min değildirlir.”⁷⁰⁹ Ve yine Cenâb-ı Hak buyuruyor ki, “Nâs zannederler mi ki, biz Allah’a ve âhirete îmân ederiz demekle imtihânsız kalırlar. Hayır, biz onları hastalıklarla ve mallarıyla, nefisleriyle mihnet ü belâlarla imtihân ederiz. Ta ki Allah’a [34b] ve âhirete îmânımız var diyenlerin içinde bu imtihânımızda hangisi yalancı hangisi doğrucu olduğu zâhir olsun.”⁷¹⁰ Bunların harekâtı bizce tâ ezelden ma’lûmdur. Bu imtihânları yapmamızın sebebi kendilerinin foyası meydana çıkıp yarın rûz-i mahşerde bir da’vâları kalmaması içindir. Binâenaleyh bu yol imtihân yoludur. Sâde kendi işine elveren yerde hoş, elvermeyen yerde nâhoş olamaz.

Binâenaleyh sen bâtını muhannes olan kimseleri zâhiren libâs-ı tarîkât giymekle derviş zannetme. İşte bu gibilerin muhârebe meydânında korkak askerlerin sıkıyı gördükleri vakit esîr ve münhezim oldukları gibi bunlar nefislerine müteallik bir terbiye gördükleri vakitte şapa otururlar ve nefislerine esîr olurlar. Ey müd’î! Sen kendine ben Allah şarâbının mestiyim, ne kendimi ve ne etrâfımı tanıyorum. Ben sarhoşum diyorsun. Mâdem ki Cenâb-ı Hak’ın mestisin, nefisine dokunan şeylerde ne vechile uyanıyorsun. Halbuki mest-i ilâhî olan, nefh-i sûrdan bile kendisine gelemmez.

Kavm-i Âd’i helâk eyleyen, bâd-ı hevâ-yı nefsanîdir. Allah’ın şerâbı ve sarhoşluğu serîu’z-zevâl değil. Onlara kizb ü düruğ olmaz. Bâde-i Hak’la mest olandan kavlen, fi’len ve hâlen lâfi güzâf vukû’ bulmaz. Ey köylü, halbuki sen şerâb-ı ilâhî değil, şeytanın elinden ayran içmişin. Yalan yere kendinden geçiyorsun. Bununla kimi aldatıyorsun. Kötülüğünü ve benliğini hîleyle örtmeye çalışıyorsun. Ey hîlebaz, kendini ene’l-Hak davasında Hallâc-ı Mansûr eyliyorsun, halbuki o sultan âteş-i aşk şirketi sûz-i nefsinin pamuğuna urmuş, yakmıştı. Sen ise, âteş-i sûzu hukûk-i yârân pamuğuna uruyorsun ve böyle lâf u güzâf kılıyorsun. Âşık u mâşuk kıyâmet gününde [35a] hadîs-i şerîfte buyrulduğu vech ile:

“İnsan kendi sevdiği ile haşır olur.”⁷¹¹ Ve insan kendi dostunun dinindedir. Bakın içinizde kiminle dost peyda etmişseniz”.⁷¹²

⁷⁰⁹ Nûr Sûresi, 24/47

⁷¹⁰ Bakara Sûresi, 2/155.

⁷¹¹ Taberânî, el-Mu’cemu’l-Evsat, c. VI, s. 293.

⁷¹² Ebu Davud, Edeb 19, (4833); Tirmizi, Zühd 45, (2379).

Bakın içinizde kiminle dost peydâ etmişseniz, bu hadîs-i şerîfler mu'cibince yarın rûz-i kıyâmette ehl-i isyânı şeytanla çift edip bağlarlar. Ve cümlelerin önüne götürürler. O zamân mâşuğun kim olduğunu bilirsin. Demek ki bu dünyâda ittihâz ettiğin dost ile haşr olursun. Öyle ise, bir kere nazar et kimi dost ittihâd etmişin iyice sencîde-i mîzân-ı tetkîk et. Şeytanla seni bağladıkları vakit anlarsın. Hakikat-i hâle âgâh olursun mâşukun olan div-i siyâhu görünce âh ne olaydı seninle benim aram maşrikla mağrib kadar olaydı, diye onlardan nefret edersin. Ya'ni siyah şeytan insanı ma'siyete da'vet eder. Beyaz şeytan ise, insanı tâate ve ibâdete da'vet edip ondan mağrûr ve ucb kılandır.

Ey gaddâr görmüyor musun ki, evliyânın Cenâb-ı Hakk'a kurbeti ne kadar harikalar izhâr eder. Hazret-i Dâvûd'un Cenâb-ı Hakk'a kurbeti hasebiyle elindeki demir, mum gibi yumuşak olur. Fakat ey câhil senin elindeki yumuşak şeyler, demir gibi olur. Hazret-i Pîr (radiyallâhu anh) bu münasebetle kurb-i âm ve kurb-i hâsın ve envâ-i kurb-i ilâhînin beyânına şurû' edip buyururlar ki,

“Kurb-i âm var kurb-i hâs var ve envâ-i kurb-i ilâhî var. Hazret-i Pîr bunların beyânında buyuruyorlar ki, halk etmek, yaratmak ve rızık vermek kurbu cemi'-i eşyâ üzerine âmdir. Hilkatte ve rahmet-i rahmânîyede olan kurbda

“الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَافُوتٍ“ (Mülk Sûresi, 67/3) [O, yedi göğü tabaka tabaka yaratandır. Rahmân'ın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin. Bir kere daha bak! Hiçbir çatlak (ve düzensizlik) görüyor musun?]

âyet-i celîlesi fehvâsınca tefâvüt yoktur ve Cenâb-ı Hakk'ın rahmet-i sübhâniyesi her şeyi kaplamıştır. [35b] Yukarıda cümlesi berâber ve müşterektir. Ama enbiyâ ve evliyâ aşka muzâf olan vahyin ya'ni, muhabbet-i ilâhîyenin işâret ve tecellîsine has kurbiyyet tutarlar.

Binâenalleh kurb-i ilâhînin de envâ'ı olup herkes o hurşîd-i hakîkatten istîdâdına göre neşv ü nemâ buldu ve kuvvet ve kudret oldu. Meselâ güneş, dağa da aksediyor ve dağda olan sîm ü zere de aksediyor. Fakat güneşin sîm üzere olan aksi, dağa olan aksi gibi midir? Güneş, kuru dala da yaş dala da aksediyor. Fakat kuru dalın güneşten aldığı ziyâ ve harâret onun kuruluşunu ziyâde etmekten başka ne yapıyor? Lâkin ter ü tâze olan dalın güneşe merbûbiyeti böyle mi? Ondan tatlı tatlı yemişler hâsıl oluyor ve herkes seve seve yiyip gıdâlanıyor ve zevkyâb oluyor.

İşte sen de münâfıkla muvâfıkı ve kâzible sâdıkı buna göre kıyâs eyle. Ziyâyı hepsi o hurşîd-i ilâhîden alıyor ama istîdâdına göre alıyor. Cenâb-ı Hak buyuruyor ki,

“Kör ile görücü, sağır ile işitici bir midir? Tezekkür etmiyor musunuz?”⁷¹³

Ey akılsız köylü. Şarâb sarhoşluğu geçtikten sonra insanı mest olduğuna ve bu ...? yı içtiğine pişman eder. Sen bu sarhoşluklardan şimdiden geçip mest-i ilâhî ol ki, mey-i muhabbeti içesin ve mey-i muhabbeti içip, mest olup, kendinden geçesin. Âlem sana tahsinler ve âferinler okusun. [36a]

16 Teşrîn-i sâni

Üçüncü cildin üçüncü defteri.

Hazret-i Pîr (r.a.) mürâîyi kediye teşbih buyuruyorlar. Mürâînin kediye müşâbeheti ve sayd eylediğinin bir ihtiyâr fare(ye) mümâsili vardır. Kedi sayd-ı hakîr için kûşe-nîşin olmuş ve başını önüne çekip zâtı taabbüd ve murâkabe üzere bir köşeciğe sinmiş durmuş ve beyhûde yere elini yüzünü temizler gibi görünür. İşte bu mekir ve hud’asıyla fâre gibi olan nefsin hırsı ve hevâsını avlıyor.

Binâenallehy Hazret-i Pîr, böyle mekkâr ve gaddârları hakîr kediye ve bu gibilerin sayd u şikârını kart fâreye teşbih buyurup diyorlar ki:

O kedi, sayd-ı hakîr olan mürâî ve kezzâb! Eğer sen o şerâb-ı ilâhîden ve mey-i ledünnîden süt emeydin, ya’ni tıfil gibi âriflerin lisânından ve âşikların ağzı memesinden gidâ alaydın, elbette şîr saâdeti tutar ve fâre gibi hakîr olan lezzeti nefis ve şehveti cismânîyeyi yabana atardın.

Ey mürâî, ey kezzâb! Sarhoşlar gibi bu tarafa o tarafa düşüp sallanıyorsun. Ya’ni, kah süflî tarafına, [36b] kah nefis, kah rûh tarafına gidiyorsun. Yâhud nefsin husûsunda aklın başına geliyor. Fakat, edâ-yı hukûk zamânında sarhoşluk tarafına gidiyorsun. Ey mürâî! Süflîyet ve nefsânîyet cânibinden geçmez, mevt-i ihtiyârî tutmaz, ölmeden evvel ölmez, nefis-i hevâmı fenâ etmez isen, sana ulviyet cânibi yoktur. Beyhûde ve herze yere can çekişiyor ve rûh-i revânı ve ömr u hevâmı bî-fâide şeyler ile zâyî’ edersen, demek ki ölmeden evvel ölmeyince senin sarhoşlukların lâf u güzâf olur. Ve aczini beyhûde yere can çekişmekle geçiriyorsun. Âb-ı hayât şarâbı olan Hızır canlı sultanlar mevt ve ecelden ve fenâ-yı cesedden ürkmez.

⁷¹³ Hûd Sûresi, 11/24.

İşte böyle bir kimse mahlûku anlamaz ya'ni, mahlûkla alışverişi yoktur çünkü o kimse Hızır canlıdır. Ve âb-ı hayâtı içmiştir. Onun artık ölümden korkusu yoktur. O kimsenin mahlûkla alışverişi yoktur. Bu, kimse nâsın kelâmını dinlemez. Bana şunu bunu versinlerle de alâkası yoktur. O kimse bî-hûd ve müstağrak ve sekrân-ı şûrb-i tecelli-i Hak'tır. Cenâb-ı Hakk'm tecellisi şarâbıyla sarhoş olanların akli mağlûb-i satvet ü hiddet olmuştur.

İşte böyle bir sultâna o mertebede mahlûku bilmek ve levâzım-ı hukûku edâ sahv u temyîze gelmeyince kabîl olamaz. Çünkü kendisini bilemez. Nerede kaldı ki lisân-ı mahlûku bilsin. Evet, istiğrâk ve mahv dahî tabakât ve derecât üzredir. Herhangi tabakada olsa müstağrak olan kimse mahlûku evvelce bilirken, bilmese ve hukûk-ı mahlûka vâkıf olmazsa o kimse haklıdır. Nefs ehli olan mürâî ve müd'înin tecâhül-i teâmîsi mahv u istiğrâk âleminde olan o sultanların hâl-i istiğrâkına benzemez. Çünkü bu sultanlar bu zamânlarında mağlûb-i Hak'dırlar. Bundan dolayı [37a] riâyet-i levâzım-ı Hakk'a hâzır olamazlar.

Ey gâfil! Mahv ü fenâ mertebesini bulmuş ve kendini erbâb-ı hakîkate tenzîr edip bâd-ı ucûb ve gurûru kendi vücûdun tulumuna üfürmüş ve onu doldurmuşsun. O tulum kabarıp seni mütekebbir eder ve sana kendini beğendiriyor. Halbuki bir belâ-i mihnet iken iğnesi o vücûdun tulumuna batsa, derhal derûnundaki bâd-ı hevâ-yı nefsânî dışarıya çıkar. Değil çuvaldız değil hançer ve kılıç ya'ni Cenâb-ı Hakk'ın bir belâ ve mihnet imtihânı iken, senin o tulumuna şöyle dokunursa puf diye o şişman tulum sörpüyüverir. El iyâz billah, foyan meydana çıkar.

İşte Allah'a sığınalım ki bizim vücûdumuz böyle bâd-ı ucûb ve gurûr ile dolmasın. Çünkü bunun nihâyeti rezâlet fezâhat ve maskaralıktır. Bî-çâre gâfil neden acaba bu vefâsı olmayan zünûn ve hâlâta mağrûr olmuştur. Ve bu vücûdu tulumunu bununla doldurmuştur. Neden kendini âriyet olan zînetler ile müzeyyen kılmışsın? Ve libâs u sûreti tezyîn ile iktifâ etmiş, onun o zünûn hâlâtını sanki kârdan vücûda gelmiş bardaklar farz ediniz ki, işte bu bardaklara hakîkat güneşi vurunca eriyiverir. Kezâlik senin de ötekenden berikenden öğrendiğin şeylerle sattığın azamet, bu kardan bardaklara müşâbih olur. İş yalnız sûretle olmayıp mutlak sûret ve ma'nâ lâzımdır.

Hazret-i Pîr bu münâsebetle bir hikâye buyuruyorlar, diyorlar ki: Çakalın biri bir boya küpüne: [37b] bir müddet sonra dört türlü renkle boyanmış çıkmış. Kendini ben illiyyîn tâvusunu oldum diye gezmeye başlamış. Ya'ni şerîat, tarîkat, hakîkat ve

mârifet bu dördüyle mülevven görünce, bunları kendi renkleri zannetmiş ve irşâd ve meşhât semtine gitmiş. Ve herkesi da'vete başlamış. Kendini sâir bî-levn çakallar üzerine arz eylemiş his hâlini ve letâfet balını ve terâvet-ü hasâlini söylemiş bu çakallar içinde hakîkât-i hâle vâkîf ve muhakikler de'b-i edeblerine ârif bir çakal onun yanına gelmiş:

“Gözüm çakal, hîle mi eyledin? Yoksa hoş dillerden mi oldun?” diye kendisi ile istihzâ eylemiş. Ey muddeî, senin bu hâlin bu kavuk ve cübbenle bu çakalın hâline benzer. İşte bu çakal diğer çakallara hitâben:

“Ey çakalllar ben sizin mertebenezden her vecihle âlinizim bana gelin, bana tâbi' olun ki felâh bulasınız”, der. Çakallar bu da'vâcının yanına gelip: “Sana çakal demiyeyip ne diyelim?”, derler. “Bana tâvus deyiniz”, der. Çakalların akıllısı, tâvusluk da'vâsı eden çakalın sözünü işitince, buna der ki gözüm bizim bildiğimiz can tâvûsları bağ bostân ve gülîstân içinde cilveler ve türlü türlü seyirler ve hareketler içindedirler. Ey mud'î sen o tâvusân-ı ilâhî gibi cilve edebilir misin? Ve onların sözlerini söyleyebilir misin? Çakal dedi ki: “Hayır söyleyemem.”

Öyleyse tâvusun zâtı olan hilkatî âsumandan gelir. Sen ise mücerred onun renk da'vâlarıyla nasıl ona erişebilirsin. Ve tâvus rengini zâhiren boyanmakla onların sırr-ı bâlîni ben tâvusum demekle [38a] nasıl elde edebilirsin? Öyleyse beyhûde ben tâvusum diye da'vâ etmekle ehli ferâseti aldatamazsın.

1 Kânûn-i evvel 338

“مَالٌ وَلَا بَنُونَ” (Şu'arâ Sûresi, 26/88) [“O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar!”]

Mal, ma'nâda yılandır ki onda mânevî zehirler vardır. İşte bunun mânevî zehirleri envâl ve erzâka nisbetle ejderhâdır. Mal yılandır ve câh-ı rütbe, makâm, mevki, îtibar bu ise ondan daha hayırlıdır.

Evet işte bu hadîs-i şerîf mûcibince mal ma'nâda yılandır. Çok kimseler vardır ki bu mal sebebiyle Firavun olmuştur. Ve lisân-ı hâl ile “فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى” (Nâzi'at Sûresi, 79; 96) [“Ben, sizin en yüce Rabbinizim!” dedi.]

da'vâsında bulunmuştur. Bunun mansîb-ı sûrîsinden ve ittifat ve ta'zîm-i sûrîsinden çok kimseler halkın ta'zim ve tekrîm ve i'tibârına sâhib olmak ve onları kazanmak için Firavun olmuştur. [38b]

Kendilerini Cüneyd ve Mansûr addedip “ene’l-Hak” da’vâsında bulunmuşlardır.

HattâŞeyh Attâr Hazretleri bir hikâye buyuruyorlar:

Horasan semtinde bir şeyh âlim varmış. Çok dervişleri, çok ittibâi varmış. Allâme-i asr olanlar onun ilim ve takvâsını görüp ona mürîd olmuşlar. Bir gün bu zâtın ahbâbından mün’îm bir kimse bu zâtı cemi’ halkasıyla o yöne ziyâfete da’vet etmiş. Bu da debdebesiyle mükellef bir ata süvâri olmuş, önde dervişlerin biri bir merkeb üzerinde kılavuzluk ediyormuş. Şeyh bu debdebe içinde kendini ulu görmüş. Ve demiş ki:

“Ne kadar mürîdlerim var. Cüneyd ve Mansûr benim zamânımda olaydı, onlar da şüphesiz benim dervişim olurlardı”, diye.

Bu kararı verirken ondaki merkebden bir yel sıçramış. Derhal şeyh bu yelin tesiriyle yere yuvarlanmış. Neyse kendine geldikte mürîdânı:

“Aman şeyhim ne oldu size” demişler. Dervişler ne eyliyecekler, o eşekle şeyhin beyninde kaldı.

“Kardaşlar kendimi o kadar beğenmiş mağrûr olmuşum ve hatâ yoluna gidip küstahlık etmişim. Bu kibir ve enâniyet mevki’ine dalıp giderken ve kendimi beğenirken, bu merkeb bana bir yel eyledi ve onunla söyledi ki:

“Ey tarîk-i insâfdan dûr ve bâb-ı hevî-i nefsten mağrûr! Kendini merdân-ı Hüdâ’yım hem-ser eyleyen kimselerin ahvâlinin cevâb hardan olur.

İşte ey kardeşler ⁷¹⁴“المال ميت و الجاه اخر منها” hadîs-i şerîfinin ma’nâ-yı şerîfini ve muhakkıkînin: “Kulûb-i siddîkînden en nihâyet çıkan hubb-i riyasettir.” dedikleri kelâmın [39a] mertebesini şimdi anladım.”

İşte şeyh dervişlerine bu gibi sözler söyleyip mahv ve fenâ şerâbını onların rûhlarına içirdi. Onları halk hürmet etsin diye yaptıkları ilim ve amelden geçirdi ve onları safâ ve vefâ mertebesine getirdi.

Ey Firavun, tâvusluk eyleme, sen çakalsın ya’ni haddi zâtında çakal tabîatsın. Tâvusluk da’vâsını eyleme ki, bu zînet ve âriyet senin mülkün değildir. Sen bâb-ı hakîkat tâvuslarının cânibine gelip orada cilveler eylemeye kalkışma, onlar gibi cilve

⁷¹⁴ Kaynaklarda tesbit edilememiştir

kılmaktan âciz olduğun için kepâze ve maskara olursun. Çünkü bu hâl ve mâl senin değildir. Çakallık başka tâvûsluk başka.

Hazret-i Mûsâ ve Hârûn (aleyhi's-selâm) tâvûslar gibi oldular. Ve cilve kanatlarını başın üzre vurdular. Ey Firavun, onlar gelip mu'cizelerini senin başın ve yüzün üzerine çaldılar. Onların mu'cizeleri, onlara nisbet, cilve kanatları gibidir. Onlar bu zînet ve sıfatları sana arz eyledikleri vakit, senin rüsvâlîğın ve kepâzeliğın derhâl zâhir oldu. Acz ve zemîn kuyusuna düştün. Mihenki görünce kalb akçe gibi siyâh oldun. Evvelce arslanı, merd dilerim diye da'vâ ederdin, şimdi köpeklîğın meydana çıktı.

Ey mâl u câha hırsı ve cûştan çirkin olan o yüz. Köpek arslan libâsını sakın kendin giyme. Merdan-ı Hüdâ şeklini ve şîr-i tarîkat libâsını kendine nâsı aldatmak için örtünme. Zîra seni şî'r-i Hüdâ olanların [39b] satvet ve celâdeti ve şîrân kelâmları ve kalbte olan mâfi'z-zamîri seni imtîhân eyler. O vakit köpekler gibi havlarsın, eğer taklîd onların sayd ve sadâsına teşbih etsen köpeklîğın meydana vurur. Zerre kadar irfâna sâhib olan kimse bu tezvîri anlar. Hiç sahîh olan arslanda kelb sıfatı olur mu?

Ben dervîşim diyorsun, demek ki sen arslan yavrususun. Arslan yavrusunda ahlâk-ı kelbiye bulunur mu? Kelb ahlâkıyla mütehallik olanın hâne-yi kalbine ulûm-i dîn ve ahlâk-ı ezvâk-ı ehl-i yakîn girmez.

İşte Efendimiz;

“Resim ve köpek bulunan eve melâike girmez.”⁷¹⁵

Hadîs-i şerîfinin ma'nâ-yı bâtınîsi budur. Çünkü ulûm-i dîn melek ahlâkındandır. İşte dâima dediğimiz gibi dildeki da'vâyı hüccet gerektir. Ben dervîşim dedin mi seni dâimâ bir şahs-ı gâib imtîhân etmektedir. Dervîşlik kemâl-i acz ve inkisâr mezellelele aman bâbına yapışıp Allah demektir. Yoksa senin yaptığın dervîşlik kabûl (değildir). Dervîşlik demek edeb demektir.

Tarîkat demek edeb demektir. Ta'n etmeyin ki tarîkatten maksat, yevm-i muayyende tekkeye gelip sâde sûrî zikredip bağırıp çağırarak değildir. Herkes ilmin var, ahlâkım var zannediyor. Kolay değil, insanlık büyük şeydir. Kendini bulacaksın, bileceksin, Allah'ımı bulup bileceksin, nefsinin acz ve zilletle hiç olduğunu bilince - ama lafla değil- işte o zamân Allah'ımı birliğiyle azametiyle bulacaksın. Ve sen

⁷¹⁵ Nesâî, es-Sayd ve'z-Zebâih 11.

kendini aradan çıkaracaksın. Nefsine gâlib olan sabır kal'asını koparan, koca arslandır ki Hazret-i Ali'dir. Ya o kuvvete [40a] mâlik olmalısın, yâhud o kuvvete mâlik olan dervişlere kemâl-i teslimiyet ve sadâkatle gassâl elinde meyyit gibi tâbi' olmalısın. Ve onların etrâfını tavâf edip gönüllerine girmelisin.

Bir gönül sâhibinin gönlüne girersen ben sana oradan nazar ederim, diyor Cenâb-ı Hak. Ancak o gönül sahibinin gönlüne[girersen]. Çaldın düdüğü. İşte Cenâb-ı Hak'ın Kur'ân-ı Kerim'de :

“O günde ‘mâl ve benûn’⁷¹⁶ [“O gün ki ne mal fayda verir ne oğullar!”] fâide vermez. Ancak kalb-i selîm isterler.”

Buyurduğu gibi ya kalb-i selîm sahibi olmalısın, yâhud öyle bir kalbe girmelisin. Cenâb-ı Hak, Habîb-i Ekrem'ine münâfikları bilmek için kolay bir nişân ihsân etti. Buyurdu ki: “Ya Habîbim, sen onları kelâmlarından anlarsın, onların nişânı kelâmlarıdır.”

Öyle değil mi? Ya bir testinin, bir kabın çatlak olup olmadığını nereden anlarsın, elbette ona elinle vurup sesinden anlarsın. İşte bir münâfığında ahlâk-ı derûniye ve fesâdiyesini onu söyletmekle bilirsin. Kezâlik ben dervişim iddiâsında bulunanlar, bir mecliste bulununca, zerre irfânı olan onun sesi ve edâsından ne derece adam olduğunu anlar, eğer bu kimsenin fikr-i sâlim olaydı masdar-ı vücûtları riyâ ile illetlenmiş olmazdı.

Nasıl ki namazda iken Efendimiz, bir kimse sakalını karıştırır iken gördüler, buyurdular ki: “*Bu kimsenin kalbi hâşi olaydı, elbette âzâsı da hâşi olurdu.*”⁷¹⁷

[40b]

8 Kânûn-i evvel 1338

Hazret-i Pîr (radıyallâhu anh) buyuruyorlar ki:

Mâdem ki hâdis-i imtihân-ı ilâhî yüz gösterdi, benimde hatırıma Hârut ve Mârut geldi. Ve onların hîn-i imtihânda mağlûb olmaları kalbime tulu' etti. Bu melekler Cenâb-ı Zülcelâl'in bunlardan zuhûr eden kuvvet ve kudretinin subbûhiyet ve kuddüsiyetinin seyr u temâşâsından mest olmuşlardı ve o şâh-ı hakîkinin istidrâcının

⁷¹⁶ Şuarâ Sûresi, 26/88.

⁷¹⁷ Abdurrezzâk, Musannef, c. II, s. 267.

acâyiplerinin müşâhedesinden mest u medhûş idiler. İstidrâc ona derler ki, derece derece bûd u kahr u helâke mea-gurûr u sürûr düşmeye derler. Neûzübillâh.

İşte bu melekler âlem-i melekût da iken mest idiler. Şehvet u nefis kemendinden kurtulduklarından dolayı âşıkâne hay huyda idiler. Onun için bunlar makâm-ı da'vâda durdular ve kendilerinin o mertebede olan tahâret ve nezâhetlerine îtimâd edip Cenâb-ı Hak buyurduğu vakitte

“وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً” (Bakara Sûresi, 2/30) [Hani, Rabbin meleklerle, “Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım” demişti. Onlar, “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek dâima seni tesbîh ve takdîs ediyoruz.” demişler, Allah da, “Ben sizin bilmediğinizi bilirim” demişti.]

Öyle dediler ki, “Biz dururken biz ki dâima tesbîh ve tahmîd ve takdîs ediyoruz. Sen Âdem’i nasıl halîfe kılıyorsun? Biz ki tâhiriz [41a] ve sana dâimâ tâatteyiz.”

İşte bunlar o mertebede bulduklarından, nefis ve şehvette bulunmadıklarından, nezâhet ve tahâretlerine güvenerek, bu sûretle da'vâda bulundular. Orada söylemek kolay fakat buraya meydana gel, nefsi sana mübtelâ kılınsınlar da o vakit söyle bakalım. Bu yolda öyle imtihânlar vardır ki dağları bile saman çöpü gibi yerinden oynatır, sarsar. İmtihân, kazâ pususundan çıktı ve bunları zîr ü zeber eyledi. Sermest olanlar ya'ni zâhirî sermestlik iddiâsında bulunanları zîr ü zeber eyledi. Fakat asıl sermest-i hakîki olanlar, bu imtihândan hiç haberdâr olur mu?

Hazret-i Hüdavendigâr nasîhât ve irşâd buyuruyor, diyorlar ki :

“Ey şehvet şerâbının mesti olan gâfil. Sen de benim gibi şehvet mestliğinden münkati’ ol. Şehvet-i nefsânîye ve arzu-yu cismânîyenin mesti olanları teşhîr ve rezil ederler. Dünyâda bu siyâsete mübtelâ olmadıysa, bâtinen siyâsette olur. Yâhut âhirette cezâsını görür. Hâsılı kâbil değil yakayı kurtaramaz.” El iyâz billah. [Sığınma Allah’adır.]

İmdi Hârut ve Mârut mestlikleri ve zevk-i melekût ile sarhoşlukları hasebiyle dediler ki: “Ey dırığ! Eğer biz yeryüzüne ineydik, zemîn üzere bârân verirdik. Adâlet ve ihsânı yağdırırdık. Ve adl u insâfi ve ibâdat ve vefâ düşkünü düşerdik.” dediler.

Bu sûretle kendi mertebelerini görmekte da'vâda bulundular. Kazâ-yı ilâhî bunlara dedi ki:

Durun! Bu türlü söz ve iddiâları az urun, çünkü ayağınızın önünde nâpeydâh tuzaklar çoktur, şöyle yaparım böyle yaparım demeyin. Evet hani ba'zı dervişler de kendilerini birşey zannederler de Allah uğrunda her türlü fedâkârlığa râzıyız der, kendilerine söz verirler. [41b] Halbuki nefislerinin arzûsu hilâfına maddî ve mânevî küçücük bir zuhûrât olsa, derhal nefisleri sıpası kabarıp.

Onun için Hazret-i Niyâzî'nin dediği gibi

Ben dervişim diyene gülesim gelir.

Çağırıp ensesine bir tokat vurasım gelir.

Nerede dervişlik, kendine niye bühtân ediyorsun? Dervişlik insanlık ve ahlâk demektir. İnsanın insanlığına lâzım olan irfândır. Yoksa makinelerin çıkarabileceği gibi ses çıkarmak değil. Çünkü hiçbir şey yoktur ki ilâhı tesbîh ve tahmîd etmesin. Sen ki mertebe-i beşeriyettesin. İnsan olarak zuhûr etmişsin. Sâir hayvânât gibi bilmeyerek değil, bilerek söylemek lâzımdır. “لا اله الا الله” demek ne demektir. Onun ma'nâsını bileceksin. Hayvan, cemâd bilemez, fakat sen bileceksin. Ki sen hiçsin. Var ve mevcûd olan ancak Allah Zülcelâl'dir.

Kande baksan ol güzel Allah'ı bul.

Âdem isen semme vechullahı bul

Ârife eşyada esmâ görünür.

Cümle eşyada müsemmâ görünür.

Bu Niyâzî'den de Mevlâ görünür.

Böyle kendisine dervişlik süsü verenler, bir imtihâna çekildiler mi derhâl da'vâlarının kizbi zâhir ve nümâyan olur. Kazâ-yı ilâhî bunlara:

“Durun! Bu gibi sözleri az söyleyin, çünkü ayağınızın altında gizli tuzaklardan haberin yoktur. Ey kendisine îtimâd eden kimse! Belâ sahrâsına git, orada tahammülün var mı, yok mu görürsün. Ve kendine verdiğin da'vâlar doğru mu değil mi, orada görürsün. Mütenebbih olup kendini Kerbelâ'ya urup zâyî' etme ki kazâ-yı ilâhî şeyleri lâ şey eyler.”

Bütün bu dünyânın yolları bu kahr-ı ilâhîden helâk olanların kulakları, kemikleri yanaklarıyla, ağız burunlarıyla doludur. Git “Medâyin-i Sâlihe” gör o koca dağları. Allah tepetaklak getirmiş görünüyor.

Efendiler dağların içinde evler yapmışlar [42a] güzel dehlîzler ve nakışlar yapmışlar. Hepsi tepetaklak gelmiş. Aynı sûrette tepetaklak gelmiş. İbret alınacak şey çok. Gez gez her şey ibret alınacak. Binâenaleyh ayağını dâima ihtiyâtle atmak ve her kârı mümkün mertebede ihtimâm etmek ve mahall-i imtihânı kahırdan hazer ve ittikâ etmek sâliğe, râh olanlara lâzımdır.

15 Kânûnî evvel

Sûre-i Furkân’da olan âyete işâret buyuruyorlar bu beyitleriyle:

“الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا” (Furkân Sûresi, 25/63) [Rahmân’ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevâzu ile yürüyen kimselerdir. Câhillere onlara laf attıkları zamân, “selâm!” der (geçer)ler.]

Şimdi ma’nâ-yı beyte gelelim. Ya’ni Cenâb-ı Hak kelâm-ı mecîdinde buyuruyor ki Cenâb-ı Hak’ın avn-i inâyetine mazhar olan kullar yeryüzünde mütevâzi ve münhâşi oldukları halde tekebbürsüz ve ihtiyârsız yürürler. Öyle azemetle filan değil, cühelâ ve süfehâ bunlara ta’nâmiz ve ada’vet-engiz hitâb etseler, bunlar selâmet kavliyle mukâbele ederler.

Bunlar Cenâb-ı Hak’ın avn-i inâyetine [42b] mazhar olan kullar meselâ ayağı çıplak olan kimse dikenlik yerde hâr ve zârda nasıl gider? Elbette her adımını durarak düşünerek teennî ile atar değil mi? Binâenaleyh ibâd-ı Rahmân olan kimseler dahî tarîkte böylece vakfe ve fikretle perhizkâr olmakla giderler. Bunlardan ne çıkarıyoruz? Bunlardan şunu çıkarıyoruz ki sâliğin akli dâim kelimâtta gerek ve nazarı dâimâ ayaklarında gerek. Tâ ki kendini belâ ve kazâyâ giriftâr eylesin. Ayağı sürçmemeli hûş-der-dem, nazar der-kadem.

İşte geçen derste söylediğimiz melâikelerin Cenâb-ı Hakk’a karşı olan i’tirâzları kendilerinin hükümet-i dünyâ cânibine olan gözlerinin açık ve bâtın cânibine olan gözlerinin kapalı olduğunu anlatmıştı. Bâtın cihetine gözleri açık kimseler kendilerinden kurtulmuş ve hürriyetlerini elde etmiş olan kimselerdir.

Efendiler, biliniz ki bu nefsin elinde zebûn olup inledikçe, siz esirsiniz. Ne vakit nefse mağlûbiyetten kurtulup onu mağlûb ederseniz, o vakit yaşasın hürriyet!

İşte ahrâr mertebesi budur. Ancak, bu göz ve kulak ki kapanmıştır bunu inâyet-i rabbânîyeden ve muhabbet-i sübhânîyeden başka kim açabilir. O perdeleri ancak Allah'ın inâyeti ve aşk u muhabbeti izâle eder. Cenâb-ı Hak'ın gazâbını muhabbet-i ilâhîyeden başka bir şey izale etmez. İşte Habîb-i Ekrem Hazretleri bunun için buyuruyorlar ki:

“Cenâb-ı Hak bir kulu sevdi mi, onun hatâsı ve günâhı o kula zarar vermez.”

718 "إذا أحب الله عبدا لم يضره ذنب"

İş kendini Allah'a sevdirmektir. [43a] Sevdirmek de nasıl sevdirmek isen sevdirmek. Hâsılı kelâm maksûd u merâm tevfiik-i ilâhîden Hakk'a mukârin olmayan sa'y ve cehdden Allah'a sığınalım. Çünkü Cenâb-ı Hak reşâd ve sedâd üzere olan cehd ü sa'yı sever. Ve onu kabûl eder. Çünkü bir sa'y u cehd bir tevfiik-i ilâhî olur. O sa'y ve cehd bî-tevfiik değildir. Nitekim Firavun gibi. Firavun ne tuttuysa kopar oldu çünkü Allah'ın tevfiiki yoktu. İş orada değil. Bunlara mağrûr olup güvenme. Allah bir kere tevfiiki verdi mi, taşta verse taştan ordular çıkar. Onun için Firavun'un şeyi ne oldu? Neye değdiyse kırıldı. Ne ta'mir ettiyse harâb oldu. Müneccimlerden bin üstâd ve bin adet sâhîran ve mühbîrler onun yedinde idi.

Firavun bir gece rüyâsında Hazret-i Mûsâ'yı gördü. Kendinin düşmanı olduğunu ve saltanat-ı devletini pâyimâl edeceğini gördü. Firavun bu gördüğü rü'yâyı ehl-i nücûma anlattı. Ve bu hayâlî fâsîdin def'ine bir çâre sordu. Onlar da merâk etme pâdişâhım biz bir tedbîr eyleriz. Bizim tedbîrimizden yer gök eğilir ve sarsılır. Eslâb-ı âbâdan erhâm-ı ümmühâta nüzûlünü men ederiz. Biz erleri kadınlardan bir zamân ayırırız. Bu tedbîrimiz ile o senin düşmanın olan çocuk dünyâyâ gelmez dediler.

El hâsılı Hazret-i Mûsâ'nın valide karnına düşeceği gece geldi. Firavun neyle? Ale'l ittîfak o gece pâdişâhın tahtını hârice çıkarmak için tedbîrde bulundular.

Münâdîler tarafından: “Ey ahâli şah sizi bugün tahtının [43b] etrâfına da'vet ediyor. Cemâlini gösterecek ve ihsân bezledecek” diye îlân ettirmek tedbîrinde bulundular. O vakte kadar Firavun'un esiri olduklarından, eğer bir yerde tesâdüf edecek olsalar derhâl yerlere yüz sürerek secde ederlerdi. Ve Firavun'un yüzüne bakamazdılar. Çünkü Firavun'un emri öyleydi.

718 Ali el-Muttakî, Kenzü'l-Ummâl, c. IV, s. 208.

719 "الإنسان حريص على ما منع منه" [İnsan menedildiği şeye karşı hırslıdır.]

İnsanoğlu acâibdir. Neden men' olunursa, ona harîsdir. Binâenallehyh İsrailoğulları Firavun'un likâsını görmekten men' olunca, ona olan arzûları iştidâd etti. Firavun'un likâsı ve atâsı müjdesini işitince da'vete kemâl-i tehâlûkle şitâbân oldular. Firavun bunlara mülâyemetle handelerle yüzünü gösterdi. Bahşîşler verdi. Dedi ki: "Beni seviyor iseniz bu gece burada yatınız." Benî İsrail: "Ne istersen ne murâd edersen onu yapalım, fermân edersen bir ay burada yatarız" dediler.

Firavun müneccimlerin ta'yîn ettiği gece erkekleri kadınlardan ayrı bulundurdu. Firavun'un bir hazînedârı vardı. Adı İmran idi. Onun göz bebeği ve ona, " Bu gece bu putun yanından bir yere ayrılmayacaksın, diye emir etti. O da "Semi'nâ ve ata'na" dedi. İmran Firavun'un fevkalâde mukarrebî idi. Ve can mesâbesinde anın gözbebeği idi. Pâdişah içeri gitti. İmrân, pâdişâhın gösterdiği yerde yattı. Geceyarısı İmran'ı karısı kaldırdı.

İmrân: "Ne arıyorsun burada?" dedi.

"Ne yapayım sana olan şevkimden ve Cenâb-ı Hakk'ın kazâsının sevkiyle geldim", dedi.

Hâsılı bir müddet sonra aman hatun bu bizim mülâkâtımız kâr-ı akıl değildir. Bu mülâkâtımızı yâr-i ünsiyetten bile sakla. Çünkü bu bir emr-i kazâdır ve abdın kârı [44a] buna hemen teslîm-i rızâdır. Olacak olur ey dil çâr u nâçar. Gerek sen gönlünü geniş tut, gerek dar de Kânûn-ı iffet-Şemûn sakın bu sırlardan keşf-i râz etme tâ ki bizim başımıza felâketler gelmesin.

Vaktâki gece yarısı benî İsrail'in buldukları mahalden bağrılıtlar, gürültüler işitmeye başladı. Firavun yatağından başı açık, yalın ayak dışarı uğradı.

"Aman İmran bu gürültüler nedir?" dedi.

İmran da pâdişaha: "Senin lûtf u ihsânından dolayı İsrâilli kulların şenlikler yapıyor", dedi.

"Benim içime çok fenâ korkular geliyor", diye İmrân'ı gönderdi.

İmrân baktı ki müneccimler saçlarını yoluyorlar:

719 Gazzâlî, İhyâu ulûmi'd-dîn, c. II. s. 376.

“Eyvâh tedbîrimiz olmadı, Hazret-i Mûsâ’nın necm-i saâdeti felek-i ikbâl üzere doğdu. İmrân da bunlara gösteriş için niçin bu kadar küfrân-ı ni’met ettiniz. Yazıklar olsun size. Şâhımızın ni’meti ile bu kadar perverde olduğunuz hâlde bir arzûsuna muvaffak olamadınız.”

Müneccimler Firavun’un yanına geldiler:

“Size yakışıyor mu idi? Sizin hepimize i’tikâdım vardı.” dedi. “Aman şâhim korkma biz bir tedbîr daha düşünüyoruz. İşte dokuz ay geçtikten sonra bütün hamile kadınları bu minvâl üzere toplarız, erkek olan çocukları kesilir. Siz de bundan kurtulursunuz.”

Ne ise zamânı gelince tekmîl analar da’vet olundu. Erkek çocukları kesildi. Hazret-i Mûsâ’nın anası da gitti. Lâkin Mûsâ’yı eteğinde saklayarak gitti. Ve yine görünmeyerek evine avded etti.

İmran’ın evinde erkek çocuk var diye haber verdiler. Cenâbı Allah Mûsâ’nın anasına, fırına at diye ilhâm eyledi. [44b] Attı, yanmadı. İbrâhim neslidir hiç yanar mı? Bir zamân sonra gammadlar haber verdi. Yine vahy oldu ki, Mûsâ’yı bir sandık içine koy Nil’e salıver. Hikâye ma’lûm ya nihâyet Firavun ile karısı Asiye Nil kenarında otururken sandığı görüp açtılar. Karısı beğendi. Aman ne güzel çocuk, dedi. Firavun öldürmek istediye de öldüremedi. O kibir, nahvet ü inâd; gaflet ve dünyâ devletine olan hırs u muhabbet ki Firavun’da vardı. Elbette sende de vardır şimdi. [45a]

Şimdi kendi nefsimize bakalım. Acaba o Firavun mudur, değil midir? Onu düşünelim. İşte o kibr u inâd ve gaflet u dünyâ devletine olan hırs u muhabbet ki sende de vardır. Lâkin senin ejderhâ nefsin fakr ve zarûrette mukayyedir. Hele sana da fırsat verseler, bak ne olursun. Bu kadar zarûretini kendine ni’met say. Eğer o Firavun’un devlet ve azameti sana verilmiş olsa idi, senin ejderha-yı nefsin ulu iken dirilmiş ve kuvvet bulmuş olurdu. Senin isyân ve fesâdın Firavun’dan çok olurdu. Emîn ol bu ahvâl ve evsâfi sen kendinde görmüyorsun.

Bu hikâyet-i evveliyettir diye onu kendine almıyorsun. Adam bunlar geçmiş hikâyelerdir, diyorsun. Muharrem geldi mi Yezîd’in ne eli kalıyor ne ayağı. Kendi Yezîd nefsinin hiç görmüyorsun. Senin nefsin Yezîd’inkine belki taş çıkarıyor. Eğer sen nazarı hakikat-bîn ile kendi nefsine nazar kılsan, Firavun gibi bulurdun. Gafleti Hârun

gibi müşâhede ederdin. Ve hevânı Hâman gibi görürdün. Rûhunu da Mûsâ gibi bulurdun.

Hazret-i Muhyiddîn buyuruyorlar ki: “Rûhun Mûsâ, nefsin Firavun, aklın Hârun ve hevân Hâman’dır.” Senin bu gördüğün ahvâl kendi ahvâlidir. Onu yalnız Firavun kıssası zannedip geçiyorsun.

22 Kanûn-ı Evvel 1338

[45b]

İşte o geçen haftaki dersimize devam ediyoruz. Firavun ile Hazret-i Mûsâ’nın vak’ası geçmişti. Ya Firavun’dan maksad belki senin nefsendir ve Mûsâ’dan maksad rûhundur ve aklından maksat ise Hârun’dur. İşte bunları kendi nefsine tatbîk ederek, ona göre bu kıssa bunlar binlerce sene evvel geçmiş şeyler deme, bunlar “el hâletu hâzihi” senin ve benim ef’âl ve harekâtımızı gösterir ve bizi intibâha da’vet eder. Delillerde kendini mihenke vurduğun vakit, Firavun musun Mûsâ mısın anlarsın.

Binâenaleyh enbiyâ-yı izâm nâsı irşâd eyledikleri vakit onların yüzlerine karşı kabalıklarını söylemezler. Siz şöyle fenâsınız, böyle fenâsınız. Şöyle fenâlıklar yapıyorsunuz demezler. Mekkî ki emr-i ilâhî ola yoksa evliyâ-yı kirâm ve enbiyâ-yı izâm doğrudan doğruya bir kimsenin kabâhatini yüzüne söylemezler. Ya kendi nefislerine veyâhut bir kavmi ta’yib ederek söylerler. Ya bi’t-taayün veyâ bi’l-müşâfehe.

Bir kimsenin ayıbını yüzüne söylememek sultân-ı Enbiyâ’nın sünneti olduğundan, o evliyâ-yı kirâm dahî o isre giderler, bir kimsenin hâlini bir kavmin hikâyesi şeklinde söylerler ve bu sûretle o kimseyi o kavmin sû-yi hâlini ve kötü hasâlini ifhâm ederler. Elbette bir parça akla mâlik olan o kıssadan hisse alır. Gâfil olan ise, onu başkasının hâli ve selefenin hikâyesi diye dinler. O sözü kendi için söylenmiş olduğunu bilse senden tevahhuş ve nefret eder. Onun için bu söz doğrudan doğruya bi’l-müşâfehe söylenmez. Kendi nefsinin kabâhat ve huyânêtinden gâfil o Firavun ve Hâman’dan maksad, ne olduğunu bilmeyen câhil bilmelidir ki bunların cümlesi kendi hâl ve bâlidir.

İşte bu hikâye, hikâyât-ı şerefe şeklinde kendi ahvâli îrâd olunur. Bunu bu sûretle kulağını açıp dinlemeli. Sen o sözü eğer onun [46a] yüzüne karşı o kötü huyunu söyleyecek olsan idi “الجهر مُرٌّ” fehvâsınca doğru olan acıdır. Nefs ondan haz etmeyip

nâsih olana ada'vet eder. Eğer başkalarının hâlini anlatarak söyleseler, bunu da kendilerine alınmayıp başkalarının kabâhati gibi dinlerler. Nefsi leîm seni nasıl harâb ediyor biliyor musun? Bu yaramaz yakînin ve senin sû-yi karînin nasıl seni kurb-i ilâhîden dûr ve mehcûr ediyor. Anlamıyor musun? Ah eğer bunu bilse idin, ondan kaçardın.

Yarın rûz-i mahşerde gece gündüz kiminle düşüp kalktığını, kiminle dost olduğunu karşına getirecekler. Onunla haşır olduğun vakit seni cehenneme iletmeye fermân-ı ilâhî-yi şerîf sâdir olunca, keşke ben bu kimseyi dost ittihâz etmeyeydim. Ve keşke benim ile bunun arasında maşrik ile mağrib kadar mesâfe olaydı diye nedâmetler edersin. Ama iş işten geçmiş olacak. Fâide etmeyecek.

İşte o vakit ondan bu diyetini temennî ediyorsun. Ey nefsinin fesâd ve iğvâsından gâfil olan kimse, bil ki senin nefsin Firavun gibi dâgî ve bâgîdir. Lâkin senin ateşine Firavun gibi odun yoktur. Ya'ni senin nefsinin şehvet ü gazâbına mâl ve câh odunun yoktur. Yoksa eğer o kuvvet ya'ni Firavun'a verilen câh-ı devlet ü rütbe sana da verilmiş olaydı, senin nefsinde onunki gibi şu'lezen olurdu. Ejderhâ-yı efsürde pejmürde gibi ağzını açıp her tarafa savlet ederdin. Bekeret versin ki fakr seni ayırıyor da firavunluğunu meydana çıkarmıyorsun. Binâenaleyh eğer senin bugün o yâd ettiğin [46b] ve fakr u zarûret altında bulunan nefsinden pejmürdelik sa'yî olacak ve fakr u zarûret gidecek olsa, bu halkı yakmakta güyâ senin nefsin bir nâr-ı pür şerer ve mâr-ı heft-ser ya'ni yedi başlı ejderhâ kesilir.

Hazret-i Pîr (radiyallahu anh.) bu bâlâda dediğimiz ma'nâyı iyiye tefhîm etmek için bir hikâyeye buyuruyorlar. Tarih söyleyicilerden bir hikâyeye işittiğini bu mahz olan sırdan bir şemme duyasin .

Yılan avcısının biri yılan tutmak için bir dağa gitti. Arayıcı bir kimse gerek seri yürüsün, gerek yavaş yürüsün mâdem ki arıyor elbette bulur. Cûyende olan şüphesiz pâyende olur. Arayıcı olan şüphesiz bulucu olur.

⁷²⁰ "من طلب وجد وجد" [Kim talep eder ve ciddî çalışırsa (aradığını) bulur.]

hadîsi şerîfinin mûcîb-i celîlesince her kimse ki bir şeyi taleb edici ve onun için cedd u cehd edicidir elbette bulucu olur. Kimdeki aşkın nişâmı vardürür âkıbet mâşûka ir-

⁷²⁰ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, c. II, s. 286-287.

görür. Ama belâsını arayan belâsını, Mevlâ'sını arayan Mevlâ'sını bulur. Mâdem ki iş böyledir sen dâima çalışmaktan geri durma. Her iki elinle talebe yapış, çünkü yolda giden için talep çok güzel bir rehberdir. Elbette tâlib olan saati gelince bir gün olur ki matlûbuna vâsıl olur. Topal, dizi üstünde dört ayakla yerde sürünerek, hâsılı ne şekilde olursan ol onun cânibine sürün ve onu taleb et. Tâ ki bir gün onu kendi bulasın kâh söz ile kâh samt ile râyahasını almaya ve koklamaya çalış.

Hazret-i Yâkup Yûsuf-i hakîkâtin dâima talebinde idi. Sen de gece gündüz onun visâlini taleb et. Ve derdi ki,

“Aman evlâtlarım Yûsuf'u ve Bünyamin'i gidin arayın ve sakın Allah'ın rahmetinden me'yus [47a] olmayın. Çünkü Allah'ın rahmetinden me'yus olanlar kavmi kâfirlerdir, her biriniz kendi hissenizi arayıcı olarak her tarafa sürünüz teveccüh ediniz.

Hazret-i Pîr buyuruyor ki, Ey Yûsuf-ı hakîkîyi arayan kimse, oğlunu arayan bir kimse gibi taraf ve yürü ara ve suâl et. Nereden güzel bir koku duyarsanız, araştırın. Hadîs-i şerîfte buyurulan:

⁷²¹ "إن لربكم عز و جل في أيام دهركم نفحات" [Rabbiniz azze ve cellenin hayatınız boyunca sizin için nefesleri vardır.]

Nefehâtan maksat mürşid-i kâmilidir. İşte meşâm-ı canla nefehât-ı ilâhî ve rabbânîyeye kast eden ve o sırr-ı sübhânî tarafından koku alın ve bu dünyâyâ gelmekten maksat budur bilin. Hayvan gibi yiyip içmek, yatıp kalkmak değil cüz'ü ve fer'i terk et. Ve gözünü külle ve asla tut. Yokluk âleminin cenk ü cidâlleri zînet-i sûrî ve letâfeti zâhirîden dolaydır, bir birinin etini yemeleri ve fazla olarak iftihârları bu dünyânın mefhûm-i zıll u hayâlleri içindir. Bunlardan âri olmak ise şecere-yi Tûbâ'nın kârıdır ki o şecere zîneti mecâziyle mahbûb olmuş bir ağaç değil belki dalı budakları yaprakları mefha-i ferhûnde ve kendisi ebedü'l-âbad, zindedir.

Tûbâ ağacı cennette bir ağaçtır ki Cenâb-ı Hak onu yed-i kudretiyle dikti. Ve ona kendi rûhundan nefh eyledi. Ondaki zînetler tenebbüt eder. İmdi dünyâ şeceresinin yapraklarını ve çiçeklerini terk et.

⁷²¹ Taberânî, Mu'cemü'l-Evsat, c. III, s. 180.

İşte dünyânın bu sûri zînetlerini terk edin servi gibi olan evliyânın şânı bu Tûbâ gibidir. Bütün sûretleri terk ettikleri için Cenâb-ı Hak kendi rûhundan bunlara nefh eyledi. Bunlar münbit hâl-i ulûm oldu. Ânın için bunlar halka âlem gibi sûri ve mecâzî nakışlardan ve mahbûblardan ve keşmekeşlerden halâs olmuşlardır. [47b]

25 Kânûn-i Evvel

Eğer nazar-ı hakikat-i yâkîn ile nazar eyleyecek olursa, halkın birbirine olan hışımları sulh ve ferâgat içindir. Ya'ni huzûruyla vâsıl olmak içindir. "Dâm-ı râhat" dâimâ rahatlıktır. Ya'ni sebep-i rahmettir. Yorgunluk ve meşakkate tahammül etmekse, vesîle-i ni'met ve râhattır.

Kerîm olan kimse! Yukarıda dediğimiz gibi cüz'îden külle kadar koku al. Ya'ni cüz' menzilesinde olan eşyâdan kül mertebesinde olan ulûhiyete kadar bu eşyâdan koku al. Tâ ki lûtf u keremin aslını bulasın ve cüzde olanın külden olduğuna vâkîf olasın. Ve zıddan zıdda kadar da koku al, meselâ bir kimse şikâyet eyler, onun zıttı müstelzim-i ni'met olan şükrüdür.

Öyle ise şikâyetten şükre intikâl ve cenkten sulhe istidlâl et. Ne azîzdir ki ne acâyiptir ki insan dostluktan dolayı yılan arar. Öyle değil mi ya, yılandan dost olur mu? Bana dost olsun diye yılandan dost ararsan, bu hâlim herkesi şaşırtmaz mı? Hâli ne kadar garîb demez mi? Evet hepimiz şaşarız. İşte biliniz ki mal yılan gibi ve mansıb, câh ona nisbet ejderhâ gibidir.

Efendimiz: "المال حية و الجاه..." buyurdu. İmdi insan [48a] yılan gibi olan mal ve câhtan yârlık umar. Bir şey ki kendi için gam tutmaz, sen niçin onun gamını yiyorsun. İşte malda kendi gamını yemediği hâlde sen onun gamını yiyor nihâyet sen de helâk oluyorsun. Nasıl ki Hazret-i Ali Efendimiz buyuruyor ki: Dünyâ bir yılana benzer ki dokunduğun vakit yumuşaktır. Nakşî insanın hoşuna gider fakat semmi de öldürür. İnsan aslında dağ gibidir, mâden envâi sıfât ve münbât envâi a'mal u ef'âl ve insan kavî ve metin bir dağ gibidir. Pür şekvâ iken ne sebepten yılan gibi olan malın hayrân ve meftûnu oluyor. Kasvetlik âleminden muffaddaliyet mertebesinde ya'ni âlem-i hakikat ve mertebe-i rûhâniyetten geldiğin ve sûret-i asliye-i insâniyesini ahsen-i takvîm üzere olduğunu idrâk edemeyip, esfel-i safilinde ya'ni alem-i şehvet ve tabîatte noksanlık cihetine gidip kendini helâk ediyor, ahsen-i takvîm üzere halk olunmuş iken, tabî mü'min olan ve dünyâdan amel-i sâlih işleyen kimseler ki kendi hakikatini bilip

i'raz edip Cenâb-ı Hak'tan ecr-i gayr-i memnûn bulan kimselerdir ki bunlar müstesnâdır.

İnsan kendini ucuza sattı nefsinde güyâ bir atlas iken kendini yamalı eski püskü bir hırkaya dikti, yama etti. Hırka-ı cisminden âzâd iken ona hizmetkâr oldu. Aynı hasret noksan iken, ona fâideler bahşeyledi nefsine teveccüh ederek, onun fadâilini istikmâl etmeye çalışacağına ve kendisinin ancak nefsinin ıslâh ve tezkiyesiyle adam olup yakayı [48b] kurtaracağını düşüneceğine, bundan mahrûmiyetle eline bir şey geçirmemesi yazık değil mi? Yüzbinlerce dağ yılanı insanın cîrânıdır. Acaba o insan niçin hayrân olmuş ve yılan gibi olan malı dost ittihâz etmiş ve hakîkî olan dosttan bu sûretle mahrûm kalmıştır.

Hikâyeye devam buyruluyor:

Bir yılan avcısı yılan tutmak için dağa gitmişti. Yılan avcısı ejderhâyı tuttu ve onu herkese temâşâ ettirmek için Bağdat şehrine götürdü. İhtisâr ediyoruz şüphesiz bunu dağda donmuş ve efsürde bir hâlde tutmuştu. Fakat onu ölü zannediyordu. Onu güzelce sarıp sarmaladı halbuki yılan kış ve karın tesiriyle mürde şeklinde görünüyordu. Onu güzelce onun için yaptığı muhâfazaya tıktı ve götürdü. Kezâlik âlemde efsürdedir, ya'ni donmuştur.

Ey ehl-i zâhirin üstâdı böyle bil. Eğer cemi' âlemin bahtinen elân hayy ve nâtik olmasında şüpheden var ise, hele dur kıyâmetin güneşi tulu' etsin a'yan gelip afitâb-ı hakîkatin her şey üzerine zâhir olmasına kadar sebât et de cihân cümbüşünü o vakit göresin.

Hazret-i Mûsâ'nın asâsı bir câmid çöp iken nasıl yılan oluverdi, akli başında olanlara cemi' eşyâ, toprak iken cemî' eşyâyı Hazret-i Mûsâ'nın asâsı gibi kıyâs etmek lâzımdır ki bir asâ bir çöp parçası iken, büyük bir ejderhâ oldu ve hakîkati zuhûra geldi. Demek oluyor ki, şeklen ölü olan bir şeyin bâtinen zinde olduğunu işte bu bize haber verdi. Ama zirdop diyecek ki bunlar binlerce sene geçmiş [49a] yirminci asırda böyle şeyler olur mu? Bir çöp ejder olur mu? Nasıl inanalım? Her şey Allah'ın azamet ve kudreti her ân her nefes göz önünde.

Haktan a'yân bir nesne yok, gözsüzlere pinhân imiş⁷²²

⁷²² Niyâzi-i Mısırî (Türkçe Şiirleri), Malatya, Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, 2004, s. 109.

Bu sözlerinde Mûsâ'nın asâsının nasıl dirildiğini kulağını açıp dinlersen, anlarsın. Ey âdemoğlu sen bir parça bir cüz-ü toprak iken Cenâb-ı Hak seni merd ü âkil düzdü, yarattı. İşte bir cümle toprağa dahî fehim ve idrâk eylemek ve Hazret-i Hakk'ın zikr u tesbîhini anlamak, söylemek demek ki muhâl olmuyormuş. Senin ki evvelin bir katre menidendir ve bir parça topraktır. Cenâb-ı Hak sanabirçok akıllar fikirler ihsân eyledi. Sende bir şey yok iken bu akl u kuvveti nasıl sana verdi ise bu mürde gördüğün eşyâdan Cenâb-ı Hakk'ın zikr u tesbîhini niçin muhâl görüyorsun? Ehl-i sünnetin muhakkık olanları tesbîh ve tahmîd-i cemâdât hakkında şeref-nâzil olan âyât-ı beyyinât-ı Kur'âniyeyi tahvîl etmeyip aynıyla kabûl edip mu'tezile gibi te'vil cihetine gitmezler.

İşte kendi vücûdun meydanda başka yere gitmeye ne hâcet. Asâ ejder olur mu diyorsun? Cemî'-i cevâmid bu zâhir tarafından mürde ve o bâtın tarafından zindedirler. Bunlar yokluk ya'ni dünyâ cânibine hâmûşturlar ve Hazret-i Hak cânibine nisbetle gûyende ya'ni söyleyicidirler. Bilcümle cevâmidin bâtinen Hak olduğuna Hazret-i Mûsâ'nın asâsı delâlet etmez mi? Nitekim etti. Birçok asırlar ol ateş Halîl-i Hazret-i İbrâhim'e gülzâr olduğunu ve Hazret-i İsmâil'in boynunu bıçak kesmeyip yumuşak olduğunu işitmişsinizdir.

Efendiler yirminci asırdayız, bunlar olur mu dersiniz işte bu havâırkı [49b] Cenâb-ı Hak bu asırda da Hazret-i Pîr Ahmed-er Rifâî Hazretleri'nin evlâtlarından zuhûrunu aklın hâricinde olarak kemâl-i hayretle temâşâ ettiriyor. Bir Rifâî dervişini cemâdâtın olan ateş pek güzel tanıyıp yakmıyor. İçine girse ona gülzâr oluyor. Kılıç, topuz câmid iken ona te'sîr etmiyor, işte bunlardan anlıyorsunuz ki binlerce sene evvel demek oluyor ki cemâdât Hak cânibinde hayyır.

Binâenaleyh ey münkir, inanmaz isen gel gözünle gör Allah için asır yok. Yirminci asırda o, onuncuda da o. Evvel de âhir de o; zâhirde o bâtında o. Ezelîdir, ebedîdir, hâsılı kudret-i kuvvet-i sübhânî dâimâ mevcûd.

5 Kânûn-i sâni 338

Cemâdât bu zâhir dünyâyâ nisbetle ölü ve bâtın cânibinde diridirler. Ve halka nisbetle sükût edicilerdir. Cenâb-ı Hak o cânib-i ma'nâdan onları bulmaya sûrete gönderdiği vakit, Hazret-i Mûsâ'nın asâsı bizim tarafımızda câmid iken ejderhâ oldu ve bu sûretle sâir cemâdâtın bâtinen hayy olduklarına [50a] delâlet ve şehâdet eyledi.

Evet, ateşin Rifâî'ye gülzâr olması Hazret-i Hakk'ın emrini bilmesine ve irâdât-ı Cenâb-ı Hakk'a vâkıf olmasına şehâdet etmez mi? Kılıcın, topuzun, ateşin bir Rifâî'ye râm olması ve cemâdâtın Allah'ın emrini bilmesine ve irâdât-ı Hakk'a vâkıf olmasına şehâdet etmez mi? Yirminci asırdan bahsediyoruz birçok asırlar ol ateşin Hazret-i İbrâhim'e gülzâr olması, bıçağın Hazret-i İsmâil'in boynunu kesmeyip yumuşak olması, dağların Hazret-i Dâvud'a ses vermesi ve birlikte nefhalar yapması, demirin yumuşak olması ve rüzgârın Hazret-i Süleyman'a müsahhar olması, denizin Hazret-i Mûsâ'yı tanıyıp sözünü anlayıp kara olması, Kamer'in Peygamber Efendimiz'in işâret-i seniyelerini ve emr-i mübâreklerini anlayıp münşakk olması, toprağın Kârun'u yerin içine çekmesi vesâire vesâire. Hep bunlar bunlara ya'ni cemâdâtın hayy u nâtık olmasına birer delil değil midir?

Cemâdât ve nebâtât insan şeklinde olan hayvanlara lisân-ı melekûtiye ile derler ki gâfillere böyle diyor: Ey gâfiller biz işiticiyiz ve görücüyüz ya'ni Cenab-ı Hakk'ın kelâmını işitir ve kudret kârını görürüz ve onunla hoşuz. Biz nâmahremlere nisbetle hâmuş ve bi nûtku. Cemâdat ve nebâdat gâfillere böyle diyor. Ey gâfiller siz cemâdat menzilesinde olan sîm ü zere ve zîynet ü zîvere meylettikçe, siz cemâdata ve onların melekûtu olan lisânlarına nasıl mahrem olur ve onların zikr u tesbîhlerini nasıl işitirsiniz? Lâzım ki cümle [50b] mükkevvenâtın gulgule ve tesbîhini ve aczâ-yı âlemi işitesin. Hiçbir şey yoktur ki nâtık ve Allah'ı zâkir olmasın. O'nu anlamak için can âlemine teveccüh edip bu âlem, bu cemâdatın tesbîhi âşikâr ve fâş olsun. Ve sem'-i bânînin onları tesbîhini âşikâr işitici olsun. O vakit hakîkati sen görünce, o ulemâ-yı zâhir gibi bu bâbta şerefvâr olan âyât-ı beyyînât-ı Kur'âniyeyi te'vilde hatâ ettiğini anlarsın, çünkü sen o zamân ulemâ-yı zâhirin dediği gibi derdin ki:

“Tesbîhi cemâdâtan murâd ve garaz bildiğimiz tesbîh değildir, çünkü tesbîh-i zâhir için a'za-yı selîm ve bünye-yi mahsûs lâzımdır. Yoksa akıl bunu nasıl kabûl eder?”

Bundan ilerisine gramafon plağından bir sadâ zuhûr edeceğini söyleseydiler, onu da tabî inkâr ederdin. Hakîkat inkişâf eylediği vakit hayretten hayrete “sübhanallah” demekten ve Cenâb-ı Hâlık'ı tenzîh etmekten kendini alamazdın. Binâenaleyh insan his kaydından hârice çıkmayınca ve sûret âleminde necât bulmayınca ve nûr-i Hak'la nazar kılmayınca, elbette gayba mensûb olan tasvîrlerden a'cemî ve umûr-ı bânînden gâfil ve câhil olur.

Hikâyemize geliyoruz:

Bir yılan avcısı bir dağa gidip orada koca bir ejderhâyı görmüştü. Nihâyet bu yılanı Bağdat'a getirdi. Getirinceye kadar çok meşakkâtler çekti. Şat kenarında kendine bir yer hazırladı. Tekmîl şehir ahâlisi işitti ve hepsi o yılanı görmeye geldiler. Avcı çok halk olsun para kazanıyım diye harîs, ahâli de yılanı görmeye harîs.

Hâsılı [51a] bir cemm-i gafir ejderin bulunduğu mahalli sardı. Avcı derhâl yılanın sargılarını çözüp ejderhâyı çıplak bıraktı. Kardan, soğuktan evvelce donmuş olan ejderhâ ve Irak güneşinin harâreti üzerine pertev salınca, yılan dirildi ve harekete geldi. Ölü zannetikleri yılanı hayret ve korkularla temâşâ ederken, o koca ejderhâ harekete gelip kendilerine doğru hücum edince birbirlerini çiğneyerek ve ezerek kaçmaya başladılar. Yolda ayakları altında çok kişiler telef oldu, avcı yerinde donmuş "Eyvah, bu kadar halkı telef ettim." diye düşünürken ejderhâ o ahmağı bir lokma etti, kemiklerini sarıp parça parça etti. Hikâye de bitti.

Ey nefsini ölü zanneden gâfil! Senin nefsin filhakîka ejderhâdır. Ve hiç ölmedi. Onun ölü gibi görünmesi âletsizlik gamından ve kudretsizlik elemindedir. Eğer nefsin Firavun'un bulduğu âleti ve hâsıl ettiği kudret ve kuvveti bulaydı, ya'ni onun bulduğu mülk ü mâli izzet-ü rif'ati bulaydı, dâğî ve bâğî olup ma'siyetler işler belki Firavun'a taşlar çıkarır rahmetler okuturdu. Binâenaleyh abdin rızk husûsunda vüs'at ve refah bulmaması Cenâb-ı Hakk'ın o abde hıfz ismetindedir.

Efendimiz buyuruyorlar ki: *"Cenâb-ı Hak bir kulunu sevdi mi onu dünyâ husûsunda himâye eder. Nasıl siz hastanızı sudan himâye edersiniz."*⁷²³

Hazret-i Ali (kerremallâhu vechehu) Efendimiz buyuruyorlar ki: "Sakın bu tevsî'-i rızk ve bast husûsunda çok çalışmayın. Çünkü onu bulmamak biliniz ki sizi Cenâb-ı Hakk'ın hıfzıdır ve onunla [51b] Firavun'un saltanat ve kudretini bulacak olsa, yüzlerce Mûsâ ve Hârun'un yolunu vurur ve dünyâyâ zararları dokunur, dârr olur. Hem dâll, hem mudill olur. O nefis ejderhâsı bir kurtcağızdır fakr elinden bir küçük kurtcağız gibi kalmıştır. Fakat sivrisinek gibi olan nefis, sığır gibi kavî olur. Öyleyse nefsinin ejderhâsını firâk karlarının soğukluğu altında bırak, ya'ni devlet ve şehvetten ayrılık, nefsine kar ve buz gibidir. Onu şehvet ve lezzetten ayır ki, bu ırmak ona kar gibidir, ejdarhâ-yı nefsini hurşîd-i Irak cânibine ya'ni germiyet-i nefsâniye ve şehvet-i

⁷²³ Tirmizî, Tıb 2.

cismâniye cânibine çekme, çünkü o vakit bütün dürülüp etrâfındakileri yer ve evvelâ yiyeceği de sensin.”

Efendimiz buyuruyorlar ki: “*En büyük düşmanın içindeki nefsidir.*”⁷²⁴ Senin o düşman olan ejderhân fakr u riyâzat hapsinden kurtulunca, bil ki onun birinci lokması sensin. Riyâzat mücâhedât asâsıyla vur. Mat ve helâk eyle. Ona acıma, ez, merhamet eyleme çünkü o insan sûretinde şeytandır. Ve onun Hazret-i Rahmân’a tâati hemen isyândır. Nasıl ki ba’zı ulemâ buyurmuşlardır: “Nefsin Rahmân’a tâat ve ibâdeti isyândan ibârettir. Ve nefsi insan sûretinde şeytandır. Senin nefsin Firavun’dur. Âsî olduğu vakit onu asâ ile men’ etmezsen o bir yılan ve ejderhâ olarak yürür.”

Binâenaleyh şehvet güneşinin harâreti fakr ile efsürde olan nefsine bir salarsa derhâl o nefs hayat bulur, mürğ-i huffâsı gibi hevâyı isyan ve tûğyânda uçar nefsini islâh etmek istersen, onu dâimâ mücâhede ve riyâzât cânibine celb et ki, Allah u Teâlâ sana vuslatını ihsân ve seni kendi cânibine erdirsin. [52a] İnsana lâyük olan hâl gibi vuslat cemâl-i ilâhîyi istersen ve Allah’ın seni hayât-ı tayyibeye erdirmesini istersen, nefsini islâh cânibine çek ve onu dâimâ riyâzâta çek. Başka çâre yoktur.

Evliyâullah’tan biri: “Ya Rabbi sana nasıl vâsıl olayım.” “Önce bir nefsini bırakta gel” buyruldu. Çünkü bil ki hayat ölmektedir , hayat budur. Hayât-ı tayyibe nefsi öldürmektedir. “Îrâdenle öl, saâdetle diril.” buyuruyor Resûlullah Efendimiz. Yine buyuruyorlar ki: “Ölmeden evvel öl, hesaba çekilmezden evvel hesâbını temizle ve amellerin vezn olunmazdan evvel buradan tart.”⁷²⁵ O yılanın ısınması neler vücûda getirdiğini işittiniz. Biliniz ki bilâ cefâ, bi-lâ ezâ ve bi-lâ riyâzat nefis sekînet ve vefâ-yı tâat u ibâdetde mukayyet tutmak muhaldir.

12 Kânûn-i Sâni

Her bir hisse bu arzu ve temenni nasıl hâsıl olur? Evet ejderhâ-yı nefsi öldürmeye sa’y etmek ve ictihâd etmek. Herbir denîye ne vecihle müyesser olur? Bir hoş meşreb kimse [52b] kemâli kuvvet ve kudretle ejderhâ-yı nefsi zabta kâdir olsun veyâhud o ejderhâyı öldürsün. Nasıl ki ejder gibi olan Firavun’a Hazret-i Mûsâ alâ nebiyyinâ ve aleyhi’s-selam.) kuvvet-i nübüvvetle nihâyetü’l- emr öldürdüyse, sen de dahî nefis ejderhâsını öldürmek için Mûsâ meşreb olman lâzım gelir. Ma’lûmdur ki

⁷²⁴ Ebû Abdurrahman es-Sülemî, Âdâbü’s-Sohbe, c. I, s. 68.

⁷²⁵ Aclunî, Keşfü’l-Hafâ, 2, 291.

Hazret-i Mûsâ alâ nebîyyinâ ve alleyhisselâm Hazretleri: اذْكَبَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ (Taha, 20/43) [Firavun'a gidin. Çünkü o, iyiden iyiye azdı.]

Âyet-i celîlesindeki emirle Firavun'a gitmeye ve onu dîn-i Hakk'a da'vet etmeye me'mûr olup Firavun'a geldiği vakit "Kavli leyin" ile ona dedi ki çünkü Cenâb-ı Hak buyurmuştu ki:

“قَوْلًا لِّئَلَّا نَعْلَهُ بِنَدَائِكَ أَوْ يَخْشَىٰ”

(Tâhâ, 20/44) [Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o, aklını başına alır veya korkar.]

Ya Firavun,

“(A’raf, 7/104) ”إِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ“ [Musa dedi ki : "Ey Firavun! Ben âlemlerin Rabbi tarafından gönderilmiş bir peygamberim.] Rabbu'l-âlemin cânibinden ben Resûlüm yâ Firavun, bunun üzerine Firavun onu tezkîb etti ve inâd ve muhâlefet yoluna gitti:

“فَأْتِ بِهَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ”

(A’raf, 7/106) [(Firavun) dedi ki: Eğer bir mu’cize getirdiyse ve gerçekten doğru söylüyorsan onu göster bakalım.]

Evet âyetle geldiysen ve sâdıklardan isen, göster sâdıklardan olduğunu:

“(A’raf, 7/107) ”فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ“ [Bunun üzerine Musa asasını yere attı. O hemen apaçık bir ejderha oluverdi!]

O halde Hazret-i Mûsâ kendi asâsını ilgâ etti ve nâgah asâsı yılan oldu. Bir حية“ [büyük yılan] oldu. Ve her tarafa saldı, karşısına her ne geldiye hepsini helâk ve ifnâ etti. Sâhirler, orada toplanan büyücüler ve kavm-i Firavun asâdan bu heybeti görünce mühezzim oldular ve kaçtılar. Ve birbirini devirdiler, ezdiler, öldürdüler hattâ o sırada tahtında oturan, kendi sihirbazlarına güvenerek seyr u temâşâ etmekte olan Firavun dahî elinde asâsı devrildi ve arkası üzre yıkıldı. Bunun üzerine halk Hazret-i Mûsâ’ya yalvarmaya başladı. Firavun da:

“Aman yâ Mûsâ, Asiye’nin seni terbiye etmesi hakkı için [53a] ve Asiye’nin hakkı için bu ejderi def et” diye yalvarmaya başladı.

Hazret-i Mûsâ (aleyh'i-selam.) ise Asiye'nin sözünü işitince ejderi tuttu. Ve ejder eskisi gibi ejder oldu. Firavun bu hâli gördüğü hâlde yine îmana gelmedi, çünkü mu'cize mûcib-i îman, tasdîk değildir. Mûcib-i îman ve tasdîk olan cinsiyettir. Evet bunun üzerine Firavun mükâbere ve muhâlefet tarîkiyle hitâb edip ve müdara semtine gidip:

“Ey Mûsâ sen niçin halkı öldürdün? Niçin bu kadar kimselerin kanına girdin? Onları korkuttun. Sen halkı kendi başına da'vet etmeye çalıştın. Halbuki iş aksi oldu herkes sana bûğz u ada'vet etti. Beni aldatmak ve kendine râm etmek ve kendine tâbî tutmak istedin muvaffak olamadın, bilâkis senin kendi gölgenden başka kimse sana tabî' olmadı. Senin gibi çoklarını gördük, âkıbet olunmazda rüsvâ oldular.” Daha neler söyledi.

Fakat efendiler dâima bu tahattur buyurunuz ki bu söylenen şeyler maksad ve ma'nâdır. Bunları hikâye diye dinlemeyiniz. Firavun'dan murâd firavun sıfat olan ehl-i nefse ashâbı isyândır. Mûsâ'dan maksat Mûsâ (aleyh'i-selâm) meşrebinde olan mürşid-i sâhib-i irfândır. Binâenaleyh ehl-i tefsir mürşid olan velîlerin ma'cerâsını Firavun'la Mûsâ'nın ma'cerâsına nev'an müşâbehe olduğu için hikâye-i Mûsâ ve Firavun hakkında bunları beyân buyuruyorlar. Firavun'un bu sözleri üzerine Hazret-i Mûsâ alâ nebiyyinâ ve alleyhisselâm Firavun'a dedi ki:

“Firavun benim emr-i Hakk'a işrâkim yoktur. Ya'ni seni da'vetimi ve benden husûle gelen husûmet ve heybetimi sen benden bilme. Benim emr-i Hakk'a kendimi şerîk etmeliğim yoktur. Eğer benim kanımı onun emri dökse de benim için korku yoktur. Ey akılsız ben burada rüsvâ ve huzûr-i [53b] Hak'ta şerîf olmaya râzıyım, zararı yok. Ben dünyâda rüsvay (ım). Bana elveriniz ki Cenâb-ı Hak huzûrunda şerîfim. Halâik nazarında rîşhand olayım. Elverir ki huzûr-i Hak'da matlûb ve mahbûb ve pesendide olayım. Ey Firavun bil ki izzet ancak Allah'ın lâyıkıdır. Ve onun bendelerinin lâyıkıdır.

“و لله العزة و الولي رسوله و للمؤمنين” Şeytan aleyhi mâ yestehik:

تَسْجُدْ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي (A'raf, 7/12) [Allah buyurdu: Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir? (İblis): Ben ondan daha üstünüm. Çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın, dedi.] demesiyle hakîr ve nâciz oldu. Hazret-i

Âdem ise itâatiyle izzetler ve saâdetler buldu. Ya Firavun zât-ı ilâhîye (Cellecelâluhû) zât-ı bî-çûnu pâyân tutmadığı gibi hikmet-ü azametinin dahî hadd ü pâyânı yoktur.

“Ey Firavun gel benim sözümü dinle. Âlem-i zâhirden yaprağını çevir tâ ki bâtın âlemine muttali’ olasın. Sâde gördüğün bu âlem-i sûret olmadığını anlayasın ve sen bütün cihânın ne hükmünde olduğunu bilesin.”

Firavun, Hazret-i Mûsâ’ya cevâb olarak diyor ki: “Ey Mûsâ sen diyorsun ki varakı çevir. Halbuki o varak âlemi bizim hükm-i fermânımızdadır. Defter-i cihân ve divân-ı emr u fermân burada bana mahsûstur. Sâhib-i fermân benim, başka kimse yok. İşte bu sebebledir ki ehl-i cihân beni kabûl etmişler ve beni böyle büyük mevkî’de görmüşlerdir. Sen onlardan daha akıllı mısın ya Mûsâ ki onlar gibi yapmıyorsun? Ey Mûsâ kendine mâğrûr olma. Ve benî âdemini yaptığı gibi gel bana tâbi ol da sıkıntı çekme.”

Firavun’un bu sözleri Firavun sıfat olan halk-ı cihânı kendine tâbi’ etmek ve inkiyâdı görmek ve kendilerini âli kadr zannetmek ve ehl-i Hakkı tahzîr etmeye benzer. Ve kendilerine bunların her vecihle tâbi’ olup arzu ve emirlerinin muktezâsınca hareket etmelerini istemeye benzer.

Firavun diyor ki: “Sakın yâ Mûsâ mağrûr olma. Bütün dünyânın sihirbazlarını toplar ve senin cehlini ehl-i şehre gösteririm. Benim bu kadar mütefennin sâhib-i fen ve hüner kimselerim [54a] vardır, onları toplar ve senin cehâletini yüzüne vururum.”

İşte ma’lûm: Esteûzu billah.

لُتُخْرِجَنَّكَ مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَا مُوسَى

(Tâhâ, 20/57-58) [Dedi ki: Bizi, yaptığın büyü ile yurdumuzdan çıkarasın diye mi geldin, ey Musa? Öyle ise, muhakkak surette biz de sana, aynen onun gibi bir büyü getireceğiz. Şimdi sen, seninle bizim aramızda, ne senin, ne de bizim muhalefet etmeyeceğimiz uygun bir yerde buluşma zamânı ayarla.]

“Bu sâhirleri cem’ etmek için, bir iki günde tâbiî bunlar olmaz evet bana mühlet ver ki îlan edeyim. Toplansınlar gelsinler ve seni mat etsinler.”

Mûsâ dedi ki: “Bu mühleti vermeye benim iktidârım yoktur. Ben Hakk’ın kuluym ne buyurursa onu yerine getirmeye çalışırım”, dedi. Ben bendeyim bendeye lâayık olan Mevlâ’sının emrini tutmak ve O’nun buyurduğu üzere amel etmektir.

Binâenaleyh hükm-i Hüdâ gelinceye kadar seninle mukâbele ve mukâtele etmek mecbûriyetindeyim.

Bu sırada Cenâb-ı Hak Mûsâ'ya kırk gün kadar mühlet vermesini ve korkmamasını emretti. Ve buyurdu ki:

“Korkma mühlet ver tâ ki askerini cem’ etsin maktûrunu bezletsin ve âhirü’-emr miktarını bilsin. Âhir’ul-emr mikdârını bilsin rezîl edeyim. Korkma, o su getirse ateş ederim; nûşlarını, nîş-i âb-ı hayât zannetiklerini ateş ederim.” dedi.

Hazret-i Mûsâ alâ nebiyyinâ ve alleyhi selâm bunun üzerine esteûzü billah:

“يَوْمُ الرِّبْيَةِ وَأَنْ يُجْشَرَ النَّاسُ ضَحَى (Tâhâ, 20/59) [Mûsa: Buluşma zamânınız, bayram günü, kuşluk vaktinde insanların toplanma zamânı olsun, dedi.]

Âyet-i celilesinin muktezâsı münîfince Firavun’a dedi ki:

“Ey Firavun emr-i ilâhî geldi. Sana mühlet vaad oldu. Ben kendi menzileme gidiyorum, benden epeyce bir zamân halâssın.” Hazret-i Mûsâ Firavun’dan müfârakatten sonra, Hazret-i Mûsâ üzre sulûk eyleyen evliyâ-yı Hüdâ ve vârisân-ı enbiyâ aleyhimü’s-selâm firavun olan ehl-i dünyânın gaflet ve cehâletinden hayrân olup derler ki:

“İlâhî ben bunlardan hayrân, bunlar da benden hayrândır. Enbiyâ ve evliyânın ehl-i dünyâ cihetinden olan hayrânlığı nedir? [54b] O’dur ki ehl-i dünyâ ve şâbiân-ı hevânın akl u vehresi ve çeşm ü güneşi yerindeyken sıhhât ve selâmet üzere iken güneşten daha zâhir ve bâhir olan âyât-i ilâhîyenin müşâhedesinde kör olurlar. Ve umûr-i hakîkiyenin muayyene ve mükâşefesinden dûr oluyorlar.

İşte kelimât-ı beyhûde ve bî-hâsılanın kulakları fevkalâde çabuk işiticidir. Fakat Hak kelâmına gelince tıkalıdır. İşte buna hayrân oluyorlar ki hakâyık bu kadar âşikâr ve zâhir ve bâhir iken ve bunların akılları ve kulakları ve gözleri var iken nasıl oluyor da asıl lâzım olan ve bu dünyâda kendilerini halk eden ve kendilerini halktan maksad ne olduğu âşikâr iken bunları görmemeleri ve işitmemeleri ve taakkul etmemelerine hayrân oluyorlar. Ve ehl-i dünyâ ve ashâb-ı hevânın ve enbiyâ ve evliyâ cihetinden hayrânlığı odur ki:

“فَسْتَغْلَمُونَ مِنْ أَصْحَابِ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدَى” (Tâhâ, 20/135) [De ki: Herkes beklemektedir: Öyle ise siz de bekleyin. Yakında anlayacaksınız; doğru düzgün yolun yolcuları kimmiş ve hidâyette olan kimmiş!]

İşte bunlar dahî taaccüb ederler bu ehl-i dünyâ ve ashâb-ı nefis ü hevâ lisân-ı kâl u hâl ile derler. Tuhafdır ki bize saâdet-i zâhireye nazar etme mevcûd olmayan gâibe nazar et, diyorlar. Bize gülme, ağla diyorlar. Ve nefisini mihnet ve meşakkate sok diyorlar. Ve hâzır olan nakdi ko ve vakti al diyorlar. Şu nasıl şey bizim bu husûsta onlara adem-i inkiyâdımızı gördüklerinden mahzûn oluyorlar. Binâenaleyh ehl-i dünyâ enbiyâ ve evliyâyâ işte bu cihetten hayrette bulunuyorlar, hayrân oluyor(lar).

19 Kânûn-i Sâni [55a]

Hazret-i Mûsâ aleyhi's-selâm diyor ki: “Ben bunların önüne çok câm-ı reh-i Hak sundum. Ve bâde-i kelâm-ı saâdet-i encâmı bunlara arz ettim. O câmın âbı heyhât ki taş oldu.”

Bu can gürûhunun önünde bu câm-ı rahîk ve bâde-i tahkik ki kelâm-ı hidâyet-i encâmıdır. Kendiliklerinden fânî olan mü'minlerin canının nasîbidir. Bir kıssa böyle toprağa mensûb kimselerin ondan -ya'ni bâde-i tahkîk-i kelâm-ı hidayettir- Ondan ancak enâniyetten geçenler safâ ve şifâ bulur.

وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا

(İsrâ, 17/82) [Biz, Kur'an'dan öyle bir şey indiriyoruz ki o, müminler için şifa ve rahmettir; zalimlerin ise yalnızca ziyanını artırır.] demek oluyor ki Kur'ân-ı Azîmüşşân ki mü'minlere şifâ ve rahmettir. Münkirlerin ise derdini ve inkârını ziyâde ediyor. Kendilikleriyle memlû' olan bu nefis-perest ve hod-bîn kimseler enâniyetlerine tapan bu zulm ü küfriye câmı saâdet-i encâma vâsıl olunca, inkârları ziyâde oluyor. Bunlar ondan şifâ bulmuyor bilakis hastalıkları ziyâdeleşiyor. Belki bu kelâm-ı hidâyeti encâm ve fesâdetlerini ziyâde ediyor.

Her bir nebî ve velî böyle diyor ki, bizim önümüzde bir uyur uyanık kimse lâzımdır. Ya'ni dünyâyâ ve âlemi sûrete nisbetle uyumuş ve göz yummuş ve âhirete ve âlemi hakîkate nisbetle göz açmış bî-dâr olmuştur. İşte bize böyle kimse lâzımdır. Tâ ki bî-dârlık hâlinde o kimseler rü'yâlar görsün. Ya'ni yakaza halinde berhâzın

ahkâm ve ahvâlini müşâhede etsin ve ölmezden evvel ölebilsin ve nevm gafletinden kurtulabilsin.

Zîra Hazret-i Peygamber buyuruyor ki: “*İnsanlar uykudadır. Öldükleri vakit uyanacaklardır.*”⁷²⁶ Fakat o vakit ne fâide verecek. Hiç. Fikrete mâni’ nevm ve istirâhattir. [55b] Bir insan meselâ efkâr-endîş ile uyumak için yatağa yatsa o kimse uyuyamaz. O fikir ve endîşe onu uyutamaz. Ve o kimse bu sûretle rahat yüzü göremez.

Müşevveş-i efkârın güzel ve hoş uykunun düşmanı olması şu sûretle müsbet ve muhakkak olunca efkâr-ı endîşeden hâli olan nâimin uykusu ve râhatı bittabî yolunda olması da iktizâ edince bu halkın fikri dahî bu güzel uykunun, ya’ni rahât-ı hakîkiyenin düşmanı ve mâni’idir. Ya’ni halkın dünyâya ve nefsi-pür-hevâyâ müteallik’ olan endîşe ve efkâr-ı dünyâdan göz yummanın ve âlem-i hakîki olan arzda seyretmenin mâni’i ve düşmanı olur. Zîrâ halkın fikreti bunların boğazlarını bağlamıştır.

Lâkin urefâ ve evliyâ bunlar gibi değildir. Bunları gören zâhiren sâir halk gibi ve dünyâyâ göz açmış bîdâr zanneder. Lâkin bunları kehf-i tarîkat ve püster-i ma’rifet üzere yatmışlardır. Dest-i Hüdâ bunları kâh sağa ve kâh sola ve hâlden hâle taklîb ve tasrîf eyler. Sen onları bu dünyâ ile karışmış ve meşgûl olmuş görmekle, kendi nefesine kıyâs ediyorsun. Beşeriyet cihetiyle sen de, o da arslansın. Sen acem bayrağındaki arslansın. O hakîki arslandır. Acem bayrağıyla, bayağı arslanın çok farkı olduğu gibi seninle onun beyninde de çok fark vardır. İşte bu âyet-i celîlede buyrulduğu vech ile bunlar uyuyor zannedersin:

وَتَحْسَبُهُمْ أَيْقَاظًا وَهُمْ رُقُودٌ (Kehf 18/ 18) [Uykuda oldukları hâlde, sen onları

uyanık sanırsın. Biz onları sağa sola çeviriyorduk. Köpekleri de mağaranın girişinde iki kolunu uzatmış (yatmakta idi.) Onları görseydin, mutlaka onlardan yüz çevirip kaçardın ve gördüklerin yüzünden için korku ile dolardın.]

Halbuki bunların dünyâyâ gözü açıksa da dünyâdan uyumuşlar, âhirete göz açmışlardır. Bunları Cenâb-ı Zülcelâl rahmetinde besler ve mahzâ râhat ve âfiyet içre ihyâ eder. Aynı safâ ve âfiyette, rahatte kılar. Rûhlarını kabz eylediği vakit cennete mûsil oldukları hâlde kabz eder. Bunlar o kimselerdir ki bunların üzerine fitne ve

⁷²⁶ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, c. II, s. 374.

mihnet vesâire leyl-i fâtım bulutları gibi geçer ve bunları bürür. İhâta eder. Fakat onlara bir zarar vermez.

Bunlar o fitne ve mihnetlerden âfiyet [56a] ve râhat içre uyurlar. Bir hayret-i ilâhî lâzımdır. Hâne-i dilden râyihâ-i hakîkîye mânî' olan fikri seviyorsun. Hayret-i ilâhî! Dünyevî ve nefsanî olan fikr ü zikri seviyoruz. Mütehayyir ve vâlih olanlar dünyâda tefekkür eden ve devlet-i saâdet-i sûriyeden tekaddüm eden kimselerin üzerine ma'nen sik'at etmiştir.

Hazret-i Mûsâ bunun için: “الهم زدني خيرا” “Ya Rabbi senin hakkında benim hayretimi ziyâde eyle”, der idi, çünkü bu hakikat öyle bir hakikattir ki insan gittikçe hakikatini ziyâde eylemekten kendini alamaz. Bu hakikat akla sığar şey değildir. Ne kadar ileri gitsen hayret ender hayretidir. Hüner-i sûride kâmiller ve san'at-ı mârifet-i dünyeviyye de pîşter olan kimseler her ne kadar insanlara karşı sûret ve mantık cihetiyle tekaddüm etmiş ise de o kimse ma'nâda geri ve ancak sûrette ileridir. Allah Tebârek ve Teâlâ Hazretleri kelâm-i mecîdinde ibâdı lisânından

"إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ" (Bakara Sûresi, 2/156) [Biz Allah'ın kullarıyız ve O'na döndürüleceğiz.] [56b]

Binâenaleyh bu âyeti celîle üzerine her şeyin rücû'u Allah'ı Zülcelâle olduğu, şüphesiz o muhakkak olunca bu dünyâ-yı mer'a ve cemî'-i nâsı hâneyi hakîkatten sahrâ-yı dünyâyâ gönderilmiş bir sürü farz eyledik de sürü bilâhare hâneye rücû' emrini alınca, evvelce pîş-ahenk olan çingiraklı keçi bu def'a en sonuncu olur. Ve evvelce en sonda olan en öne geçer. Bâlâda oturmak nesebden değildir. Zirde oturmak edebdendir. Görmüyor musun:

“قُلْ هُوَ اللَّهُ” (İhlâs Sûresi, 112/1) [De ki: “O, Allah'tır, bir tektir.”] âyeti Allah'ımızın vasfı olduğu hâlde

“تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ” (Tebbet Sûresi, 111/1) [Ebû Leheb'in elleri kurusun. Zaten kurudu.] altına geldi. “الطرق كلها أدب” ve tarîkat demek edeb demektir. Allah bize bu edebi dünyâ ve âhirette tevfiik etsin. Çünkü başka çâre yoktur. Orada taallûkat yok ben şeyhzâdeyim, paşazâdeyim yok. Böyle laflar istemezler. Kim seni kurtaran kapıdandır? Kalb-i selîmi getiren. Yakayı kurtarır çünkü orada kalb-i selîm isterler. Başka türlü geçme yok. İşte evliyâ-yı kiram dahî izzet-i sûret u sûriyeden takaddümü terk edip cümleden geri kaldılar. Bunların geri kalmaları ehl-i dünyâyâ karşı kendilerini hakîr ve

zelil göstermeleri. Rücû' vaktinde sürünün önünde bulunmak içindir. Pîrimiz Sultânımız iki cihânda destigîrimiz Seyyid Ahmed er-Rifâî (radıyallâhu anh) buyuruyor ki:

“Cenâb-ı Hak' a mûsil olan bütün kapıları dolaştım. Hepsi dolu idi. Ancak acz, fakr ve iftikâr, zillet kapısını boş buldum. Oradan kolayca giriverdim.” Kâbe-yi hakîkiyi ziyârete kast eden hacılar oraya senesine giderler. Bilirler ki zahmet ve meşakkatin yanında râhat ve ferâha giden gizli [57a] bir yol vardır. Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerim'inde “ إِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا ” (İnşirâh Sûresi, 94/6) [Şüphesiz güçlükle beraber bir kolaylık vardır.] buyurmuştur. Ve hadîs-i şerîflerde dahî zahmeti ferâh ta'kîb eder. Efendimiz:

“*Ferâh zahmetle beraberdir*”⁷²⁷ buyuruyor. Demek ki, “usrden yusre” zahmetten ferâha harecden ferece giz[li] bir yol vardır. Güçlük çekmeyen, ferâh bulmaz. Hacı kavmi bu gittikleri yola hasta ve şikeste giderler. Çünkü hastalık mukâbilinde sıhhat, şikestelik yolunda af ve âfiyet olduğunu bilirler.

26 Kânûn-i Sâni 339

[57b] Bu sûfiyan ehl-i safâ ve sâlikân-ı tarîk-i Hüdâ gönüllerini ulûm-i resmiyeden yıkadılar ve sâfi kıldılar. O sebeble ki bu ilm-i zâhir, o tarîk-i tahkîkî bilmez ve nukûş-i perâkende ile sahîfe-i kalbi müşevveş olan kimsenin hâtır-ı fâtır feyz-i ilâhîyi kabûl etmez. Hâfız Hazretleri'nin bir beyitleri var, buyuruyorlar ki:

“Senin hâtırın nasıl rahm-ı feyz-i ilâhîyi alır? Heyhât alamaz eğer sen nefs-i perâkendeden derûnunu pâk eylemeyince senin hâtırın feyz-i ilâhîyeyi alamaz.” Öyle bir âlem lâzımdır ki o âlemin aslı Cenâb-ı Zülcelâl'den olsun. Tarîk-i hakîkiyi bilmek (için) lâzım olan ilim Allahu Zülcelâl'den olmalıdır. Ma'lûmdur ki her bir fer' kendi aslına rehberdir. Herkesin ilim ve aklı şübhe yoktur ki deryâ-yı hakîkatin akla fikre gelmez nâmütenâhi vüs'atlerine uçamaz.

Allah'ın indine mensûb zât ve sıfâtına mahsûs bir ilim vardır ki ona “ilm-i ledûn” denir. Senin hendese ve cebrine benzemez. Bu ilim herkesin kârı değildir. Bil ki Hızır-meşreb olan erlerin kârıdır. Bu ilmi elde etmek için ne yapmalı? Cenâb-ı Hak tâlibinden hiçbir şeye mâni' olmamıştır. Her şeyin kolayını ihsân etmiştir.

⁷²⁷ Hâkim, Müstedrek, c. II, s. 207.

İşte bu ilmi isteyen tâlib ve sâlikin şer’-i nebevî ve tarîkat-i Hazret-i Ahmedî sülûku lâzımdır ki bu da tevâzu’ ve aşk ile cüst ü cû etmekle olur. Ben şöyle böyle oldum demekle olmaz. Bu ilimde tevâzu’ lâzım. Yüzünü yerlere sürmek lâzım, aşk lâzım. Bu ilmi bilmeli ona göre yürümeli; canânı bulup tapmalı, tam olmalı. İşte tevâzu’ etmek bunun en birinci şartındadır. Hazret-i Muhyiddîn öyle buyuruyor ki:

“Eğer bir şeyh kendinden üst bir şeyh bulunca tekmil etbâi’ ile ona tâbî’ olmazsa sahib-i fütüvvet ve mürüvvet değildir.” Allah ilmine nihâyet yok; kendi kendine [58a] olacak şey değil. Binâenaleyh tevâzu et ki rif’at bulasın. Âhir ol ki cümleye sebkât edesin. Peygamberimiz buyuruyorlar :

“İmdi sende âhirûn ve sâbikûn ol. Zîra meyve şecer üzre sâbıktır.”⁷²⁸ Çünkü şecerden maksûd meyvedir. Bu âlem şecerinden de murâd Âdem’dir. Âdem’den murâd hâtem-i enbiyâ aleyhi selâmdır ve onun vârisi-i hakîkîsi ve kâim makâmı olan evliyâyı kirâmdır, insân-ı kâmilidir. Meyve her ne kadar vücûd cihetiyle muahhar gelirse, ma’nâ cihetiyle mukkaddem gelir. Binâenaleyh sen de melâike gibi benim ilmim yok de.

“قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ” (Bakara Sûresi, 2/32)
[Melekler, “Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin” dediler.]

Tâ ki senin elini: “mâ allemtena” tutsun. Ya’ni kendinden ilm-i nefy edip Hakk’ı isbât et ki Cenâb-ı Hak sana ta’lîm etsin. Ey ilim ve irfânına mağrûr olan bu tarîkat mektebinde sen hoca bilmez isen ya’ni hurûf-ı mukkattaa’ ve gayr-ı mürekkebe âlimi değilsen, Hazret-i Ahmet (sallahu aleyhi vessellem)gibi nûr-ı akıldan dolusun ve nâdanlık sebkini ya’ni hurûf-i mukattaa aşk meâlinden okuyan dânâlar gibi irfân mektebinde bir olursun.

Ârif olmak istersen gel “ne dânem” [bilmiyorum] dersin al.

“Bildiğinden geçmeyen irfâna olmaz âşinâ”

Buyuruyorlar ki: Eğer mekteb-i aşk içinde sen hurûf-ı hicâbı bilmez isen ya’ni hurûf-ı elfâz-ı ilme vâkîf olmayıp okumak bilmez isen, Hazret-i Ahmed gibi akl-ı külden nev’inmâ hissedârsın. Hangi mertebeyi istersen akıl kanadıyla uçarsın. Ebvâb-ı

⁷²⁸ Buhârî, Vudû 68.

gaybı miftâh-ı akl ile açarsın. İlim akıldan hâsıl olur, akıl ilimden değil. İmdi kâmil u akl olan kimseye cehil sığmaz ve ulûm-i resmîyeden nâdanlık etse bile ona şeyh lâzım gelmez çünkü ilimden sonra nâdanlık [58b] irfândan hâsıl olur.

⁷²⁹ "من عرف الله كل لسانه أي عن ذكر غير الله وهو في مقام المراقبة" [Her kim Allah'ı diğer varlıkların lisanıyla da bilirse o murâkabe makamındadır.]

Bu ma'lûm olunca halk içinde şöhret bulmak nâkıs ve gümrâh olmak ve târik-i delâleti ihtiyâr etmek demektir. Tabî masûm-ı ilâhî olanlar bundan müstesnâdır. Bunun için evliyâ ve enbiyâ hazerâtı iştihârdan firâr, halk içinde bî-nâm ve nişân olmayı ihtiyâr etmişlerdir. Ma'rûf olmayan vîrâne içine hıfz u siyânetten dolayı gencîne-i zer ya'ni altın hazîne koyarlar. Gencîne-i zer olan asfiyâ ehl-i dehrin gözlerinden bir mertebede gizlenmişlerdir ki, eyâm onların nâmlarını bile bilmez ve halk-ı enâm onların mekânını istese bulamaz.

Burada bir i'tiraz vâkî' olabilir hazîne-i ilâhîyeyi bî-nâm ve nişân olan dervişâna vaz' eylemelerini tasdik edemez. Hazîne-yi mahkûm, meşhûr olan mahalle vaz' ederler. Ve mahall-i kunûz-ı enbiyâ olan evliyâ-yı kâmilin zâhiren kendilerini âşikâr etmişlerdir. Bu sûretle mahzen-i muayyen ve ma'lûm olmuşlardır, diye i'tiraz olunur?

Cevâben: Evet bu böyledir, lâkin esrâr-i ilâhî hazînesi meçhûl ve nâ-mâlûm olan kimselere vaz' olmuştur. İhtîfâ ve setreden evliyâ mümtâz olmuştur. Lâkin Hazret-i Hüdâ bunların ba'zısını izhâr ve ifşâ eder. Ne için halkı Hakk'a da'vet ve irşâd etsin? Zevâhir ve insanlar bunlardan cevâhir-i esrâr-ı hikemiyyeyi bulsunlar için. Fakat böyle kimselerin nâdir olmasına nazaran, bunlarda ma'dûm menzilesine inmiştir. Ama her ne kadar evliyâullah avâmın gözlerinden muhtefî ve müstetirlerse de Hak görücü gözden nihân değildirler. Evliyânın kendilerini setr etmeleri ve hazîne-yi ilâhîyi gizlemeleri kendilerininin [59a] üzerine vâcibdir. Kâim makâm-ı evliyâ olan ehlullâha şöhret lâzım ve vâcibdir. Nasıl ki enbiyâyâ da'vet; zuhûr-ı şöhret lâzım oldu.

Ey makbûl kimse, ey mürtezâ! Her müşküle cevâbını o cânibden ve o âli Cenâb-ı Hüdâ'dan iste. Bu suâl sana tahkîk, o cânibten geldi. Ve hâlik-ı suâl filhakîka o oldu.

⁷²⁹ Ali el-Kârî, Mirkâtu'l-Mefâtiḥ, c. I, s. 184.

Bu zâta bizim kendisine karşı olan sözümüze cevâben diyor ki:

O cânibin yolu neredendir ki, ben oradan cevap alıp isteyim.

Hazret-i Pîr bunun üzerine buyuruyorlar ki:

Kalbin köşesizliği köşesi müşkülâtın miftâhı cânibi olan Hüdâ'ya bir şâh râhtır. Bu şâhrâhın nûru aydınlığı lâ şarkî ve lâ garbî olan bir mâhtandır. Ya'ni o gönlün nûru bil ki mertebe-i i'tidâlde mukîm ve Hakk'a dâimâ yâr ve nedîm olan ve feyz-i nûr-u Kamer, Şems'den iktibâs ettiği gibi bi-lâ vâsıta hakikat-i Muhammediye mâhından alır. Ma'lûm olsun ki gönlün iki köşesi vardır. Biri cihân-pezîrliktir. Halk tarafına olan köşesidir. Biri de cihân-pezîr olmayandır ki Hak cânibine olan köşesidir. Ya'ni kûşe-i dildir. Kalbin bu köşesine aslâ hadd u gâyet yoktur. İşte bu dediğimiz tarafın vüs'ati arz-ı semâ arş u kürs vüs'atinden ziyâdedir. *"Ben arz u semâya sığmadım, lâkin mü'minin nefis ve nefis-i rûhu abdimin kalbine sığdım"*⁷³⁰ diyor Cenâb-ı Hak.

Bâyezid-i Bestâmî Hazretleri buyuruyorlar ki: "Eğer arş-ı muhît yüz bin kere büyük olarak ârifin kalbi köşelerinden birine vaz' olsa, bu köşe onu hiç duymaz bile." Yirminci asırda neler söylüyor demeyiniz. Hakikat "lâ-yetegayyer" dir. Kânûn-ı ilâhî değil yirminci de binyirmincide de böyledir.

"كان الله و لم يكن معه شيء" [Allah vardı, Onunla birlikte hiçbir şey yoktu.]

"الان كما كان" [59b] [Şimdi de öyledir.]

İmdi kalbin bu zâviyesizliği köşesi zât u sıfât-ı Hakk'a gûya bir şâhrâhdır ki zât ve sıfât âlemine gidenler işte bu yoldan giderler. Bunun nûru, rahmânî ve hakkânî olan mâh-ı hakikat-i Muhammediye'den hâsıl olur. Mihnet ve belâ vaktinde Allah deyici olursan, gerek hastalıkta, gerek fırtınada birçok musîbetlerde. Fakat belâ ve mihnet gitti mi, gaflet ve isyân cânibine yol nerede bakalım, diye arayıcı olursun. İsyân ve tuğyân cânibine gidersin.

Bir sâil diyor ki,

"Mâdem ki bir kimse bu derd ü mihnet vaktinde de Allah deyici olurmuş. Demek ki o kimseye mihnet ü belâ hayırlı oluyor. Onun izâlesi ne sebepledir?" Cevâb buyuruyorlar ki:

⁷³⁰ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, c. II, s. 229.

Mihnetin gitmesi şu sebebledir ki, Allah'ı şüphesiz bilen kimsenin Allah'ı zikretmesi dâimdir. Onun bu zikri için mihnet ve belâya ihtiyâcı yoktur. Fakat Allah'ı şübheli bilen kimseler için mihnet ve belâ lâzımdır ki Allah'ı zikretsin. Halbuki tav'an ve kerhen Allah'ı zikretmek makbûl bir şey değildir. Demek ki bu mihnetin gidip sıhhat ve ni'met vaktinin gelmesi Cenâb-ı Hakk'ı darrâda ve serrâda zâkir olan kimseler için te'sîri olmaz çünkü bunlar dâimâ Allah'ı zikr ederler her hâlinde Cenâb-ı Hakk'a şükürler ederler.

Hadîs-i şerîfte buyuruluyor ki: "Cenâb-ı Hak'ın yevm-i kıyâmette en evvel cennete da'vet buyurduğu kimseler mihnet ve âsûde[lik] zamânında Cenâb-ı Hakk'ı zikr u tahmîd eden kimselerdir." ⁷³¹. Cenâb-ı Hakk'ı gümânsız anlayıp zikrine müdâvemet edenle, şüphe aklayan kimse bir değildir. Öyleyse akl u cüz'îni ve hazz-ı sûrîyi sat.

"İlâhî zidnî fiyk tahiyan" [İlâhî, Senin hakkında hayretimi arttır.] demeğe muvâzabat et ve onun mefhûmu üzere Cenâb-ı Hakk'ın azamet-i saltanatında ve âlâ-yı sıfatında hayretlerde olmağı satın al. Kibr u gurûru bırak. Allah için mezelletle git. Hâr ve dikenlikle galîz-i kalp olarak gitme. Nasıl ki Cenâb-ı Hak nebîsine hitâb [60a] ve ibâdına irşâd husûsunda buyuruyorlar ki:

"وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا" (İsrâ Sûresi, 17/37) [Yeryüzünde böbürlenerek yürüme. Çünkü sen yeri asla yaramazsın, boyca da dağlara asla erişemezsin.]

Yeryüzünde salınarak kibir ve fuzûlluk ile gitme. Zîra sen yeri yarıp nihâyetine varır değilsin. Ve kibirle tûl u kamet gösterip öteye beriye salınarak gitme. Çünkü sen koca dağlarla muvâzi olamaz, o tûl ile bir olamazsın. Hâsıl-ı kelâm akl-ı hüneri sat, hayret al. Bu yolda horluk ve fakr cânibine git. Zîra cümleyi terk edip fenâ cânibine gitmek bu yolun şârtındandır.

Bak kıssa-i Firavun'u geçmiş hikâyelerden addetme. Bu geçmiş hikâye olmayıp vasf-i hâl ve cümlenin mafi'l-bâlidir. Ve yâr-i gârin huzûrudur. Ya'ni her sohbet ihtiyâr eden mürîd ve mürşîdin hasb-i hâli ve sâir nâsın vasf-ı bâlidir. Ve kezâlik gar-i vahdâniyetin yâri olan şeyh-i kâmilin ve kaim makâm-ı nebî muhtarın huzûrudur. Bunlar gâybâne ahvâl olmayıp hâldir. Şu bir lâ mekâna mensûb bir kimse ki onda nûr-ı Hüdâ vardır. Mâzî ve müstakbel ve hâl ona nereden müzâhim olabilir.

⁷³¹ Taberani , Mu'cemu's-Sağir, 193.

Ya'ni o sultan mekân u zamân kaydından munkati'dir. Ve nûr-ı Hüdâ ile münsebik olan şeyh-i kâmilidir. Ezmine-i selâse îtibarından kurtulmuştur. Ve vaktin zamânın kâh Mûsâsı ve kâh Mustafâsı olup da'veti Mûsâ'yı kendi da'veti ve nefret-i firavunu ehl-i nefsin nefret eylemesi bulur. Kendinin tekallüb ve tasarrufu Hazret-i Peygamber'in bendelerine olan tekallüb ve tasarrufu gibi bilir. Hâsılı kelâm âyât ve hikâyat-ı Kur'ân-ı ve ahbâr-ı kelimât-ı meşâyih-i a'zamî evvelâ bunları kendisinde bulur. Ve ahkâmiyle âmil olur. Sâniyen nakş-ı fâsideyi bulup bildiği vechile onları irşâd eder. İmdi lâ mekâna mensûb olan ârifin [60b] indinde ezmine-i selâse olmaz. Ve Hak indinde sabah ve akşam olmaz. Nasıl ki Cüneyd Hazretleri buyuruyor:

“لا صباح عند الله و لا مساء” [Allah'ın indinde ne sabah ve ne akşam vardır.]

9 Şubat 339-

Eğer nazarını sen enbiyâ ve evliyânın vücûdları kandillerine atfedersen, tevhid-i hakîkîden gümrâh olursun. Zîra bu âdât ve isniyet ya'ni ikilik icâd ve sûret kandillerinden hâsıl olur. Fakat sen eğer nazarını nûr-ı tevhîde tutarsan, ikiliğinden ve mütenâhi olan cismin idâdından kurtulur, makâm-ı ittihadâ vâsıl olur ve tefrikadan necat bulursun. Ey mazhar-ı vücûd! Mü'minin, kâfirin, yahudinin ihtilâfi vesâire tâifenin bu sûretle ve bu cihetle müğâyerette olan ittifâkı eğer hakikat-i vâhideye nazar olursa ihtilâf bertarâf olurdu. Ve her tâifenin mezâhiri esmâ u sıfâtı ilâhîye olduğu zâhir olurdu. Her ahlâk mezâhir-i Hakk'ın ihtilâf-ı zevâhirindendir. Bu kadar sıfat-ı muhtelif ve esâmi'-i müteaddide olan hakikat ise ayn-ı vâhidedir.

Binâenaleyh bu dediğimiz hakîkatte [61a] o ayn-ı vâhideyi isti'dâd kabiliyeti nisbetinde bulmuş ve a'yân-ı sâbitesinde olan mikdâr ne kadar ise oraya vâsıl olabilmıştır. İşte bu ihtilâfâtın eşhâs-ı mütenevvia tevâbi'-i muhtelif ve şuûn-ı müteaddide zuhûra gelmiştir.

İşte bu söylediğimiz ma'nâyâ münâsib bir hikâye buyuruluyor:

Hünerriler halka göstermek için bir fil getirmişler. Ve karanlık bir mahalle koymuşlardı. Fil karanlık yerde olduğundan, kâbil olamıyordu. Binâenaleyh onu görmeye gidenler, karanlık yere gidip elleriyle yokladılar. Kiminin eli filin hortumuna, kiminin kulağına, kiminin ayağına tesâdüf etti.

İşte bunlar çıktıktan sonra fil nasıldır, diye soranlara, filin oyuk gibi bir şey olduğunu beyân etmiş, ayağını tutan bir başkası direk gibi bir şey olduğunu beyân

etmiş, kulağını tutan bir başkası ise yelpâzeye benzediğini söylemiş, sırtını tutan bir başkası da tahta benzediğini söylemiş. Herkesin dest ü aklının erdiği ve kıyâs ettiği şeye göre idrâk etti. Hâsılı her birinin nazarının taalluk ettiği mahâl, mahalli kıyaslarına muvâfıktı.

Görülüyor ki bunlar bir cihetten doğru söylediler, doğru söylediklerinin sebebi elleri neresini tuttu ise onu söylemeleri idi. Yalnız söylemelerinin esbâbı ise filin aslı, dedikleri gibi değil idi. İşte cüz'-i vücûda nisbetle isâbet ettiler ve küll-i vücûda nisbetle galat ettiler.

İşte bu böyle ma'lûm olunca, ashâb-ı mezâhib-i muhtelif ve erbâb-ı milel-i mütenevvianın her birinin nazarları dahi mertebe-yi ilâhiyyeden bir miktar nûr taalluk etti ve bu cüz-i muayyeni küll zannedip zann u i'tikâdı olan mertebeden haber verdi. Binâenaleyh bir âhir mertebenin ehline nisbet onun ictihâdı elbette muhâlif ve hatâ olur. Eğer bunların her birinin dest-i talebinde şem'-i müşâhede olaydın bunların güft ü gûyundan ihtilâf [61b] tabîi hâric olurdu ve her biri ehlullâh olup müstecmi'-i cem'-i mu'tekadât ve cümle mezâhib olan mertebe-yi ulûhiyeti bulurdu ve müşâhede ederlerdi. [62a]

İşte mâlum olsun ki his gözü elin ayası gibidir. İdrâk hakikat ilminde elin ayası gibidir. Bunun için hani o el ile yokladılardı işte his gözü dahî bilin ki bu çeşm-i ser fili yoklayanların eli ayası gibidir. Bunun için filin bilcümle ahvâline destres olmak bununla kâbil ve ihâta mümkün değildir.

İmdi akl-ı cüz'ide çeşm-i his gibidir. İdrâk-i hakâyık eylemeye ona tâkat ve kudret yoktur. Ve mertebe-yi küllî fehm eylemeye kuvve-yi bâsıra, lâmise gibi o da âcizdir. Demek oluyor ki deryâ-yı hakâyıkın müşâhedesine dîde-yi akl-ı külli lâzımdır. Akl-ı kül gözü olmazsa hakâyık bahrini görmek lâf ile ilm ile şununla bununla kâbil değildir. Deryânın gözü ya'ni deryânın hakikatini görmek deryâ müşâhedesine lâyık gözle olur. Bu deryâ gözü öyle bir gözdür ki o gözle ancak deryâ görünür. Yâhud deryâ öyle bir gözle görülmeye vâsıttadır ki, o göz deryâ görücü olsun. Demek oluyor ki deryâ görmeye lâyık olan göz başka bir gözdür. Deryânın köpüğünü görücü gözde yine başkadır. Bu göz çeşm-i sûrettir.

Binâenaleyh deryânın köpük mesâbesinde olan sûret gözünü bırak ki, bu köpüğünde deryâdan olduğunu deryâ görücü gözle göresin. Deryâ-yı Hakk'ı görmek

ister isen dîde-yi Hak-bîn ile nazar et. İşte bunun içindir ki Allah'ı ancak Allah görür; Allah'ı ancak Allah bilir, dediler.

Bâyezid-i Bestâmî Hazretleri buyuruyorlar ki:

⁷³² "رأيت ربي في أحسن صورة" [Ben rabbimi ahseni surette gördüm. Rabbimi rüyamda bir genç sûretinde gördüm] Rabbimi Rabbimle gördüm. Bana dedi ki sen kimsin? Dedim ki sensin.

Bu sultanda bu sözleriyle bu ma'nâyâ işâret buyurmuşlardır. Köpüklerin cümbüş ve hareketi evet gece ve gündüz deryâdandır. [62b] Ya'ni köpükler menzîlesinde olan sûver-i mahsûsanın hareketi deryâ-yı hakîkattendir. Akl-ı selîmi ve fehmi müstakîm-i olan kimse bunu bi'l-bedâha idrâk eder ki köpüklerin deryâ üzere olan harekâtı sekenâtı deryâdandır. Köpük başka deryâ başka değildir.

İşte sen ve bende ecsâd-ı halâyık ve sûveri eşyâyı da buna göre kıyâs edelim ve işin içinden kurtulup efkâr-ı remzi karmakarışık muhtelif yerlere salmayalım. Herbirimiz birbirimiz üzerine vuran ve kâh muttasıl ve kâh munfasıl olan gemiler gibi biz bu bâis-i harekât u mülâkât olan âb-ı rûşenden neyyir-i çeşmiz. Halbuki âb-ı rûşendeyiz ve harekât ve sekenâtımıza bâdî ve bâis olan odur. Ten gemisinde hâb u gaflete dalmış bu ten gemisinde hareket eden âb gördün ama âbın âbına bakmadın. Âb-ı rûhu gördün fakat rûhun rûhunu görmedin. Suyun suyu vardır ki bu ikinci su evvelki suyu sürer ve icrâ eder.

Suyun suyundan murâd akl-ı faaldir ki suda vesâir anâsırda biiznillah mutasarıftır. Meşâyih-i sûfiye indinde mâda [suda] ve cemî'-i eşyâda sârî olan hüviyet-i ilâhîyedir ki âbı sürer ve ondan:

“ وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ ” (Enbiyâ Sûresi, 21/30) [İnkâr edenler, göklerle yer bitişikken bizim onları ayırdığımızı ve diri olan her şeyi sudan meydana getirdiğimizi görmediler mi? Hâlâ inanmayacaklar mı?]

Fehvâsınca ihyâ eder. Demek oluyor ki maddede ve cemî'-i eşyâda sârî' olan hüviyet-i ilâhîyedir. Suyun suyuna gelince, bu da hakîkatte Cenâb-ı Hakk'ın:

“ وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ ” (Hûd Sûresi, 11/7) [O, hanginizin amelinin daha güzel olacağı konusunda sizi imtihan için, henüz Arş'ı su üstünde iken gökleri ve yeri altı

⁷³² Dârîmî, Ruyâ 12.

gün içinde (altı evrede) yaratandır. Böyle iken “Ölümden sonra şüphesiz diriltileceksiniz” desen, inkârcılar “Mutlaka bu, apaçık bir büyüdür” derler.]

buyurduğu, ya’ni arş su üzerindedir, buyurduğu su bu sudur. Ve Hazret-i Cebrâil (aleyhi’s-selâm) sadr-ı Cenâb-ı Resûllullah’ı yıkadığı su yine bu sudur.

“أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ” (İnşirâh Sûresi, 94/1) [(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi?]

İşte bunlardan anlaşılıyor ki rûhun da rûhu varmış. Bu ikinci rûh, rûh-i evveli istediği tarafa da’vet eder. Rûhun rûhundan murâd [63a] mazhar-ı ilâhî olan hakikat-i Muhammediyedir ki cemî’-i ervâha hayat bahşolunduğu vech ile tedbîr ve tasarruf ettiği için ona hakikat-i Muhammediye ve rûhu’l-ervâh denir. İşte ruh-ı rûha mâlik olan büyüklerin lisânı[ndan] “Ben Kur’ân’ım, ben Fâtiha-i şerîfim, ben rûhu’l-rûhum. Her şey benden gıdâ bulur”, sözleri dökülür.

İbn-i Fârız öyle buyuruyor: “Benim rûhum ervâh içindir, kâinatta gördüğün bütün güzellikler hep benim tîynetimden ahz u feyz ederler.” İşte bu rûhun sâhibi olan Hazret-i Pîr Ahmed-er Rifâî:

“Arş da benim, Kürs de benim, Fâtiha da, Kur’ân da benim buyurdu.”

Âfitâb-ı hakikat-ül-hakâyık olan zât-ı ilâhî mevcûdât ve mükevvenât-ı kevnîyeye:

“و جعلنا من الماء كل شيء حي” Fehvâsınca âb-ı hayât-ı hakîkî verdiği zamân acaba Hazret-i Îsâ ve Mûsâ nerede idiler? Muhyiddîn (radiyallahu ahn.) Hazretleri buyuruyorlar ki: “Her şeyin aslı sudur. Görmüyor musun arş nasıl su üstündedir. Çünkü her şey ondan tekkevvün etmiştir.”

Mevlânâ Abdü’l-Câmi Hazretleri, Hazret-i Muhyiddîn’in bu sözlerini şerh ederken buyuruyor ki: Her şeyin aslı olan bu su, nefes-i rahmânîdir. Başka bir şey değildir. Buna su ismi ıtlâk olunması eşyâ üzerinde olan letâfet-i sereyânî cihetiyledir. Arştan murâd burada mülk-i ilâhî’dir. Binâenaleyh şu cemî’-i mevcûdât nefes-i rahmânîye âbından mütekevvin oldu ve kâinât neşv ü nemâ ve hayât buldu. [63b]

16 Şubat

Hazret-i Âdem ve Havva (aleyhi's-selâm.) O zamân nerede idiniz? Hüdâ-yı Mütêâl Hazretleri bu gidişi yaya bıraktı. Ya'ni aslı insan olan Âdem ve Havva'nın nâm ü nişânı yok idi:

"هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا" (İnsan Sûresi, 76/1) [İnsanın üzerinden, henüz kendisinin anılan bir şey olmadığı uzun bir süre geçmedi mi?] idi.

İşte bu mertebede nâ-mevcûd iken o zamânda Cenâb-ı Hak bu hayât ve zuhûrât gidişini bu mükevvenât kemânına bıraktı. Ve takdîr okunu istediği tarafa attı. Birçok zamân sonra Âdem, Havva ve evlâtlarını bu oka hedef etti. Binâenaleyh kavsi kâinâtın kayyûmiyeti Cenâb-ı Mevlâ ile müheyyâ olması ve takdîr okunun atılıp isâbet etmesi ve hakikat okçusunun ekvân kemânından istediği gibi hükmünü sürmesi ve yürütmesi onun zuhûrundan oldu.

"كان الله و لم يكن معه شيء." [Allah vardı, Onunla berâber birşey yoktu.]

"الان كما كان." [Şimdi de öyledir.]

İnsanın vücûdu zuhûra gelince tedbîr ve takdîre ve tebdîl ü tefsire hedef ve nişân oldu. Çünkü gaye-i mevcûdât idi. Tâ ki dâî-i hakîkate, hakikat okçusuna ârif ve emrine râm olsun için, bu oku kim atıyor bilsin için ve onun emrine râm olsun için. Bu kelâm ya'ni Hazret-i Hakkı evvelki derste ta'rif ettiğimiz gibi fili, karanlıkta herkes yokladı. Herkes zan ve isti'dâdına göre onu tasvîre kalkıştı.

Şimdi Hazret-i Pîr (radiyallâhu ahn.) buyuruyorlar ki: [64a] Bu kelâm ya'ni Hazret-i Hüdâ'yı, kâh file kâh deryâyâ kâh âba kâh okçuya teşmîl etmemiz, hem nâkıstır hem nâ-tamâmdır. Çünkü bu söylediğim sözlerden başka nice yüzbinlerce kelimelerle teşmîlât ve teşbîhât olsa bahr-i ma'nâ-yı ilâhîyi ve deryâyı ve havâs-ı a'lâyı bi-tamâmihâ ta'rife ve tasvîre kâdir olamayız. Nâkıs ve ebter kalırız. Nâkıs olmayan söz âlem-i hakîkatten gelen sözdür. Çünkü kendi hakikatini ya'ni zâtını kemâliyle tavsîfe kalkışmak ancak mütekellim-i hakîkînin kârıdır. O kelâm-ı tâmin esrârını îrâd buyuracak ancak mütekellim-i hakîkîdir. Yoksa senin kokmuş aklınla bu şeyi anlayamazsın. İşte kelâm-ı mütekellim-i hakîkîden doyan bir ârif-i kâmil sana bir söz söylese, o vakit ayağın dolaşır. Ayakta durmaya kudretin (kalmaz) yuvarlanırsın.

Meselâ Efendimiz (sallahu aleyhi vesselem)'in müteşâbihattan buyurduğu:

⁷³³ "رأيت ربي في المنام في صورة شاب" [Rabbimi rüyamda bir genç sûretinde gördüm.] Ben Rabbimi şâbb-1 emret sûretinde gördüm. Ve kezâlik: "ضحك الله بارحة" Bana dün gece Rabbim güldü. Ve hadîs-i kudsîde buyrulduğu vehc ile: "Bir kul bana nevâfil ile takarrub ederse ben onu severim. Ben onu sevdim mi o benimle görür, benimle işitir, benimle tutar, benimle yürür, benimle söyler ilh.." ⁷³⁴ Bunun emsâli ehâdîs-i şerîfe çoktur. Ve kelimât-1 evliyâyâ nihâyet yoktur. Eğer o dediğim kâmil söylediği sözlerden sana söyleyecek olsa,

⁷³⁵ "أمرنا أن نكلم الناس على قدر عقولهم" [Biz, insanlara akılları miktarınca konuşmakla emrolunduk] Hadîs-i şerîfinin muktezâsınca sana senin aklının yettiği mertebeden söyler. Yazık sana ki onun o kelimât-1 tayyibesinden bî-behre kalırsın. Çünkü o senin aklının mertebesinden söylüyor, o denizden senin bir fincanın ihtivâsı kadar su dolduruyor çünkü bahri de vücudun fincânına dökse neficede istiâbı kadar alır ve bahr [64b] üstünden aşır taşar. Bunu kâmilin sana hakîkati söylemesinde iki cihet vardır. Biri eğer o kâmil sözü bir başka kimsenin sûret-i hâlinin misâline söylerse ve yâhud sûret-i hâl, Îsâ, Hazret-i İbrâhim, tecerrüd böyle oldu. Sen o hikâyenin sûretine temsil edesin. Niçin? Ve bunlar ne sûretle mazhar-ı mükâfat ve mücâzat olmuş, ne sûretle kazanmışlar ve sûretle gâib etmişler, bunları okumakta değil bunlardan gayret alıp ve ona göre tatbîk etmek lazımdır. Bu hikâyelerdeki dıyk ve maîşet hayatını ona tatbîk etmek ve tedbîr etsin içindir.

Nefsin Firavun, rûhun Mûsâ dedin, gitti. Nefs Firavununa, Mûsâ rûhunu rencîde ve mekhûr ettirmemeye bak ve kendini kurtarasın. Yoksa sen de o Firavun nefsinin elinde zebûn ve mahkûm olursun. Kendin mahvetmiş olursun. Şimdi o kâmilin sana ne için hakîkatini söylemediğinin ikinci cihetine gelelim. O da budur ki, işte Firavun da sende Mûsâ sende. Aman Firavun ne yaptı? Aa, bakınız neler olmuş deyip geçme, ona göre tatbîk et! Şimdi benim nefsim de Mûsâ-i rûhuma ne yapıyor? Kendi nefsinin Firavununa Mûsâ-i rûhunu rencîde ettirmemeye bak.

İşte o kâmil sana hakîkatini söylemez çünkü sende kâbiliyet yok. Eğer sana ahkâyeyi söylese, sen hikâyenin sûretine temsil eder orada kalırsın, kıssadan hisse alamazsın ve zarûretten ma'nâyı çıkaramazsın. Eğer bir kâmil sana Hazret-i Hakkı

⁷³³ Taberânî, Mu'cemü'l-Kebîr, c. XXV, s. 143.

⁷³⁴ Buhârî, Rikâk 38.

⁷³⁵ Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, vr. 54a.

misâlden âlâ tarîk teşbîh söylese meselâ Hazret-i Resûlullah (sallallahu aleyhi vesellem)

"رأيتُ ربي في أحسن صورته" [Rabbimi en güzel suretinde gördüm.] “Ben rabbimi ahsen-i sûrette gördüm.” [65a] “Ellerini benim omuzuma koydu ve ben bir üşüme hissettim. İki mememin arasında bu sıradaydı ki ulûm-ı evvelîn ve âharfîni öğrendim”, buyurdu (sallahu aleyhi vesselem) İmdi: “فما الذين في قلوبهم” (Bakara, 2/10) bu âyet-i celîle muktezâsınca hemen hakîkat tarafına sâhil-i intikâl edebilirsin. Zemînde olan otlar gibi ayakları bağlıdır. Senin de ayakların zemînde. Onlar zemîne nasıl bağlı ise öyle bağlıdır. Ne zamân sana bir kelâm-ı hakîkat söyleseler yakîn u fehmi hevâ ile başını sallarsın. Gûyâ anlamışsın, nerede! Yakînen söz anlayanlar gibi, başını sallar durursun. Ne için anlamıyorsun? Çünkü hayatın bu sudan ve topraktan ibâret, bunu ne vakt anlarsın; ne zamân ki bu hayât-ı nefsanîyeden kurtulup mertebe-i hayvâniyetten beden balçığından rûhunu tahlîs edersin, o vakit anlarsın. İşte camları buğu kaplamış, dışardakiler bulanık görüyorsun. Kalbini de bu toprak buğuları böylece örtüyor. Bu sûretle hakîkatini göstermiyor.

Evet dediğimiz gibi hayât-ı tayyibeyi Cenâb-ı Hak'tan tutar isen ey hakîr, fakîr, muhtaç, topraktan ve toprağa aşktan ve toprak aç gözlülüğünden müstağnî olursan, esfelden âlâya yürürsün. Kuvveti topraktan alacağına elini kalplerin yakîniyyeden, ulûmdan ve maârif-i hikemiyyeden al.

İşte bunlar büyük gıdâdır. Hikmet-i sırfiyye ki o lafz u sûretle münevver olmuş nûr oldu. Bî-hurûf bî-savt olan hicâbsız nûrun müsteidî değilsin. Neden? Adem-i istîdâdından? O nûr u bî-hicâbı kabûl eden mertebeye bâliğ olan ricâl işte bu ashâb-ı kemâldir. Bu nûr-ı mahz-anber kabûl ederse, sen de nûr u mestûru bi-lâ hicâb görebilesin ve kabûl [65b] edici olabilesin o vakit senden hicâb zâil olur. Ve o nûr sana bi-lâ hicâb ve bi-lâ nikâb görünür. Kimin umurunda! Halbuki dünyâyâ bunun için geldik, bu tekemmülü bulmak için geldik. Sonra anlarsın. Kimin umurunda olduğu o vakit o kevâkib gibi bi-lâ hicâb gerdûn üzre sen de seyr edersin, ay ve yıldızlar gibi seyr edersin. Bil ki gerdûnsuz felek-i deryâ-yı vahdet içinde balıklar gibi yüzersin. Sorarım size bu yokluk âleminde bu varlık âlemine nasıl geldiniz, biliyor musunuz? Elbetteki sûd u mest olarak geldiniz değil mi?

Hiçbiriniz bilir misiniz, geldiğiniz yollar yâdınıza gelir mi? Geldiğiniz yollar yâdınıza gelir, rûhun mebde'-i meâdına vâkıf olup tutmuş olur ise rûhun o vakit akl-ı

külle vâsıl olur. Bir daha tekrar ediyorum: akl-ı cüz'iyi bırakıp akl-ı külliyi tutmanız lazımdır. Böyle yaparsanız rûhunuz aslını bulur ve rûhunuz mebd'e'-i meâdınızdan habîr olur. Nereden gelip gittiğini bilmeyen hayvan imiş. Esrâr-ı hakîkate vâkıf olmak için bâtın kulağını tutmalı.

Dolayısıyla zemm-i duruğ-i mâlâyâniden kaçmalı, Ey ihvân-ı kirâm, bu cihân bir ağaç gibidir. Biz onun üzerinde yarı ham meyveler gibiyiz. Görmez misiniz ki ham meyveler dala ne kadar muhkem yapışmıştır. Huzûr-i izzete müstaid olmadığı için o ham kimselere cihân dalı dahî evvelâ a'la olur. Eğer o kimse pişmiş olsa, ne zaîf tutar ve ya düşer. Fakat ham yemiş öyle midir? Ham yemiş sıkı tutar, fakat pişmiş [66a] olursa ve huzûr-i Hakk'a isti'dâdı olursa elbette bu cihân ve onun dalı ona zindân olur. Ve ondan tehâfî edip dâr-ı sürûra inâbet eder.

Nasıl ki Resûlullah Efendimiz Hazretleri buyuruyor:

“Nûr-i ilâhî kalbe dâhil olduğu vakitte o kalb inşirâh ve infisâh eder ve fesâhat bulur. Ashâb-ı Kirâm, ya Resûlullah kalbe nûrun girmesinin alâmeti nedir? Buyurdular ki bu dâr-ı gurûrdan kaçmak ve dâr-ı sürûr olan âhirete teveccüh etmek ve ölüm gelmezden evvel hazır olmak.”

Nasıl ki şimendiferin üçüncü kampanası çalındığı zamândan evvel hazır olduğu gibi. Fakat meyve tam olunca dalları zayıf tutar. Kuvvet-i dünyâ husûsunda şiddetle inhimâk göstermek, hamlıktan ileri gelirmiş. Ana karnında ceninin yediği kandır. Senin de lâyığın işte böyle topraktır vesselâm.

[67a] 23 Şubat 339

Geçenki derse devâm buyuruluyor:

Bir başka ma'nâ daha var fakat onu sana rûhu'l-kuds söylesin. Bu söylediğim ma'nâlardan ya'ni Cenâb-ı Hakk'ı bahre, âba, ...? ya teşbîh edilmişti. Fakat bu akılların hiçbirini senin akl-ı kâsîrenin alacağı şeyler değil. Bir derece anlaşılabilir için bu sûretle durûb-i emsâlde buyurulmuştu. Şimdi bir başka ma'nâ daha kaldı onu sana rûhu'l-kuds söylesin. Rûhu'l-kuds senin kalbine o ma'nâyı ilkâ eylesin. Nasıl ki Resûlullah Efendimiz'in rûh-ı şerîflerine bu ma'nâyı ilkâ eyledi.

Efendimiz buyuruyorlar ki: “*Rûhu’l-kudûs benim rûhûma ilkâ eyledi. Neyi? Onu ilkâ eyledi ki, hiçbir nefis kendi rızkını tamamlamayınca ölmez.*”⁷³⁶ Binâenaleyh bu husûsta icmâl ediniz. Bu talebde icmâl ediniz. Bir kimsenin kalbine bu ma’nâ ilhâm olur o kimsenin de kalbi bunu kemâl-i yakînle bulursa, o kimse cihân dalına o kadar kuvvetli tutunmaz, erzâk ve envâl talebinde o kadar harîsâne sa’y ve ikdâm eylemez. Ham meyveler dala sıkı yapışır demiştik. Çünkü biliyor ki her âdem maksûm olan rızkını yemeyince ölmeyeceğini yakînen biliyor, fakat bunu rûhu’l-kuds ilkâ eylemeli kalbe, o vakit ki: “*وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا*” (Zümer Sûresi, 39/69) [Yeryüzü Rabbinin nûruyla aydınlanır. Kitap (amel defterleri) ortaya konur. Peygamberler ve şâhitler getirilir ve haksızlığa uğratılmaksızın aralarında adâletle hüküm verilir.] Âyet-i celîlesinin fehvâsınca arz-ı kalb-i insânî Rabbinin nûruyla münevver olur.

“*كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ*” (Kasas Sûresi, 28/88) [Sen Allah ile beraber başka bir ilâha ibâdet etme. Ondan başka hiçbir ilâh yoktur. Onun zâtından başka her şey yok olacaktır. Hüküm yalnızca O’nundur ve kesinlikle O’na döndürüleceksiniz.]

Ve vech-i bâkiye kendi fânî olmakla vâsıl olur. Ve mütekellim ve muhâtab aynı vâhid olur. Hitâb-ı pinhândan kalkar ötede olan ben ve bizlik vahdet-i mutlakâ hükmünü bulur. İmdi hakîkat-i câmi-i insâniyeye bir kimse mazhar olduktan sonra kâh o kimse mertebe-yi fark [67b] ve kesretin hükmü ü galebesiyle mütekellim ve muhâtabı gayri görür. Ve mülkünden meliki ve beşerden meleği temyîz eder. Bu mertebede kâh rûhu’l-kuds kâh Hüdâ kâh Peygamber kâh sen bendir. Ve kâh mertebe-i vahdetin hükmü galebe eder. Bu itibârat ve izâfât muzmahil olur. Ve vechi bâki zuhûra gelir:

“*أنا أقول أنا أسمع ليس في الدار غيرنا ديار*”

Ben söylüyorum ben işitiyorum bu diyârda benden başka yâr yok deyici olur. Ve bu mertebede eğer melikten ve mülkten bir kelâm işitse bu mertebede gayrıyı görmeyip onu kendi kulağına kendi demiş olur.

İmdi bu fark ve mahv mertebelerine işâret edip Hazret-i Pîr buyuruyorlar ki: “Bir başka şey daha kaldı ki onu sana rûhu’l-kudûs söyleyecek, ben değil. Eğer fânî fillah olur isen rûhu’l-kuds i’tibâr olur. Hakîkat cihetiyle söyleyen ben değilim sensin. Hâsılı hem sen bensin: “Uykudan bî-dâr olunca el benimmiş anladım.”

⁷³⁶ Kuzâî, Müsnedü’ş-Şihâb, c. II, s. 185.

Zıll iken kavuştu Yûsuf Ken'an'ına. Bu sözün sırrını kutbu'l-muvahhidîn ve onun tevâbi'inden başka kimse bilemez. Sâde kafa sallamakla anlaşılmaz. Hazret-i Pîr (radiyallâhu ahn.) bu hakîkatte vahdetin ve sûretâ müğâyeret ve kesret olmasına bir misâl îrâd edip buyuruyorlar ki:

“Ey Cenâb! Kesret ve i'dâd ile mahcûb olan ve hakîkat zâtını kesretten gayrı zanneden, senin aynı kesret olman hâba gittiğin, uykuya daldığın zamânın gibidir ki sen kendinin önündesin ve onu başkasının huzûru zannedersin. O vakit kendinden işitiyorsun, kendin söylüyorsun. Sana uykuda onu gizli gizli söylemiş zannedersin halbuki mütekellim ve muhâtab sensin, başkası değil. Sen bir kat değilsin. Ey hoş yoldaş, belki gerdûn ve deryâ-yı amîksin. Kevn-i câmi' ve nüsha-i a'zamsın. Sûrette aşgar ma'nâda âlem-i ekbersin. Cemî' [68a] âlem sende mevcûddur. Sen kendini cirm-i hakîr ve sagîr zannedersin.

Hazret-i Ali Efendimiz buyuruyorlar ki:

“Senin ilacın sendendir, görmüyorsun, senin derdin de sendendir bilmiyorsun. Sen öyle bir kitâb-ı mübînsin ki bütün muzmerât ve bütün hafâyat? (gizlilikler) senin o kitâbından zâhir olur. Sen kendini bir cürm sağîr zannediyorsun, halbuki cümle avâlim sende müntavîdir.”

O senin fânî olan senliğin ki o dokuzyüz kattır. Ya'ni ey insan, o senin azîm olan hakîkat senliğin ki hezâran tabakadır. O bahr-i muhîttir ve yüz kat olan kâinât ve mevcûdâtın orada gark olacağı mahaldir. O senin hakîkat senliğine nisbet bir katre ve nûr-i basîta bir zerredir.

Nasıl ki bu Hakîkat-i Muhammediye'ye mazhar olan İbnü'l-Fâriz Hazretleri buyuruyorlar ki:

"من مرجع بحر المحيط كقطرة"

"من مطلع نور الباسطة كلمعة"

Mücerret zan, kıyas ile hakîkat-i insâniyeden dem urmak münâsib değildir. Eğer bu ilmi tâlib isen sâkit ol kuzum.

Tâ ki âfitâb-ı hakîkat-i insâniyeden nûr bulan ve ondan kitâb-ı hitâba gelmeyen ulûmu istima' kılan ve onun ta'bîr ve tekellümüne muktedîr olan âriflerden bunu işitesin. İşte o vakit lisân ve beyâna gelmeyen ve ukûl-i selîm onu idrâk etmeyen! O

ilmi o vakit anlarsın. Bu husûsta sâkit ve sâmit ol ve lisân-ı makâl-i ve da'vâyı terk et. Âfitâb-ı hakîkatî insâniyeye teveccüh et. Tâ ki o ulûm-ı esrârî -ki kitâba gelmez ve suhûf ve defâtire onu kimse yazamaz- onu âfitâb-ı hakîkat olan mürşid-i kâminden işitesin.

Sen dem urma sâkit ol. Tâ ki senden rûh-i a'zam olan ârif ve vâris-i Resûl-i Ekrem dem vursun. Yüzücülüğü ve şinâverliği bırak keşti-i kemen [gemi] tevhide gel. Ya'ni meşreb-i Nûh (aleyhi's selam) üzere olan mürşid-i kâmilin sohbet ve hizmetine gir. İşte o sohbet ve hizmet gemisine kim girerse, yüzme bilmeye ve tekkelüm-i ta'bire cürret etmeyi bırakmak lâzımdır. İnde'l-muhakkıkîn [68b] akl u zekâ ile hâsıl olan ilmi söylemek sû-i edebtir. Bil ki edeb bildiğiniz ve mukkademâ öğrendiğinizi koyup ve hemen o mürşid-i a'zâma uyup onun bildirdiği ile hareket eylemektir.

Bulursan mürşid-i kâmil hemen maksûdu buldun bil

Sadâkatle gerek teslîm ne bildinse gönülden sil

Ma'lûmdur ki Hazret-i Nûh'un oğlu babasına âsî oldu. Ve da'vet ine icâbet etmeyip kendi re'yi ve aklına uydu. İstikbâr ve inâd semtine gitti. Nihâyetü'l-emr helâk oldu. Hazret-i Pîr (radiyallahu ahn) şeyh-i ârifle ona muhâlif olan kendini beğenmiş da'vet ve mutâvaattan istikbâr eden kimselerin hâlinin kıssa-i Nûh ve oğlu sûretinde îrâd buyuruyorlar. Sefine-yi Nûh indinde şinâverliği terk et. Nûh'un oğlu ki yüzücülüğü öğrendi şinâverliği terk etmedi. Ve dedi ki:

“Babam Nûh'un gemisini istemem. Çünkü ben yüzmek bilirim.”

“يَا بُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا” (Hûd Sûresi, 11/42) [Gemi, dağlar gibi dalgalar arasında onları götürüyordu. Nûh, ayrı bir yere çekilmiş olan oğluna, “Yavrucuğum, bizimle beraber sen de bin, inkârcılarla birlikte olma” diye seslendi]

Nûh meşreb olan sâhib-i hidâyetler diyor ki: Ey Nûh'un oğlunun tabiatında olan ehl-i delâlet, gel babanın ve hayru'l- mü'minîn olan şeyh-i kâmilin sohbet ve hizmet gemisine dâhil ol. Tâ ki havâdis-i kevnîyeye ve havâcis ve vesâvis-i şeytâniyete gark olmayasın. Nûh'un oğlu babasının bu da'vet i üzerine ona diyor ki:

“Hayır kabûl etmem! Ben yüzücülük bilirim. Ben senin bilgilerinden başka bilgiler tutarım.” Mürşid-i kâmil de cevâben ehl-i tuğyâna diyor ki: “Âgah ol ey ehl-i tuğyân inâd etme ki bu tûfan dalgası belâdır. Senin bilgilerin, yüzmelerin ise lâ'dır.

2 Mart

[69a]

Hazret-i Nûh oğluna:

“Gel bu isyândan geç, sefneye dâhil ol, kurtulasın”, dedi.

Oğlu da: “Hayır baba, hayır! Ben yüzücülük bilirim. Ben envâ-cı bahreden ve tuğyândan korkmam. Ben sana tâbî’ olmam. Ben azametli dağın üzerine giderim. Hiç oraya kadar deniz gelir mi? O dağ bana her zarardan âsımdır.” dedi. Hazret-i Nûh da cevâben:

“Ey oğul, gel öyle dağa felan konma, zinhâr o azametli dediğin dağ bu zamânda bir saman çöpü gibidir. Allah’ın rahmet ettiğinden başkası için kurtuluş yoktur. Cenâb-ı Hak sevgilisinden başkasına bugünde amân vermez.” Oğlu:

“Ey peder, ben senin şimdiye kadar birçok nasîhâtlerini işittim. Fakat hangisini işittim? Ben senin kabîlînden değilim. Beyhûde bana nasîhât verme. Sözlerin bana hoş gelmez. Dünyâda da âhirette de senden beriyim”, dedi. Hazret-i Nûh tekrar:

“Ey oğul, bugün naz günü değil, niyâz günüdür. Bil ki Cenâb-ı Hakk’ın şerîki yoktur. Şu an naz zamânı değildir. Şimdiye kadar kibir ve azamet ettin. Bu dergâha nâz sığmaz, niyâz [lâzımdır.] O Allah Azîmüşşân ki “لَمْ يَلِدْ” (İhlâs Sûresi, 112/3) [Ondan çocuk olmamıştır (kimsenin babası değildir). Kendisi de doğmamıştır (kimsenin çocuğu değildir).] onun vafıdır. Evlâdın nazını çekmez. “Veleyyûled” ki bu da sıfatıdır, babanın nazını hiç dinlemez. Oğlum işte burada bendelikten gayr-ı fâide yoktur.” Bu sözlerde idiler ki mevc geldi ve oğlunu parça parça etti.

“حَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ” (Hûd Sûresi, 11/43) [O, “Ben, kendimi sudan koruyacak bir dağa sığınacağım” dedi. Nûh, “Bugün Allah’ın rahmet ettikleri hâriç, onun azabından korunacak hiç kimse yoktur” dedi. Derken aralarına dalga giriverdi de oğlu boğulanlardan oldu.]

Asıl işte bu kıssalardan hisse çıkarıp anlayış etmeli.

Resûlullah Efendimiz buyuruyorlar ki: “Benim şerfatım Hazret-i Nûh’un sefinesi gibidir. O’na binen necât bulur. Binmeyen gark.”⁷³⁷ İşte görüyorsunuz ki sünnet-i seniye-yi Hazret-i Nebeviyyeden tehâlûf edenler [69b] Nûh’un oğlu gibi

⁷³⁷ Taberânî, Mu’cemu’l-Kebîr, c. III, s. 37-38.

muğrakînden olmaları muhakkaktır. Çünkü Allah'ın kânûnu lâ-yetegayyedir. Av'ave-i kilâb güneşin nûruna hâlel gelmez. Evvel de Allah, âhir de Allah, zâhir de Allah, bâtin de Allah'tır.

Hazret-i Nûh (aleyhi's-selâm.) oğlunun helâkini görünce Cenâb-ı Hak' a müteveccih olup dedi ki:

“Ey pâdişah, sabûr ve halîm tahkîk benim merkebim oldu ve senin kahrın seli, onun yükünü bana ziyâde oldu. İlâhî! Sen bana vaâd etmedin mi ki, ‘Ya Nûh, senin ehlin tûfândan necât bulur’, demedin miydi? Ben de vaâdine intizâr ettim, halbuki senin kahrın seli, benim oğlumu ve ehlimi helâk etti.

İlâhî Cenâb-ı Hak Celleşân Hazretleri, Hazret-i Nûh'un bu ma'rûzâtı üzerine “Ya Nûh, onlar senin ehil ve kavminden değildir. Görmüyor musun ki sen tevhit ve safâ-yı nübüvvetle beyazsın. O ise kâfir ve amel-i fâsid, gayr-i sâlih sâhibidir. O senin ehlinden değildir.” [buyurdu] Demek oluyor ki Hazret-i Pîr Efendimiz'in buyurduğu gibi: “Benim oğlum zürriyetimden gelen değil, yolumdan gelendir.” Hazret-i Rifâî (radiyallahu ahn.) evlâdı mükkeremlerine buyuruyor ki: “Ey oğlum eğer sen benim yolumda gitmez isen, yarın rûz-i mahşerde seni inkar ederim.” Böyle evlât ile babanın misli ona benzer ki, dibine kurt düşüp ağrıyan diş gibidir. Çünkü senin dışından birine kurt düştü artık o senin dışın değildir onu çıkar atıver ki dişlerinde, tenin diğer uzuvları da ondan bîzâr olmasın. “إلى جهة اخرجها.” Onun ilacı çıkarılmaktır. Tâ ki sende onunla rahat olasın ve selâmet bulasın.

8 Mart 339

[70a]

Hazret-i Nûh alâ nebiyyinâ alleyhi selâm

“ فَلَا تَسْأَلِنِ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنِّي أَعْظَمُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ” (Hûd Sûresi, 11/46) [O hâlde hakkında bilgin olmayan bir şeyi benden isteme! Ben sana cahillerden olmamanı tavsiye ederim.]

İtâb-ı celîlini gûş etti. Onun üzerine, İlâhî senin zâtından gayrıdan bîzârım o kimse ki senin mâğlûbun oldu senin gayrın olmaz. Allah'ın dostluğundan başka kimsenin dostluğu dostluk olamayacağına burada tenbîh vardır. Allah'dan mâadâsını dost ittihâz eyleyenler, örümceğin evini kendine muhkem kal'a ittihâz eylemesine benzer. Mısra-i sâni'de de işâret vardır ki mağlûb olanlar ya'ni vücûdunu vücûd-i

Hak'da fânî kılanlar Hak'tan gayri değildir. Fânî fillah olan enbiyâ-yı izâm Allah'tan gayri olsalardı, Cenâb-ı Hak Resûl-i Kibriyâ hakkında: Kim ki Resûllulah'a itâat ederse Allah'a itâat eder, buyurulmazdı.

“مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ” (Nisâ Sûresi, 4/80) [Kim peygambere itaat ederse, Allah'a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse (bilsin ki) biz seni onlara bekçi göndermedik.] Ya'ni Resûle itâat Allah'a itâattir, demezdi. “وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى” (Enfâl Sûresi, 8/17) [(Savaşta) onları siz öldürmediniz, fakat Allah onları öldürdü. Attığın zamân da sen atmadın, fakat Allah attı. Mü'minleri, tarafından güzel bir imtihânla denemek için Allah öyle yaptı. Şüphesiz Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.]

Ya Habîbim onu sen atmadın Allah attı, denilmezdi. Abd bana nevâfil ile tekarrub eder tâ ki ben onu sevinceye kadar. Bir kere ben onu sevdim mi benimle görür, benimle işitir, benimle tutar, benimle yürür. Ve kezâlik ehâdis-i şerifte vârid olduğu gibi: “Ben hastalandım sen beni iyâdete gelmedin, yâ kulum”⁷³⁸ gibi imâlarda bulunmazdı. Binâenaleyh enbiyâ ve evliyâ mazhariyetleri hasebiyle Allah'tan gayri değildir. Mü'min muhabbet ve hizmeti hâlisen Allah'a eylesin kendi gibi bir âciz beşere hizmet ve ubûdiyet onu Hak'tan dür eyler. Onu gayrı kılar diyen müşrikler yâr/ve söylerler, bî-ma'nâ hezeyânda bulunurlar. Demek oluyor ki mutlak mürşid-i kâmil bulmak lâzımdır. Burada bulamadınsa, Çin'e git.

İmdi Hazret-i Nûh allehyi selâm [70b] Cenâb-ı Hak'la bî-keyf olan ittihâdın beyânına şurûh edip buyururlar ki: “İlâhi! Sen biliyorsun ki seninle ben nasılım, benim seninle olan ittihâdım bârânla çemen nasıl ise benim vücûdumda seninle yirmi o kadar ondan fazladır. Benim vücûdum senden zinde ve şâddır. Senden gidâ alıcısıdır. İlâhi! Ben sana muttasıl değilim çünkü ittisâl iki şeyin birbirine ulaşmasıyla olur. Benim ittisâl ve ittihâdım öyle değildir. Ben senden munfasıl da değilim ki senden ayrı ve baîd olayım. Belki seninle olan hâlim ve fasl-ı bâlim bî-kem ve keyf bi-lâ îtilâldir. Ya'ni illet yoktur. İlâhi! Biz ki maâşir-i enbiyâ ve resulleriz, bizler deryâ-yı ilâhînin mâhîleriyiz. Sen ise deryâ-yı hayâtsın. Ey güzel sıfatlı olan padişâh-ı ilâhî sen bir fikrin meyân-ı kenarına sığmazsın. Sen mâlûllüye karîb değilsin.”

⁷³⁸ Müslim, Birr 43.

İllete mensûb olan eşyâ vardır ki o illet ya'ni sebep onun vücûdunu müstelzimidir. Halbuki Cenâb-ı Hakk'ın vücûdu bir sebep ve i'râz üzerine olmayıp vâcibü'l-vücûddur. Her şeyin zât ve ef'âline illet ve sebep vardır ki onun vücûd ve fiilini müstelzim olur. Eğer zât-ı bîcûnu bir illete ma'lûl olsa vâcibü'l-vücûd olmazdı. Ve eğer ef'âl-i evsâf-i ilâhîye muallel muallel bi'l a'râz olsa zâtı onunla müstekmel olurdu. İlâhî bu tûfân da ve bundan sonra bana takrîr-i ma'cerâda sen muhatâb olmuştun ben sözü sana söyledim onlara söylemedim, eğer zâhir hasebiyle muhatâb onlar olursa da Bâyezîd Bestâmî Hazretleri'nin buyurduğu gibi: “Ben otuz senedir Allah'la konuşup ondan cevâb alıyorum. Halbuki nâs beni kendileriyle konuşuyor zannediyorlar.” “أنا أقول أنا أسمع ليس في الدار غيره ديار” [Ben söylüyorum, ben dinliyorum, evde başkası yok] O'nu bilmiyorlar. [71a]

Cenâb-ı Hak kemâl-i lûtfuyla Hazret-i Nûh'a buyuruyor ki: “Ey Nûh eğer sen dilersen, cümle mağrûk olanları tekerrür-i haşr edeyim ve taht-ı serâdan yukarı vücûda getireyim. Bir oğlundan dolayı kalbini münkir etmek istemem, yalnız seni ahvâlından haberdâr etmek isterim. Neseb-i sûrî ve evlâdı zâhirî senin yolunda gitmedikçe, benim enbiyâma yâr olmaz.” Hazret-i Pîr Seyyid Ahmed er-Rifâî evlâtlarına buyuruyorlar ki: “Benim yoluma gitmezsen yarın rûz-i mahşerde seni inkâr ederim. Babadan ev, vesâire mîras kalır. Ama ilim ve şeyhlik mîras kalmaz. Bu yol başka yol, bu yol içtihad, isti'dâd ve tevfik-i Hüdâ yoludur. Başka şey yok.” Hazret-i Nûh diyor ki: “Yok, yok Ya Rabbi! Eğer sana lâzımsa ve rızâ-yı şerîfine muvâfıkça beni de gark et. Senin hükmün ne ise o bana candır. İlâhî! Ben masnû'dan hiçbir şeye nazar etmem, şâyet etsem de, yine nazarım sen olursun. O şeyde bana bahâne ve mir'ât olur.”

Cümle eşyâda esmâ görünür

Cümle esmâda müsemmâ görünür

Bu Niyâzî'den de Mevlâ görünür

Kande baksan ol güzel Allah'ı bul

Âdem isen semme vechullahı bul⁷³⁹

İşte İlâhî! O nazar ettiğim bahâne ve mir'âtta ben seni görürüm. Hazret-i Ebû Bekir (radıallahu anh) Efendimiz'in, hiç bir şey görmedim ki onda Hakk'ı görmeyeyim sözü bunu müebbeddir. İlâhî ben senin sun'î bâ-kemâlinin âşığıyım. Gerek şükürde

⁷³⁹ Niyâzî-i Mısırî Divânı, Yay. Haz. Kenan Erdoğan, Ankara, Akçağ Yay., 1998, s. 128.

olsun, gerek sabırda olsun ben kâfirler gibi âşık-ı masnû' değilim. Burada dikkat buyurulsun ki masnû' ve mahlûka aşk u muhabbet câiz değildir. Evlâdın [71b] bile olsa meğer ki hâlikının ona rızâsı ola. Meselâ bir oğlun olsa Hakk'a âsî ve kâfir olsa, sen ona âşık olur isen şer'an kâfir olursun. Zîra rızâ-yı küfr, küfürdür. Ya'ni küfre râzı olmak, küfr etmek demektir. O hâlde sun' ile masnû'un beynini şu vecihle tağrik etmeli ki sun'u sâni'in sıfatı olur. Nasıl ki hükümet hâkimin, nusret nâsırın sıfatı oldu ise.

16 Mart 339

Hazret-i Pîr (radiallahu anh) buyuruyorlar ki, "Ashâb-ı kelâm'dan bir sâil bana tahkîk-i suâl etti. Çünkü o sâil bahs-i cidâle âşık idi. Bana dedi ki:

⁷⁴⁰ "الرضا بالكفر كفر" [Küfre rızâ küfürdür.]”

Küfre rızâ aynı küfürdür. Hadîs-i şerîfinin nüktesini ve kezâlik Cenâb-ı Peygamber Hazretleri'nin rabbinden hikâyeye tarîkiyle, kazâya müslüman olanlar için rızâ gerektir. Ve yine rabbimden hikâyeye tarîkiyle buyuruyor Resûlullah Efendimiz: “Kim ki benim [72a] ni'metlerime şükr etmez ve benim verdiğim belâlara sabr etmez, kim ki kazâlarımâ râzı olmazsa, benden başka Allah arasın”.⁷⁴¹ Peki âmennâ, diyor sâil, fakat küfür nifâk Hakk'ın kazâsı değil midir? Şüphe yok ki kazâsıdır.

“إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ” (Kamer Sûresi, 54/49) [Gerçekten biz, her şeyi bir ölçü ve dengede yarattık.] âyetleri buna delil değil midir?

Hazret-i Peygamber buyurmuşlardır ki: “Olan olmuştur.”

⁷⁴² "جَفَّ الْقَلَمُ بِمَا أَنْتَ لَاقٍ" [Olan olmuştur. Senin kaderini yazan kalemin mürekkebi

kurumuştur. Olacak olan mutlaka başına gelecektir.] “Yazılan yazılmıştır ve o yazılan şeyler üzerine kalemler kurumuştur. Gerek iyi gerek kötü her şeyin Hâlıkı O'dur.”

“و ما خلقكم بما تعملون”

Demek oluyor ki o Cenâb-ı Zülcelâl'in irâdesi olmayınca bir şey zuhûra gelmez. Küfr ü nifâk, kazâ-yı Hak olduğu ma'lûm olunca, eğer kazâyâ râzı şikâk olur

⁷⁴⁰ Zemaşerî, Keşşâf, c. III, s. 172.

⁷⁴¹ Taberânî, Mu'cemu'l-Evsat, c. VII, s. 192.

⁷⁴² Buhârî, Kader 1, Nesâî, Nikah 4.

ve rızâyı küfr, küfr olur. Ve kim ki kazâma râzı olmazsa, başka Rab arasın. O da benim için ziyân olur. Öyleyse, bu ikisinin meyânını nasıl te'lîf edelim, ne çâre bulalım, dedi.

Hazret-i Pîr (radiallahu anh) o sâile diyor ki, “Ey sâil bu küfr-i makzîdir. Başka değildir. Bu küfr rast ve dürüst âsâr-ı kazâ oldu, aynı kazâ değil. Binâenaleyh, kazâyı mâzîden tağrîk etmek lâzımdır. Kazâ nedir? Allah Tebârek Hazretleri'nin kendi ilm ü hikmetine muvâfık o eşyâ, fihaddizâtihâ, öyle olacaktır. Başka türlü olmak mümkün değildir. Mâzî ise mahkûm ma'nâsınadır. Demek oluyor ki kazâ kâdînin sıfatıdır, makzî değil. Binâenaleyh Hâkim-i Mutlak'ın ilm-i ezelfisinde olan hükmüne râzıyız ki o mahzâ hayr ve ayn-ı hikmettir.

Kazâ Cenâb-ı Hakk'ın ezelde, eşyâ üzerine kendi ilm ü hikmetine muvâfık hükmüne derler ki, o eşyâ fi haddizâtihâ öyle olacaktır. Başka türlü olmak mümkün değil, ben küfre o cihetten râzıyım ki o kazânındır. [72b] Zîra bu kazâ-yı ilâhî mertebesinden habâset-i nefsâniye ve kabâhât-i ta'bâniye yoktur. Bizim nizâ' hadesemiz olduğu cihetten râzı değiliz zîra bu cihetten küfür ve mâ'siyet nefs-i leîmin kârıdır. Küfür, kazâ cihetinden küfür değildir. Belki mertebe-yi kazâ cihetinden küfür sıfat-ı celâlet ve settâriyet ve kakhâriyet-i ilâhîdir. Ve ayân-ı küfre ve mazâhir-i esmâ-i kahriye ve celâliyedir. İmdi kazâ cânibine nazar olunsa ayân-ı küfriyeyi mazhar-ı kahr-ı celâl görürsün. Bu sıfatlar ise Cenâb-ı Hakk'ın esmâ-i hüsnâsıdır.

İmdi bu mertebe-yi nâsûtiyede olan küfür kazâ ve kader cihetinde olan küfür değildir. Kazâ ve kader cihetindeki küfür mahzâ aynı hikmet ve hayırdır. Küfür ve kâfir cehl-i zulmet-i nefsâniyedir ki hâlikını bilmez ve bilenlere tâ'biyet etmez. Demek ki bu söylediğimiz kazâ ve kadere mahsûs olan diğeri nefs-leîmden mütevellit olandır ki küfürle bunun beyinde fark vardır. Biri merdûttur, diğeri mev'ûddur. İcâb-ı küfürden rızâ-yı küfür lâzım gelmez.

Mürîd hâlik-ı şer ve kubh olmakla o kabîh olmaz. Meselâ ziştî-i hak ziştî-i nakkaş olmayı müstelzim değildir. Nakkaştan ziştî göstermekte lâzım gelir. Nakkaşın sadâkati güzeli gâyet iyi ve güzel, çirkini gâyet çirkin yapmasıyladır. Binâenaleyh Cenâb-ı Hakk'ın iyiyi de kötüyü de güzeli de çirkini de şeytanı ve küfr-ü isyân ve tuğyânı fi haddi zâtihâ bunları kabîh halk ve îcâd etmesi, hâlikiyet sıfâtına şeyn ve ayıp vermez. Belki kemâl ve kudretini isbât eder. Belki hikmet-i bâligasını mübîn olur.

Meselâ bir hakîm-i maraz ve mariz-i mea'l-kerâhe ve adem-i rızâ ile ister. Marazı sever mi hekim? Elbette sevmez, hekim mea'l-kerâhe ve adem rızâ ile istiyor. Niçin sıfat ve kemâl-i hazâkatı onda âyân olsun için. [73a] Bir âlim-i sâdık cehil, câhil-i ilm-i olduğu halde murâd ediyor. Adem-i rızâsıyla niçin onun cemâl-i ilmi onda rû-nümâ olması için. Çünkü eşya her şey zıttı ile tebeyyün eder. Binâenaleyh cehil olmasa idi ilmin kadri bilinmezdi. Kûfûr ve şirk olmasa idi îman ve îkân beli olmazdı.

Nefs, hevâperest ve şerâb, şehvetle mest olmasa idi ona teklîf olunmaz ve maâsîden ve şarâb-ı şehvetten nehyolunmazdı. Hâkim-i Mutlak şeytanı ve cemî'-i kabâyihî halk eyleyip ve buna tabî' olmayın o sizin adüvv-i cânınız demezdi. Onu kabîh halk etmeye idi bu nehve lüzûm kalır mıydı? Şehvet-i leîme îcâd etti tâ ki tâbî'-i nefis ve esîr-i şehvet olanlar itâb ve ikâba müstahakk olsun.

Binâenaleyh nazar olunsa şer ve kabâyihînin îcâdı maksûd-i bizzât olmaz belki maksûd-ı bi'l-gayr olur. O zarardır. Cenâb-ı Mevlâ müteâl hayrını sevdi. Ondan râzı oldu. Ve onu bizzât murâd edip halk eyledi. Ve kabîh-i ve şerri sevmedi. Onlardan râzı olmadı. Lâkin zuhûr-i hikmet-i bâliğa ve bürûz-ı hayret-i nâfiyâ için onları halk ve îcâd eyledi. Eğer ben bu kazâ ve mâzinin bahsini ehl-i kelâm gibi tefekkür ve tassannu'la açarsam suâl ve cevâb çok uzun olur.

Meselâ sâil bu sözlere karşı dese: Tatalım ki o mahkûm-i ilmiyye olan abdin cehli hubsîdir. Mahall-i hubs-i nizâ' olan kâfirin vücûdunu ve vücûdundan bu küfr-i nizâyı hâvî mürîd ve hâlık kimdir?

El cevâb: Hazret-i Hak'tır. Sâil yine dese ki çün ki ayn-ı kâfiri ve cemî'-i ahvâlini hâlık ve mürîd olunca onun küfrü dahî onun halkı hasebiyle murâd olmaz mı? Hazret-i Hakk'ın murâdı o küfre aynı rızâ vermesi nasıl küfr olur? [73b] Cevâb: Denir ki Cenâb-ı Mevlâ, Mürîd ve Hâlık'tır. Lâkin abde murâd teklîf olmak için akl u ihtiyâr verdi. Abd ne vakit ki ihtiyâr-i cüz'iyyesini küfür cânibine sarf etse Cenâb-ı Hak onu halkeder. Bu sûretle hâlık Hak ve kâsib kul olur. İlim ma'lûma tâbidir. Ve bu mesellerin nereye gittiğini cihet ve kıyasını ârif-i billah olanlar elbette anlarlar. Zîrâ kazâ ve kaderden bahsetmek haramdır. Tekellüm inde'l-fukahâ bid'ât u dalâlet-i ve isyân olduğu gibi ehl-i hâl indinde kıyl u kâl ve cidâle mâni' zevk-i bâldir.

İlim ma'lûma tâbîdir dedik. Bunların ma'nâ-yı hakîkîsini ârif-i billah olanlar müşâhede ederler. Burada bize lisân-i irfân için sükût etmek ve lisân-ı edeble söylemek lâzımdır. Ve Hazret-i Âdem:

“رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا“ (A'râf Sûresi, 7/23) [Dediler ki: “Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyân edenlerden oluruz.”] dedi. Cenâb-ı Hak: “Sen biliyor mu idin ya Âdem bu benim kazâ ve kaderim değil miydi?”“Evet biliyorum ya Rabbi, fakat edeben bana düşen bu idi.”

Edeb, edeb, edeb...

Hazret-i Pîr (radiyallâhu anh) ashâb-i kal ile erbâbı hâlin mâbeynini fark etmek için latîf ve hoş bir misâl îrâd buyuruyorlar:

Bir kır sakallı adam bir berbere gider. Aman beni tıraş et fakat bunun içinden kır kılları ayıkla. Çünkü ben yeni evlendim. Berber akıllı, sakalı tıraş eder herifin önüne kor.

“Aman efendi beni çağırdılar meşgûliyetim çıktı gideceğim, senin işin yok bunları birer birer sen ayıkla” der.

Burada sakaldan murâd ehl-i kıyl u kâldir. Âyine dârdan ya'ni berberden murâd ârif-i dindârdır. Ne vakit bir kıyl u kâl ehli ârif dindarın önüne gitse, bu benim vech-i zâtında biten kıyl u kâl kıllarını ayır dese, ârif onun kıyl u kâlini ve cevâb suâlini kesib önüne kor. Ve der ki: Siyah kıllar suâl, beyaz kıllar cevâbtır. [74a] Artık sen tefrîk et, benim işim vardır.

Yine bir hikâye buyuruyorlar:

Biri Zeyd'e yâhud birine bir tokat aşk etmiş. Zeyd dahi o kimseye tokadı îade edeceği zamânda urmak üzere hamle edince o adam: “Aman sana bir suâlim var” der. “Ben senin kafanı tokatla urduğum vakit kafan tırak dedi. Aman gözüm bu ses benim elimden mi çıktı senin kafandan mı? Bunu bana söyle. Çok endîşede kaldım”, dedi.

Bunun cevabını ver bana, Tokat yiyen dedi ki: “Ey sâil-i hayâlât-pîşe, ey işi gücü hayâlâtla uğraşan kimse sen ki bî-derdsin. O hâlde bunu sen endîşe et, onu sen düşün. Yalnız onu bil ki bir elin sedâsı çıkmaz derler. Bu ses, ikisinin birbirine inzimâmından mı oldu? Onu sen düşün. Kazâdan mı yâhud makzî olan abdin

vücûdundan mı oldu yoksa bu ikisinin tevhîdinden mi oldu sâhib-i dert için bunu düşünmeye vakit yoktur. Onu sen düşün.”

23 Mart 339

[74b]

Ashâb-ı güzîn, rıdvânallahu teâlâ alleyhim ecmaîn hazerâtı mâbeyninde Kur'ân-ı Kerim'i hıfz eylemiş az kimse vardı çünkü onların şânı Hazret-i Kur'ân'ı tedbîr eylemek ve mâanî-i şerîfesini tefekkür eylemek ve âyet-i rahmet okusalar duâ ve recâ eylemek mevâizden müttehaz ve mütenâsih olmak ve kıssalarından ibret almak ve o emirlere amel kılmak ve nevâhisiyle menhâyetinden müctenîb olmak idi. Gerçi onların canlarının hıfz-ı Kur'ân eylemeye büyük şevkleri vardıysa da, Hazret-i Kur'ân'ın ma'nâsına ve esrârına müşteğil ve münhemik olduklarından dolayı elfâzını hıfz eylemekten geri kalmışlardı. Bunlar en ziyâde akl u rûhlarını doldurmaya sa'y ettiler ve kemâl buldular. Ve elfâz-ı lügâte müşâbih kısırlardan müstâğni oldular.

Ma'lûmdur ki fıstığın kabuğu ne kadar ince olsa özü o kadar dolgun olur. Çünkü âşığı dostu yakar. Ve tâlib olanın binâ-yı sûrisini yıkar. Onun için işte ashâb-ı kirâm hazerâtı Kur'ân'ın rub'unu hıfz eden kimseye bu kimse içimizde ulu kimsedir, derlerdi. Bu sultanların kuvve-yi hâfızası pek yerinde iken hıfza merak etmemeleri nedendir. Çünkü bu sultanlar bir âyetle amel etmeseler bir başka âyeti tâlim etmezlerdi.

Şeyh İbn-i Atâdan nakl olunur ki:

“Bu zât kesret-i tilâveti Kur'ân'a mübtelâ imiş. Kur'ân'dan ne kadar hizb tilâvet ettiğini bâzı ahbâbları sorarlar, kendileride cevâben, on dört seneden mukaddem günde bir hatim ederdim, şimdi on dört senedir ki ancak ibtidâdan Sûre-i Enfâl'e kadar geldim”, dedi.

Edebe mürâât ve hıfz-ı elfâz u lügât; tertîl-i hurûf u kelimât. Böyle bir meslekte olmaz. [75a] Ve eğer olur ise pek acîb olur. Meselâ mertebe-yi istiğnâda iken niyâza ve ihtiyâta riâyet etmek mâniatü'l-cem'dir. Zira kısayı uzununu bir yere birleştirmek gibidir ki bir şey hem kısa hem uzun olsun, kâbil değildir. Öyle ise bir kimse tilâvet-i Kur'ân'ın şarâbiyla mest oldukça riâyet-i elfâzda müstâğni olmuş iken, yine ona muhtâc olmak şey-i vâhidde zıttını cem' etmek gibidir. Asâ körlerin ma'sûku olur. Ya'ni elfâz-ı Kur'ân ki körlerin asâsı gibidir. Ekseriyâ dilleri kör olanlar onunla istidlâl ederler. Ve ne kadarları ona ittikâ edip tarîk-i maîşetlerini onunla te'mîn

ederler. Eksker körler Kur'ân-ı azîmin sandığı olur. Onu halk için maîşetini te'mîn için hıfz eder.

Hâsılı o kimse ki sûret ve ma'nâ-yı kerîmi cem' etti. O kimse kâim makâm-ı Hazret-i nebevî ve vâris-i ekmel-i Hazret-i Mustafa oldu. Fakat o kimse ki ma'nâ ve esrârdan geri yalnız sûrette kaldı, sanâdık-ı Kur'ân gibi a'mâllerden oldu. Fakat şunu da biliniz ki sûreti bilenler, elbette Kur'ân'dan hâli olanlara nisbetle âlîter oldu. Çünkü merd tâlib matlûbunun visâline düştü ve maksûduna ulaştı. O merdin önünde medlûle delâlet kılan serd (?) oldu.

Binâenaleyh bâde'l-vusûl ile'l medlûl delîl ve kılavuza hâcet kalmaz. Mâdem ki sen matlûbuna yetiştin, ilmin talebkârlığı doğru olmaz. Çünkü medlûl taayün olunduktan sonra delîl talebinde bulunmak beyhûde ve abes yere ömrü zâyi' etmek demektir. Meselâ sen çünkü âsumânın damları üzre oldun, âsumân ve eflâk üzere çıktın, nerdebânı aramak elbette garîb olur. Çünkü âsumânın merâtibi üzere çıktın. [75b]İlmi bildin esrâr-ı hakâyıkına vâkıf oldun, nerdebân aramak serd-i kabîhtir. Burada bir suâl vârid olabilir o da budur: Cenâb-ı Hak, Resûl-i Ekremine hiç bir şeyin izdiyâdı için emir buyurduğu hâlde ancak ilim için emir buyurdu. Hazret-i Mûsâ ûlû'l-azm peygamber iken: "Benim senden a'lem bir kulum vardır, ondan ilim tahsîl et", diye buyurduğu ve ilmin bir bahr-i nâmütenâhi olduğu ma'lûm:

“ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ” (Tâ-hâ Sûresi, 20/114) [Gerçek hükümdâr olan Allah yücedir. Sana vahyedilmesi tamamlanmadan önce Kur'ân'ı okumakta acele etme. "Rabbim! İlmimi arttır" de.] âyetiyle emir olduğu halde onun tahsîli ne vecihle ayıp olur? Cevâben denir ki: Ma'lûm olan ilimden murâd Hazret-i Kur'ân'ın maânî ve hakâyıkıdır. Bu dediğimiz nerdebândan murâd da onun tahsîli için olan ilimlerdir. İmdi kelime-i Kur'ân bilecek kadar sarf ilminden ve i'râbını bilecek kadar nahivden icâz maânisini bilecek kadar da ilm-i beyândan öğrenecek olsan ve bu sûretle Kur'ân'ın hakâyıkına vâsıl olsa, artık bu ilimleri araştırmasına lüzûm kalmaz. Çünkü maksûd budur. Ya'ni Kur'ân'ın esrâr-ı hakâyıkına vâsıl olmaktır.

Bâde'l-husûl ile matlûb bu nevî' ilimlerin talebkârı olmak ve delâil gibi ulûmun hakâyık ve dekâyıkına iştigâl etmek ayıptır. Onunla iştigâl etmek medlûl u matlûb müşâhede-yi cemâle mânî' olur. Matlûb ve mahbûb olan ilim mahbûb ilmidir. Ve talebkârlığı kabîh olan ilim de delâil ve vâsıta ilmidir. Meselâ bir parlak mücellâ âyine ki sâf ve celâlî oldu. Ve sûret-nümâ olmakda kemâlini buldu. Tekrâr ona sikâl ve cilâ

urmak elbet cehil olur. Meselâ bir kimse birçok mürâcaat edecek şeyleri katettikten sonra sultânın huzûrunda hoş olur. O vakit onun husûlune delâil, sultâna vusûl dilemek ve ona vâsitalarla iştigâl etmek çirkin ve kabîh olur. İmdi edeb-i [76a] hazret-i ilâhîye bu âyet-i celîleyle sâbittir ki, Cenâb-ı Hak nebî ekremînin edeb-i hümâyunları hakkında buyurdu:

“ مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَى ” (Necm Sûresi, 53/17) [Göz (gördüğünden) şaşmadı ve (onu) aşmadı.] Ya'ni o hazretin basarı eşyâ ve mükevvenâta nazar etmeyip hadlerinden tecâvüz kılmadı. O Hazret-i Zîşân'ın hissî edebine ve ulûvv-i himmetine bu âyette sitâyîş vardır. İmdi vâris-i nebevî olanlar edeb-i Hazret-i nebeviyeye riâyeti işte böyle etmek lâzımdır.

Hazret-i Pîr (radiyallâhu anh) edeb-i hazret-i ilâhîyenin beyânına şurû' edip bir âşıkla ma'şûkun hikâyesi zımında âşıkla lâzım olan edebi ta'lîm buyuruyorlar:

Bir kimseye cânânı visâlınden behremend etmek için huzûruna celb etse, o kimsenin huzûr-ı canânda canânına kavuşmak için evvelce yazdığı beyitleri ve onun hakkında ettiği medh u sitâyîşleri ve istirhâmları hâvî bir mektup okumaya başlasa, ma'şûku onu te'dîp eder. Ve der ki:

Vuslata erdikten sonra bunu senin yaptığın ömür ziyânından başka bir şey değildir. Ben senin önünde hâzır olayım da sen bana mektûb oku. Bu âşıklar nişânı değildir. Âşıklar ma'şûkundan gayrısına meyl u iltifât kılmaz. Ey âşık, Hazret-i ilâhînin edebini Hazret-i Peygamber'den dileyessin. Âşıkların şânı ve muhiblerin nişânı huzûr-ı yârda bu ekvân sahîfelerine iltifât vermemek ancak mushâf-ı yâri okumaktır.

Âşık cevâb veriyor ve ma'şûkuna diyor ki:

“Evet benim önümdesin hazır ve bana her cihetten nâzırsın. Lâkin ne fâide ki ben senden nasîb u hazzımı iyi bulamıyorum.”

Burasına dikkat buyrulsun, dervişliğin mühim kısmındandır. Gerçi ben senin şimdi cemâlini müşâhede ediyorum, lâkin onda ben âb-ı safâ bulamıyorum. [76b] Şimdi âşık ma'şûka bunu söyledi. Ma'şûk o nâdana diyor ki:

Öyle ise ey nâdan, sen öyle kendini âşık zannetme sen gerçi bana âşıkısın fakat bu aşkı ikiye ayıralım, birisi benimki bâki, diğeri ise benim aşkıma bahânesi ile olan hâllerdir. Sen aşk hâletini benim aşkıma şerîk ediyorsun ki fânîdir. O da benim aşkımla olan hâlâttir. Lâkin sen bana âşık olmayıp da zevk u hâlâta keşf u kerâmâta âşık olur

isen, o hâlde kendine derviş demek doğru olamaz. Beni benim için sevmeli, zevkim ve hâlim için sevmemelidir. O zamân ma'sûkun ben değil, zevk-i hâlet olur. Çünkü zevk-i hâlet olur ise benden haz alırsın. Yok eğer olmaz ise benden kaçarsın. İşte bundan anlaşılıyor ki vecd u hâlat ve keşf u kerâmat ve bunlar emsâli olan hâlat perde-yi zâttır. Ey hâl zevkine mağlûb olan kimse, o hâlde ben senin nazarında ma'sûkun hânesiyim ma'sûk değilim.

30 Mart 339 [77a]

Aşk nakd üzeredir. Sandık üzere değil. Ya'ni zât-ı ilâhî bu hâlâta menba' ve ezvâk-ı kerâmâta masdar olduğu cihetten ma'sûka olan hâlâtın hânesi gibi olur. Ve o halât aşk-ı nakd ve zât-ı mahbûb ise ona sandık mesâbesinde olur. Böyle gören âşık Hazret-i Mahbûb tarafından teşni' ve ta'rızan denir ki:

“Ey âşık vecd-i hâlât ben senin ma'sûkun olan zevk-i halâtın hânesi ve menba'ı olurum ve senin aşkın nakdi olan zevk-i hâletedir. Yoksa o zevk-i hâlâta sandık gibi mecma' ve mahzen olan ben zâta değil. Burada tevcîh-i ma'nâ budur ki sâlik mertebe-i muhabbeti Hakk'a vâsıl oldukta ve o muhabbet vâsıtasıyla ona türlü türlü zevk ve hâletler ve keşf ü kerâmetler ve lezzet-i halâvetler hâsıl olur. Bir derecedeki rûh-ı muhibb ona ülfet eder ve onu kendisine yâr ittihâz edip müvâneset eder.

Şu vakit ki gayret-i mahbûb şirket-i sûz zuhûra gelir ve o kimseyi ifnâ-yı havârik ve hâlât kılan zâtına karîb eder. Ve âşıkda evvelce zuhûra gelen ezvâk ve hâlât o vakit zâil olur. O sâliğin zât-ı mutlakadan lezzet almaya ve bi-lâ hâlât ve ezvâk visâl-i Hazret-i Mahbûb'dan hâlâvet bulmaya istîdâdı olmadığına binâen ma'sûk ve mahbûbesi olan ezvâk-i hâlâta o vakit iltifât ve inhimâk etmek mecbûriyetinde kalır. Zât-ı mutlakadan ve visâl-i Hazret-i Mahbûb'un ezvâkından zevkyâb olmaya isti'dâdı yoktur.

İşte o sâlik bu sûretle hareket edince, bu yukarıda söylediğimiz hitâblara lâayık olur. Edeb-i huzûr-i ma'sûk bu değildir. Âşıkta herhangi bir murâd olmamaktır. [77b] İşte edeb-i huzûr-i ma'sûk budur. Ma'sûk fî hadd-i zâdihi bu kimsedir ki iki kalb yoktur. Nasıl ki Cenâb-ı Hak buyuruyor, “Ben bir bâtında bir sadırda iki kalb koymadım.”⁷⁴³ Bu ma'lûm olunca bir gönülde iki ma'sûk olmayacağı anlaşılır. Ma'sûk odur ki senin ona muhabbetin cemî'i şûâbdan pâk ve hâlis olmalıdır. Evvel ve âhir ve

⁷⁴³ Ahzâb Sûresi, 33/4.

muntehân o olmalıdır. Ve ona nihâyet bulmalıdır. İşte çünkü o ma'şûku bulasın. Dediğim vech ile ondan sonra başka eşyâya muntazır kalmazsın. O güzel görününce başka güzel sevmeye muhtâc olmazsın. Senin için âşikâr olan o olduğu gibi sırrı bâtınında da matlûb olur. Hâsılı zâhir ve bâtının ittihâd eder.

Buraya kadar mâşuku hakîkînin ve onun aşkında hâlis olmayan âşıkların ahvâlini şerh beyân buyurdular. Şimdi de mâşuk-i hakîkînin aşkında hâlis ve kâmil olanların mertebelerine tevzîha şurû' edip halîfe müstahlifîn aynı olduğu bu beyitle irâd buyuruyorlar. Şimdiye kadar anlaşıldı ki, hâlis olmayan kimse esîr-i zevk-i hâldir. Diğeri, aşkında hâlis olan ise emîr-i ahvâldir. Mevkûf-i hâl değildir. Hâl nedir? Kabz, bast, zevk ve şevk gibidir ki, bir sıfat-ı nefsâniye zuhûr ederse zâil olur. Âşık sâfi kalbe vârid olan ahvâlin hâssasına hâkimdir. Çünkü o sultân masr-ı hak ve Allah vücûd-i mutlakdır. Mevkûf ve mahkûm hâl değildir. Zira kendisi fenâdadır. Hâlin mahkûmu olan bakiyye-yi vücûdu olan kimselerdir.

Ay ve sene emîr-i ahvâl olan sultânın bende-i efkendesini olur. Ne için? Emîr-i halîfe-i ilâhîdir. Ayı, seneyi bi-iznillah taht-ı hükûmetine almış sâir eşyâyı nâmütenâhide dahî tasarruf kılmıştır. [78a] Cemî' eşyâ onun emrine mutî' olmuştur. O sultan ister ise cisimleri hayy ve vâsıl-ı cân eyler.

Binâenaleyh hâle mevkûf olan ve zevk-i hâlin zuhûruna muntazır oturup hâl arayan kâmil olmaz. O menkufi hâl olmayan muntehî ve kâmilin dest-i irâdeti kimyâyı hâl oldu. Hazret-i İlyâs gibi muhavvilü'l-ahvâl oldu. O sultân-ı zî-şân dest-i irâdetini tahrîk etse, bakır gibi denî olan ahvâl onun mest ü âşıkı olur. Ve onun dest-i irâdetine inkıyâd eder.

Bir gün Hazret-i Pîr'in huzûruna Bedreddin Tebrizî nâm bir kimse geldi. O kimse huzûra çıkınca dedi ki: "Ben öyle bir hünere vâkıfım ki fukaranıza günde epey bir miktar para tedârik edebilirim. Toprağı altın ederim. Kimyâ bilirim." Hazret-i Pîr o kimseye gazâb buyurdu:

"Sübhanallah! Biz isteriz ki her gün, elimizde sîm ü zeri hâk edelim. Ve fitne-i uyutup yârânımızı onun te'sîrâtından hâlâs edelim. Sübhanallah! Bizim meşrebimizin zıddı olan bir kimse karşımıza gelip hâki altın yaparım diyor. Ey gâfil, bil ki Allah'ın öyle kulları vardır ki, bir nazarda baktıkları yeri sîm ü zer ederler deyip karşılarındaki

mermer sütuna nazar edip Allah'ın izniyle altın ol deyince sütun baştan aşağı altın olmuş.”

İşte görüyorsun ya Allah'ın kudret-i kuvvetine nihâyet yoktur. Binâenaleyh sen bu fikirde olunca bizim dâireye dâhil olamazsın, buyurdular Resûl-i Kibriya. “*Mevt haddizâtında a'zâm belâ ve ecel cefâ iken, Allah'ın sevgilileri için tereyağından kıl çeker gibi kolay ve sevgili olur.*” [78b] Hani Hazret-i Ali (radiyallâhu ahn.) Efendimiz'e sormuşlar ki: “İnsan can vereceği vakit hâlet-i nezi'de olan ne duyar?” Buyurmuşlar ki: “Farz ediniz içerdeki bütün damarlara kadar her tarafa merbût bir dikenli ağaç olsa kökü de ağzın içinde olsa, bir kimse bu ağacı kökünden çekse o ev'iyeden çatır çatır o dikenler çıkarken ne acı duyarsa ölürken de öyle acı duyar”, buyurmuşlar. Hazret-i Ömer (radiyallâhu anh) de: “Bir kimseye kırk darbeyi seyf ettirseler ne acı duyarsa ölürken de onu duyar”, buyurur. O kimse de: “Kur'ân-ı Kerim'de hiç bir şey yoktur ki mevcûd olmasın. Şüphesiz bu hadîs-i şerîfnde Kur'ân-ı Kerim'de bir yer vardır aman ya Resûlallah bunu bana göster meraktayım.” der. O kimse âlem-i menâmda Efendimiz'i görür, Yâ filân, -o hadîs-i şerîfin Kur'ân-ı Kerim'de mevzi'i Sûreyi Yûsuf'tur- buyurur. Kendine gelince Sûreyi Yûsuf'u açıp okur. İşte burasıdır, diye ilhâm olur.

Züleyhâ kendine ta'n u teşni eden Mısır kadınlarına mükellef bir ziyâfet çekti. Ellerine birer portakal verdi. Bıçaklarıyla berâber aman yemeyiniz, ben gelinceye kadar. Ben geleyim de öyle soyup yersiniz dedi. Hepsi ellerinde bıçaklar beklerken ansızın Hazret-i Yûsuf'u getirdi. Bunlar hâşâ, bu insan değil başka bir şey diye onu temâşâ ederlerken farkında olmadan parmaklarını kestiler, duymadılar. İşte Allah'ın sevgililerine de nûr-i cemâl zâhir olunca vücûdu zahmet çekiyor görünür ise de bu da bir hikmet üzere olup kendisi sekerât-ı mevdi duymaz. [79a]

Hazret-i Pîr, Hazret-i Hüdavendigâr Azrâil aleyhi's-selam, Cebrâil'i müşâhede kılınca buyurdular,

Piş terâ piş terâ cân-ı men

Pîk der hazret-i cânân men

Senin önünde benim canım Hazret-i perverdigârın kuyusunun peyki gibidir. Şeyh Sadreddin Konevî hazretleri nefahât-ı ilâhîyesinde derler ki:

“Kâmil o kimsedir ki, onun mevti kendi irâdesine muhavvildir. İster yaşar ister ölür. Böyle bir kâmil isterse har ve neşter nerkis ve şister olur. Ya’ni kötü hâl ve belâ latîf-ter ve hoş-ter olur. Hâsılı bu sultanlar dâire-i beşeriyetten çıkmışlardır. İnsan olmuşlardır. Ve ukûl-i ahvâl kaydından halâs olmuşlardır. Ve öte geçmişlerdir. Sûfî hâlde ibn-i vakt olur, lâkin sâfî vakt ve hâlden farîğdir. Sûfî ebî vakt olan kimse bir evlâd babasına ne mertebede mahkûm ise sûfide vakte bu mertebede mahkûm olur. Ve vakit onda keyf-i mâyeşâ mutasarrıf olur. Fakat sâfî olan ya’ni gıll u gış ve beşeriyetten pâk olan ve zâtını gubârı jengâr-ı sivâdan temizleyen ve safâ bulan kimse vakitten ve hâlden fârîğdir. Vakit burada hâle mahal olan ân ve zamândır. İmdi sâfî, hâl ü mahalden fârîğdir. Sâfînin vakt-i hâlden ferâğ-ı bâline bu söz delâlet eder ki, Hazret-i Hüseyin İbn-i Ali (radiyallâhu ahn) dan rivâyet olunur: Bir gün, hâne-i saâdetlerinde yangın oldu. Kendileri de secdede idiler. Yangın sönüncüye kadar başlarını kaldırmadılar. Secdeden kaldırdıktan sonra kendilerine başlarını ne için kaldırmadıkları suâl oldundukta, bu büyük ateşin hâtırası küçük ateşi görmeme mâni’ oldu buyurmuşlar.

Gelelim âşık ile mâşuk arasındaki muhâvereye. Ma’şûk diyor ki, sen âşık-ı hâlsin. Veyâhut temsîl edildiği sûrette [79b] şeyh dervişine diyor ki sen âşık-ı hâlsin çünkü emre tâbi’sin cemâle değil, zevke âşıksın. Ya’ni o ma’şûkun önünde mektub okuyan, yâhud kendi zevkine meyl edene o ma’şûk dedi ki, sen zevkin ümîdi için etrafımda dolaşıyorsun zevkini kesmem. Sen benden zevk almazsın çünkü o istîdâdı hâiz değilsin.

6 Nisan 339

O mahbûb ki bir dem nâkıs ve bir dem kâmildir, o mabûd-ı celîlin ma’bûdu değildir. O çünkü gâfil ve zâildir ya’ni o ma’şûkun ki hüsn ü cemâli kâh nâkıs kâh kâmil olur. Ve âşık ona güzelliği ziyâde oldukça muhabbet eder ve güzelliği noksân bulunca ondan nefret eder. O meşreb-i celîl üzre olan ve kadem-i halîl üzre seyreden ârifin ma’bûdu olmaz nasıl ki Hazret-i Halil (aleyhi’s-selâm.), “لا أُجِبُّ الْآفِلِينَ” (En’am Sûresi, 6/76) [Üzerine gece karanlığı basınca bir yıldız gördü. “İşte Rabbim!” dedi. Yıldız batınca da, “Ben öyle batanları sevmem” dedi.]

“Ben ufûl edenleri sevmem.” dedi.

İşte [80a] vâris-i halîl olan, her ahvâl-i âfile her mehâbîb-i zâileye meyl etmeyip “Ben âfil olanları sevmem ve zevâle erenlere muhabbet etmem” der. Binâenaleyh kâh âfil, kâh nâkıs kâh mahbûb olan dilber değildir. Bir zamân latîf ve mahbûb, bir zamân ateş gibi sûzende gazûb, mütelevvin, mütebeddil olan şeyi ben sevmem, der. O burc-i mâh-ı hakikat ve matla’-i envâr-i ahâdiyettir. Velâkin bizzât mâh değil, nakş-ı put oldu. Velâkin âgâh değil ya’ni ma’bûd-i biz-zâtın nakş u san’atı oldu. Velâkin onun nakşı ve mazhar-ı sıfâtı olduğuna âlem değildir.

Hülâsa-i makâl ve’l-keâm, gerek cemâl gerek kemâl, gerek hâl ve gerek zevk u bâl her ne ki mütegayyir ve mütebeddil olmaktan hâli değildir. O mazhar-ı tecellî-i ilâhiyedir. Bizzat ilâh değildir. Ve sûreti ma’bûd-ı hakîkîdir. Lâkin âgâh değildir.

İmdi her kim âfil ve zâil olanı mahbûb ittihâz ederse, elbette âkıbet pişmân olur. Ve mahbûb-i bâkîden mahrûm kalır. Sûfi safâ, çünkü vaktinin oğlu oldu. Vakti peder gibi muhkem tuttu. Ve ona her vecihle mutâbakat etti. Ammâ vâfi olan sâfi, müteferrik-i aşk-i zülcelâl oldu. O bir kimsenin ne tıflı ne de tıfılidir.

İbnu’l-vakt ile ebu’l-vakt, sûfi ile sâfi evsâf-ı hâlden fâriğ ve âzâdedir. Evkât-ı hâlin hükmü, ona nâfiz değildir. Evsâfi öyle bir nûra müstağrakdır ki o nûr kimseden doğmamıştır. Ma’lûm ya doğurmamak, doğulmuş olmamak Cenâb-ı Zülcelâl’in lâyıkıdır. Başkasının değildir. İmdi sâfi nûr zât-ı Hakk’a müstağraktır ki vâlid u mevlûd olmaz. [80b] Binâenaleyh, eğer sen zinde isen mürde değil isen, yürü bunun gibi bir aşk iste yoksa muhtelif olan vakte veyâhud vakit için olan şeylere bende ve üfkende olmaktan kurtulamazsın. Çirkin nakış veyâhut iyi nakış olmağa nazar etme ki ona dîn tarîkinde i’tibâr yoktur. Sen kendi matlûbuna ve aşkına nazar et ki, i’tibâr ancak bundadır. Zîra hangi nakışta ve sûrette isen eğer matlûbun a’lâ ise sen de a’lâsın, matlûbun esfel ise sen de esfelsin. Sen o kimsenin himmetine nazar et ki insanın kıymeti himmeti ile münâsibdir, buyuruyor.

Resûlullah (sallahu aleyhi vessellem) hâsılı: “*Sen her ne hâlde olursan ol, hemen hayâtı iste.*”⁷⁴⁴ Ey dudağı kuru! Zîra dudağının kuruluşu âb-ı hayât çeşmesine yetişeceğine ve murâdına ereceğine şehâdet ederdin. Olur ki dudak kuruluşu ve teşnelik âb-ı hayât-ı hakîkatten haber bulmak demektir. Mâdem ki sende bu ızdırâb var, elbette seni suya götürür. Mâdem ki sen de bu aşk ve iştiyâk var elbette seni vâsıl-ı

⁷⁴⁴ Aynı meâlde benzer bir hadîs şöyledir: ‘Ölmeden önce hayatınızın kıymetini iyi bilin.’ Hâkim, Müstedrek, c. IV, s. 447.

canân eder. Bu taleb senin matlûbunun miftâhıdır. Bu taleb senin askerindir ve nusretindir. Ve sancağıdır.

İnsanın talebi sabaha karşı sabah gelir diye öten bir horoza benzer ki, onun gece ötüşü fecrin tulû'una alâmet ve sabahın gelmesine dalâlet eder. İşte taleb dahî fecr-i maksûdun tulû'una ve subh-i murâdın zuhûruna delîl ve nişândır. Cenâb-ı Hak yolunda talebden büyük sebep olmaz. Çünkü taleb bu yolda âlet ve esbâbın rûkn-i a'zamıdır. Bir talibte taleb bulunursa ona şüphesiz [81a] âlet eksik olmaz. Allah elbette tevfiik ihsân eder. İş ki sen taleb etmeli ve taleb yolunu bilmelisin.

Ey oğul! Sen kimi talebkâr görürsen onun yâri ol! Başını onun önüne at ve onun sohbetini ve muhabbetini cân-ı dil ile ihtiyâr et! Şüphesiz sen de o tâliblerin mücâveretinden tâlib ve gâliblerin sâyesinde sen de gâlib olursun. Sohbetin kötülüğe de iyiliğe de azîm te'siri vardır. Çünkü bir şey mugâyirinin hükmünü, ahz ü cezb eder.

Eğer bir karınca -ne kadar küçük değil mi?- Süleymanlık istese onun Süleymanlık istemesine sakın hakîr nazarla bakma. Belki onun himmet ve talebine nazar et. Adam, bir küçücük karınca nasıl Süleymanlık istiyor? deme. Meselâ sen bu elinde tuttuğun mal, san'atı hâsılı neye mâlik isen onun evveli ne idi? Talebkârlık, sa'y u gayret ve endîşe değil miydi? Öyleyse talebinden fâriğ olma ve duâ ve tazarru'dan ayrılma ki, bir gün matlûbunu bulasın ve maksûduna kavuşasın.

Hazret-i Dâvud aleyhi's-selâmın asr-ı şerîfnde sâf bir adamcağız dâimâ bir duâyı eyliyordu ki: "Ey Hüdâ, ey Allah'ım bana sen renc ve meşakkatsiz servet-i yesâr ihsân eyle. Mâdem ki beni tembel yarattın rızkımı da bana bî-kesb bî-zahmet ihsân eyle. Senin fazl u cûdun sâyesinde ben yatmışım, zülâl-i lutf u ihsânın rahmeti elinde istirâhât etmişim. İlâhî! Benim gibi ayağı olmayan kimseye merhamet ve meşakkat ile zemînin toprağın ayağı yok diye senin cûd u keremin ona katarât-ı feyzini ihsân ediyor. Küçük bir sabînin yürümeye henüz bir kudreti olmadığı için onun anası götürüp rızkını ağzına sokuyor. İlâhî! Ben öyle bir kulunum ki ne illetim var ne esbâbım var. Sa'y u kûşîşte bir şey tutmuyorum. [81b] Hemen senin Cenâb'ından talebi rızk olmaktan başka bir şey bilmiyorum. Yarabbi, ben senden taabsiz rızk isterim, diye, bu duâyı her gün sabahtan akşama, akşamdan sabaha kadar etmekten hâlî durmaz idi. Herkes buna gülerler idi. Derlerdi ki rızk yolu taab ve kazanç yoludur. "Erzâkı sebeplerinden taleb edin ve yurtlarınıza kapılarından girin", buyuruyor

Resûlullah Efendimiz. İşte bu söz her şeyin ve esbâbın teveccüh etme lâzım geldiğini gösteriyor.

Hazret-i Dâvud (aleyh'islem)'ın mu'cizâtı sayılmaz idi. Bî-hadd u hesâb idi. Müddeden müddeye muttasıl olduğu hâlde lâ yenkatı' idi. Öyle olduğu halde Cenâb-ı Hak, onun o hazretin rızkını cüst u cûya, sa'y u talebe bağladı. İşte Dâvud (aleyh'isslem)'ın öyle güzel erganûn gibi bir sesi vardır ki o zamâna gelinceye kadar, bu ses kimseye ihsân olmamıştı. Etrafindakiler mest olurdu. Hattâ birçok kimse o lezzet vâsıtasıyla şerâb-ı mevî içerlerdi.

Onun bir mu'cizesi de bu idi ki dağlar ve kuşlar onun demine hemdem ve hemâvâz olurlar ve onunla birlikte tesbîh ve nâle ederlerdi. Nice mu'cizelere sâhib iken Cenâb-ı Hak, onun rızkını taleb ve kazanca bağladı. Sıkıntı ve ta'b çekmeksizin, o hazretin rızk u gıdâsı gelmedi ve hâsıl olmadı. O hazret şöyle demez, vecihle bu kadar murâda ve izzet-i temkîne vusûl bulmakla bile, demirle zırh yapıp onları satmakla, Allah onun sa'yine rızkını bağladı demir onun elinde mum gibi yumuşak olurdu.

Hazret-i Dâvud dâimâ tebdîl-i kıyâfetle nâsın yanına çıkar ve: "Dâvud'u nasıl bilirsiniz?", diye onlara sorar idi. [82a] Onlar da Dâvud hakkında hamd u senâ ederlerdi. Bir gün yine Hazret-i Dâvud çıktığı sırada Cenâb-ı Hak gökten insan sûretinde iki melek yolladı. Hazret-i Dâvud bunlara da sordu. Hazret-i Dâvud'a onlar da cevâben ona: "Çok iyi adamdır, yalnız beytü'l-mâlden yemese ve iyâlini onunla geçindirmese daha iyi olur", dediler. Onun üzerine Hazret-i Dâvud Cenâb-ı Hak'a tazarru' edip beytü'l-mâlden geçinmeyip san'at sâhibi etmesini taleb etti. Cenâb-ı Hak da ona bir san'atı ta'lîm buyurdu.

*"İnsanın yediği en hayırlı taam, insanın elinin emeğiyle husûle gelen taamdır."*⁷⁴⁵ Bakınız İslâmiyet'te san'ata ne kadar teşvîk var. Ah körler, ah kâfirler, ah münkirler.. İşte Hazret-i Dâvud elinin emeğiyle geçinir idi, zırh yapardı. Hazret-i Âdem ikinci, Hazret-i Nûh neccâr, Hazret-i İdris terzi, Hazret-i İbrâhim tüccâr, Hazret-i Sâlih çiftçi, Hazret-i Şuayb, Hazret-i Mûsâ ve Peygamberimiz çoban idi. Fakat Allah Zülcelâl her şeye kâdirdir. Bunu da unutmayınız, bu dediklerim, böyle olmakla berâber ba'zı cehele vardır ki çalışmaksızın ve sebep hâsıl olmaksızın rızk hâsıl olmaz, i'tikâdıdadırlar. Ve sırr-ı tevekkülünden bî-behre kalırlar.

⁷⁴⁵ Buhârî, Buyû 15.

İnsan bilmediğinin adûsudur. İşte zamân-ı Dâvud'ta olan cehelenin Hakk'a duâ eden bî-çâre hakkında eyledikleri melâmet, ta'n u teşnî' gibi el-hâlû hâzihî ashâb-ı tevekkül hakkında bu vechile ta'n u teşnî' etmekten çekinmezler. Hâsılı kelâm herkes bu fakîr ile alay ederdi. O da müteessir olmayıp gece gündüz duâ ederdi. [82b]

Cenâb-ı Resûlullah buyuruyorlar ki: "*Allah duâda ilhâh eyleyen bendelerini sever.*"⁷⁴⁶ Kulun Allah'tan matlûbunu istemesi için vâkı' olan duâ ve ilhâhı o kulun istediği şeyden kendisi için hayırlıdır. Çünkü dâimâ, "Aman yarabbi" diyor, Allah diyor, bunun bu deyişi, duâ yerine geçiyor. Allah'a daha makbûl oluyor, sevâb yazılıyor, hayr oluyor.

Hâsılı bir gün öğle vakti, bizim adam ağlayıp duâ ediyorken, esâsen çer u çöpten olan kapısı bir darbe ile yıkılır. Bir öküz içeri girer. Derhal, "Yarabbi, sana çok şükür", der, öküzü boğazlayıp derisini yüzer. Tabî hikâyemiz bu kadar değildir. İnşaallah kısmet olursa, altında ne hikmetler çıkacaktır. [83b]

13 Nisan 1339

İster nâdan olsun, ister dânâ olsun. İster câhil, ister âlim olsun. Elbette o kimsenin lûtf u kahırdan temyîz edecek kadar idrâki vardır. Lâkin şu bir lûtuf ki kahr içinde gizlidir. Onu ancak rabbânî olanlar bilebilir ki onun talebinde cana mensûb mi'yâr ve mihenk vardır. O mihengi koyunca lûtuf içinde gizli olan kahrı görür. Ve kahr içinde gizli olan lûtfu görür. İşte böyle bir miyâr ve mihenge sâhib olan kimse lûtuf içinde olan kahrı; kahr içinde muzmer olan lûtfu bilir. Ve Hak içindeki bâtlı ve bâtlı sûretinde görünen Hakk'ı tefrîk ve temyîz eder. Şâyet sûret-i Hak'da bâtlı tefrîk ve temyîz edemezse 'Aman yâ Rabbi bana hakâyıkı olduğu gibi göster' diye Cenâb-ı Hakk'a tazarru' ve niyâz eder.

Nasıl ki Resûlullah Efendimiz [84a]

⁷⁴⁷"اللهم أرنا الحق حقا ألهمنا اتباعه وأرنا الباطل باطلا وألهمنا اجتنابه" Ya Rabbi bize Hakkı Hak olarak göster ve ona tabi'iyete müyesser ve muvaffak et ve batılı batıl olarak göster ve ondan ictinabı müyesser et. Eşyayı nasılsa bize öyle göster ki yanılmayalım buyururlardı.

⁷⁴⁶ Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, c. II, s. 265.

⁷⁴⁷ Ebû Tâlib el-Mekkî, Kûtu'l-Kulûb, c. 1, s. 23.

748 "حُفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ، وَخَفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ"⁷⁴⁸ Cennet mekârih içinde gizlenmiştir. Ateş'de lezzet ve şehvetler içinde muhâta olmuştur. İnsan bir yola gider. Zevkler, çalgılar, vur patlasın çal oynasın gidiyor gidiyor. Bu zevklerin nihâyetinde cehennem gayyâsına düşüyor. Fakat bir yol ki, âhu enîn feryâd-ı girye içinde bu da gidiyor gidiyor nihâyet bâğ-ı cinân himmete vâsıl oluyor. Rahmet ekseriyâ zahmette ve şiddet u nikmet içinde ve meşakkatte tesettür edildiğine delîl olarak

Hazret-i Ali buyuruyor ki, "سبحان من تبع الرحمة لاوليائه في شدة نعمته" Ol ulu Allah Azimü'ş-şânı tenzîh ve takdîs ederim ki o Allah Zülcelâl sevgililileri için vüs'at-i rahmetini ekseriyâ belâ şiddet ve zahmetinde gizlemiştir. A'dâsı için de nikmeti ve vüs'at-i rahmeti içinde gizlemiştir. Ne vakit ki gâfil olan insanı Cenâb-ı Hak ona sûretâ in'âm ve ikrâm eylese o gâfil kimse "Rabbim bana in'âm ve ihsân eyledi" der. Ne vakit ki o gâfil kimseyi zelîl ve rızkını kalîl etmekle imtihân etse "Rabbim bana ihânet etti", der.

Halbuki bu nefsu'l-emîrde böyle değildir. Belki ni'met mukâbili bu kimsenin şâkir olması belki it'âma ikrâm fukarâ ve mesâkîni taâma da'vet ve cem'i mala muhabbet etmesi ve killet zamânında sabır etmesi ve Hazret-i Zülcelâl'den [84b] onu ihsân bilmesi için imtihân-ı ilâhîdir. Yoksa hâşâ ihânet değildir.

Rabbânîlerden başkasını ve hakkânîlerden gayrısını bu iki kâr-ı galata ya'ni lûtufta içinde muzmer olan kahrı ve kahr içinde münhafî olan mihnetten bir zan ve şüpheyile

Rabbânîlerden gayrısı onlar kendi makâmlarına bir kanat ile uçarlar. Ramazân-ı şerîfde dahî oruç ve ibâdet ba'zı kimselere zahmet ve meşakkat yerine geçiyor. Fakat bu zahmet ve meşakkatte ne büyük fâideler olduğunu teberrüken birkaç kelimeyle îzâha çalışalım.

Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerim'de buyuruyor ki;

"يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ" (Bakara Sûresi, 2/183) [Ey îman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı.]

⁷⁴⁸ Buhârî, Rikâk 28.

Ey mü'minler size oruç tutmak sizden mukaddem olanlara farz olduğu gibi size de oruç tutmak farz olundu. Tâ ki oruçla bu sûretle hevâlarımıza za'f târî olsun da maâsîden ittikâ edesiniz. Siyâm bildiğiniz vech ile sâme-yesûmudan mastardır. Lûgatte imsâk demektir. Şerîatte ekl-i şûrb ve müstelzât-ı şehvâniyeyi terk etmeye derler. Ne vakte kadar? Niyetle tûlû'-i fecirden gurûb-i Şems'e kadar.

Şeyh-i Ekber (radiyallâhu ahn) buyuruyorlar ki: Savm lugatte rif'at ma'nâsına gelir. Meselâ sıyâmen nehâr, ya'ni irtefean nehâr demektir. Savma bu ismin verilmesi sâir ibâdetler(den) derecesi erfa' olmak i'tibâriyledir. Orucun irtifâi şânına delil budur ki Hazret-i Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem onun mislini ref' u nefy etmiştir.

Bir gün Ebû İmâme Hazretleri Efendimiz'in huzûr-i saâdetlerinde iken Efendimiz'den kendisine doğrudan doğruya [85a] bir emir vermesini ricâ etti. Bunun üzerine Efendimiz buyurdular ki:

“Ya Emâme! Oruç senin üzerine olsun çünkü onun misli yoktur.”⁷⁴⁹

Savmın misli olmaması nedendir? Onun içindir ki oruç tutan kimse samediyet sıfatıyla muttasıf olur. Ve savmda samediyet sırrı bulunur.”

Bunun için Cenâb-ı Hak onu kendisine izâfet etti ve dedi ki:

“الصوم لي و انا اجزي به”⁷⁵⁰

Ne büyük beşâret.

“الصمدية لي ومن اتَّصَفَ”

Demek oluyor ki samediyet benim içindir. Kim ki onunla ittisâf ederse onun sezâsı benim, buyuruyor.

Ebû Talib el-Mekkî Hazretleri'nin buyurduğu gibi ibâdet Allah'ın sıfatlarından bir sıfat olduğu vakit onun cezâsı Allah'dır. Cezâdan maksat avâmın bildiği cezâ değil. Cezâ mükâfât demek, bahâ demektir. Cenâb-ı Hak cezâyı kendi nefsine isnâd buyurmakta. Asıl nükte budur. Fakat sâir ibâdetlerinde cezâsını veren mükâfatını ihsân eden Allah'dır. Savmın cezâsı sâir ibâdâtın cezâsından a'zâmdır. Zîra Kerim bizzat cezâyâ binnefs kendi tevellî ederse, o cezânın azamed ve şânı nasıl olmak lâzım gelir,

⁷⁴⁹ Nesâî, Sıyâm, 43.

⁷⁵⁰ İbn Mâce, Sıyam 1.

var kıyas eyle. Fakat bu beşâreti uzmâ biliniz ki, bâtını nefsi hevâ ile dolu olan kimsenin kâmetine.

751 "يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ الصَّوْمُ لِي وَأَنَا أَجْزِي بِهِ" [Allah (c.c.) buyurur ki: Oruç benim içindir ve onun mükâfâtını ben veririm.]

Hil'ât-i beşâreti doğru gelmez ve yakışmaz. Hadîs-i kudsînin mazmûn u şerîfinin cemâli her tenpereste yüz göstermez. Savmın esrârına eremez. Çünkü hasâis ve fazâil ve hisâline nihâyet yoktur.

“...?”

Cenâb-ı Hak hadîsi kudsîsinde buyuruyor, ya'ni :

“Oruç tutanın ağzı kokusu benim indimde misk-i amberden [85b] daha atyabdir.”⁷⁵² Mâdem ki Allah Zülcelâl böyle buyurmuştur, o hâlde lâzımdır ki sâlik bu kokunun husûlü için ekseri eyyâmını sâim olsun. Fakat dikkat buyurulsun ki ehl-i tahkîk indinde meşâm-ı zâhir ile ihsâs olunan koku olmayıp bil ki meşâm-ı bâtın ile idrâk olunan râihâ-i tâat-i derûndur. Sâimin bir fazîleti de budur ki:

753 "نَوْمُ الصَّائِمِ عِبَادَةٌ، وَصَمْتُهُ تَسْبِيحٌ، وَعَمَلُهُ مَضَاعِفٌ، وَدُعَاؤُهُ مُسْتَجَابٌ، وَذَنْبُهُ مَغْفُورٌ" [Oruçlunun uykusu

ibâdetdir. Sükûtu tesbihtir. Ameli katlanır ve duâsı kabul olur. Günahı da affolunur.]

Oruç tutanın uykusu ibâdetdir. Ve sükûtu tesbihtir. Bir fazîleti de budur ki:

754 "الصوم جنة" [Oruç kalkandır.] hadîs-i şerîfnde buyurulduğu vech ile oruç tutan kimse remâh-ı nefsi hasîsden ve sihâm-ı iblîs-i pür telbîsden kendini muhâfaza eder bir siperdir. Ve nâr-ı cahîmden kendini muhâfaza eder. Ve tarîk-i cennete îsâl eder.

Efendimiz buyuruyor ki: “Bâb-ı melekûtu açlık ve susuzlukla kakın.” Ve yine Resûlullah Efendimiz buyuruyorlar ki: “Şeytanların yollarını vücûdlarında seddetmek isteyen kimse vücûddaki cû' ve atışı ile ya'ni açlık ve susuzluk ile darlatsın. Çünkü şeytanlar o yemek, şarâbdan bile geçerler.” Binâenaleyh bunun yollarını açlık ve susuzlukla darlandırınız. Hazret-i Lokman oğluna ekseriyâ nasîhât edip der idi ki:

751 Buhârî, Tevhîd 35.

752 Taberânî, el-Mu'cemu'l-Evsat, c. I, s. 290.

753 Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, c. V, s. 421-422.

754 Nesâî, Sıyâm 43.

“Ey oğlum bil ki karın tokluğu fetâneti ve akıllılığı öldürür. Mîde dolunca fikir ölür. Ve hikmet mahrûs olur ve a’zâ ibâdetten geri kalır. Bir kimse ki çok yiyicidir o kimse zulûmât-ı tabîatten kurtulamaz. Ve o kimsenin aklı çerâğı rüşd-i mârifet nûrlarıyla pür-nûr olamaz. Ve âyîne-i kalbi gaflet ve kedûret paslarından cilâ bulamaz.

Ehl-i tahkîk indinde savmın üç mertebesi vardır. Birinci avâmın savmı, [86a] ikinci havâssın savmı, üçüncü ehassü’l-havâssın savmıdır. Avâmın savmı, karnını ekil ve şürbden ve a’zâsını ma’lûm olan müstelzâtı şehvâniyeden imsâkdir. Havâssın savmı, elini ayağını sem’ini, basarını muharremâttan temiz ve pâk etmektir ve cümle a’zâ ve cevârihini menhiyâttan imsâk etmektir. Ehâssu’l-havâssın savmına gelince cemi’ mâsivâdan perhîz kılmaktır ve cümle hevâyı hevesten fâriğ olmaktır ve lezzet-i muhabbetullâhı bulmaktır. Ya’ni ilim ve amelini riyâdan pâk eyle.

Bil ki kalbinde Allah’tan gayrı ne varsa ondan pâk eyle, çünkü lokma sende güher teşkîl ediyor. Korkma işte diken kadar ye. Ekl-i şürbten sâim olan avâm sabahtan akşama kadar riyâzat çekip akşam vakti iftar eder, rahat bulur. Onun rahatı topla nihâyet bulur. Riyâzâtı o vakit nihâyet bulur. Günâhlardan ve cürümlerden perhiz kılanlar ise ya’ni havâssın iftarı ise rûh güneşinin gurûbuna kadar sâim olurlar ve öldükten sonra mihnet-i dünyâdan âzâd olurlar ve ni’met-i ukbâyı bulurlar. Çünkü bu havâs bütün ömrü bir gün addedip o gün için maâsî ve menâhîden perhîz ederler. Ehassu’l-havâssın iftarı mâsivâdan perhîz, zuhûr-i muhabbet-i ilâhîyeden sevâd-ı a’zâm, zât-ı ahâdiyete kadar sâim olurlar.

“وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ” (Hicr Sûresi, 15/99) [Sana ölüm gelinceye kadar Rabbine ibâdet et.] Güneş doğduğu zamân kandili söndür. Ondandır ağıyâr bunlara aynı yâr olur. Ve rûh-i didâr her şeyde zâhir olur: “Ben beni terk eyledim gördüm ki ağıyâr kalmamış.”⁷⁵⁵ [86b] İyd-i visâle ererler. Riyâzı vahdete girip ve riyâzâtı terk ederler. Öyle ya çünkü âb-ı revânı buldun teyemmüme lüzûm kalmadı.

İyd-i visâl geldi riyâzâttan artık geç.

Çün ki Şems doğdu idâre kandilini artık söndür.

“Bu tabîattan bulmak ister isen halâs

Gel erit bu cism ü cânı riyâzâtle çün rasas.”

⁷⁵⁵ Niyâzî-i Mısrî (Türkçe Şiirleri), Yay. Haz. Hasan Kavruk, Malatya, Malatya Belediyesi Kültür Yay., 2004, s. 264.

Binâenaleyh orucun bu fâzâil-i ma'lûm olunca o hâlde ekser ahvâlde savma müdâvemet etmek bize lâzımdır. Tâ ki ekl-i şürble sıfat-ı behîmiyete ve kasvet-i kalbe mübtelâ olmayalım. Ve esîr-i şehvet olup kendimiz:

“ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ ” (Muhammed 47/ 12) [Şüphesiz Allah, inanıp salih ameller işleyenleri, içinden ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. İnkâr edenler ise (dünya zevklerinden) yararlanırlar ve hayvanların yediği gibi yerler. Onların kalacakları yer ateştir.]

Âyet-i celîlesinin mazharı olan kavmden olmayalım. Derviş odur ki ekser evkât de fikr-i nây gibi hâli olsun. Tâ ki meydân-ı aşka tevâzû' ve niyâz ile hoşça nâle ve feryâdlar eylesin. Fakat karnı tehî olmak ve açlığı kendisine âdet etmek her kişinin kârı değildir. Er kişinin kârıdır. Fakat bu mertebe belki hâssân-ı hüdâya inâyet olur.

Şeyhin biri bir gün mürîdiyle berâber giderlerken bir beyâbana girdiler. Mürîdi aman şeyhim beyâbana dâhil olduk korkarım ki aç kalmayalım, dedi. Şeyh ey derviş, cû' indallah makbûl bir şeydir. Onu ancak has ve azîz olan kullarına nasîb eyler. Sen o kullardan değilsin ki sana onu Allah nasîb eylesin, dedi.

Hazret-i Pîr matbaha gelip ne yemek var dediği vakit, bir şey yok derler ise, “Ya Rabbi Resûllullah Efendimiz'in matbahının kokusu geldi”, diye şükür ederlerdi. [87a] Oruç ve açlığa terğîb ve teşvîk olunmaktan maksad keser-i şehvet ve kahr-ı nefis pür töhmet içindir. Ve bu sûretle rûhâniyet bulmak ve ibâdât ve tâat üzre ve huzûr-ı kalbe bilâ kesil ve lâ kesâfet müdâvemet içindir.

Bir kimse ki mîzâcî rûhânî ve şehveti münkesir ve fânîdir. O kimse i'tidâl üzere ibâdete takviye için yese, sâimden ve karnı açtan daha a'lâdır. Çünkü lokma sende güher teşkil eder. Korkma istediğin kadar ye, fakat sende şeytânet ve pelitlik husûle getirirse ağzına kilidi ur. Ekser bî-sabır ve şehvetperest, ten-perverin nefisleri savm-ı cû'dan kaçır ve hazz-ı nefsiyle gece gündüz yiyip içip hoş vakit geçirirken nefis-ü şeytan, korkmayın yiyiniz sizde cevher oluyor diye aldatır, mekr-i nefis ü iğvâsı bunlarda bu sûrette bizim de lokmamız cevher oluyor, bizden iyilikten başka bir şey zuhûr etmiyor diye kendilerini tesellî kırlarlar kâh ma'nâ-yı âyet ve kâh ehâdis-i nebeviye kâh kelâm-ı ashâb-ı velâyeti kendilerine ve kendi arzûlarına göre te'vîl edip, nefislerine ve ekl-i şürbe mukkayyed olurlar.

Meşâyih-i kirâm buyururlar ki:

“Bir lokmanın on iki şartı vardır: Dördü farz, dördü sünnet, dördü de edbtir.

Farz kısmı, lokma helâl olmalı, şeriatın direği bu helâl lokmadır. Bunu bulsa, ortadan her türlü kötülükler kalkar ya’ni farzlardan biri lokma-yı helâldir. Lokmanın hâliki Cenâb-ı Hak olduğunu bilmeli, üçüncü lokmayı kendi kesb ve tahsilinden bilmeyip Hakk’ın sana in’âm ve ihsânı bilmeli, lokmanın mukâbilinde şükür etmeli. Sünneti nedir? Birinci lokmayı ağzına koyarken “bismillah” demek, ikincisi kable’t-taâm [87b] elini yıkamak, üçüncü sofraya kenarına oturmak, dördüncü ba’de’t-taâm, elhamdülillah demek. Lokmanın dört edebi de vardır: Birinci, eğer yerde oturarak yemek yerse sol ayağı üzere oturmak, ikinci, başkasının yediğine ve lokmasına bakmamak, üçüncü, kendi önünden yiyip ağzını şapırdatmamak ve bâ’de’t-taam el yıkamaktır.

Şimdi bu orucun maddî fevâidi cihetine gelem, ma’lûmdur ki beden a’zâsının kavî ve sâlim olması cihâz-ı hazmiyenin vazâif-i fizyolojyesinin hüsn-i sûretle ifâsına ya’ni ef’âl-i hazmiyenin intizâmına ve harekâtına vâsıta olduğu bir emr-i muhakkaktır. İşte bu cihâz-ı hazmiyenin dimâğ-ı, kalb ve ciğerler gibi bedenin mühim a’zâsının hayatı çocuklarda tanzimde mühim alâkası vardır. Ekser görülür. Anlaşıyor ki çocuklarda sû-i hazm ihtilâcât-ı ashâbiyeyi tevlîd ettiği görülür.

İşte celb olunan doktorlar, devâ ve gıdâ yerine kâim olmak üzere şekerli sudan başka bir şey tavsiye etmezler. Doktorlar yalnız bununla ittifâk ediyorlar ale’l-âde mîde dolgunluklarının büyük kimselerde baş dönmeleri hafakan-ı kalbler ve usret-i tenfisler ve bu sûretle dimâğ, kalb ve ciğerlerin müteessir eden halât zuhûra getirdiği erbâbnca ma’lûmdur.

Efendimiz buyuruyorlar ki:

“Her derdin başı mîde dolgunluğudur.”⁷⁵⁶ Bu avârıza karşı en mühim ilâç yine Efendimiz (sallahu aleyh’i veselem) in buyurduğu gibi: himyedir. Herhangi uzvu lüzûmundan başka vazîfeye da’vet olunursa, zamânından evvel yorulur. Bu ma’lûm olunca mîde ve bağırsaklarda mütemâdiyen vazîfeye da’vet edilmekle zamânından evvel yorulur. Bu esas âşikâr olunca orucun sebab-i hikmet-i farziyesi de âşikâr olur. Bakınız ne azamet ki Cenâb-ı Hak orucu sırf kendi vücûdumuzun sıhhati [88a] için ihsân ediyor da fazla olarak sevâb olmak üzere kabûl buyuruyor.

⁷⁵⁶ Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, c. II, s. 250.

Demek senede bir ay olsun mîde ve bağırsakları istirâhate bırakmak, onları daha sâlim ediyor. Hülâsa mîde ve bağırsak hastalıklarının en güzel tedâvisi himye olduğu bugün tıbben tezâhür etmiştir. Ve ma'lûmdur ki yediğimiz yemeklerin mîde ve bağırsaklarda hazm olduktan sonra gıdâya kan vâsıtasıyla bedendeki hücrelere ihtisas olunur. Ef'al fizioloji tesiriyle burada mazhar ihtirâk olur. Vücûdda kalması mu'zir mütebâkî kısımları idrâr, safrâ ve ter ve ifrâzâtı sâire ile çıkar. Ağdıyenin mütemâdiyen ekl olunması hasebiyle, çok defâ hüçürâtta ihtirâkat tamâmiyle hâsıl olmaz. Ve bu sûretle gayr-ı ihtirâkı mevâd bedende terâküm ederek nifrin, ferâtin hâmız-ı bevlîler, kulunç-ı kibedî ve ...? mesâne taşları ve bunların iştikâkı netîcesi birçok hastalıklar vücûda getirir.

İşte bu hâllere nazaran senede bir defâ oruç tutmak bu dediğimiz mevâdın ihtirâkını teshîl ve bu gibi hastalıklardan insanı muhâfaza ediyor. Ne büyük ihsân-i ilâhî değil mi? Avrupa etibbâsından bir çoğu, şeker illetinin dahî oruçla tedâvisinin çoğaldığını söylüyorlar. Bunlar orucun bilinen fevâid-i mâddiyesi bilinmeyen daha neler vardır Allahu a'lem bi's-savâb.

.... جنکه عيد وصال آمد از رياضات بكار.... [Mâdem ki id-i visâl geldi, riyâzâttan geç]

...

Çünkü âbı gördün teyemmümden geç

Çünkü vuslat bayrağını gördün riyâzattan geç [88b]

25 Mayıs

Hazret-i Pîr (radiyallâhu ahn) ilimde zann u yakîn hakkında misâl îrâd buyuruyorlar. Diyorlar ki: Mürğ-i ilim için iki kanat vardır. Nasıl zâhir kuşlarda mürğ-i keman uçmak için bir kanat vardır öyle ise [mürğ-i ilm] için iki kanat vardır ki biri bir şeyi bilmek, diğeri dahî o şeyin cem-i levâzımına âgâh olmaktır. Zîrâ ilim bu ikiden ibârettir. Binâenaleyh zam kanadı bu cihetten nâkıs geldi. Ve pervâzda ebterdir. Niçin? Çünkü bir kanatlı kuş iki adım sonra yine düşer.

Binâenaleyh bir kanatla bir kuş nasıl uçamıyorsa, düşe kalka yuvasına gitmeye çalışıyorsa, işte zan ve gümân sahibi de makâm-ı hakîkate vâsıl olmak üzere bu sûretle düşe kalka gider. Fakat bir kere zan ve gümândan kurtulup iki kanatlı oldu mu derhâl hakîkat cânibine uçar. Bakınız zannın ne kadar zararı vardır. Sûre-i Mülk'te olan âyet-i kerîmeye işâret buyuruluyor:

“أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِ أَهْدَىٰ أَمَّنْ يَمْشِي سَوِيًّا عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ” (Mülk Sûresi, 67/22)
[Şimdi, yüzüstü kapanarak düşe kalka yürüyen mi daha doğru gider, yoksa dosdoğru bir yolda dimdik yürüyen mi?] [89a]

“Mukibb” yüz üstü düşene derler. Bu lügât-i arabiyedendir. Ne vakit sülâsi if’âl bâbına nakl olursa müteaddî olur. Bunun sülâsîsi if’âl bâbına nakl olunmakla lâzım oldu. Düştüğü vakit demek işte bu âyet-i kerîme müvahhid ile müşriki, âlim ile câhili, muti’ ile âsîyi fark eder. Şimdi takdîr ma’nâ demek oluyor ki yol üzere sırât-ı müstakîmde doğru olarak yürümek mi iyi yoksa sürtünerek düşerek, kalkarak her adımda sâkıtan sernigûn olarak ya’ni sağ ve solunu görmeyerek yürümek mi iyi? Kalbin nûruyla yürüyerek sağ ve solunu görerek, sır’ât-ı müstakîm üzere giden bir kimse râh-ı hidâyete vâsıl olur. İşte bu kâfir ile mü’minin misâlidir. Kâfir yüzü üzere sürünerek cehenneme düşer, mü’min sırât-ı müstakîm üzere yürüyüp cennete vâsıl olur.

Hazret-i Pîr (radiyallahu ahn) buyurmak istiyorlar ki: “Bir sâlik ne vakit zann u gümândan halâs olursa ona ilm-i yakîn hâsıl olur. O vakit o rûha iki kanat mesâbesinde olur. Bu ilim hâsıl olduktan sonra tarîk-i Hak’ta sâlimen yüzü üstü düşmeden yürür. Sakîm ve hasta olarak yürümez. İlm-i yakîn sâhibi olduktan sonra müşâhede mertebesini bulduktan sonra o kimse iki kanat ile uçar. Cebrâil (aleyh’isselam) gibi ki bu iki kanattan biri kuvvet-i ilmiye ve diğeri de kuvvet-i ameliye. O vakit o kimse zansız ve kîl u kâlsiz pervâz eyler.”

Hazret-i Ali (keramallahu veche) sultanımızın buyurduğu gibi: “Eğer gözlerimden bu perde kalkacak olsa, burada gördüğümünden fazla orada bir şey görmüş olmam. Hakîkat gözümün önünde âyândır.” Ya’ni ben hakîkati dünyâda görmüşüm, mahşerde yine göreceğim onlardır. [89b] Oraya gitmekle yakînim ziyâde olmaz. Ya’ni ben hakîkati dünyâda görmüşüm demek istiyorlar. İşte bu mertebe ehl-i temyîz ve sâhib-i ilm-i yakînidir. Eğer bu kimseye cümle âlem senden başka doğru yol üzere giden yoktur deseler veyâhud sen yolunu şaşırmış bir gâfilsin kendini dağ gibi zannediyorsun. Ya onu ya bunu deseler bu kimse bu ikisinde de zerrece vehm ü hayâle düşmez. Çünkü hakîkati görmüş ve maksûda ermiştir.

Hazret-i Pîr kuvvet-i vehmiyenin insana iyilik ve kötülük husûsunda ne mertebede zarârı olduğunu tenbîh için şu hikâyeyi ders-i ictihâd yüzünden bast edip temhîd buyuruyorlar: Mektep çocukları her gün hocalarının mütemâdiyen dersi

yüzünden bıktılar, hiç olmazsa bir iki gün halâs olalım diye yek diğeriyle müşâvere ettiler. Nihâyet içlerinden akıllısı dedi ki:

“Beni dinleyiniz, hoca yarın mektebe gelince birer birer gidip elini öperiz; geçmiş olsun yüzünüz sapsarı rahatsız mısınız? deyip otururuz. Birer birer gideriz hocaya aynı şeyi tekrar ederiz. Bu sûretle kandırıp bir iki gün elinden kurtuluruz”, diye sözleştiler.”

Ehl-i sünnet ve cemâat indinde ukl-ı insânî ehl-i i'tizâlin hilâfınadır. Ehl-i i'tizâlin hilâfına olarak akl-i insânî asıl fıtratta müsâvidir. Eğer asıl fıtratta ukl müsâvi olmaydı, zulüm lâzım gelirdi. Bu tâifeye mu'tezile tesmiye istemenin sebebi budur ki reisleri Vâsıl İbn Atâ' idi. [90a]

Şeyh Hasan Basri Kûfe'de vaaz ederlerken, merkûm Vâsıl meclis vâizden kalkıp günâh-ı kebâiri inkâr eden ne mü'mindir ne kâfirdir, diye gidip mescidin bir köşesinde oturdu. Şeyh Hasan Basri bu hâli görünce bizim i'tikâdımızdan dönüp hakîkatten bâtıla meyl etti[n]. Ya'ni bizden i'tizâl ettin buyurdular. Ehl-i sünnet ukûl-i insânî asl-ı fıtratta mütefâvit ve muhtelifir, derler. Bunu delâil-i akliye ve berâhîn-i nakliyeyle isbât ederler.

İbn-i Abbas (radiyallahu ahn)'dan rivâyet olunur ki: “Bir gün melâike Cenâb-ı Hak'a Yarabbi sen arştan a'zam bir şey halk ettin mi?” diye sordular. Cenâb-ı Hak: “Evet ben arştan a'zam akıllı halk ettim”, buyurdu. Yine sordular, “Bunun kadr u kıymeti nedir? Onun derecesini ilim ihâta etmez. Herkesin derecesine ve isti'dâtına göre ihsân ettim.”

Şimdi ma'nâ-yı beyte gelelim. İhtilâf-ı ukûl-ı insânî asl-ı fıtratta vâki' olmuştur. Sünnîlerin dediği gibi işitmek, hükmetmek lâzımdır. İşte bu beyt-i şerîfi Mu'tezilenin kavlini def için delil-i aklîdir. Onlar tecrübe ve ta'lim onu ziyâde ve nâkıs eyler, diyorlar. Bir akıllı diğer akıldan a'lem eyler, diyorlar. Bir küçük çocuğun akıl ve ru'yeti hiçbir meslekte tecrübesi olmadığı hâlde neden isâbet ediyor da, o gördüğü yüzlerce tecrübeye sâhib olduğu hâlde bir çocuğun hîlesi o akıllı hocayı nasıl tuzâğa düşürüyor? Çocuk, çocuk iken kuvvet-i vehmiyenin vücûd-i insânîdeki te'sîrini taakkul eyliyor. İnsanı aldattığını teyakkun eyliyor. Demek oluyor ki akıl aslında ziyâde olmak lâzımdır. Her ne kadar tecrübe ve ta'lim sebab-i izdiyâd-ı akıl ise de [90b] akl-ı matbû' ile akl-ı mesmû'un arasında büyük mesâfeler vardır.

Hazret-i Ali Efendimiz buyuruyorlar ki: “Matbû’ ve mesmû’ olarak iki akıl görüyorum. Nasıl ki göz nûru olmazsa, Şems’in ziyâsı fâide vermez.”

Hikâyemize gelelim:

Hâsılı gündüz o çocuklar bu fikir ile hocanın yanına geldiler ve kapının önünde asıl kendilerine bu fikri veren çocuğu beklediler. Niçin beklediler? Çünkü onlara bu fikir ve akılda onlara ön ayak olmuş idi. İmam olmazsa intizâm-ı âlem hâsıl olmaz. Baş olmazsa ayak, ayak olmaz. Ve kıssadan ve netîcede odur ki, ey mukallit sen dahî ziyâdelik veyâhud tekkadüm etmek isteme. O kimse üzerine ki, o kimse âsumâna menbâ’ ve irfân-i Hüdâ’ya mazhar olmuştur. Ey mukallid kendini bu kokuşmuş fikrinle onunla mukâyese eyleme. Zira mukallidin muhakkik üzere tekaddümü câiz değildir.

İşte çocuklar söylediğimiz gibi söylediler. Hoca, “Canım bende bir şey yok size öyle geliyor”, diye çocukları yerlerine oturttu ise de kötü vehmin gubârı nâgâh hocanın kalbine dokundu. Kalbini muğber etti nihâyet diğer çocuk da gelince, hocanın vehmi galebe edip: “Acâib! Ben hasta imişim de kendimi sahîh mîzâc sanmışım.”

Nasıl ki Firavun’un herkesin ona secde etmesi, onun vehmini ziyâde edip Allahlık da’vâsında bulundu ve âkıbet onu rüsvâ ettiyse -el-hâletu hâzihî- ba’zı kimselerin etrâfına birçok kimselerin etrâfına birçok dalkavuklar toplanıp siz sâhib-i ilm-i kemâlsiniz böyle hayırhâh böyle cömertsiniz diye bî-çâre adamların nefislerini kabartır [91a] ve o adamcağızları Firavun gibi kendini beğendirip helâkine sebep olurlar. Akl-ı cüz’ünün âfeti vehm-i zandır. O sebepten ki onun vatan-ı zulmetlerde olur. Ve ilm-i yakîn mertebelerinde o kimseyi ma’zûl ve uzak kılar. Zemîn üzerinde yarım arşınlık bir yol olsa bu adam vehimsiz olarak emîn olarak gider. Vehimli adam yürüyemez.

Nazar ediniz ki vehimden ileri gelen korku nasıl ıztırâb veriyor. Birçok elemlere sebep oluyor. Bîçâre hoca eleminden yerinden sıçrayıp kalktı ve hânesine gitti. Hâsılı görülüyor ki vehm-i akliye ve aklın hükmüne münâzaa ediyor ve aklın câiz görmediğini görüyor. Hattâba’zı insana bir parça fazla vehim galebe çalarsa ya vehminden hastalanır yâhud hüzünden ölür.

Bir gün iki kişi oturuyorlarmış, birini arı sokmuş. O sokulan ne olduğunu görmemiş, aman arkadaş beni bir şey soktu, demiş. Arkadaşı şaka olarak yılan soktu,

demiş. Bu adamcağız bu vehm-i hayâl ile evine[döner] ve hakikaten vehmin kurbanı olarak sabaha kadar çektiği ıztırâblar içinde can verir. Öteki arkadaşı ferdâsı günû bunun kapısının önünden geçerken bir cenâze çıktığını görür sorar; hâne sahibini dün bir yılan soktuğunu ve müteessiren vefât ettiğini söylerler. O mücfez işi anlar ve ettiğine nedâmet eder. Ama iş işten geçer.

Gelelim hikâyemize; ma'lûm eve girip karısına, “Yazık sana! Ben şimdiye kadar seni kendime bir yâr-i vefâdar biliyordum. Niçin hastalığımı görüp bana ihtâr etmedin? Beni hasta hasta mektebe gönderdin”, diye takrîzlerde bulundu. Haremi her ne kadar, [91b] onda bir şey olmadığını, bir aynaya bakmasını söylemiş ise de hoca, “Senin bana muhabbetsizliğinden bana böyle söylüyorsun. El'ân da inâd ediyorsun” diye karısını tekdîr etmiş.

Bilesin ki bu ten insânî rûha libâs gibi geldi. Lâbis olan rûhu iste. Ya'ni libâs gibi olan bedeni yağlama alacağın hazz-ı zevki rûhundan al. Bir el ve ayak daha vardır ki bu da rûhtan tevhîd-i ilâhîden hâsıl olur. Tevhîd-i ilâhî birlemek demektir. Zâhir ve bâtında Allah'tan başkasını görmemek demektir. Evet uykuda iken kendi vücûdunda insan el ayak görüyor ve onlar ile ülfet ve ünsiyet ettiğini görüyor. Zîra rûh cesed ile müncesit ve mütemessil olmuş ve kudret-i Hakla tasavvur etmiştir.

Rû'yâda iken geziyorsun, konuşuyorsun halbuki kendin uyuyorsun. Bu kimdir? Demek ki senin bu cesetten başka bir ceset vardır. Demek oluyor ki sen osun. Ya'ni sen nefs-i nâtıkasın ki cisimsiz beden rûhânî tutarsın. Öyle ise bu cism-i insânîden ve rûh-i hayvânîden hârice çıkmaya korkma, çünkü sen bu heykel-i mahsûs değilsin. Senden maksat bu değil. Bu elin ve ayağın rûha nisbetle bir âlet, süvâriye nisbetle bir at gibidir. Onun zevâlinden sana noksan gelmez, korkma.

İşte:

“ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا ” (Âl-i İmrân Sûresi, 3/169) [Allah yolunda öldürülenleri sakın ölüler sanma. Bilâkis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın lûtfundan kendilerine verdiği ni'metlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar.]

Bu âyet-i celfileden de anlaşıldığı vech ile insan bi zâta müdrîk cevherdir. Hazret-i Muhyiddîn; insan için bir hâdistir fakat hâdis-i ezeldir, buyuruyor. Ten ile fenâ bulmaz bu dünyâda bile zâhir el ve ayaksız bâtın el ile iş görenler vardır. Cenâb-ı Hak bu dünyâda bile, Cenâb-ı bî-çünunu [92a] kalbiyle ile zikredenlere ve tâat u ibâdet

edenlere celîz ve o zikr ile istinâd edenlere enîs olup el ve ayaksız onlara iş gördürür. Eğer sen bi'l-cümle eşyâ ile olsan ya'ni o eşyânın tasarrufuna mâlik olsan ve cümle eşyâda hazır olsan benim müşâhedemsiz olur isen hiçbir şeyle değilsin. Ve fakat yalnız benimle olsan ve hiçbir şey seninle olmasa her şey seninledir. Çünkü ben seninleyim, her şey de seninle beraberdir.

Kim Allah'la ise Allah da onun içindir:

⁷⁵⁷ "من كان لله كان الله له" [Kim Allah'la beraber olursa, Allah da onunla beraber olur.]

1 Haziran

Cenâb-ı Hak her şeye kâdirdir. Bu dünyâda tâ el ayak olmaksızın el ayak verir, iş gördürür. Allah yolunda kât-i nefis edenleri vesâir mürüvvetle mücâhedede bulunanları sen ulu zannetme. Bu tenin zâyî' olmasından [92b] korkma. Ya'ni Allah yolunda bu teni zâyî' etmiş isen korkma. Hak yolunda mücâhede ve riyâzatlarla tenini zâyî' edenlere Cenâb-ı Hak bunlara başka el ve ayak ihsân eder. Bu kimseler ind-i ilâhîde haydırlar.

Bir fakir var idi dağlarda mukîm idi. Bu fakîre halktan uzlet ve halvet etmek kendisine yâr ve şefî' olmuştu. Bu fakîrden maksad Şeyh Ebu'l-Hayr Şebüstânî Hazretleri'dir. Kâhire'ye yakın köyünde tevellüd etmiştir. Çünkü o zâta Cenâb-ı Hâlık'tan şarâb-ı muhabbet yemişti. O zât-ı zenin huzûrundan melûl idi. Bu zâta Allah aşk şarabını içirmiş ve zât sâkî-i hakîkatle ünsiyet kılmıştı.

Ba'zı kimseler vardır ki kendileri uzlet ve halvete ehil olmadıklarından vehim ederler. Halktan münkati' olmak ve halvet uzlet etmek güçtür derler. Doğru, ehil olmayana ve enîs-i Hakk'ı bulmayana güçtür. Herkesi dünyâda bir kâr için düzdüler. Ve kârın husûlünü o kimsenin kalbine ilkâ' ettiler.

Nasıl ki hadîs-i kudsîde buyruluyor, Cenâb-ı Hak buyuruyor;

“Benim mü'min ibâdım içinde kullarım vardır ki onların îmanı zenginlikle salâh bulur. Eğer onu fakîr etsen îmânı zâil olur. Yine ibâdım içinde öyle kullarım vardır ki onun îmânı hastalık ile sâlih olur. Sıhhat versem fâsid olur.”

⁷⁵⁷ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, c. II, s. 333.

“ وَأَسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوِ اجْهَرُوا بِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ” (Mülk Sûresi, 67/13) [Sözünüzü gizleyin, yâhud onu açığa vurun; (fark etmez). Şüphesiz Allah, sinelerin özünü (kalblerde olanı) hakkıyla bilir.]

Binâenaleyh ibâdımın umûrunu tedbîr etmeyi bilir bir âlim-i hakîmim. Sudûrda olanı ben bilirim:

“ كَلَّا نُمِدُّ هَؤُلَاءِ وَهَؤُلَاءِ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ” (İsrâ Sûresi, 17/20) [Rabbinin lûtfundan her birine; onlara da, bunlara da veririz. Rabbinin lûtfu (hiç kimseye) yasaklanmış değildir.] [93a]

Ya’ni bir kısım kullar vardır ki Cenâb-ı Hak Hazretleri onları hizmeti için kâim ve sâim kılmıştır. İşte bu kimseler âmmе-i mü’minîndir. Cenâb-ı Hakk’ın bir kısım kulları da vardır ki Cenâb-ı Mevlâ onları kendi muhabbetine muhtasar kılmıştır ki bunlarda enbiyâ ve esfiyâdır. Bu ibâdına sâlih ve muhabbetine gerek ibâdetine gerek muhabbetine lâıyk olan gürûha kifâyet miktârı imdât ve itâ’ ederiz.

Ya Muhammed! Bu muhabbete ve ibâdete sâlih olan gürûha liyâkâtleri derecesinde imdât ve ihsân eyleriz. Ve Allah’ın bu feyzi hiçbir kimseden memnû’ olmadı. Gerek ehl-i dünyâ ve gerek ehl-i ukbâ olsun cümlesine feyz-i atâsı şâmil olur. Cenâb-ı Rabbü’l-âlemin nihâyet mâfi’l-bâb herkesin ayn-ı sâbitesinde olan istifâdına münâsib ve kâbiliyetine muvâfik atâ’ kıldı ki o kimse hadd-i zâtında ona lâıyktır ve o şeye sâlihtir. Ona mâil olur ve onun tahsiline şurû’ eder, ince noktadır.

İşte herkesin ayn-ı sâbitesinde hâli ne ise ona kâbil olur ve onun husûlü o kimseye kolay bir şeye meyil etmeksizin, el ve ayak ne vehc ile müteharrik olur? Çör çöp rüzgâr olmaksızın nasıl hareket eder? Her şeyin hareketi için bir muharrik lâzımdır. Öyle ise insanın kârı kerdârına bâis nedir? Kalbinde olan meyl u da’vâsı o dâiye de nedir? İnsanın ayn-ı sâbitesinin iktizâsıdır. Herkes ne için halk olundu ise ona müyesser ve niçin halk olunmadıysa ona muasserdir:

“ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى ” - “ قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَا مُوسَى ” (Tâ-hâ Sûresi, 20/49-50) [Firavun, “Sizin Rabbiniz kim, ey Mûsâ?” dedi. Mûsâ, “Rabbimiz her şeye hilkatini (yaratılış özelliklerini) veren, sonra onlara yol gösterendir” dedi.]

Binâenaleyh eğer kendi meyl-i muhabbetini semâ cânibine görürsen ya’ni [93b] a’lâya ve taraf-ı Hüdâ’ya görürsen, hümâ gibi devlet ve himmet kanadını aç bu husûsta hamd ü senâ incilerini saç. Himmet ve saâdet kanatlarını aç:

“قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ” (Yûnus Sûresi, 10/58) [De ki: “Ancak Allah’ın lûtufl ve rahmetiyle, yalnız bunlarla sevinirsiniz. Bu, onların toplayıp durduklarından daha hayırlıdır.”]

Allahu Zülcelâlin fazl-ı rahmetidir diyerek o sûretle ferahlan yok eğer meylini dünyâyâ dâ[iye]siyle görürsen o vakit:

“يا مقلب القلوب و الاحوال ثبت قلبي على دينك”

Diye feryâd et , yalvar:

“رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ” (Âl-i İmrân Sûresi, 3/8) [(Onlar şöyle yakarır): “Rabbimiz! Bizi hidâyete erdirdikten sonra kalblerimizi eğriltme. Bize katından bir rahmet bahşet. Şüphesiz sen çok bahşedensin.”]

Diye hiç feryâdını kesme. Çünkü işin yaman ve nihâyetin nedâmet ü hüsrândır. Ya’ni âteş-i hicrândır. İktidâ-yı kârdan âhirini gör. Nihâyetini derpîş et. İşin sonuna bak âkîbetü’l- emr ne olacak? Onu düşün. Sonra pişmân olmayasın, beyhûde feryâdlar etmeyesin. Sonra kendi kendini yemeyesin.

Âkil o kimsedir ki, bir fiilin evvelinden sonuna nazar eder. O evvelinden nihâyetine ârif olur. Allah u Zülcelâl’in öyle ârif kulları vardır ki nâsın ef’âline ferâsetle ârif olurlar. Ve encâmı kârda zuhûra gelecek ef’âli evvelden bilirler. Ve ibtidâdan âhir kârı görürler. Ve ef’âle münâsib hâle göre hareket ederler. Ef’âl-i hurûfa, elfâz-ı hurûfa nâzır olanlar ise bunları halt-ı kelâm ediyor zannederler. Halbuki onlar hakîkati telkîn ve beyân ediyorlar.

Onun üzerine bir küçük hikâye buyuruyorlar:

İhtiyâr adamcağızın biri kuyumcunun birine gidip:

“Ne olur terâzini ver, avucumda biraz hurda altın var, onu tartayım”, der.

“Kuyumcu terâzim yoktur” cevâbını verir.

Adamcağız,

“Ben terâziyi görüyorum ve kuyumcunun terâzîsiz olmayacağını biliyorum. Böyle yapmak revâ mıdır, [94a] yâ kuyumcu!” der.

Kuyumcu da cevâben:

“Baba, sen ihtiyârsın. Ellerin titreyecek terâzî düşecek, altınları dökeceksin, sonra benden süpürge isteyeceksin. Daha sonra da altını topraktan ayırmak için bir kalbur isteyeceksin. Ben, âhir kârı görüyorum da ibtidâdan yok diyorum.”

Gelelim hikâyemize; işte o dağda bulunan o derviş Cenâb-ı Hakk’a ahd eder ki armut ağacından ben kendim koparmayacağım.

Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: “Her zamân kalbine ben bir başka meyil veririm. Her zamân dağ üzere bir başka dağ koyarım.” “Kulli şey’in”.. Her sabahta bizim için bir kâr-ı cedîd vardır ki her şey benim murâdımdan inhimâk etmez. Ve başka cihete meyil etmez. Her ne ister isen, olan odur.”

Hadîs-i şerîfte de buyruluyor: “*Gönül beyâbânda olan bir tüy gibidir. Rüzgârın esîr-i mağlûbudur. Rüzgâr o tüyü kâh sağa kâh sola yüzlerce ihtilâflarla sürer durur.*”⁷⁵⁸

Yine bir hadîs-i şerîfte buyruluyor ki: “Kalbi ateşte kaynayan kazan içindeki su gibi bil. Suyun hareketi ve galeyânı kendi ihtiyârıyla olmaz.” Demek oluyor ki bir kalbin dahî nakli ve tahavvülü kendi irâdesiyle olmaz. Belki mukallibu’l-kulûb olan Allah Zülcelâl hikmet-i bâligası üzerine onu istediği gibi takallüb ve tasrîf eder. Bunun için Efendimiz:

⁷⁵⁹“يا مقلب القلوب ثبت قلبي على دينك” [Ey kalpleri evirip çeviren! Kalbimi dinin üzere sâbit kıl] diye duâ buyururlardı.

Sordular ki, “Ya Resûllallah niçin böyle duâ ediyorsunuz? Buyuruyorlar ki; insanın kalbi Allah’ın iki kudret parmağı arasındadır. İsteddiği gibi takallüb ve tasarruf eder.⁷⁶⁰ O iki kudret parmağından maksad biri celâl biri cemâldir. Kalbin her zamân [94b] bir başka fikr u re’yi olur. Ve o re’yi o kimseden değildir. O re’y ü fikir Cenâb-ı Hak’tandır ve Hazret-i Mutlak’tandır. Mâdem ki iş böyledir o hâlde kalbin fikir ve re’yi üzerine sen emîn olup i’timâd edebilir ve ahdi bağlayabilirsin. Nasıl bir şeyi düşünmeyince, yemeyeceğim dersin. İnsan ne kadar âkil olsa hükm ü kader zuhûra geldikte süze(?) kâdir olamaz:

⁷⁵⁸ İbn Mâce, Mukaddime 10.

⁷⁵⁹ Tirmizî, Kader 7.

⁷⁶⁰ Müslim, Kader 17.

⁷⁶¹ "لَنْ يَنْفَعَكَ حَذْرٌ مِنْ قَدَرٍ" [Kadere karşı kaygılanmak fayda vermez.]

En mühim çâre Allah'ın kazâsına rızâ vermek. Aman Allah, aman Yâ Resûllullah, demektir. Neye güveniyorsun, neye i'timâd ediyorsun? Sen nesin? İlmine, fazlına mı güveniyorsun? Ben hakîmim, ben âlimim, diyorsun. Senin başının bir damarı kopar, ne ilim kalır, ne akıl. Yok tenine ve kuvvetine güveniyorsan onunda ne ehemmiyeti var? Cihân pehlivânı Kara Ahmet kadar da olamazsın ya. Ayakta konuşurken ölüverdi.

[95a]

8 Haziran 339

Uçan bir kuşun tuzağı görmeyip helâke düşmesi şaşılacak şey değildir. Asıl taacüb edilecek şey tuzağı görüp de ister istemez o tuzağa düşmektir. Gözü açık, kulağı açık kazâ dâmına kendi kendine koşması; göre göre, kulağı işite işite helâke düşmesi, zehr-i kâtîli içmesidir. O semm-i kâtîli bile bile içmek asıl taaccüb olunacak şey, budur.

Takdîr u kazâ ipini görmek Hazret-i Ahmed (radiyallâhu anhin) ve onun vâris-i kâmilî olanlara lâyıktır. Boğaz üzre liften bağlanmış ipi görmek ona lâyıktır. Nasıl ki Ebû Leheb'in karısının o ip boynunda bağlı idi. İşte ip ki liften yapılmıştır gerçi zâhiren o:

“حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ” (Tebbet Sûresi, 111/5) [Boynunda bükülmüş hurma liflerinden bir ip olduğu hâlde] [95b]

Yok idi. O ma'nevî olan ipi Hazret-i Resûlullah gördü ve onun arkasındaki odun yükünü Hazret-i Resûlullah gördü.

“حَمَّالَةَ الْخَطْبِ” (Tebbet Sûresi, 111/4) [Sırtında odun taşıyarak karısı da (o ateşe girecektir).]

dedi.

Bu âyeti celîlenin sebep-i nüzûlü budur ki:

“وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ” Şuarâ 26/ 214 [(Önce) en yakın akrabamı uyar]

Âyeti üzerine Efendimiz Hazretleri cemî' akrabâsını cem' edip dîne da'vet etti.

⁷⁶¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. XXXVI, s. 370.

Ebû Leheb bunu işitince, helâk senin üzerine olsun yâ Muhammed, bizi dînimizden alıkoymak istiyor ve kendi dînine da'vet ediyorsun, diye yerden taş alıp attı. O anda bu âyet-i celîle nâzil oldu.

“ تَبَّتْ ” (Lehheb Sûresi, 111/1) [Ebû Leheb'in elleri kurusun.]

Helâk olsun

“ يَدَا أَبِي لَهَبٍ ” (Lehheb Sûresi, 111/1) [Ebû Leheb'in elleri kurusun.]

Ebû Leheb'in elleri ve yâhud nefsi. Çünkü o vakit

“ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ ” (Lehheb Sûresi, 111/2) [Ona ne malı fayda verdi, ne de kazandığı.] Ebû Leheb demiş idi ki cehennem azâbı da olsa beni malım ve evlâdım kurtarır. Halbuki Bedir Gazâsı'ndan sonra tâûna müşâbih bir hastalık geldi onu öldürdü. Cesedi üç gün dışarda kaldı, koktu. Kimse yanına varamadı. Nihâyet para ile adam tuttular da leşini bir deliğe tıkdılar.

“ وَمَا كَسَبَ ” (Lehheb Sûresi, 111/2) [Ona ne malı fayda verdi, ne de kazandığı.]

Kesb eylediği ticâret ve servet fâide vermez

“ سَيَصْلَىٰ نَارًا ” (Lehheb Sûresi, 111/3) [O, bir alevli ateşe girecektir,]

An karîb Ebû Leheb bir ateşe dâhil olur ki o ateş eşedd-i şu'le sâhibidir. Bu ateşe odun taşıyan zevcesi de berâber dâhil olur. Burada hatabdan maksad, nâr-ı husûmetin iştiâlîne sebep olduğu için nemimedir. Münâfiklık gammazlıktır. [96a]

Veyâhud Ebû Leheb, Efendimiz'in komşusu idi. Efendimiz hâne-i saâdetlerinden çıkarken diken toplayıp yollara döker, ayağına dolaşsın da müteesir olsunlar ve eziyet hissetsinler diye idi. O kadının boynunda hurma lifinden bükülmüş ip vardı. İşte o mel'ûmenin arkasındaki ma'nevî urunu ve boynundaki ipi Resûlullah gördü. Velhâsıl sûver-i ma'neviye ile sûver-i maâniyi his olunabilecek sûrette müşâhedeye herkes kâdir olamaz. İllâ Resûlullah ve ona vâris olan veliyy-i mükerremdir.

Bu beyt-i şerîfte iki te'vil ve teveccüh vardır. Eğer Ebû Leheb'in karısı:

“ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ” (Leh

eb Sûresi, 111/4-5) [Boynunda bükülmüş hurma liflerinden bir ip olduğu hâlde sırtında odun taşıyarak karısı da (o ateşe girecektir).] olmasına tâinler tarafından zâhire

hamlolunursa bir suâl vârid olur ki Ebû Leheb'in karısı ki adı Ümmü Cemil'dir, Ebû Süfyan'ın kız kardeşi kızıdır. Pek zengindir. Nasıl bunun odun taşıyıcı olması mümkün olur? diye tâinler sorabilir. Belki sebep-i iştiâl-i nâr-ı cehennem olan âsâm ve ezvâr ya'ni bu günahları ve isyânları bu karı odun gibi arkasında taşımıştır, demek veyâhud o odundan murâd nâr-ı husûmet ve harbin iştiâline sebep olmak hasebiyle nemîmedir. Sâlisen odundan murâd bildiğimiz odun olmamalıdır. Bu kadın kemâl-i adâvetten çör çöp ve diken toplayıp eziyet olmak üzere karanlıkta Efendimiz'in yoluna döker idi. Şimdiye kadar söylediğimiz ma'nâ-yı zâhirî.

Ehl-i şuhûd indinde ise Cenâb-ı Hak:

“وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ” (Bakara Sûresi, 2/19) [...ve Allah kâfirleri kuşatandır.]

buyurup [96b]“يُحِيطُ” [Yuhît= kuşatır] buyurmadı.

“إِنَّا جَعَلْنَا فِي أَعْنَاقِهِمْ أَغْلَالًا” (Yâ-sin Sûresi, 36/8) [Onların boyunlarına demir halkalar geçirdik, o halkalar çenelerine dayanmıştır. Bu sebeple kafaları yukarıya kalkık durumdadır.] buyurdu.

“سَيَجْعَلُ” [Seyec'alu=geçirecek] buyurmadı.

Binâenaleyh ehl-i şuhûda nisbet bu sûret-i mezkûre hakikat-i hâldir. Ehl-i zâhire nisbet ise gelecekte olacak ahvâldir. Demek oluyor ki kâfirler şu dakıkada cehennem tarafından ihâta olunmuştur. Cehennem onları kaplamıştır.

Bu mukkadime belli olunca ma'nâ-yı beyte gelirse:

“Muhakkıkîn olan enbiyâ ve evliyâdan mâadâsı bu zikr olunan sûret-i hâli cümlesi bir nevî' sûretle te'vîl ederler ve görürler. Bu hâl izhâr-ı aczlerindedir. Gûyâ akıllarındandır, zannederler. Sen dersin ki o ârifler ki sen söylüyorsun bunlar alâmetleri âşikâr görür demiyorsun. O halde niçin saîd ve şakî olanı bilmez dersin. Nasıl bilmez? Bilir ve onların ahvâline âgâh(tır), lâkin Allah emriyle setreder ki keşf-i Hak enbiyâ ve evliyâyâ bi-iznillâh helâl değildir.

Nasıl ki Peygamber Efendimiz ashâbı beyninde yirmiyedi münâfık bilirler ve onları başkalarından setr ederlerdi. Yalnız bunları Huzeyfe Yemânî Hazretleri'ne söylemiş. Hazret-i Ömer'in zamân-ı hilâfetlerinde birisi vefât etse, eğer Huzeyfe onun cenâzesinde bulunursa ben de bulunurum, derdi. Onlar bilirler fakat örterler. Zîra emri-Zülcelâl ile Hakk'ın sırrını keşf eylemek bunlara helâl değildir.

Hikâyemize gelelim:

Dağ başında bir derviş var idi. Ahd etmişti, ya Rabbi bu armutlar yere düşmeyince koparmayacağım”, demişti. O fakir ziyâde açlıktan zebûn oldu ve teni esîr oldu. Ve vücûdu bî-mecâl kaldı. [97a] Beş günden beri armut düşmemişti. Birkaç olmuş armut gördü sabır etti, ne kadar olsa beşer değil mi? Ateş-i cû’dan sabrı tükendi. Açlık, zayıf beden ve cezb-i kazânın kuvveti şeyhi nezrinden bî-vefâ eyledi. Ve nezrine vefâ etmeye mâni’ oldu. Nihâyet o ağaçtan bir armut kopardı o anda Hakk’ın te’dîbi yetişti. Onun gözünü açtı ve kulağını çekti. Ve o dağ tepesine beş on haydut gelmiş henüz bir evden çaldıkları eşyâyı beyinlerinde taksîm ediyorlardı. Zaptiyeler arkalarından yetişip birinin sağ elini ve sol ayağını keserler, bizim şeyhi de hırsızlardan zannederek sağ elini keserler ve sağ ayağını da kesecekleri vakit birisi gelir:

“Aman ne yapıyorsunuz, o sultandır. Meczûb-i ilâhîdir” , der.

Jandarma kumandanına haber verirler, kumandan gelir özür diler.

Şeyhte, “Üzülme ey vâlî, benim cür’etimin şeâmeti elime yetişti”, der.

“فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ” (Fetih Sûresi, 48/10) [Sana bîat edenler ancak Allah’a bîat etmiş olurlar. Allah’ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah’a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir.]

Âyet-i celîlesi mazmûnu içine ben de dahil oldum. Allah böyle buyurmuştur. İndi sâlike lâzımdır ki Allah ile eylediği ahde vefâ etsin. Ve nakd-i ahde mümkün merteye ictinâb etsin.

Nasıl ki Cenâb-ı Hak buyuruyor:

“وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ” (Nahl Sûresi, 16/91) [Antlaşma yaptığınız zamân, Allah’a karşı verdiğiniz sözü yerine getirin. Allah’ı kendinize kefil kılarak pekiştirdikten sonra yeminlerinizi bozmayın. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı bilir.]

Ahd ettiğiniz zamân Allah’ın ahdine vefâ edin. Ve yeminlerini teekkimden sonra onu bozmayın. Halbuki Allah’ı yeminleriniz üzre şâhid kıldırınız, sûretâ vefâ izhâr edip başka bir yerde bir sebep gördüğünüz vakit ahdinizi nakz ederseniz Allah sizi görür ve o nefsinizdeki [97b] ahvâlinizi bilir ve tecrübe eder. Ey vâlî, bizim elimiz tenimiz ve canımız dostun hüküm ve kazâsına fedâ olsun.”

Görünüyor ki Şeyh Hazretleri'nin bu sözlerinde kazâyâ rızâ vermeleri ve lisanından sâliklere kazâyâ kalbin sürûr ile bulunmasını öğretmek vardır. Kazâyâ rızâ vermek demek o kazânın hükmünün cereyânı altında o sâlikin kalbi bilâ-ıztırâb ebkem olmaktır.

Hazret-i Cüneyd buyuruyor ki:

“Kazâyâ rızâ odur ki; o kazânın zuhûrunda kalbin sürûru demektir.

Râbia-i Adeviye (radiyallâhu anhâ) hazretlerine sordular ki;

“Kul rabbinden ne vakit râzı olur?” buyurdular ki:

“Kul ni'metle mesrûr olduğu gibi, musîbetle de memnûn olduğu vakit o kul Allah'tan râzı olmuş olur.”

“Ey Vâlî, bu benim ezelde kısımetim idi ve ben bunu sana helâl ettim. Sen bunu bilerek kasıtle yapmadın, bilmeyerek yaptın. Hazret-i Hak seni bu husûsta muâheze kılmaz, sana vebâl olmaz. Hazret-i Hak'tan her ne gelirse ona sabır etmek âşık olanlara farz gibidir, kazâsına rızâ vermek yolunda sâdik olanlara farzdır. Çok kuş uçmuştur ki dâne arayıcı olduğu hâlde halbuki onun boğazına müteallik olan şehvet ve dâneye hırsı olması onun boğazını kesip atmıştır. Çok kuşlar da vardır ki dâmen-i kenârında açıldıktan mahbûs-î kafes olmuştur. Çok kuşlar mahbûs iken boğazının hırsından dâm-ı belâyâ tutulmuştur. Çok mestûre kadınlar vardır ki perde içinde iken şeâmetinden rüsvâ olmuştur. Ve mezmûm ve mahzûl kalmıştır. [98a]

Resûlulah Efendimiz buyuruyor ki:

“Boğaz ile iki diz arasını muhâfaza et ki buna tekeffül eden kimseye ben de cenneti tekeffül ederim.”⁷⁶²

Hazret-i Sultan Veled buyurmuşlardır ki:

“Kim ki bu ikisinden geçmişse, ulu odur. Çok kadınlar boğazları belâsından rüşveti kabûl etmekle:

“Râşi ve mürteşîye Allah la'net eylesin⁷⁶³.”

⁷⁶² Buhârî, Rikâk 23.

⁷⁶³ Taberânî, el-Mu'cemu's-Sağîr, c. I, s. 57.

Hadîs-i şerîfi mûcibince la'neti kabûl etmişlerdir. Ve inde'l-halk şerre müsâb olmuşlardır. Bil ki Hârut ve Mârut'un vücûdundan şarâb-ı şehvet ve müktezâ-yı tâbiyyet gâlib oldu. Ve onlara eflâke urûc etmeye gök kapıları kapandı. Cenâb-ı Hak bunları arza melik kıldığı zamân bunlar esnâ-yı hükûmetlerinde iken Zehrâ nâmında bir kadın geldi ve zevcinden şikâyet etti. Her ikisi bu kadına mâil oldu. Ve muhabbet ettiler. Kadın bunlara bu kârın husûlü şarab içmek ve kocamı öldürmekle olur dedi.

Bunlar şaraba muvâfakat ettiler ve katl-i nefsten ictinab eylediler. Fakat şarâb içip kendilerinden geçince, öteki işi de yaptılar. Bunlar bildikleri ism-i a'zam kuvvetiyle âsumâna çıkarlardı. Melekiyet sıfatı bunlardan gidince, Cenâb-ı Hak bunlara bâb-ı melekûtu seddetti. Bundan sonra Bâbil kuyusunda baş aşağı kıyâmete kadar bunları mübtelâ kıldı.

İşte akıllı olanlara bu kıssalardan hisse almak lâzımdır. Çünkü boğazından dolayı şeyhin eli kesilmiş oldu. Mümâ-ileyh, şikâyet kapısını bağladı:

وفي الحب اذا جعلت له شكراً فكان ...

beytinin mefhûmu üzre

“Habîbim'den ne gelirse ben onu şikâyet yerine şeker kabûl ettim”

dedi.

Ve yine bir gün Hazret-i Şeyh'in bulunduğu kulübeye nasılsa biri girdi baktı ki, [98b] şeyhin kesik eli yerine el kâim olmuş, zenbil diyor.

Şeyh o gence:

“Aman sen, ne cesâretle buraya habersizce girdin?” dedi.

Genç kemâl-i edeble:

“Sırf sultanım ifrât-ı aşk ve iştiyâkımdan gelmeye cesâret ettim. Bu küstahlığı eyledim, dedi.

Hazret-i Şeyh'in bu söz hoşuna gitti. Onu önüne çekti ve bu gördüğünü gizlemesini ve bu sırrı hiç kimseye söylememesini kalbinde setr etmesini tenbîh etti Ahrârın kubûrudur. Bunu bilip ona göre setr etmesini tembih etti. Evliyâ-yı kirâm dâimâ setr-i kerâmete rağbet etmişlerdir. Kerâmet demek kerâmet satmamak demektir.

Ne ise yine günlerden bir gün bir iki kişi gelip şeyhin kulübesine delikten içeri baktılar. Hazret-i Şeyh bunları görünce:

“Ya Rabbi hikmetini sen bilirsin ben bu kerâmeti gizliyorum, sen âşikâr ediyorsun. Bu ne hâldir?” dedi.

Cenâb-ı Hak ona ilhâm olarak buyurdu ki,

“Ey benim sevgili kulum! Bir kaç kimseler elinin kesilmesinden dolayı seni inkâr ettiler, bu şeyh kezzâb etti de eli kesildi, dediler. Ben istemedim ki o gürûh seni inkâr etsinler ve mücerred sû-i zan edip îmânsız gitsinler. Çünkü evliyâ-yı inkâr mûris-i küfrdür. Onları inkâr eden ve onlara hakâret eden bî-kâr bî-îmân olur. İşte bizim sana verdiğimiz bu eli verip ve ba’zı kimselere bu kerâmeti göstermemizin sebebi o bîcârelerin âsumân-ı vahdet ve bâb-ı rahmetten merbût olmamaları içindir.”

99a

15 Haziran

Cenâb-ı Hak o âşık-ı sâdıkına diyor ki:

“Ey benim ni’met ve ma’rifet velâyet mertebesinden müstağnî olan âşık ve sâdığım. Bu kerâmetler olmadan mukaddem ben sana kendi zât-ı bî-cûnûndan teselli vermiştim. Bu teselliden maksâd gınâ-yı zâtiye ile halk görmekten müstâğnî olmak, vilâyet ve kerâmet kaydû bendinden necât bulmak idi. Ben bu imtihânı sana işte onlardan ötürü verdim ki onlar senden bu kerâmeti görüp sû-i zandan tövbe etsinler. Ve muhabbet-i evliyâ mertebesini bulsunlar için. Çünkü ehlullâha ve evliyâyâ sû-i zan küfr-ü mûcibtir. Yoksa senin bu mertebeye ihtiyaç ve ihtiyarın olduğundan, sana bu çerâğ-ı kerâmeti koymadım. Çünkü baş ve ayağın tefrîki korkusu senden gitti. Def’-i vehîm etmek sana iyi bir siper olarak yetişti.

Nasıl ki Firavun’un sihibâzlarına bu kuvvet yetişmiş ve her biri el ve ayağın kesilmesine râzı olmuşlardı. Firavun lâin sâhirleri zemîn üzre siyâset etmekle tehdîd ve [99b] tahvîf etti:

“Ve ey sâhirler, siz Mûsâ ile benden evvel tanıştınız ve bu sûrette bana yalan söylediniz. Sizin el ve ayaklarınızı kesip sizi cüzû’u nahle asarım. Ya’ni sizi hurma dallarına asacağım o vakit göreceksiniz. Mûsâ mı, ben mi kutluyum, anlarsınız,”

dedi.

Sâhirler de:

“Biz senden korkmayız, istediğini yap elinden geleni arkana koyma:

“إِنَّا ءَامَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا” (Tâ-hâ Sûresi, 20/73) [Şüphesiz ki biz; günahlarımızı ve bize zorla yaptırdığın sihri affetmesi için, Rabbimize inandık. Allah’ın vereceği mükâfat daha hayırlı ve daha kalıcıdır.]

Bizim için Allah ve Allah’ın ni’metleri hayırlı ve bâkîdir. Sen ancak dünyâ hükmünü sürebilirsin” dediler.

Firavun zannetmişti ki bu sâhirler kendi tehdîdinden vesvese ve gümâdadırlar. Halbuki bu lâin bilmedi ki bunlar vehimden çoktan geçmişler ve kurtulmuşlar ve kalbleri rûhunun penceresi kenarında oturmuşlar ve kendilerini maksad-ı sıtka götürmüşlerdir. Bunlar kendi sa’ylerini kendi zâtlarından bilmişler ve gözlerini rûhlarından temyîz kılmışlardır. Bu sebeble mertebeyi hakikat tarafına koşmuşlardır. Ve hakâyık-ı eşyâyı müşâhede etmişlerdir. Bunlar sûre-yi vehmiyenin ve hayâliyenin zevâlinden asla korkmazlar, bu cihân ya’ni kevn-ü mekân fil-hakîka hâb u hayâldir.

Şeyh-i Ekber (radiyallhu anh)’ın buyurdıkları gibi:

Kezâ, “انما الكون في الخيال و هو في الحق و الحقيقة من يعلم” Bu mükevvenât hayâldir fakat hakîkatte Hak’tır.

İşte her kim ki bu hakîkati bildi, işte esrâr-ı tarîkate o vâkıf ve âgâh olmuştur:

”كل من يعلم حظ اسرار الطريقة“

Ve Mevlânâ Câmî hazretleri buyurdular ki:

”كل ما في الكون وهم أو خيال“

Her ne ki kevnde mevcûd ise vehimdir yâhud hayâldir:

[100a] او عكوس في المرايا

Yâhud da mir’âtlara aks etmiş şeylerdir. Veyâhud gölgelerdir.

Binâenaleyh sen bu cihânın hâb u hayâl olmasında sakın şüphe mertebesinde durma. Çünkü bir insan her ne kadar uykuda iken eli ve ayağı kesilse korku var mıdır? Yoktur. Eğer bir kimsenin uykuda başını kesseler, o baş şüphesiz sûver-i hayâliyenin başıdır. Öyle ya kendi başın yerinde duruyor ve fazla olarak muâbbirler onu ömrün uzunluğuna ta’bîr ederler. Rüyânın kâh aynı çıkar kâh aksi çıkar sûver-i kevnîyeden

ba'zısûrete ta'bîr olunur binâenaleyh sûver-i dünyeviyyenin muabirri olan muhakkikler ehl-i dünyânın bu dünyâdan olan hâlât ve vâkıasını âhirete nisbetle aksini ta'bîr ederler.

764. "كما تعيشون تموتون وكما تموتون تحشرون" [Nasıl yaşarsanız öyle ölürsünüz. Nasıl ölürseniz öyle haşrolunursuz.]

ve bu sûretle ta'bîr vak'a ederler. Derler ki ne sûretle maîşetleniyorsan, öyle öleceksin. Ne sûretle öldünse, öyle haşr olacaksın. Burada Hak yolunda çok zahmet çekiyorsun belki âhirette çok rahat bulacaksın. Ve hangi sıfat-ı hayvâniye size gâlib olduysa, yarın rûz-i mahşerde öyle kalkacaksın.

İşte haram yiyorsan hıncır olarak haşr olacaksın. Eğer müstehzî ve mukallid ise maymun sıfatıyla haşr olacaksın, eğer âlemin kalbini rencîde ediyorsan yılan, akreb sûretinde haşr olacaksın ila âhir.. Hangi meşgûliyyetin te'sîri altında ölüyorsan haşırda da onun timsâliyle haşr olacaksın. Hâsılı kelâm uykuda bedeninin nâkıs olmasına korku yoktur. Bu cihân hâb u hayâl [100b] olunca burada bir kimsenin bedeninin nâkıs olmasında korku yoktur. Burada noksan bedene ve sekâmete burada sabır eylediği sebeble âhirette selîmü'l-a'zâ ve saâdeti ebediye ve ten-dürüstî ve ni'met-i sermediye bulur.

Câbir (radiyallâhu ahn) hazretlerinden mervî olan hadîs-i şerîfe işâret buyuruyor:

“Bir gün Hazret-i Câbir, Efendimiz'in huzûr-i saâdetlerinde iken beyaz yüzlü bir zât içeri girdi. Dedi ki:

“Ya Resûlallah, dünyâ nedir?”

Efendimiz buyurdular ki:

“حلم نائم.”

Ya'ni uyuyanın uykuda gördüğü rü'yâdır, buyurdular.

“Ya Resûlallah, dünyâ ile âhîret beynindeki yer ne kadardır?”

“غمزة العين Ğamzetü'l-ayn” kadardır. Bir göz açıp kapamak mikdârıdır.

“Ya Resûlallah, burada karâr ne kadardır?”

764 Ali el-Kârî, Mirkâtu'l-Mefâtih, c. VII, s. 375.

“Kâfileden tehâlûf mikdârıdır.”

Bu zât gittikten sonra Efendimiz buyurdular ki:

“Yâ Câbir bu Cebrâil (a.s.)’dır. Sizi dünyâda zühde âhirette râğbete teşvîk ediyor. Onun için geldi.”

İşte dervişler bu cihânı uyuyan kimsenin uykuda gördüğü rüyâ olduğunu bilerek, bilâ-taklîd onunla o sûretle muâmele etmişlerdir. Ey kendisini uyanık zanneden kimse, sen gündüz hâb u cehâlet ve gaflet içindesin. Sakın sen bu uyku değil bî-dârlıktır, deme. Ve ben uyumam deme. Sâir nâs gibi sen dahî uyursun. Öldüğün gün âhîret gününü gördükten sonra uyanacaksın.

Nasıl ki Hazret-i Aîşe (radiyallâhu anhâ) bu hadîs-i şerîfi rivâyet buyuruyor:

Efendimiz (sallallâhu aleyhi vessellem):

“Nâs uyuyorlar, öldükleri vakit uyanacaklar.”⁷⁶⁵ [101a]

Şimdi ma'nâ-yı beyte geelim: Sa'ye fer'dir. Asıl mehtâbtan gayrı değildir. Ya'ni mecmû'-i âlem şahsa nisbetle gölge gibidir. Tâbî' ve fer'dir. Ve asâleten vücûdu yoktur. Meğer bi't-tabi' nasıl ki sa'yenin vücûdu şahısla kâimdir, âsl-ı metbû' asl-ı nûr-i ilâhî ve zât-ı rabbânîden başka bir şey değildir:

“سبحان من اظهر الاشياء و هو عينها”

Bu asıl bu âleme nisbetle şahıs gibidir. İmdi kâinatın gölgesini gösteren onun ziyâ-yı zâtı ve nûr-i esmâ ve sıfâtıdır. Demek oluyor ki sa'ye kâinatı gösteren nûr-i zâttır. Asıl metbu' budur. Kâinat ise fer' ve tâbî'dir. Bu dünyâda uyanıklık aynı uykudur. Ve zâhir uykusu ise nevm ender nevm olduğuna Hazret-i Pîr bir latîf misâl îrâd buyuruyorlar ve diyorlar ki:

Bunlar rü'yâ içinde uyuyup hâb-ender hâbda ba'zı âlem u âdem seyrediyorlar gibidirler. O kimseler uykusu içinde yatmış rü'yâ görüyorlar ve uykunun içinde de başka şeyler görüyor bu kimseler kendisine nisbet iki kat uyku içindedir. Birisi uyuduğu diğeri de uyku içinde kendini uyur görmesi ve bu kimseler meşreb-i Muhammedî'den olan âriflere nazaran da üç kat uykudadır. Neden? Zîrâ âriflere nisbeten bu dünyâ uyuyanın rü'yâ görmesi gibidir.

⁷⁶⁵ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, c. II, s. 374.

Yûsuf meşreb olanlar ve onun kademinde seyr edenler indinde bu âlem, hâb u hayâl değildir. Belki sûver-i kevnîye ve sâniyedir. Nasıl ki Hazret-i Yûsuf on bir kevkebi ve güneşi, ayı kendisine sâcid görmüştü. Bu rü'yâyı gördükten birçok sene sonra Mısır'da saâdeti sûrîyeye nâil oldukta azîz-i Mısır [101b] oldukta birâderleri ve pederi ve dayısı kendisine ta'zîm-i inkiyâd ve secde ettiler.

Hazret-i Yûsuf bunu görüp dedi ki: "Rabbim benim rüyâmı mahsûsâta sâbit ve dâim kıldı. Hâsılı bu dünyânın eğer hâb olduğunu bildin ve gönül gözünü açıp her dem fâil-i mutlaka nâzır oldunsa, o hâlde bu ten çömleğinin kırılmasında sana korku yoktur. Sen nâbînâ olan avâm külli ke'l-havâm gibi gam yeme. Zîra çömlekçi bir çömlek kırıldıysa bir diğerini daha yapar.

Âyet-i celîlesinin⁷⁶⁶ ma'nâ-yı bâtını murâd olunduğu üzere eğer Cenâb-ı Hak onu ihyâ etmek isterse, onu yine kâim eyler. Evvelkinden hayırlı olarak ve yâhud onun misli olarak kâim eyler. Fakat o kimseler ki bu ma'nânın müşâhedesinden ve merci'-i mısır görmekten mehcûrdurlar. Bunlar dâima beden ve tenlerini muhâfaza etmeye çalışırlar. Ve zarara uğramasından korkarlar. Kör dil olanların ve âlem-i hakikat müşâhedesinden dûr kalanların her kademedede kuyuya düşmek korkusu vardır. Ve binlerce korkularla yola gelip hayâlat-ı fâsidenin ve kuvve-yi vehmiyyenin ta'zîr u teşvîşi, tehdîdî anı helâk eder. Ama mert ü binâ ve ârif-i dâna tarîkin genişliğini ve uzunluğunu gördüğü için ve mağara uçurum ve kuyuyu bilir ve mahalli helâk ve tebâından hazer eder.

Nasıl ki Firavun sâhirlerinin o anda basar-ı basîretleri açıldı, âlem-i hakîkati gördüler ve itâat içinde şerâb-ı muhabbeti içtiler. Ve Firavun'a mestâne bu sözleri söylediler:

"Kalk ey Firavun, kalk! Bizi katletmeye kalk. Zîra biz her bir harâmînin ve gulyâbânînin sıyt ve sadâsıyla bu yoldan kaçanlardan ve korkanlardan [102a] değiliz. Sen bizim hırka-yi bedenimizi yere at parça parça et ki onu ihyâ edici vardır, ki o bizim Allah'ımızdır." dediler.

Taayyün-i insânî âşıkla mâşuk arasında azîm bir hicâbtır:

"انت ا م انا حظ عين في العين"

"حاشای حاشای من اثبات اثنين"

⁷⁶⁶ Burada ilgili âyet not alınmamış görünüyor.

Menâzeun-fih olan seninle benim beynimde benliğimdir. Lutfunla bu benliği ortadan kaldır. Çünkü bu görünen ben miyim, sen misin? Hâşâ, hâşâ ikilik değil. Öyle ise bu menâzi fih olan taayün-i vücûddur. Bunu ortadan kaldır. Sâhirler; Ey ahmak Firavun biz bî-hicâb ten ve beden mahbûb-i ahâdiyet ve hakîkî buluruz, dediler. İşte bundan anlaşılıyor ki, bir dervişin de ne vakit nefis-i me'zûnu onu tarîk-i Hüdâ'da helâk ve ifnâ ile tehdîd etse, ona de ki ey nefis Firavun:

“Ve kul li kable'l-aşki”

Benim canımdan başka bir şeyim yok ki fedâ edeyim. Ve rûhunu canânının uğrunda fedâ etmek isrâf değildir. Binâenaleyh aşk uğrunda fedâ-yı can edene de ki sen aşkında vefâ ettin, aşkın hakkını verdin. Ve fakat aşk uğrunda da'vâ edene söyle ki, ey da'vâcı, ey da'vâcı gözün kendinle olan siyahlığın göz sürmesinin verdiği siyahlık arasında çok fark vardır. Gözün kendinden olan siyahlığı başka, sürmenin verdiği siyahlık başka.

Binâenaleyh basar-ı basîretle makâm-ı hakîkati görüp ‘tarîka sâliken bilâ havf’ giden mü'mîn-i kâmile, gâfil ve câhil gidenin arasında çok fark vardır. [102b]

22 Haziran 1339

Basar-ı basîretle makâm-ı hakîkati görüp tarîk-i ilâhîye seviyyen ve sâlimen bilâ-havf giden mü'mîn-i kâmil ile serv ü çimenden hâli kalmayan cahil ü gâfilin ahvâlini göstermek için bir hikâyeye buyuruyorlar: Esterden murâd bed ahlâk ve bed tabîat kimselerdir ki onlar da katır sıfatları mevcûddur:

“أَفَمَنْ يَمْشِي مُكِبًّا عَلَىٰ وَجْهِهِ” (Mülk Sûresi, 67/22) [Şimdi, yüzüstü kapanarak düşe kalka yürüyen mi daha doğru gider, yoksa dosdoğru bir yolda dimdik yürüyen mi?]

Yüzü üstü sürtünerek yürümek başka, doğru olarak gitmek başka, çukurlara yuvarlanarak câhilâne ve gâfilâne gitmek başka. İşte Hazret-i Pîr bu hakîkati beyân etmek için şu hikâyeyi buyuruyorlar: Hazret-i İbrâhim'i yakmak için Nemrut'un toplattırdıkları odunu en süratli götüren katır olmuş -müşârin ileyh- ona bedduâ ederek nesli munkati' olmuştur. İşte esterler gibi çok menba'-i şer olan beşerlerde nemîmet ve bühtân odununu nebî Halîlu'r-Rahmân isrinde bir zâtın sûziş-i derûn ve ezâsını [103a] mûcib olmak için irtikâb eder ve ona sitem ve cefâ yolunu ihtiyâr eder.

Burada deveden murâd heyin ve leyyin olan zâttır ki Hazret-i Pîr münkat' ve mûti' oldukları cihetle bunları deveye teşbîh buyurmuşlardır. Bir ester tabîat ve sıfat,

gâfil u câhil ester tabîat olan mü'min-i kâmile dedi ki: “Ey refik, yüksekte alçakta olsun senin başın hiç eğilmiyor ve düşmüyor sürçmüyorsun. Ben ise ekseriyâ sürçüp düşüyorum ricâ ederim bunun aslı nedir bana bildirir misin?”

Ester sîret olan mü'mîn ona dedi ki:

“Çünkü benim çeşm-i bâtınım senden rûşen-ter ve ilm-i irfân ile münevverdir. Ondan düşünüyorum. Fazla olarak ben âli mertebelerden nazar ederim. Meselâ yüksek bir dağ başında olsam etrâfımı oradan seyr ederim. Yolda ki ukbeleri oradan görürüm. Âkılâne nazar ederim Allah'ın bana yolun alçak ve yüksekliğini gösterir. İşte bende tarîk-i Hakka adımlarımı âkılâne korum. Ey Ester, sen bir iki adım yürürsün ve iki adımlı yeri ancak görürsün. Lâkin tahtındaki zilleti müşâhededen müberrâsın.” Üştür dedi ki:

“A'mâ ile basîr sizin indinizde bir midir? Kâim olmakta nâzil olmakta ve seyretmekte elbette bunlar beraber değildirler. Öyle ise hidâyet nûruyla münevver olan dahî cehl ü gavâyetle bî-basîr olanlar berâber değildir. Nasıl ki Sûre-i Hûd'da Cenâb-ı Hak: “وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا أَفَلَا تَذَكَّرُونَ” (Hûd Sûresi, 11/24) [Bu iki zümrenin durumu, kör ve sağır ile gören ve işiten kimseler gibidir. Bunların durumları hiç birbirlerine denk olur mu? Hâlâ düşünmez misiniz?] buyuruyor. Bu iki ferikin misli a'mâ ile sağır, basîr ile semî' gibidir. Bu iki fırka hiç beraber olur mu? [103b]

Ve niçin mütteyakkız olmazsınız? Sûre-i Fâtır'da buyuruyor Cenâb-ı Hak:

“A'mâ ile basîr, zülûmât ile nûr, gölge ile harâret, ölü ile diri bir değildir.”⁷⁶⁷ Hazret-i Hüdâvendigâr sâhirlerin Firavun'a verdiği cevâbın temimmesine şürû' edip münkîr-i haşr-ı ecsâd olanlara buyuruyorlar ki:

“أَئِنَّا مُتَّبَعُونَ” (Mü'minûn Sûresi, 23/82) [Dediler ki: “Gerçekten biz, ölüp bir toprak ve kemik yığını hâline geldikten sonra mı tekrar diriltileceğiz?”] Âdem öldükte ve vücûdu türâb olduktan sonra nasıl eczâsı cezb olup tekrar hayat bulur ve kâim olur diyenlere rahm-ı mâderde cemî'nin kan vasıtasıyla eczâ-yı bedenini cemî' etmekte olduğunu temsîl edip buyuruyorlar. Tarîk-i aşk-ı Hüdâ'da mâhirler lisânından gâfil olan ester tabîatlılara ve hayât ve savâbdab câhil u gâfil olan Firavun sîretlere ve bâ'de'l-hayâtü'l-fâniye ve hayât-ı sâniyeden câhil olan ester tabîatlara ta'vîz edip buyuruyorlar ki:

⁷⁶⁷ Fâtır, 35/19-22.

“Ey bâdel mevt bulur diye ba’si inkâr eden Firavun-ta’vîz sîret ve münkir-i kıyâmet. Çün ki cenîne Cenâb-ı Hak rahm-i mâderde can veriyor vâlide karnında kan yemekle o cenin cezb-i eczâ-yı beden ettiriyor. Ve kendi cisminin arz u tulû’unu dokuyor ve hâsıl ediyor.” Cenâb-ı Hak buyuruyor ki:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبُعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّن تُّرَابٍ ثُمَّ مِّن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِّن عَلَقَةٍ ثُمَّ مِّن مُّضْغَةٍ
مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنُبَيِّنَ لَكُمْ وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ وَمِنْكُمْ
مَّن يُتَوَفَّىٰ وَمِنْكُمْ مَّن يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْدَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِن بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ
فَظَهَرَ الْوَسْطَىٰ وَالْجِبَالُ سَوْدِيًّا وَمَا لَهَا أَلْوَانٌ إِلَّا خَضُوعًا لِآيَاتِنَا وَمَن يَدَّبَّ هُمْ يَرَىٰ وَتَوَفَّيْنَا عَادَ بْنَ لَاحِبٍ إِذْ جَاءَ يَدْعُو أَبْنَاءَهُ
وَأَصْحَابَهُ يَكْفُرُونَ أَن يَمُوتُوا أَلَيْسَ لِنَحْنِ الْوَارِثِينَ ﴿١٠٤﴾ (Hacc Sûresi, 22/5) [Ey insanlar! Ölümden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan (meniden), sonra bir “alaka”dan, sonra da yaratılışı belli belirsiz bir “mudga”dan yarattık ki size (kudretimizi) apaçık anlatalım. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde durduruyoruz. Sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyor, sonra da (akıl, temyiz ve kuvvette) tam gücünüze ulaşmanız için (sizi kemâle erdiriyoruz.) İçinizden ölenler olur. Yine içinizden bir kısmı da ömrün en düşkün çağına ulaştırılır ki, bilirken hiçbir şey bilmez hâle gelsin. Yeryüzünü de ölü, kupkuru görürsün. Biz onun üzerine yağmur indirdiğimiz zamân kıpırdar, kabarır ve her türden iç açıcı çift çift bitkiler bitirir.]

Ey münkir-i ba’s ve haşr olan insan. Eğer siz ba’s u haşre şüphede iseniz ibtidâyı hâlinize bakınız. Tahkîk biz sizi türâbdan halk ettik. Ondan sonra uyuşmuş kandan husûle getirdik. Ondan sonra bir parça etten halk ediniz. Tamam olmuştur ki ondan hiç abes ve noksan yoktur. Hâsılı sizde bunlara istidlâl edip mütenebbih olabilirsiniz ki insanı nasıl hâlden hâle ve bidâyeti hâlden hâle getiren ba’de’l-mevt ba’se kâdir olmaz mı? [104a] Ve biz rahimlerde kararını murâd eylediğimiz nesneye va’z-ı haml müddetine kadar karar veririz. Ondan sonra sizi ümmühâtan tıflı zayîf olarak çıkarınız. Ve siz kemâl-i kuvveti akıl firâsetine kâbil olursunuz. Sizi böyle hâle getirmeye kâdir olan Allah’tır, tabîat değil. Niçin öldükten sonra cezâ-yı a’mâlinizi görmek için haşr u neşr etmeye kâdir olmasın?

Meselâ ba’de’l-mevt eczâ ve âza cem’ olup kabirlerden kâim olmak bâden nevm merâkîtdan uyanıp kıyâm etmek gibidir. Uykudan uyandığın vakit akl u hissini sür’atle da’vet ediyor ve onlar derhâl senin vücûduna geliyor. Binâenaleyh işte sen mevti de nevm kıyâs eyle. Bâde’n-nevm akıl ve fikrini insana nasıl gönderiyorsa, ba’de’l-mevt dahî seni öyle ihyâ eder ve sana havâssını gönderir. Ona şübhe etme

Allah nefislerin mevtleri vakitlerinde bedenlerden rûhların zâhir ve bâtın taalluklarını mutî' eder. Ve uykuları vaktinde ancak taalluk-i zâhirisini kat' ediyor. Onun için bunlar tam mevt olmazlar. Ba'de'l-mevt ihyâ-yı mevtâyı inkâr edenlere def-i inkâr için Hazret-i Uzeyr'in kıssasına şurû' ederek buyuruyorlar ki:

Hazret-i Uzeyr bir gün bir harâb köye uğrayıp bir menzilde oturdu. Onun meyvedâr ağaçlarından bir miktâr meyve, üzüm ve incir düşürdü. Bir miktâr üzüm yiyip ve şirasını içti, yediği ve içtiği şeyin bâkîyelerini önüne koydu merkebi de önüne bir yere bağladı tam bu hâlde iken bu harâb olmuş köye uzaktan böyle harâb ve fenâ bulmuş köy nasıl ihyâ olur ki? [104b]Onun ehli öldükten ve fenâ bulduktan sonra diye taaccübte iken Cenâb-ı Hak onun rûhunu kabz etti. Ve yüzyıl miktarı bu hâl üzre kaldı. Ve yüzyıl sonra tekrar derledi. Ve Cenâb-ı Hak eski şekil ve sûrette onu yeniden ihyâ etti. Ve ona bir melek gönderdi.

Melek,

“Ne vakitten beri burada eğleniyorsun, Ya Uzeyr?” dedi.

“Bir gün” dedi ve güneşe baktı o anda âfitâb gurûba yaklaşmıştı,

“Belki bir kısım gün”, dedi.

“Melek dedi ki:

“Ya Uzeyr, sen burada yüzyıl eğlendin ve bu dünyâ gâmından bu kadar dinledin. Bak taamina nazar et hâlâ muttegayyir olmadı. İçtiğin incir şarâbı ve şıranın bakiyesi ve merkebine bak. Ya Uzeyr! Cümle eczâsı ve a'zâsı yerinde kalmıştır. Ya Uzeyr biz seni haşr u ecsâdı inkâr eden nâs için âyet ü ibret kıldık. Nazar et merkebinin kemiklerine. Kemikler üzerine ne vecihle merfû' eyleriz.”

Uzeyr (aleyh'is selam.) kemiklere nazar etti, o eczâ-yı müteferrika bir araya cem' olup evvel ki gibi bir himâr oldu. Vaktâ ki Hazret-i Uzeyr'e âsâr-ı kudret-i ilâhîye muayyene sûretiyle âşikâr oldu. Kendi kendine dedi ki:

“ قَالَ إِنِّي أَكَلْتُ ” (Bakara Sûresi, 2/30) [Hani, Rabbin meleklerle, “Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım” demişti. Onlar, “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek dâima seni tesbîh ve takdîs ediyoruz.” demişler, Allah da, “Ben sizin bilmediğinizi bilirim” demişti.]

Ey nefis, bil ki ben biliyorum ki tahkîkan Allah Zülcelâl her şey üzre kâdirdir.

28 Haziran 1339 [105a]

Nevm vaktinde kendi havâssının üzerine lertzân ve tersân olmazsan, her ne kadar havâssın perişân ve kuvvâ-yı cismin harâb olursa da demek oluyor ki:

⁷⁶⁸ "أن الأحياء أحياء وإن ماتوا، وإنما يتقلون من دار إلى دار" [Allah'ın sevdiği kullar ölseler de diridirler.

Onlar bir yerden başka bir yere intikal ederler.]

Mü'minler ölmez buyuruyor, Efendimiz. Bil ki bir dârdan diğer bir dâra intikâl ederler. İşte bu ma'nâ ârif olan kimseye yakînen hâsıl olunca dâr-ı mihnetten dâr-ı saâdete gitmeye niçin korksun ve titresin? Belki uyku vaktinde nasıl titremiyor ve korkmuyor, nasıl emîn oluyorsa mevt vaktinde dahî öylece emîn olmak lâzım gelir.

Hazret-i Pîr (radiyallahu ahn) bu münâsebetle bir hikâye buyuruyorlar: Bundan mukaddem yol gösterici bir şeyh var idi. Yeryüzünde âsumâna mensûb bir şem' idi. Ümmetler içinde peygamberler gibi cennetler kapısını açıcı idi. Peygamberimiz (sallahu aleh'i vesselem) hazretleri buyurdu ki:

"İleri gitmiş şeyh kendi kavmi içinde nebî gibi olur."

⁷⁶⁹ "الشيخ في قومه كالنبي في أمته" [Yaşlı kimsenin kavmi içindeki durumu peygamberin ümmeti içindeki durumu gibidir.]

Bu şeyhin hâtunu bir gün şeyhe dedi ki:

"Ey iyi huylu şeyh! Sen niçin böyle gâlîzü'l-kalbsin Evlâdın öldü onun için hiç ağlamıyorsun. Senin acabâ merhametin mi yoktur? Halbuki bizim ümîdimiz senin üzerindedir ki bizi fenâ âleminde bırakmayıp, bu yokluk âleminde bizi kurtarasın ve haşr günü bizim şefî'imiz olasın. Halbuki bugün sen de merhamet olmazsa, bizim yarın hâlimiz nice olur? Biz gece gündüz sana el bağlayıp âsî mücrîmlerin amân dilediği o günde biz senden şefâat beklemişiz.

Peygamberimiz buyuruyor ki: "Eğer kıyâmet gününde mücrîmleri gözyaşı dökücü bırakmam. [105b] Onları ağladıkları hâlde terk etmem.

⁷⁶⁸ Kuşeyrî, Risâletü'l-Kuşeyriyye, s. 508.

⁷⁶⁹ Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, c. II, s. 21.

⁷⁷⁰ "شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكِبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي" [Şefaatiim ümmetimden büyük günah işleyenler içindir.]

Vâkî' olmuştur, kıyâmet gününde benim ümmetimin sâlihleri benim şefâatime muhtâc olmayıp belki her biri ayrı ayrı şefî'lerdir.⁷⁷¹

⁷⁷² "الشيخ في قومه كالنبي في أمته" [Yaşlı kimsenin kavmi içindeki durumu peygamberin ümmeti içindeki durumu gibidir.] Hadîs-i şerîfinin şerhine şuru' edip şeyhin Peygamber'e teşbîhi ne cihetten olduğunu tahkîk buyurarak diyorlar ki: O kimse ki server ya'ni sıklet-i beşeriyet ve külfet-i bârî nefsanîyetten halâs olmuştur ve Hak Teâlâ onun arkasına:

“ وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ ” / “ الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ ” / “ وَوَضَعْنَا عَنْكَ وِزْرَكَ ”

[Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı? Senin şânını yükseltmedik mi?]

Âyet-i celîlesi mu'cibince bu yükü eylemiştir. Şeyh odur ki her bâşına külâh geçen değil. Şeyh kemankeş elinde keman gibidir. Ya'ni yed-i kudret-i ilâhîde âlet mesâbesindedir. Şeyh ehl-i sûret indinde kimdir? Sakalı beyaz, ak, pîr olan kimse değil mi? Ey ümitsiz, bu ak kılın ma'nâsını biliyor musun? Ak kıl ehl-i tahkîk, bu beyaz kıldan ne murâd eder onu anlıyor musun? Siyah kıl sâlikin varlığında bir ettir. Tâ ki o sâlikin varlığından ve benliğinden bir kıl kadar kalmayınca kadar. Sâlikin varlığı kalmadığı ve muktezeyât-ı nefsanîyeti olmadığı sûrette şeyh olur. Bu şeyh ister sûret cihetiyle siyah saçlı, sakallı olsun iş lafta kavukta cübbede değil, varlığı kalmamakta ve muktezeyât-ı nefis olmamaktadır.

Hâsılı kelâm siyah kıl âriflerce vasf-ı beşerdir. Yoksa ondan murâd sakal baş kılı olmayıp bil ki sıfat-ı beşeriye ve zulümât-ı nefsanîyedir. Binâenaleyh sıfat-ı beşeriyet ve zulümât-ı nefsanîye seni gideren ve kendisini nûr-i Hak'la münevver eden kimse pîr, sâhib-i tedbîrdir. İsterse yaşı küçük olsun nasıl ki Hazret-i İsâ (aleyh'is selam) beşik içinde [106a] daha henüz civan olmamışken nidâ eyledi ki:

“ قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ ” (Meryem Sûresi, 19/30) [Bebek şöyle konuştu: “Şüphesiz ben

Allah'ın kuluyum. Bana kitabı (İncil'i) verdi ve beni bir peygamber yaptı.”]

Biz şeyh ve pîriz. Binâenaleyh işte velî –mâder-zâdı buna göre kıyas et. Gerçi sabî, nebî de olsa yine sabîdir. Fakat tecrübe ile hâsıl olan akıl ve ilme nisbetledir.

⁷⁷⁰ Ebû Dâvûd, Sünne 24.

⁷⁷¹ Tirmîzî, Sıfatu'l-Kıyâme ve'r-Rekâik ve'l-Vera' 12.

⁷⁷² Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, c. II, s. 21.

Lâkin sabî nebîdir. Sabî de olsa bu da Hudâ-dâd olan akl u ilme nisbetledir. Bir kimse genç yaşında kâmil-i ilm ü akl olsa erbaînden sonra ekmele olur. Ve sîn-i sâl ile hâsıl olan akıl ve ilmin ona inzimâmıyla nûrun alâ nûr mertebesini bulur.

Fakat bir sâlik eğer evsâf-ı beşeriyesinin ba'zısından kurtulup ba'zısı kendisinde mevcûd olsa ehlullah indinde o kimse şeyh olamaz. İsterse ak saç ve sakallı ve kendisi yüzyaşından ziyâde olsun. İş orada. Fakat darlıktan ve sıfat-i beşeriyetten ibâret olan bir siyah kıl sakalında bulunmayan kimse şeyhtir. Ve makbûl-i Hüdâ'dır. Çünkü o kimse cümle sıfat-ı nefsanîye ve zulmet-i cismâniyesini nefy u izâle etmiş, eflâk-i ilâhîye ve envâr-ı Rabbâniyeye müttehakkik olmuştur. Bir kimsenin saçı sakalı ağarıp o kimse mertebe-yi beşeriyette kalsa pîr değildir. Arşî değil âfâkîdir.

Hikâyeye devam ediyorlar:

Şeyh haremine cevâben:

“Ey yoldaş, bana merhametin yok diyorsun, ben mihr ü muhabbet ü rahmetsiz gönül tutmam zannetme. Çünkü şakîden başkasından rahmet nefyolunmaz.” Demek oluyor ki rahmet şakîden nefy olur:

⁷⁷³ "لَا تُنَزِعُ الرَّحْمَةَ إِلَّا مِنْ شَقِيٍّ" [Rahmet şakîyi yoksun bırakır.] Allah evliyâsı ise merhamet ve şefkat üzere Muhammed-diller'dir. Gılgizet ve şiddet üzere değillerdir. Yine hadîs-i şerîfte buyruluyor ki:

“Cenâb-ı Hak velîsi ancak hüsn ü hulk ve merhamet üzere meftûrlardır.”⁷⁷⁴

Cümle küffârın canı kâfir-i ni'met olduğu hâlde bile [106b] bizim cemî'-i küffar üzere merhametimiz vardır. Çünkü cemî'-i mahlûk-i Hüdâ üzere şefkât ve merhamet etmek enbiyâ ve evliyânın şânındandır. Resûlullah Efendimiz buyuruyorlar ki:

“Nâsa merhameti olmayana Allah merhamet etmez.”⁷⁷⁵

“من لا يرحم الناس لا يرحمه الله.”⁷⁷⁶

Nâstan maksad cins-i nâs demektir. Yine Efendimiz buyuruyor ki:

⁷⁷³ Ebû Davud, Edeb 66.

⁷⁷⁴ İbn Ebî Şeybe, Musannef, c. XIII, s. 55.

⁷⁷⁵ Buhârî, Tevhîd 2.

⁷⁷⁶ Müslim, Fedâil, 66; Tirmizî, Birr, 16.

"الراحمون يرحمهم الرحمن تبارك وتعالى ارحموا من في الأرض يرحكم من في

السماء" 777

Yeryüzündekilere merhamet edin ki gökyüzündekiler de size merhamet etsin.] “*Sen arzda olanlara merhamet et, sana da semâ da olanlar merhamet eder.*”⁷⁷⁸

Binâenaleyh, ey kadın, bana sen gâlibî’l kalb diyorsun, kilâba bile merhamet ve bahşâyîşim vardır. Çocukların kelblere ettikleri taşdan kelblere zahmet olur diye üzülürüm. Ey kadın, mahlûk-i Hüdâ’ya merhametim o kadar gâlibîtir ki beni ısırın kelbe bile duâ ederim. Yarabbi bunu bu huyundan halâs et diye yalvarırım.

Yine hadîs-i şerîfte buyuruluyor: “*Bir kadın yolda fevkalâde susamış bir köpeğe rast geldi. Kuyudan su çekip verdi. Cenâb-ı Hak da o kadını afv u mağfiret etti*”⁷⁷⁹, buyurur. Ey Kadın, bir kadın bir kelbe merhameti sebep-i mağfiret-i kibriyâ olunca, insana merhamet sebep-i mağfiret olmasına evvelâ bi’t-tarîk değil midir? İşte o cihetten değil midir? Allah Zülcelâl evliyâyı yeryüzüne getirdi. Tâ ki onlar âlemlere rahmet eylesin. Nasıl ki Cenâb-ı Hak habîbi hakkında:

“*وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ*” (Enbiyâ Sûresi, 21/107) [(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik.] Buyurduysa, ona vâris olan evliyâsı her biri kendi asrında rahmeten lil âlemin oldu. “*رحمة للعالمين*” Ehl-i tahkîk rahmeti cemîu’l halâyık diye tefsîr buyururlar. Bunları ne sûretle cemî’-i halâyıka rahmet olduğunu anlatmak için buyuruyorlar ki: Evliyâ-yı Hüdâ halk âlemdir. Kâh Hüdâ cânibine da’vet ederler ve onlara Hakk’ın evsâf-ı cemîlesini zikr ederler. [107a] Hazret-i Hakk’a da bunlar hakkında duâ buyurup hidâyetini ihsân etmesi için duâ ederler. Bu sâhib-i saâdet kulların kârı ve şânı Hakk’ı ibâdına ve ibâdını Hakk’a sevdirmek; yeryüzünde nasîhâtle gitmek ve halk-ı âleme merhamet etmektir. Yoksa Allah’tan uzaklaştırmak teb’îd etmek değildir. Avâm için ve avâm sîret olan şeyh-i en’âm için rahmet-i cüz’î olur.

O kimse halka rahmet-i cüz’iye-i beşeriye ile merhamet edebilir. Halbuki bunların rahmet-i cüz’iyesi rahmet-i külliye münkalîb olmuş aynı rahmet-i deryâ mertebesini bulmuştur. Şüphesiz rahmet deryâsını bulan hâdî-i sebîl ve mürşîd

⁷⁷⁷ Ebû Dâvûd, Edeb 66.

⁷⁷⁸ Ebû Dâvûd, Edeb 66.

⁷⁷⁹ Müslim, Selâm 154.

meretebe-yi küll olur. Rahmet deryâsını bulmayan hâdî-i sebîl ve mürşîd meretebe-yi küll olamaz. Herkes kendi istîdâdı kadar meretebesinin hükmü üzere idrâk eder. Kendi meretebesi fevkindeki meretebenin hükmü şânını bilmez ve o meretebe ehlinin şânını kendi meretebesinin şânı gibi zanneder. Nasıl ki meretebe-i cüz'îye de olan meretebe-i küllîyenin şânını bilmez ve onun ulûm-ı esrârından haberdâr olamazsa. İşte ibtidâî mektebinde olan idâdî mektebindeki olan ilmin dersini anlayamadığı gibi, bunun için kat'an bahri görmeyen her bir kimse su birikintisini deniz zanneder. Deryâ nerede bu merkeb nerede? Merkeb izinde su görüp deryâyı buldum sanma. Deryâ odur kim ka'rını aslâ semek bilmez ola! [107b]

6 Temmuz 1339

Hikâyeye devam buyruluyor:

Kadın yine zevce olan şeyh-i pürfenne dedi ki: “Çünkü cemî'-i halk üzere merhamet edersen bu mahlûkât sürüsünün etrâfında çoban gibisin. Niçin evlâdın için feryâd edip, ağlamazsın? Merhametim var diyorsun, onun şâhidi gözyaşlarıdır. Senin gözün ise nemsiz ve giryesizdir. Bu hâlin sözün ne muvâfık gelmedi”, diyor.

Şeyh hâtonuna tevcîh-i hitâb ederek dedi ki: “Kış ayı gibi olan avâm, temmuz gibi hâr ve mahall-i esmâr olan imâm-ı âlî-i hamâma müşâbih olamaz. Berikilerin gözyaşlarının akması işmâr-ı uyûnu gibi burûdet ve kasvet-i kalblerinden hâsıl olur. Benim inkita'-ı emtâr-ı çeşmim ise harâret-i havâ-yı yârdan ve germiyeti müşâhede-i dildârdır.”

Kül olunca yanmaz oldu nâr-ı sûzânım benim

Ey kadın gözyaşının merhamete [108a]...? olduğunu zannediyorsun. Halbuki zinde olsun, mürde olsun onların cümlesi gönül gözünden nasıl gâib ve gizli olabilir. Ey kadın, ben onları her zamân kendi önümde olarak gördüğüm hâlde senin gibi yüzünü yırtarak feryâd etmek bana düşer mi? Gerçi benim evlâdım devr-i zamân dâiresinden hâric ise de benim etrâfımda oynamaktadır. Giryeye ve nâle-i hicrân veyâhud firâktan olur. Benim ise evlâdımla visâl ve muâvenetim vardır. Niçin ağlayayım? Halk onları ancak rü'yâda görür ve âlem-i berzâhın ehline vâkıa rüyâda mülâkî olur. Zîra rûh havâs kaydından halâs olmakla nev'an ölüye müşâbih ve mümâsil oluyor.

Onun için o âlemin şuhûduna, sırrına isti'dât hâsıl ediyor ama ben onları uyanık olduğum hâlde görürüm, Cenâb-ı beşeriyeden münselih olan azîzlere ahvâl-i berzâhı

müşâhede etmek ve mevtâyı görüp bu âlemde onlarla konuşmak ehemmiyetsiz bir şeydir. Mücellâh olan ârife âlem-i bâtının ehli ve ahvâli hiçbir vakit gizli olmaz.” Âlem-i berzah dedik. Sûfiye hazerâtı, hazerât-ı hamse nâmıyla beş hazret ta’bîr ederler. Merâtib-i külliye “hazerât-ı hams” derler. Bu beş hazerâttan birisi hazret-i zât-ı ahadiyettir ki :

⁷⁸⁰“كان الله ولم يكن شيء غيره” mertebesidir. [Allah vardı ve onun dışında başka hiçbir şey yoktu.] Resûllulah Efendimiz’e sordular ki:

“Ya Resûllallah, Cenâb-ı Hak bu mahlûkatı halk etmezden evvel kimleydi? Beraber kim vardı?” Buyurdular ki:

“Allah vardı ve onunla başka hiçbir şey yok idi.”⁷⁸¹ Bu mertebede hiçbir şeyin zuhûru yoktur. Ve hurûf-i âliyân ve gayb-ı evvel ve taayün-i evvel dahi diyorlar. Çünkü bu mertebede hakâyık-ı âşiyânın [108b] yek diğerine mündemic ve munderic olmaları hasebiyle ilmen ve aynen yek diğerinden imtiyâzları yoktur.

İkinci hazret dahî mertebe-yi sâniye, gayb-ı sâni, taayün-ü sâni, deniyor. Bu mertebede hakâyık eşyâ a’yân-ı sâbite nâmını alır. Çünkü bu mertebede hakâyığın her ne kadar aynen imtiyâzı yoksa da ilmen imtiyâzı vardır. Bu mertebe Hakk’ın sûver-i ilmiyesidir ki a’yân-ı sâbite diyoruz. A’yân-ı sâbite o hâlde mir’at-ı vücûd-i Hak ve esmâ-i sıfât ve vücûd-i mutlakın meclâsıdır.

İşte üçüncü hazret, mertebe-yi sâlisidir ki buna da hazret-i ervâh deniyor. Bu mertebe ervâh-ı mücerredenin karargâhıdır. İnsan dünyâya gelmezden evvel bütün buralarını gezip öyle gelir. Bu âleme âlem-i gayb, âlem-i emr, âlem-i melekût, âlem-i ulvî de denir. Âlem-i melekûtun, âlem-i emrin ma’nâsı ne imiş? Evet hepsi birdir.

Dördüncü hazrete gelelim; hazret-i hayâliyedir ki âlem-i ervâh-ı mücerrede ile âlem-i ecsâm-ı maddiye beyninde bir âlem vardır ki ona âlem-i misâl ve âlem-i berzah denir. İki âlemin beyninde haddi fâsıl ve berzâh-ı haddir. Veyâhud kıyâmet berzâh, dünyâ bir vücûddur.

⁷⁸⁰ Buhârî, Bedü'l-Halk 1.

⁷⁸¹ Buhârî, Megazi, 67, 74; Tevhid 22; Tirmizi, Menakıb, 3946.

Bir dâire-i mahsusa farz edelim. Bu dâirenin nısfı âhîret, nısfı dünyâdır. Beyinlerinde vâkî' olan hatt-ı itibâr-i âlem-i nâsût ki, buna âlem-i ecssâm da denir ki bu da hazerât-ı hamstan beşinci hazrettir.

Bu âlemde mevcûd olan eşyânın kâffesinin âlem-i berzâhta bir misâli vardır. Meselâ âmâli sâliha ve ahlâk-ı merdiyyenin misâli yemişler, bağlar, bostanlar, güller, gülistanlar, büyük evler, kâşâneler, yüksek köşkler vesâire vesâire... a'mâ-yı seyyie ve ahlâk-ı nâmerdiyyenin misâlleri dar ve sıkıntılı olur. Dar yollar, akrebler, çiyânlar, [109a] yılanlar vesâire uykuda görülen şeyler bu âlemedir. Bu âlemin mahlûkâtının kesret ve firkatinden akıllar ve idrâkler hayrettedir.

Bu âlemde melâike ve ervâh-i tâhire istedikleri sûretlere temessüm edebilirler. Enbiyâ ve evliyâ ve emvâti sâire bu âlemde görülür. Ve ahvâl-i nâs bu âlemde nasıl muhtelif ise berzâh ve haşrda da öyle muhtelifdir.

Cenâb-ı Hak Hazretleri kullarından ba'zısına hikmetiyle, ba'zısına kudretiyle muâmele eder. Maânihi tâat için muhtelif sûretler halk eder. Kâsib olan kul dahî Cenâb-ı Hakk'ın kendisi için halk ettiği sûrete müntakil olur. Meselâ namaz, oruç, hac, zekâtın sûretlerini o kul orada hâzır bulur ve güzel amelden diğer bir güzel amele intikâlden hâli olmaz. İntikâl ettiği amel sûreti ya onun gibi güzel veyâhut daha güzel olur. "Mü'minler ölmez, belki bir dârdan diğer bir dâra intikâl eder"⁷⁸², [Allah'ın sevdiği kullar ölseler de diridirler. Onlar bir yerden başka bir yere intikal ederler] buyuruyor Efendimiz.

Kötü amellerde çirkin sûretlerde görünen "beyne't-tâat ve'l ma'siye" ...? olan kimselere de gelince bunlara da kâh zulmânî, kâh nûrânî sûretler arz olunur. Bunlarda bu sûretlere intikâlden hâli kalmazlar. Cenâb lûtf u kudretiyle muâmele ederse, âsî kulunun ma'siyetini mağfiret edip tâat sûretine intikâl eder. Ve seyyiâtını hasenâta tebdîl eder. Ve kıyâmete kadar o kul bu sûretten diğer sûrete intikâlden hâli kalmaz. Ve kezâlik mutî' kulunun dahî ezel-i âzalde üstüne şekâvet kalemi çekilmiş ise o kulun a'mâlini bâdı hevâ edip ve o kulun hasenâtını kabîh sûretlerle habs eder. Ve nârda olan derecâtına göre kabz eder. Bu kulun ameli tâat sûretinde [109b] ma'siyet idi çünkü o kulun ameli hulûs ve i'tikâdıyla değildir. "يفعل الله ما يشاء و يحكم ما يريد." [Allah dilediğini yapar ve dileği gibi hükmeder.]

⁷⁸² Kuşeyrî, *Risâletü'l-Kuşeyriyye*, s. 508.

Cenâb-ı Hak Hazretleri berzâhta bir kavm dahî halk etmiştir ki o kul orada sâkin olup ömür sürer. Bunlar ne ehl-i dünyâ ve ne de ehl-i kıyâmettedir. Fakat ehl-i âhirete mülhâktırlar. İşte dünyâdakiler öldükten sonra bir kavme vâsıl olur ki o kavimle dünyâda mücâneset etti ise berzâhta onlarla muvâneset eder. Ve birbirlerine enîs olurlar. Rûhu kendilerine mücânîs olan kimseler ile müste'nis olup olmayanlarda gurbete düşer. Hak âsî kullarına onları sebep-i nirân etmekle çirkin bir sûret gösterir. O kimse onlardan kemâl derece nefret eder. Ve müttevahhiş olur. Ne çâre ki halâs olamaz.

Bu beyt-i şerîfi suâl-i mukaddere cevâb olmak üzere getirilmiştir. Hazret-i Şeyh'in haremî ona diyor ki: "Ya Efendi, bu senin dediğin şeyler âlem-i bâtındadır; rûh, sen ise âlem-i zâhirdesin. Onlar sana nasıl görünebilir?"

Şeyh diyor ki: "Öyle görürüm ya hâtun ki bu cihân-ı zâhirden kendimi bir dem gizlerim. Ya'ni âlem-i beşeriyetten ve libâs-ı nefsâniyetten münselîh olurum. Evrâk-ı havâss-ı medeniyeyi rûh ağacından silkerim. Ya'ni havâss-ı zâhirenin ahkâmını vücûdumdan iskât edip nâim gibi olurum. Ve mevtâ hükmünü bulurum. Âlem-i bâtını bu dünyâda müşâhede ederim. Nasıl ki Hazret-i Zeyd ehl-i cennet ve ehl-i nârı dünyâda müşâhede buyurduğu gibi, işte vârisânı Hazret-i Muhammedî olan kâmiller dahî safâ şarâbını içip [110a] kendilerinden geçip Hüdâ-yı müteâl onlara ma'nâ kapılarını açtık da, onlarda Hazret-i Zeyd (radiyallahu ahn) in gördüğü gibi bunlarda dünyâda iken ehl-i nâr ve ehl-i cenneti görüp âlem-i bâtının esrâr ve kârına muttali' olurlar.

Kadın yine zevcine suâl ediyor: "Peki his yapraklarını beden ağacından ne vecihle iskât edersin. Ve havâssa ne ile hükmedersin? Cevâb ver."

Hazret-i Şeyh cevâben:

"Ey kadın, havâs, aklın esfridir. Emîr olan akıl ise onda hükmünü istediği gibi icrâ eder. Akl-ı müşîr dahî rûh-i sultânînin mahkûmu, lâkin akıl hayâl ipleriyle mağlûb ve akliyât ile zebûn olduğu için havâssın üzerine hâkîm ve emîr olamaz. Muakkad olan ef'âl tedbîr ve endişelerini açamaz, vaktâki halife-i rabbânî olan rûh-i sultânî, aklın hayâlat ve akliyât ipleri ile bağı olan elini açar. Ve bağlarını çözer o vakit müşkil olan işler kolay olur, âlem-i bâtın ki rûh-i insânî ve ukûl ve ervâh-ı ekvânîden ibârettir. Bu âb, bu âb-ı sâf gibidir.

Havâss-ı cismâni ve endîşe ve efkâr-ı nefsânî işte o âb-ı rûh üzere olan çer çöp gibidir. Bunlar o âb-ı safın yüzünün hicâbı gibi olmuştur. İmdi akıl ve idrâk edib bu çer çöp gibi olan havâs ve efkârı âb-ı rûhun yüzünden dür eder, temizler isen ma'nâ-yı âlem ve âdem peydâ olur. O vaktâ âlem-i bâtında ve bu âlemde olanlar ve mertebe-yi berzâhta kalanlar ve kabirlerinde cennet ravzasını bulanlar ve cehennem deliğine giren kimselerdir. Zâhir ve âşikâr [110b] görürsün. İmdi enbiyâ ve evliyâ bâtın gözüyle bu saffet vaktinde âlem-i gaybın ehlini umûrunu görüp muttalî' olurlar.”

Ma'nâ-yı beyte gelelim. Hisler ve endişeler, safâ suyu üzerine talaşlar gibi suyun yüzünü tutmuştur. Çör çöp rûh suyunun yüzünü tutup aksi cemâle mânî' olduğu gibi çör çöp mesâbesinde olan hisler, âb mesâbesinde olan can suyunun yüzünü öylece tutmuş ve efkâr-ı hayâlat onun pâk olan yüzüne öylece perde olmuştur. İşte irâde-i ilâhîye rûh suyunun yüzünü ne vakit göstermek istese, akıl eli o his ve endîşe süpürüntülerini bir tarafa atar. Âb-ı rûh o vakit aklın huzûrunda peydâ olur ve onun önünde o vakit esrâr-ı melekût ve âlem-i ceberût zuhûra gelir.

13 Temmuz 1339

SONUÇ

Ken'an Rifâî'nin mesnevî şerhinin en önemli özelliği irticâlen yapılmış olmasıdır. Kendisi dergâhların açık olduğu dönemde 1908-1925 yılları arasında Fatih'deki mülkiyeti kendilerine ait olan Altay dergâhında haftada bir gün mesnevî sohbetleri/takrîrleri yapıyordu. Söz konusu sohbe ait ders notlarının birinci cilde ait olanları başta Sâmiha Ayverdi olmak üzere kendilerinin seçkin öğrencilerinden oluşan bir grup tarafından derlenerek basılmıştır. Bu çalışmada konunun bilinen yönüne ek olarak söylenmek istenilen, Ken'an Rifâî'nin Mesnevi'nin altı cildini bahsettiğimiz usûl ile en azından başından sonuna bir defa şerh etmiş olduğu ikinci defa şerhe başladığında ise 1925 yılında tekke ve dergâhların kapatılması sebebiyle bu faaliyetin yarım kalmış olduğudur. "*Sohbetler*" adlı eserinden ve mesnevî sohbetleri notlarından kendisinin şerh usûlüne dâir tespît edebildiğimiz husûsları şöylece özetleyebiliriz:

Ken'an Rifâî'nin Mesnevi şerhi, bize klasik şerh metodunu hatırlatmaz. Ken'an Rifâî, *Mesnevî* yi bazen beyit beyit şerh ederken bazen de anlaşılma kolaylığı sebebiyle toplu mânâ verir. Tercümenin Türk dilinin o zamanki kullanımına uygun bir lisan ile yapıldığı anlaşılmaktadır. Öyle ki bazı ifâdelerin akıcılığında sanki metnin aslının Türkçe olduğu hissini veren bir tabiiyet duyulur. Beyitte geçen âyet ve hadîslerin açıklaması yapıldığı gibi ilgili görülen diğer âyet, hadîs ve sahâbe sözlerine de yer verilmektedir. Günlük hâdiselere dikkat çekilir. Sırasında bir beytin şerhi ve onunla ilgili bir âyetin tefsîri ışığında, ilgili hâdiselere karşı takınılması gereken tavır belirlenmektedir. Bu, kadim bir metinden pratik bir neticeye varmaktır ki, metni yeniden yorumlamaktan çok -bugünkü tâbirle -metni güncellemek olarak kabul edilebilir.

Ken'an Rifâî'nin *Mesnevî*'yi şerh ederken kullandığı üslûbun *Mesnevî*'nin sâde ve herkes tarafından anlaşılabilirliğini esâs alan üslûbuyla benzerlikler gösterdiğini söylenebilir. Âyet ve hadîsler, sahâbeden hikâyeler, tarihî hâdiseler, günlük hayattan alınan örneklerle yapılmak istenen; açık ve anlaşılır olmak ve bu sûretle sâliklere daha faydalı olabilmektir. Ken'an Rifâî'nin bu üslûbu içerisinde şerhedilen *Mesnevî*, yıllar önce yazılmış bir eserden çok; yaşadığımız hâdiseleri yorumlayan, yeni ve dinamik bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mesnevî şerhi esnâsında araya çeşitli sûfîlerin hayat hikâyeleri, kerâmet öyküleri, şiirleri ve ilâhîleri girer. Pozitif ilimlerden örnekler verilir ya da gündeme ait konulara değinilir. Doğu ve batı klasiklerinden alıntılar, Kitab-ı Mukaddes'ten

bölümler de zaman zaman metine açıklık kazandırmak için aktarılır. Âdetâ mesnevî şerhi vesîlesiyle bütün bir dînî, tarihî ve sosyal miras tazalenerek yüz gösterir, geçmiş ve an bu ameliyede birlik olur. İşte bizce Ken'an Rifâî'nin şerhinin en orjinal tarafı, Ken'an Rifâî'nin İslâm'ın ve İslâm tasavvufunun bütün gâyesi olan tevhîdi; birliği ilhâm eden bir mesnevî şerhi uslûp içerisinde vermiş olmasıdır.

Burada “tevhid” in, birliği ilham eden bir uslûp içinde verilmesi önemlidir. Ken'an Rifâî, öyle anlaşılıyor ki klasik uslûbun ötesine geçerek ilim ve dünyâ anlayışında, hızla değişmeye başlayan dünyânın ve o dünyâ insanının ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde şerhini yapmıştır. Uzun uzun kelime izahları, kelime mealli tercüme yolunu tutmamış; özün özü ve derinin derinine inmeyi tercih etmiştir. Türk toplumunun bir geçiş sürecinde bulunduğu, ülkenin ve dünyânın çeşitli savaşlar, yeni buluş ve görüşlerle sarsıldığı bir dönemde ihtiyacı olan aslında tam da bu olmaktadır. Ken'an Rifâî, içinde bulunduğu toplumun ve onun şahsında bütün bir insanlığın, hakikati kaynağından ve yoğun bir ölçükle almaya olan ihtiyacını görerek şerhini ona göre şekillendirmiştir. Kullandığı kaynakların çeşitliliği onun birleyiciliğinin diğer bir işâretidir. Başta Kur'an, sünnet ve İslâm klasikleri ve daha sonra doğu ve batıdan hakikate dair söz söyleyen bütün ehl-i hikmetin eserlerinden alıntılar vardır.

Ken'an Rifâî'nin mesnevî sohbetlerinin incelememize konu olan üçüncü cilt ikinci defterde yer alan mevzûların çoğunlukla ibâdet, ahlâk ve vücût ile ilgili oldukları görülür.

Ken'an Rifâî'nin ibâdet ve ahlakla ilgili tasavvufî kavramları, sûfilerin konuyla ilgili görüşleri çerçevesinde incelediği görülür. Bu bağlamda sûfilerin “ibâdetin zâhiri ve bâtını ile bir bütün olduğu”, “tasavvufun gâyesinin güzel ahlâk olduğu”, ve hakiki zikrin kalp ve lisan zikrinin birleşmesiyle gerçekleşeceği şeklindeki görüşlerine katıldığını söylemek mümkündür. Havf ve reca bahsinde, klasik tasavvuf eserlerinde ekseriyetle görülen üçlü tasnife ek olarak, Ken'an Rifâî ayrıca başka bir tasnif daha yapmaktadır. Sabır, rıza ve fakr gibi konularda da sûfilerin konu ile ilgili görüşlerine katıldığı ve fakat konuların îzâhında devrinin gereğine uygun örnekleri kullandığı söylenebilir.

Seyr-i sülûk ile ilgili kavramlar başlığı altında ise mürşid, mürid, derviş, sohbet ve edep kavramlar incelenmiştir. Ken'an Rifâî'ye göre *süluk* tasavvufî hayatın şartlarındandır. Hakikâtte her insan bilerek yada bilmeyerek bir seyirdedir, bir ilerleyiş

içindedir. Sûfî ise bu yolculuğu idrâk ile yapan ve her adımda Hak'la buluşan kişidir. Sûfî yolculuğunu Hak'ta ve Hak'la yapmaktadır. Ken'an Rifâî, sülûkun temelde iki türlü olduğu görüşündedir. Birincisi, kuldân Hakk'a giden gayret ve çalışma yolu, diğeri ise Hak'tan kula giden aşk yoludur. Sülûkun temel şartı bir mürşid edinmek ve onun huylarında fani olmak suretiyle kalbi selimi elde etmeye çalışmaktır. Gerek incelediğimiz metinde ve gerekse diğeri eserlerinde Ken'an Rifâî'nin her vesileyle mürid ve derviş kavramları üzerinde durduğunu görülmektedir. Ona göre hakiki mürîd, irâdesini mürşidinin eline teslîm etmiş, mürşidi Hak ve O'nun rızasını da Hakk'ın rızası bilmiş kişidir. Böyle bir mürîd, emin bir elin irşâdı ve terbiyesiyle Hakk'a doğru yol almaya azmetmiş kişidir. Derviş ise başta mürşidi olmak üzere ihvânı ve çevresindeki her şeyle irtibâtında edebi gözetken kimsedir. Ken'an Rifâî'de edebî zâhiri ve bâtınî yönlerinden her ikisinin de biri diğerrinin hakkını geçmemek kaydıyla yer bulunduğu görülür. Buna göre sâlik, tasavvufa intisap ettiği andan itibaren kendisine bir mürşid bulmalı, sohbetine devam etmeli, ihvânı ve bütün âlem ile hoş geçinmeli, dinin zâhiri edebine dikkat edip farzları ve sünnetleri ihyâ etmelidir. Böylece şeriatın zâhirine ve tarîkatın edebine hürmet edip her hâlükârda Hak ile muâmelede olduğunu idrâk etmelidir.

İkinci bölümde incelenen diğeri kavramlar vücûd mertebeleri ile ilgilidir. Ken'an Rifâî'nin vücûd kavramını tasavvuf tarihinin çeşitli dönemlerinde yüklendiği farklı anlamlarına dikkat ederek ele aldığını görüyoruz. Hatırlamak gerekirse, klasik dönemde *vücûd* kavramı tasavvufî bir tecrübeden sonra sûfnin aradığı hakîkati *bulması ve onunla buluşması* anlamına geliyor ve felsefî bir kabûlden çok bir yaşantının ifâdesi oluyordu. Daha açık bir ifâdeyle sûfî vücûdun/hakîkî varlığın bilgisine, o hakikatle buluşmak sûretiyle ulaşıyordu. İbnü'l-Arabî ile berâber, *vücûd* konusu, *vahdet-i vücûd* anlayışı çerçevesinde yeni bir yorumla karşımıza çıkar. Ken'an Rifâî eserlerinde bu görüşün ayrıntılarına değinmektedir. Ken'an Rifâî, vücûdla ilgili meselelerin idrakinin ancak kâmil bir mürşit rehberliğinde yapılacak seyr ü sülûk neticesinde elde edilebileceğini söyler. İncelediğimiz metinde vücûd kavramı ile bağlantılı olarak ortaya çıkan diğeri meseleler; vahdet-kesret meselesi, vücûdun kendini çeşitli mertebelerde âyan edişi, her varlığın Hakk'ın ezeli ilminde sabit bir hakikati olduğu görüşü gibi konulardır. Ken'an Rifâî'nin ilgili konular hakkındaki görüşleri çalıştığımız metin ve kendisinin diğeri eserleri göz önüne alınarak incelendi. Genel olarak vücûd ve ilişkili bulunduğu kavramların Ken'an Rifâî'nin tasavvuf anlayışında

İbnü'l-Arabî ve takipçileri kanalıyla yer bulduğunu söylemek mümkündür. Bunu doğrudan konu ile ilgili terimleri kullanması ve İbnü'-Arabî'nin ünlü eserlerinden yaptığı alıntılardan anlamak mümkündür. Bir diğer husûs, Ken'an Rifâî'nin insan ve insan tabiâtı üzerine yaptığı samîmi yorumlar ve pratik çözümlerdir. Ken'an Rifâî'ye göre insan bir halife, berzah, kevn-i câmi ve kâmil olma yolunda bir varlık derecesidir ki bu noktada sûfilerin genel görüşlerine katıldığını görülmektedir. İnsana yönelik tespitler her ne kadar günlük hâdiselerin icbârıyla ortaya çıkmış olsa da basit görünen tespitlerin ardında iyi incelendiğinde bir âyet ve hadîs olduğu anlaşılmaktadır. Ken'an Rifâî söz konusu tespitleriyle insanın iki yönünü, biri diğerini ihmal etmeyecek şekilde dikkate almak gereğini işâret etmektedir. Kur'an ve hadîsten yola çıkarak insan davranışlarına yönelik tahlile ulaşmak, yahut bunun tam tersi bir yöntem inceleyerek şekilden mânâya yükselmek...

Ken'an Rifâî'nin tasavvuf anlayışında pîri Ahmed er-Rifâî'nin etkisinin büyük olduğu görülür. Kendisinin tasavvuf tanımları ve mânevi hayatın inceliklerine dair sohbetleri incelendiğinde, bu birliktelik kolaylıkla fark edilecektir. Bilineceği üzere Ahmed er-Rifâî, Kur'an ve sünnete sıkı sıkıya bağlı bir sûfidir. Meşrebinde tevâzû ve fakr ön plandadır. Ken'an Rifâî'nin gerek mesnevî sohbetleri notlarından gerekse diğer eserlerinden anlaşılacağı üzere, onun tasavvufunda da Kur'an ve sünnet en temel iki kaynaktır. Ken'an Rifâî tasavvufu, Hz. Adem'den başlayan ve İslâmiyet ile kemâle ulaşan insan mânevi hayatının bir tezâhürü olarak görmekte ve eserlerinde bu sürecin çeşitli evrelerine değinmektedir.⁷⁸³ Tarîk ise, sâliki maksûduna, mürîdi murâdına, cüzü küllüne kavuşturan yola denir. Aslı tevhîd ve edebtir.⁷⁸⁴ Ona göre tarîkat, insan idrâkiyle başlamış, en güzel örneği ise Hz. Peygamber'in hayatında görülmüştür. Ken'an Rifâî, tarîkatlerdeki virdlerin ve zikirlerin aslını da yine Kur'an'a ve Hz. Peygamber dönemine ircâ eder. Kâmil bir mürşid edinmenin gereğine ilişkin görüşlerinin kökeni de yine bu döneme uzanır. Ken'an Rifâî, esasları tarikat döneminde tespit edilen mürşid-mürîd ilişkisinin temellerini Kur'an'da ve sünnette olarak ifade eder.

Ken'an Rifâî'ye göre, İslâm tasavvufunu diğer mistik anlayışlardan ayıran en önemli vasıf, 'bekâ' kavramı ile özetlenebilir. Tasavvufî bir kavram olan bekâ, kulun

⁷⁸³ Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, s. 365.

⁷⁸⁴ Ken'an Rifâî, *a.g.e.*, s. 18.

kendi irâdesinden ve nefsinden fâni olarak Allah'la ve Allah için olmasıdır. Allah'la bâki olan kişi nefsinin izafliğini idrak eder ve gerçek vücûd ile kâim olur. Arzularından sıyrılarak irâdesini Hakk'ın iradesinde fâni kılmış böyle bir kimse için, bulunduğu bu kemâl hâli içinde yapılacak tek şey vardır; o da, Hak için halka hizmet etmektir. Yukarıdaki ifâdeleri tekrar yorumlayacak olursak: Kulun arzularından fenâyâ ulaşmakla ve tevâzûda son merhaleye erişmekle yaşayacağı tasavvufî tecrübe/bekâ onu mutlak varlığın Hak olduğu bilgisiyle buluşturacak ve sûfi bu tecrübeden sonra her yerde ve her şeyde Hakk'ın birliğini müşâhede ederek, kendisiyle ve âlemlerle güzel geçinecek, harekete ve hizmete yönelecektir. Ken'an Rifâî, İslâm tasavvufunun gâyesinin bu kâmil insanı yetiştirmek olduğu görüşündedir. Kendi hayatında da tasavvuf anlayışının yansımaları rahatlıkla görülmektedir.

Çalışmamızda Ken'an Rifâî'nin Mesnevi şerhi'nin husûsiyetlerine değindik. Bunu yaparken kendisinin Mesnevî sohbetlerine ait ders notlarından üçüncü cilt ikinci defteri günümüz alfabesine çevirerek, içeriği üzerine bir inceleme yaptık. En genel anlamda Ken'an Rifâî'nin tasavvuf anlayışını ve Mesnevî sohbetleri vasıtasıyla aktardığı temel tasavvufî kavramlara dair görüşlerini tespît etmeye çalıştık. İncelememiz, Ken'an Rifâî ile ilgili yapılacak akademik çalışmalara bir başlangıç olarak kabul edilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülkadir Geylânî: **Tasavvuf Yolu**, Çev. Abdülvehhab Öztürk, İstanbul, Sultan Yay., (t.y.)
- Acar, Abdullah: “Bir İctihad Kaynağı Olarak Kur’ân Kıssaları”, **İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi**, İstanbul, 2007, Sayı: 10, s. 97-151.
- Araz, Nezîhe: **Anadolu Evliyâları**, İstanbul, Fatiş Yay., 1958.
- Arpaguş, Sâfi: “Mesnevî-i Şerif Şerhi”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Ankara, 2005, s. 815-818.
- Ateş, Süleyman: **İslâm Tasavvufu**, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 2004.
- Attâr, Feridüddin: **Tezkiretü’l-Evliyâ**, Çev. Süleyman Uludağ, C. I, İstanbul, Mavi Yay., 2002.
- Ayverdi, İlhan: **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, İstanbul, Kubbealtı Yay., 2011.
- Ayverdi, Sâmiha: **Ken’an Rifâi ve Yirminci Yüzyılın Işığında Müslümanlık**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2009.
- Ayverdi, Sâmiha: **Dost**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2010.
- Beyhâkî, Hüseyin b. Mûsa: **Kitabü’z-Zühd (Allah için Yaşamak)**, Çev. Enbiyâ Yıldırım, İstanbul, Semerkand Yay., 2010.
- Binark, İsmet: **Bay Efendi**, Ankara, Altay Kültür San’at ve Eğitimi Vakfı Yay., 2007.
- Binark, İsmet: **Dost Kapısı**, İstanbul, Cenân Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı Neşriyatı, 2005.

- Binark, İsmet: **Gönül Dünyâmızı Aydınlatanlar**, İstanbul, Nefes Yay., 2012.
- Binark, İsmet: **Sâmiha Ayverdi'nin Fikir ve Gönül Dünyasından Seçmeler Rahmet Çeşmesi**, Ankara, Altay Kültür, Sanat Ve Eğitim Vakfı Yay., 2009.
- Bursevî, İsmâil Hakkı: **Mesnevî Şerhi**, Yay. Haz. İsmail Güleç, İstanbul, İnsan Yay., 2004.
- Büyükaksoy, Kâzım: **Mesnevî Hâtıraları**, İstanbul, Ahmet Sait Matbaası, 1952.
- Büyükaksoy, Kâzım: **Hak Yolunun Önderleri**, İstanbul, Eşkişehir Kütüphânesi, 1973.
- Çağrıçı, Mustafa: **Anahatlarıyla İslâm Ahlâkı**, İstanbul, Ensar Neşr., 1991.
- Çakan, İsmail Lütfi: **Anahatlarıyla Hadîs**, İstanbul, Ensar Neşriyât, 1983.
- Can, Şefik: **Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi**, C.III-IV., Ötüken Neşriyât, İstanbul 1997.
- Cebecioğlu, Ethem: **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, Ankara, Rehber Yay., 1997.
- Cemal, Semîha: **Gül Demeti**, İstanbul, Bilgi Basım Yay., 1954.
- Cerrahoğlu, İsmail: **Tefsîr Usûlü**, Ankara, Türkiye Diyânet Vakfı Yay., 1993.
- Ceyhan, Semih, "Mesnevî'de mânâ düzeyleri: İsmail Rüsûhî Ankaravî'nin Mesnevî Tahkîkî", **Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu**, İstanbul, Motto Project Yay., 2010, C. I., s. 279-292.
- Ceyhan, Semih: "Mesnevi", **DİA**, C. XXIV., s. 325-334.

- Chittick, William: “El-Konevî’den El-Kayserî’ye Beş İlâhî Hazret”, **İbnü’l-Arabî Geleneği ve Dâvûd el-Kayserî**, Yay. Haz. Turan Koç, İstanbul, **İnsan Yay.**, 2011, s. 149-173.
- Chittick, William: **Var Olmanın Boyutları**, Çev. Turan Koç, İstanbul, İz Yay., 2008.
- Cîlî, Abdülkerîm: **Hakikat-i Muhammediye**, Çev. Muhammed Bedirhan, İstanbul, Nefes Yay., 2010.
- Cîlî, Abdülkerîm: **Muhammedî Sıfatlarda İlâhî Kemâller**, Çev. Cevher Caduk, İstanbul, İlk Harf Yay. 2011.
- Cîlî, Abdülkerîm: **Varlık Mertebeleri**, Çev. Abdülaziz Mecdi Tolun, İstanbul, Furkan Kitaplığı, 2006.
- Demirci, Mehmet: **Tasavvuf ve Tarikatler**, Kabalcı Yayınevi, Damla Yayınevi, 2001.
- Demirci, Mehmet: “Ken’an Rifâî ve Çevresi”, **Demokrasi Platformu**, [Türkiye’de Tarikatlar ve Cemâatler - I], 2006, C. II, No: 6.
- Demirel, Şener: “Mevlânâ’nın Mesnevî’si ve Şerhleri”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 5, Sayı:10, 2007, s. 469-504.
- Demirel, Şener: “Şeyh Rızaeddin Remzi er-Rifâî’nin Tasavvuf Dergisi’ndeki Mesnevi Şerhi”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Ankara, 2005, Y. 6., s. 591-629.
- Demirli, Ekrem: **Sadreddin Konevî’de Bilgi ve Varlık**, İstanbul, İz Yayıncılık, 2005.
- Demirli, Ekrem: “Varlık Olmak Bakımından Varlık İfâdesinin Sûfilerce Yeniden Yorumlanması ve Bu Yorumun Metafizik Sonuçları”, **İsâm Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 18, 2007, s. 27-47.

- Demirli, Ekrem: **İslâm Metafiziginde Tanrı ve İnsan**, İstanbul , Kabalcı Yay., 2009.
- Demirli, Ekrem: **Sadrettin Konevî'de Bilgi ve Varlık**, İstanbul, İz Yay., 2005.
- Dermirci, Mehmet: **Sorularla Tasavvuf ve Tarikatler**, İstanbul, Damla Yay., 2001.
- Ebû Hamid el-Gazzâlî: **İhyâ u Ulûmid-Din**, Çev. Ali Arslan, İstanbul, Arslan Yay., 1971. C. IV.
- Fürûzanfer, Bedüzzaman: **Mevlana Celâleddin**, Çev. Feridun Nafiz Uzluk, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1986.
- el-Hakîm, Suâd: **İbn Arabî Sözlüğü**, Çev. Ekrem Demirli, İstanbul, Kabalcı Yay., 2005.
- Herevî, Abdullah Ensârî: **Menâzilü's-Sâirîn**, Çev. Abdurrezzâk Tek, Bursa, Emin Yayınları, 2008.
- el-Kayserî, Dâvûd: **Mukaddemât**, Çev. Turan Koç, Mehmet Çetinkaya, İstanbul, İnsan Yay., 2011.
- el-Kelâbâzî, Ebu Bekir İshâk: **Ta'arruf (Doğuş Devrinde Tasavvuf)**, Çev. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh Yay., 1992.
- el-Mekki, Ebû Talib: **Kûtü'l-kulûb (Kalplerin Azığı)**, Çev. Muharrem Tan, İstanbul, İz Yay., 2004.
- en-Nablusî, Abdülganî: **Gerçek Varlık**, Çev. Ekrem Demirli, İstanbul, İz Yay., 2003.
- Eraydın, Selçuk: **Tasavvuf ve Tarikatler**, İstanbul, İFAV Yay., 1994.
- Erdoğan, Kenan (Ed.): **Niyâzî-i Mısırî Divânı**, Ankara, Akçağ Yay., 1998.
- Eren, Şadi: **Mesnevî'de Temsilî Anlatım**, İstanbul, Moralite Yay., (t.y.)

- Erginli, Zafer: **Metinlerle Tasavvuf Sözlüğü**, Zafer Erginli, vd., İstanbul, Kalem Yayınevi, 2006.
- Erginli, Zafer: “İbn Arabî’ye Göre Hz. Adem’de Temel İnsan Nitelikleri”, **Tasavvuf İlmî Ve Akademik Araştırma Dergisi**, sayı: 9, 2008, Sayı: 21, s. 161-197.
- er-Rifâî, Ahmed: **el-Burhânü’l-Müeyyed**, Yay. Haz. H. Kamil Yılmaz, İstanbul, Erkam Yay., 1995.
- er-Rifâî, Ahmed: **Sohbet Meclisleri**, Çev. Ali Can Tatlı, İstanbul, Erkam Yay., 1996.
- es-Serrâc, Ebû Nasr: **el-Lüma’, (İslâm Tasavvufu)**, Yay. Haz. H. Kâmil Yılmaz, İstanbul, Altınoluk Dergisi, (t.y.)
- Güleç, İsmâil, “Üç Asırda Ne Değişti? 17. ve 20. Asırlarda Yapılan Mesnevî Şerhlerini Karşılaştırma Denemesi” **Eski Türk Edebiyatına Modern Yaklaşımlar I**, 24 Nisan 2006 Bildiriler, Haz. Hatice Aynur vd., İstanbul: Turkuaz, 2007, s. 80-97.
- Gündoğdu, Cengiz: “Mevlânâ’nın Mesnevî’sinde Mânâ Dili, Mesnevî’nin Türkçeye Şerh Geleneği ve Bu Bağlamda Hâlvetî Şeyhi Abdulmecîd-i Sivâsî’nin Mesnevi Üzerine Çalışmaları”, **Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Ankara, 2005, Y. 6, Sayı: 14, s. 121-148.
- Gürsoy, Gülmisal: **Zerredeki Okyanus**, (Ken’an Rifâî ile Kendinden Kendine Yolculuk), İstanbul, (y.y.), 2003.
- Hâfızoğlu, Tâhir: **Gayb Bahçesinden Seslenişler**, İstanbul, İnsan Yay., 2003.

- Hamîdullah, Muhammed: **İslâm'a Giriş**, Çev. Kemal Kuşçu, Ankara, Nur Yay., (t.y.)
- Hucvirî, Ali b. Osman: **Keşfu'l-Mahcûb (Hakikat Bilgisi)** Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh Yay., 1996.
- İbnü'l Arabî, Muhyiddîn: **Fusûsu'l Hikem**, Çev. Ekrem Demirli, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2008.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn: **Mârifet ve Hikmet**, Çev. Mahmut Kanık, İstanbul, İz Yay., 2005.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn: **Özün Özü**, Çev. İsmail Hakkı Bursevî, İstanbul, Kırkambar Kitaplığı, 2005.
- İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn: **Füsûsu'l-Hikem**, Çev. M. Nûrî Gençosman, İstanbul, Kırkambar Yay., 2003,
- İz, Mahir: **Tasavvuf**, Yay. Haz. M. Ertuğrul Düздаğ, İstanbul, Kitabevi Yay., 1995.
- Kara, Mustafa: **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1995.
- Kara, Mustafa: **Tasavvuf ve Tarikatlar (Yeni Yüzyıl Kitaplığı)**, İstanbul, İletişim Yay., (t.y.)
- Kâşânî, Abdürrezzâk: **Tasavvuf Sözlüğü**, Çev. Ekrem Demirli, İstanbul, İz Yayıncılık, 2004.
- Kavruk, Hasan: **Niyâzî-i Mısırî (Türkçe Şiirleri)**, Malatya, Malatya Belediyesi Kültür Yay., 2004.
- Kelâbâzî, Ebû Bekir: **et-Taarruf li-mezhebi ehli't-tasavvuf**, Mısır, y.y., 1933
- Kelâbâzî, Ebû Bekir: **Ta'arruf (Doğuş Devrinde Tasavvuf)**, Yay. Haz. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh Yay., 1992.
- Kemikli, Bilâl: **Mesnevî ve Türk İrfânî Geleneği**, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 16, Sayı: 2, 2007, s. 1-20.

- Kılıç, Mahmud Erol: **Şeyh-i Ekber/İbn Arabî Düşüncesine Giriş**, İstanbul, Sûfi Kitap, 2010.
- Knysh, Alexandar: **Tasavvuf Tarihi**, Çev. İhsan Durdu, İstanbul, Ufuk Yay., 2011.
- Koca, Ferhat: “İbâdet”, **DİA**, C. XIX., s. 247-248.
- Konevî, Sadreddin: **Tasavvuf Metafiziği**, Çev. Ekrem Demirli, İstanbul, İz Yay., 2009.
- Konevî, Sadrettin: **Vahdet-i Vücûd ve Esasları**, Çev. Ekrem Demirli, İstanbul, İz Yay., 2008.
- Konuk, Ahmet Avni: **Mesnevî-i Şerîf Şerhi -I-**, Çev. A. Avni Konuk, Yay. Haz. Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı, İstanbul, Gelenek Yay., 2004.
- Konuk, Ahmet Avni: **Füsûs u'l- Hikem Tercüme ve Şerhi**, Yay. Haz. Mustafa Tahralı, Selçuk Eraydın, İstanbul, İFAV Yay., 1999.
- Küçük, Hülya: **Tasavuf Tarihine Giriş**, İstanbul, Ensar Yay., 2011.
- Küçük, Hülya: **Tasavvufa Giriş**, İstanbul, Değerler Eğitimi Merkezi Yay. 2011.
- Küçük, Osman Nuri: **Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de İnsan-ı Kâmil**, İstanbul, İnsan Yay., 2011.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm : **Kuşeyrî Risâlesi**, Çev. Süleyman Uludağ, İstanbul, Dergâh Yay., 1999.
- Nesefî, Azizüddin: **Tasavvufta İnsan Meselesi**, Çev. Mehmet Konar, İstanbul, Dergâh Yay., 1990.
- Nesterova, Svitlana: **Mesnevî' de Örtülü Anlamlar**, İstanbul, İnsan Yay., 2012.
- Nicholson, Reynold Alleyne: **Tasavvufun Menşei Problemi**, Çev. Abdullah Kartal, İstanbul, İz Yay., 2004.
- Öngören, Reşat: “Şeyh”, **DİA**, C. XXXIX., s. 50-52.

- Öngören, Reşat: “Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî”, **DİA**, C. XXIX., s. 441-448.
- Öngören, Reşat: **Osmanlılarda Tasavvuf “Anadolu’da Sûfiler, Devlet ve Ulemâ (XVI. Yüzyıl)”**, İstanbul, İz Yay., 2000.
- Örs, Derya: “Mesnevî’ de Kur’an Ahlâkının Yansımaları”, **IX. Kuran Sempozyumu**, Ankara, Fecr Yay., 2007, s. 271-278.
- Öztürk, Şeydâ: **Şem’î Efendi ve İlk Mesnevî Şerhi**, İstanbul, İSAM Yay., 2011.
- Öztürk, Yaşar Nuri: **Kur’an ve Sünnete Göre Tasavvuf**, İstanbul, Yeni Boyut Yay., 2003.
- Parmaksızoğlu, İhsan: **Türk Ansiklopedisi**, "Rifâî, Ken'an", Ankara, Milli Eğitim Basımevi, 1978, C.XXVII, s. 322.
- Paşa, Abidin: **Mesnevî Şerhi**, İstanbul, İz Yay., 2007.
- Rifâî, Ken’ân: **Ebu’l Alemeyn Seyyid Ahmed er-Rifâî**, Yay. Haz. Mustafa Tahralı, İstanbul, Cenân Eğitim Kültür ve Sağlık Vakfı Yay., 2008.
- Rifâî, Ken’an: **İlâhiyat-ı Ken’an**, Yay. Haz. Yusuf Ömürlü, Dinçer Dalkılıç, İstanbul, y.y., 1988.
- Rifâî, Ken’an: **Mesnevî Sohbetleri Notları**, Cemâlnur Sargut Özel Kitaplığı, C. III, Defter II.
- Rifâî, Ken’an: **Şerhli Mesnevî-i Şerîf**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2000.
- Rifâî, Ken’an: **Sohbetler**, İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı, 2000.
- Rusûhî, İsmâil Ankaravî: **Mesnevî’nin Sırrı (Dibâce ve İlk On Sekiz Beyit Şerhi)**, Yay. Haz. Semih Ceyhan, Mustafa Topatan, İstanbul, Hayy Kitap, 2008.
- Şa’bân, Zekiyyüddin: **İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l-Fıkh)**, Ankara, Türkiye Diyânet Vakfı Yay. (t.y.)

- Sahmerânî, Es'ad: **Tasavvuf Menşei ve İstılahları**, İstanbul, İz Yay., 2000.
- Sargut, Cemâlnur: **Bakara II âyet 11-29**, İstanbul, Nefes Yay., 2009.
- Sargut, Cemâlnur: **Dinle**, İstanbul, Nefes Yay., 2008.
- Sargut, Cemâlnur: **Ey İnsan**, İstanbul, Nefes Yay., 2007.
- Sargut, Cemâlnur: **Hız. Adem**, İstanbul, Nefes Yay., 2010.
- Sargut, Cemâlnur: **İnsân-ı Kâmil'in Hakikati**, İstanbul, Nefes Yay., 2012.
- Sargut, Cemâlnur: **Ken'an Rifâi ile Aşka Yolculuk**, İstanbul, Nefes Yay., 2009.
- Sargut, Cemâlnur: **Sâmiha Ayverdi ile Sırta Yolculuk**, İstanbul, Nefes Yay., 2012.
- Sarı, Mevlût: **Arapça-Türkçe Lügat**, İstanbul, İpek Yay., 1982.
- Schimmel, Annemarie: **Tasavvufun Boyutları**, Çev. Yaşar Keçeci, Kırkambar Kitaplığı, İstanbul, 2000.
- Serrâc, Ebû Nasr: **Lüma'**, Çev. Hasan Kâmil Yılmaz, İstanbul, Altınoluk Yay., (t.y.)
- Sevinçgil, Ömer (Hz.): **Kütüb-i Sitte Hadisleri**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2006.
- Sultan, Veled: **Maarif**, Çev. Meliha Ambarcıoğlu, Konya, Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Derneği Yay., 2002.
- Sultan Veled: **Maârif**, Çev. Meliha Ambarcıoğlu, Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği Yayını, Konya, 2002.
- Sühreverdi Şihâbüddîn: **Avârifü'l-Maârif (Gerçek Tasavvuf)**, Çev. Dilâver Selvi, İstanbul, Semerkand Yayınları, 2008.

- Sühreverdî, Abdülkâhir: **Dervişliğin Âdabı**, Çev. Hamîde Ulupınar, İstanbul, Gelenek Yay., 2010.
- Sülemî, Ebû Abdurrahman: **Sülemî'nin Risaleleri**, Yay. Haz. Süleyman Ateş, Ankara, y.y., 1981.
- Tâhirü'l-Mevlevî: **Mesnevî**, C. III, Konya, Selâm Yayınları, 1968.
- Tahirü'l-Mevlevî: **Edebiyât Lügâtı**, "Mesnevî", İstanbul, Enderûn Kitâbevi, 1994.
- Tâhirü'l-Mevlevî: **Mesnevi**, C.III-IV, Yay. Haz. Selahattin Tuna, İstanbul, Kırkambar Yay., 2009.
- Tahralı, Mustafa: "Ken'an Rifâî", **DİA**, C.XXV, s. 354-255.
- Tahralı, Mustafa: "Rifâiyye", **DİA**, C. XXXV, s. 99-103.
- Tahralı, Mustafa: **Sahâbeden Günümüze Allah Dostları**, İstanbul, Şûle Yay., 1996, C. IX., s. 441-443.
- Türer, Osman: **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, İstanbul, Ataç Yay., 2011.
- Uluç, Tâhir: **İbnü'l-Arabî'de Sembolizm**, İstanbul, İnsan Yayınları, 2007.
- Uludağ, Süleyman: "Sohbet", **DİA**, C. XXXVII, s. 350-351.
- Uludağ, Süleyman: "Sülûk", **DİA**, C. XXXVIII, s.127-128.
- Uludağ, Süleyman: "İbâdet", **DİA**, C. XIX, s. 247-248.
- Uludağ, Süleyman: "Mürîd", **DİA**, C. XXXII, s. 47-49.
- Uludağ, Süleyman: "Recâ", **DİA**, C. XXXIV, s. 502.
- Uludağ, Süleyman: **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Marifet Yay., 1995.
- Yalçın, Soner: **Beyaz Müslümanların Büyük Sırrı Efendi 2**, İstanbul, Doğan Kitap, 2006.
- Yardım, Ali: **Mesnevî Hadîsleri (Tesbit ve Tahrîç)**, İstanbul, Damla Yay., 2008.

- Yeniterzi, Emine: **Sevginin Evrensel Mühendisi Mevlâna**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2011.
- Yeşil, Şemseddin: **Mâneviyat Bahçesi Evliyaullah Sözleri Ârifler Sofrası**, İstanbul, Şemseddin Yeşil Kitabevi, 2009.
- Yıldırım, Ahmet: **Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları**, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2000.
- Yılmaz, Coşkun: "Tanımı Kaynakları ve Tesirleriyle Tasavvuf", **Vefatının 10. yılında Mehmed Zahid Kotku ve Tasavvuf Sempozyumu**, İstanbul, Şehâ Yay., 10-11 Kasım 1991.
- Yılmaz, H. Kâmil: **Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar**, İstanbul, Ensar Yay., 2010.
- Yılmaz, H. Kâmil: **Tasavvuf Meseleleri**, İstanbul, Erkam Yay., 1997.

EKLER

کون بودیم آنچه آمدی چنانچه اگلا هر چه از ما بودی بر سر منم که آیت
 و در آن حال سالها بر من بود و بعد از آنکه منم این همه که بودی
 میمردم او که با خدا دادیم و دنیا را از ما گرفتیم و ما را از دنیا
 او و خدایمان است که بر ما بودیم او را بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 موافقتی را تو او داشتی و دنیا بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 او را که ما را بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 دیگر که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 نگاه داشتی که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 قصور و کردار استقامتند عیون است و کردار الهی که از ما بودیم
 بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 تاملی و در وقت بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 و در هر حال و در هر حال که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم
 بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 استیلا یعنی قیاس آثار جلالت و علائق و علائق که بر ما بودیم که بر ما بودیم
 او و قیاس است که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 استیلا یعنی قیاس آثار جلالت و علائق و علائق که بر ما بودیم که بر ما بودیم
 یا از ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 و در هر حال و در هر حال که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم
 بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 کیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 تاملی و در وقت بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را

در هر حال و در هر حال که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم
 بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 کیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 تاملی و در وقت بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 و در هر حال و در هر حال که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم
 بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 کیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 تاملی و در وقت بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 و در هر حال و در هر حال که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم
 بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 کیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 تاملی و در وقت بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 و در هر حال و در هر حال که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم
 بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 کیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 تاملی و در وقت بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 و در هر حال و در هر حال که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم
 بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 کیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را
 تاملی و در وقت بر ما بودیم که بر ما بودیم که بر ما بودیم و ما را

بر وقت صحران دورتا دورتو رستگار بو ایستی چیشی کنیوش به طبعه لادان اولوم ویر کر که با استلاش بیضا صوفی بایریننه عقیقت و عدوت بو و رنگه لعدنکو بینه بنیای کنی رنکار نطو انوش و ارشاد مشیفت سینه کیشی دهکشی دعوت با استلاش کنیوش سانی بو و عقالی اوزنه برینه عرض ایلمیشی هسی حالنی و الحاق با لینی و شاد و شاد و هانی سوله شستی بو چنا لایمینه عقیقت طارواق و عجتنگی و آب و بکینه عانه بر قنال آنکه آنه کنیوش توریع قنال جلمی ایلرک یوقه صوفی و لدریش اولدرک ریر کنیوشه استرین ایلریش ای مدی سله بو طالع بر تا ووت و چینه بر قنال عاقله کتیر ایستیر بو قنال ریک قنالنی و طاب ای قنال لایم سیک مرنه لرون هور و بره عالی شیم لاکله طابایع اولور قنال بولاسک کتیر قنال لایم و دعوت عاقله ایته لایم عاقله دیر بینه نریعی درلو طابا ووس ریک کتیر قنال لایم طابا ووس دعوت ایینه قنال سونشی ایستدی بو لادیرک توریوم نیم بلیکن قان و ووسله باغ بوسکان و لکسان ایچینه بیلور کور و درلو دلو سیرک و ووسلک ایدرلو ای مدی سوه او طابا ووسا ایه کچی جاده ایچ بر سه قنال سیک و آنلور سوزلوشی سیک لیکه بر سه قنال دیکیم هوسو لایم اولور ایس طابا ووس وانی اولور عقیقت ایستاده کله سوه ایس مودر آنکه شوق دعوت لایم تا اول اولور ایستیر لایم و طابا ووس رنکار قناله بو ایتمک لایم سرایش بو طابا ووس ریک

تا عمل آنکه بره بیلوسک اولور ایس بره بره بو لادوسح دیو دیو ایتمک اول قنالی ایس لاکله

لایم اول

۴۴۹

تیرمال بیلانیا مال مقار و بیلاندر که آنکه صوفی زهره وار و ایستاده صوفی زهره لایم ایسوال و ایزد کتیر شیکه ایزد هادر مال بیلاندر و چاه برینه قنالی صوفی و ایس بر ایس اوندن دها بیلدر اوت ایستیکه بو هیت سیرن مودجی مال مقار بیلاندر هور کتیر واردرک بو مال سیکه قنونه اولور و لسان حال ایس لایم ایسوال و عاقله بو لایم بر سه صوب هوسو سینه و ایس قنالی و عقیقت هوسو سینه چون کتیر قنالی عقیقت و لایم ر دعیقارینه حاجب اولور و آنلور قنالی ایستیر قنونه

في تامل

٤٤٦

ليحك دوره وروم بيور بولور برشته منار وار تار تار اونى كلار مع القدس
 سوادك بو سوله ديك منارون فى خياب فقى بقره آس قوامه شيبه
 انه لسه فى تياره جوجوه كلاله كلاله جوجوه جوجوه بو جوجوه بو قتلان ليج
 بيه سلك عمل تا من تار الاضنى تار دلك بروره جوجوه الاكاشه بلبل اجينه
 بو جوجوه جوجوه تار تار بيه ولسه تار شيبه بو شيبه منار وار تار اونى كلار
 روح القدس سوادك روح القدس سلك قلنه او سقانه الكا الكاشه تار كلار
 رسول انه اوتى من روع شيبه تار بيه بو شيبه الكا الكاشه اوتى من روع
 روح القدس ليج بو جوجوه الكا الكاشه ليج بو جوجوه ليج بو جوجوه
 كلفى بو جوجوه تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار
 اجمال اجمال بر كلك تار تار بو معنا الكا الكاشه اولور او كلك تار تار بو
 كلال عتيقه بو لورسه او كلك جوجوه والانه او قدر تار تار تار تار تار
 اوتى من روع الكاشه او قدر جوجوه تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار
 والام جوجوه بارش ولسه تار تار جوجوه ليج بو جوجوه اولور تار تار تار تار
 بو جوجوه جوجوه جوجوه جوجوه بو جوجوه الكا الكاشه تار تار تار تار تار
 تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار
 تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار
 اولور ولسه تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار
 اوتى من روع اولور تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار
 جوجوه تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار تار

صفتی عاقله متصرفه چون صاحب دلی متصرف او آگاهه میسر که اوله ایسه
او آگاهه سینه او کله کنیزین عاقله ظاهر ایجه سوره که چه کما مشتمله قلم بر مشق
ایلمه آیرالی برسی بنکم باقی و کله ایسه بلع مشق بر آراسله اولان حاله در سینه
مشتمه مانتق بنی مشقه سزیمه دیدیم سزیمه که نانی در او دره بنی مشتمله اولان حاله
تمه و و کله سینه کما ما شتمه اولان بدین دوقی حاله و کشتن کرانته ما شتمه اولان
ایسرک او حاله کنیزینه در ویسی مریله و مریله اوله ماز بنی بنی آیریمه سوله دوقی
و عالم ایچینه سوره مری در او زمانه مشتمله نکل به و کل دوقی حاله اولان و کله
دوقی حاله اولان ایسه بنده قطره ایسرک یونی اولان دوقی حاله اولان و کله
ایسته یوننده انکلا شلیجه کیم و بعد حالان و کشتن کرانته مریتمه انکلا اولان
حالان برده کرانته در این حاله ذوقه معلوم اولان ایسرک او حاله به سینه نظیر ذوق
مشتمله حاله سینه مشتمله و کله

ما شتمه

ایسرک

صفتی عاقله متصرفه او زور و صفتی او زور و کله صفتی زانی ایسه به حاله
اولان کرانته مریله اولان صفتی چوینده مشتمله اولان حالان حاله ایسرک
اولان و او حالان صفتی عاقله و ذوات مجبور ایسه کما صفتی مشتمله اولان
بدرله کرانته ما شتمه صفتی مجبور طومندنه مشق و صفتی مشتمله اولان
و بعد حالان به سینه مشتمله اولان و حالان حاله در یوسره اولان حاله
و سینه مشتمله نکل اولان نکل اولان دوقی حاله در یوسره اولان حاله
مندی کیم جمع و مجبور اولان به ناکم و کل به سزیمه سینه مشتمله
ساله سزیمه صفتی عاقله اولان اولان او صفتی و سینه سله کما در اولان
دوقی و حالان و کشتن کرانته و کشتن خلاصه مریله اولان و سینه مشتمله
و کله سزیمه صفتی عاقله ایسه در دوقی کنیزینه بار انکلا اولان و کله
ایسرک سینه و کله صفتی مجبور سزیمه سزیمه کلمه و او کلمه ایسرک
هولتی و حالان سزیمه ذواته قریب ایسه و ما شتمه اولان کلمه و کله
اولان و حالان او وقتا ذاتی اولان او ساله کله ذات ملکتون ذاتی
آلمه و حالان حالان و او ذاتی صفتی مجبور ذاتی خلاصه به کلمه ایسرک
اولان سزیمه سزیمه صفتی مجبور سزیمه اولان ذاتی حالان او وقتا صفتی
ایسرک ایسرک مجبور سزیمه کلمه ذاتی ملکتون ذاتی و حالان صفتی مجبور
اولان سزیمه ذواته ایسرک سزیمه ذاتی ملکتون ذاتی و حالان صفتی مجبور
صفتی ایسرک به سزیمه سزیمه ایسرک صفتی مجبور ذاتی اولان او
مشتمله صفتی به و کله ما شتمه صفتی مجبور به سزیمه او کلمه

همی حضرت علی رضی الله عنه اندیشه بود که از ایشان طاعت بود
 که وقت حال زنده اولاد تو دویار بودی در شکلی که از من اینک ایچم ده
 کی بنویس و اولاد تو همه هر طریقی بودی بر ویکی از آنج اولی که کی او
 آفرین ایچنه اولی بر کیسه بر آنجی که کند چکل او او عیون جانور
 جانور او یکدیگر بینا کردی نه آنجی دویار سه او کرد کنده اولی آنجی دویار
 بود که حضرت عمر رضی الله عنه ده بر کیسه بر وقت همه اینک ایچم سه کم
 و طبعی که بر آنجی دویار سه او کرد کنده او بر دویار بودی بر کیسه او کیسه ده
 تو آن کرد کنده هیچ برستی بود که موجود اولاد تو شکره شد بر هدیه
 شریفه تو آن کرد کنده بر روی دویار تو آنجی بر سوال او بر آنجی که
 ما قدریم بر بر او کیسه عالم نمائده اندیشه برستی که دور یا نالا او عیون
 شریفی تو آن کرد کنده مو صفتی سوره بر سنده بود دور کندین کلاجه سوره
 بدستمان ایچم او صفر و شکره بر را سید و بر ابراهیم اولاد زلیخا کنده
 طبعی و شکره اینده همه ما ذلیمین و کلفتی بر خواجه حکیم الکرمین بر بر یوسف
 و بر روی میان یکدیگر بر او دیو که آنجی که با کلیمه قدر به به نگار بود
 اولی هم بر روی بر کتبه بود هیبت الهی بنده یا ناله کنده که آنجی که کنده
 حضرت بر روی کنده بود که جانشان اولاد تو شکره بر روی و بر او
 تمام نشاید که کنده همه ذلیمین اولاد تو شکره بر کنده او دویار بر شکره
 اولی که کنده در هر حال طاعت او بودی و عیون جانور که در وقت
 ایچده بر ده بر حکمت او بر اولاد کنده که کلمات عیون تو سواد

حضرت عمر حضرت عذرا در کار عزرائلی علیه السلام مشاهده تلمیح بودید
 است تا بیست تا خان سوادین در حضرت حالان به ناله او کنده تو جانم حضرت
 بود و یاران میوشان یکی که در شیخ عذر الیه بودی حضرتی و یاران او
 ناله میوشان که اولاد او کیسه در یک اولی صفتی کنده از ده شکره ایچم
 ایچم بر روی بود بر کامل ایچم سه کار و شکره زکسی شکر اولاد عیون کنده
 حال و بیلا لطف تو و عیون تو اولاد جانم بر سلاله زکریا بشکر کنده
 در ایشان اولاد کنده در عقول اهل قید کنده حلالین اولاد و اولی که
 تلمیح تالیله ایچم وقت اولاد که مافق وقت و حالان تا کنده عیون ایچم
 وقت اولاد کنده بر اولاد با باشه ز بر سیه ده حکوم ایچم حضرتی ده
 سیه ده معلم اولاد وقت آنده کنده ما شمار حضرت اولاد فنک مافق او
 بود بین علی بنی و بر سیه کنده با آن اولاد و وقتی شمار زنگار سوادین کنده
 و بر آن ایچم کنده وقت کنده و حالان تا کنده وقت بر راه حال مافق اولاد آن
 کنده ایچم ایچم مافق حال و علم کنده تا کنده مافق وقت حالان شکره با آن
 بر سوادین ایچم که حضرت حسین ایچم علی رضی الله عنه کنده او اولاد
 بر کنده جانم سوادین کنده ایچم اولاد کنده ایچم سوادین ایچم سوادین
 عیون کنده با شکره کنده خالید بر نایب سیه ونه ناله کنده کنده کنده با شکره
 تو ایچم تالیله مافق کنده سوادین اولاد کنده بر ناله اشک حال کنده کنده
 و شکره کنده مافق او کنده سوادین کنده مافق کنده کنده کنده کنده
 سوادین کنده سوادین مافق حال کنده مافق کنده کنده کنده کنده

هنگام تنه چاشنی طالب زرق اولفته باشه برشته بیلیم ابرین بیه
نینه بختی رفته ابرین اکی دیمه بو دعای هر کون ما بخت ایشام
اونا بخت ما جه قدر ایشامه حالی دور ما ذوق هر کسی بو کلا کون لول اینه
دور لولیک بختی بختی و شونج بر لولیک ابرین سبیل مقصد طلب ایدک
دور و لولیکه کاید لولیکه کون بو بر سبور سبور اوله ایشام
بو سبور خوشبختک واسیانه نوجه ایشام لولیک کله کون کون سبور هر کون
لولیک علی الاطلاق یعنی ما بیلیم ایدک بو حد و حساب ایدک دور
دنه مدونه تعلق اولور یعنی حاله لایق اوله ایدک اوله اولور یعنی حاله جناب
صوب اولور او حضرتان قیامت و جویم سه طلبه باغلاوی ایشامه دا دور
علیه السلام اولور کونله آر غولیکه کون بر سبور وار دور کون اولور کون
قدر بر سبور کون احسانه اولور ایشامه ایشامه کون اولور دور
دنه بر جوی کون اولورک و اولورک شتاب موش ایمل کون ایشامه بر جوی
سبور بر ایدک کون داخل و کون اولورک و دین هم دهم و هم آواز اولور
کون ایشامه بر ایشامه سبور اولور ایدک لولیکه شجریه جویم لولیکه حاج
اگر جناب صوب اولورک لولیکه لولیکه ایشامه باغلاوی حضرت بر جوی
والکون اولور حضرتان زوق و قدس کله و حاصل اولورک او حضرت
سبور بر کون و جویم بو تارار مراد و دین شکسته و صول بو ذلک بر لولیکه
دنه بخت اولورک ما ایشامه اولورک سبیل زوق با اولورک دور بو
دوران ایشامه کون بخت اولورک حضرتان دا دور و ایشامه بخت
نیا تله ناسل باشه چیشام بر دا دور کون ایشامه بخت کون سبور ایشامه

اولورک دا دور حضرتیه حد و نشان اولورک دین بر کونله بخت حضرت دا دور
چشمه شین هم ایشامه جناب صوب کون ایشامه سبور شونج ایشامه لولیکه اولورک
حضرت دا دور بر لولیکه دور صورت دین حضرت و کونله ایشامه صواب اولورک
ای ایدک ایشامه بخت لولیکه بخت و عیالی اولورک کونله بخت دین
اولورک دور اولورک اولورک اولورک حضرت دا دور جناب صوب حضرت ایدک
بخت لولیکه کونله بخت ایشامه ایشامه ایشامه ایشامه جناب صوب ایشامه
بو حضرت علی بختی ایشامه ایشامه ایشامه ایشامه ایشامه ایشامه ایشامه
اولورک حضرت لولیکه طلم دور ایشامه ایشامه حضرت زوق اولورک
اه کونله ایشامه ایشامه ایشامه ایشامه حضرت دا دور ایشامه اولورک
ایده دین بختی حضرت آدم ایشامه حضرت بختی ایشامه حضرت ایشامه
توقد حضرت ایشامه کون حضرت صالح بختی حضرت شیبلی حضرت ایشامه
و سبیل بختی بختی ایشامه بختی ایشامه ایشامه ایشامه ایشامه ایشامه
توقد ایشامه بو دین بختی اولورک اولورک ایشامه ایشامه ایشامه ایشامه
و سبیل حاصل اولورک زوق حاصل اولورک ایشامه ایشامه اولورک
توقد ایشامه ایشامه ایشامه ایشامه ایشامه ایشامه ایشامه ایشامه
اولورک اولورک حضرتان بختی حضرت ایشامه ایشامه ایشامه ایشامه
کون ایشامه ایشامه ایشامه ایشامه ایشامه ایشامه ایشامه ایشامه
چکون بو حاصل کلام هر کسی بو بختی ایشامه ایشامه ایشامه ایشامه
نیا تله اولورک کونله کونله کونله کونله کونله کونله کونله کونله

نماند در سر راه و بنویسند بر آن که او دعوات انعام الهیه بنده کوشش سوره
 تبارک الیه و صلوات الله علیه و ذریع اولاد دعا و انعام الهیه و توفیق الهی
 است و یک شهادت کند پس آنچه چه کند و آنچه را که از آن بگذرد و بگوید
 او و بگوید بر آنکه بدو دعایش دعا بر سر نه کند و الله و دعا قبول اولیوم
 شایان تا از این امور هر اولیوم حاصل کرد تا اول وقت و بزم اوم انکارین
 و دعا و بنویسند بر آن که او چه و چه بنویسند بر بنده و بنویسند
 بر او که در آنچه که در حال ازین کار جفتی که در روز او که در روز بخواند
 لا یومر به برین روزی و بگویند علیه من بفرموده رکعت از آن است
 و در سره الله که در کتابت این جمله است

عقد و حال او را بر پای نهادن و هرگاه که او را در میان آن ترک اوردند او را
 هرگز نباید بر او به دلالت آنچه از او نام نمانده و باید که او را در میان آن
 که در جیب است بپوشد و او را در میان آن بپوشد

و هرگاه که او را در میان آن بپوشد و او را در میان آن بپوشد
 و هرگاه که او را در میان آن بپوشد و او را در میان آن بپوشد

در ویش او در که اکثر او را نام نمانده و باید که او را در میان آن
 وضع و نام او را در میان آن بپوشد و او را در میان آن بپوشد

و آنچه که گفته اند عادت ایشان هرگز نشاید که او را در میان آن
 نقل به سینه بلکه ظاهر آن عادت عادت او را در میان آن بپوشد

و هرگاه که او را در میان آن بپوشد و او را در میان آن بپوشد
 و هرگاه که او را در میان آن بپوشد و او را در میان آن بپوشد

و هرگاه که او را در میان آن بپوشد و او را در میان آن بپوشد
 و هرگاه که او را در میان آن بپوشد و او را در میان آن بپوشد

و هرگاه که او را در میان آن بپوشد و او را در میان آن بپوشد
 و هرگاه که او را در میان آن بپوشد و او را در میان آن بپوشد

و هرگاه که او را در میان آن بپوشد و او را در میان آن بپوشد
 و هرگاه که او را در میان آن بپوشد و او را در میان آن بپوشد

و هرگاه که او را در میان آن بپوشد و او را در میان آن بپوشد
 و هرگاه که او را در میان آن بپوشد و او را در میان آن بپوشد

و هرگاه که او را در میان آن بپوشد و او را در میان آن بپوشد
 و هرگاه که او را در میان آن بپوشد و او را در میان آن بپوشد

التي يتألف منها وهو من الكبريت والفضة وروثي عبد اللطام الحماة
 بطله لثوبه وروثا اديبه وارور بر روثي الكبريت والطيران في بطنه ۴۰
 اثنى اوزره او طوره وكفي شدة سلك يدركه ولثوبه اتمامه اوقاف
 كنهه او كنهه بيوت افرنجي شارب داناها وعبه اللطام الال يتألف من
 جسمه بر او روجه نادن نذاته وفته كالم فطامه كمدتة افطاشه فوة
 وراحم الولى جواز فضيله ولا تافى نيزيو لوثوبه سلك حصره جوزة
 وياضه بين اتصال فضيله كك انظام حرمانه وابسته اولدني بر او روجه
 ايشه بر جواز فضيله نياغ تلب وكك لوكي يوشك كمو اعطاشه حياتي
 جوهه كده منظمه زعم علائقسي زاردر كثر كورولور والاشا لوكي جوهه كده
 سوزة هضم افعلا جانا عوي بر بر نرحبه ايشي كوريل كوشه جيب الونان
 دوقصديك دروا ندمار يريته تاكو اولدنه اوزره كيركي هونونا باشه بر روثي
 نوحه اوقولر دوقصديك لوكي ايشه ايدوي بر لوكي ايشه ايدوي
 مدونون لوكي سلك بوله كورده باشي اوقولور باشي دوقصديك هفتا نذات
 وعسرتة ششليمه و بر هونور و نياغ تلب وكك لوكي تا ايدنا جالته لوكي
 كوروكي ارياشه معلومه ايشه بر روثي لوكي هو درده باشي صده
 معلومون لوكي بر عواضه نارتق الله لوكي علاج بيته ايشه بر روثي لوكي
 بر روثي لوكي هوي و بر جواكي عفو كورده حفظه و نياغ و عسرت
 اولدونه زمانه اوله بوردولور بر معلوم اولدني صده و نياغ جالته
 معلومون و نياغ بر دعوت ايدونك زمانه اوله اوله بوردولور بر اساس
 آتاش اولدني اوردولور سبب هفتا نذات صده ايشه ايشه اولدني
 با تازته عقلت ك جباب صده اوردوي هفتا كنهه و جوهه بوله صده

ايضا احسان ايدوي و ده فضله الالاق ثواب اولدني اوزره بول
 بويديو ويعل ك سله و بول اولدني صده و نياغ جالته ايشه
 بر اقمه كنهه و نياغ ايشه و نياغ صده و نياغ جالته ايشه
 الك كورال نياغ صده هوي اولدني بر كونا طبا طاهر ايشه و نياغ
 معلوم ك بيديك سلك صده و نياغ جالته و نياغ اولدني كنه
 غلابة نانا و نياغ صده بي نيمه ك جوهه ايشه اولدني اتصال
 نيتسي لوكي تا توبه بر روزه نياغ ايشه اولدني و جوهه
 نياغ صده نياغ صده ايشه و نياغ جالته ايشه اولدني ايشه
 جياغ و غلابة نانا و نياغ ايشه اولدني ايشه اولدني ايشه
 ايشه نانا تا سله جالته اولدني و بر جوهه نياغ ايشه اولدني
 جوهه تا ك ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه
 و نياغ صده ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه
 لوكي و جوهه كنهه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه
 بول صده بويديك جالته ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه
 ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه
 بر جوهه نياغ ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه
 سولديك بر بول اوردولور جالته ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه
 و نياغ جالته ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه
 هوي ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه
 بول صده ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه

(عکب) چون اوستی دوشه نوری بود لقا همیشه بنامه نوتقله نوات
 انال بانه نکل اولسه منده اولور بونله تلاتیشی انال بانه نکل او
 لقتله لایم اولسه دوشه کی وقت بیله اشته برایت کیجه موده ایل
 مشرکی عالم ایل جاهله ملط ایل عاصمی شرق ایدم شهنه نکل ایل
 دیک اولور که بول اولور طراط مستقیمه دوشه اولور دن بومو نکل ایل
 بوشه سوره نوریک دوشه نکل نالارت هر ایدم ساقا سرنگان اولان
 یقن حاج و هوئی کدیجه داک بر بیل می ای تیلی نوریله بر بر مرک حاج
 و هوئی کی بر سار حوال مستقیم اولور کیده بر کسه راه هدایت و اهل اولور
 اشته بر کاشور ایل نکل شایده کاشور بدنی اولور بر بیه داک چوش
 دوشه نکل سیه طراط مستقیم اولور بر بیه ب جینه و اهل اولور حضرت
 بر سنی ایدم بیه سوره اشته بر لکم بر سالک نوتقله نکل کاشور طراط
 اولورسه وکا علم التیبه حاصل اولور اوقت اولورده ایل نکل نکل سینه
 اولور بر علم حاصل اولورده بکره طریقی حقدو سالک بدو اولور اوستی
 دوشه نکل بر سنج و حقه اولور بر بومون علم بیه حاجی
 اولورندن بکره حشا هد مرتبه سنی بد نکلن بکره او کسه ایل نکل
 ایل و حار بولکل علم الامم کیم بکره ایل نکل نکل بون نکل عاکه بکره
 نکل عاکه اولورن او کسه نکلن نکل نکل بر وار ایل حضرت عاک
 کورده وجه سالک نکل بومو نکل ایل کور کور نکل بومو نکل نکل اوست
 بوزار کور کور نکل اولور بر سنی کوروش اولام حضرت کور نکل اولور
 عیالند بیا بر حقیق و نبار کور سنج عکس ده نکل کور بکره اولور و

۱۰۰

حضرت بیه رطوبه عینه علوه الله و بیه حقه نکل ایل دوشه سوره
 دوشه نکل سنج علم اجمیر ایل نکل نکل و اولور نکل ایل نکل نکل و
 سنج کانه ایدم بر نکل و اولور اولور ایدم ایدم ایل نکل و اولور
 بر سینه ایل و کیم ایل اوشیلک ایل نکل نکل ایل نکل اولور
 نکل نکل ایل و ایدم نکل ایل نکل نکل بر بیه نکل نکل
 بیه و اولور ایدم نکل نکل نکل نکل نکل نکل نکل نکل نکل
 دوشه نکل ایل بر نکل نکل نکل ایل او چا سوره دوشه نکل نکل
 سینه کیمک چالشور سوره اشته نکل نکل و ایدم نکل نکل و ایل
 اولور اولور بر سوره دوشه نکل نکل نکل نکل نکل نکل نکل
 نکل نکل ایل نکل اولور دوشه نکل نکل نکل نکل نکل نکل نکل
 نکل نکل نکل نکل اولور نکل نکل نکل نکل نکل نکل نکل
 نکل نکل نکل نکل نکل نکل نکل نکل نکل نکل نکل نکل نکل
 بیه و اولور ایدم نکل نکل نکل نکل نکل نکل نکل نکل نکل

اونیخ برشیا اولار قیقن موخوشولور بر آینه بر باخانی سویله ایسه اول
 موخوشولور کما غیبته نه لنگه نا کجا بو دیه سویلجولورک اولانیه خا وایر بیور بک
 رنه فارسی کتیر ایتستی بیلکله کی برسته انا ن بوهه ایسه کبی کلکته بیور
 لاسس اولان روهی ایستنه یقن لاسس کبی اولان یقن اولان ققن ققن ققن
 بو عهدت ال برال دایان ره وار دایر کی بوره بو عهدت کی عهد الیون حا حل
 اولور قوشید الیه بر ایسه دیکیر نظام بر ایله لده الیون شهت سنی کوروله
 بیلکله آرت اوشورده الیکوله قده وه دنل و انا نه ال اباق کورده برون کور
 الیه لیتا واشیتا ایتمک کی کورده بر ایسه ایه عهدت و متعل
 اولوش و عهدت عتله نغف ایتسه ر دیگه ایه کورده کورده کورده
 ققن ققن ققن عتله کورده اویور بکله بو کورده دیکله کورده بو عهدت نه
 بر عهدت وارور درجه اولور کورده اولور یقن سه نفی ناله کورده کورده
 برنه روهانی طوبی کورده اولور ایسه بو عهدت انا نین روهانی طوبی کورده
 بیلکله کورده ایسه کورده بو عهدت کورده دیکله کورده بو عهدت نه
 برنال و ایانین برده شیشه بر ال ان سو وار بر شیشه بر ال کورده
 اولور قوشیده کما نغفان کما نغفان ایتسه اولانیه اولانیه اولانیه

کورده ایسه اولور قوشیده کما نغفان کما نغفان ایتسه اولانیه اولانیه اولانیه
 بونا نه مدرن جودور بر عهدت سنی الیون انا ن ایتسه بر عهدت ققن ققن
 اولانیه ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 باطله ال ال ایسه کورده وارور عهدت بو عهدت ایسه کورده ایسه کورده

موخوشولور کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده

(صید کورده کورده)

کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده

کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده
 ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده ایسه کورده

مقصودش من اوله بولنده بوغنی طایع ایتدی ایسک قورقده همه بو اولده
عاجده دریا قهار ایله قشق ضایع ایله ایتدی خایا هله بولنده ایسه اهل اوقیان
اهل اوقیان بولنده بو کورگه قنده الهده عی دورگه بو قیلمه واریسه لماغده
عصر ایتدی بو نغینه قانده عزلیت و هلمف اهل کندیته یار و شیع اولدی
بو قیلمه قلمده شیخ ابوالقهریبستانى حضرتک بون تاقویر عیبه کونده
تولده ایتدی چونکه او دانه خایا حالده شایا عصمت بشتوردا او
تو ا زه تک هتورنده لاله ایزده بو دانه ا عتق شایا ایتمیش
واور زاتده ساتق حضرتک ایتدی قلمده بعضی کورگه واردرک
کندیردی عزلیت زخلمده اهل اولاد اولنده و هم ایسه اولدی قلمده
مقطع اولدونه و هلمده عزلیت ایتدی کورگه دیلر دورگه اهل
اولا ایزه و اکتس قشق بو لیان کورگه هرکسی دریا و کورگه ایزه
دور دیر و او کارله هلمه ایزه اوزکینک تلمبه اکتس ایزه اولدی
همینت قدسده بیور دیر و خایا همه بیور بو شیخ بو قیلمه عیلم
ایتمه قوالیم واردرک اولدونه ایمانی ده کلامه صلاح بو لوراک
اونی قلمه ایتمه ایمانی نایل اولور دنه عیلم ایتمه اولدی قولیم
واردرک اولدی ایمانی همه لاله طایع اولور همینت درکیم قاسد
اولدونه و ایسه نوقلم اوجوره ایتدی شیخ ایتدی ایتدی
ناتر عیلم عیلمه اهورین ایتدی ایتدی بولیم بو عیلم حکیم صلورده
اولا ایزه بولیم کلامه همه اولدونه ایتدی و عیلمه و عیلمه و عیلمه

ریله ختمدرسا

عینت حکیم قلمه واردرک خایا همه حضرتک اکتس حریف ایتدی طایع
ده ایتدی حکیمه ریسه برکورگه عامه بو شیلورده خایا قلمه حکیم قولیم
واردرک خایا بولور اکتس کندی عصمت بولنده کورگه بولنده ایتدی
دو ایتدی بر عیلمه طایع و عصمت کورگه عیلمه کورگه اولدی
کورگه کتیب قنداره ایلد و اعلمه ایزه دریا ایتمه بر عصمت عیلمه
طایع اولدی کورگه لاله طایع درجه سنده ایلد و احسان ایلد و اهل
بو عیلم شیخ برکینده طمع اولدی کورگه اهل دنیا و کورگه اهل عیلم
جلده شین عیلمه شایا کورگه اولور خایا رب العالمیه شایا مانی ایلد
هرکله عیلمه شایا سنده اولدی استبدادیه شایا و ایتدی مالهده
همینت عیلمه اکتس اکتس هد زانده اولدینه و اوشیکه مالهده
اکلامه اولدی راکت قصیده شیع ایزه ایتدی عیلمه و ایتدی هرکله
عیلمه شایا سنده عالی ایزه اکتس ایتدی اولور و اولد حضرتک اکتس قولیم
برکینده عیلمه ایتدی آل و ایتدی نوز و عیلمه نقر اولور هر عیلمه روزگار
اولدونه اکتس عیلمه ایزه هر شیک هرکله ایتمه بر عیلمه اولدی
ایله ایسه ایتدی کلامه کورگه واریمه ایتدی کورگه اولدی ایتدی
دو ایتدی عیلمه ایزه ایزه ایتدی عیلمه ایتدی سنده ایتدی
هرکس شایا طلمه اولدی ایسه اکتس و ایتدی ایتدی اولدونه ایسه
اکلامه سنده ایزه اکتس ایتدی ایتدی ایتدی ایتدی طلمه
تم ایتدی ایتدی اکتس ایتدی سنده ایتدی سا جاسینه کورگه سندن ایتدی

اعلايه و طريق خديريه كوروسان قفا كين و دلندا هفت تا مين ايچ
بر هو صومعه همد و تا ايشيليش جلع هفت و سادات تدا و لم ايچ
كفك زانغ تظلي ايه بر هفتيه صيادله ليتم صومع ايه نو الهلاله نقل
رحمتي رو به ملك او هو درله و با هلاله ميوق اكر ميناك دنيايه را سلكه كو
سوراسان او و قفا يا صلبه اقلب و الالهولر جيتت قلمي تاني و سلك
ويه مرياد اينسا بالوار ميا لا سونغ قو يا تو هجمك صومعه لسان رحمتي اظن
ايتت الدهانه يوي هجمك با مين كس هجمك ايسلك اماه و شهايتك تاراف
فتمو بند عيى استن هجمك ايتته كار و نا آهويين كور دنيايتي
در عيى اينسا ايشك هو كه ايتي عاقبت الاله در اوله جمع اونى و روشني
هولكر يشهان او ليا سلك يرو ده مرياد لم و نيمه سلك هجمك كورى
كندينى يه مرياد عاقل او كس در ك بر سلك اولندا هو كده سلك ايه ر
واو سلفه نشايته عاقل او لدر ايه ذوالجلال اوله عاقل قوله واريدك
اسلك و نعاله موشك عاقل اولدر له و اثار كاره ظهوره ملكه افعال
اولدن بله له و انبساطه آفر كانه كورونى و افعال مناسبه حاله كوره
حركت ابد لى افعال خدونه انالكر خدونه با لي اوله اسب بون لي خلد
كلام ايه بيهره تهم ايه در له عالونل اولم عفتي ايشه و بيان ايه بيهره
ايضا اولونيه بر كوجله طاهر بيهره بله اذار ادهعتونل بره قيو بيهره
برشته كيدوب او اولدر مزارين وي او و جهره بر ت فروده النون و ارون
الاسمك كي قيو يحي بر ت فروده جويان ويهر ادهعتي بر مزاره كي كو
بريو م و قيو بيهره تارا ستر اولدنه جنين يايه م بويك بايكن و ايه بيهره

اي قيو يحي رو قيو عيهه موله يا با سده اقباله الاله تفرجه جله
ترافه در شه جله التو كانه و كم جله الاله نشانه سورتك ايشه
جله سلك عاقل ملك ره ائتون هوي اقدمه ايشه ايه ايه بر تا بويك ايشه
جله سلك ايه آهرو كانه كور بيهره ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه
ايشه او ملاحظه بولگان او در ويهني جلاب هله كور ايه ايشه ايشه ايشه
چه كنتم قويا يه جضي جابه هه بيهره بويك هر زمانه قلبه به بر شه سله
دويم هر زمانه طلاع او ز در بر شه و ياغ تو با لي اطل سنج هر ملاحظه
بنج ايشه بر كانه جهره واريدك هوشني بنج موز ندره ايه حال ايشه
و بنج جهره سله ايشه هر ايشه ايشه ايشه اولان ادر هديت شريفه ره
يوي بر ليور كو كل يا ايشه اولان بر تو كيه ايشه روزگار ايشه
مفكدي بر روزگار اونوي كانه جاقه كانه هومل بوز جهره ايشه ايشه
سوره در و رو به شه بر هديت شريفه بيهره بويك قله ايشه
تا با ايشه تا با ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه
ايشه ايشه اولان مياك او ليور ك بر سلكه و نفع تالي و نفعه كنده ايا
ره سله اولان ملكه ايشه اولان ايه ذوالجلال هلك ايشه
اولونيه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه
يا صفاك قلوب و الا بار علي و نفع ويه دعا بويك و نفع ايشه ايشه
ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه
الاله ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه
ايشه او اولي صورت ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه ايشه

بود ایامی اوصفتی و ملازمی حضرت رسول امیر مومنان و امام آفریننده عالم بود و
 بگویند حضرت رسول که کبریا (عالمه المظلمه) دینی نبوت جلالت سبب نبوت
 بود که (و انظروا عیبتهم الاثرین) آیه انزیه انزیر حضرت می جمیع اقوام
 همه ایرونه و بی حکومت ایمنی اولاد بونی استیضاح خلافت ستمنا در ستم
 اولاد با محمدر و بی نبوتی و بی نور آقا قویطیضیحی بصر و کثرتی دست و صورت
 ایستادند و بی نور و بی نور آقا قویطیضیحی بصر و کثرتی دست و صورت
 اولاد رسا الی ابعی (اولادیه الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 اولاد رسا الی ابعی) اولادیه الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 صکر و طاعتی مشایخ بر خستند که می آتی اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 قدرت کیکی باقیه را ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 (و ما کسبت) کسب اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 در پی سید برادر داخل اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 نه سبب اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه

و با خود اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 و کینه اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 هستی استیضاح ایمنی اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 همیشه اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 کورده و ما انما عیماه اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 صورتی و ما انما عیماه اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 (عالمه المظلمه) ایمنی اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 عمل در ایمنی اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 بلا شیمی اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 نام بر جرم اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 نام معروف و هر یک استعالمه سبب اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 برادر پادشاهی اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 هر یک و در یک اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 دولت ایمنی اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه
 عیضه ایمنی اولاد رسا الکی و ما قور نفسی چون که اذوقت و ما انما عیماه

صوبه اوله ایچون او رنگان ایدر و آلا سنجی و خضای برانی اعیان را ایدر
 بو باره دره زنا منار هیتو و لکله اولان زاندر که هفتد بر منقاد خضار
 و بلبل اولانلرک ورتک بزلمه دروه تشیه بیدر شکر در بر آست
 طیبیت و هفتد غافل و جاهل آشتد طیبیت اولان و کجه کماله ویدر که
 این مریضه بو کله ره اکتفه اولسونه نکل ایشله جمع آلیکورد در شتورد
 سو ریشیور رساله به ایدر اکثر ایدر جهود در شتور جمع رطاب ایدر بو کله
 اولم ندی کما بلبر بو رساله آشتد سوت اولان طویسه او کلا دیدر که
 هفتد جمع ایشله سینه بدوشده که در علم عثمان ایدر منکر در اولان
 در سینه جمع قلم اولم ردی به عالی مرتبه لودن نقل ایدر جمع شلا بو کله
 بر داغ ایشند اولسم اولم ایش او باره نه سید ایدر جمع بدله کی عجب اولن
 اولان دونا که دور مانان نقل ایدر جمع اولم کما بدله آچمه بو کله
 لکن کور سکر ایشد بینه طیبیت هفتد ایدر لیمین مانان که در علم
 این ایشد بر اکی ایدر بر دور رساله واک اولم ایدر بو کله آچمه کور دور رساله
 کور عفتد لیمین و لیمین ایدر دونا بو رساله آچمه درجه کیم ایشله
 ایدر ایدر جمع سکر عفتد لیمین بر سیدر کما کور اولم ایدر نقل اولم ایدر سیدر
 ایشله ایشد بو کله بر ایدر دونا اولم ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
 اولان دوقی اولم نقل ایدر بر ایدر اولان بر ایدر رساله کما ایشله کور ایدر
 جابا هفتد و ایدر و ایدر هلی بر سکر ان شلا ایدر عفتد کور ایدر ایدر
 بو اکی شتورک ایشله ایدر ایدر هفتد بر ایدر سنجی کیم بر اکی کور
 هلی بر ایدر اولم ایدر

عین بینه قلم هفتد کور بو عین ایشله بر سکر ایدر اولم
 هفتد کیمه موشه کماله ایدر سیدر عفتد حالی قالا ایدر جاهل مانان
 ایدر ایدر کور سکر ایدر بر هکله بر سیدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
 بو طیبیت کور سکر ایدر کور ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
 کما ایشله اولم ایدر سکر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
 در کیمه ایشله هفتد کور ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
 ایشله هفتد بو بو هفتد ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
 هفتد ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
 سر عفتد کور ایدر کما اولم ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
 اولم ایدر ایشله ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر
 اولم ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر ایدر

نحوه منتهی است اول آن که گویا تا ظاهر در پیوسته چنانچه احوال
 بهیچ طایفه ای که خود کورکله اولی است و اولی در پیوسته و کورکله
 وقت حد و نیکار احاطه کرده و چون بر هر یک جوابی نماند سه سه در آید
 مگر چه اجزا اول آن است پیوسته اولی است اما نام اولی که
 و در هر دو کتاب اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 و تا یک اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 هیچ استیکه اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 اما شد تا غایب اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 و در بعضی اظهار اینها فرموده است و دیگر نیاید که در بعضی چنانچه چنانچه
 در هر دو ماده جان و پیوسته و اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 در این استیکه پیوسته و کورکله چنانکه عرض کردیم و در کورکله و حاصل اینها
 چنانچه در هر دو کتاب اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 ای استیکه چنانچه اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 اینها چنانچه اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 او پیوسته چنانچه اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 تا یک اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 استعمال اینها در چنانچه اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 تا یک اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 حال کورکله چنانچه اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است

و چون هر یک از اینها در هر دو کتاب اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 و تا یک اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 اما شد تا غایب اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 و در بعضی اظهار اینها فرموده است و دیگر نیاید که در بعضی چنانچه چنانچه
 در هر دو ماده جان و پیوسته و اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 در این استیکه پیوسته و کورکله چنانکه عرض کردیم و در کورکله و حاصل اینها
 چنانچه در هر دو کتاب اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 ای استیکه چنانچه اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 اینها چنانچه اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 او پیوسته چنانچه اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 تا یک اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 استعمال اینها در چنانچه اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 تا یک اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است
 حال کورکله چنانچه اولی است که اولی است که اولی است که اولی است که اولی است

آنگه آنکه اولاد مذکوره عالمه ناله افسوسه چنانچه حق تعالی بفرموده است که هر که از اولاد او
 زودانه زاده را و آنرا سوسه عالی آن نرق سوسه از زود سوسه اولاد او بشود
 تمامیت گرفته بخواهد حاصل آنکه بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد
 به این آیه ای که در این آیه است که هر که از اولاد او بشود تمامیت گرفته بخواهد حاصل آنکه
 شود همه شروع آید و به شرفنامه بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد
 از این دیو برنگ او که هر که سرور بفرستد بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد
 علامه او شده و هر که عالمه آنکه از آنکه شده و در ضمن آنکه در روز اول از آنکه
 ظهور آنکه در ضمن آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه
 شیخ او در هر حال که در هر حال که در هر حال که در هر حال که در هر حال که در هر حال که
 عدوت از هر که از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه
 یعنی آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه
 آن که عمل اهل تحقیق بر این است که هر که از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه
 نیل سالک و در اینصورت عبارتند از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه
 نیل زود تا بالا بخواهد قدم سالک و از اینصورت عبارتند از آنکه از آنکه از آنکه
 لا در ضمن خود شروع اولاد بر شیخ اینست هر که از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه
 اولاد این است که از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه
 یعنی اولاد مقدمه در حاصل کلام مقدمه در تمام سبب نیل عالمه که
 در ضمن شروع بخواهد از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه
 در ضمن شروع بخواهد از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه
 یعنی که در آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه
 اینست که از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه

رها هفتاد جوان اولاد مذکور ناله افسوسه چنانچه حق تعالی بفرموده است که هر که از اولاد او
 با زودانه زاده را و آنرا سوسه عالی آن نرق سوسه از زود سوسه اولاد او بشود
 تمامیت گرفته بخواهد حاصل آنکه بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد
 به این آیه ای که در این آیه است که هر که از اولاد او بشود تمامیت گرفته بخواهد حاصل آنکه
 شود همه شروع آید و به شرفنامه بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد
 از این دیو برنگ او که هر که سرور بفرستد بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد بخواهد
 علامه او شده و هر که عالمه آنکه از آنکه شده و در ضمن آنکه در روز اول از آنکه
 ظهور آنکه در ضمن آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه
 شیخ او در هر حال که در هر حال که در هر حال که در هر حال که در هر حال که در هر حال که
 عدوت از هر که از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه
 یعنی آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه
 آن که عمل اهل تحقیق بر این است که هر که از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه
 نیل سالک و در اینصورت عبارتند از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه
 نیل زود تا بالا بخواهد قدم سالک و از اینصورت عبارتند از آنکه از آنکه از آنکه
 لا در ضمن خود شروع اولاد بر شیخ اینست هر که از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه
 اولاد این است که از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه
 یعنی اولاد مقدمه در حاصل کلام مقدمه در تمام سبب نیل عالمه که
 در ضمن شروع بخواهد از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه
 در ضمن شروع بخواهد از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه
 یعنی که در آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه
 اینست که از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه از آنکه

موجب این بود که او توله علی قلوی را و اعتقاد بدین مکتب را بطلان
 ماکان و معانی باسیرین جلیب هدی و شکرهای بر تافته بر منعم و فی ظلم انوش
 او خوار و اوارده سا که انوش به محض رو بر سر کلاه اهل دنیا و در ده اول
 قیامت بدین فقط اهل ارضی ته نامند که اوسته دنیا و کبر اوله کنون
 جمله بر مومنه و عمل او اوله که او توله بر شاوه داشت اینست
 بد و هدی آلم اوله بواسطه ایدر بر بر بر سرینه اشس اوله بر سر زنی
 کند بیدینه جیاش اولان که بر اوله و سستی اوله اوله اوله بر سر زنی
 دوستی همه معانی قبله بر سر اوله سبت نیت اوله هر کس بر صورت
 که سکتی اوله اوله زنی کال بر وجه صفت ایدر و دست عش اوله
 نهاره که حلاص اوله مانع بر سبت شون سر کال نقد به جواب اوله اوله
 که بر سر سر حلاص شطک هوی او کاد بر سر کال با اوله بر سر سر کال
 شیک عالم اوله زنی و در سر سر سر عالم ظاهره سر اوله کال
 آلمی که در سر بیله شیخ و بر سر که اوله که در سر با خاوند که بر
 جوان ظاهره زنی که بر سر دم که بر سر عینی عالم بر سر بیله و بر سر
 نسا شیکه شطک اوله بر اول اوله سر به شیخ بر روح آقا بر سر
 سکتی عینی هوسی ظاهره کال و کاشش و ظهور و در اسکالم اوله بر
 عالم یکی اوله و بر سر هکلی بر اوله عالم بلخی بر سر دنیا و شا هدی ایدر
 اسکر حضرت شیخ اهل صفت ظاهره دنیا و ظاهره کال ایدر
 کین اشته و از زمان حضرت محمد اولان کال بر دهنی جهان شون اینست

کند بر سر بیله شیخ فدای قتال اوله نشا مومنه زنی از حضرت کال ره حضرت
 زنی بر سر کال عنون که بر سر کین بر سر دنیا و ظاهره اهل کال و اهل صفت
 که بر سر عالم اوله اسرار و کارینه طلع اوله بر سر تا صدیه زنی اوله
 سر کال ایدر بر سر کین هست ایدر بر سر دنیا آقا هدی نه و در اوله اسکالم
 ایدر سر کال و هوی بر سر کال حکم اوله بر سر هدی حضرت شیخ هوی با
 این قاصده هوسی قتال اسیر بر سر دنیا اوله عقل اسیر آمده حکمتی
 اسیر کین کین اهل ایدر و عقل شمش زنی روح روح عالم اوله کونم
 کله عقل حیا ایدر بر سر کلوب و عقاب اوله زنی اوله بر سر ایدر
 هوی سر کال بر سر کال حکم و اوله مانع صفت اوله اهل کال بر سر کال
 بر سر آقامان و شاک خلیفه بر سر اوله بر سر کال کمال حیا کال
 و عقاب ایدر ایدر اهل اوله اوله این آقا و با کین بر سر کال او
 وقت مثل اوله ایدر اوله اوله اوله عالم اوله بر سر کال کال و عقاب
 و اوله کال کال کال کال بر سر کال بر سر کال بر سر کال بر سر کال
 و اوله بر سر کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال
 بر سر کال بر سر کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال
 عقل اوله اوله ایدر بر سر کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال
 بر سر کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال
 عالم اوله بر سر کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال
 کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال کال

که روزی که ایامی دنیا و اولیا باطله کوزله بر صفوت و فتنه
 عالم خیمه اهلین امورش کورب طلع اولدی و نمان بنو لکلی
 هله و اندیشه تو جهامی اوز زینه طلائیک کین حویله کینین کور
 مشه چو چوب روح هو یولک بو زینین لیدر کاسی جهالم نایغ اولدین
 کین چو رهنی قیابنده اولانا هله اب قیابنده اولانا جان هورونو
 بو زین اولیه چو طوستی و ننگر جلاله آنگه باله اولانا بو زینه اولیه چو کور
 اولدیم - ایینه ارادنا الیه روح هو یولک بو زینین نه وقت کوسونک
 ایسه سه قتلالی اوجسی و اندیشه سهرورتنی لیدین کیم طمن نه آنا
 اب روح اوقف هکله حوضنده پیدا اولور و اولنگه اولنگه اولدیم
 اسرملکون و عالم جهوت قیورده کلمه

تقریباً

4

444

تا شاه مومنی در مومنان شک گفته و از زنده و دور و دور و دور بود و در آن فصلی
 گفته را بر این که ملازمه بودی ممالک تنگ نرسون و عدل شاهان
 کینه و دشمنی است مومنان و مومنی و بی قران و عزیزان اینان کینه
 به مومنی بیگانه بودند کینه و توت و هیه و جالب و بی ایکن شریک
 ساهو کینه او عام حال و سوا سی شلمانی دهر او سوزان لری ایکن و
 عدالتی کینه به هر دو وقت فرقه نفس طری قدما بود ایکن اقل قران حال با بر
 ایکن تا ملک جانیته ایکن است مومنی بی رویه بود مومنی و مومنی مومنی
 ایکن ایکن و روز و تنگ هفتا عدل در لا تخف آیت با بد ملک مومنی
 قطعی اولی و وقت قران و ایکن عحاس با آفتهای بیانا نایسه ایکن
 ایکن و عدل حال قران تا سده ایکن و عحاس ایکن و از اول ایکن ایکن
 مومنی و ایکن شلمانی که یکی فالیده کینه و هو زنده بود کینه بود
 لایسه و آرم ایکن صاحب عحاس او کینه ایکن و او کینه عمل ایکن
 کله قران ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن
 قدر مومنی و مومنی بی مومنی و او و مومنی شیخ لاله و مومنی مومنی
 فایده ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن
 عحاس و طمنا ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن
 جیکر تا ضمه ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن
 سیه و عدل که شلمانی فالیده که جمله فالیده مومنی مومنی مومنی
 عحاس شیخ کله و مومنی مومنی مومنی مومنی مومنی مومنی مومنی مومنی
 بقعه بقعه کله ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن ایکن